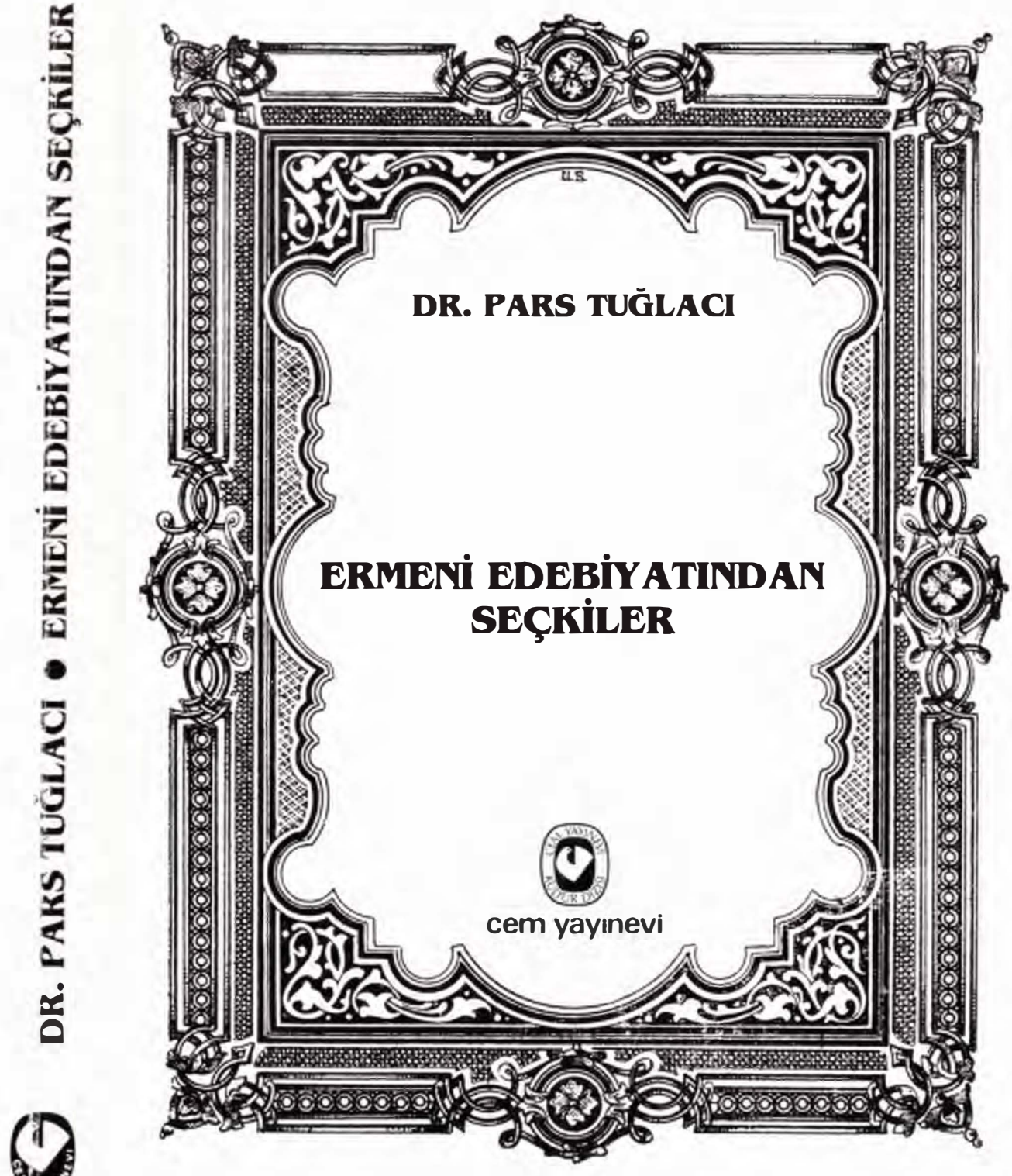
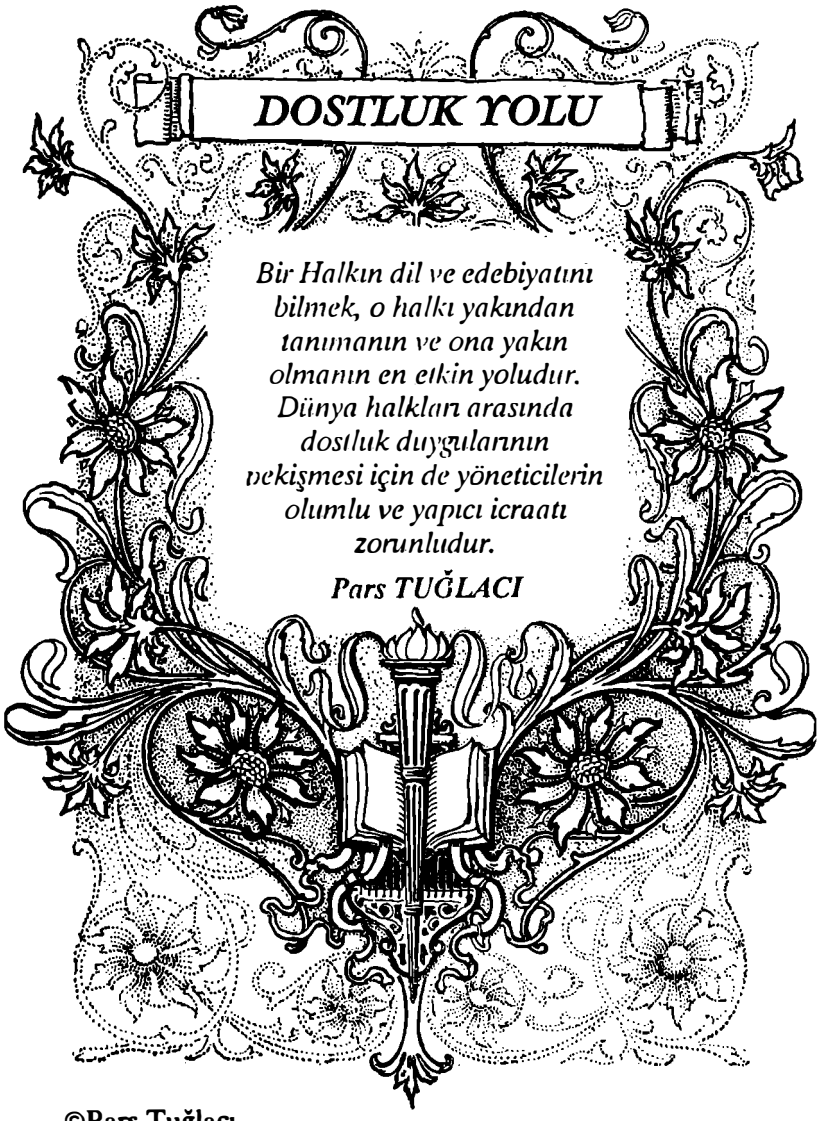
DR. PARS TUĞLACI • ERMENİ EDEBİYATINDAN SEÇKİLER

DR. PARS TUĞLACI

ERMENİ EDEBİYATINDAN SEÇKİLER

cem yayınevi

©Pars Tuğlacı

Dizgi CEM Yayınevi *(Ayfer Gökcan)*
Baskı Başaran Matbaası
İstanbul, 1992

Dr. Pars Tuğlacı

ERMENİ EDEBİYATINDAN SEÇKİLER

cem yayınevi

İÇİNDEKİLER

TÜRK OTORİTELERİNİN *«ERMENİ EDEBİYATINDAN SEÇKİLER»* HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ 5-17
ÖNSÖZ 18
ERMENİ DİLİ 19-20
ERMENİ YAZISI 21-50
ERMENİ EDEBİYATI 51-101
SEÇKİLER 102-408
NOTLAR 409-410
BİBLİYOGRAFYA 411-416

KISALTMALAR

a.y.	Aynı yer.
ATM	Azerbaycan Tarih Müzesi *(Bakû)*.
BDAD	Bibliothèque Des Arts Decoratifs *(Paris Süsleme Sanatları Merkez Kütüphanesi)*.
c.	Cilt.
doğm.	Doğumu
EESM	Ermenistan Edebiyat ve Sanat Müzesi *(Erivan)*.
Erm.	Ermenice
I.J.U.	Illustration Journal Universel*(Paris)*.
İst.	İstanbul.
L.M.I.	Le Monde Illustré*(Paris)*.
ölm.	Ölümü
s.	Sayfa
S:	Sayı
S.P.E.H.S.	Surp Pırgiç Ermeni Hastahanesi Salnamesi *(Yedikule/İstanbul)*.
Türk.	Türkçe
VMMK	Venedik Mıkhitarist Manastırı Kütüphanesi

TÜRK OTORİTELERİNİN «ERMENİ EDEBİYATINDAN SEÇKİLER» HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

SUNUŞ

1

«Ermeni dili, Ermeninin evidir, yurdudur: Yeri yurdu olmayan, ona sığınır severek, övünerek. Kapıyı kitleyip yabancıyı, fırtınayı dışarda bırakır.»

Muşeğ İşkhan

Yazılı edebiyatı İsa'dan sonra V. Yüzyılda başlayan, sözlü edebiyatı çok daha öncelere giden Ermeniler, birçok sanatlarda -mimaride, müzikte, resimde, tiyatroda- önemli başarılar kazanmışlardır ama, 15 yüzyıl boyunca, en güçlü sanatları edebiyat olmuştur, denebilir. Şair Muşeğ İşkhan'ın özlü olarak belirttiği gibi, Ermeniler için dil, yaşamın ve benliğin, sevginin ve övüncün, özgün varlığın ve birlik ruhunun temeli olagelmiştir. Dilinin işlevi böylesine hayatî olan toplumlarda, edebiyat hem kültürel benliğin güçlü sesidir, hem de üstün bir başarı düzeyindedir.

*Bin yıla yakın bir süredir temas hâlinde olan, Osmanlı tarihi boyunca içiçe yaşayan Türklerle Ermenilerin birçok sanatlarda elele verdiğini, ama edebiyatta pek az ilişki kurduklarını biliyoruz. Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde, edebiyat bilginlerinin bile hemen hiç bilgi sahibi olmaması, açıklı bir gerçektir. (Fuad Köprülü'nün «Türk Edebiyatı'nın Ermeni Edebiyatı Üzerindeki Te'sirleri» başlıklı yetkin incelemesi, Ermeni edebiyatına ilişkin bir araştırma değildir, de **Arşak Çobanyan**'ın 1906'da yayınladığı **Ermeni Âşıkları (Les Trouvères Arméniens)** adlı risalede öne sürülen Ermeni«aşuğ»ların Türk âşıklarını etkilemiş olduğu tezine cevaptır. Ama, Köprülü bunun ötesinde Ermeni edebiyatı hakkında sağlam bilgiler vermekte, ilginç yorumlar getirmektedir).*

*Erken çağlarda Ermenice ve Türkçe edebiyat arasında ilişki kurulmamış olması, Hıristiyanlık ile İslâmiyet arasındaki ayrılık yüzünden olmuşa benzer. 301 yılında Hıristiyanlığı kabul eden Ermeniler, bu dini «resmî din» ilân etmişlerdi. Sonraki yüzyıllarda Ermeni edebiyatı genellikle kilisenin kullandığı dinî metinlere ilişkin olarak gelişmiştir. Nitekim, Ermenicenin ilk edebî örneği, V. yüzyılda yapılmış olan bir «Kutsal Kitap» çevirisidir. Bu çeviri ve başka eski metinler, IV. yüzyılda keşiş **Maşdots**'un (Aziz Mesrob'un) birkaç değişik alfabeden derleyip uyguladığı 36 harfli alfabe ile yazılmıştır.*

*Hıristiyanlıktan önceki destanlarla ilâhilerin 301'den sonra yok edildiği sanılmaktadır. Bunlardan bazı parçalar, V. yüzyılda yazan Ermeni tarihçisi **Khorenli Movses** (Movses Khorenatsi) tarafından toplanarak «Ermeni Tarihi» başlıklı kitabına geçirilmiştir. Bu parçalardan biri, savaş tanrısı Vahak'ın doğuşunu anlatmaktadır:*

Gök ve yer doğuracak doğuracaktı,
Mor deniz de doğurmak üzereydi.
Kıpkırmızı bir sazlık doğurdu deniz,
Sazlardan bir duman yükseldi
Ve alevler yükseldi sazlıktan:
Alevlerin içinden çıktı bir delikanlı.
Saçları ateştendi,
Sakalı alev alev,
Gözleri güneşin ışıklarına benziyordu.

Bu kısa parçada, Oğuz Kağan Destanı'nı andıran bir üslûp ve imgeler var. Mısra başlarında kafiyeler, eski Türk şiirinde de zaman zaman kullanılan bir şiir tekniğini anımsatıyor.

Krapar ile Türkçenin yapısı arasındaki birkaç temel benzerlik de ilginç: Her iki dilde isimlerin altı hâli var, eril ve dişil cinsleri yok. Her iki dilde kiplerin sayısı dokuz...

***Sasunlu Tavit Destanı**'nın –bizim Dede Korkut Masalları gibi– IX. ve X. yüzyıllarda gelişmeye başladığı ve XII. yüzyılda şekil aldığı sanılıyor. Bu güçlü destanın birçok bölümleri kaybolmuş, yakın çağlara bölük pörçük ulaşmıştır. XIX. yüzyılda ünlü şair Tumanyan yeni bir Tavit Destanı yazmış, **Karekin Servantsdiants** Destanın sözlü gelenekte süregelen parçalarını birleştirmiştir. 1932'de **Manuk Apeğyan**'ın yayınladığı versiyon, günümüzdeki uzmanların en beğendiğidir. «**Sasuntsi Tavit**» başlıklı bu destanda Sanasar ile oğullarının ve torunlarının öyküleri yer almaktadır. Ahd-i Atik'teki olaylar, putperestlik döneminden efsaneler, tarihî gerçeklerle hayalî masallar birleştirilmiştir. 1964'te Destanın İngilizcesi de yayınlanmıştır.*

Ermenice şiirlerin ilk ustaları arasında, iki kadın şair de var: VIII. yüzyılda yaşayan Sahagatukht Sünetsi ile daha sonra lirik şiirleriyle ün salan Khosrovitukht Şirak...

*Şiir sanatının en büyük hamlesi, X. yüzyıl sonunda, Ermenice'nin Pindarı diye tanınan **Narekli Aziz Krikor** (Naregatsi) ile gerçekleşmiştir. Bu mistik şair, lirik şiirleriyle, ağıtlarıyla ün salmıştı. Son kitabı olan «Matemler Kitabı», insanın iç âlemini dile getiren 95 mistik şiirden oluşmaktadır. Bu eser, Anadolu'da tasavvuf edebiyatının ilk özgün kafiyeli örneğidir. 1974'te İş Bankası Yayınları arasında çıkan «Eski Uygarlıkların Şiirleri» başlıklı kitabımda, Narekli Krikor'dan bir uzun şiirin çevirisi de yer almıştır: Bu, eski Ermeni şiirinden Türkçe'ye yapılmış ender çevirilerden biridir.*

*XII. ve XIII. yüzyıllara Ermeni edebiyatının «Gümüş Çağı» diyenler olmuştur. Bu çağın egemen temsilcilerinden biri **Nerses Glayetsi** (Şnorhali)dir. Mevlâna Celâleddin Rûmî ile Yunus Emre'nin yaklaşık yaşıtları olan **Erzincanlı Konstantin** ile **Erzincanlı Hovhannes** ve «**Frik**» takma adıyla yazan **Khaçadur** (XIV. yy), Arap ve Fars tasavvuf şiirinin etkilerini göstermektedir.*

*«**Gümüş Çağı**»nın ardından, Ermeni ozanlarının halk şiiri geleneği başlamıştır. XIX. Yüzyıl ortalarına kadar süren bu gelenek, Türk sözlü edebiyatının «**âşıklar**» geleneği doğrultusundadır. Romantik bir duyarlık, lirik bir üslûp içerisinde, doğa güzellikleri, aşk ve yiğitlik gibi konuları işlemiştir. Bir yandan da Ermeni masal ve efsanelerinin oluşmasına ve yayılmasına destek sağlamıştır. Bu türlerin*

birçok güzel örneklerini **Boyacıyan**'ın, ikinci baskısı 1959'da yapılan **Armenian Legends and Poems** (Ermeni Efsane ve Şiirleri) başlıklı kitabında buluyoruz.

Halk şiirinin bellibaşlı isimleri arasında, XVI. ve XVII. yüzyıllarda Türkçe şiirler de yazan Erzurumlu **Movses** ve **Mesihî-i Ermeni** vardı. XVIII. yüzyılda, bu geleneğin en başarılı saz şairi sayılan **Sayat Nova** ve yüzyılın sonlarında doğan Lunkiyanos da türkçe şiirler yazmıştı. XIX. yüzyıl (Rus ordusunda generalliğe yükselen) **Mirza Can**'ın ve (derviş olan ve aruzla da yazan) **Sarkis Zekî**'nin Türkçe şiirlerine tanık olmuştur.

XVIII. yüzyılda başlayan ve Venedik ile Viyana'da canlılık gösteren Mıkhitarist (Mıkhitaryan) Hareketi, klasik Ermeniceyi sürdürmekle birlikte, Ermeni bilincini yaymak ve modern Ermenice (Batı Ermenicesi) lehçesine dayanan bir rönesans yaratmak bakımından önemli bir rol oynadı. Bu lehçenin asıl beşiği İstanbul'du. Yazarlar Krapar'dan gitgide uzaklaşırken, Ermeni toplulukları arasında iki ana lehçe oluştu: Osmanlı kentlerinde, Anadolu'da ve Balkanlar'da konuşulan «**Batı Ermenicesi**» ile Rusya'da ve İran'da konuşulan «**Doğu Ermenicesi**» ... (Günümüzde Türkiye'de, Batıda ve Orta Doğuda «Batı lehçesi», Ermenistan Cumhuriyeti'nde «Doğu lehçesi» konuşulmaktadır).

Ermeni Edebiyatının en önemli dönüm noktalarından birçoğu, XIX. yüzyıldadır. Halk içinde kullanılan lehçelerin edebî dil oluşu, ilk Ermenice gazetelerin çıkmaya başlaması, Ermeni tiyatrolarının doğuşu ve Avrupa kültürünün derin etkileri, bunlar arasındadır. Yüzyılın sonuna doğru, Osmanlı İmparatorluğu'nda başlayan çalkantılar da, uzun yıllar Ermeni edebiyatında yankılar yapacaktır.

Başlangıçtan beri Ermeni Edebiyatına egemen olan şiirin yanısıra, XIX. yüzyılın ortasından sonra roman ve kısa hikâye türü gitgide gelişip olgunlaştı. İlk önemli ürünlerini Rusya ve dolaylarındaki Ermeni toplulukları arasında veren roman, en çok toplumsal görenekler, ahlâkî değerler ve siyasî özlemler üzerinde duruyordu. **Khaçadur Apovyan**'ın 1858'de yayınladığı «Ermenistan'ın Yaraları» başlıklı roman, birçok eleştirmenlere göre, «çağdaş doğu edebî Ermenice»nin başlangıcı olmuştur. Onun ardından, Arpiar Arpiaryan (1852–1908) Batı Ermenicede gerçekçiliğin temellerini attı. İkisi de 1870'te doğup 1915'te ölen Yerukhan (Yervant Sırmakeşkhanlıyan'ın takma adı) ve **Hrand** (Melkon Gürciyan'ın takma adı) köylülerin acıklı yaşamını ve kente göç edenlerin çektiği sıkıntıları anlatan romanlar ve öyküler yazdılar. **Yerukhan**, 1911'de çıkan «**Ağa'nın Kızı**» başlıklı romanında, İstanbul sosyetesinin şımarıklıkları ile köylülerin soylu davranışlarını karşılaştırıyor. Ermeni edebiyatı uzmanlarına göre, «kişilerin gelişmesinde psikolojik unsurları kullanan ilk Ermeni öykü yazarı» Yerukhan'dır.

1915'te ölen **Krikor Zohrab**, kent toplumunun yapmacıkları, romantik hulyaları, gülünç yaşamı üzerinde durdu. Aynı yıl ölen **Tılgadintsi** (Hovhannes Harutyunyan) köy yaşamının zorluklarını anlatırken öğrencisi Rupen Zartaryan, kırsal bölgeye ilişkin öykülerini efsane ve masallarla süsledi.

Hiciv ustalarından **Yervant Odyan** (ölümü 1926) Ermeni devrim hareketini Avrupa'dan ödünç alınan sosyalist kavramların Ermeni toplumuna aykırı düşeceği gerekçesiyle alaya aldı. Odyan, birçok bakımlardan, Agop Baronyan'ın (ölümü 1891) hiciv yöntemlerini sürdürüyordu.

Ermeni romanının temsilcilerinden biri, **Hagop Oşagan**'dır. 1948'de ölen Oşagan, «**Kalanlar**» başlıklı üç ciltlik romanında, Dostoyevski, Balzac ve Proust etkileri göstermektedir.

Ermeniler, beş kıtaya dağıldıktan sonra, Ermeni Edebiyatının merkezleri,

*Erivan, Paris, Beyrut ve New York olmuştur. Ermenistan Cumhuriyeti'nde canlı bir yayın etkinliği vardır. Ermeni edebiyatı tarihinin en önemli iki eseri, Paris'te yayınlanmıştır: **H. Thorossian: Histoire de la Littérature Arménienne** (1951) ve **K. Chahinian: Panorama de la Littérature Arménienne** (1980). New York'ta uzun yıllardır düzenli olarak yayınlanmakta olan **Ararat** dergisi, Ermeni edebiyatını Amerikan kamuoyuna tanıtmak bakımından önemli bir işlev yapmaktadır.*

Paris'teki Ermenice «Zvartnots», «Menk» ve «Haraç» gibi süreli yayınlar, Ermeni edebiyatının bilincini canlı tutmak bakımından güçlü bir rol oynamışlardır. Paris'te yaşayıp yazan Ermenilerden bazıları, geleneklerden yararlanmak üzerinde durmuşlar; bazıları ise, nihilist bir anlayışla, karanlık bir geleceğe yönelmişlerdir.

*Sovyetler Birliği'nde, birçok Ermeni yazarı susturulmuş, Sibirya'ya sürülmüştür. **Kurken Mahari, Mıgırdiç Armen, Zabel Esayan, Aksel Paguntş**, Stalin çağında uzun süre Sibirya'da sürgünde kalmışlardı. **Mahari**'nin 1971'de (ölümünden bir yıl önce) yayınlanan «**Telörgüler Tomurcuklandı**» başlıklı romanını bazı eleştirmenler, Soljenitsin ile karşılaştırmaktadırlar. 1940'lardan sonra Sovyet yönetimi, millî temalara izin vermeye başlayınca, Ermeni edebiyatı daha ferah bir döneme girmiştir.*

*Son birkaç yüzyılın Ermeni tarihi ve edebiyatı, Osmanlı-Türk tarihiyle yakından ilişkilidir. Bu ilişki, her zaman derin bir kültürel alışveriş tarzında olmamışsa da, zaman zaman dinamik ve belirgin olmuştur. Selçuklu mimarisinin Ermeni etkileri taşıdığını Prof Fuad Köprülü, açık bir gerçek olarak kabul ediyor. Osmanlı mimarlığının Batılılaşma döneminde, **Balyan Ailesi**'nin İstanbul mimarisindeki katkıları büyük önem taşımaktadır.*

İlk matbaalarını 1567'de kuran Ermenilerin sonraları –Türkçe kitapların basılmasının yasak olduğu dönemde– Ermeni hafleriyle türkçe metinler basmış olmaları da önemli bir hizmet olmuştur.

*Başta **Güllü Agop** ile Mınakyan Efendi olmak üzere, Ermeni yönetmen ve sahne sanatçılarının Türkiye'de Batı türünde tiyatronun gelişmesine katkıları muazzam olmuştur. Bunu, başta «**Osmanlı Tiyatrosu**» başlıklı eseriyle **Metin And**, önde gelen tiyatro tarihçilerimiz belgelemiş bulunmaktadırlar.*

*Musiki alanında Ermenilerin katkıları en yüksek düzeyde olmuştur. Türk sanat musikisi için zamanına göre mükemmel bir nota sistemi icad edip uygulayan Hamparsum –bunu abartmadan söylüyorum– «heykeli dikilecek» bir Osmanlıdır. Gerçekten, İstanbul'da bir «**Hamparsum Heykeli**» dikilmesini önermek isterim.*

Ne yazık ki Türkçeden Ermeniceye ve Ermeniceden Türkçeye pek az çeviri yapılmıştır. Bunun temel nedenleri, Osmanlı düzeninde gayrimüslimlerin kendi kültür yaşamlarında serbest bırakılırken çoğunluk tarafından ihmal edilmesi, öte yandan genellikle Türkçeyi öğrenen Ermenilerin Türk Edebiyatını izlemek için çeviriye gerek duymamalarıdır.

Batılılaşma ve dünya kültürüne açılma döneminde, Türk yazarlarının ve okurlarının eski ve yeni Ermeni eserlerini izlemekten yoksun kalmalarına üzülmemek elde değildir. Mezopotamya metinlerinden Eskimo şiirlerine kadar, tarihin her çağından ve dünyanın dört bucağından çeviriler yapılırken Ermeni Edebiyatını unutmuş olmamız esef vericidir.

*Bu boşluğu doldurmak uğrunda, değerli araştırmacı ve yazar Dr. Pars Tuğlacı, önemli bir hizmette bulunmaktadır. Elinizdeki «**Ermeni Edebiyatından Seçkiler**» başlıklı bu ilginç kitapta Tuğlacı, yüz yıldan uzun bir sürenin bellibaşlı*

Ermeni yazarlarından öyküler ve roman parçaları sunuyor.

Altını çizmemiz gereken gerçek, bu ilk antolojinin Ermenice roman ve hikâye sanatının önde gelen temsilcilerinin en başarılı eserlerinden, güzel bir seçme yapılmış olmasıdır. Tuğlacı'nın antolojisi bu sanatın panoramasını okura ustalıkla sunmaktadır. Yüz yıldan uzun bir edebiyat yaşantısını trajik olaylarla, güldürüyle, toplum gerçekleriyle, hayal gücüyle veren seçkilerin oluşturduğu bu derlemeden ortaya tutarlı bir bütünlük çıkmaktadır.

*Dile getirmek istediğim bir dilek, Sayın Pars Tuğlacı'nın ilerde (ilk fırsatta) bir «**Ermeni Şiiri Antolojisi**» de hazırlamasıdır. Bir veya birkaç şairle işbirliği yaparak çevirirse, böyle bir antolojide Ermeni şiirinin 1500 yıllık zenginliğini Türkçeye kazandırmış olur.*

*Ermeni kültürünün bilincini başlangıçtan bu yana, dilin gücü ve yazarların sesi canlı tutmuştur. Tuğlacı'nın kitabı, bu gerçeğin belgelerini bir araya getiriyor. İstanbul'lu şair **Zahrad**'ın «Göklerdeki Alev» başlıklı, dört satırlık bir şiirinde de o gerçek, ifadesini bulmaktadır:*

Ben
Küçücük cılız bir kandilim –
Rüzgâr sonbaharın üzgün göklerinde yıldızları söndürünce
– Onlar varsın sönsün – ben yanıp duracağım.

Prof. Talât Sait Halman

Ünlü Ermeni edibi Haçadur Apovyan ile Azeri şair Mirza Şâfi Vazeh. Yağlıboya tablo *[ATM]*.

2

Ermeni yazınından kısa öykü seçkisi... Araştırmacı ve dilbilimci Dr. Pars Tuğlacı'nın hazırladığı bu seçkinin, basılışından önce müsvettelerini okumaya üç günümü verdim. Bir günde de okunabilir, ama ben tadını çıkara çıkara okudum.

Türkiye'de ve Türkiye dışında pekçok Ermeni arkadaşım, dostum, çok yakın dostum var. Böyleyken, bin yıl birlikte ve içiçe yaşadığımız Ermeni halkının yazınını bilmeyişim, büyük eksikliklerimden biridir. Sanırım, genellikle Türk okurları da, Ermeni yazınına benim gibi yabancıdırlar.

Bugüne dek yapıtlarıyla iki Ermeni yazarı tanıdım. Biri dostum –toprağı bol olsun – Vartan İhmalyan'dır. Vartan ve kardeşi ressam Jak İhmalyan –toprağı bol olsun – üzerine «Birlikte Öldüklerimiz» adını vermeyi tasarladığım kitabımda uzun uzun yazacağım ve ortaklaşa anılarımızı anlatacağım. Vartan İhmalyan ençok çocuklar için masallarda başarılı olmuştur. O'nun masallarının Türkiye'de Cem Yayınevi'nce yayınlanmasına aracı olmuştum. Türkiye'de ilk kitabı böylece yayınlanmıştır. Benden, kendisine bir yazar adı bulmamı istemişti. Ben de «İhmal Amca» adını bulmuştum. Türkiye'de bu adla tanındı. Vartan Türkçe yazardı. Türkiye'li Ermeni'ydi. Bu bakımdan Türkiye'li yazar sayılır.

Yapıtlarıyla tanıdığım ikinci Ermeni yazarı, Agop Baronyan'dır. Büyük bir gülmece yazarı olan Baronyan'ı bana, Vartan tanıtmıştı. Baronyan'dan çevirdiği kısa öyküleri Moskova'da bana verirken «Yazar olarak birbirinize çok benziyorsunuz.» demişti. Baronyan, benim doğumumdan yirmidört yıl önce öldüğüne göre benim yazılarım onunkilere benzeyebilirdi. İstanbul'a dönüşümde Baronyan'ın öykülerini okudum. Gerçekten de, gülmece türü olarak öykülerimiz arasında benzerlikler vardı. Baronyan'ın öykülerinin ağırlığı toplumsal eleştiridir. Bu seçkideki «İnceliğin Zararları» başlıklı öykü, toplumcu eleştirel gerçekçi gülmece öykü türüne güzel bir örnektir. Baronyan'ın öykülerinden birkaçını dergilerde yayımlatmıştım. Ne yazık ki, hangi dergilerde yayımlattığımı şimdi anımsayamıyorum.

Türkiye Ermenisi araştırmacı Pars Tuğlacı, bu seçkiyi hazırlamakla hem Ermeni yazınına, hem Türk okurlarına büyük hizmette bulunmuştur. Talât Halman'ın sunuş yazısı da bize Ermeni yazını ve dili tarihini özet olarak veriyor.

1965 yılında Erivan'a gittiğimde birçok Ermeni yazarla tanışmıştım. Ama onların yapıtlarını okuyamamıştım. Türkiye Yazarlar Sendikası olarak da Ermeni yazarlarını Türkiye'ye konuğumuz olarak çağırmış, dostluk ilişkilerine geçmiştik. 12 Eylül 1980 askersel yönetimden sonra, ne yazık ki, bu ilişkilerimiz kesilmiştir.

Ermeniler, özel harfleri olan bir halk olarak şanslıdırlar. Çünkü, bir halka özgü özel harfler, o halk yazınının mülkiyet kazanması demektir. Yazı, dilin oturacağı konuttur. Başka bir anlatımla, Ermeni yazını özel harfleriyle kendine bir konut bulup oraya yerleşmiştir.

1965 yılında Moskova'da yapılan uluslararası öykü yazarları sempozyumunda Eskimolu bir yazarın şu sözlerini unutamıyorum:

«Benim için dünyanın en büyük yapıtı ABC kitabıdır. Çünkü benim ülkeme ilk kez ABC benim çocukluğumda girmiş ve ben ilkin ABC yi öğrenerek onun sayesinde kendi dar dünyamızın sınırlarını aşarak gerçek dünyayı öğrenebildim.»

Unutamadığım bu sözün ışığında soruyorum: En büyük Ermeni yazarı kimdir? Böyle bir soru kimilerine saçma gelebilir, ayrıca böyle bir soruyu sormaya benim hakkım olmadığı da savlanabilir. Yine de ben, o Eskimolu yazarın otuzüç yıl önceki yukarıya aldığım sözlerine dayanarak en büyük Ermeni yazarının kim olduğunu düşünüyorum ve bunun Keşiş Mesrob Maşdots olduğuna inanıyorum. Çünkü O, Ermeni diline özgü harfleri, ABC'yi yaratmış olandır.

*Talât Halman Sunuş yazısında «Bin yıla yakın bir süredir temas halinde olan, Osmanlı tarihi boyunca içiçe yaşayan Türklerle Ermenilerin birçok sanatlarda el ele verdiğini, ama edebiyatta pek az ilişki kurduklarını biliyoruz» diyor. Bunun nedenlerini de açıklıyor. Yazın alanında çeviri bakımından bu ilişki gerçekten kurulamamışsa da, etkileşim bakımından aramızda büyük bir ilişki olduğu bu Seçki'deki öykülerden de anlaşılıyor. Örneğin İstanbul çocuğu ve Ermenistan uyruklu **Kegam Sevan**'ın «Kırlangıçlar Alçaktan Geçti» başlıklı öyküsünde Sait Faik duyarlığını ve şiirselliğini sezinlememek olanaksız.*

__Hovhannes Tumanyan__'ın birbirinden güzel masallarında da Türk masallarına benzerlik buluyoruz. Bunca yüzyıllar boyunca birlikte yaşamış iki halkın kültürlerinin birbirlerini etkilememiş olması düşünülemez. Sanıyorum ki Hovhannes Tumanyan bu masalları, çağcıl masal biçeminde kendisi yazmamış, Ermeni halkının yaşayan, söylenen masallarını derleyerek çok önemli bir iş yapmıştır.

*Bu Seçki'ye değişik yazın okullarından örnek gösterilebilecek öyküler alınmış olması Seçki'nin değerini artırmaktadır. Örneğin **Apik Avakyan**'ın «Deve Öldü» başlıklı fantastik ve duyarlıklı ve **Viktor Balayan**'ın sosyalist gerçekçiliğe örnek gösterilebilecek «Anahtar» başlıklı öyküsü gibi değişik türden öyküler Seçki'de derlenmiştir.*

Bu Seçki'yi, çok uzun yıllar sürmüş olan bir eksikliği gidermenin başlangıcı olarak benimsiyorum. Dr. Pars Tuğlacı'yı da bu hizmetinden dolayı hem kutluyor, hem de bu yolda çalışmasını sürdürmesini diliyorum.

Aziz Nesin

Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin millî bayramı dolayısiyle.«*Varna*» gemisinde düzenlenen bir resepsiyon sırasında Pars Tuğlacı, sevdikleri Aziz Nesin ve Yaşar Kemal ile *(İstanbul, 9 Eylül 1975)*.

3

Dr. Pars Tuğlacı, kültürümüzde yeri olan bir araştırmacı. Sözlükleri, ansiklopedileri, araştırma yapıtları, kültürümüze değerli katkılardır. Elimizdeki bu «Ermeni Edebiyatından Seçkiler» kitabı da onun bize başka bir yönünü de gösteriyor. Pars Tuğlacı'nın Türkçesi, değme yazın adamına taş çıkartacak güzelliktedir. Ermeni anlatımından bu seçmedeki onun dili üstünde uzun uzun konuşmak isterdim. Yazık ki, bu kitabın çevirisini geç duydum, ancak bu yazıyı yazacak kadar vaktim oldu.

Gençliğimde folklor çalışmaları yapar, ağıtlar, tekerlemeler, türkülü hikâyeler derlerdim. Karacaoğlan'ın, Dadaloğlu'nun, Derdiçoğun, Gâvurdağlı Âşık Hacı'nın şiirleri de bunlar arasındaydı. Folklor derlemelerinde kurallardan birisi de o yapıtı söyleyen kişileri saptamaktır. Ben, Andırın'lı İbrahim İnekçi adında usta bir anlatıcıyı bulmuş, ondan Koroğlu, Mayıl Bey, Han Mahmud ve öteki hikâyeleri yazıyordum. Bir de bunu kimden öğrendin diye soruyordum. Hangi türkülü hikâyeyi nerden derlediğini sorsam, ustam Vartan'dan, diyordu. O, bütün destanları bilir, çok ünü varmış o sıralar, bütün Torosları, Anadolu'yu dolaşır türküler, türkülü hikâyeler söylermiş. Onu, benim arzuhalci ortağım Hacı Ali Çavuş da dinlemiş. Hacı Ali Çavuş ondan her zaman büyük hayranlıkla söz ederdi. O da ondan çok türküler öğrenmiş. Hacı Ali Çavuş da çok güzel türkü söyler, hikâye anlatırdı. Ünlü birçok halk şairimizin de Ermeni kökenli olduğunu biliyoruz. Ermenilerin Osmanlı kültüründeki yerini de çoğumuz biliyoruz. Müzik'ten yazın'a, yazın'dan bilim'e kadar.

Bu iki ulusun yüz yıllarca iç içe yaşamaları onları bir kültür yakınlığına, alışverişine götürmüş. Bir Ermeni türküsünü Türkçe Anadolu'da duyabileceğimiz gibi, bir Türk türküsünü de Erivan'da duyabiliriz. Sait Faik sıcaklığı bir William Saroyan sıcaklığının tıpkısıdır diyemezsem de aralarında bir yakınlık olduğunu da her zaman söyleyebilirim.

Kültür araştırmacıları bu iki kültür üstünde dururlar, geniş araştırmalar yaparlarsa çok ilginç bir kültür etkileşimi ile karşılaşabilirler. Özgün kültürlerin biribirlerini ezmeleri değil, biribirlerini zenginleştirmeleri gibi çok olumlu bir durumla karşılaşabiliriz. Ulusların, çağımızdan önce kültürlerinin biribirlerini köreltmek değil, biribirlerini zenginleştirdiklerini görürüz.

Pars Tuğlacı bu iki ulusun kültürlerinin yeniden birbirlerini zenginleştirme geleneğine bu çevirisi ile günümüzde ilk taşı koyuyor. Bu olumlu başlangıcın sürdürülmesi, her iki kültürün hiç olmazsa biribirinden haberli olması bizim dileğimizdir.

Yaşar Kemal

A.B.D.'nin dünyaca ünlü ediplerinden William Saroyan'ın doğduğu Bitlis'i ziyareti sırasında Yaşar Kemal ile İstanbul Küçükçekmece Beyti Lokantasının yanındaki kahvehanede *(Mayıs 1964) [Fot. Mehmet Biber].*

4

Türk ve Ermeni kültürü üstüne yaptığı çeşitli araştırmalarla kendine haklı bir ün sağlamış olan sayın Pars Tuğlacı'nın yeni yapıtı «Ermeni Edebiyatından Seçkiler», sanıyorum ki, dünyada ve özellikle bizde aydınların ilgisini büyük ölçüde çekecektir. Doğu ve Batı Ermeni lehçesinin sözlü ve yazılı ürünleri, böyle derli toplu olarak, Türk okurunun karşısına ilk kez çıkarıldığı ve titiz bir seçme ürünü olduğu için, bu ilgi, özellikle iki Anadolu halkının kültür ilişkileri açısından yepyeni bir görüş boyutuna olanak sağlayacaktır. Mimarlık, müzik, tiyatro alanlarında unutulmaz yeri olan değerli Ermeni sanatçılarının Osmanlı kültürü içindeki özgün durumu topluma mal olmuş bir olaydır, bu sanatlar üzerinde çalışan araştırmacılarımızın incelemelerine büyük ölçüde konu olmuştur. Fakat, yazık ki, Ermeni şiiri ve edebiyatı üzerindeki bilgilerimiz hiç de doyurucu bir düzeye varmış değildir. Oysa birarada yaşamış Türk ve Ermeni ozanlarının birbirlerinden etkilenmemiş olabilecekleri savunulamaz sanıyorum. Bu gerçeğin özellikle Türk ve Ermeni halk şiiri için önemli ölçüde geçerli olduğu rahatça söylenebilir. Örneğin, Ermeni aşuğları ile Türk âşıklarının ürünleri arasındaki ilişki konusu, coğrafya ve tarih ortaklığı gözönünde tutulursa, sanabileceğimizden çok daha ilginç özsel benzerlikleri ortaya çıkarabilecektir. Sayın Pars Tuğlacı'nın yeni çalışmasının, bu bakımdan, Anadolu kültür ve edebiyatında yepyeni görüş ufuklarının açılmasına yardımcı olacağı inancındayım.

Melih Cevdet Anday

5

Elinizde bir seçki var, bir öykü seçkisi. Ermeni yazarlarının öyküleri bunlar. Ne anlatır öyküler? İnsanları... İnsan her yerde birbirine benzer. İç, dış dünyalarıyla yeryüzündeki milyonlarca insanın belli başlı duyguları düşünceleri temelde büyük bir değişme, farklılaşma göstermez. Tema'lar, konular insan davranışlarını yansıtan ögelerle doludur. İster Türk, ister Rus, ister Fransız, ister Ermeni yazsın.

Bir yeryüzü duyarlığı var. Bir de ulusal duyarlık deniliyor. Ben bu ulusal duyarlığı yeryüzü duyarlığının bir parçası sayıyorum. İnsandır başlıca konu. Hangi ulusun bireyi olursa olsun saygıya, sevgiye değer bir varlıktır. Yazın adamları 'ulusal' olmaktan çok 'evrensel' çizgide birer yaratıcıdırlar. Öyle olmalıdırlar.

Ben ulusal duyarlığın toplumları körcesine bir bağnazlığa ittiğine inanırım. «Biz ayrıyız, biz herkesten üstünüz, biz başkayız, ötekiler aşağı ırktır, aşağı ulustur» inancı, ulusal duyarlığın savunulmasıyla başlar. Türkler, Ermeniler, Ruslar, Fransızlar, İngilizler, Yunanlılar birey olarak aynı gereksemeleri duyan, aynı düşlerin içinde çırpınan, aynı amaçlar, özlemler, duygulanmalarla yaşamını sürdüren varlıklardır. Tek ayrılık, bu bireylerin yetişme, eğitim görme, dünyayı, insanları, olayları anlayıp yorumlama yetilerindedir. Alın bir zenci çocuğunu, alın bir Çinli çocuğunu, bir ermeni ya da bir kızıl derili çocuğunu eş bir eğitim ve öğretimden geçirin, sonunda hepsinin yeryüzü duyarlığı ile yazdığını, yarattığını göreceksiniz.

Bu seçkideki öyküler Ermeni yazarların ürünleri. ama hepimize yakın geliyor. Neden? Ulusal duygulanmaları, ulusal dürtüleri, ilkellikleri aşabildiklerinden, bir dünya insanı olmanın çizgisine ulaşabildiklerinden... Hepsinde yörel renkten, yörel duyarlıktan öte evrensel duyarlık var. Sanat yapıtının gücü, sanatçının kendini dar düşünce ve duygulardan koparıp, insanoğlunu yalnızca 'insan' olarak görmesinden. Bu seçkideki öyküler bana bu gerçeği bir kez daha anımsattı.

Oktay Akbal

6

*Böyle bir seçkinin yayınlanacağını işitince ağzımdan ilkin bir şaşkınlık cümlesi döküldü: «Bugüne kadar niye yayınlanmamış?» Sahi niye? Yüzyıllardır içiçe yaşadığımız bu yurttaşlarımızın (**Türkiye Ermenileri**) veya onların başka ülkelerdeki soydaşlarının yazınına karşı niye ilgisiz kalmışız?*

*Soru ilkin kolayca savuşturulacak türden gibi görünüyor. Gürcü yazınını çok mu iyi biliyoruz canım? Ama ikisi aynı şey değil. Kendimi yokluyorum, Ermeni sanatıyla ilgilenmem ne ölçüde, hangi vesilelerle olmuş? Yıl 1953 Erzurum'da **Kirkor Şahaboğlu** adında bir arkadaşım vardı. Birlikte tercümanlık yapıyor, aynı otelde kalıyorduk. Kirkor edebiyata sanata oldukça meraklıydı (İngiliz filolojisinde Halide Edib'in öğrencisi olmuş). Çok da güzel Ermeni taklidi yapardı. Geliştiremediği yeteneklerinden biri de müzikti Kirkor'un, sık sık Ermenice şarkılar mırıldanır, «Bak, sözleri ne kadar güzel» diye benim için Türkçe'ye çevirirdi. Nakaratı «Bcingo, bcingo, bcingo» diye giden bir şarkı bugün de belleğimdedir. Çoğunlukla pastoral şiirlerdi. Sonra sonra? Üç beş yıl önce de Jamanak gazetesi yazarlarından sayın **Hagop Sivaslıyan**'dan istemiştim, bana şiir ve destan türünden kimi Ermeni yapıtlarının Fransızca çevirilerini vermişti. Hepsi bu. Yani pek az (hiçbir şey dememek için). Bir Ermeni sanatçı karşımıza Amerikalı **William Saroyan** veya Sovyet **Haçaduryan** olarak çıkacak ki onunla ilgilenelim.*

Klasik, çağdaş Ermeni yazınının önemli örneklerinin bugüne değin Türkçe'ye kazandırılmamasını sıradan bir ilgisizlik, ihmal diye kabul edelim, 1983'de düzenlenen, yurt dışına da gönderilen Anadolu Uygarlıkları sergisinde Ermenilere ait tek bir yapıt yoktu. Bu ne mene bir unutkanlıktır? Bu adamlar Anadolu'da hiç mi yaşamamışlar veya uygarlık diyebileceğimiz bir şeyler yaratmamışlar. Hele mimarlıkta? Olacak şey değil. Van gölündeki Ağtamar Adası'ndaki kilise, Ani kenti yıkıntıları, bunlar bu topraklarda bir Ermeni uygarlığının kanıtları değil mi? Bu tapınakların resimleri de asılsaydı Türkiye'nin saygınlığı mı eksilirdi?

*(**Sergideki bu yoksamayı kendi alanımda onarmak ister gibi 'Ben, Anadolu' adlı tek kadın için oyunlar dizisinde, Ağtamar Adası'nda geçen ve bu adaya adını veren trajik aşk öyküsünü bir sahne olarak yazdım. Eh, benimki de bir bakıma Anadolu uygarlıklarının sergilenmesi. Ve Ermeniler eksik değil!**).*

*Türkiyede bugün gerçek kültürün yanısıra bir de '**resmi kültür**' var. Türlü evhamler, kompleksler demek olan bu kültürü uygulamak için devlet kadrolarına kültür zaptiyeleri yerleştirilmiş. Gün geçmiyor ki bunların yeni marifetlerini işitmi-*

*yelim. Anadolu uygarlıklarıyla ilgili yeni bir TV dizisinin beş altı bölümü yasaklanmış. Sakıncalı uygarlıklar arasında artık **Urartu** da var.*

__Ani__, 11. yüzyılda depremde yıkılmış bir Ermeni kenti, Anadolu mimarlığının seçkin örnekleriyle dolu. Bu kentin adı şimdilerde 'İ'nin noktası atılarak, ANI'ya dönüştürülmüş, anlayacağınız __Ani__ 'Hatıra Kent' olmuş. Ne dahice bir değişim değil mi? Ama ne çirkin! Türkmenlerin kar üstünde kart kürt yürürken Kürtleşmeleri gibi olağanüstü gülünç.

Ayıp oluyor beyler, «İ»nin noktasını lûtfen yerine koyun!

Güngör Dilmen
1989

7

Dil, ateşi bulmasından da önde gelen, yarattığı en büyük buluşudur insanın. Eski ile yeni dillerin zengin çeşitliliği ise insanın hayran olunacak yaratma gücünün sınır tanımadığını kanıtlar. Bu gerçek, atalarının yarattığı her değer gibi, dillerin de korunması yaşatılması için gereken özeni, gösterme görevini yükler yeni kuşaklara...

Herbirimiz dilci olamayız elbet. Konuştuğumuz yazdığımız dilin yada dillerin dışında insanlığın bu uçsuz bucaksız hazinelerine bir şeyler katmak elimizden gelmeyebilir. Nedir ki bu katkılarda bulunanlara saygı göstermek, destek olmak elimizden gelebilen, esirgememiz gereken tek ortak tutumdur.

__Dr. Pars Tuğlacı__, tanıdığım büyük bir dilcimizdir. Müzik, tiyatro, dilbilim vb. alanlarında öteden beri kültürümüzde önemli yeri olan bir toplumdan geliyor. Tuğlacı, daha önce 160.000 sözcüğü kapsayan büyük boy on ciltlik __«Okyanus»__u kazandırmıştı dilimize. Okyanus, dilimizin en kapsamlı ve kaynak nitelikli ilk etimolojik sözlüğüdür. Her sözcüğü, tanımı ve etimolojisinden başka, eski yeni söylenişleri, Fransızca, İngilizce, Osmanlıca karşılıkları ile bir arada verir; ayrıca bilimsel terimleri Latince karşılıkları ile tanıtır, Tuğlacı'nın, bütün girişimlere karşın TDK'nun bile gerçekleştiremediği bu hizmeti tek başına yerine getirmesi her zaman hayranlıkla anılacak, adını unutturmayacak bir başarıdır.

Tuğlacı, bu kez başlangıçtan günümüze Ermeni edebiyatından alınmış örneklerden bir seçki sunuyor bize. Bu edebiyatın en ilginç yanı, hemen her dönemde aynı topraklar üzerinde geliştiği Türk Edebiyatı ile çok yakın ortak paralellikler göstermesi, konularında, yaşama bakış açısında bir arada yaşamış olmanın yakınlığını korumuş olmasıdır. Bu özellik Ermenilerin, birçok alanlardan başka edebiyat alanında da ürettikleriyle, ulusal kültürümüzün bölünmez bir parçası olduğunu kanıtlıyor; bütün iyi niyetli yurttaşlarımızı üzen bilinen kin, sevgisizlik ortamı içinde, özlenen karşılıklı barış, sevgi, kardeşlik anlayışıyla bütünleşmek umutlarını güçlendiriyor.

Tuğlacı'yı bu olumlu hizmetinden dolayı bu yazımla kutlayabilmek fırsatı beni sevindiriyor.

Necati Cumalı

8

Küçük hikâyede gözümü açanların başında ***William Saroyan*** *gelir. Çehov'u, Mauppassant'ı, Gorki'yi, Steinbeck'le Hemingway'i de severim, ama Saroyan, hepsinden yakın olmuştur bana.*

Saroyan, Amerikalıdır elbet; ne var ki, önce Aram Karaoğlanyan'dır, Ermenidir. ***Dr. Pars Tuğlacı****'nın derleyip düzenlediği «****Ermeni Edebiyatından Seçkiler****»e gelene dek Ermeni edebiyat adamı olarak bir Saroyan'ı tanıyordum. Fuat Köprülü'nün o sözünü ettiği Arşak Çobanyan'ın «****Ermeni Âşıkları****»nı ise, ne görmeye yetişebildim, ne alıp okumaya. Mevlâna ile Yunus'un yaşadığı dönemlerde yaşamış Erzincanlı Konstantin'le, yine, Erzincanlı Hovhannes'i, bir de Arap ve Fars tasavvuf şiirinin etkisini sürdüren* ***Haçadur'u (Geçaretsi)*** *da hâlâ pek bilen, tanıyan yoktur sanıyorum.*

*Pars Tuğlacı, «****Ermeni Edebiyatından Seçkiler****»le hem sisler puslar içinde kalmış bir geçmiş zaman edebiyatını karanlıktan aydınlığa çıkarıyor, hem de bu arada son derece olumlu bir görevi yerine getiriyor. Bu, aynı topraklar üstünde tek bir ulus gibi yaşamış, gelenek ve görenekleri birçok noktalarda kesiştirip, geçmiş ile gelecek kültüre ortak katkıları olmuş bir toplumun edebî kişiliğini bize yeni baştan tanıtımıdır.*

Erzurumlu Movses'i, Mesihî'yi, Sayat Nova'yı, Mirza Can'la Sarkis Zekî'yi okumak, hiç kuşku yok, bir keyiftir. Pars Tuğlacı'yı, Ermeni halkından sanatçı olarak salt tiyatrocular değil edebiyat adamları da yetiştiğini kanıtladığı için bir güzel kutlamak gerek.

Tarık Dursun K.

Pars Tuğlacı, William Saroyan ile *(Erivan, 1975) [Fot. Ara Güler].*

ÖNSÖZ

Dil ve Edebiyatın, insanların ve halkların birbirlerini kolayca anlayabilmelerini, anlaşabilmelerini sağlayıcı en saygın ve etkin araçlar olduğuna hiç şüphe yoktur.

Dünya edib ve şairlerinin amaçları hep aynıdır. İnsanların müşterek duygu ve düşüncelerini, kendi bildikleri dillerle kaleme aldıkları şiir ve nesirlerinde açık bir biçimde yansıtmak.

Onlar doğaya, her yönüyle insanı, doğa-insan ilişkilerini, insanın insanla ilişkisini, insanın doğayla ve kendi benliğiyle mücadelesini dile getirmişlerdir. Bu bakımdan bir Ermeni şairin düşünce tarzı ile bir Türk şairin düşünce tarzı arasında bir fark görülmez. Çünkü aslında her ikisinin de söyleyip yazdıkları aynı şeylerdir. Yalnız burada bilinmesi gereken tek konu, her iki şairin veya nasirin anlatım özelliklerinin kavranmasıdır. «*Ermeni Edebiyatından Seçkiler*»i ortaya koymaya beni heveslendiren de budur.

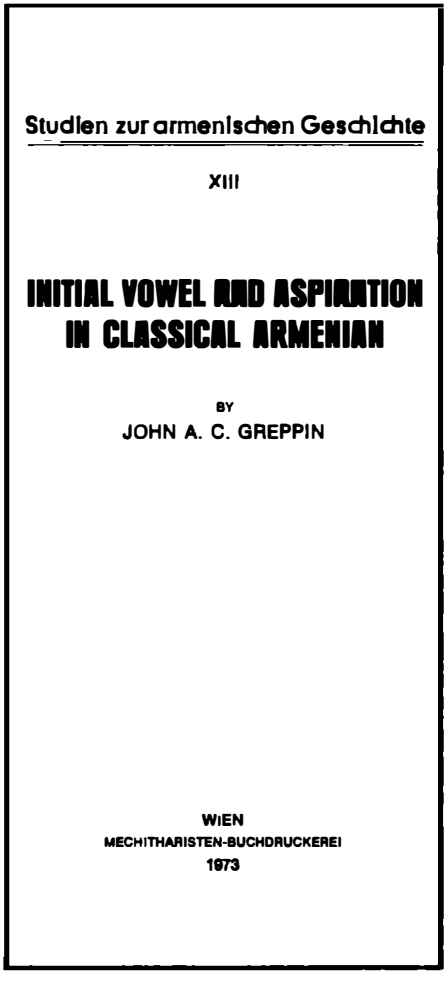
Oldukça yoğun ve yorucu tarih araştırmalarım sırasında, dinlenmek ihtiyacını duyduğum zamanlarda, Doğu ve Batı Ermeni Edebiyatı –özellikle düzyazı– ustalarının seçme parçalarından çeviri yoluyla oluşturduğum bir demeti, ülkemiz insanları arasında Ermeni Edebiyatına ilgi duyacaklara yardımcı olmak ülküsüyle sunmaya çalıştım. Düzyazı örneklerinin yanısıra birkaç ozanın şiirlerine de kitapta yer verdim.

Bir zamanların Türk edib ve düşünürleri arasında Ermeni edebiyatına ilgi duyanlar olmuştur. Bunların başında **Mehmed Emin, Abdullah Cevdet, Şahabeddin Süleyman, Süleyman Nazif, Mehmed Süreyya Beyler ve Prof. Fuad Köprülü** gibi isimler vardır. Günümüz Türk aydınları arasında da Ermeni edebiyatıyla ilgilenenler bulunduğu gözlemleniyor. Nitekim eski kültür bakanlarımızdan **Talât Halman** (*Bugün New York Üniversitesi Türk Edebiyatı Profesörü*), şair ve yazar **Melih Cevdet Anday**, mizah yazarı **Aziz Nesin**, roman yazarı **Yaşar Kemal**, gazeteci ve yazar **Oktay Akbal** (*Türkiye Yazarlar Sendikası Başkanı*), şair ve yazar **Necati Cumalı**, oyun yazarı **Güngör Dilmen**, yazar **Tarık Dursun** gibi aydın dostlarımın bu alandaki kişisel görüşleri, bunun en açık bir kanıtıdır.

Bundan yıllar önce, bu konudaki hazırlığımı kendilerine açıkladığımda, böyle bir yapıtın toplumumuza ve kütüphanelerimize yarar sağlayacağı hususunda görüş birliğine varılmıştı. Üstelik bu konudaki içten duygu ve düşüncelerini içeren yazılarının kitabın uygun bir yerinde yer almasından mutluluk duyacaklarını belirtmişlerdi. Ben de, onların bu yayınla ilgili duygularını yansıtan «*Görüşler*»ine kitabın baş tarafında yer verdim.

Bu seçkin ve değerli yurttaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Dr. Pars TUĞLACI

John A.C.G Greppin'in 1973'te Viyana'da basılan *«Klasik Ermenice'de İlk Sesli Harf ve Soluklu Çıkarma»* adlı ingilizce eserinin baş sayfası.

ERMENİ DİLİ

Ermenice, Hint-Avrupa dil ailesinde, 38 harflik özel alfabesiyle bağımsız bir dal meydana getirmiştir.

Hint-Avrupa dillerinin doğuda bulunan son dallarından biri Ermenicedir (*yerli dilde: Hayeren*). Ermeniler Khaldes'lerden birçok kelimeyi ödünç almışlardır. Eyalet ve geniş ölçüde yer adlarının hemen hepsi Urartu kökenlidir. *«Er», «ner», «iar»* gibi Ortaçağ'da çok kullanıldıkları halde modern Ermenice'ye geçmiş sonekler yine Urartu kökeni taşır.

Ermenice'nin Phrygien *(Frikya dili)* ile İlişkisi: Eski coğrafyacı ve tarihçileri ile **Bositonius** *(M.Ö. I. yüzyıl)* Ermeniler, Araplar ve Suriyeliler arasında dil, fiziksel yapı, örf ve âdetler bakımından benzerlikler bulmuşlardır. **Etienne de Byzance** *(VI. yüzyıl)* Ermenice'yi Phrygien diline benzetirdi. Phrygien dili hakkında elde bulunan pek az bilgi, Ermenice'nin –eskilerin dediği gibi– Phrygien'in bir çeşidi olduğuna dair düşünceyi ne red ne de kabul etmeye yeterlidir.

Dilcilerin Düşünceleri: Modern zamanlarda **Lacrase** *(1661-1739)* Ermenice'yi Medes'lerin dili ile birleştirmiştir. Daha başkaları ise, derin incelemeler sonucunda, onu İran dilleri arasında tasnif etmişlerdir. Böylece **Bopp** *(1791-1867)* yazdığı Hint-Avrupa dilleri gramerinde ona ayrı bir yer vermiştir. **Petermann** *(1801-1876)* ve **Windischmann** *(1811-1861)* Ermenice'yi Hint-Avrupa dilleri arasına koymuştur. Daha sonra, **F. R. Müller** *(1823-1900)*, **De La Zarte** *(1827-1894)* ve daha başka dilciler bu düşünceyi paylaşarak araştırmalarını o yana doğru yönelttiler. Bu bilginler Ermenice'yi İran grupuna sokuyorlardı, çünkü İran yaylası Hint-Avrupalı milletlerin beşiği sayılmaktaydı.

Hübschmann Kuramı: İlk kez **Hübschmann** Ermenice'nin Hint-Avrupa dilleri ailesinde bağımsız ve ayrı bir dil olduğunu kanıtladı (1875). Alman bilgini Ermenice'yi yabancı kelimelerden arındırdıktan sonra vokalizi ile Aryen dillerine değil de, Avrupa dillerine bağlandığı sonucuna varmıştır. Böylece bu dilin fonetik ve morfolojik karakterlerini ortaya çıkarmıştır. **Hübschmann**'ın kuramları dilcilerin büyük bir bölümü tarafından kabul edilmiştir. Araştırmalar günümüzde de sürmektedir.

Fonetik bakımından Ermenice Slav-Litvanya ve Arnavutça gruplarının arasında bir yer işgal eder. Ancak vokabuleri Elence ile göze çarpan benzerlikler gösterir. Bundan da Ermeniler'in bir zamanlar Elenlerle birlikte Avrupa'da yaşadıkları anlaşılmaktadır. Buna göre Ermenice Avrupa dillerinin İran dalına ait değildir. Ermenice ile İran dili arasında yakın bir ilgi yoktur. Bundan önce böyle bir ilişkinin var oluşu Ermenice çok sayıda İran asıllı kelimenin bulunmasından ileri gelmiştir.

Ermeniler'in Khaldes İmparatorluğu'na göçünden sonra, Ermenice yeni gelenler kadar yerlilerin de ana dili oldu. Ermeniler kendi dillerini Khaldes'lere empoze ettiler. V. yüzyılın yazarlarının bıraktığı eserlerden anlaşılacağı gibi bu dil, yazının bulunuşundan sonra gelişmemiş, daha eskilerden gelişmiş olarak gelmiştir. V. yüzyıldan önceki tarihlerde halk tarafından olmasa bile sarayda, soylular ve ruhâniler arasında konuşulduğu düşünülebilir. V. yüzyılın başlarından başlayarak büyük bir gelişme gösterdi.

Ermenice, Yunanca'dan, Latince'den, Asurca'dan ve özellikle Farsca'dan pek çok kelime almıştır. Daha sonraki devirlerde ise Arapça, Türkçe ve Fransızca'dan Ermenice'ye bazı kelimeler girmiştir. Bununla beraber Ermenice'nin kelime hazinesinde kökeni bilinmeyenlerin oranı % 60'ın üstündedir. Ermenice Eski, Orta ve Yeni olmak üzere üç çağa ayrılır:

Klasik Ermenice *(yerli dilde: Krapar):* Çok eski ise de, ilk yazılı anıtı («*Kutsal Kitap*» çevirisi) ancak V. yüzyıldan kalmadır; kendine özgü bir alfabesi vardır. Klasik edebiyat dilidir. Aşağı yukarı VIII. yüzyıldan beri ancak bir kilise ve bilginler dili halinde yaşamaktadır.

Orta Ermenice: XII. yüzyılda başlar ve XV. yüzyıla kadar devam eder. Kilikya-Ermeniye devleti belgeleriyle tanınmış olup ikinci bir ses değişikliğine uğramıştır.

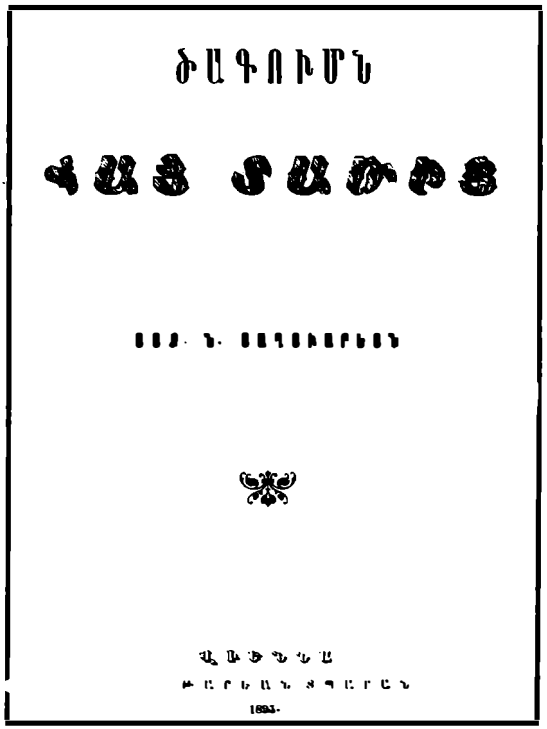
Yeni Ermenice (*yerli dilde: Aşkharapar*): İki grupta toplanan çeşitli lehçelerden meydana gelmiştir. Doğu Ermenice (*Ermenistan, İran, Hindistan ve Uzak Doğu*) ve Batı Ermenice (*Türkiye, Yakın Doğu, Avrupa, Afrika, Amerika ve Avustralya'ya göç eden Ermeniler*). Doğu Ermenicesi Ermenistan Cumhuriyeti'nin resmî dili olarak kullanılmaktadır. Bu iki Ermenice gramer bakımından birbirinden çok farklı değildir. Her dilde olduğu gibi, Ermenice'de de lehçeler bulunmaktadır.

ERMENİ YAZISI

Ermeni yazısı 412 yılında papaz Mesrob Maşdots tarafından birçok eski alfabeden yararlanılmak suretiyle 36 harften oluşan bir sistem olarak türetilmiş, Kilikya Devleti devrinde *"O"* ve *"F"* işaretleri eklenmiştir. Alfabedeki harf sırası ve harf adları Yunan alfabesinden uyarlanmıştır.

Ermeniler kendi dillerinin gelişimi süresince Farsça'dan ödünç aldıkları 1500 kök aracılığıyla *Cagad* (alın), *Baderazm* (Savaş), *Aşkharh* (Dünya), *Asbed* (Şövalye), *Nakharar* (Bakan), *Tas* (Ders), *Tıbir* (Muganni), *Aşagerd* (Öğrenci), *Vartabed, Varjabed* (Öğretmen), *Tasdiarag* (Eğitimci), *Tahlic* (Bakanlar Kurulu, kabine), *Ampar* (Ambar, depo, ardiye), *Abrank* (Mal) vb. gibi 10 binden fazla kelime türetmişlerdir. Aynı şekilde Yunanca'dan 700 kök (*Pem, Tadron, Meğeti, Balad, Yebisgobos, Gatoğigos, Badriark, Yegeğetsi, Ganon vb.*), Asurca'dan 200 kök (*Kahana, Apeğa, Gatsa, Şığta, Karoz, Kura, Şuga, Khanut vb.*) almışlardır. Böylece ödünç alıp kendine mal ettiği ve özümlediği köklerle Ermenice, güçlü ve zengin bir dil olarak gelişebilmiştir.

Dr. N. Dağavaryan'ın 1895'te Viyana'da basılan «*Ermeni Harflerinin Doğuşu*»adlı eserinin baş sayfası.
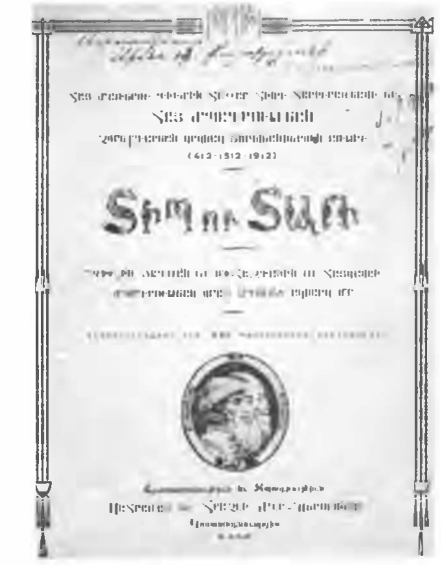

Ermeni harflerinin mucidi Aziz Mesrob Maşdots *[Gr. Maggiotto]*.

BÜYÜK HARF	KÜÇÜK HARF	ŞEĞAKIR HARF	NODR HARF	ERMENİCE OKUNUŞU	TÜRKÇE OKUNUŞU veya DEĞERİ *(Batı Ermenicesi)*
Ա	ա	ա	ـ	ayp	a
Բ	բ	բ	ﮢ	pen	p
Գ	գ	գ	ﮓ	kim	k
Դ	դ	դ	ﮈ		
Ե	ե	ե	ﮦ		y
Զ	զ	զ	ﮒ		z
Է	է	է	ﮔ		e
Ը	ը	ը	ﮕ		
Թ	թ	բ	ﮖ		t *(soluklu)*
Ժ	ժ	ժ	ﮗ		j
Ի	ի	ի	ﮘ		
Լ	լ	լ	ﮙ	liyon	l
Խ	խ	խ	ﮚ	khe	kh
Ծ	ծ	ծ	ﮛ	dza	
Կ	կ	կ	ﮜ	gen	g
Հ	հ	հ	ﮝ	ho	h
Ձ	ձ	ձ	ﮞ	tsa	
Ղ	ղ	ղ	ﮟ	ğad	ğ
Ճ	ճ	ճ	ﮠ	ce	c
Մ	մ	մ	ﮡ		
Յ	յ	յ	ﮢ	hi	
Ն	ն	ն	ﮣ		n
Շ	շ	շ	ﮤ	şa	ş
Ո	ո	ո			
Չ	չ	չ	ﮥ	ça	ç
Պ	պ	պ	ﮦ	be	b
Ջ	ջ	ջ	ﮧ	çe	ç *(soluklu)*
Ռ	ռ	ռ	ﮨ	ra	
Ս	ս	ս	ﮩ	se	
Վ	վ	վ	ﮪ	vev	v
Տ	տ	տ	ﮫ	diyon	d
Ր	ր	ր	ﮬ	re	
Ց	ց	ց	ﮭ		
Ւ	ւ	ւ	ﮮ	hiyun	
Փ	փ	փ	ﮯ	piyur	p
Ք	ք	ք	ﮰ	ke	k *(soluklu)*
Օ	օ	օ	ﮱ	o	o
Ֆ	ֆ	ֆ	﮲	fe	f

Ermeni Alfabesi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Arap harflerinin yetersizliğini, ilk kez XVII. yüzyılda, **Kâtip Çelebi** şöyle ortaya koymuştu: «*Herkes onaylar ki müddet-i ömründe doğru yazılmış bir kitap öğrenememiştir*». 1862 yılında **Münif Paşa** bir konferansında harflerin düzeltilmesinden söz etmişti. 1869'da **Mustafa Celâleddin Paşa**, Türk dilinin yenilenmesine ilişkin olarak, Latin harflerinin kabulüne eğilimli olduğunu duyurmakla kalmamış, kızına Latin harfleriyle Türkçe mektuplar bile yazmıştı. Bir yıl sonra İran elçisi **Melkum Han**, bir yazısında, Müslüman ülkelerinin medeniyet yolunda geri kalmasını Arap harflerine bağlayarak, Latin harflerinin alınmasını bir kalkınma etkeni olarak önermişti. Bundan sonra Latin harfleri Türk düşünürler ve yazarlar arasında yıllarca tartışma konusu olmuştu. Savunuculardan **Namık Kemal** ve **Hoca İbrahim Efendi** başta gelmektedir. O devirde, dilde yenilikten yana olan gençlerin önderi **Rıfat Bey** ve **Macid Paşa**, harflerin değişmesi için gerekçede birleşiyorlardı. Sade olan gerekçeleri şu noktalar üzerinde toplanıyordu: «*Arap harflerinin yazılıp okunması güçlük göstermektedir. Soldan sağa yazılan harfler daha hızlı yazılmaktadır. Milletin ilerlemesi eğitime bağlıdır. Bizim eğitimimizin gelişmesi ise, bizim yazı ve imlâ ile*

Ermeni harflerinin icadının 1500. ve Ermeni matbaacılığının 400. yıldönümü dolayısiyle İstanbul'da 1913'de yayınlanan «*Dib u Dar*» (Basım ve Yazı) adlı Ermenice kitabın baş sayfası.

olmaz». Macid Paşa, bu gerekçeden sonra bir aralık Ermeni harflerinin alınmasından bile yana çıkmıştı. Daha sonra Rıfat Bey de Latin harflerinin kabul edilmesini savunmuştu.

Hoca İbrahim Efendi, Macid paşa'nın Latin harflerinden yana oluşunu eleştirmek için, bir aralık Ermeni harflerinden söz etmiş olmasını diline dolayarak şu soruları ortaya atmıştı:

«*Macid Paşa Ermeni harflerinin alınmasını bir aralık düşünmüş, sonra vazgeçmiştir. Bu konuda ilk akla gelen şudur: Kur'anları Ermeni harfleriyle mi yazacağız? Ermeni harfleriyle mi okuyacağız?.. Arapların bize, Kur'an'a inanan Müslüman topluluğuna bağlılığı ne olacak? O büyük bilginler ve fâzıllar yatağı olan kutsal memleketler ne olacak? Bunlar, Arap harfleri yerine Ermeni harflerini almak hevesinde olan cahillere, Allah lânet eylesin demezler mi?*».

Hoca İbrahim Efendi'nin maksadı Latin harflerinin alınmasını önlemekti. Macid Paşa'nın bir yazısında geçen Ermeni harfleri deyişini, işine geldiği anlama alarak, din ve imanı da karıştırıp Arap harflerini savunmak kolayına gidiyordu. Aşağı yukarı yüz yıl önce başlayan bu harfler tartışması Cumhuriyet dönemine kadar aynı tezlerin çarpışması suretinde sürüp gitmişti.(1)

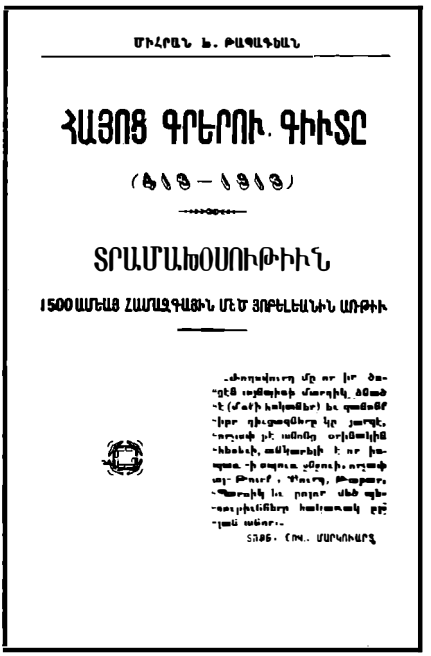
1913 yılında Ermeni alfabesinin icad edilişinin 1500. ve Ermeni Matbaacılığının 400. yıldönümü bütün dünyada törenlerle kutlandı. İstanbul'da Leşki Tiyatrosu'nda parlak bir tören düzenlendi (*12 Ekim 1913*). Tiyatronun içi ve dışı Osmanlı bayraklarıyla donatıldı. Çok büyük bir kalabalık vardı. Davetliler arasında bütün Ermeni aydınları ile birlikte Türk fikir ve devlet adamları ve diğer gayrimüslim toplumların ve yabancı devletlerin temsilcileri bulunuyordu. Türk ileri gelenlerinden **Mehmed Emin Bey** (*Yurdakul*), **Ebüzziya Tevfik, Abdullah Cevdet** (*Karlıdağ*) **Süleyman Nazif, Şahabeddin Süleyman, Hamdullah Subhi** (*Tanrıöver*) gibi aydınlar ile Dahiliye Nazırı **Talât Bey** töreni izleyenler arasına katıldılar. 150 kişilik Gomidas Korosu, zengin repertuarıyla törene renk kattı. Bu münasebetle gazeteci ve yazar **Teotig** tarafından, ilk Ermenice kitabın 1512 yılında Venedik'te basılıp yayınlanışından itibaren Ermenilerde matbaacılık ve yazı sanatının gelişmesini konu alan ve kronolojik bir düzen içinde seçkin örneklerle içeren «*Dib u Dar*» (Basım ve Yazı) adlı Ermenice kitap, V. ve H. Der-Nersesyan Matbaası'nda bastırılarak yayınlandı. Ayrıca, o tarihte İstanbul'da yayınlanmakta olan Türkçe günlük SERVET-İ FÜNÛN gazetesinin 17 Ekim 1913 tarihli sayısında, bütün dünyada düzenlenen söz konusu törenlerle ilgili şu geniş ve ilgi çekici haberin yer aldığını görüyoruz:

Aynı yıldönüm dolayısıyle 1913'te İstanbul'da yayınlanan diğer bir anı kitabının baş sayfası.

Ermeni Vatandaşlarımızın Şenlikleri

Ermeni vatandaşlarımız, bu hafta içinde, gerek İstanbul'da ve gerek memâlik-i Osmaniyenin sair taraflarında ve Avrupa ve Amerika'nın bulundukları yerlerinde Ermeni hurufâtının 1500. sene-i devriye-i icadı ve Ermenice huruf ile tabaatın 400. sene-i devriye-i ihdâsı münasebetiyle şenlikler icra etmişler ve Ermeni hurufâtının mucid ve muhteri'i olan ve cizzeden görüllüp takdis edilen Katoğikos Sahak ve rahib Mesrob namlarını kemal-i ihtiram ve ta'zim ile yad ederek i'lâ eylemişlerdir.

ՄԻՀՐԱՆ Ե. ԹԱԲԱԿԵԱՆ

ՀԱՅՈՑ ԳՐԵՐՈՒ ԳԻՒՏԸ

(Ա՛Ց — Ա՛Ց)

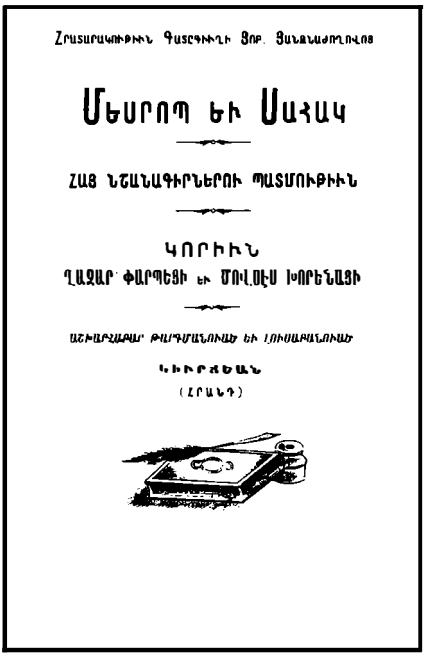
ՏՐԱՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

1500 ԱՄԵԱՑ ՀԱՄԱԶԳԱՑԻՆ ՄԵԾ ՅՈՐԵԼԵԱՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

.ժողովուրդ մը որ իր ծա-
ղկեն տյցախեի մարդիկ, ձմեռ
ե (մաի հակառեր) եւ գաճաճ
իր գիւղացիները կը յարգէ,
տղայի իւ ամուոց օրհնութիւն
հեռեսի, ամկարելի է որ ի-
պատ ի տպատ չմտուի. տղաք
ալ- Թուրք , Պարտ, Թաթար,
Հարակի եւ րոլոր մեծ պե-
տութիւններ հետաւոտակ ըր-
ղաւ ամեր..

ՏՅՈՑ. ՀԱՄ. ՄԱՐԿՈՒԱՐՂ

Mihran Tabakyan'ın 1913'te İstanbul'da yayınlanan *«Ermeni Harflerinin Icadı»* adlı kitabının baş sayfası.

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳԱՍՏԳԻՒՂԻ ՅՈՐ. ՅԱՆԱՆԱՑՈՒՂՈՑ

Մեսրոպ եւ Սահակ

ՀԱՑ ՆՇԱՆԱԳԻՐՆԵՐՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԿՈՐԻՒՆ

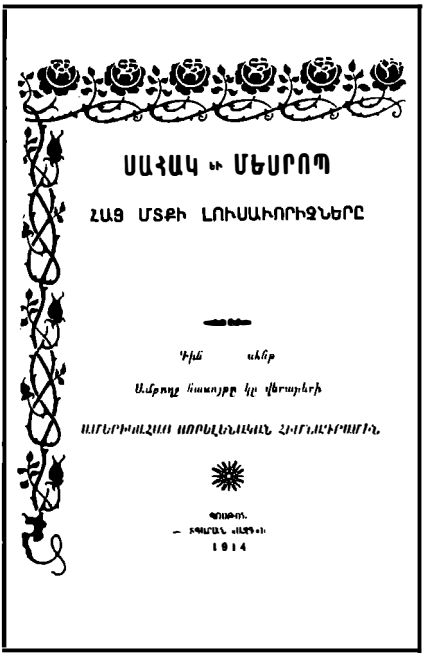
ՂԱԶԱՐ ՓԱՐՊԵՑԻ եւ ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՑԻ

ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԱԾ ԵՒ ՀԻՒՍԱԲԱՆՈՒԱԾ

ԿԻՒՐՃԵԱՆ

(ՀՐԱՆԴ)

Hrand Gürcüyan'ın modern Ermeniceye çevirdiği ve 1913'te İstanbul'da yayınlanan *«Mesrob ve Sahak»* adındaki kitabın baş sayfası.

ՍԱՀԱԿ ԵՒ ՄԵՍՐՈՊ

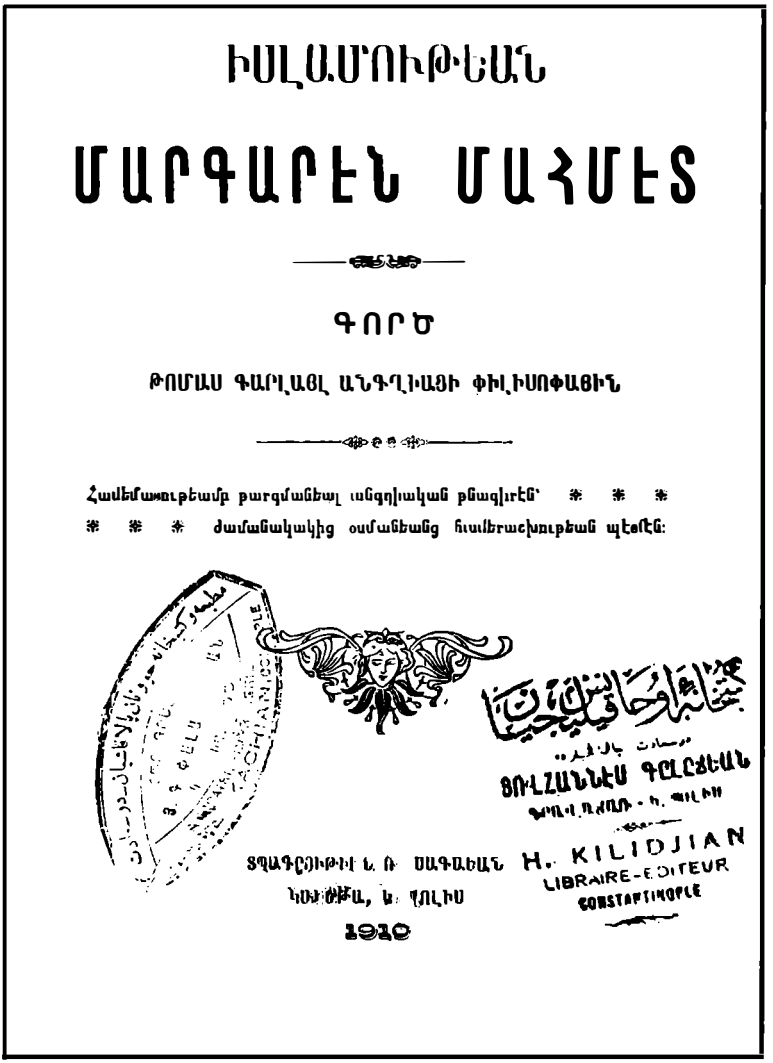
ՀԱՑ ՄՏՔԻ ԼՈՒՍԱՒՈՐԻՉՆԵՐԸ

Գիմ ակնք
Ամբողջ հաւատքը կը վերաբերի

ԱՄԵՐԻԿԱՀԱՅ ԱՐՈՒԵՍՏԱՀԱՅ ՀԻՄՆԱՐԿՈՒԹԻՒՆ

ՏՊԱԳՈՑ
— ՏԿՈՒԹԱՆ «ԱԼԻՔ»
1914

V.M. Kürkçüyan'ın 1914'te İstanbul'da yayınlanan *«Sahak ve Mesrob Ermeni Düşününün Aydınlatıcıları»* adlı Ermenice kitabının baş sayfası.

ԻՍԼԱՄՈՒԹԵԱՆ

ՄԱՐԳԱՐԷՆ ՄԱՀՄԷՏ

ԳՈՐԾ

ԹՈՄԱՍ ԳԱՐԼԱՅԼ ԱՆԳԼԻԱՑԻ ՓԻԼԻՍՈՓԱՑԻՆ

Հավեմաաութեամբ բարգմանեալ սնգղիական քնագիրէն՝ * * *
* * * ժամանակակից օսմանեանց հումեւրախութեան պէտէն:

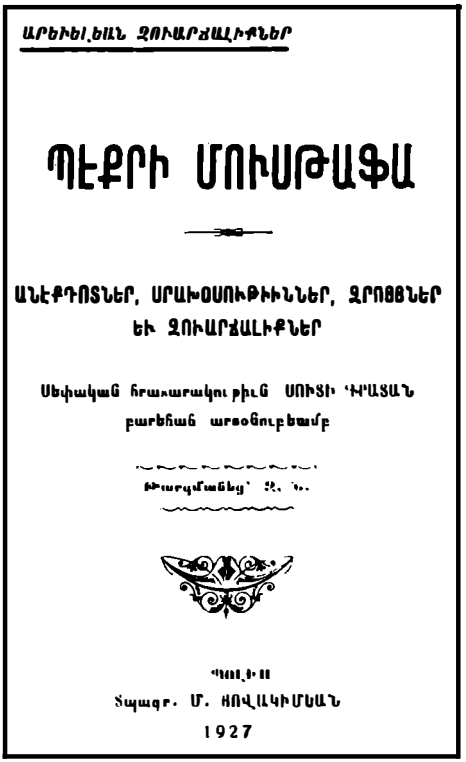
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ն. ՕԱԳԱԵԱՆ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ
1910

Ն. KILIDJIAN
LIBRAIRE-EDITEUR
CONSTANTINOPLE

Thomas Carlyle'in *«İslâmiyetin Peygamberi Muhammed»* adlı eserinin 1910'da İstanbul'da basılan Ermenice tercümesinin baş sayfası.

Dahiliye Nazırı Tal'at Bey ve İstanbul Muhafızı Cemâl Bey gibi zevat-ı muhtereme İstanbul'da tertib olunan merasime iştirak ve Ermeni vatandaşlarımızın hasâil-i şükürgüzârane ve kadrdânilerini takdir ile, tekemmülât-ı fikriyelerine ve teâlî-i irfanlarına vasıta olan icad-ı mühimmin hatırasını tebcilde vatandaşlarımızın hissiyatına iştirak eylemişlerdir.

Defter-i Hakanî Nazır-ı fazıl-ı muhteremi Mahmud Esad Efendi'nin Ermeni hurûfu hakkındaki makale-i vakıfânelerini bu nüshanın 591. sahifesine nakl ve derc etmiş olduğumuz gibi Sabah ser muharrir-i muhteremi Diran Kelekyan Efendi'nin Ermeni hurûf ve taba'atına ve edebiyatına dair makale-i müdekkikanelerinden de birkaç fıkrasını bervech-izikr iktibas ediyoruz:

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔՆԵՐ

ՊԷՔՐԻ ՄՈՒՍԹԱՖԱ

ԱՆԷՔԴՈՏՆԵՐ, ՍՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆՆԵՐ, ՁՐՈՑՑՆԵՐ
ԵՒ ԶՈՒԱՐՃԱԼԻՔՆԵՐ

Սեփական հրատարակութիւն ՍՈՒՏՒ ԽՄԱՅԱՆ
բարեհաճ առաջնորդեամբ

Թուրկմանճեայ Տ. Ե.

ՊՈՒՍՒՆ
Տպագր. Մ. ՀՈՎԱԿԻՄԵԱՆ
1927

Z.N. tarafından Ermeniceye tercüme edilmiş olan ve 1927'de İstanbul'da yayınlanan *«Bekri Mustafa»* adlı kitabın baş sayfası.

ՆՄՈՑԾ
ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՍՏԻԿ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԵԱՆ
ԿԱՐ

ՖԻՒԶՈՒԼԻ

ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԱԾ

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ
ՄԷՏՆ ԶԱՔԱՉԻՆ
ԳՈՐԾ ԱՒՏՈՒՆ
(ՀԱՄՈՓՈՒՄ Ա.)

ՖԻՒԶՈՒԼԻԻ ՊԱՏՄԱԿԱՆԸ

ԳԷՈՐԳ Վ. ԹԷՐԶԻԱՇԵԱՆ

Kevork Vartabed Terzibaşyan'ın *«Fuzuli Tefsiri»* adlı 1928'de İstanbul'da yayınlanan eserinin baş sayfası.

396-399 senelerinde memleketin İran himayesinde bulunan kısmında üçüncü Hüsrev icray-ı hükûmet etmekde olup, Katoğikos'luk mesned-i ruhanisi de masrâniyetin Ermeniler meyanında intişarına hidmetile iştihar etmiş olan Kirkor-'un ahfadından Sahak namında gayet mükemmel tahsil görmüş bir zat tarafından ihraz olunmakda idi.

Daron (Muş) Eyaleti dahilinde Haçekaç (Hatsegats) karyesi ahalisinden «Maşdots» namında biri hidmet-i askerîye ile saraya intisab etmiş ve ilm-ü irfanı, bilhassa memleketde kesretle isti'mâl olunan Rum, Asurî, İran lisanlarına vukufu ile mazhar-ı teveccüh olarak askerliği bırakub gayet mulıim bir mesned olan saray kitabetine tayin olunmuş idi.

Evrâk-ı resmiyetinin milel-i saire hurufât ve belki lisanile yazılmasından ileri gelen Malıâzîr (Maşdots)un bu hidmetde iken câlîb-i dikkat olduğu gibi, biraz sonra Ermenilerin henüz Hıristiyanlığı kabul etmemiş olan kısmında neşr-i nas-

*râniyet gayesiyle katoğigos **Sahak** tarafından sarf olunan mesaiye iştirak etmek üzere hidmet-i kitâbeti terkle sınıf-ı rehâbîne girmiş ve «**Kuştan**» kit'asına gönderilmesi üzerine, Ermeni lisanı ile muharrer kütüb-ü dîniye bulunmadıkça teşebbüsatında muvaffak olamayacağını bi-l-fiil anlamış ve binaenaleyh bu lisana mahsus hurûfata olan ihtiyacı bir kat daha takdir eylemişdir.*

*Bunun üzerine Katoğigos'un nezdine avdetle bu babdaki mütaleâtını beyan etmiş ve fikrinin isabeti gerek reis-i ruhânî ve gerek diğer erkân-ı rehâbîn tarafından tasvib olunduğu gibi keyfiyet **Hüsrev**'in vefatıyla müşarünileyhi istihlâf eden -ve maarifperverliği ile müştehir olan- **Vramşabuh**'a beyan olundukda, isabeti tasdik edildikten başka, Asuriye memalikinde **Danyal** namında bir Piskopos nezdinde Ermeni hurufâtı mevcud olduğu haber verilerek bu hurufâtın celbine lüzum gösterilmişdir.*

*Danyal'in nezdinde bu hurufâtın ne suretle bulunduğu, müsta'mel olub olmadığı, müsta'mel değil ise niçin «**Ermeni Hurufâtı**» denildiği meçhuldür. Ruhbâniyeti ihraz etmesiyle beraber **Mesrob** namını almış olan **Maşdots**, bazı tilmizleri ile beraber, bizzat **Danyal** nezdine azimet ederek hayli uğraşmış ise de yeni tetkikat ve tetebbûatı da bir netice-i müfide vermediğinden, beraberince götürdüğü tilmizânının ikiden ma'adasını bir kısmı Asûrî, diğer kısmı Rum edebiyatını öğrenmek üzre, mahallî mekâtibinden birine kayd ettirdikden sonra avdet eylemişdir.*

Mesrob Ermeni hurufâtının ikmâl-i nevakısı için uzun seyahatlar ihtiyarından sonra aradığını hiçbir tarafda bulmadığından, ecnebi medeniyetlerinden ümidini esmiş ve adeta kendisinde bir halet-i istiğrak hasıl olmuşdur. Râvî rahibleri burada mes'eleye bir cihet-i ruhaniye karıştırıyorlar. Ekser akvamın bu gibi ahvalinde görüle geldiği üzre, muvaffakiyeti fek-at-tabia bir kudretin müdahalesine haml ediyorlar. Mesrob'un alem-i menâmda esrarengiz bir dest tarafından Karataş üzerine bazı huruf yazdığını gördük, onları hatırda tutduğunu ve Danyal'den öğrendiği hurufun nevakısı işte bu suretle ikmal olunduğunu beyan eyliyorlar.

*Mumaileyh Rum milletinden **Heropanos** namında mahir bir hattatın muaveneti ile yeni hurufâtın eşkâlini ıslâhdan sonra **Vağarşabad**'a avdet ve pek parlak bir kabule mazhar olmuştur.*

*Hikâyenin avamına ait olan kısmından sarf-ı nazar olunursa Ermeni hurufatının derece-i mükemmeliyet-i hazırasına **Mesrob**'un himmetiyle isâl olunduğu anlaşılır.*

*İlk Ermeni matbaasını, kendisine **Meğabard** yani «**günahkâr**» unvanını veren Agob namında biri 1413'de Venedik'te tesis ve Ermeni hurufile dört kitab tab' eylemişdir. Taba'atın mucidi olan **Gütenberg** ilk eseri 1455 senesinde tab'etmiş olduğuna göre, fenn-i cedidin Ermeniler tarafından ihdasından ancak elli sekiz sene sonra vuku' bulduğu anlaşılıyor. Bir müddet pek mahdud bir mikdarda kitab tab' edilmiş olup, ezcümle 1565 ve 1567 yine Venedik'de ve 1584'de ve on yedinci asr-ı milâd zarfında Lehistan'ın Livof şehriyle Roma ve Milân ve Paris'de bazı asâr temsil edilmiş olduğunu görüyoruz. Onyedinci asr-ı milâd'ın indasında Katoğigos **Srabyon** huruf dökdürmek ve kitap bastırmak için Avrupa'ya me'murin-i mahrusa göndermiştir; 1140'da İran'ın Yeniçuğa şehrinde te'sis olunan matbaa neşriyata başlamış ve 1695 Amsterdam'da tesis olunan Ermeni matbaasından Ermeni lisanı ile ilk harita tab olunmuşdur.*

*1813'de Venedik'de Sen Lazar adasında **Mıhitaryan** yahud **Mıhitarist** manastırı te'sis olunarak bir takım kütüb-ü mezhebiyeden başka matbu' olarak ilk Ermeni lûgatı vücuda getirilmiştir; 1774'de Mıhitarist rehabînin bir kısmı Venedik'deki manastırdan ayrılarak İmparatoriçe **Mari Terez**'den aldıkları bazı imtiyazatla şehr-i mezkûrda kâin diğer **Mıhitarist** manastır ve matbaa'sını vücuda getirmişlerdir.*

Ermenice hurûf-büyük ve küçük / İhtira'ının 1500. sene-i devriyesi münasebetiyle/(17 Teşrin-i evvel 1329/30 Zilkade 1331, yıl: 23, S: 1169,s.597).

Ermeni Hurufatı

25 ve 26 Ekim 1913 tarihli günlük TANİN gazetesinde bu konu ile ilgili ve «*Ermeni Hurufatı*» başlıklı şu yazılar yayınlanmıştır:

Ermeni harflerinin binbeşyüzüncü sene-i icadı ve Ermenice tab'ın dörtyüzüncü sene-i devriyesi münasabetiyle birtakım merasim yapılmaya karar verildiği malûmdur. Patrikhanenin tertip ettiği umumi merasimden başkka hususi heyetler tarafından muhtelif tezahüratta bulunulmaktadır. Evvelsi gün Galata'daki Ermeni mektebinde bütün talebe ve muallimlinin ve birçok ahalinin iştiraki ile ilk tezahürat icra olunmuşdur. Samatya mektebi müdiri Haçik Efendi tarafından bir nutuk irad olunmuş, opera Français mugannilerinden Armenak Efendi tarafından da latif havalar teganni edilmişdir.

Merkezi Komite Mayans Belediye Reisine Ermeni tabaatinin dörtyüzüncü sene-i devriyesi münasebetiyle bütün Ermeni milleti namına Gütenberg'in kabrine bir çelenk vaz' olunması hakkında bir telgrafname keşide etmişdir. Bugün bu merasim şerefine Patrikhane ile bütün Ermeni mekâtibi Ermeni Bankası vesair Ermeni müessesatı kapalı kalacakdır. Bu münasebetle ianat dercine de teşebbüs edilmiş ve ilk hatvede İpranosyan Efendi ikiyüzelli ve Yervant Efendi yüzelli lira vermişlerdir. Bugün Muradyan mektebinde icra olunacak merasimden Cecizyan Efendi tarafından bir nutuk söylenecekdir. Kumkapı'daki muhtelifcemiyetler Patrikhanenin bulunduğu mahalleye mükkellef taklar yapmak için teşebbüsat icra eylemişlerdir. Gedikpaşa fanfar takımı bu taklar altında milli havası terennüm edeceklerdir. Yarın Kumkapı'da vuku' bulacak merasim-i resmiye için Patrikhane bütün vüzzara rical-i siyasiyeye hükûmetin mühim adamları ile matbuata davetnameler ısdar etmişdir.

TANİN Gazetesi, No. 1739, 24 Zilkade 1331, 12 Teşrin-i evvel 1329 (25 ekim 1913)

*
* *

Ermeni vatandaşlarımız dün büyük bir şenlik yaptılar. Vatandaşlarımızın haklı bir hiss-i iftihar ile te'sid ettikleri bu şenlik münasebetiyle Ermeni harfleri ve tababeti hakkında bazı tafsilât-ı tarihiye vermeyi muvafık addediyoruz. Söylediği-

miz veçhile tarih-i icad beşinci asrın il devrelerine tesadüf eder. Bu esnada Ermeni milleti müzebzeb bir hissiyat içinde yaşıyordu. Bir kısmı İranlıların diğer kısmı Bizans İmparatorluğu'nun idaresi altında idi. Bizans nüfuzu bir yandan Malatya diğer taraftan Erzurum'a kadar devam ediyordu. Ermenilerle meskûn bütün diğer memalik İranîlerin elinde idi. Bütün bu esaret hayatına rağmen milletlerinin terakkiyat-ı maneviyesine şiddetli bir lüzum hisseden Ermeni büyüklerinin bilhassa okuyup yazmanın son derece müşkil olmasından neş'et ettiğini biliyorlardı. işte Sen Mesrob namında bir ruhani tarafından harflerin icadı bu zamana tesadüf eder. Yine bu zamanlarda Sen Greguvar'ın nüfûz ve kudreti Sen Sahak'a intikal eylemişdi. Sen Sahak Yunan ve İranî Süryani lisanını pek güzel biliyordu. Aynı zamanda Divan-ı Şahide kitabet vazifesi görmüşdü. Sen Sahak ve Sen Mesrob milletlerinin noksanını pek güzel hissettiler. Birkaç seneden beri Mezopotamya Ermeni rahibi Mıgır Danyel Ermenilere mahsus harfler icadı için sarf-ı mesai ediyor ve bir noktaya kadar da muvaffak olmuş bulunuyordu. Fakat Danyel'in hurufu mühim bir kusuru havi idi; sâitlerin fıkdanı. Sen Mesrob bu noksanı izale etmiş 413 senesinde harfleri ıslâh ve sâitler ilâve etmişti. Sahak ve Mesrob'dan sonra İncil Ermeniccye tercüme edilmişdir ki Ermeni lisanının bir şaheseridir. Bu iki şahıs Ermeni meziyetinin vazı'ları demekdir. Sahak'ın kabri Muş civarında ve harabe halindedir. Aziz Mesrob'un mezarı Prens Vahan tarafından inşa ve bilahare ikmal ve ıslâh edilmişdir. Tabaatın icadından ilk def'a istifade eden kavimlerden biride Ermenilerdir. Bugün Ermeni tabaatının binbeşyüzonüçüncü seneden itibaren mevcud olduğuna delâlet edecek vesaik vardır. Filhakika Agob namında biri Venedik'te 1512-1513 de «Barzadumar»ı basmıştır. Bugün bu adama ait tafsilat mefkuddur. Sonra yine Venedik'de Tokad'lı ve asil bir familyaya mensub Apkar tabi' oldu. 1567'de İstanbul'da oniki kadar eser de bastı. Garibi şudur ki Ermeniler Isfahan'da 1642'den beri matbaacılıkla iştigal ettikleri halde acemlerin tabaati ancak 1838'de başlamışdır. Bilahare tedricî bir surette ilerlemişler, bir aralık Marsilya'da bir matbaa açmışlarsa da bu Sen Siyejin talebi üzerine Ondördüncü Lui tarafından kapatılmışdır. Türk tabaati bir Macar'lı tarafındanmemlekette tatbik olunmuş, bilahare Ermeniler bu hususda Türklere fevkal'ade hizmetler etmiş ve etmekde bulunmuşlardır. Bugün yine onların içinde Türk hurufatının ıslahı ile uğraşanlar nadir değildir.

* * *

Bu sene-i devriyenin hatırasını te'sid etmek masadı ile iânât dercine başlandığını da söylemişdik. Buna Ermenilerin meskûn olduğu her yerde faaliyette devam olunmaktadır. Rusya'da şimdiye kadar bir milyon rubleyi mütecaviz para toplanmışdır. İânât meteplere sarfolunacakdır. Dün Kumkapı'da, Samatya'da, Feriköy Ermeni kilisesinde, Taksim Bahçesi'nde muhtelif merasim icra edilmişdir. Merasim bilhassa Ermeni Patrikhanesi ile kilisesini havi bulunan Kumkapı'da mutantan bir surette cereyan etmişdir. Merasimde Ermeni Milletinden birçok muteber zevat ile Meclis-i Umumî'nin âzaları hazır bulunuyorlardı. İcra edilen âyin Şark'da Ortodoks Hıristiyanlar tarafından yapılan fevkal'ade büyük âyinlerin ikincisini teşkil etmektedir. Birinci fevkalade büyük âyin evvelce Rusya Çarı'nın

merasim-i tedviciyesinde icra edilmişdi. Merasime sefarethaneler tarafından birinci tercümanlar gönderildiği gibi hükûmet namına Dahiliye Nazırı Tal'at Beyefendi, Makam-ı Sadaret namına müsteşar Emin Beyefendi, Mahmud Esad Beyefendi, İstanbul Muhibleri Hey'et-i İdaresi namına Mehmed Ziya Beyler, Evkaf ve Maarif Nezaretleri namlarına da ayrıca birer zat isbat-ı vücud etmişlerdir. Merasime saat 13.30 da nihayet verilmişdir.

Dahiliye Nazırı Tal'at Bey dün Ermeni Patrikhanesinde icra olunan Ermeni hurufatının binbeşyüzüncü sene-i devriyesi merasiminde hazır bulunmuşdur. Ermeni Patrik Kaymakamı dün Müşarünileyhi Bab-ı Âli Sadaret Dairesi'nde ziyaret eylemişdir.

Ermenice–Türkçe İlişkileri ve Ermenice'den Türkçe'ye Geçmiş Olan Kelimeler

Dilbilim, bir dildeki kelimeleri ayrı ayrı inceleyerek o dilde bulunan yabancı unsurları, başka dillerden o dile geçmiş olan kelime ve deyimleri tespit eder ve böylece geçmiş zamanlarda varlıkları bilinen halkların birbirleriyle olan temas ve ilişkileri,onların birbirleri üzerindeki etkilerini ortaya çıkarır. Bu tür incelemeler sonucudur ki dünyamızda, gerek tarihte ve gerekse tarih öncesi çağlarda, başka ırklarla az çok karışmamış veya onlardan etkilenmemiş hiçbir ırkın mevcut olmadığı belirlenmiştir. Bu gerçek, halklar arasında toplumsal uyum, evrensel kardeşlik kavramını aşılamak açısından son derece ibret vericidir. Dilbilim araştırmaları sayesinde, birbirlerinden uzak, yabancı veya düşman halklar birbirlerine yaklaşırlar, damarlarında aynı ataların kanını taşıdıklarını hissederler veya geçmiş zamanlarda birbirleriyle hısım olduklarını, hatta karışıp akraba olduklarını anlarlar.

Bu yararlı bilinçlilik, ırksal ayrılıkçılığın bütün geçici düşüncelerini, dil farkından doğan bütün anlamsız nefret duygularını silmeye yetecektir. Dilbilimin vereceği bu tek bilinçlilik dersinin, yüzyıllardan beri binlerce vaizin, halklara okuduklarından çok daha olumlu sonuç vereceği kanısındayım.

Ermenice şüphesiz, genel karakteriyle, kelime hazinesiyle ve özellikle de grameriyle herşeyden önce bir Hint-Avrupa dili olmakla birlikte, son araştırmalar, onda Sami, Ural-Altay veya Turanî unsurlar da bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

Ermenicenin Türkçeyle birkaç çeşit ilişkisi bulunmaktadır.

1 – Eski avamın kullandığı Ermenicede ve günümüz Ermeni lehçelerinde birçok Türkçe kelime ve deyimlere rastlamak mümkündür. Bunlar Osmanlı egemenliğinin başlangıcından itibaren bu dile girmiş olanlardır.

2 – Buna karşın son yüzyıllarda Türkçeye geçmiş olup halen kullanılmakta olan Ermenice kelimelere de rastlıyoruz. Uzunca süre aynı toprakları paylaşmış olan iki komşu halkın birbirlerinden kelime alışverişinde bulunmuş olma-

ları pek doğaldır.

3 Ermenice ve Türçede bazı benzeş kelimeler de vardır. Bunlar Arapça ve özellikle Farsça gibi diğer müşterek kaynaklardan alınmadır. Örneğin, Erm. *Jamanag*, Türk. *Zeman, zaman*; Erm. *Mom*, Türk. *Mum*; Erm. *Dakhdag*, Türk. *Tahta*; Erm.*Tak*, Türk. *Tac*; Erm. *Guyr*, Türk. *Kör*; Erm. *Rahan*, Türk. *Rehen*; Erm. Sadana, Türk. Şeytan vb.

4 – Nihayet, Ermenice ve Türkçede bazı kıyaslanabilir benzeş kelime ve deyimlere de rastlamak mümkün olabiliyor. Her iki dilin de yerlileri olma izlenimini veren bu kelime ve deyimlerin Ermenice ve Türçeye nasıl girdikleri konusunda kesin bir karara varmak zordur. Bununla beraber bunların büyük bir ihtimalle Turanî kökenli oldukları düşünülürse, tarih öncesi çağlarda Ermenilerin yabancı bir Turanî halkla olan ilişkileri sonucu bir etkileşim söz konusu olabilir.

V. yüzyıldan beri Ermenicede kullanılagelmiş olan şu kelimeleri Türkçeyle kıyaslayalım: Erm. *Ayr, erig; aru*, Türk. *Er, erkek*; Erm. *Eş*, Türk. *Eşek*; Erm. *Yuğ, yeğ*, Türk. *Yağ*; Erm. *Torn*, Türk. *Torun*; Erm. *Sokh*, Türk. *Soğan*; Erm. *Gurdzk*; Türk. *Göğüs*; Erm. *Gapariç*, Türk. *Kapak*; Erm. *Bacarel, bacarank*, Türk. *Becerme*; Erm. *Zank*, Türk. *Zang*; Erm. *Khod*, Türk. *Ot*; Erm. *Paylil, Poğpoğil, pogpoğun*, Türk. *Parlamak*; Erm. *Durekh*, Türk. *Çarık, çarıkh*; Erm. *Kkhoy*, Türk. *Koyun*; Erm. *Horinel*; Türk. *Örmek*; Erm. *Çur*, Türk. *Su*; Erm. *Avağ*, Türk. *Vakh, vah*; Erm. *Turs*, Türk. *Dışarı, tışra*; Erm. *Gadu*, Türk. *Kedü, kedi*; Erm. *Geras*, Türk. *Kiraz*; Erm. *Dznod*, Türk. *Çene*; Erm. *Baytil*, Türk. *Patlamak*; Erm. *Catil*, Türk. *Çatlamak*; Erm. *Sarsel*, Türk. *Sarsmak*; Erm. *Haçel*, Tür. *Havlamak*; Erm. *Zıral, zırınçal, zırınçün*; Türk. *Zırlamak, zırıltı;* Erm. *Tapel*, Türk. *Depmek*; Erm. *Boroçün, paraçün, borçuduk, boral*; Türk. *Bağırışma, bağırmak* vb.

Yaptığım araştırmalar sonucu Ermeniceden Türkçeye geçmiş olduklarını tespit edebildiğim kelimeleri, her iki dille ilgilenen ve bu dillerin yüzyıllar boyu gelişim evrelerini ve birbirleriyle olan ilişkilerini, bağlantılarını inceleyen aydınlara, ilerideki çalışmalarına bir rehber olsun diye cetvel halinde sunuyorum.

Ermenice	Türkçe	Kelimenin Anlamı	Açıklamalar
A			
Abril	Abrıl	Nisan	*«Abrıl geldi yetişti dudak yere yapıştı», «Sakın abrıl beşinden, camızı ayırır eşinden»*
Abris	Abris	Yaşa!	
Abuş	Abuş	Akılsız, ahmak, budala	= ab+uş
Acug	Ecüg	Kasık	
Adamn	Adam	Dişli	
Agan	Avgan, avkın	1. Üstü açık sarnıç; 2. Pınar; 3. Suyun, derelerin kenarlarında oyduğu yer.	

Ağçig	Ağçik, ahçik	Kız
Ağçur, hoğçur	Ağşar	Küllü su
Agiş	Egiş, eyişa	Ateş böceği
Agos	Hagos, agos	Sabanın açtığı iz, çizgi
Ağp(n)	Akbın, ahrun	Salma su ile sulanan tarla
Ağun, ağon	Ağun	Buğday unu
Akhor	Ahır	Ahır
Aloc	Alıc	Yaban elması
Anac	Anaç	Anaç
Ananukh	Annıkh	Nane
Anasun	Anason	Hayvan doğurduktan sonra, yavrusunun arkasından düşen kana benzeyen madde.
Ander mınas	Andıra kalası	Sahipsiz kalasın (*beddua*)
Anidz	Anız	Ekinin biçildikten sonra tarlada kalan köklü sap bölümü
Anison	Anasın	Anason
Anteğ	Antık	Kül içinde gömülü ateş
Ap+az	Apaz	Ekmeği çevirmeye yarayan cihaz
Apeğtsıpeğ	Apursıpur	Abuksubuk
Arasdağ	Arısdak	Çatı
Areç(k)	Argaç	Dokumalarda çözgü üzerine enliliğine atılan ip.
Aros	Aros, haros	Sürülmemiş tarla
Aşara	Aşara	Buğday
Avelug	Avelik, evelik	Kuzukulağına benzer, yabani, ekşimtrak, sarma sarılan bir çeşit ot.
Az kiç	Azikiç	Biraz, az çok, azıcık, azboz,
Aznavor	Aznavur	Asık yüzlü, sinirli, sert, haşin, iriyarı

B

Bar	Bar	El ele tutuşarak, halka şeklinde oynanan bir milli oyun.
Badic	Badiç, badıç	Yeşil sebzelerin çiçekten hemen sonraki küçük hali
Badruyk	Bedrik	Fitil
Baduhan	Badıfan	Pencere
Baran	Baran	1. Bağda ımça sırası; 2- Sapan izi.
Bardez	Bardız	Bahçe
Bızdig	Bızdık	Küçük
Boç-boçug	Pöçüg	Kuyruk, enkse
Buts	Bus	Ferç, am

C

Cağ	Cağ	Örgü iğnesi
Car	Car	Çare «*Uçan kuştan car umuyordu*» (Yaşar Kemal)
Cıci	Cici	Böcek, kurt
Cobod, Cırbod,	Cirbitli	Çapaklı Cıbrod
Cüğ, ceğ	Cığa	Gelinlerin ve genç kızların düğünlerde başlarına süs olarak taktıkları parlak renkli tel veya tüy.

Ç

Çakhçakh	Çakhçakh	Hurdukhaş
Çeç	Çec	Savrularak samanından ayrılmış tahıl yığını
Çermug	Çermik	Kaplıca
Çırban, Cılban	Cılban	Burçak
Çırhortan, cırton	Çortun	Çağlayan
Çırgodem	Çıldırım	suteresi
Çorttu	Çortutu, çortuti	Şalgam turşusu
Çrag(n)	Cırnık	1- Dar yol, patika; 2- Karatavuktan biraz büyük, benekli bir kuş

D

Dabar	Teber	Tenekecilikte tenekeleri birbirine geçirmek için kullanılan bir araç.
Dabas, dent	Dabas	Kurdeşen
Dapan	Tapan	Tarlaya atılan tohumu örtmek için gezdirilen, ağaçtan geniş araç, sürgü.
Dasnçors	Dasnıçors	Ondört
Daşd	Deşt	Pekmez kaynatılan, ekmek yoğrulan leğen
Davar	Davar	İnek, öküz, katır, eşeğe verilen ad.
Dığa	Dığa	Çocuk
Dzurasün, Crason	Cırasın	Bina saçağının dayanağı
Dzapig	Çapik, çepik, çaphın	Alkış

G

Gaba	Kebe	1. Yünden örülmüş kalın kilim; 2. Kaba kumaştan yapılmış ceket, palto, aba.
Gabal	Gabal, gabala	Götürü pazarlık
Gaban, geben	Gaban, geban, geben,	1. Yokuş; 2- Geçit vermeyen dik ve sarp kayalar; 3- Dağların ve kayaların yarılmasıyla meydana gelen geçit, yol.
Gamn	Gem	Döven, döğen
Gatalik	Katilik	Su doldurmak için toprak kap
Gatsin	Gasin	Balta
Gavar	Gavar, gever	Bahçe ve tarla sulamak için açılan ince su yolu, ark.
Geğev, psar	Pir	Çam,ardıç vb. ağaçların yeşil yaprakları, sürgünleri.
Ger	Ger	Kanca, çengelli iğlerin ucundaki tel çengel
Gertas	Gertas	Jargon
God	Kod	Buğday ve arpa ölçmeye yarayan gaz tenekesi büyüklüğünde tahtadan yapılmış kap.
Glig, gulag	Gılık	
Godoş	Kodoş	Mısır koçanı
Goşgagar	Köşger,köşker	Kunduracı
Gulig, gulay, goylag	Külek	Tahta kova
Guzik	Guz, guzi, güzük	Kambur

H		
Hadig	Hedig,hedik	Bulgur
Hagaragort	Hagaragort	Muhalif, karşıt
Hani dzo	Hanzo	Budala, hırpo
Hant	Hant	1. Küçük bostan; 2. Yiyecek şey; 3. Yer; 4. Sınır.
Hedzan	Hezan	Serek, seren
Herg	Herk, herik	Tarlayı sürüp toprağı altüst etme.
Hevhank	Hevenk	Bir ipe geçirilmiş veya birbirine bağlanmış yaş yemiş bağı.
Him(k), himn	Him	Temel
Hodağ, hodağkar	Hodağ	Sığır çobanı
Horovel	Horavel, horova	Çiftçilerin çift sürerken karşılıklı konuşma ve şaka
Hüğ	Huğ	Çevresi çitle çevrilmiş ağıl
İ		
İşameğu	Aşmeğu	Eşek arısı
J		
Jajig, haceğ	Cacığ, cacık	1. Ayran içine yufka kırıntıları atılarak yapılan yiyecek; 2. İlkbaharda tarlalarda biten ve yenilebilen otlar.
Jamagoç, jamgoç	Çangöz, zangoç	Kilise hizmetini gören ve çan çalan kimse.
K		
Kamiç, kamots	Kemis, kemiç	Süzgeç
Kar	Gar	1. Mezar; 2. Yatak yığını.
Kar(u)gir	Kârgir	Taştan yapılma
Karman	Kirman, kirmen	1. Elde yün eğirmeye yarayan araç; 2. Sonbaharda biçilen ot, güz çimeni
Keran	Keran	1. Kalın tavan direği; 2. Büyük ağaç.
Khanut	Hanot	Dükkân
Kharazan	Harazan	Kamçı
Kharnikhurın	Kharmakhor	Karmakarış
Khaşil, khoşel	Haşil	Döğülmemiş bulgur
Khav	Hav	Yılanların ilkbaharda attıkları ince kabuk
Khibar	Hıbar	Ufak taş, moloz
Khizar	Khırzar, hızar	Bıçkı
Khlink, khnnik	Khınnek	Sümük
Khop	Hop	1. Saban demiri; 2. Tarlaları sulamak için, tarlanın yüksekçe bir yerine yapılan havuz.
Khorig, khurig	Horik, hirik	Baca
Khozan	Hozan, hızan	Tarla
Khurts	Khurc	Çuval
Kidz, khaz	Kızık	Nem sebebiyle çürümeye yüz tutmuş, kızışmış tahıl.
Kom	Köm, gom	Ağıl
Komeş	Kömüş, camız	Manda
Kordevor	Korzevil	Kara sabanda oku boyunduruğa bağlayan parça.
Krav	Grav, girav	Rehin
Kur(n)	Kurna, kur	Sert, kuru toprak

Kurag	Kurak	Keklik avında avcıların gizlendikleri yer.
Kutan	Kutan, kotan, köten	Saban, kara saban

L

Loğ, Loğkar	Loğ	Loğ
Loğ-dar, loğdur	Loğdur	Loğ taşına takılan iki kollu ağaç
Loğ-payd, loğped	Loğ keç	Loğ taşına takılan iki kollu ağaç

M

Mac	Mac, maç	Saban veya pulluğun elle tutulan yeri
Macgal	Maçkal	Sabanı, pulluğu yöneten (*kimse*)
Manana	Manana	Kudret helvası
Manug	Manığ	Pesig
Marak	Marak	Kaygı
Maran	Maran	Sebze ekilen tarla parçası, evlek.
Martag	Mertek, derek	1. Yapıların tavanlarında kullanılan kalın sırık, kalas; 2. Bir metreden uzun ağaç.
Mazman	Mazman(a)	Mutaf
Meg	Mek	Bir
Mısur	Müsür	Mısır
Mışag	Muşak	Ekici, yetiştirici, çiftçi
Modzag, mıjğug	Mucuk	Küçük böcek
Mozi, mozig	Mozi, mozuk	Bir, bir buçuk yaşında dana

N

Nacar	Neccar	Dülger, doğramacı, marangoz
Nakhir, nokhır	Nakhır	Hargelc, hergele
Nışan, nşan	Nişan	1. İşaret; 2. Erkek adı.

P

Pag	Peg	Havlu
Pagarç	Pagaç	Bir çeşit tuzsuz, mayasız çörek
Pağla	Pakla, bakla	bakla
Paravar, palavar	Perever	Üsdeşek
Pardiç	Pardıç	Fırının, tandırın içini temizlemekte kullanılan sopanın ucuna bağlanmış bez parçası
Pazug	Pezig, pazı	Pazu, pazı
Petag	Petek	Arı kovanı
Pırpırem, perper	Perperim	Semizotu
Poğrag	Pöhrcnk	Oluk
Prints, Prindz	Pirinç	Pirinç
Pos	Pös	kuyu, çukur
Psor, pşur	Püsür	Çöp kalıntısı «*Boku püsürü*»
Pur	Pur	1. Alçı; 2. Taşlı, sert toprak.
Puyn, pon, pön	Pin	Kümes, yuva

S

Sagur, sadur	Satır	Pala
Sal, salakar	Sal, saltaşı	Ahıra, avluya kaldırım yapmakta kullanılan

		büyük yassı taş
Sami, samik	Sami, samı	Boyunduruk zelvesi
Samil, sammit	Samut	Rezene
Sant, sand	Send	Havan, soku
Sarpina, serpene	Serpene	Asma çardağı
Savan	Savan	Renkli pamuk ipliğinden el tezgâhında dokunmuş kilim, kalın yaygı.
Soğnag, Zoğna	Zoğna, zoğnak	Kapının ağaç sürgüsü.

Ş

Şalag	Şelek	Sırtta taşınan yük
Şırvant, şen, şü	Şiv	Cibre, üzüm çöpü
Şil	Şil	1. İnme, felç; 2. Kötürüm, saat
Şişag, şişeg	Şişe	Dişi uzu
Şivanag, şivan	Şivan,	Yas, pus
Şoğig, şoğurt	Şoğurt, Şorik, şorut	Salya
Şurt	Şurt	Tencere veya kazan kenarı, tandırın üst kıyısı.

T

Tap	Tap	Hız, hücum
Tar	Tar	Tünek
Tapan, tapon	Tapon	Tarla dınağı
Tartag	Terdeg	Kamış
Tatig, Pıltag	Tetig, tetik	Meme
Tarag	Terek	Çekmece
Torn, tor	Torun	Torun
Tel	Tel	Lif
Tello	Dello	Bar şarkısı
Tez	Tez, tıç, çeç	Savrularak samanından ayrılmış tahıl yığını *«Nisan yağar sap olur, Mayıs yağar çeç olur».*
Te şorora	Del şororo	Şarkı, bar şarkısı
Tırtur, tortor	Tortor, tırtır	Tırtıl
Tsakhavel	Sahavel, sakavıl	1. Çalı süpürgesi; 2. Beceriksiz.
Tsav	Sav	Hastalık, ağrı.
Tsuig, tsuik, Tsvik	Süik	Damın çevresi
Tuğt	Tuht	Kâğıt
Tump, tumb	Tump	Bend

V

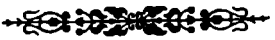
Vank	Venk	Manastır
Vartavar	Vartuvar, mantıvar, mantıvor	Manilerle kader çekme oyunu
Vartsag	Varsağı	Bir çeşit kayabaşı (*türkü*)
Vay	Vay	Hayıf
Vorm	Arım	Çalıyla yapılmış bahçe duvarı kullanılan bir araç.

Y

Yerd	Arut;arıt, örd	Meşe kömürü içinde yanmamış kalan odun çubuğu, marsık
Yeğpayr	Ahbar	Erkek kardeş

Z

Zıntan, zından	Zından	Zindan
Zotel	Zodlamak	Eklemek

Batıdaki Ermeni Dilbilim Çalışmaları ve Batılı Armenologlar

Ermeni dilbilimi öğrenimi, tarihî Ermenistan'ın dışında, esasen Venedik ve Paris'te başladı. XVIII. yüzyılın sonlarında Venedik'teki San Lazzaro (*Surp Ğazar*) Mıkhitarist (*Mıkhitaryan*) Manastırı'nda bu alanda önemli eserler basılarak yayınlandı. XIX. yüzyılda Viyana, Oxford, Londra, Petersburg, Moskova gibi Avrupa'nın diğer yerlerinde ve Kudüs, İstanbul, Tiflis ve Eçmiadzin gibi Ermeni nüfusunun yoğun olduğu şehirlerde Armenoloji merkezleri kuruldu. Böylece Ermeni dili, edebiyatı ve tarihi, birbuçuk yüzyıldan fazla bir süre Ermenistan sınırları dışında incelenmiş oldu. Bu dönemde özellikle Ermeni elyazmaları, adı geçen merkezlerde toplandı. Bu konudaki başlıca koleksiyonlar halen Kudüs Ermeni Patrikliği (*yaklaşık 4 bin cilt*), Venedik Surp Ğazar (*St. Lazare*) Kütüphanesi (*yaklaşık 3 bin cilt*), Lübnan'daki Zimmar Ermeni Manastırı (*yaklaşık binbeş yüz cilt*), Antilias'taki Kilikya Gatoğigosluğu (*Başpatrikliği*) Kütüphanesi, Viyana Mıkhitarist Kongregasyonu (*1300 cilt*), İran'ın Yeni Çuğa Ermeni Manastırı (*yaklaşık bin cilt*), Paris Bibliothèque Nationale (*Millî Kütüphane*), Oxford Bodlean Kütüphanesi, Londra British Library (*Britanya Kütüphanesi*), Roma Vatikan Kütüphanesi, Los Angeles'daki California Üniversitesi (*U.C.L.A.*) Kütüphanesinde ve Avrupa, Yakın Doğu, Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan özel koleksiyonlarda saklı bulunmaktadır.

Diaspora'da geleneksel olarak varlıklarını korumakta olan Armenoloji merkezlerinden Venedik, Viyana, Antilias ve Kudüs Manastırları, kültürel faaliyetlerini PAZMAVEB, HANTES AMSORYA, SİON ve HASG gibi bilimsel dergiler yayınlayarak sürdürmektedirler.

Paris'te 1920 yılından beri yayınlanmakta olan REVUE DES ÉTUDES ARMÉNIENNES adlı bilim dergisi, Ermeni dili, edebiyatı, tarihi ve sanatı hakkında çok değerli incelemeler içermektedir. Fransızca ve İngilizce makalelerden oluşan bu yayın, ünlü Gülbenkyan Vakfı tarafından finanse edilmektedir. Başlıca Armenoloji merkezleri Fransa'da, Belçika'da, İngiltere'de, İtalya'da ve Almanya'da kurulmuş olup bu ülkelerdeki belli başlı üniversitelerde Armenoloji kürsüleri faaliyette bulunmaktadırlar.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de, dünyanın her yanında – Ermeni olmayıp çeşitli milletlere mensup – çok sayıda aydınlar, Ermeni tarihi, dili ve kültürü ile ilgilenmekte ve bu alanda sayısız eserler üretmektedirler.

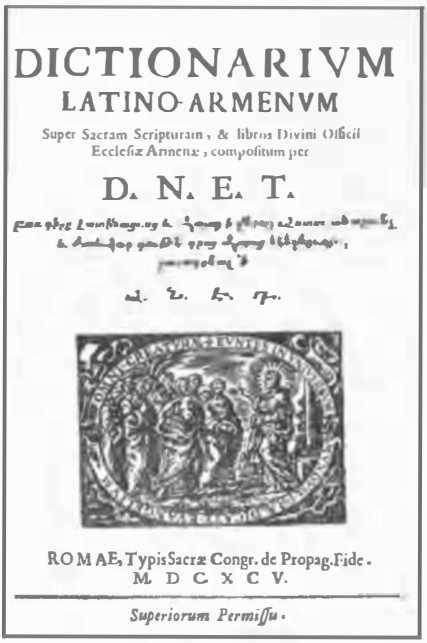
Venedik St. Lazare Manastırı nın aylık bilimsel yayın organı PAZMAVEP'in 1898 tarihli bir sayısının kapağı

DOCTRINA
CHRISTIANA
A PETRO PAVLO, SACERDOTE
Armeno, verſa,
IN LINGVAM ARMENAM.

LVTETIÆ PARISIORVM,
Impenſis Societatis Typographicæ, Librorum Officii
Eccleſiaſtici, iuſſu Regis conſtitutæ.

«Hristiyanlık İlkesi» adlı Latince kitabın 1634'te Paris'te basılan Ermenice tercümesinin baş sayfası.

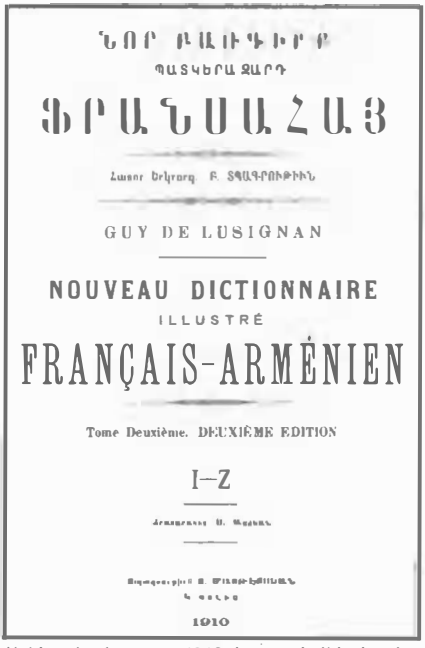

DICTIONARIVM
LATINO-ARMENVM
Super Sacram Scripturam, & libros Divini Officii
Eccleſiæ Armenæ; compoſitum per
D. N. E. T.

ROMAE, Typis Sacræ Congr. de Propag. Fide.
M. D C. X C V.

Superiorum Permiſſu.

1715'te Roma'da basılan *«Latince-Ermenice Sözlük»*ün baş sayfası

ՆՈՐ ԲԱՌԱՐԱՆ
ՊԱՏԿԵՐԱ ՋԱՐԴ
ՖՐԱՆՍԱՀԱՅ
GUY DE LUSIGNAN
NOUVEAU DICTIONNAIRE
ILLUSTRÉ
FRANÇAIS-ARMÉNIEN
Tome Deuxième. DEUXIÈME EDITION
I—Z
1910

Kuidon Lusinyan'ın 1910'da İstanbul'da basılan *«Resimli Fransızca-Ermenice Yeni Sözlük»*ün baş sayfası.

REVUE DES ÉTUDES
ARMÉNIENNES
NOUVELLE SÉRIE
TOME I
E. BENVENISTE
H. BERBÉRIAN
PARIS (Ve)

1920'den beri Paris'te yayınlanmakta olan Fransızca *«Ermeni Dil ve Tarih Araştırmaları Dergisi»*nin 1964 tarihli sayısının baş sayfası

Amerika'lı Ermeni armenolog Prof. Richard Hovhannesyan.

Amerika'lı Ermeni armenolog Prof. Avedis Sanjian.

İngiltere'nin en ünlü armenoloğu olarak bilinen dil ve tarih bilgini **Prof. Charles Thouset,** Oxford Üniversitesi'nde Caloust Gulbenkian Armenoloji Kürsüsü'nün yöneticiliğini yapmakta olup Ermeni dilbilimine ilişkin özellikle etimolojiye ve tercümeye dayanan sayısız makaleler yayınlamış bulunmaktadır. Londra Üniversitesi Oriental and African Studies (*Doğu ve Afrika Araştırmaları*) Bölümü'nün İngiliz okulunda faaliyette bulunan **Prof. David M. Lange,** son zamanlarda Ermeni tarihi ve edebiyatı hakkında bazı kitaplar yayınladı. Cambridge Üniversitesi'nde **Prof. H.U. Paylin** dilbilim çalışmalarını sürdürmekte ve **Sebastier Proke** da Ermeni elyazmalarını inceleyip bunların en eski kaynakları üzerinde bildiriler sunmaktadır. Manchester Üniversitesi öğretim üyelerinden **Prof. John Poil,** Mongollar hakındaki bazı Ermeni kaynakları tercüme etmiştir. İtalya'nın çeşitli yerlerinde **U. Pilardi, K. Carona, K. Poloniez, R. Scarb, R. Solar** ve **M. Piscotti** adlı dil bilginleri, Armenoloji alanında birçok eser üretmişlerdir. Almanya ve Avusturya'nın çeşitli yerlerinde Armenoloji ile ilgilenen **Paul Jungman, Bonnen, H. Ehleter, E. K. Schmidt, D. Klaus, V. Pisani, E. Engberding, B. Grüger, C. Molitar, C. Asflack, V. Hecht, F. König, K. Pantman, Ç. Pieser, E. Neubauer, V. Tresler** gibi bilim adamları bulunmaktadır. Batı Avrupa'nın diğer ülkelerinde Armenoloji alanında araştırmalar yapan **M. F. Lages** (*Portekiz*), **Prof. Robert Codel** (*Cenevre/İsviçre*), **Peder Louis Lloir** gibi dil uzmanlarının adlarını zikretmeden geçemeyeceğiz. Doğu Avrupa armenologlarının ise sürdürdükleri çalışmalar, büyük ölçüde, Polonya, Ukranya, Romanya ve Macaristan'daki Ermeni kolonilerinin orta asır dil ve tarih incelemesini kapsar. Bu alanda ürettikleri eserlerle adlarını

duyurmuş olan bu yörenin bilim adamlarından **Prof. E. Taşkeviç** (*Lvovleski Lemberg*), **Gamlensk Potolski** (*Lvov*), **Edvar Driurski** (*Lvov*), **Edmund Şutsl** (*Macaristan*), **A. Pisovitsi** (*Polonya*) gibi kişilerin asıl ilgi alanına, bu koloniler arasında XV. -XVII. yüzyıllarda oluşan Ermeni-Kıpçak, yani Ermeni harfleriyle Kıpçak-Türk kaynaklar girmiştir. Armenolojik faaliyet gösteren diğer Doğu Avrupalı bilginler ise şunlardır: Macaristan'dan **T. Korpuli, S. Vasari** ve **L. Letadin**, Çekoslovakya'dan **L. Modalova**, (*Prag*), Polonya'dan **M. Zanıski, K. Roşko, E. Sluskiyekırzevska-Tükasova, Z. Operdivits, P. Kiparski** ve Romanya'dan **V. Panadeanu, R. Çiokan-İvanescu, S. Ulean, İ. A. Popescu**. Bunlardan **R. Çiokan-İvanescu**, Moldavya (*Boğdan*) Ermenileri, A. Popescu ise Transilvanya (*Erdel*) Ermenilerinin halk gelenekleri hakkında eserler yayınladılar. Bulgaristan'da, Sofya Üniversitesi Doğu Bilimleri (*Şarkıyat*) Enstitüsü'nde Erivan'lı Yetvart Selyan yönetiminde bir Armenoloji kürsüsü kurulmuştur.

Amerika Birleşik Devletleri Massachusetts eyaleti'ne bağlı Boston şehrinin Cambridge ilçesinde 1954 yılında kurulan Ermeni Öğretim ve Araştırma Derneği (*H.U.H.I.*), daha sonra kurulan birçok Armenoloji merkez ve kürsülerinin oluşmasına temel oldu. 1969'da Harvard Üniversitesi'nde kurulan Armenoloji kürsüsünün yöneticiliğine İngiliz **Prof. Robert Thomson** resmen atandı. Prof. Thomson, Krapar (*klasik Ermenice*), Asurca ve diğer klasik diller uzmanıdır. Bu kürsüden mezun olanlar Armenoloji alanında Doktora payesini alabilmektedirler.

H.U.H.I. yardımıyla 1965'te New York'un Columbia Üniversitesi'nde bir Armenoloji kürsüsü resmen kuruldu. **Prof. Nina Garsoyan** ve asistanı **K. Maksudyan** yönetiminde süren çalışmalar sonucu başarılı öğrencilere Doktora payesi verilmektedir. Prof. Garsoyan Armenoloji ve Bizantoloji uzmanıdır. Yine aynı yıl H.U.H.I.'nın aktif katkısıyla California'nın Los Angeles Üniversitesi'nde (*U.C.L.A.*), Prof. Avedis Sanjian yönetiminde bir Armenoloji kürsüsü kuruldu. Evvelce Harvard Üniversitesi'nde Ermeni dili okutmanı olan Prof. Sanjian, halen California Üniversitesi Orta Doğu Bölümü'nün genel yönetmeni olarak görevini sürdürmektedir. **Prof. Richard G. Hovannisian** (*Ermenistan Cumhuriyeti'nin halen Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan Raffi Hovannisian-'ın babası*) ise, günümüzde Los Angeles'taki California Üniversitesi'nin Çağdaş Ermeni Tarihi Kürsüsü Başkanı olarak görevini sürdürmektedir. Bu arada Pennsylvania Üniversitesi'nde, Texas Üniversitesi öğretim üyelerinden **Prof. Vartan Krikorian** yönetiminde sürekli bir Armenoloji kürsüsü kuruldu. Güney Amerika'da, Paraguay'ın Anunsion şehrinde tek ciddi çalışmalar P. **Mc Dermod** tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlardan başka kudüs'teki İbranî Üniversitesi'nin Armenoloji kürsüsü de Amerikalı **Prof. Michael Stone** tarafından yönetilmektedir.

Başlangıçtan günümüze Ermeni dilini ve kültürünü incelemiş olup bu alanda birçok değerli eser vermiş olan ünlü Alman, Fransız, Belçikalı ve İngiliz bilginlerin bir listesini sunmayı, bu konuyla ilgilenenler için yararlı olacağını düşündüm.

Andreas Agolut (*Ermeni dilini inceleyen ilk Alman doğu bilimleri uzmanı, ölm. 4 Kasım 1704*), **Karl Friedrich Brugmann** (*Alman, 1849-1919*), **P. Dilagar** (*Alman, ölm. 21 Ekim 1827*), **Gertrude Hetsel** (*Alman*), **Johannes Hanuş**

Pars Tuğlacı, İngiliz armenolog Robert W. Thomson ile
(Harvard Üniversitesi Ermeni Araştırmaları Bölümü, Boston).

The Teaching of Saint Gregory

An Early Armenian Catechism

TRANSLATION AND COMMENTARY BY
Robert W. Thomson

HARVARD UNIVERSITY PRESS
Cambridge, Massachusetts
1970

Robert W. Thomson'ın İngilizceye tercüme ettiği ve 1970'te İstanbul'da yayınlanan *«Aziz Krikor'un Öğretimi. Erken Bir Ermenice İlmihali»* adlı İngilizce eserin baş sayfası.

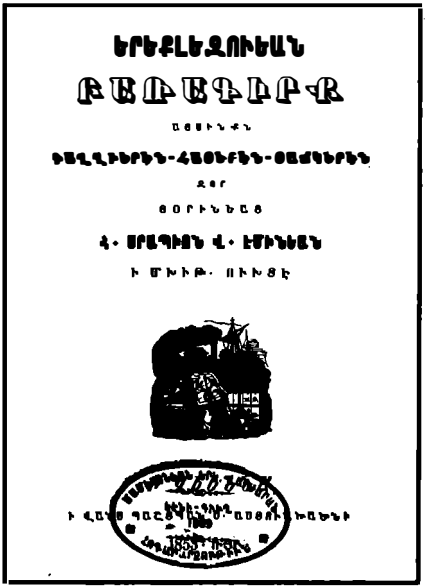
An Introduction to Classical Armenian

Robert W. Thomson
Mashtots Professor of Armenian Studies
Harvard University

CARAVAN BOOKS
DELMAR, NEW YORK

Robert W. Thomson'ın 1975'te New York'ta yayınlanan *«Klasik Ermenice'ye Giriş»* adlı İngilizce eserinin baş sayfası.

(Alman, ölm. 16 Temmuz 1887), Polonya Ermenilerinin dili üzerine bir incelemesi yayınlanmıştır), **Heinrich Kelzer** *(Alman, 1847 ?),* **Heinrich Hübschmann** *(Alman, 1848-1908),* **Hermann Osthoff***(Alman, 1847-1909),* **Lagarde** *(Fransız),* **Paul Kreschmer** *(Alman, 1866-1956),* **Johannes Janssen** *(Alman, 1829-1891);* **Freidrich Müller** *(Alman, 1834-1898),* **Petermann** *(Alman, 1801-1876),* **Johann Schröder** *(Alman, 1680-1756),* **Friedrich von Spiegel** *(Alman, 1820-1905),* **Mari Brosset** *(Fransız, 1802-1880),* **Eugène Borée** *(Fransız, 1809-1878),* **Marie-Louise Chaumont** *(Fransız),* **Edouard Doulorie** *(Fransız, 1807-1881),* **Pierre du Four** *(Fransız, 1749),* **Emile Benveniste** *(1902-),* **Marius Canard** *(Fransız),* **Victor Langlois** *(Fransız, 1829-1869),* **Simon Lourdée** *(Fransız 1729-1799),* **Frédéric Macler** *(Fransız 1869-1938/1911'de Paris'deki Yaşayan Doğu Dilleri Enstitüsü'nde Ermenice okuttu. 1919'da Ch. Tilly, Antoine Meillet ve V. Berard ile birlikte Armenoloji Derneği'ni kurdu. 1920'de kurduğu REVUE DES ÉTUDES ARMÉNIENNES dergisini A. Meillet ile 1937'ye kadar yönetti. Armenoloji alanında yayınlanmış 100'e yakın eseri vardır);* Antoine Meillet *(Fransız, 1866-1936),* **Jacques de Morgan** *(Fransız, 1857-1924),* **Saint-Martin** *(Fransız, 1791-1832),* **K. Shreumph** *(Fransız, ölm. 1892),* **Nicole Thierry** *(Fransız),* **Le Vaillant de Florival** *(Fransız; 23 Ağustos 1830 günü Paris Doğu Dilleri Okulu'na Ermeni dili okutmanı olarak atanmıştır),* **Frédéric Feydit** *(1908 -),* **Felix Neue** *(Belçikalı, 1816 - ?),* **S. Mallan** *(İngiliz, 1812 - ?),* **Josef Strzygowski** *(Polonya asıllı Avusturyalı, 1862-1941),* **Boris Piotrovski** *(Rus, 1908-1990); 1964 yılından ölümüne kadar Petersburg Hermitage Müzesi'nin Müdürlüğünü yaptı)* vb.

H.Srabion V. Eminyan'ın 1853'te Viyana'da basılan *«İngilizce-Ermenice-Türkçe Sözlük»*ün baş sayfası.

Ermeni dili ve İranı diller üzerine eserler vermiş olan Alman dil bilgini Henrich Hübschmann (1848-1908).

ARMENISCHE STUDIEN

H. HÜBSCHMANN.

I.

GRUNDZUGE DER ARMENISCHEN ETYMOLOGIE.

ERSTER THEIL.

LEIPZIG

DRUCK UND VERLAG VON BREITKOPF & HARTEL

1883.

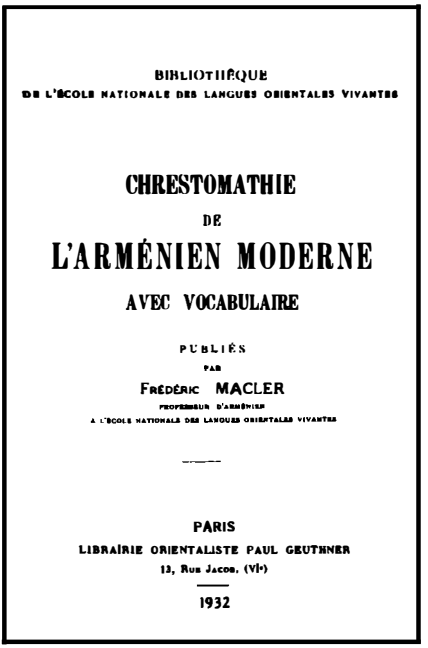
H. Hübschmann'ın 1883'te Leipzig'te yayınlanan *«Ermeni Dili Araştırmaları»* adlı Almanca eserinin baş sayfası.

«Armenia & The Near East» (Ermenistan ve Ortadoğu) adlı eserin dünyaca ünlü yazarı, Norveç'li akademisyen Fridtjof Nansen.

Alman Doğu Dilleri, Edebiyatı ve Tarihi uzmanı Max Friedrich Müller *(1890)*.

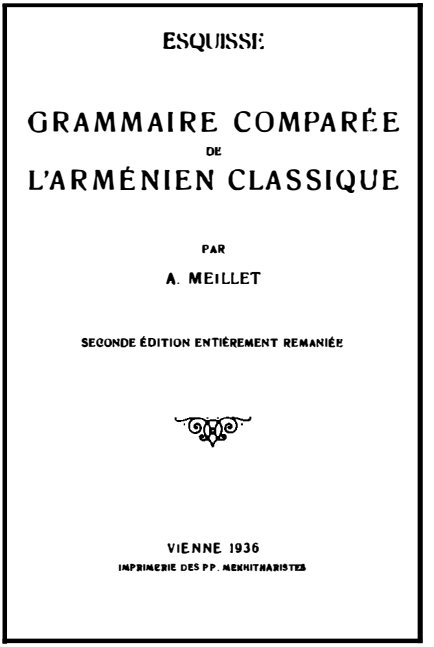

BIBLIOTHÈQUE
DE L'ÉCOLE NATIONALE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

CHRESTOMATHIE
DE
L'ARMÉNIEN MODERNE
AVEC VOCABULAIRE

PUBLIÉS
PAR
FRÉDÉRIC MACLER
PROFESSEUR D'ARMÉNIEN
A L'ÉCOLE NATIONALE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES

PARIS
LIBRAIRIE ORIENTALISTE PAUL GEUTHNER
13, Rue Jacob, (VIe)
1932

Fransız Doğu Dilleri uzmanı Prof. Frédéric Macler'in 1932'de Paris'te yayınlanan *«Modern Ermenice'nin Klasik Yazarlarından Seçmeler»* adlı Fransızca eserinin baş sayfası.

ESQUISSE

GRAMMAIRE COMPARÉE
DE
L'ARMÉNIEN CLASSIQUE

PAR
A. MEILLET

SECONDE ÉDITION ENTIÈREMENT REMANIÉE

VIENNE 1936
IMPRIMERIE DES PP. MEKHITHARISTES

Antoine Meillet'nin 1936'da Viyana'da yayınlanan *«Klasik Ermenice'nin Bir Karşılaştırmalı Dilbilgisi Taslağı»* adlı Fransızca eserinin baş sayfası.

Antoine Meillet'nin Ermeni Alfabesi Hakkındaki Görüşleri

Dünyaca ünlü Fransız dil bilgini ve Armenolog **Prof. Antoine Meillet**'nin Ermeni alfabesi hakkındaki duygu ve düşüncelerini içeren ve Kutsal Kitab'ın Ermenice'ye tercüme edilişinin 1500. yıldönümü dolayısiyle Paris'te düzenlenen törende okunan 29 Mart 1936 tarihli ve *«Ermeni Alfabesi Bir Şaheserdir»* başlıklı dikkkate değer mektubunu, Fransızca'dan tercüme ederek aydınlara sunuyorum:

«Ermeniler, Yunan özgün yazı şeklini örnek alarak, kendileri için bir alfabe, edebî bir dil ve bir edebiyat oluşturdular. Ermeni alfabesinin bir şaheser olduğu bellidir. Ermeni sesbilim (fonetik) telâffuzlarından her biri özel bir işaretle belirtilmiştir ve sistem o denli iyi kurulmuştur ki, Ermeni milletine nihaî bir sesbilim anlatımı sağlamış, bu anlatım, herhangi bir değişikliğe uğramadan, herhangi bir reform geçirme gereği duymadan, günümüze kadar korunmuştur. Çünkü başlangıçtan beri mükemmeldi.

Kutsal Kitabın mütercimi, aslı Yunanca olan özgün metni, kelime kelimesine, herhangi bir kayda değer cümle değişikliği yapmadan, daima kelimelerin sırasını koruyarak Ermeniceye çevirmiştir. Bu itibarla Ermeni mütercimin, bu işlemi yaparken Yunan özgün yazı şeklini tamamen örnek aldığını söylemekte haklıyız.

Bunun içindir ki Ermenistan, Yunan kelime hazinesinin bütün değerlerini yansıtan esnek bir edebi dile sahip oldu. Böylece zengin ve Yunancanın anlatabildiği her şeyi ifade edebilen bir Ermeni dili oluştu.

Bu dilin zenginliği ve esnekliği, Kutsal Kitab'ın tercüme edildiği günden beri, Ermeni Milleti için bir güç kaynağı olmuştur. Ermeni Milleti ona sadık kalmış olup bugüne kadar öylesine bir icadın yıldönümünü kutlayarak, kendisini onurlandırmaktadır (2).

BIBLIOTHÈQUE ARMENIENNE DE LA FONDATION CALOUSTE GULBENKIAN

ETUDES DE LINGUISTIQUE

ET DE

PHILOLOGIE ARMENIENNES

I

RECHERCHES SUR LA SYNTAXE COMPARÉE DE L'ARMENIEN

DE LA COMPOSITION EN ARMENIEN

par

A. MEILLET

édition préparée par E. BENVENISTE

IMPRENSA NACIONAL DE LISBOA — 1962

Antoine Meillet'nin 1962'de Lizbon'da yayınlanan *«Dilbilim ve Ermeni Filolojisi Araştırmaları»* adlı Fransızca eserinin baş sayfası.

HANDBUCH DER ORIENTALISTIK

Herausgegeben von B. SPULER

unter Mitarbeit von

H. FRANKE, J. GONDA, A. H. HARTOGH, H. KÄHLER, J. B. VAN LOON, C. DE LANGE und P. VOS

ERSTE ABTEILUNG

DER NAHE UND DER MITTLERE OSTEN

SIEBENTER BAND

ARMENISCHE UND KAUKASISCHE SPRACHEN

LEIDEN/KÖLN

E. J. BRILL

1963

Siebenter Band'ın 1963'te Köln'de yayınlanan *«Ermeni ve Kafkas Dilleri»* adlı eserinin kapağı.

562 dünya dillerinin ayrıntılı bir karşılaştırmasını yaparak *«Ermeni Dili Etimoloji Sözlüğü»*nü yazan dünyaca ünlü İstanbul'lu dilbilgini ve araştırmacı Prof. Hraçya Acaryan *(1876-1913)*.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ

ԵՏԻՄՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆ

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

ԵՐԵՒԱՆ

ՀԱՅԱՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹԻՒՆ № 10

1926

Prof. Hraçya Acaryan'ın 1926'da Erivan'da yayınlanan *«Ermenice Etimoloji Sözlüğü»* adlı eserinin baş sayfası.

Pars Tuğlacı, ünlü Rus arkeologu ve Petersburg Hermitage Müzesi Müdürü Prof. Boris Piotrovski ile *(Petersburg, 1976).*

Dil ve tarih bilgini ve Ermenistan Bilimler Akademisi'nin ilk başkanı Hovsep Orbeli *(1887-1961).*

1906 da Paris'te yayınlanan *«Bitkiler ve Ermenice Adları»* adlı kitabın baş sayfası.

Fransız armenolog Prof. Frédéric Feydit *[Fot. Ara Güler].*

LES LANGUES DE L'EUROPE ORIENTALE

III

MANUEL

DE

LANGUE ARMÉNIENNE

(Armenien occidental moderne)

PAR

FREDERIC FEYDIT

MEMBRE DE L'ACADEMIE ARMENIENNE DE ST-LAZARE
DIPLOMÉ DE L'ECOLE DES LANGUES ORIENTALES
LICENCIÉ ÈS-LETTRES

PARIS

LIBRAIRIE C KLINCKSIECK

1948

Prof. Frédéric Feydit'nin 1948'de Paris'te yayınlanan *«Ermeni Dilinin Kılavuzu»* adlı kitabı'nın baş sayfası

Studien zur armenischen Geschichte

XI

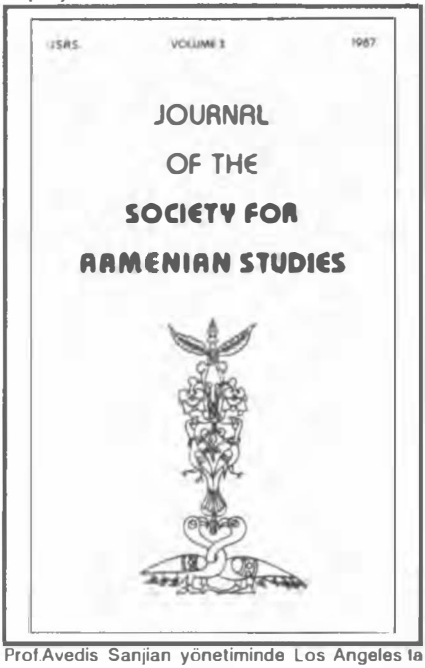
CONSIDÉRATIONS
SUR L'ALPHABET DE SAINT MESROP

par

Prof. F. FEYDIT

WIEN
MECHITHARISTEN-BUCHDRUCKEREI
1964

Prof. Frédéric Feydit'nin 1964'te Viyana'da yayınlanan *«Aziz Mesrob'un Alfabesi Üzerinde İncelemeler»* adlı eserinin baş sayfası.

Prof.Avedis Sanjian yönetiminde Los Angeles'ta yayınlanmakta olan *«Ermeni Dil ve Kültür Araştırmaları Dergisi»*nin 1987 tarihli sayısının kapağı.

ERMENİ EDEBİYATI

Ermeni Edebiyatı şu devrelerden oluşur:

1 – Sözlü Mitolojik *(Efsanevî)* ve Tarihî Edebiyat *(M. Ö. – M. S. 305)*
A. Ara Devre *(Yabancı dille yazılan eserler; 305 – 403)*
B. Sözlü Tarihî Edebiyat

2 – Yazılı Edebiyat *(305'ten günümüze)*

3 – Altın Çağ *(V. Yüzyıl)*
A. Asıl Altın Çağ *(403 – 450)*
B. İkinci derecede mütercimler ve halefleri

4 – İlk Gerileme Çağı *(500 – 1100)*
A. Elenistik ekol *(500 – 600)*
B. Bizans ve Arap egemenliği sırasında edebiyat *(600 – 895)*
C. Pakradunilerin egemenliği sırasında edebiyat *(895 – 1100)*

5 – Gümüş Çağ *(1100 – 1200)*
A. İkinci gerileme çağı *(1200 – 1700)*

7 – Ermeni Edebiyatında Uyanış *(Rönesans)* Çağı *(1700 – 1850)*

8 – Modern Edebiyat *(1850'ten günümüze)*
A. Geçiş devresi *(1850 – 1890)*
B. Çağdaş Devre *(1890'ten günümüze).*

1 – Sözlü Mitolojik *(Efsanevî)* ve Tarihî Edebiyat

Genellikle eski milletlerde olduğu gibi, Ermenilerde de edebiyat, millî mitolojik olayların, efsanelerin, özellikle kahramanlık hikâyelerinin ağızdan ağıza anlatılmasıyla başlamıştır. Çok eskiden henüz yazının mevcut olmadığı zamanlarda, köyden köye gezen şarkıcılar, meydanlarda, ziyafetlerde, düğün evlerinde, eski çağlarda söylenmiş, duyulmuş kahramanlık hikâyelerini dile getirmişlerdir. Halk bu tür şarkı-hikâyelerden çok hoşlanmış, onları ezberlemiş ve gelecek nesillere emanet etmiştir. Genellikle kahramanlık menkıbeleri olan bu hikâyeler nesilden nesile geçtiği gibi ülkeden ülkeye de geçerek, kimi durumlarda tamamen ulusal olmayan olaylar da Ermeni mitolojisine katılmıştır. Yazılı olmadıkları için bu hikâyeler, herkes tarafından beğenildikleri gibi zamanla halk tarafından genişletilerek büyütülmüşler, bazen de tersine kısaltılıp küçültülmüşlerdir. Yazısız edebiyatın bir bölümünü oluşturan atasözleri,

Ermeni edebiyatında oldukça geniş bir yer kaplar. Yazısız edebiyatın üstadları sayılan kusan (*Şarkıcı ozan*)lar, sazlarıyla köyden köye, kentten kente dolaşıp halka hem hoş vakit geçirtmiş, hem de menkıbelerin nesilden nesile geçmesine yardımcı olmuşlardır. «*Dork Ankeğ*» (Çirkin Dork) efsanesi Ermeni mitolojisinin en belirgin örneklerinden biridir. Dork, Haygaz'ın Bask torununun oğludur. Yüzü gülmez, koca vücutlu, kaba, korkunç bir adam. Çirkinliğinden ötürü «*Çirkin Dork*» lakabıyla anılan bu adam, Kral **Vağarşag** tarafından Ermenistan'ın batı bölgelerine vali atanarak, kendisine ve neslinc soyluluk sanı verilmiş. Halkın, özellikle şair ve ediplerin anlattığına göre, son derece güçlü, kuvvetli olan Dork, en sert kayaları bile elleri ile parçalar, onlara istediği biçimleri verirmiş. Sonra da o kayaları rendeler, tırnakları ile üzerlerinde resimler çizermiş. Bir defasında Pontos denizi kıyılarına yakın düşman gemilerine rastlamış, saldırmış onlara. Gemiler kıyıdan açılarak kaçmışlar. Fakat Dork, koca kaya parçalarını yerinden söküp gemilerin arkasından fırlatmış. Kayaların denize düşerken çıkardıkları dalgalar düşman gemilerini batırmış... Bu efsane Yunanlıların en ünlü şairlerinden Homer'in Siklop'unu, eski İranlıların Rüstem'ini hatırlatır. Bu gibi ülkeden ülkeye geçen mitolojik hikâyelerin asıl kökeni çoğunlukla bilinmediğinden, hangisinin hangi milletin asıl malı olduğu kesinlikle söylenememektedir.

Ermenilerde tarihî dönem başladıktan sonra, yazısız tarihî bir edebiyat ortaya çıkmış, bunun sonucu olarak da kahramanlık menkıbeleri yerlerini tarihî romanlara bırakmışlardır. Zamanla toplum ilerledikçe, zevkler incelmiş, sözlü edebiyatta biyografi biçiminde anlatılmaya başlanan insanların yaşamı, isimsiz ozanlar tarafından şiir haline getirilerek gelecek nesillere geçmek üzere ağızdan ağıza yayılması sağlanmıştır. «*Şamiramı ve Güzel Ara*» efsanesi bu tür edebiyattandır. Şamiram'ın «*boncuk*»larına ait efsane tarihçiler tarafından hiç zikredilmediği halde, son zamanlara kadar Van'da ağızdan ağıza söylenegelmiştir. Buna göre; Şamiram bir gün Deniz kenarında (*Van Gölü*) çocukların bir takım boncuklarla oynadıklarını görür. Boncukların sihirli olduklarını farkeder ve onları çocukların elinden alıp saklar. Fakat yanından da hiç ayırmaz. Ve de bu boncuklar aracılığıyla, Şamiram Ermeni gençlerini kendine çekip, onları ahlâksızlığa özendirir. Namusuna çok düşkün olan ihtiyar prenslerden biri, kraliçenin bu durumundan son derece üzüntü duyarak, bir gün boncukları kapıp denize doğru kaçmaya koyulur. Kudurmuşçasına öfkeli Şamiram ihtiyarın peşine düşer, fakat yetişemeyeceğini görünce, uzun saçlarını çözüp içine koca bir taş yerleştirir ve taşı ok gibi ihtiyarın arkasından fırlatır. Taş Ardamet yakınında bir çukura düşünce, Şamiram da öfke ve korkusundan taş kesilip kalır. İhtiyar ise boncukları Van Gölü'ne atar.

Böylece Ermeni edebiyatında destanlar devrinin başladığı görülür. Eskiden beri destanlar, «*Koğtan*» eyaletinden çıkmış olduğundan, Ermeni edebiyatında bunlara «*Koğtan Türküleri*» adı verilmiştir. Kusan veya şarkıcı ozanlara da «*Koğtan şarkıcıları*» denmiştir. Şarkıcı ozanların ağızdan okudukları en tipik şiirlerinden biri Ardaşes'le Satenik'in aşk serüvenidir. Serüven şöyle seyreder; Arşaguni (Arsaklı) hanedanının en ünlü kralı olan **II. Ardaşes**, tahta geçtikten sonra, Hazar Denizi'nin Kuzey Batısında yaşayan ve yağma maksadıyla yaptık-

Ermeni efsanevî edebiyatın simgelerinden Satenik.

ları sürekli akınlarla Ermeni ülkesi halkını tedirgin etmekte olan Alan'larla savaşır. Ermeniler düşmanın peşine düşünce, Alan'lar Gur Çayı'nın karşı kıyısına sığınıp orada karargâh kurarlar. Düşmana yetişen **Ardaşes** de ordusunu Çayın güney kıyılarına yerleştirir. Böylece artık iki düşman ordusunu birbirinden ayıran akarsudan başka bir şey yoktur. Savaş sırasında Alan kralının oğlu Ermenilere tutsak düşer. Bunun üzerine Kral, sürekli barış ilân ve değerli armağanlar vaad ederek savaşa son vermek isterse de Ardaşes bunu kabul etmez. O zaman, tutsağın kız kardeşi Çay kenarına gelip yüksek bir kayaya tırmandıktan sonra Ardaşes'in ordusuna şöyle seslenir; «*Ey, yiğit Ardaşes, işte sana sesleniyorum. Gel red etmeyip babamla anlaş ve kardeşimi azad ederek bana teslim eyle. Ben, bu güzel gözlerimle Alan kralının kızıyım*». Ardaşes, güzel siyah kısrağına atlayıp, altın sırmalı deri kayışını çıkarır ve hızlı uçan bir kartal gibi çayı geçip kayışını nazik kızın beline dolayıvererek onu kendi karargâhına getirir. Sonra da, babasına bolca «*Layka*» (Kırmızı meşin) ve altın verip, adı **Satenik** olan kızla hayatını birleştirir. Destan tarzındaki bu şiire göre Satenik, Ardaşes'e sadık kalmayarak, Kral Naibi **Aştahak**'ın soyundan olan **Ejder**'den doğma Prens **Arkavan**'a âşık olur. Satenik, Arkavan'ın sevgisini kazanabilmek için geceleri onun yastığının altında bir çeşit sihirli ot saklar. Maksadı onun karısı olmaktır. Arkavan, Ardaşesi öldürmek amacıyla şölene çağırır. Kralın oğulları kuşkulanırlar ve Arkavanı yakalayıp sakalını yolarlar. Ardaşes kızgın olarak Ardaşad kentine döner, asker göndererek Arkavan'ın bütün sülâlesini kılıçtan geçirtir. Arkavan'ın sarayında bulunan bütün güzel kadınlarsa Ardaşes'in haremine gönderilir. Halk tarafından çok sevilen ve sayılan kral Ardaşes, bir sefer sırasında yabancı bir ülkede öldüğünde, kadınları, odalık ve cariyeleri, uşakları ve daha birçok kişi intihar eder, çünkü bunlardan hiçbiri ondan sonra hayatlarını sürdürmek istemez. Bu durum karşısında Ardavazt, sıkıntısından babasının naaşına dönerek şöyle der; «*Sen gittin, bütün ülkeyi de beraberinde götürdün, Ben şimdi harabelere mi krallık edeceğim?*». Bunun üzerine Ardaşes başını kaldırıp oğlunu lânetler; «*Masis'e doğru (Ararat-Ağrı Dağı) ava çıktığında, yiğitler seni yakalayıp dağa kaldırsınlar. Orada kalıp gün ışığını göremez olasın*». Gerçekten de Ardavazt bu ilenmeden iki yıl sonra, bir gün Masis'in yamaçlarında avlanırken, atı ile birlikte uçuruma yuvarlanır. Yiğitler onu hemen yakalayıp demir

zincire vurduktan sonra bir mağaraya kapatırlar.

Ermeni yazısız edebiyatında, destanlar zamanla yerlerini masallara bırakmışlardır. Destanlar şiir biçiminde idi, masallar nesire dönüştü. Masallarda da yer yer şiirsel şarkılar vardı, fakat genellikle nesir olduğundan destandan farklıydılar. Bu arada, masalları halka anlatmak için eski «*Kusan*»ların yerini bu kez «*Aşuğlar*» aldı. Bunlar, keman veya çonkurdan ibaret olan çalgıları omuzlarında, köy köy dolaşırlar, serbestçe şölenlere katılıp düğün evlerine girerler, her tarafta ilgi ve sevgi ile karşılanırlardı. Çevrelerini saran halk, ağızlarından çıkan her söze inanır, en olmayacak şeyleri bile gerçek olarak kabul ederdi. Aşuğlar bilgili, sözü sohbeti yerinde ozanlardı. Halktan duyduklarını sıraya koyup, sanatlıca tekrar halka sunarlardı. Aşuğların anlattıkları kimi zaman ahlâkî, bazen komik, bazen aşka dair, bazen de dramatik hikâyelerdi. Fakat her defasında günlük yaşamdan alınan konulardı: Çoğu kez «*boema*»lar, hatta güldürüler de yer alırdı aşuğların anlattıklarında. Vaspuragan'da *(Van)* anlatılan «*Salçum Paşa*» serüveni Ermeni yazısız edebiyatının belirgin örneklerinden biridir; okumayı çok seven, gece gündüz okuyup yerde ve gökte olan her şeyi öğrenmek isteyen bir delikanlı varmış. Günün birinde bu delikanlı bütün kitaplarını toplayarak yola düşer. Niyeti bir manastıra kapanıp dünyadan elini eteğini çekmektir. Yolda yorulunca, yere uzanıp, kitaplarını başına yastık eder ve uykuya dalar. Derin uykuda olan delikanlının başına bir takım cinler toplanır. Bunlardan biri «*Vurup öldürelim*» diye önerir. Bir başkası «*Kör edelim*» der. Biri de «*hiçbir şey yapmayalım*» şeklinde konuşur. Sonunda, cinlerden biri parlak bir düşünce ileri sürer: «*Salçum Paşa'nın aşkını sokalım onun kalbine, yaşadığı sürece acı çeksin...*». Salçum Paşa, aşkın sembolüdür. Onun aşkına yakalanan aklını kaybeder, dağlara düşer... Oğlan uykusundan uyanır, kitaplarını toplayarak güçlükle evine ulaşır ve annesine «*Çabuk anacığım bizim keçiyi kurban edelim, Salçum Paşanın aşkıyla yanıp tutuşuyor kalbim...*» der. Oğlanın annesi hayretler içinde, kim bu Salçum Paşa acaba? Evin keçisi neden kurban edilsin? diye düşünür. Ve kızgınlıkla oğluna, manastıra girmekten neden caydığını sorunca, sırılsıklam âşık oğlan, annesine, aşkı tanımadığı için bu şekilde davranabildiğini hatırlatarak, onu öğrenip denemesini öğütler. Annesi bunu kabul eder. Delikanlılar peşine düşünce, kadının kalbi karışır, eve geldiğinde duyduklarını oğluna açıklar ve «Aşkın çok zor bir şey olduğunu» söyler. Evin keçisini kurban edip, etini yoksullara dağıtır. Şimdi artık Salçum Paşa gelip evlâdını sevecektir. Ertesi gün oğlan deli gibi sokaklara düşer ve tesadüfen o kentin Paşasının kızına ait penceresinin altında durup yanık bir sesle aşk şarkısını söyler. Adının Salçum Paşa olduğu sonradan anlaşılan kız; şarkıyı duyunca ilkin şaşırır, fakat sonra kendi de oğlana gönül verir. Anası kızının bir Hıristiyan delikanlısına âşık olduğu duyunca, Salçum Paşa'ya zehir içirip onu öldürür. Kimse duymasın diye kızı götürüp gizlice gömerler. Fakat her nasılsa oğlan duyar olanları, kızın naaşını mezardan çıkarıp, bir keşişin mağarasına taşır. Orada, oğlanın aşkından doğan sıcaklıktan mı, yoksa imanından mı, kız hayata döner. Fakat sarılıp öpüştükleri ve birbirlerine coşkunlukla aşk sözleri fısıldadıkları anda, ikisi de düşüp ölürler. O sırada parlak bir ışık belirir mağarada. Keşiş, bir süre sonra mağarasına

döndüğünde iki sevgilinin ölüleriyle karşılaşır. Kaçmak ister fakat Cebrail karşısına dikilip onu durdurur: «*Korkma, Onların ölümü temiz ve kutsaldır. Kaldır, göm onları...*». Keşiş iki sevgiliyi aynı sandukaya koyup, bir taşın altına yerleştirir. Mağara ışıklar içindedir. Olay duyulduğunda, halk duaya gelir bu yeni türbeye. Zamanla ziyaretler gelenek halini alır, çünkü mezara gelenlerin duaları kabul olunursa muratlarına erecekleri söylenir.

Ozanların repertuarlarında bu tür birçok hikâyeler yer almıştır. Toplumun aşka, oyuna, düğüne, gurbete, yasına, sapanına ve çeşitli duygularına hitabeden lirik veya başka tür şiirler ozanlar aracılığıyla nesilden nesile geçmiş, bazıları hatta, günümüze kadar gelmiştir.

2 – Yazılı Edebiyat ***(305'den günümüze)***

Çivi yazısı Sümer-Akatların buluşudur. yazı, onların yarattığı uygarlıkla birlikte ilkin Asur'a, oradan da İranlılar'a geçti. Daha sonra M.Ö. 900-1000 yıllarında Ermenistan'a da girdi. O zamanlar Asur dili herkesçe bilinmekte olup, küçük milletlerin üst tabakalarının tümü çivi yazısını okumakta zorluk çekmemişlerdir. Kuşkusuz Asur edebiyatı bütün Küçük Asya'ya (*Anadolu*) hatta daha da uzaklara yayılmıştı. Pişmiş topraktan (*kil*) yapılmış tabakalarda yazılan bu yazılar Asur'un dışında başka ülkelerde de muhtemelen öğretilmekteydi. Bu ülkeler arasında Ermenistan'da da edebî yazılarla dolu kütüphaneler vardı. Nitekim Ermenistan'ın Urmiye, Van ve Sevan gölleri çevresinde bulunan bölümlerinde taşlara resmedilmiş sayısız çivi yazılarına rastlanmış, Ararat Dağı (*Ağrı*) ovasında Erivan sınırları içinde, Van Kalesinin üzerinde, kentin dolaylarında bu çeşit yazılar bulunmuştur. Asur yazıtlarından anlaşıldığına göre sözü geçen Urmiye, Van ve Sevan gölleri çevresinde kalabalık bir ırk yaşamıştır. M. Ö. X. ve XI. yüzyıllarda orada yaşamış olan bu ırka Asurlular Nayiri veya Urartu demişlerdir. Milâttan bin yıl önce Urartular'ın merkezi Büyük Masis'in (*Ağrı*) etekleri olmuştur. VIII. yüzyılın ortalarına doğru, bu merkez Van gölü çevresinde, o zamanlar Manna veya Dusbas (*Tuşba*) adını taşıyan bugünkü Van Kentinin bulunduğu yere taşınmıştı. Asur ve Babil'in yıkılışından sonra, o çevredeki bütün milletlerde güçlü İran Devleti'nin derin etkisi görüldü. İran'ın egemenliği altında bulunan Ermenistan da, onun dilini, yazılarını, dinî inanışlarını ödünç aldı. O devirde Küçük Asya'nın güneyinde Fenike harfleri kullanılmaktaydı. kuzey'de yaşayanlarla birlikte Ermeniler, Zent yazısını benimsedi. Milâttan 5-6 yüzyıl önce başlayan İran uygarlığı etkisi, M.S. IV. yüzyıla kadar sürdü. Hıristiyanlığın doğuşuyla, Ermeni harflerinin icadından sonra, Ermenistan'da çok güçlü bir edebiyat akımı başgösterdi, bu akımla İran'a ait olan her şey aydınlığa kavuştu. Ancak, Asur Devleti sınırlarından Ermenistan'a giren Hıristiyanlık'la birlikte Asur yazıları, M.S. VII. yüzyıla kadar Ermeni kiliselerinde kullanılarak, yer yer bütün dualar Asur diliyle yapıldı.

MS. III. yüzyılın sonlarından başlayarak IV. yüzyılın başlarına doğru Ermenistan'da dinî nitelikte önemli bir reform meydana geldi. Bu reform Ermeni düşünsel ve siyasal hayatını temelinden değiştirdi. IV. yüzyılın başlarında Hıristiyanlık Ermenistan'ın resmî dini olarak ilân edilince, yeni dinin

başrahibi olan **Krikor Lusavoriç**, *(Aydınlatıcı)*, bu dini ülkede yayabilmek için Kral **Dırtad**'dan görerek, O'nun aracılığıyla Putperest tapınakları askerlere yıktırdı, okullar açtı, manastırlar kurdu, öğretmenler yetiştirdi. Bugün elde bulunan ve o zamanlardan kalma ilk yazılı eser Krikor Lusavoriç'e atfedilen «*Hacakhabadum*» adını taşıyan bir vaaz kitabıdır. Bütünü ile dinî-ahlâkî anlamlı yirmi üç vaazdan oluşan bu kitap, ilkin Yunanca olarak ve zamanın Yunan üslûbuyla yazılmış olup sonradan Ermenice'ye çevrilmiştir.

Lusavoriç'le başlayan bu yeni dinî edebiyat, eski çağlarda söylenen aşk, kahramanlık vb. şiirlerinin yerini aldı. Yaklaşık bin yıl boyunca koca ciltler dolduran, şiirsel dualarla bezenmiş bu dinî eserler, estetik bakımdan eski Ermeni edebiyatının en güzel, ve de en tanınmış eserlerini oluşturur.

Eserleri IV. yüzyıldan bugüne gelmiş bulunan Ermeni-Romalı vakanüvis *(Tarihçi)* **Agatankeğos** ile Ermeni-Asurî vakanüvis **Zenop Klag** *(Ölm. 324)* yaşadıkları yüzyıllardaki önemli olaylara ışık tutmaktadırlar. Bunlardan Kral Dırtad'ın kâtibi olan ilki, Hıristiyanlığın Ermenistan'a girişi hakkında ayrıntılı bilgi verir. İkincisi ise, Krikor Lusavoriç'in emriyle Onun biyografisini kaleme almıştır. Elen asıllı olduğu sanılan, IV. yüzyılın en ileri Ermeni yazarlarından biri ve en güçlü tarihçisi olarak bilinen **Pavsdos Püzant**'ın eseri, Ermenistan'ın 60 yıllık tarihini kapsar. Bu arada Arşaguni Hanedanı'nın çöküşü, birbirini izleyen soysuzlaşmış kralların gördükleri kötü işler, kilise adamlarının entrikaları hakında ayrıntılı bilgi vererek, komşu iki büyük devletin, Yunanistan'la İran'ın Ermenistanı aralarında nasıl paylaştığını anlatır.

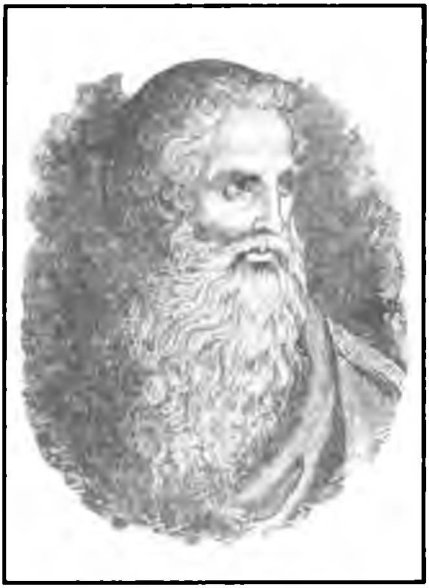
3 – Altın Çağ *(V. Yüzyıl)*

M.S.IV. yüzyılın ikinci yarısında *(373-383)* Hıristiyanlık Ermenistan'da adamakıllı kökleşip halkın resmî dini haline gelince, **Gatoğigos** *(Başpatrik)* **Nerses**, yurdun her yanında hastahaneler, yetimhaneler, yoksul evleri kurdurdu. Kimi tarihçilere göre Nerses'in kurduğu manastırların sayısı iki bini aşmıştı. Aslında din merkezleri niteliğinde olan bu manastırlar, aynı zamanda sayısız öğretmenler yetiştiren eğitim ve öğretim ocaklarıydı. M.S. 400 tarihinde Arşaguni (Arsaklı) hanedanından kral **Vramşabuh** iş başına geldi. Vramşabuh, 21 yıllık hükümdarlığı sırasında yurdunu hem dış düşmanlara, hem de iç kargaşalıklara karşı korumasını bildi, gerek Bizanslıların gerekse İranlıların güvenini kazanarak, onlarla dost geçinmeye çalıştı.

Bu arada Ermeni milleti, önemli bir sorunla karşı karşıya idi. Yüzyıllar boyu kendi öz yazılı dili olmayan Ermeni halkı, Asurça, Yunanca, Farsça yazıları kullanmak zorunda kalmıştı. Hele ülkenin içinde bulunduğu güç siyasî koşullar, bir an önce, bir alfabe ile dilin bütünleşmesini zorunlu kılıyordu. Aksi halde, milletin egemenliğini kaybedip, iki büyük komşu devlet, İranlılar ve Bizanslılarca özümlenmesi kaçınılmazdı.

Tam bu sırada *(M.S. 406)*, **Mesrob Maşdots** tarafından Ermeni harfleri bulundu ve esasen birçok eski dilleri kendi yapısında toplamış olan Ermenice, yeni harflerle bütün zenginliğiyle ortaya çıkarak «*Krapar*» adını aldı. Bunun üzerine Bizans yöneticilerinin, özellikle Papazların, ülkenin Bizans kesiminde

giriştikleri, yeni dili kovalayıp ezme çabaları boşa gitti ve V. yüzyılda Ermeni edebiyatı «*Altın Çağı*»nı yaşadı.

Movses Khorenatsi *(VMMK)*.

Mesrob Maşdots'dan sonra, ülkede kültür sadece din yoluyla gelişip mistik bir hal aldı. Bütün yazarlar, öğretmenler din adamlarından çıkıyordu. Bütün edebî eserler, hatta felsefe ve mantık, dinî veya metafizik nitelikteydi. Günümüze gelmiş en eski el yazması Ermenice kitap, halen Lazaryan Okulu'nun Kütüphanesinde bulunan incildir *(M.S. 887)*. Halen Dünyanın çeşitli müze ve kütüphanelerinde bulunan binlerce Ermenice el yazması kitaplar, V.–XIV. yüzyıllarda yaşamış olan yazar ve kopyacıların eseridir. Ermeni edebiyatının altın çağında yetişmiş değerli yazarlar şunlardır: **Mesrob Maşdots** *(360-440)*, **Gorün, Yeznig Goğpatsi, Sahak Bartev** *(355-438)*, **Tavit Anhağt, Yeğişe, Ğazar Parbetsi, Movses Khorenatsi.** Yaklaşık 60 yıl yaşamış olan Yeğişe *(ölm. 480)*, «*Prens Vartan ve Avarayr Muharebesi*» adlı eserinde, putperestliğe dönmek istemeyen Ermenilerin İranlılara karşı sürdürdükleri çetin direniş savaşlarını anlatır. Ğazar Parbetsi, «*Ermeni Tarihi*» adlı eserinde yaklaşık yüzyıl içinde *(384-485)* cereyan eden siyasî olaylardan söz ederek, ülkenin İranlılarla Bizanslılar arasında bölünüşünden başlayarak *(390)*, Prens **Vahan**'ın hükümdarlığına kadar *(485)* olan süreyi anlatır. Doksan yıl yaşamış olup eski Ermeni tarihçilerinin en büyüğü olan Movses Khorenatsi *(390-480)* ise, «*Ermenistan Tarihi*» adlı eserinde, başlangıçtan kendi yaşadığı devre kadar Ermeni tarihini bütün ayrıntılarıyla ve yüksek edebî bir dille verir. Mesrob Maşdots'un yeğeni olup öğrenimini tamamlaması için, zamanın kültür merkezleri olan Antiokheia *(Antakya)*, **Bizantion** *(Konstantiniye, İstanbul)*, İskenderiye, Atina ve Roma şehirlerine gönderilen Khorenatsi'nin bu eseri, klasik Ermeni edebiyatı kalıntılarının en ünlüsü ve en önemlisidir.

4 – İlk Gerileme Çağı *(500–1100)*

VI. Yüzyıl

V. Yüzyılın ikinci yarısında Ermeniler Hıristiyanlık adına putperest İranlılar'la ölüm kalım savaşındayken, Bizans'ta Elen ve Romalı din adamları anlamsız dinî tartışmalara dalmıştı. Bu arada, Bizans'ta düzenlenen din kongrelerinde alınan kararlar Ermenilere de zorla kabul ettirilmeye kalkışılınca, iki

kiliscnin arası açıldı ve Ermeniler İranlılara yönelmeyi tercih ettiler. Siyasî bakımdan Ermenilerin aleyhinde olarak seyreden bu gelişmeyle Ermeni kültür ve edebiyatı tam iki yüzyıl duraklama kaydetti.

VII. -X. Yüzyıllar

VII. yüzyılın başından X. yüzyılın başına kadar, ardı arası kesilmeden sürüp giden İran-Bizans, Arap-İran, Arap-Bizans ve Selçuk-Bizans savaşlarına sahne olan Ermenistan toprakları kana boyanıp harabeler yığınına döndü. Arapların Ermenistan'a tamamen egemen bulundukları bu süre içinde, Ermeniler ilk kez dinî inanışlarında özgür bırakıldılar. Buna karşın, ayaklanmaları önlemek amacıyla Araplar Ermeni prensliklerini ortadan kaldırmaya çalıştılar, çok ağır vergilerle halkı açlık ve yoksulluğa uğrattılar. Bu durum üç yüzyıl sürünce, doğal olarak toplumda ne sanat ne de edebiyat aşkı kaldı. Nitekim bu dönemde hiçbir önemli yazar veya eser kaydına rastlanmaz. X. yüzyılda, bütün direnmelere rağmen, Ermeni edebiyatının kısmen Arapçanın etkisi altında kaldığı görülür. Doğu'nun şişirme üslûbu, kelime kalabalığı, girift, zor anlaşılır cümleler göze çarpar yazarların eserlerinde ve özellikle resmî yazışmalarda. Böylece, «*Altın Çağ*»ın güzel, sade ve akıcı dili gittikçe benliğini kaybedip, ilkin Bizansın, sonra Arapların daha sonra da Tatarların ve Latinlerin kelime ve deyimleriyle şişer.

X. Yüzyıl

X. Yüzyılın en ünlü tarihçisi olan **Stepanos Asoğik**, yazdığı üç bölümlük «*Dünya Tarihi*»nde, İnsanlık tarihinin başlangıcından Halife **Harun-ür-Reşid**'e kadar bütün olaylara belgesel olarak yer verir. Bu eser, bütün dünya tarih araştırmacıları için yüzyıllar boyu güvenilir bir kaynak oluşturmuştur.

Aynı yüzyılın tarihçileri arasında, Ermeni ve Gürcü kiliselerinin ayrılışı üzerine bir tarih kitabı yazmış olan **Uhdanes**'in özel bir yeri vardır.

XI. Yüzyıl

XI. Yüzyılda, Araplardan sonra küçük Asya'ya akın eden Tatarlar, Ermenistan'ın her yanını yakıp yıktılar, manastırları, okulları, kitap ve kütüphaneleri yok ettiler. Fakat gene de, VII-XVII. yüzyıllar arasında, sayıları pek çok olmamakla beraber, bu ülkede fizik ve matematik bilgini **Anania Şiragatsi** *(ölm. 670)*, tarihçiler **Seğpos, Movses Ğağankatovetsi, Gevont Yerets, Gatoğigos** *(Başpatrik)* **Hovhannes, Toma Ardzruni, Istepanos Asoğig, Arisdakes Lasdivertsi, Uhdanes,** mistik ozan **Krikor Naregatsi** *(950-1010)*, bilgin ve filozof **Krikor Makistros** *(990-1058)*, vb. önemli kişiler yetişti. Ermeni Pakraduni hanedanından Seğpos «*Herakleios'un İranlılarla yaptığı Savaşın Tarihi*» adlı 3 ciltlik eserinde, Doğu Roma İmparatoru **II. Herakleios**'un İran Şahı **II. Hosrof**'a *(531-578)* karşı yaptığı savaşları, Arapların Ermenistan'a, İran'a ve Bizans İmparatorluğu'na yaptığı akınları anlatır. **Movses Ğağankatovati,** 3 ciltlik «*Afganistan Tarihi*»ni kaleme almıştır.

Ğevont Yerets kitabında, Arapların güçlenip bütün dünyaya hakim olduklarını, Şam'ı halifeliğin merkezi yaptıklarını ve işgal ettikleri Ermenistan topraklarında *(661)* uyguladıkları vahşeti betimler. Bu arada Bizanslıların, Araplardan uzaklaşıp kendi taraflarını tutmaları için Ermenilerle girişikleri iğrenç pazarlıkları anlatır. **Ilovhan** lakabıyla tanınan **Gatoğigos Ilovhannes,** Ermeni Pakraduni hanedanından övgüyle söz ederek, o devirdeki Arap-Ermeni ilişkilerini uzun uzun anlatır. **Ilovhan**'ın çağdaşı olan **Tovmas Ardzruni** de, bütün yabancı tarihçileri inceleyerek meydana getirdiği 4 ciltlik «*Ermeni Ardzruni Hanedanı'nın Tarihi*» adlı eseri, o devrin olaylarını ayrıntılı ve belgesel olarak verir.

Mistik ozan Krikor Naregatsi, XI. Yüzyıl Ermeni edebiyatının en seçkin simasıdır. Bir tragedya olan «*Nareg*» adlı eseri bugüne kadar Ermenilerce kutsal sayılmaktadır. Eserinde, yaratıcı Allah'a, hepsi birbirinden özgün ve ince binlerce sıfat veren ozan, hayranlık uyandırıcı biçimde süslemiştir kitabını. Kendinden sonra gelenlerden hiç biri aynı güzellik ve zenginlikte bir eser meydana getirememiştir.

Tarihçi **Arisdakes Lastiverdtsi** ise, «*Ermenistan'ın Tarihi*» adlı eserinde, Pakraduni Hanedanı'nın çöküşünü *(1045)*, Ani Şehrinin Selçukluların ikinci Sultanı **Alparslan** tarafından yıkılışını *(1064)* bütün ayrıntılarıyla anlatır. Bu arada halkın uğradığı acıklı durumları dile getirir. Eserin son bölümünde de Gürcü tarihi yer alır.

Anania Şiragatsi *[VMMK]*.

Krikor Naregatsi *[VMMK]*.

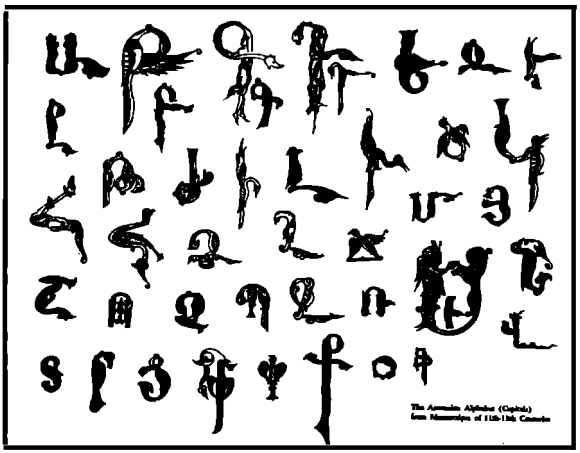
5 – Gümüş Çağ ***(1100 – 1200)***

XI. Yüzyılda bu kez de Selçuklular amansız akınlarıyla ülkeyi yerle bir edince, halk umutsuzluk içinde varını yoğunu bırakıp çeşitli yönlerde dağılmaya başladı. Bunlardan çoğu güneye göçedip, kendileri için en emin saydıkları Torosların sisli yamaçlarında yurtlanarak köyler, kentler meydana getirdiler. Pakraduni hanedanının son kralı **Kakig**'in ölümünden sonra, yakın akrabası Prens **Rupen**, Toroslara gelip bağımsız Kilikya Ermeni Rupinyan Krallığını kurdu. Yeni kurulan bu devlet Alman kralı **VI. Heinrich** ve Bizanslılar tarafından resmen tanındı *(1196)*. Yeni devletin başkenti Sis, ilk kralı da Prens **II. Levon** oldu. Her yanı ile Batı'ya yönelmeyi amaçlayan **II. Levon**, yeni okullar açıp mahkemeler kurdurdu ve din, mezhep farkı gözetmeksizin yabancı bilginlere önemli mevkiler verdi. Bu arada gelişen Ermeni edebiyatında Batı'nın etkisi görüldü ve XII. Yüzyılda edebiyat «*Gümüş Çağı*»nı yaşadı. Bu dönemde şair, yazar **Gatoğigos Nerses Glayetsi** *(Şnorhali) (1102 - 1173)*, **Nerses Lampronatsi** *(1153-1198)*, **Mateos Urlayetsi,** hekimbaşı **Mıkhitar Heratsi** *(1120-1200)*, kanun adamı **Mıkhitar Koş** *(1130/40-1213)* v.b. ünlü kişiler yetişerek değerli eserler verdiler.

XII. Yüzyıl, Ermenice'nin daha sadeleşerek, ikinci bir dil oluşturacak biçimde gelişme kaydetmeye başlaması bakımından ayrı bir özellik taşır. V. Yüzyılın arı, zengin dili olan «*Krapar*» ilk zamanlarda gerek ediplerin gerekse halkın dili olmuştu. Bütün eserler ve bu arada Kutsal Kitaplar hep bu dille yazılmıştı. Zamanla dil, yabancı unsurlarla yüklenip kabalaşmış, fakat bir bakıma da avamın kolaylıkla anlayabileceği bir duruma dönüşerek «*Aşkharapar*» (Dünya dili) adını almıştı. Kilikya Devleti'nin himayesinde, gelişmesini sürdüren bu dilin varlığı belirgin duruma gelince «Krapar» sadece kilise dili olmaktan ileri gidemedi. XII. Yüzyılın sonlarına doğru Ermeni edebiyatında yeni türler ortaya çıktı; *Meseller, bulmacalar, türküler, ilâhiler, çok duygulu aşk nağmeleri ve ateşli şiirler.* Böylece edebiyat din kılığından sıyrılıp günlük yaşamın aynası haline geldi. Bu dönemde tarihçi Mateos Urlayetsi, iki yüzyıllık *(952-1136)* Ermenistan tarihini verirken, Doğu Adeniz, Suriye ve Mezopotamya üzerindeki üstünlüklerini sürdürmek çabasında olan Arap-Bizans savaşlarını anlatır. Bu arada Kilikya Rupinyan Hanedanı'nın Haçlılar'la olan ilişkilerinden söz eder. Tarihçi **Krikor Yerets** ise, bir öncekinin bıraktığı yerden devam edip Haçlılar'ın sürdürdüğü savaşları anlatarak kimi siyasî olaylardan söz eder.

Ozan ve güfte yazarı Nerses Şnorhali *(Glayetsi)*.

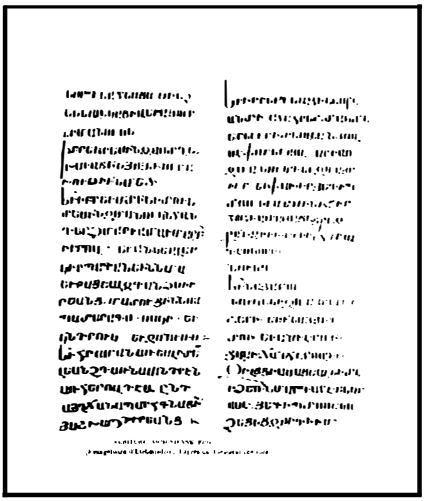
XI.-XIII. yüzyıl elyazmalarından alınma süslü Ermenialfabesi *(büyük harf)*.

Süslü ve güzel yazı sanatı

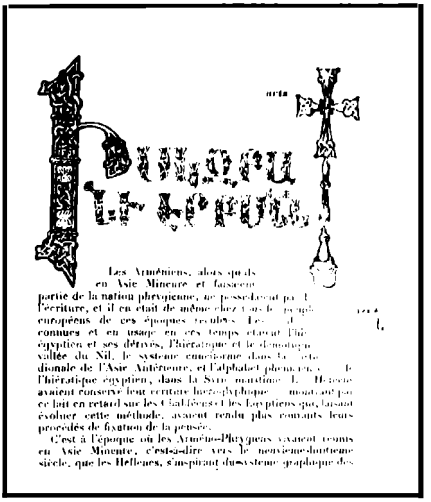
El yazısını yaprak, çiçek, kuş, balık motifleriyle süslemek, renklendirmek ve resimlerle güzelleştirmek sanatı, Ermenilerde X. yüzyıldan başlayıp, XIV. yüzyılda Kilikya krallığı zamanında iyicc gelişti. Güzel yazı sanatının yerleşmesiyle yetişen kaligraflar, ressamlar, çiçek çizenler, altın yazı yazanlar kutsal kitapları özenle resimlendirdiler, büyük harfleri, özellikle satır başı olan yazıları renkli mürekeple yazdılar ve resim biçiminde yazdıkları harfleri boyayıp altınladılar. El yazıları XIV. ve XV. yüzyıllara kadar Ermenistan'da parşömene yazılırdı. Parşömenin kullanılışı ise V. yüzyıldan çok daha önce Ermenistan'da bilinmekteydi. Körpe kuzunun, keçinin veya başka bir hayvanın derisinden yapılan parşömen, milâttan 5-6 yüzyıl öncesine kadar dünyaca bilinmekteydi. Fakat yazı yazılmaya elverişli olan parşömen, M.S. XI. yüzyılda bulundu. Bu parşömen üç renkti; sarı, beyaz, erguvani. Hemen hemen bütün Hıristiyan milletlerin kutsal kitapları bu son erguvani renkte parşömene yazılmışlardır. Ermenilerde de durum aynı olmuştur. Eskiden yazı mürekebi siyah ve parlaktı. XVI. yüzyıldan sonra rengi değişerek daha açıldı. Hatta bazı satırlar ve kelimeler renk renk mürekkeplerle yazılmaya başlandı. Bu renkler arasında kırmızı bile vardı. Krallar, kilise büyükleri, Gatoğigoslar *(Başpatrikler)*, özellikle imza atmak için kırmızı mürekkebi tercih ederlerdi *(Bu alışkı Avrupa'da son zamanlara kadar sürmüştür)*. XIV. yüzyıldan sonra güzel yazı sanatı Ermenistan'da gerilemeye başladı.

6 – İkinci Gerileme Çağı *(1200–1700)*

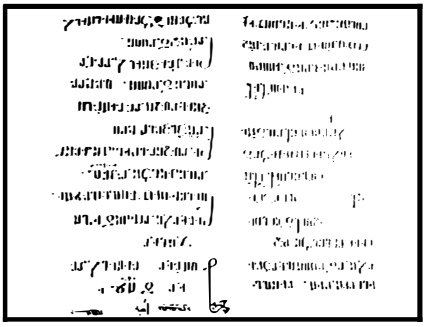
İki yüzyıl ayakta durabilen Kilikya Ermeni bağımsız krallığının sona ermesinden sonra, bütün ülkeyi kasıp kavuran Moğolların, Mısırlıların, Selçukluların ve Tatarların *(XV. yy.)* dinmeyen, yıkıcı akınları sebebiyle Ermeni edebiyatı XIII. ve XIV. yüzyıllarda durakladı. Okul ve manastırlarından yoksun kalıp, kaya kovuklarında, inlerde yaşayan Ermeniler açlık ve yoksulluğa uğramışlardı. Bu dönemde yaşamış tek tük tarihçiler arasında kayda değer olanlar; **Vartan Areveltsi** *(Ağvanyants, Kantsagetsi) (1200 ilâ 1210 arası - 1270)*, **Giragos Kantsagetsi** *(1200-1272)*, **Sımpat Kundstabl** *(1208-1276)*, **Hetum, Istepanos Urbelyan** *(1260-1305)* tarihin kanlı sayfalarını daha sonraki nesillere bırakmışlardır. Bunlardan Vartan, «*Dünya Tarihi*»nde Mısırlıların Kilikya'ya saldırışını anlatır. **Giragos Kantsagetsi,** ülkeyi işgal eden Tatarların barbarca davranışlarından söz eder. Kilikya krallarından I. Hetum'un kardeşi başkumandan **Sım-**

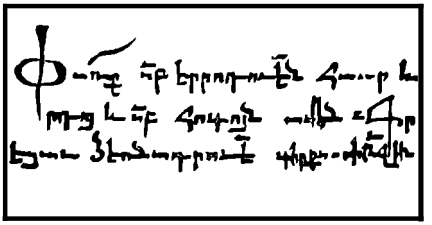
Parakir.

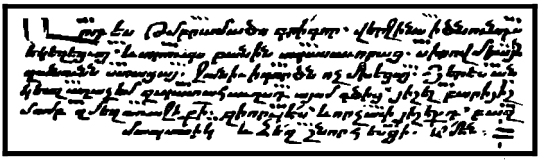
966 tarihli Yergatakir *(demir yazı)*
[Paris Madalyonlar Müzesi].

989 tarihli Yergatakir *(demir yazı)*
[Paris Madalyonlar Müzesi].

Nodırkir *(Zeytun, 1596).*

Polorkir.

Yergatakir *(demir yazı) [Paris Madalyonlar Müzesi].*

pat, X. - XIII. Yüzyıl arasındaki 300 yıllık tarihi verir. Tarihçi **Hetum**, *«Tatarlar Tarihi»* ni yazmıştır. **Isdepanos Urbelyan** ise, Süni soyunun ve eyaletinin tarihini kaleme almıştır.

XV. XVII. Yüzyıllar arasında, Osmanlılarla İranlılar arasında sürüp giden çetin savaşlara sahne olan Ermenistan'da zor koşullar altında yaşayan halkın durumunu yana yakıla dile getiren tarihçilerden **Tovmas Medzopetsi** *(1379-1446), Timurlenk*'in ve daha sonra gelenlerin akınlarını, **Apraham Angüratsi** *(Ankara'lı),* konstantinopolis'in *(sonradan Konstantiniye)* Osmanlılar tarafından alınmasını, ve bu dönemin en ünlü tarihçisi **Arakel Tavrijetsi** *(Tebrizli),* Ermenilerin İran'a göçürülüşünü anlatır.

Ermeni Edebiyatında Atasözleri

Milâttan önceki çağlardan başlayarak Ermeni edebiyatında başka türlerle birlikte *(örneğin, kahramanlık destanları)* atasözlerin varlığı, bugünkü halk şiirlerinden ve eski edebî eserlerin kalıntılarından anlaşılmaktadır. Ermeniler de doğulu birçok toplumlar gibi, atasözlere çok düşkün olmuşlar, yüzyıllar boyu edebiyatta daha çok dinî konuların egemen olmasına rağmen, halkın kendisi, kendi edebiyatını geliştirip yaşatmayı başarmıştır. Bu arada halk edebiyatının dili de edebî dilden ayrılmış, bizzat halk tarafından ve halkın anlayabileceği biçime sokulmuştur.

Orta Çağ Ermeni Şiiri ve Ozanları

Hıristiyanlık öncesi çağlarda, Ermenistan'da ozanlar yiğitlik, aşk ve eğlence kavramlarını terennüm etmişti. Oysa Hıristiyanlık döneminden sonra her şeyde olduğu gibi, şiir ve edebiyatta da dinî konuların işlenmeye başlanmasıyla, ozanlar bu kez de, öldürülen Hıristiyan azizlerinin *«Şahadetini»* bütün ülkeye ilân etmeye koyuldular. Böylece, IV. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar olan süre içinde, aslında değerli ozanlar olan ruhaniler, pek çok çeşitli dinî parçalarla kilise edebiyatını zenginleştirip, asıl halkın hoşlanacağı şiir ve türküleri ihmal ettiler. Fakat bu arada halk, edebiyatı kendi tekelinde bulundurmaya kararlı olan papaz sınıfının çizdiği yoldan ayrılıp halkın gündelik yaşamını belirten bir dünyevî edebiyat yaratmayı bildi. Bundan en çok şiir türü yararlanmış oldu. Sessizlik dağılarak, kahramanlık, aşk, gençlik, sevinç, keder şiirleri, şarkı ve türküleri her yanda duyulmaya başlandı. Ozanlar siyasî koşulların elverdiği oranda, hem kendi eserlerini hem de halkın yarattığı şiirleri yazıya döktüler. Bu devrime sonradan ruhaniler de katıldı.

XV. - XVI. Yüzyıllarda iki dala ayrılan Ermeni edebiyatının bir bölümü dinî, mistik konular işleyip, ölümsüz hayat, ölümden sonra diriliş hikâyeleriyle oyalanıp durur. Diğer bölümü ise, tamamen dünyevî, olağan hayatı terennüm etmekte olup, keyf etmeyi, eğlenmeyi, gülmeyi önermektedir. Bu son sınıf ozanlarından ilki XIII. yüzyılın sonlarına doğru yaşamış olan **Gosdantin Yerzıngatsi**'dir *(doğm. 1250/60)*. Papaz olmasına rağmen serbestçe aşka, eğlencelere dair çok güzel şiirler yazmış olan Yerzıngatsi, bu yüzden çağdaş papazların haksızlığına uğramış, rahat yüzü görmemiştir. Bundan sonra sırasiyle **Hovhan-**

nes Yerzıngatsi *(Kendisine mavi olan gözlerinden dolayı «Bluz» denmiştir)*, **Frig** *(1230/40 - 1310; asıl adı; Haçadur Geçaretsi olup bir «Divanı» vardır)*, Piskopos **Mıgırdiç Nağuş** *(ölm. 1470/80; Hoşsohbetliliği ve kaleminin gücüyle Arap Emiri Osman'ın yakın dostluğunu kazanmıştır)*, **Gatoğigos Hovhunnes Tılguruntsi** *(1450-1525; yazdığı ve bestelediği halk türküleri günümüze kadar gelmiştir)*, **Gatoğigos Krikoris Ağtamartsi** *(doğm. 1480/90; aşka, kadına, çiçeğe dair şiirler ve türküler bestelemiştir)*, **Nahabed Kuçak** *(ölm. 1592)*, **Ğazar Sepasdatsi** *(Sivaslı); XVI. yüzyıl sonu)*, **Minas Tokatetsi** *(Tokatlı; 1510-1620)*, **Nerses Mogutsi** *(XVI. yüzyıl)*, **Oksiz Derder** *(Öksüz Papaz)*, **Hagop Ardzgeatsi, Tavit Salnatsortsi** adlı şairler yer aldı ortaçağ Ermeni edebiyatında. Bunun dışında daha birçok yazarı belli olmayan şiirler ve türküler günümüze kadar gelmiştir.

Ermeni Edebiyatında Uyanış ***(Rönesans)*** **Çağı** ***(1700 – 1850)***

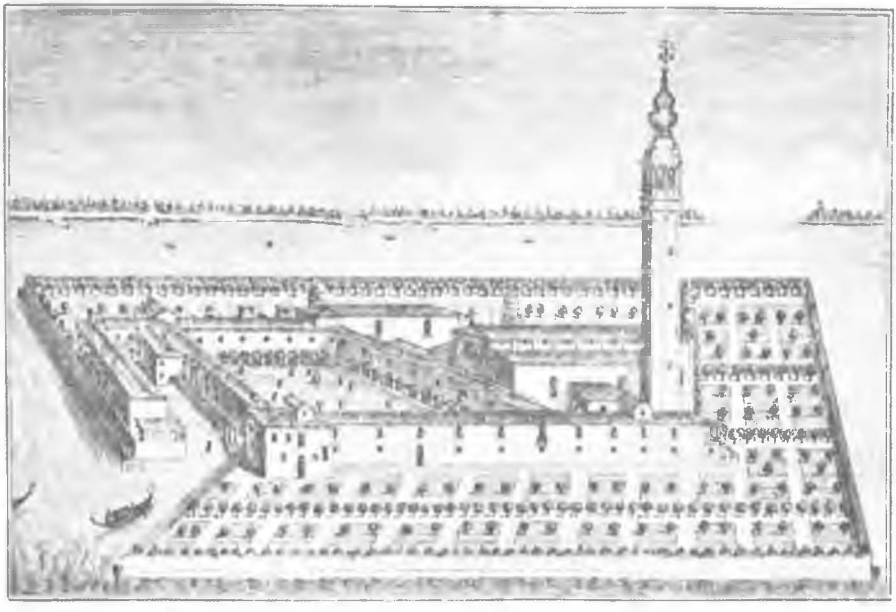
XVIII. Yüzyılın başında Katolik Ermeni mezhebinden, papaz **Mıkhitar Sepasdatsi** *(1676-1749)* tarafından Venedik'te kurulan *(1717)* Sen Lazar Manastırı ve Dil Akademisi ile Ermeni edebiyatı, uzun süren duraklamadan sonra yeniden canlandı. Bugüne kadar varlığını sürdürmüş olan bu Manastır, basımevi, okulu, yetiştirdiği değerli yazarlarla dünyaca ünlüdür. Ermeni edebiyatına sayısız değerli eserler kazandıran ünlü yazar Mıkhitar'ın ölümünden sonra kuruluş, Mıkhitarist (*Ermenice Mıkhitaryan*) adıyla anıldı. 1773'te Mıkhitaristlerden 15 üye ayrılıp, ilkin Trieste'de, sonra da, Viyana'da ikinci bir merkez

Batı Ermeni Kültür merkezlerinden Venedik Mıkhitarist Manastırı ve Dil Akademisi'nin kurucusu Sivaslı Mıkhitar *(Mıkhitar Sepasdatsi, Mıkhitar Appa) [PSSMK]*.

Venedik San Lazzaro *(St. Lazare = Surp Ğazar)* Adası ndaki Ermeni Mıkhitarist Manastırı ve Dil Akademisi .

Venedik Ermeni Mıkhitarist Manastırı ve Dil Akademisi *(BDAD)*.

Venedik St. Lazare Adası ve Ermeni Mıkhitarist Manastırı ve Dil Akademisi *(BDAD)*.

Venedik St. Lazare *(Surp Ğazar)* Adası ve Ermeni Mıkhitarist Manastırı. Res. Mulet; Gr. A. Deroy; Fot. Antonio Perini ve Victor Langlois. *(L.M.I.)*.

Venedik'te, 1749'da Andoni Pordoli Matbaası'nda basılıp yayınlanan *«Ermenice Sözlük»*ün baş sayfası.

Venedik St. Lazare *(Surp Ğazar)* Manastırı tarafından 1804'te yayınlanmaya başlanan YEĞANAG Ermenice Püz ANTYAN dergisi.

Batı Ermeni Kültür merkezlerinden Viyana Mıkhitarist Manastırı ve sokağı.

Venedik Mıkhitarist Manastırı ünlü bilginlerinden Mikael Çamçiyan *[PSSMK]*.

Venedik Mıkhitarist Manastırı ünlü bilginlerinden Gevont Alişan *[PSSMK]*.

1887 yılında Viyana Mıkhitarist Manastırının bilim organı olarak yayınlanmaya başlayan HANTES AMSORYA dergisinin 1 Ocak sayısı.

Ünlü Venedik Mıkhıtarist bilginlerinden H.A.G. Pakraduni.

Venedik Mıkhitarist Manastırı yayınlarından KEĞUNİ ILLUSTRATION ARMÉNIENNE'in 1904 tarihli sayısında yer alan ünlü yazar Avedis Aharonyan'ın portresi.

kurarak Viyana Mıkhitaristleri adı altında kültür faaliyetlerini sürdürdüler *(1811)*. XVIII. ve XIX. Yüzyıl Ermeni edebiyatına ölçüsüz hizmetleri geçen önemli kişilerden bazıları şunlardır: Tarihçi, dilci, gramerci ve ilâhiyatçı **Mikael Çamçıyan** *(1738-1823)*, Venedik Akademisinden çıkmış en büyük ilâhiyatçı **Kapriyel Avedikyan** *(1750-1827)*, tarihçi **Ğugas İnciciyan** *(1758-1833)*, dil bilgini, sözlük yazarı, aynı zamanda İngiliz şairi **Lord Byron**'ın Ermenice öğretmeni **Harutyun Avkeryan** *(1774-1855)*, bilgin **Manvel Kaçuni** *(1823-1904)*, şair **Yetvart Hürmüz** *(1799-1876)*, şair ve armenolog **Arsen Pakraduni** *(1790-1866)*, gramerci **Arsen Aydınyan** *(1825-1902)*, şair, eski tarih uzmanı **Ğevont Alişan** *(1820-1901)*, edebiyat tarihçisi **Karekin Zarphanelyan** *(1827-1901)*.

1816 yılının Kasım ayında ünlü İngiliz şairi Lord Byron, Venedik'ten bir gondola'ya binerek soluğu San Lazzaro *(Surp Ğazar)* Adası'nda aldı. Niyeti oradaki Mıkhitarist Manastırı'nı ziyaret etmek, zengin kütüphanesini görmek, rahipleriyle tanışmak ve Ermeni dilini tanımaktı. Onunla manastırın bilgin rahiplerinden **Harutyun Avkeryan** meşgul oldu. Orada şairin ilgisini çeken çok şey vardı. Üç ay, yani 1817 yılının Mart ayının sonuna kadar orada kalıp Avkeryan'dan Ermenice okumayı öğrendi. Bu arada rahibin hazırlamış olduğu İngilizce-Ermenice gramer kitabının derhal yayınlanması için bin franklık bir yardımda bulundu. Geçirdiği Şiddetli bir baş ağrısı yüzünden derslerini yarım bırakarak ülkesine dönmek zorunda kaldı. O tarihten sonra Manastır, Venedik'i ziyaret eden İngilizlerin kutsal uğrak yeri oldu. Halen de çokları Lord Byron'ın kaldığı, Ermenice öğrendiği odayı görmeye giderler. Kırım'lı dünyaca ünlü Ermeni deniz ressamı **İvan Konstantinoviç Ayvazovski**'nin, Lord Byron-'un, San Lazzaro *(St. Lazare)* Manastırı Mıkhitarist *(Mıkhitaryan)* rahiplerini ziyaret edişini tasvir eden 1898 tarihli nefis bir yağlıboya tablosu, halen Ermenistan Devlet Galerisi'nde teşhir edilmektedir.

Doğu'da, Tiflis kentinde dünyaya gelen, XVIII. Yüzyıl Ermeni aşuğ *(âşık)* edebiyatının en seçkin siması **Sayat Nova**'dır *(1712-1795)*. «*Aşuğlar*»ın en büyüğü, ve asıl adı Arutin olan Sayat Nova 115 Azerice, 46 Ermenice ve 34 Gürcüce şarkı yazıp bestelemiş olup bunları prens ve zenginlerin meclislerinde kemençesiyle ustaca okuyarak her tabaka halkın gönlünü fethetmiştir. Sayat Nova'dan sonra halk tarafından sevilen aşuğları şöyle sıralayabiliriz: **Turinç** *(1790-1875)*, **Miskin Purçi** *(1810-1860)*, **Ahpar Atam** *(1816-1854)*, **Aşuğ Şirin, Aşuğ Civani, Aşuğ Krikor Dalyan** veya **Şeram, Kul Hovhannes, Amir Oğli** ve **Aşuğ Hartun Oğli**.

19 Mart 1863 günü Sultan **Abdülaziz** tarafından onaylanan «*Nizamname-i Millet-i Ermeniyan*»ın (Ermeni Cemaati Tüzüğü) olumlu sonuçlarından biri olarak, taşra ve mahalle mütevelli heyetlerinin demokratik bir sistem uyarınca seçilmeleriyle yepyeni bir uyanış çağı başlamış oldu. Gelişen bir Romantik edebiyat, birçok konular arasında Krapar *(klasik Ermenice)* ile aşkharapar (modern Ermenice) arasında süreduran mücadele doğrultusunda Aşkharapar'ın varlığını sürdürüp gelişmesindeki haklılığını ortaya çıkardı. Ancak 1880'li yıllarda her türlü yayınlar için uygulanan sansür, o günlerdeki gerçekçi *(Realist)* edebiyatın gelişmesini engelledi. Fakat bu baskılara rağmen günlük, MASİS ve 1 Ocak 1884 günü yayınlanmaya başlanan AREVELK *(Doğu)* gazetelerinde, **A. Arpiaryan, Paşalyan, Gamsaragan, Zohrab, Gürcüyan, Ye-**

Ünlü İngiliz şairi Lord Byron. Yağlıboya portre. Res. H. Portukal (1864) [VMMM].

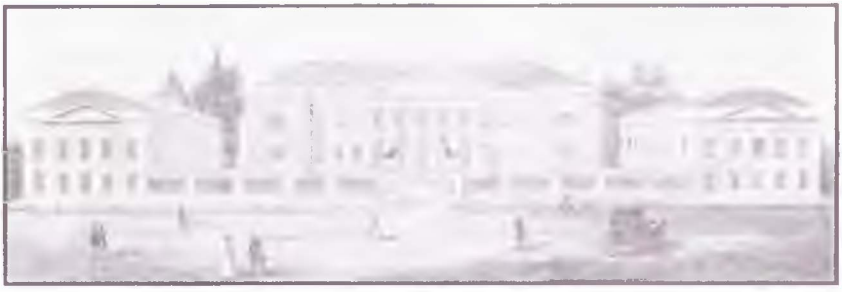

İngiliz Şair Lord Byron'un Venedik St. Lazare Adası ndaki Ermeni Mıkhitarist Manastırı nı ziyaretini betimleyen dünyaca ünlü ressamı Ayvazovski'nin 1898 tarihli yağlı boya tablosu *[Ermenistan Devlet Galerisi]*.

1816'da Moskova'da kurulan Lazaryan Ermeni Koleji.

Moskova'daki Lazaryan Koleji *(sonradan Sovyet Bilimler Akademisi Şarkıyat Enstitüsü, günümüzde de Ermenistan Kültür Merkezi) [I.J.U.].*

Lazaryan Koleji'nin kurucularından Hovhannes Lazaryan *(1786-1858).*

Lazaryan Koleji'nin kuruluş ve gelişmesine katkıda bulunanlardan Khaçadur Lazaryan *(1789-1871)*

ruhan vb. yazarların, gerçekçi Fransız edebiyatı modelinde yazıları yayımlanmaya başlandı. 1891'de yayınlanmaya başlanan HAYRENİK *(Vatan)* gazetesinde de bir öncekileri, **A. Çobanyan, Z. Esayan, R. Zartaryan, V. Tekeyan** gibi aydınlar izlediler. Bu topluluk, Aşkharapar'ı *(Modern Ermeniceyi)* işleyerek, Gerçekçi *(Realist)* bir edebiyat geliştirdilerse de, mevcut yönetim baskıları sebebiyle Paşalyan ve Gamsaragan gibi bazı yazarlar, kalemlerini ellerinden bırakıp yurt dışına gitmek zorunda kaldılar. 1880'lerde ilk kez bir kadın yazarlar topluluğu «*Azkanıver Hayuhyats*» gibi dernekler kurarak, öğretmen yetiştirdiler ve taşrada birçok kız okulları öğretime açtılar. Bunlar arasında ilk müstesna kadın yazar, Düsap Paşa'nın kızı ve **M. Beşiktaşlıyan**'ın öğrencisi **Sırpuhi Düsap** olup, sarsıcı romanlarıyla ve makaleleriyle kadın haklarını savundu. Onu **Zabel Asadur** *(Sibil)*, **Zabel Esayan, Zaruhi Kalenkâryan, Hayganuş Mark, Anayis, Zaruhi Bahri** vb. izlediler.

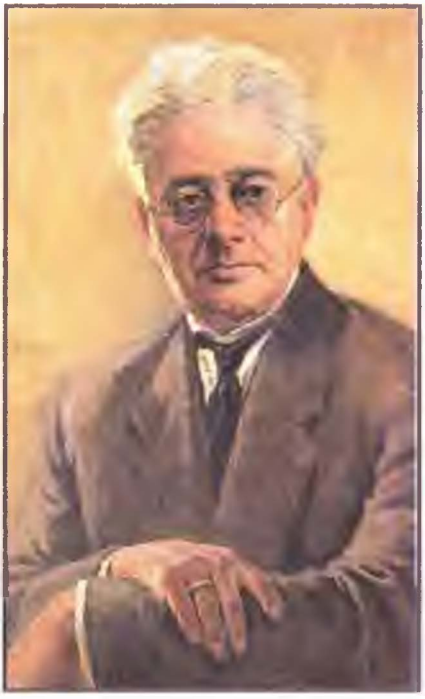
Doğu Ermeni Edebiyatının ünlü temsilcilerinden Haçadur Apovyan.

Doğu–Ermeni Edebiyatı

XIX. Yüzyılın başlarında Rusya'da açılan iki büyük okul, orada yaşayan Ermenilerin kültür hayatını besleyerek, onları ayakta tutabildi. Bunlardan ilki Moskova'da 1818'de kurulan Lazaryan Akademisi, ikincisi ise 1825'de Tiflis'te açılan Nersesyan Okulu'dur. Bu dönemde yetişen yazarlardan **Mesrob Taşiyatyan** ve **Alamtaryan**, anılmaya değer. Böylece XIX. Yüzyıldan başlayarak, Rus Yönetimi altında bulunan topraklarda, Ermeni edebiyatında yepyeni bir çığır açılmış oldu. Doğu Ermeni veya Rus-Ermeni Edebiyatı diye adlandırılan bu olduça zengin edebiyat akımının öncüsü **Haçadur Apovyan**'dır. Altı yabancı dil bilen Apovyan, özel bir okul açarak batı öğretim ve bilimini gençliğe aşılamaya koyuldu. «*Ermenistan'ın Yarası*» adlı eseriyle ün kazandı *(1848)*. Apovyan'ı izleyen önemli yazarlar şöyle sıralanabilir: *ROMANTİKLER:* **Berç Broşyan** adıyla tanınan romancı **Hovhannes Der-Arakelyan** *(1837-1907)*, Nersesyan Okulu müdürü ve 1850'de Tiflis'te çıkan ARARAT adlı ilk Ermenice gazetenin sahibi, halk şairi **Kapriyel Badganyan**, «*Kamar-Katiba*» takma adıyla tanınan şair **Rafael Badganyan**, yazar, gazeteci ve öğretmen **Istepanos Nazaryan** *(1812-1879)*, gazeteci ve yazar **Margos Ağapegyan**, gazeteci ve yazar **Mikael Nalbantyan** *(1829-1866)*,

Doğu Ermeni edebiyatının en seçkin simalarından Raffi *(Melik Hagopyan).*

Doğu Ermeni Edebiyatının ünlü temsilcilerinden Şirvanzade. Yağlıboya portre. Res. Ş. Herteotsian. *(EESM).*

Şair ve yazar **Sımpat Şahazizyan** *(1841-1907),* şair, yazar ve öğretmen **Ğazaros Ağayan** *(1840-1911),* «*Raffi*» takma adıyla tanınan ve Kürtlerin Ermenilere yaptığı mezalimi anlatan romanlarıyla ünlü romancı **Hagop Melik Hagopyan** *(1835-1888),* «*Dzerents*» takma adıyla tanınan romancı **Dr. Hovsep Şişmanyan** *(1822-1888),* Türkçe ve Ermenice şarkılar besteleyip kemanıyla söyleyen ve asıl adı Serovpe Levonyan olan **Âşık Civanî** *(1846-1909),* «*Muratsan*» takma adıyla tanınan yazar **Krikor Der-Hovhannesyan** *(1854-1908). GERÇEKÇİLER:* Doğu Ermeni Edebiyatında ilk gerçekçi yazar «*Şirvanzade*» mahlasıyla tanınan **Aleksandr Movsesyan** *(1858-1935),* «*Leo*» takma adıyla tanınan hikâye yazarı ve tarihçi **Arakel Papağanyan** *(1860 - ?),* «*Tılgadintsi*» takma adıyla tanınan **Hovhannes Harutyunyan** *(1860-1915),* tiyatro yazarı ve edip **Vırtanes Papazyan** *(1864-1920),* «*Nartos*» mahlasıyla tanınan tiyatro yazarı - edip **Mikael Hovhannesyan** *(1867 - ?),* şair **Hovhannes Hovhannesyan** *(1864-1929),* Şair **Hovhannes Tumanyan** *(1869-1923),* şair ve yazar **Aleksandr Dzaduryan** *(1865-1917),* şair ve yazar **Levon Manvelyan** *(1864-1919),* şair ve yazar **Terenig Demirciyan** *(1877-1956),* XX. Yüzyılın ilk ilginç şair ve yazarı **Avedik İsahakyan** *(1875-1957),* ihtilâl öncesi Rus-Ermenilerinin yetiştirdiği ünlü ozanlardan **Vahan Deryan** *(1885-1920),* ihtilâlin koyu taraftarlarından biri olan şair **Hagop Hagopyan** *(1866-1937),* kadın şair **Şuşanig Gurğinyan** *(1876 -),* hikâyeci **Avedis Aharonyan** *(1866-1948),* hikâye, roman ve tiyatro yazarı **Levon Şant/Seğposyan/** *(1869-1951).*

Gülhane Hatt-ı Hümâyunu'nun *(Tanzimat-ı Hayriye)* ilânından *(3 Kasım 1839)* sonra, Avrupa'nın çeşitli kültür merkezlerinde öğrenim yapan Ermeni gençliği, İstanbul'a dönüşünde, genç nesillere okuma-yazma aşkı aşıladı ve böylece güçlü bir Türk-Ermeni kültür ve edebiyatı oluştu. Yazar, hatip, teşkilât ve devlet adamı **Krikor Odyan** *(1834-1887)*, **Dr. Nahabed Rusinyan** *(1819-1876)*, **Nigoğos Zorayan** *(1821-1859)*, **Haçadur Misakyan** *(1805-1891)*, **Garabed Ütücüyan** *(1823-1904)*, Fransız şaheserlerini Ermeniceye çeviren hukukçu-yazar **Krikor Çilingiryan** *(1839-1923)* merkezi İstanbul olan bu yeni edebiyat akımının öncüleri sayılırlar.

Bu dönemin başlıca yazarları ise şöyle sıralanabilir; **Mıgırdiç Beşiktaşlıyan** *(1828-1868)*, **Tovmas Terziyan** *(1840-1908)*, şair **Bedros Turyan** *(1851-1872)*, eğitimci-yazar **Reteos Berberyan** *(1851-1901)*, **Piskopos Horen Narbey** *(1852-1892)*, **Mıgırdiç Acemyan** *(1838-1919)*, **II. Setyan** *(1853-1930)*, **Mateos Mamuryan** *(1830-1901)*, Van'da basımevi kurup dergi çıkaran Gatoğigos **Mıgırdiç Hırimyan** *(1820-1907)*, köy yaşamını dile getiren öğretmen-yazar **Karekin Sırvantsdiants** *(1840-1892)*, mizahçı ve gazeteci **Hagop Baronyan** *(1842-1891)*, Kadın haklarının ilk savunucusu, kadın romancı **Sırpuhi Düsap** *(1842-1901)*, yazar-öğretmen ve Berlin Kongresi'ne katılan Ermeni delegelerinden **Minas Çeraz** *(1852-1929)*, klasik Ermeni dili uzmanı **H.K. Mırmıryan** *(1860-1926)*.

Yazar, hatip, teşkilât ve devlet adamı Krikor Odyan *(1834-1887)*.

Yazar ve mütercim Krikor Çilingiryan.

İstanbul'daki Ermeni toplumunda öğrenimin yaygınlaştığı, okulların aklı başında nesiller yetiştirdiği, hatta Bakırköy'deki Bezazyan Lisesi gibi öğretim ocaklarında Türk-İslâm öğrencilerin dahi okuduğu sıralarda, edebiyatın şiir, roman ve tiyatro türleri batı sanatının incelikleri ile bezendi. Daha çok gerçekçi akımın egemen olduğu bu dönemin başlıca yazarları şunlardır; gazeteci-yazar **Arpiyar Arpiyaryan** *(1852-1901)*, hukukçu, devlet adamı ve hikâye yazarı **Krikor Zohrab** *(1860-1915)*, edip-yazar **Levon Paşalyan** *(1863-1943)*, hikâye ve roman yazarı **Dikran Gamsaragan** *(1866-1940)*, **Eğişe Turyan** *(1860-1934)*, **Levon Şant** *(Seğposyan, 1869-1951)*, yazar, öğretmen, romancı **Yervant Sırmakeşhanlıyan** *(1870-1915)*, yazar ve edebiyat eleştirmeni **Arşak Çobanyan** *(1872-1954)*; *«Sibil»* takma adıyla tanınan kadın romancı **Zabel Asadur** *(1863-1934)*, öğretmen, yazar, hukukçu ve İstanbul Ticaret Mahkemesi Reislerinden **Hrand Asadur** *(1862-1928)*, gazeteci, mizah, roman ve tiyatro yazarı **Yervant Odyan** *(1869-1926)*, *«Alpaslan»* takma adıyla tanınan, gülmece şairi **Aleksandr Panosyan** *(1858-1919)*, **Keğam Parsehyan** *(1883-1915)*, **Dikran Çögüryan** *(1884-1915)*, **Gosdan Zaryan** *(1885-1969)*, **Rupen Vorperyan** *(1878-1931)*, **Taniyel Varujan** *(1884-1915)*, **Rupen Zartaryan** *(1874-1915)*, **Vahan Tekeyan** *(1878-1945)*.

Türkiye Ermenilerinin ilim ve irfan merkezi İstanbul olmuştur. Çünkü onların ekonomik ve siyasî hayatı orada odaklanmıştır. Osmanlı başkenti, orada kurulmuş olan yeni bir millî yönetim ve din kurumu, yani Patrikhane sayesinde, genel ulusal yaşam üzerinde etkin rol oynamıştır.

Çağdaş Ermeni edebiyatı, üç dalda gelişti: Yurtbilgisi, Tercüme ve Basın. Mıkhitaristler bunlardan ilkini, millî dil ve tarih alanında yayınladıkları görkemli eserlerle geliştirdiler. Bunlara klasik kitapların Ermenice'ye tercümesini de eklediler. İzmir, çağdaş Avrupa edebiyatını Ermeniler arasında yaygınlaştırdı. İstanbul Ermenileri özellikle basın alanında önemli aşamalar kaydettiler. Genel tanımıyla Ermeni Edebiyatı İstanbul kökenlidir. İstanbul edebiyatının basın yoluyla gelişmesinin asıl sebebi, millî rönesans hareketinin doğuşu ve buna yönelik çabaların gereksinimiydi. Nitekim bu yolda basın, hitabet, tiyatro, şiir oldukça ileri aşamalara ulaşmıştı. Avrupaî eğitim ve öğretimle yetişip uzmanlaşmış yeni bir gençlik, o hareketin önderi ve yöneticisi olmuştu.

İstanbul'daki Ermeni okulların sayısı günden güne artmış, okuma hevesi gittikçe yaygınlaşmıştı. Venedik'ten İstanbul'a dönen Mıkhitarist öğrenciler, halka tiyatro sevgisini aşılamaya başlamışlardı. İl tiyatro gösterimleri Ortaköy'de bir evde başlamış, daha sonra okul salonlarına geçmiş ve sonunda özel sahneler oluşturulmuştu. Hasköy, Ortaköy, Gedikpaşa'da tiyatro binaları inşa edilmişti. Avrupalıların yoğun yaşam ve faaliyet merkezi olan Pera'daki *(Beyoğlu)* büyük tiyatrolarda Ermeni tiyatro toplulukları temsil vermeye başlamıştı. İstanbul'un hemen hemen bütün mahalle okulları, kahvehaneleri özellikle karnaval *(Paregentan)* günlerinde halk sahnesine dönüşmüştü. Bu arada Ermeni edebiyatında tiyatro yazarlığı da kendi yerini almış bulunuyordu. Tiyatro oyunlarının 1850'den sonra gördüğü rağbet, Ermenilerin kısa bir süre içinde kaydettikleri ilerlemenin bir göstergesidir. Dikkat çekici bir konu da, Avrupa dillerinden tercüme edilen ve yabancı gelenekleri sunan dramların birden bire Ermeniler tarafından çok rağbet görmüş olmasıdır. 1870-1875 yıllarında İstanbul halkı arasında edebî zevk oldukça gelişmiştir.[3]

Gazeteci ve yazar Arpiar Arpiaryan Yağlıboya portre. Res. M Arzumanyan [EESM].

Batı Ermeni Edebiyatı temsilcilerinden Levon Paşalyan.

Batı Ermeni realist adebî ekolünün kurucularından, roman yazarı Dikran Gamsaragan *(1866-1941)*.

Gazateci, araştırmacı ve yazar Hrand Asadur *(1862-1928)*.

Araştırmacı ve yazar Harutyun Mırmıryan *(1860-1920)*.

Yazar Dikran Çöğüryan.

Şair, yazar ve eğitimci Reteos Berberyan *(1848-1907)*.

Şair Aleksandr Panosyan *(1859-1919)*.

Gazeteci ve yazar Minas Çeraz *(1852-1929)*.

Şair ve tiyatro yazarı Mıgırdiç Acemyan *(1838-1917)*.

Gazeteci ve yazar Mateos Mamuryan *(1830-1901)*.

Araştırmacı ve Yazar Karekin Sırvantsdiants Yağlıboya portre. Res H Avedisyan *[EESM]*

Şair Taniyel Varujan *(1884-1915)*.

Gazeteci ve yazar Merujan Barsamyan *(1883-1944)*.

Yazar Indra *(Diran Çırakyan)*.

Yazar ve mütercim Vahan Malezyan *(1871-1966)*.

Türkiye Ermenileri arasında başlayan tiyatro faaliyetlerinden çok önce, Ermeni dilinde piyesler sahnelenmiş, Ermenice tiyatro oyunları yazılmıştır. Mıkhitarist Kongregasyonu üyeleri, 1760'dan itibaren, oyun yazarlığı sanatında ilk girişimciler olmuşlardır. Onların yazdığı oyunların büyük bir bölümü basılmamış olarak Venedik elyazmaları dizisinde bulunmaktadır. Bu oyunların yazarları arasında **Endazyan, İnciciyan, Avedikyan, Çakhçakhyan, Hürmüz, Pışışgyan, Minasyan** vb. gibi bilinen ve bilinmeyen kişilerin adlarına rastlıyoruz.

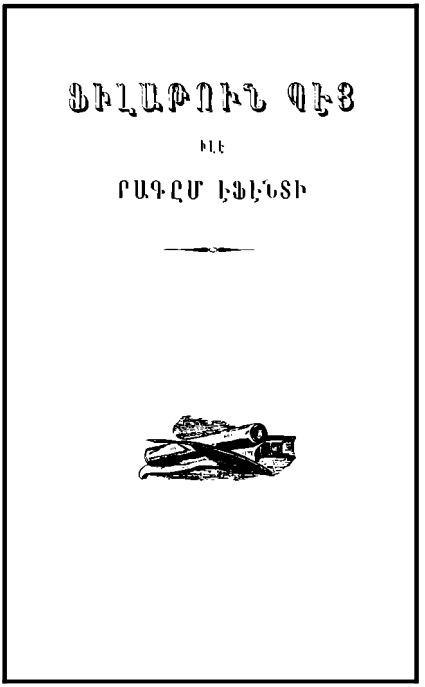

Lirik şair, eğitimci ve tiyatro yazarı Mıgırdiç Beşiktaşlıyan *(1828-1868)*.

Türk-Ermeni tiyatrosunun ilk dönemlerinde **Srabyon Hekimyan, Mıgırdiç Beşiktaşlıyan, Bedros Turyan, Horen Nar-Bey, Tovmas Terziyan, S. Tığlıyan** vb. gibi oyun yazarları yetişti. Bunlar arasında, tiyatro meraklısı halkın, «*Krapar*» (klasik Ermenice) olarak oynanan oyunlardan pek bir şey anlamadığını ilk hisseden M. Beşiktaşlıyan olmuştu. Ona göre, tiyatroyu yaşatmak, sürekli ve yararlı kılmak için halka yaklaşmak, onun anlamasını sağlamak gerekmekteydi. Bunun için de kendisi oyunlar üretmeye, modern Ermeniceyle tercümler veya uyarlamalar yapmaya başladı. Kendi yazdığı «*Gornag*» adlı ilk dramı daha sonra başka oyunları izledi. Beşiktaşlıyan'ın bu girişimi amacına ulaştı. Modern Ermeniceyle yazdığı oyunlar, kolay anlaşılır, basit ve alımlı dili sayesinde büyük başarı kazandı. Onu T. Terziyan, S. Tığlıyan ve başkaları izlediler. Beşiktaşlıyan'dan çok daha önce dramlar yazan S. Hekimyan'ın oyunları sayıca fazla olup buluş, sahne sanatı vb. niteliklerle değerliydi. Ne var ki, onlar «*Krapar*» yerine modern Ermeniceyle yazılmış olsalardı, Ermeni tiyatrosu ve halk için daha alımlı ve yararlı olacaktı. Uzun yıllar tiyatroyu ayakta tutan Ortaköy Yardımsever Fedakâran Cemiyeti'nin ilk zamanlarda repertuvarında «*Margos Pakraduni*» *(yazarı Hovhannes Pakraduni)*, «*II. Arşag*», «*Gornag*», «*Vahe*» *(Beşiktaşlıyan'ın)*, «*Güzel Hovsep*» «*Santukht*» *(Terziyan'ın)*, «*Gayen-Apel*», «*Avukat Patlen*» *(Tığlıyan'ın)* vb. gibi oyunlar yer almıştı. Tovmas Beryan ve Krikor Kitapçıyan da, birlikte yazdıkları «*İhtiyar Âşık*», «*Mahdesi Mangasar*» ve «*Aldanmış Eğinli*» adlı komediler veya sosyal nitelikli oyunları, başarıyla sahnelemişlerdi.

Yüzyılımızda Ermeni çevirmenler ve yayıncılar, Tür erkek ve kadın yazarlarının çeşitli konulardaki eserleriyle de ilgilenmişler, onları Ermeniceye

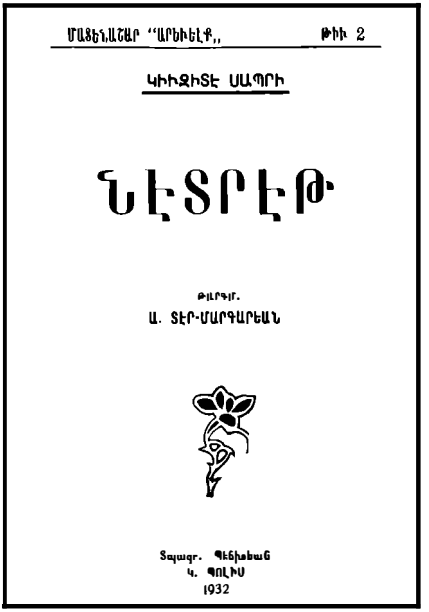
tercüme edip yayınlamışlardır. Eserleri Ermeniceye tercüme edilmiş olan Türk şair ve yazarları arasında **Ahmed Midhat Efendi, Celâl Nuri** *(İleri)*, **Neziha Hazım, Güzide Sabri, Hamdullah Subhi, Mehmed Emin** *(Yurdakul)*, **Reşud Nuri** *(Güntekin)*, **Recaizâde Mahmud Ekrem, Mehmed Rifat, Halid Ziya** *(Uşaklıgil)*, **Fuad Hulusi, Fazıl Ahmed** *(Aykaç)*, gibi adlara rastlıyoruz.

ՖԻԼԱԹՈՒՆ ՊԷՅ

ԻԼԷ

ՐԱԿԸՄ ԷՖԷՆԴԻ

Ahmed Midhat Efendi'nin 1879'da İstanbul'da yayınlanan *«Filatun Bey İle Rakım Efendi»* adlı romanının Ermenice tercümesinin baş sayfası.

ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ "ԱՐՇԱԼՈՒՅՍ,, Թիւ 2

ԿԻՒԶԻՏԷ ՍԱՊՐԻ

ՆԷՏՐԷԹ

ԹԱՐԳՄ.
Ա. ՏԷՒ-ՄԱՐԳԱՐԵԱՆ

Güzide Sabri'nin 1932'de İstanbul'da yayınlanan *«Nedret»* adlı romanının Ermenice tercümesinin baş sayfası.

Türk gazeteci ve düşün adamı Celâl Nuri *(İleri).*

Celâl Nuri'nin *«Cauchemar»* (Kâbus) adlı Fransızca eseri, 1911 yılında Ermeniceye tercüme edilmiş ve İstanbul'da Onnik Parsehyan ve Mahdumları Matbaası'nda basılarak yayınlanmıştır.

*«Cauchmar»*ın Ermenice yayını için Celâl Nuri tarafından kaleme alınmış olan Önsözü'nü okuyalım:

«Hamid'in saltanat devri Ermeni tarihinin şüphesiz en acıklı devirlerinden biridir, çünkü, Ermeniler o devirde birçok şehit vermişlerdir; ve biz Türkler, müstebit hükümdarın talimatı ile işlenmiş bütün cinayetler için defaten acı duymuş bulunuyoruz.

Evvelâ biz, Ermenileri kardeşlerimiz addetmekten başka bir şey düşünemeyiz. Gerçekten de son derece yakın bir dil ilişkisi bizi onlara bağlar.

II. Mahmud devrinde ülkemizin her yanını gezip dolaşmış olan dahi gezgin Mareşal Moltke 'İki türlü Türkler vardır, Müslüman Türkler ve Hıristiyan Türkler - yani Ermeniler dememiş midir?

Sonra, Hamid zamanında Ermeniler, lâyık olmadıkları halde «Türk» adını taşıyan insanların suç ortaklığı ile kıyıma uğramışlardır. Bunun içindir ki Hamid'in saltanat hayatını konu alan bu romanımın Ermenice tercümesini, Ermeni kardeşlerimize sunuyorum».

Celâl Nuri

ԷՐԹՕՂՐՈՒԼ

ՀԱՄՏՈՒԼԼԱՀ ՍՈՒԲՀԻ ՊԷՅԻ ՅԱՒՒԱՀՋԱՐԱՆՈՎ

Ա. ՇԱՐՔ

ԷՐԹՕՂՐՈՒԼ.
ԿԱՋԷՔԱ՛. ԿԱՋԷՔԱ՛...
ՏԷՐՈՒԻՆԸՉ
ԷՏԷՊ ԱԼԻ
ՀԷ՛Ց ԿԱՋՈՒԼԷ՞Ր...
ՄԻՍԱՑԻՐԻԱՆԷ
ԿԵՐՄԻՏՅԱՆՆԱՐ

Կ. ՊՈԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Ս՛տեփան Թ. Թոփճեանեան
1914

Dikran Sürmeyan'ın, Hamdullah Subhi Bey'in önsözüyle 1914'te İstanbul'da yayınlanan *«Ertoğrul»* adlı eserinin baş sayfası.

ՆԷԶԻՀԱ ՀԱԶԻՄ

ԱԼԹՈՒՆ ՊԷՅԻ ԿԱՐՄԻՐ ԱՐՅԱՒՆՈՑ ՀԱՐՍՆԻՔԸ

Neziha Hazım'ın 1913'de İstanbul'da yayınlanan *«Altun Bey'in Kanlı Düğünü»* adlı romanının Ermenice tercümesinin kapağı.

ՆԷԶԻՀԱ ՀԱԶԻՄ

ԱԼԹՈՒՆ ՊԷՅԻ
ԱՐԻՒՆՈՑ ՀԱՒՐՄՆԻՔԸ

(ԴՐՈՒԱԳՆԵՐ ԹՈՒՐՔԻՈՒՄ ԿԻՒԿԱՆ ԱՐԵԱՒԱՆԴԷՆ)

Թարգմ. Ց. Ն.

Տպագր. Ց. ԱՐՐԱՀԱՄԵԱՆ
Կ. ՊՈԼԻՍ 1931

Güzide Sabri'nin 1932'de İstanbul'da yayınlanan *«Ölmüş Bir Kadının Evrak-ı Metrûkesi»* adlı romanının Ermenice tercümesinin baş sayfası.

ՄԱՏԵՆ ԱՇԱՐ "ԱՐԵՒԵԼՔ,, ԹԻՒ 1

ԿԻՒԶԻՏԷ ՍԱՊՐԻ

ՄԵՌԱԾ ԿՆՈՋ ՄԸ
ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԸ

ԹԱՐԳՄ.
Մ. Ֆ. ԹՈՐՈՍԵԱՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ
Տպագր. Մ. Ա. Ն. Ա. Ն. Ա. Ն.
1932

Neziha Hazım'ın adı geçen romanının baş sayfası.

Türk yazar ve devlet adamı Hamdullah Subhi Bey *(Tanrıöver)*.

Yazar **Dikran Sürmeyan'ın**(*) 1915'te İstanbul'da, Manuk H. Koçunyan Matbaası'nda basılarak yayınlanan Ermenice *«Ertoğrul»* adlı eserinin önsözünü, ünlü Türk yazarı, siyaset ve devlet adamı **Hamdullah Subhi Bey** *(Tanrıöver)* kaleme almış ve yazısında duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

EN ÇOK SEVDİĞİM

Şiddetli arzuma rağmen, geçen gün bana göndermek lûtfunda bulunduğunuz mektubunuzun cevabını geciktirdim. Savaş ve seferberlik sorunlarının, irademin dışında gecikmeme sebep oldukları için üzgünüm. Ben, çocukluğumdan beri, Ermenileri tanımak, onları yakından incelemek için birçok fırsatlar elde etme şansına sahip olmuşumdur. Okul çağımda, geçirdiğim uzun öğrenim yaşamım, kardeş gibi yürekten bağlandığım sevgili arkadaşlar bahşetmiştir bana. Bizim ülkemizde Ermenilerin uğramış oldukları mutsuzluklardan son derece etkilenen, onların acılarını derin bir üzüntü ile hisseden Türk yurttaşlarınızdan biriyim. Trende bana okuyup yorumladığınız şiir, işte o hazin acıların ve bizim günahlarımızın elim anısı olup kalbimde yine derin bir hüzün meydana getirdi ve ben onu dinlerken duyduğum kederi anlatamam.

Size küçük bir anı anlatayım. Rus-Japon savaşı sırasında, bir gün, kardeşlerimle beraber sofraya oturmuştuk, karnımızı doyurmaya. Sabahleyin gazetede okuduğum haberin, annemin de duymasını istedim ve,

– Anne, bugün gazeteler, 300 Rus askerî birliğin, Baykal Gölü'nü geçerken, buzların param parça olduğunu ve tümünün boğulduğunu yazıyorlar.

Annem, gayr-i ihtiyari kaşığı düşürdü elinden ve acı acı haykırdı:

– Vah zavallılar, ne yazık, ne yazık...

– Anne! dedim, anlamadın galiba, Rus! Moskof! senin ülkeni işgal edenlerdir, neden böyle feryad ettin?

O şunu söyledi bana:

– Evlâdım sen çocukların nasıl büyüdüğünü bilmezsin, sen çocuk sahibi olmanın ne demek olduğunu analara, benim gibilerine sor.

Annem Adana kıyımını işittiği zaman bizden ayrıntılar sorardı ve kederlice ağlardı. Siz bilmelisiniz ki Müslümanlarla Türkler arasında sizi seven gerçek

(*) Dikran Sürmeyan, sonradan din adamı olmuş ve *«Ardavazt»* adını alarak Başpiskoposluk rütbesine kadar yükselmiştir.

dostlarınız vardır. Bu münasebetle size ilerecek daha çok şeylerim var, ama bu ilk mektubumu onlara ayırmaktan çekiniyorum. Benim sizinle bağlılık duyguları içinde oluşumun diğer bir sebebi de vardır; biz meslekdaş olarak da birbirimize bağlıyız. Sanat meslekdaşlığı, insanın en yüce ve özellikle semavî arzuların anlatımıdır. Sanat meslekdaşlığı, insanları siyaset veya dinle ayırmamıştır, aksine birleştirmiştir; nihayet sanat meslekdaşlığı, sevgilerin en fevkalâdesidir, yani sevgiyi, insanlığı öğreten şeydir; bunun içindir ki ben, insanlığın en üstün aşaması, yani öğretmenlik meslekdaşlığı açısından da sizin dostunuz ve arkadaşınızım.»

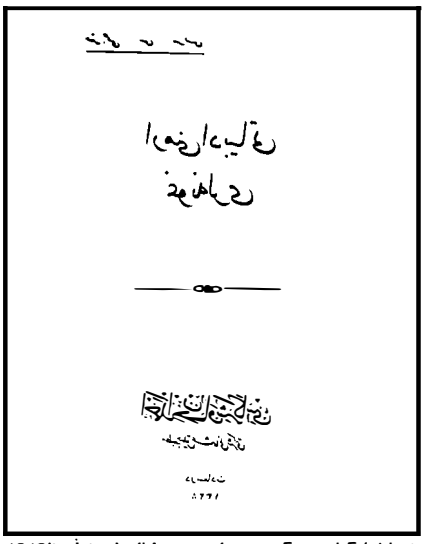
İstanbul

Hamdullah Subhi

1912 yılında İstanbul'da, Ahmed İhsan ve Şürekâsı (ortakları) Matbaası'nda basılıp yayınlanmış olan «Ermeni Edebiyatı Numuneleri» adlı Türkçe kitabı bana rahmetli dostum Elif Naci armağan etmişti. Bu çok ilginç ve değerli kitabın baş sayfasında titrek elle yazılmış şu satır okunuyor: «Pars Tuğlacı'ya Karagözyan Mektebi eski öğretmenlerinden Elif Naci... imza».

Adı geçen kitapta, **Kirkor Zohrab, Hrand Asadur, Rupen Zartaryan, Avedis Aharonyan, Dikran Gamsaragan, Avedik İsahakyan, Zabel Esayan (Sibil), Zabel Asadur** gibi devrin tanınmış Ermeni yazarların kısa hikâyelerine yer verilmiştir.

Adı geçen yazarların bu yapıtları Serents Şahrigyan tarafındanTürkçeye tercüme edilmiş olup kitabın başında, zamanın ünlü Türk aydınlarından **Şahabeddin Süleyman, Dr. Abdullah Cevdet** ve **Süleyman Nazif**'in antoloji hakkındaki görüşleri, duygu ve düşünceleri yer almıştır. Son derece ilginç ve ibret verici bulduğum bu yazıları, Latin harfleriyle ve aynen aydınlarımıza sunuyorum:

1913'te İstanbul'da yayınlanan *«Ermeni Edebiyatı Numuneleri»* adlı Türkçe kitabın baş sayfası.

ERMENİ EDEBİYATI

Serens Efendi, azizim, siz Ermeni Edebiyatıyla birbirine asırlardan beri pek yakın, ma-at-teessüf hadisat-ı müessife ile bir an-dikkat ediniz, bir an diyorum- ayrılan, fakat yine birleşen iki Osmanlı unsurnu yekdiğerine pek ziyade takrib ettiniz, bunu bir vazife-i vataniye telâkki ederim. Ermenilerle Türkler birbirlerini pek severler. Ben daima hakikati söylerim! bir arab ile, hem din olduğum halde, pek güçlükle kaynaşabildiğim halde sizlerden biri ile pek kolay birleşiyor, pe kolay te'min-i meveddet ediyorum... çünki onlarla aramızda i'tiyadât, ihtiyacat, hatta tarz-ı telâkki-i hayat, hususile -lisan çünki siz hepiniz bizim lisanımızı bilirsiniz- itibarile birçok

sihriyet ve karabet mevcud... İşte siz Ermeni edebiyatıyle bu avamil ve sevaik... yeni bir mütessir daha ilâve etmiş oldunuz.

Türk yazarı Şahabeddin Süleyman *(1911).*

Edebiyat, esasen hamil olduğu heyecan-ı bedii itibarile bizatihi ictimaîdir. O bir mihrakdır ki, onun üzerinde aynı suretle his edenler, takdir edenler, hülâsa anlayanlar birleşirler. Bir uhuvvet-i maneviye teşkil ederler. Biz Türkler, siz Ermeniler Fransızların dostlarıdır. Dost-u ruhileridir; çünki ma'nen fikren biz onların az çok mevluduyuz; çünki onların üdebası, san'atkârları bizim veliy-ül-ni'met-i dimağımızdır. Bunu tevlid eden nedir? Hüsn-ü bedii.

Ermeni Edebiyatı bu gayenin mü'minidir, onun için bence pek mukkaddes, pek şaya-ı tebcildir. Meselâ Osmanlı semasinin altında zartaryan kadar büyük, hassas mütefekkir bir şairin mevcudiyetini ibtida bize öğreten sizsiniz. Zartaryan Efendi. Bunun eserlerindeki vus'at-ı tefekkürü vus'at-ı hayali, bahusus min mübhemiyet içindeki hakikat-ı vazıhayı görübde meftun olmamak, şark muhitine şu suretle biraz daha merbut olmamak mümkün mü?.. Yedi muganniyi, çoban köpeğini okurken ruhumun benden ulvi, benden derin bir şahsiyetin ruhu ile imtizac ettiğini hissettim. Gayr-i ihtiyarî bu umk-u teheyyücün karşısında titredim, kaldım. O hayalâttan bahs ediyor, o hiç hakikata temas etmiyor, lâkin ne derin bir hayat, ne derin bir hakikat bu eserin ruhunda gizli, ve perran... zaten edebiyatta hakikat nedir?.. Hakikat-ı şahsiye yani san'atkârın ruhunda tevellüd eden heyecanın bir manzume, bir vahdet dahiline konarak izharı değil midir?... Zartaryan his etmiş, his ettiği gibi göstermiş - işte hakikat, işte «Hakikat-ı hakikiye».... Zartaryanla Ermeniler, ve bütün şark iftihar eder, etmelidir; ben eserlerini okumakla sizlere karşı irsî, ananevî, merbutiyetime bir de merbutiyet-i hissîye ve bedîîye ilâve edebilirim.

Bundan sonra en ziyade nazar-ı dikkatini celbeden Madam Zabel Asadur'dur. O görüyor, ruhun en ince noktalarına kadar iniyor. Zartaryan ile bunun arasındaki fark birincinin kendi kâinat-ı ruhiyesini yaşatması, diğerinin başka ruhlarla kendi ruhunu mezc etmesidir. «Boa»daki incelik nedir? Bir kadın ruhu bu kadar gösterilebilir. Biz onunla hatve hatve, hayat-ı umumiyeden, tebâüd ile başka başka mizaclar iktisab eden, bizden muamma olacak kadar ayrılan kadının ruhî dehlizlerinde dolaşabiliyoruz. Kadın da insandır o da benim toprağımdan ma'muldür. Fakat hakk-ı beşerîsini gasbeder, ki onu senden, benden ayırmış, ona başka bir hayat ve istidad vermişdir. İşte Madam Zabel kalemden anahtar ile bu kâinatı açıyor; ben kendi hesabıma onunla iftihar ederim.

Diğer san'atkârlara gelince onlar da ihmal edilecek gibi değildirler, onlar da yüsekdirler, lâkin bence bu iki en yüksekdir. Esasen, maksad bu muydu ya?.. Siz bize yanımızda, ma'mâfih meçhul bir cihanı acdınız, bunun için ellerinizi sıkmak değil, öpmek lâzımdır.

Şahabeddin Süleyman

Amerika'nın derin ve yüksek şairi Emerson: «Beni anlayan benim olur» diyor. İlâve edilebilir: «Beni seven beni anlar, sevmek için anlamak lâzımdır».

Bize «Ermeni Edebiyatı Numuneleri»ni vermiş olan S. Dzerents Efendi zannederim ki bu prensipleri iyice anlamıştır ve bu prensiplerden amelî neticeler çıkarmak istemiştir.

«Ermeni Edebiyatı Numuneleri» Ermeni vatandaşlarımızın ruhunu bize daha ziyade anlatacak ve daha ziyade sevdirecekdir.

Ermeni vatandaşlarımızın ruhunu dedim, evet, edibler, şairler bir milletin ruhudurlar, biz milletden bunlar çıkarıldıkdan sonra milletde ne kalır? İnsandan his ve tebliğ iktidarları nez' edilirse insanda behimeden başka ne kalır? Tabiatdan güneş tay edilse kainatdan ne kalabilmek mutasavverdir?

Rupen Zartaryan Efendi «Yedi Muganni» ünvanlı mensuresinde bu tellere hayli dokunmuşdur. Kırmızı bir gül takınmış olan beşinci muganni gitarı üzerinde «Tellerimin bin dili, bin dilin bin kalbi ve her bir kalbin bir deryası var.

«Ey güneş! muazzez güneş! gülüne ve dikenine kurban olayım! Asumanına ve dumanına kurban olayım! Veyl, o dağa ki tipisi yok! Veyl o kalbe ki işkenceden mahrum! Tipisiz dağ, yeşillenmez, İşkencesiz kalb pınarsız kayadır» nağmesini terennüm ediyor.

Kelim Hemedanînin:

«Dilbeste-i sazım ve esir-i mey-i nayım
ki mevc-i şarabım ve gehi târ-ı rübâbım»[4]

Beytini derinden derine inleyen Zartaryan Efendi'nin ruh-u rübâb ile Hemedanî'nin ruh-u mübâdında bir karabet keşfetmek hiç güç değildir.

Oscar Wilde'in Wohltate yani «Ehl-i Hasenat» unvanı ile alınarak tercüme edilmiş olan küçük bir şir-i mensuru Zartaryan Efendi'nin «Yedi Muganni»sine belki sermaye-i ilham olmuşdur. Fakat, her makamenin esası, unsur-ı âhengi hep şarkın heyecan ve canından yükselmişdir «Çoban köpeği» yine Zartaryan Efendi'nindir. Ne necib köpek! Bu köpek «Sek derâli»ye benzemez. Bu köpek Bayron'un «Kıyamet»indeki köpek'in necl-i necibinden olsa gerekdir.[5]

«Liyakat ve dirayete karşı uluyan adilikler» önünden mağrur ve vakur yürüyüb geçiyor.

«Küstahlıkdır ki ulüvvü cenabın arkasında örmekden arz etmez!»

Pek acı bir doğru ki acılığını tadil eden, ancak, doğruluğunun terennüm ve itiraf olunmasıdır. «Çoban köpeği»inde şu satırları da okuyalım:

«Bellidirki, serseri bir cemaatin âzasındandır. Kuvvetli bir babanın kanından, çoban köpeği olarak doğmuş, bir çoban köpeğidir. İlk senelerini dağların tehlikeleri arasında geçirmiş, kurda karşı adavet ve koyun sürüsüne Kemal-i sıyanet, amâk-ı ruhunda ilk günlerinde uyanmış, mel'un kurdların ta'kibat-ı edebiyesinde validesinin intikam-ı vahşiyanesini, anın pür gayz ve kahramanâne tehevvürünü, sıçrayışlarını, kanlı mübârezatını görmüşdür; muhafazasına tevdi edilen sürü uğrunda her şeyini muhataraya ilka etmenin bir ihtiyac olduğunu ve hin-i hacette

ağılın zemin-i mahfuzu üzerinde, çobanın ve koyunların gözleri önünde hunâlûd ve delik deşik olmuş bir vücud ile nasıl can verildiğini görmüşdü.

Çocukluğunun şafağı bu suretle infilâk etmişdi. Ondan sonra ne mucizeler! ne mucizeler! asıl validesi, yavrusunun, mukavemetsiz kuvvetinin mebzuliyeti, azı dişlerini, yırtıcı dehşetini, adalatının kırılmaz metanetini, ibraz ettiği şanlı bir kavgadan bir gece kana bulanmış çenesiyle yavrusu refakatinde olduğu halde Muzafferen avdetinde ne kadar mağrur, ne kadar mes'ud idi.

Artık validesi memnun ve asude, başı ön ayakları üzerinde geceleri rahat uyurdu? Madem ki gene arslan yavrusunun bağcık havlamaları, dereleri, tepeleri inletiyor ve kurtları inlerinde medhuş ve hirasân, tutuyordu.

Seneler gecdiler, aynı suretle pür heyecan, bi arâm ateşin-i hayat! zaaf, acz, arâm, havf, aslaa!».

A. Aharonyan Efendi'nin «Münzevi»si aslî bir cazibeye malikdir: Alfred De Musset'nin,

«Fatigué de mourrir dans un long supplice» misraında «münzevî»nin ruhu icmal olunabilir.

Fakat ben «münzevi»de daha ziyade bir «Hallac-ı Mansur» şiârı görüyorum! mansur değil mi idi ki hakgû olduğu için dar ağacına götürülürken Örfi'nin:

«Menem ân seyrizecân küşte ki bu tîğ-u kefen
Bedrhane-i cellâd-ı gazelhan reftem» (6)

Beytindeki eday-ı can efşân ile: «al-ed-devam raks etdi ve onaltı parça zencir taşımakda olduğu halde ellerini harekât-ı sururiye ile tahrik etti bu «ne çeşit yürümek?» diyorlardı. «acaip kurban edileceğim yere gitmiyor muyum?» cevabını verdi. Bunun üzerine manası zirde münderic ebyâtı okudu.

«Dostumu gaddarlıkla itham etme!

Mihmandarın mihmanı hakkında yaptığı gibi, içdiği şeyden bana da içirdi.

Ve piyale devr ettiği sırada cellâd kütüğünü, yalın kılıcını getirtti. Yazın sıcağında ejder ile şarab için kimsenin başına ne gelir, gör.»(7)

(Münzevi) hikâyesi şu muhavere ve sutûr ile hitam buluyor.

«Birine polis Münzeviye sordu:

— Siz kimsiniz?

— Ben mi? görmüyor musunuz, cenaze alayına gidiyorum.

— İsminiz?

— Benim ismim insan-ı muztaribdir.

— İkametgâhınız nerede?

— Benim ikametgâhım haric-i âlemdir. Ben münzeviyim.

(Halkın arasında, bu adam delidir bu adam deli olmalı sözleri işitildi).

— Elbette deliyim. Böyle çocuğa malik olanlar elbette deli olurlar. Benim gibi olanların hepsi delidirler, onları bağlayınız yoksa sizi sokarlar, sonra yirmi para kifayet etmez. Elinizden gelirse bağlayınız.

Polis merkezine gideceğini söylediler. Adam sakit ve muti' ve polislerle muhat olarak öne düştü. Kalabalık arasından bakıyordu, o, kalabalık arasında yine yalnız idi!»

Zabel Esayan hanımı Efendinin (aşık) unvanlı mensuresi Havvanın güzide kızlarına has olan taravet ve halâvet-i şe'riye ile doludur. Şu satırları okuyalım:

«Nağmesini dinleyiniz. Buhurdandan suud eden nefis ve kudsi bir rayiha gibi, ruhundan itilâ ediyorlar. Kuşlar sadasının ihtizâzât ve temevvücâtından mebhut ve mütehayyir, dallarda ihtiyar-ı sükûn ediyorlar ve servilerin muzlim zirveleri berrak kebudi-i fezada yavaşca eğiliyordu. Yasemin, lerzan çiçeklerini, yere döküyor ve nefha-i muattarını âşıkın nağmesine karıştırıyordu...

Çünki sabah vakti, kızlar rüyadan gözlerini henüz açmış bulunurlar. Minareler tuli ziyalarından gülfeşan olur; beyaz; yeşil türbeler zerrin hutut ile buruşmuş cebhelerine semayı tevcih ederlerken onun nağmesi ruhun ve süratle ilerleyen yakamanın dem-i evvelininde bir terane-i aşk olur».

Demlerden ziyade, başkalarının çekdikleri alâma aşına çıkmak:

Belsan dide, ki gerid beray-ı uzva
Gamı beher ki miküned melûl mera (8)

diyebilmek değilmidir.

Serens Efendinin Türkçemize verdiği «Ermeni Edebiyatı Numuneleri» hep böyle aslî ve necib sahaifden müteşekkildir.

Gençlerimiz ve bilhassa gene ediblerimiz bu sahifeleri gurursuz, tekebbürsüz mütalea ve mülahaza etsinler. Yaşayacağına imanı olan milletlerin edebiyat ve şiir yanındaki gençliği ve dinçliği görsünler. Büyük olmak istiyor muyuz? Büyük olmadığımızı fehm ve itiraf etmek isteyelim. Büyük olmaya doğru atılacak ilk adım ancak budur.

Abdullah Cevdet
2 Mayıs 1913

Türk hekim ve düşün adamı Dr. Abdullah Cevdet.

Türk şair ve yazar Süleyman Nazif.

Muhterem vatandaşım,

Bir Osmanlı Türkü ve bu toprağın evlâdı sıfatiyle yüzüm kızarmadan itiraf edemeyeceğim: Siz «Servet-i Fünûn» ile Ermeni Edebiyatından numuneler terceme ve neşir ettiğiniz zamana kadar ben birçok hemırklarım gibi, Ermeni Edebiyatından bihaber bulunurdum. Bilirim ki bizimle ayni sakaf altında yaşayan ve çalışan bir Ermeni cemaatı, hem de müteyakkız, mütehassıs, münevver bir Ermeni Cemaatı vardır. Fakat bu ırkın vicdan-ı müştereki, yani edebiyatının eşkâl ve derecâtı, meçhulûm idi. Siz, mesaiy-i makbulenizle bu cehli izale ettiniz. Teşekkür ederim.

İhda ettiğiniz formaların sahaifinde müfekkerem takdir ve hayretle dolaşdı. İstanbul'un kârgâh-ı mesaisine her sene birçok bazevan-ı ahenin gönderen diyarların yâd-ü evlâdı bu sahifelerde ne kadar canlı görünüyor. Hele gâh mutasavvifâne, gâh aşıkâne terennüm-ü eş'ar eden parçalardan anladım ve kani oldum ki bugün tamamiyle teessüs etmiş zengin bir Ermeni edebiyatı vardır.

Vatanım namına iftihar ederim.

Rupen Zartaryan Efendinin «Yedi Muganni»si cidden güzel ve hakayiknüvaz bir hayaldır, yazılmış olduğu lisanın, servet ve hayatını gösterir.

Kirkor Zohrab Efendi'nin şöhret-i talâkatından evvel avaze-i belâgatını işitmişdim. Meclis-i Meb'usan kürsüsünden - Zavallı Meclis-i Meb'usan! idrak-i ümmete hitab eden o canlı sözler, hatibin aynı zamanda bir şair de olduğunu ifşa ediyordu. Fakat kudret-i edebiyesinin derecatına yine sizin saye-i delâletinizde vâkıf oldum. Yalnız edebiyata hasr-ı iştigal etse, yalnız kendi lisanının değil, her lisanın esatze-i muktedresi meyanında bir mevki-i bülend ihraz edecek

Zohrab efendinin «Postal»ını Avedik İsahakyan'ın «Buda»sı takib ediyor.

Bilmem neden, benim budaya pek kadim bir icizabım var?.. O harikulade insan-ı fevk-al-beşere ait hiçbir bahis ve sahife yokdur ki karşısında ben lâkayd kalayım. Edyânın en doğrusu olmasa bile, en güzeli, en cazibi, en vicdanferibi Şakyamoninin dinidir. Vicdan-ı beşerde hükümdar-ı azam olan bu büyü şehzadenin elindeki kuş yuvası bizim, Ermeni şairinin yed-i tasvirinde ne güzel bir timsal-i şiir ve telmih olmuş.

Buda bir vakit beni de pek çok düşündürmüş ve söyletmişdi. Hindistandan geçerken bir aşinay-ı muazzeze yazdığım şeyler arasında şu satırlar da vardı:

«..... Brahma mezhebinin kavaid-i umumiyesi istisna ediidiği takdirde teferruat ve künhüne aslâ vukufum yokdur. Fakat Şakyamoniyi budistler kadar tanır ve insanı bir hiss-ü nazarla anlardan daha iyi, yani daha makul ve mantikî muhakeme edebilirdim.

Sefalet-i umumiyenin evca ve ıztırabatını kendi yüreğinde ve herkesden daha amık surette his etmekden (Buda)yı sarayının dârâtı, ihtişamı, ezvakı, huzuzâtı hasılı bir mevcudiyet-i faniyenin alâmıma bin âhenk ve edâ ile meşâid-i tenvim okuyabilecek hesabsız mahâsin ve muhassenâtı men edemedi. Ruhu nesebinden daha asil olan bu şehzadenin hatırât ve tarihine bigâne kalmak, yalnız insafdan değil, idrakden de tecerrüd etmeğe tevakkuf eder.....

.....

Brahma dininin muvacehe-i anifesinde Buda'nın mezhebi bir ihtişam-ı

teellüm ve şefkat gibi yükselir. Şakyamoninin ahyar-ı salikine vaad ettiği akibet-i mes'ude, o emelnüvaz (NİRVANA) yani bir madumiyet-i sarfe ve bi intihadır.

Asyanın her şey'e: Yüksekliğe, derinliğe, sıcağa, soğuğa, rutubete, yûbusete, berekete, akamete ıfratsaz birer cay-ı haşr olan cibâl ve saharîsile ebhar ve cezairini dolduran mezahim ve mehâlik arasında mevcudiyet-i muztaribelerini mülehayyirane dolaştırmağa min-el-ezel mahkûm olan milyonlarca bedbahtân-ı hilkâtin zindbâni-i meşturuma va'di ademden başka devay-ı teskin ile maye-i devam verilemezdi.

Bu hakikati Buda herkesden evvel anladı. Ve o kadar anladı ve yaşadıki ümmetinin perverde-i âsar olan yis-i amikini bu vaad ve beşaretle okşadığı sırada, zat ve nesebini esbab-ı saadetini nakâşi ve belki de sahte ve cali görerek, nefsini de (NİRVANA)'ya muhtac ve müştakır buldu.

(Buda) dini talim değil, tesliye etmek ister. Anda ne kâinatın suret ve sebeb-i hilkatine müteallik malûmat-ı mükearrfane vardır, ne ervahı ye's ile ümid arasında lerzişdar tahayyür edecek beşair-i mütezadda yalnız okşamak, avutmak isteyen bir mezheb.

Din felsefe Yunanistanca mechul iken felsefe-i din Hindistanca malûm idi. (Zenon) cismin meşakkat ve eziyetinde ruhun şevk ve saadetini taharri etmeğe, kıyam etmeden çok zaman evvel, hindular evca ve mahrumiyet-i maddiyeden ezvak-ı maneviyeyi istinbat etmişlerdi. Lâ-a-kal dört bin seneden beri (fizyoloji) kavaninile - fakat bilmeyerek- istihza eden bu halk arasında iki müstezad dinin zuhur etmesi pek tabiî idi. Brahmanın me'yus ettiği ervah-ı muztaribeye Buda bir devay-ı ümid getirdi.....». Bahsı uzattım. Bu bir kusur ise benim kadar İsahakyan Efendiye de raci'dir. Çünkü o metin kalemiyle asâb-ı idrakimin en hassas noktalarını titretti. Kitabınıza gelelim: Gerek intihab, gerek tercümedeki isabet ve kudretinizi takdir ve tebrik ederim. Bize yeni bir cihan gösterdiniz. Fakat yalnız tercüme ve irae etmekle vazife ve hidmetiniz tamam olmuş sayılmaz.

Evvelâ bize Ermeni edebiyatının bir hulasa-i tarihiyesini ihda etmeliydiniz. Lisanımızı suvil asar arasında kimler ve neler taşıdı? Ve bu lehceye asırların hedâyâsı nedir?.. Fuzuliniz, nef'iniz, Veysiniz, Nergisiniz oldu mu? Bir abd-ül-Hak Hâmidiniz var mı?.. Namık Kemal'iniz kim veya kimler?.. Edebiyatınıza kim velinimet oldu? Yani Recaizade Ekrem Bey'in bize ve bizim edebiyata olan hidmet-i azimesini sizde hangi üstad-ı edeb ifa etti?..

Bugünku ruh-u millîyi avrupanın ruh-u edebiyle daha kesterane meze ve tel'if edenlerimiz yani cenab Şahab-ed-dininiz, Tevfik Fikretiniz, Halid Ziya'nız kimlerdir?..

Ruh-u millîyi aslına icra daiyesile Asya-ı Vustaya ve kurun-u vustaya rücu' etmek isteyen erbab-ı nazm ve kalem sizin cemaatte de var mı!.. O tanindar ve pür nagam evzan-ı aruz ile o manidar ve muhteşem vasf-ı terkiblere sizde de ilân-ı harb olunuyor mu?..

İşte azizim, Serens Efendi, itmam-ı ihsan etmek isterseniz bize lûtfen bunları da bildiriniz.

Ve hürmet ve şükranımızı yine lûtfen kabul ediniz.

Süleyman Nazif
Şişli 19 Mayıs 1913

Turk şair ve siyaset adamı Mehmed Emin (Yurdakul).

Mehmed Emin Bey'in *(Yurdakul)* Ermeni Edebiyatı hakkındaki düşüncesi

İstanbul Mühendis Mektebi öğrencilerinden Antranik, 1932 yılının Nisan ayında ünlü Türk şairlerinden **Mehmed Emin Bey**'le «*Turquoise*» salonlarında buluşup sohbete dalarlar.[9] Türk edebiyatı hakkında yapılan görüşmeler sırasında millî şair, birden coşkuyla Ermeni edebiyatından söz etmeye başlar: «*Ben Turyan'ı, Siamanto'yu, Çeraz'ı, Çobanyan'ı okumuş, onların eserlerinden birçoğunu tercüme etmişimdir*» der. Sonra sözüne devam eder: **Siamanto**'nun «*Dua*»sı, «*Kardeş Kardeşe*»si, hele Bedros Turyan'ın ölüm döşeğinde yazdığı «*Dırdunçk*»u[10] *(Öleceği zaman Allaha karşı isyanı) uluslararası edebiyatın şaheserlerinden biri sayılabilir. Ermeni edebiyatı, başka hiçbir edebiyatın etkisini taşımamış olup kendine özgü bir niteliğe sahiptir. Okuduğum bütün Ermeni müelliflerinin ortaya koydukları eserlerinin temelinde halkın duygu ve istekleri yatar*». Bundan da, şairin Ermeniceyi çok iyi bildiği anlaşılmaktadır.

Bu ilginç görüşmenin bitiminde Antranik, Mehmed Emin Bey'e, onun eserlerinden birini Ermeniceye tercüme edip yayınlamak istediğini, ama bunun seçiminin kendisinden rica ettiğini söyleyince şair, «**Dante**'ye *Bir Hitabe*»sini tavsiye eder. Nitekim şairin bu eserinin Ermenice tercümesi, aylık Ermeni ZARTONK dergisinde kısa bir süre sonra yayınlanır.

8 – Modern Edebiyat *(1850'den günümüze)*

Modern Ermeni Edebiyatı iki devreye ayrılabilir:

1- Geçiş devresi *(1850-1890)*.

2- Çağdaş devre *(1890'dan günümüze)*.

Çağdaş edebiyatın başlangıcı olan geçiş devresinde, modern düşüncenin eskinin karşısına dikildiği görülür. Bu devrenin yazarları, çağdaşlarına Batı yazarlarının şaheserleriyle tanıştırdılar ve basma kalıp yazıncileri susturdular. Kişiliksiz bir devre olan 1700-1850 devreyi çok geride bıraktı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, büyük sayıda Ermeni yurttaşın başka ülkelere göç etmesiyle İstanbul Türk-Ermeni kültür merkezi olma niteliğini kaybetti. İki yüzyıla yakın bir süre içinde kök salmış olan oldukça zengin Batı Ermeni edebiyatının son evresinde **Misak Medzarents** *(1886-1908)*, **Mateos Zarifyan** *(1894-1924)*, lirik şiirin başlıca temsilcileri oldular. Gerçekçi şair **Taniyel Varujan** *(1888/1915)* ve sembolist şair **Siamanto** *(asıl adı Adom Yarcanyan / 1878-1915)*, şiirlerinde

Ermenice'den yararlanmasını bildiler. Bu arada kadın şair ve yazarlardan **Zabel Esayan** *(1878-1943)* ve mizahçı **Nişan Beşiktaşlıyan** *(1896-1972)*, eserleriyle edebiyata önemli katkıda bulundular.

Öte yandan, Eski Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde 1921'den günümüze gelişen ve serpilen Ermeni Edebiyatı'nda, özellikle **Yeğişe Çarents, Kevork Emin** *(1919-)*, **Baruyr Sevag** *(1924-1971)* **Hovhannes Şiraz** *(1914-1984)* ve kadın ozan **Silva Gabudikyan**, şiirin en ileri ve güçlü temsilcileri sayıldılar.

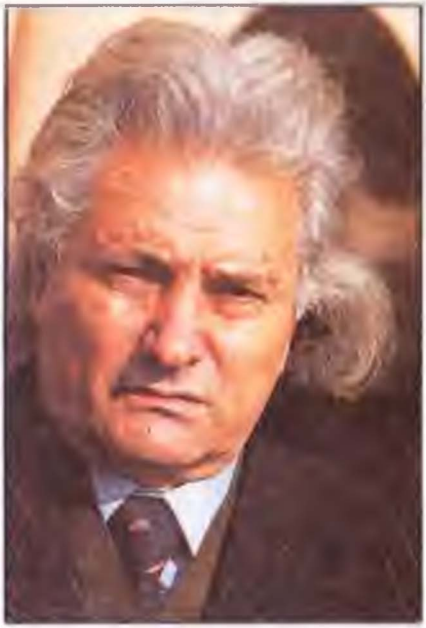
Şair Siamanto *(Adom Yarcanyan) [1878-1915].*

Şair Misak Medzarents *(1886-1908).*

Şair, edip ve mütercim Baruyr Sevag. Yağlıboya portre. Res. R. Gazaryan *[EESM]*.

Şair Hovhannes Şiraz. Fot. Ara Guler *(1976) [EESM]*

Şaire ve Yazar Silva Gabudigyan. Yağlıboya portre. Fot. Ara Güler *(1976)*.

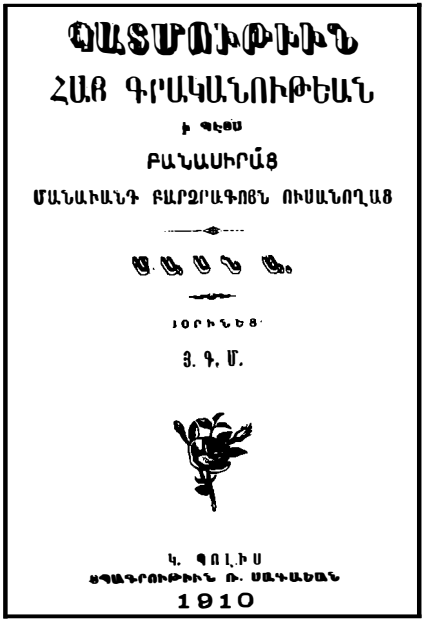
LA POÉSIE ARMÉNIENNE

ANTHOLOGIE
des origines à nos jours

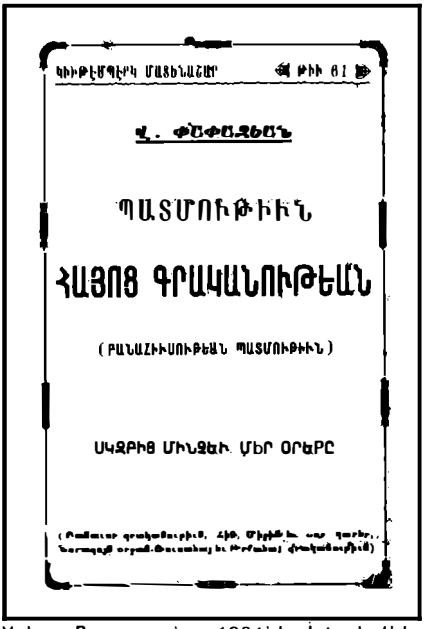
Réalisée sous la direction de Rouben Melik

LES ÉDITEURS FRANÇAIS RÉUNIS
21, Rue de Richelieu - PARIS 1er

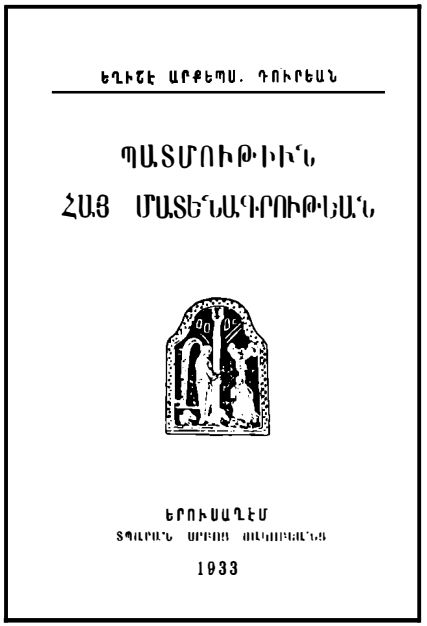
1973'te Paris'te yayınlanan «*Başlangıçtan Günümüze Ermeni Şiiri*» adlı Fransızca eserin baş sayfası.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
Ի ՊԱՏՍ
ԲԱՆԱՍԻՐԱՑ
ՄԱՆԱՒԱՆՑ ԲԱՐՁՐԱԳՈՑՑ ՈՒՍԱՆՈՂԱՑ
Ա. Ա. Ս. Ա.
ՏՕՐԻՆԵՑ
Յ. Գ. Մ.
Կ. ՊՕԼԻՍ
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. ՍԱՓԱԼԵԱՆ
1910

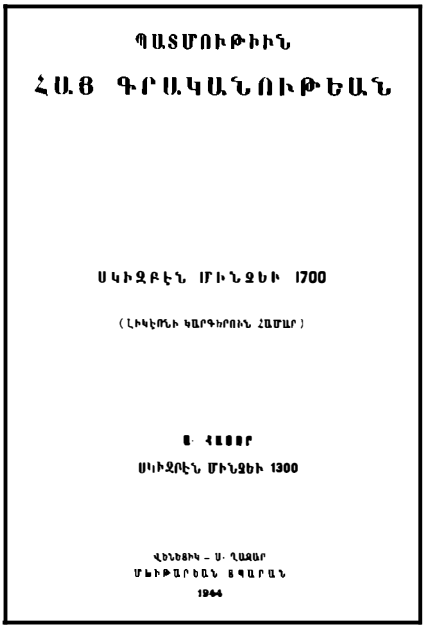
Harutyun Mırmıryan'ın, 1910'da İstanbul'da yayınlanan *«Ermeni Edebiyatı Tarihi»* adlı Ermenice eserinin baş sayfası.

ՎԱՀԱՆ ՓԱՓԱԶԵԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅՈՑ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
(ԲԱՆԱՒԻՒՍՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ)
ՍԿԶԲԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՄԵՐ ՕՐԵՐԸ

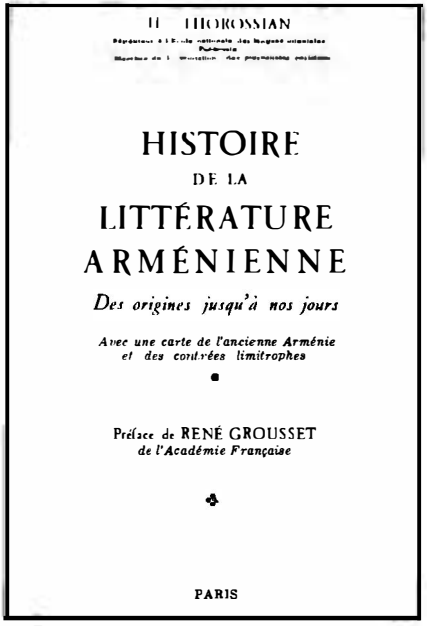
Vahan Papazyan'ın, 1931'de İstanbul'da yayınlanan *«Ermeni Edebiyatı Tarihi»* adlı Ermenice eserinin baş sayfası.

ԵՂԻՇԷ ԱՐՓԵՊՍ. ԴՈՒՐԵԱՆ
ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆԱՆ
ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ
ՏՊԱՐԱՆ ՍԻՈՒՆԻՑ ԱՒԱԳԱՐԱՆՑ
1933

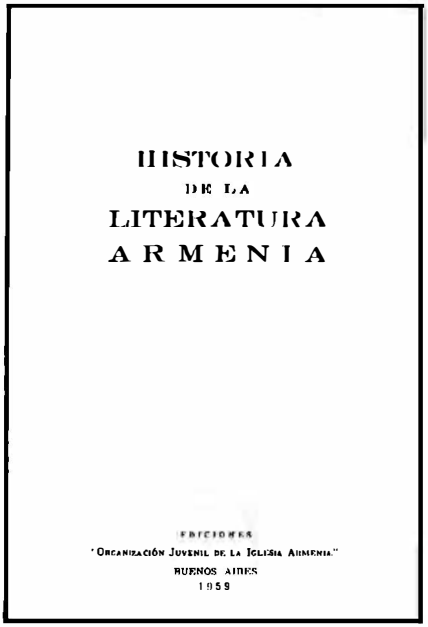
Yeğişe Turyan'ın, 1933'te Kudüs'te basılan *«Ermeni Edebiyatı Tarihi»* adlı Ermenice eserinin baş sayfası.

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ՀԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ՍԿԻԶԲԷՆ ՄԻՆՉԵՒ 1700
(ԼԻԱԿԵՌԱՅ ԿԱՐԳԱՒՈՐՈՒՄՆ ՀԱՄԱՐ)
Ե. ՀԱՅՈՐ
ՍԿԻԶԲԷՆ ՄԻՆՉԵՒ 1300
ՎԵՆԵՏԻԿ – Ս. ՂԱԶԱՐ
ՄԵԽԻԹԱՐԵԱՆ ԲԱԳԱՐԱՆ
1944

1944'te Venedik'te basılan *«Ermeni Edebiyatı Tarihi»*nin baş sayfası.

H. Thorossian'ın 1959'da Buenos Aires'te yayınlanan *«Ermeni Edebiyatı Tarihi»* adlı İspanyolca eserinin baş sayfası.

H. Thorossian'ın 1951'de Paris'te yayınlanan *«Ermeni Edebiyatı Tarihi»* adlı Fransızca eserinin baş sayfası.

Türkiye Cumhuriyeti'nin 6. Cumhurbaşkanı **Fahri Korutürk**, Türkiye'nin Moskova Büyük Elçiliği görevinde bulunduğu sırada *(1960-1964)*, gezip gördüğü birçok yöre arasında Ermenistan'a gitmiş ve orada kaldığı 10 günlük süre içinde resmini burada sunduğum Madenataran'ı ziyaret etmiş ve gerek Ermeni halkı, gerekse Ermenistan hakkındaki izlenimlerini, bu kültür merkezinin anı defterinde şu satırlarla kaleme almıştı: *«İzlenimlerim çoktur. Erivan Kütüphanesi ve Ermenistan'ın bilimsel gelişme düzeyi, yapılaşma boyutları ve halkın yüksek kültürü karşısında şaşırdım. Ermenistan'ı ziyaret etmekle çok memnunum. Ermeni halkı büyük sorunlarla karşı karşıya bulunmakta ve onların üstesinden gelmek için çaba göstermekte, önemli işler başarmaktadır. Bende özellikle en büyük izlenim yaratanlar, bizi hararetle kabul eden sade, alçak gönüllü insanlar oldu. 24 Mart 1964.»*

Erivan'ın Mesrob Maşdots adıyla anılan ve 17 bine yakın çok değerli Ermenice ve yabancı dilde elyazmaları içeren dünyaca ünlü «Madenataran»ı.

SEÇKİLER

RAFAEL ARAMYAN
(Vağarşabad/Eçmiadzin 29 Eylül 1921)

Hikâye ve roman yazarı Rafael Aramyan, Erivan Devlet Üniversitesi'nde öğrenim yaptı *(1941-1943)*. II. Dünya Savaşı'na katıldı *(1941-1943)*. «*Rupinyan Kardeşler*» *(1954)* adlı romanı Dünyaya dağılmış Ermenilerin kendi yurtlarına göçlerini betimler. Seçme hikâyeleri biraraya toplayan «*Eyersiz Atlar*» *(1963)*, «*Hayret*» *(1969)* ve «*Ölü Kentin Surları Altında*» *(1970)* adlı kitapları yayınlanmıştır. Yazarın kişisel duygularının anlatımında coşkunluk (*lirizm*) sezilir.

KRALIN YEDİ ELMASI

– Kopar şu telefonu çalmasın, ne de telefon edilsin. Kes beni dünyayla bağlayan şu ince teli.

– Keseyim, dedi adam, ve makasla kesti teli.

Kadın şaşırdı:

– Peki şimdi ne olacak?

– Hiç. Sonra bu bağla bağlanmak istersen dünyayla yeniden birleştiririm, ve sen istediğin adama telefon edersin, isteyen de sana eder. Sen «alo» dersin, onlar da «alo» derler. Sen «dinliyorum» dersin, onlar da «dinliyoruz» derler. Sen «benim, evet, evet benim... yok canım, olamaz» gibi şeyler söylersin, onlar da benzeri şeyler söylerler.

– Şuna buna iftira ederek birçok yenilikler öğrenirim. Ve bana öyle gelir ki, bütün dünya atmosferle değil, iftira ağıyla kaplı.

– Atmosfer bizim için değil, bitkilerle hayvanlar için. Bizimkisi salt iftira.

– Peki teli niye kestin? Ben senden başka şey istiyordum. «Al beni bu dünyadan, götür uzaklaştır» diyordum. Şairane bir gereksinim gibi bir şeydi benimkisi.

Dünyadan uzaklaşmak olanaksız, başka gezegenlerde hava yok.

– Ama yıldızlar var daha.

– Onlar inceleniyor.

– Ne yapalım öyleyse?

– Seninle birlikte geri gidelim, öylesine geri gidelim ki...

– Anlıyorum, diye ötekinin sözünü kesti kadın, sen istiyorsun ki...

– Hiçbir şey istediğim yok, dedi adam, ben yalnızca eski zamanlardan, eski padişahlardan, şövalyelerden, hükümdarlardan söz etmek istiyorum.

– Sen onların iftira, dedikodu etmemiş olduklarına inanıyor musun?

– Etmişlerdir, dedi adam, ama hepsi de unutulmuştur.

– Öyle mi dersin? Ama ben, Adem'le Hava'nın Tanrı'ya karşı o ilk iftiralarını şimdi sürdürdüğümüz kanısındayım.

– Ne gibi iftira ediyorlardı onlar?

– Hava, yaşlı Tanrı'nın herhalde bir eşi olduğunu, onu ya öldürdüğünü ya da başka bir gezegene gönderdiğini ve şimdi oğluna nafaka ödediğini söylüyordu.

– Pek çağdaş bir iftira bu.Nükteli bir kadınsın sen, diyecek yok, nüktelisin.

– Ne yalan söyleyim, senin için aynı şeyi diyebileceğime inanmayasın.

– İyi bilirim ki sen öyle şey demezsin, nükte olsun diye bile söylemezsin.

– Ama biz birbirimizi ısırmaya başlıyoruz.

Erkek, boğuk bir sesle:

– Hav, hav diye havladı.

– Ama biz birbirimizi anlamamaya başlıyoruz.

– Başlıyoruz, dedi adam ilerideki savaşa çağrıyı kabul ederek.

– Ama ben bugün ne kadar iyilikle başladım. Beni bu dünyadan alıp götürmeni, uzaklaştırmanı rica ettim; oysa sen...

– Ben kavrayamayıp senin şairane isteğini, telefon telini makasla kestim.

– Bunda kötülük vardı.

– Belki de şaka? Birbirimizi anlamıyoruz artık.

– Şaka mı? Kadın dalgın baktı adama. İnanmalı mı, inanmamalı mı? Eski kuşkusu rahatsız etti kendisini. Yüksek sesle güldü: Şaka, şaka dedi, varsın öyle olsun. Sanırım geri gidelim diyordun, öylesine geri ki, padişahlara, şövalyelere, hükümdarlara ulaşalım. Peki, geri gidelim.

– Bizans kralı kendisine nasıl bir kadın seçmişti biliyor musun?

– Bilmem ama, herhalde senin gibi seçmemişti.

– O, o kadar safdil değil ki.

– Ya da o kadar hesabını bilen.

– Hav, hav, diye havladı adam.

Ve kadın, kocasının kavgadan yine kaçındığını duydu. Bu günü de haram etmeye gerek yoktu. İki günü haram etmişlerdi zaten ve nedenini kendileri de bilmiyorlardı. Daha doğrusu sezinliyorlardı. Ve bu, yabancılaşma üstüne tartışmayla başlamıştı. Adam, şimdi tüm dünyanın yabancılaşma bunalımına tutulduğunu söylemişti. Ve bunun nedeni insanların çoğalmasıydı. «Kişiliğini korumak için yabancılaşmalısın» demişti adam. Kadınsa, bu genel kuramsal sorundan kendi sonucunu çıkarmış, yani sandalyeyi gürültüyle bir yana iterek: «O senin dediğin erkeklerin uydurdukları şey, onların bencilliğinin haklı gösterilmesi, demişti. Kadınlar erkeklerini seçmede yanılmış bile olsalar, yabancılaşamazlar». Tartışma böyle başlamıştı ve şimdi bunu sürdürmenin gereği yoktu.

– Neyse, anlat bakalım, dedi kadın.

– Bizans kralı dünyanın en güzel yedi kızını seçti ve her birine birer elma

vererek, ertesi gün yine saraya gelmelerini emretti.

– Emretti ve yedisi de geldi mi? Kadının sesinde alay vardı, ama adam ayrımında olmadı.

– Geldiler.

– Elbette, başka türlü olamazdı ki.

– Olamazdı, diye doğruladı adam.

– Sonra ne oldu?

– Sonra geldiler, ve kral, elmaları ne yaptıklarını sordu.

Kadın pek ilgileniyormuş gibi:

– Ne yapmışlar elmaları?

– Altısı yemiş, biri de göğsünde saklayıp korumuş kralın armağan ettiği elmayı.

– Karal da onu mu seçmiş?

– Evet, onu.

– Kralın da aptalı olurmuş demek. O, ötekilerin hepsinden kurnaz olduğu için, kralın onu seçmemesi gerekirdi.

– Yüzyıllar boyunca bu hikâye, o kızın değerinin, akıllılığının ve özverisinin onanması olarak anlatagelmiştir.

– Çünkü erkekler anlatmışlardır. Bütün zamanlarda tarihleri erkekler yazar, ve onlar o kadarını anlayabilirlerdi ancak. Eğer kadın yazmış olsaydı, o kızın ötekiler arasında en kurnazı olduğunu anlardı.

– Şaşılacak şey, benim söylemeye cesaret edemediğim şeyi, yani kadınların erkeklerden daha kurnaz olduklarını şimdi sen kendin doğruluyorsun.

– Hiç de değil. Bu hikâye başka bir şeyi doğruluyor, yani erkeklerin kadınlardan daha aptal olduklarını.

– Sonsuz tartışma ve birbirimizi ısırmamız yeniden başlıyor.

– Sen ısırmayabilir misin?

– Isırmayabilirim, dedi adam ve gülümsedi. Peki, şimdi ne yapmalıyım?..

– Başka bir hikâye anlatmalısın.

– Başka bir hikâye anımsamıyorum.

– Anımsamaya çalış.

Ve adam anımsamaya çalıştı.

– Bir varmış bir yokmuş...

– «Bir şövalye varmış ki, karısı ya çok tuz atarmış yemeğe, ya da hiç atmazmış. Ama şövalye bunun ayrımında olmaz, herkese de övermiş karısının pişirdiği yemeği, silahını ve zırhını takınıp, gidermiş acılı ve aşağılanan insanlar aramaya.

Kadın burnunun altından gülerek:

– Demek o yabancılaşmayı yaşamıyormuş daha.

– O zaman insanlar azdı, diye ısrar eder adam.

– O zaman insanlar insandılar ve çoktular, der kadın. Neyse bu tartışmaya değmez. Şövalye yaşlandığında ne olduğunu anlatırsan daha iyi edersin.

– Şövalye yaşlandığında anlamış ki, karısı yemeğe ya çok tuz koyuyor ya da hiç koymuyor.

– Ve o zamana kadar yemeğin fazla tuzlu ya da tuzsuz olduğuna aldırış etmeyen kadın, birden yemek pişirmek bilmediğini anlamış demek.

– Tam öyle.

– Peki bu hikâyen neyi gösteriyor?

– Şunu gösteriyor ki, silahını zırhını takınıp, acılılara, aşağılanlara yardım için evden çıkan erkek, yemeğin tuzlu mu tuzsuz mu olduğuna dikkat etmez.

– Ve kadın, erkeği acılılara ve aşağılanlara yardım etmeye gittiği için, lezzetli yemekler pişirir.

– Belki.

– Başka eski bir hikâye daha anlat öyleyse.

Erkek başka bir eski hikâye anımsamaya çalıştı, ama anımsamadı.

Kendi kendine güldü kadın.

– Ama senin bugün bir işin vardı yanılmıyorsam, dedi adama. Aşağılananlar ve yüreği yaralılar senin yardımını beklediklerine göre şövalyem, bir şey yeyip gitme zamanın geldi.

– Gerçekten, dedi adam.

– Öyleyse kralım benim, masada yedi elma var, kralın o yedi elması, git ye ve elini çabuk tut, seni bekliyorlar.

Ve adam gitti mutfağa, yedi elmanın ikisini ve karısının hazırladığı kahvaltıyı yedi, şövalye olduğu için de yemeğin tuzlu ya da tuzsuz olduğunu duymadı. Sonra da gelip, kestiği telefon telini birleştirdi ve karısına:

– Şimdi yine birleştirdim teli, dedi. Telefon edebilir ve telefonlara yanıt verebilirsin. Benim bugün iki ameliyatım var, ikisi de ağır. Her şey için teşekkür ederim.

Kadın, adamın niçin teşekkür ettiğini anlıyordu ve isterse evde gerginliği koruyabileceğini bilirdi. Ama tanıdıkları telefon edip, o iki ağır ameliyatı sağlamasını rica etmişlerdi. Ve adam şimdi kendisini güçlü duyuyor, onun ne kadar önemli olduğunu tanıdıklarının bilmediklerine acınıyordu.

Ve kadın:

– Ameliyattan sonra yatıp dinlenirsin, dedi. Sakın kahve içeyim demeyesin. Soruşturup öğrenirim.

Büsbütün yumuşamış ve iki gün süren tartışmaları unutmuş olan adam:

– Dinlenirim, dedi:

Kocası dışarı çıkmaya hazırlanıncaya kadar, karısı da eski bir hikâye anlattı.

– Biliyor musun sevgilim? diye başladı, Bizans kralı ertesi gün gelinlik kızları saraya çağırıp, onlardan yalnızca birinin kendi armağan ettiği elmayı sakladığını öğrenince: «Armağan ettiğim elmayı saklayan karım, yiyenler de metreslerim olacak» dedi. Kraliçe olacak kız da acındı elmayı yemediğine, çünkü kralın metresi olmak isterdi.

– Sen de biliyor musun? dedi adam boyun bağını düzelterek, kraliçe olacak kız, kralın armağan ettiği elmayı gizlice sarayın genç bir görevlisine verip kurnaz kurnaz güldü.

– Sizin bütün hikâyelerinize kadınlar kurnazca güler, erkeklerse şaşkınlıkla.

Dışarda güneş vardı ve insanlar sakin ve sessizdiler. Hiçbir yabancılaşma tehlikesi yoktu, çünkü acılılar ve umarsızlar şövalyeleri bekliyor ve şövalyeler onların yardımına koşuyorlardı.

Rafael Aramyan

KEVORK ARŞAKYAN
(Armavir 20 Şubat 1928)

Hikâye, roman ve oyun yazarı Kevork Arşakyan, *«Kadın Komşum» (1957)*, *«Glayoller»(1963)*, *«Ak ve Kara Kuğular»(1966)* adlı hikâyeleri ile sivrildi. Yazdığı *«Bu Dünyanın Küçükleri»(1969)* adlı oyun, Erivan Dram Tiyatrosu'nda oynandı. *«Yarpus Kokusu»(1972)* romanı büyük kent insanlarının karşılıklı ilişkilerini, yeni neslin dünya anlayışını ve düşlerini yansıtır.

BİR YERDE YENİLMEK İSTEMEYEN ADAM...

Yazın parkta, kışın da taş binanın bodrumunda olurdu. Kürekle taş kömürü atardı ocağa; kürekten tek bir parça kömür düşmezdi çimento kaplı yere. Gaz ve duman dolardı bodruma; ama yukarıdaki odalar sıcaktı, çocuklar oynar; kuşlar gibi şu yana bu yana uçar, sandalyelere çıkıp bağırırlardı: Heheeey, yaşasun!.. Ocak gürültü çıkarırdı, bodrum derindeydi, «yaşasın» sesleri gücün işitilirdi orada...

– Yan ki insanlar üşümesin, diye konuşurdu adam ocakla; sen dinlenmek istiyorsun, ben de seni yakmak istiyorum. Bakalım kim kimi yener.

Günde birkaç kez dışarı çıkardı bodrumdan, temiz hava almaya; kapının yanındaki kerevete oturup sigara içerdi. Uzaktan, kara bir kitleye benzerdi, ve karanlıkta o kitlede tek ak, ışıklı nokta sigaraydı; o da birkaç dakikada kül olur, ufalır biterdi.

Parkta, onun da bir kereveti vardı. Kendisinden başka kimse oturmazdı oraya. Gündüz güneş düşer, gece de tepesinde bir fener yanardı. Gençler, kereveti karanlık bir yere götürmek istemişler, ama yapamamışlardı. Ağır demir ayakları yarı yarıya toprağa gömülüydü. O gelinceye kadar çocuklar üşüşürdü kerevete ve:

Hehecy, yaşasıun!.. diye bağrışırlardı.

Eski bir gazeteyle çocukların tozlu ayak izlerini silerdi. Karşıda, parkın en ilginç şeyi dururdu: Atlı karınca. Geyikler, kaplanlar koşulmuştu atlı karıncaya. Sanki bunlar çeviriyorlarmış gibiydi atlı karıncayı. Adam, çoğu zaman buraya yaklaşırdı. Geyiğin bel kısmı aşınmıştı, kaplanın belinde hiçbir benek yoktu. Ve atlı karınca döndüğü zaman her şey birbirine karışırdı: Hem beli aşınmış olan geyik, hem de beneksiz kaplan. Renkler eriyip aynı olur, güzel bir dünya oluşurdu. Bu dönen dünyada, ne geyiğin aşınmış beli görünürdü, ne kaplan, ne de ayakları yarı yarıya toprağa gömülü kerevet.

– Neye bakıyorsun öyle saatlerce? diye sorardı karısı.

Karısını sık sık anardı. Sabahları, bodrumun küçük penceresinden bir çift kadın ayağı ve kova görürdü. Karısına benzerdi. Bir gün de, yeni yağmış karın üzerinde ayak izleri görmüştü. Karısının ayak izleriydi. Otuz altı numara ayakkabılar; yaşamı boyunca kaç kez satın almıştı onlardan. Bir çift kadın ayağı ve kova... Kimi zaman kadın ayakları görünmüyordu, kova kapatıyordu onları. Dönüşte, boş kovanın sesi, mutfakta yıkanan kapkacağın sesini andırıyordu.

– Bir şey mi kırıldı?

– Yok, hiçbir şey kırılmadı, derdi karısı.

Yıllar önce, karısının elinden tutmuş olarak girerdi parka. Sessizce kahvaltı etmiş oldukları, yüzlerindeki rahatlıktan anlaşılırdı. Bir sigara yakmak ister, karısı bırakmazdı:

– Az iç, ne olursun, gece öksürüyordun.

Sigaraları bir kutuya koymuştu. Masayı birlikte temizlemişlerdi. Gümüş zarflı kakao bardaklarını karısı götürmüştü mutfağa; kendisi de şeker kabıyla küçücük yuvarlak ekmek kırıntılarını. Karısı musluğun altında bardakları yıkamış, kendisi de kuru ekmek kırıntılarını ıslatıp, balkondan serçelere atmıştı. O sırada komşunun kedisi çıkagelmiş, serçeler de ağaçların dallarında, kedinin doyup da uzaklaşmasını beklemişlerdi. Sonra dışarı çıkıp kapıyı kapatmışlardı. Birkaç adım uzaklaşınca karısı dalgın, kocasına dönüp: Hiç bilmiyorum, kapattım mı kapıyı, açık mı bıraktım?.. Sessizce geri dönüp kapıyı itmişti: Evet, kapatmışım.

Basamaklardan inerken kolunu karısının koluna geçirmişti. İlk kez değildi, basamaklar kaygan olduğu için düşebilirdi.

– Bırak kolumu, demişti karısı, ne diye ikimiz birden düşelim.

Tartışmışlar; birkaç dakika öyle durmuşlardı aynı basamağın üstünde.

– Ömrün boyunca benimle hep kavga etmişsindir, demişti karısı.

Bırakıp kocasının kolunu, inmeye devam etmişlerdi. Basamaklarda işitilmezdi ayaklarının sesi.

– Dikkat et düşmeyesin, demekten kendini alamamıştı kocası. Merdivenler bitmiş, sokağa çıkmışlardı.

Sokakta herkesi görmek olası, ama onlar kimseye rastlamamışlardı. Kimseye dokunmasınlar diye, dikkatle yürümüşlerdi kaldırımda. İşitilir işitilmez bir biçimde varmışlardı parka. Biri öbürünün gölgesi gibi.

Gitmişlerdi kerevete doğru. İlkbaharda yeşildi kerevetin rengi, yazın solardı güneşten. Çocukların tozlu ayak izlerini eski bir gazeteyle silip otururlardı. Yaşamın en ilginç parçası atlı karınca, karşılarındaydı. Ara sıra kendilerinden geçtikleri

anlarda, onlara, park dönüyormuş gibi gelirdi atlı karıncanın dolayında. Sessiz oturur, çocukların keyfini, ana babalarının gevşekliğini seyrederlerdi... Adam, küçüklerin büyüklerden, çocukların ana babalarından daha güçlü olduklarını anlıyor, «gelecek için iyidir böyle olması» diye düşünüyordu.

Karısı:

– Bugünkü gazetede ne var? diye sorardı.

Postacı gazeteyi sabahleyin getirirdi. Karısı mutfakta bulaşık yıkarken, kendisi gazeteyi baştan sonuna kadar okurdu. Yalnızca iyi haberleri bildirmeliydi karısına: «Kırk aile daha yeni eve kavuştu», «Bizim futbol takımı İran takımını yendi». Kötü bir haber işitince kötü olurdu karısı. Yıllar önce Kore savaşını söylemişti de karısına, o da:

– İnsan öldürülen ülkeden söz etme bana, demişti.

– Ne yapayım, gazete öyle yazıyor.

– Sevinecek bir şey yok mu gazetede?..

Bir yenilik olunca gazetede hemen anlatamazdı karısına; ilkin iyi haberi kötüden ayırd etmeyi düşünürdü.

Karısı yine sorardı:

– Aranan yitikler üstüne bir şey yok mu?

– Hayır, görmedim, yok.

– Bu kadar yıl geçti, hâlâ da yok, diye yakınırdı öbürü.

– Bir gün de bakarsın çıkıverir bir haber.

Gücenirdi karısı:

– Biliyorum, ama çok gecikti...

Susarlardı. İkisi de birbirine yalan söylediğini bilirdi.

Parkın bekçisi akşamları sularda çiçekleri. Yaşlıların gevşekliği geçerdi. Ellerinde dama, tavla ya da satranç, bir yana çekilirlerdi ıslanmasınlar diye. Birinin üstüne su sıçrayacak olursa, gülerdi bekçi:

– Say ki su bayramıdır, aldırma.

Karı kocalar kımıldamazlardı yerlerinden. Bekçi dört yanlarını dolaşır, onlar da yerden kaldırırlardı ayaklarını. Hortum, o küçük toprak parçası üstüne eğilirdi. Bütün parkta yalnızca küçük bir «adacık» ıslanmazdı. Bu, onların peykesiydi. Park bekçisi onların yerinden oynatılamaz olduklarını bilirdi. Birisiyle sessiz konuşuyor gibiydiler hep...

akşama değin ağaçların gölgeleri uzar, iki yanı ağaçlı yollarda insanlar artardı.

– Artık gitmeyelim mi? diye sorardı karısı.

– Hayır.

– Vakit geç ama.

– Daha güneş batmadı ki...

– Şimdi güneş geç batıyor, der karısı ve eklerdi: Daha acıkmadın mı?

– Öyle gibi, ama aldırma.

Alaca karanlıkta eve giderlerdi. Serçeler ekmek kırıntılarını yemiş olurlardı. Balkonda yerlerdi yemeklerini. Komşunun kedisi gözlerini fener gibi parlatarak çıkagelirdi. Adam kediye bir parça sucuk atar ve sigarasını çıkarırdı.

– İçme, ne olursun, gece öksürürsün, derdi karısı.

– Sen de hep kendini düşünürsün.

– Niye kendimi düşünürmüşüm? derdi öteki.

– Öksürüğüm seni rahatsız etmesin de iyi uyuyasın diye, evet...

Tartışır ve yatarlardı. Musluğun suyu açık, elektrik sobasının fişi de prize takılı kalırdı.

– Yaşamın boyunca benimle kavga etmişsindir, derdi karısı.

Gece yarısı, muslukla sobayı anımsıyarak kalkardı karısı, terliklerini döşemenin parkesine sürte sürte gider mutfağa, musluğu kapatır, sobanın prizini çekerdi.

Ortalık sütliman olurdu.

Öbür gün yine giderlerdi parka.

* * *

Adam gece dışarı çıktı temiz hava almaya. Ceketini omuzlarına atıp, kapının önündeki peykeye oturdu. Kar yağıyordu.

Taş binanın ışıkları sönmüştü. Kadın ayaklarıyla kovanın göründüğü küçük pencereden, bodrumun ışığı karşıki tahtaperdeye vurup oynaşıyordu; kar taneciklerı o ışıkta erimek istiyor gibiydiler. Ocak gürültü çıkarıyordu. Ocağın nasıl yandığını sesinden anlardı o. Karısı sağ olsaydı kahvaltısını getirirdi: Kızarmış patatesle et, hıyar turşusu. O günkü gazeteyi de getirirdi.

– İyi misin? diye sorardı; gece bacadan ak duman yükseliyordu, derdi.

Bir süre konuşmadan oturur, sonra:

– Ne var bugün gazetede? diye sorardı.

– Hiçbir şey.

– Aranan yitikler üstüne bir şey yok mu?

Geçmişi anımsadı adam... Atlı karınca dönmüyordu. Geyiği değiştiriyorlardı; kaplanın belinde leke yoktu. Birden karısı kötü hissetmişti kendisini.

– Bilmem, başım mı dönüyor, yoksa atlı karınca mı? demişti.

Değiştiriyorlardı geyiği. Belinde hiçbir leke yoktu geyiğin. Atlı karınca durmuştu, dönmüyordu.

Eve götürmüştü karısını; ağırdı. Bütün yaşamında böyle bir ağırlık duymamıştı. Tanyeri ağarırken karısı:

– Benimle bir gün bile kavga ettiğini anımsamıyorum... demişti.

Bir hafta sonra kendisi tek başına görünmüştü parkta; koyu renk bir kostüm vardı sırtında. Çocukların tozlu ayak izlerini eski bir gazeteyle silip, oturmuştu. Karşıda yaşamın en ilginç şeyi, atlı karınca duruyordu. Dolayında yaşlılar dönüyordu işitilir işitilmez.

– Sayı kaç?..

– Biz yendik, demişti adam, 2:1.

Sabahları artık kimse yanına gelip de, iyi misin? diye sormuyor, gece bacadan ak duman çıkıyordu, demiyordu.

Sabahleyin küçük pencereden bir çift kadın ayağı ve kova görürdü. Yeni yağan karın üstündeki ayak izlerine bakmıştı bir gün. Karısının ayak izleriydi; otuz altı numara kadın ayakkabıları. Bunlardan kaç tane satın almıştı ömrü boyunca.

Ama şimdi ayaklar kovasız inmişti bodruma. Bu kadın gençti, ve hiçbir şeyi karısına benzemiyordu. Gerçi birine benziyorduysa da anımsayamıyordu, çünkü iyi hissetmiyordu kendisini, ve bacadan kara duman yükseliyordu.

– Bize çıkalım, dedi kadın, birlikte kahvaltı ederiz.

Reddedemedi. Kadın gitti, kendisi de yıkanmaya başladı. Sabun köpürmüyordu avuçlarında, kendisiyse köpürmesini istiyordu sabunun. Yıkandıktan sonra ikinci kata çıktı. Esans kokusu dolmuştu odaya. Oturdu. Ev sahibi kadın bir kadeh konyak verdi. Duvarda, beyzi (oval) bir çerçeve içinde küçük bir kız resmi gördü, ak kurdeleli.

– O zaman beş yaşındaydım, dedi ev sahibi kadın.

– Oğlum da küçüktü o zaman, diye aklından geçirdi adam. İlkyazın yeşile boyardım balkonu, siz oynardınız. Sen kartondan ev yapardın. Savaştan çok önceydi, çok önce. Sonra kavga ederdiniz. Oğlum topu yöneltirdi senin evine. Kuklan yıkıntılar altında kalır, senin küçük köpeğin kuklanın eteğini dişleyip, çeker çıkarırdı. Sen ağlar, oğluma saldırırdın. O da gülerek kaçardı...

– Saldır, ama ağlama, derdi oğlum.

– Elimde değil, diye yanıt verirdin sen de.

– Niye elinde değilmiş? Ağlamamaktan kolay ne var?..

Oğlum senin gözlerini silerdi.

– Sen benim evimi yıkıyorsun ama.

– Oynuyoruz yahu, diye şaşardı o.

– Ne yapayım? derdin, evim yıkılıyor ya benim!..

İstasyonda seni anmıştı oğlum. Resim gibi küçük bir kızın «ev»ini yıktığını anımsamış: Ev yıkmak kötü şey, demişti.

Döner de karşılaşırsanız: Bağışla beni, der, küçüktüm; büyük olsaydım kuklaların evini yıkmazdım.

... Birlikte kahvaltı ettiler, sonra sağol deyip dışarı çıktı. Belki de benzettiğim kız bu değildi, diye düşündü adam. Ne önemi var, bütün çocuklar birbirine benzer, diye düşündü, büyüyünce değişir, benzerliklerini yitirirler. Konyağı içti mi, içmedi mi, diye anımsamaya çalıştı ama, anımsayamadı.

Bodruma indi. Ocakta ateş solmuştu. Kürekle kömür atıp tutuşturdu ateşi.

«Sen dinlenmek istiyorsun ama», dedi ocağa, «ben seni yakarım».

İlkbaharı düşündü. Avluda ağaçlar yeşermiş, kadınlar evlerden dışarı çıkmışlardı. Kızak, güneşin altında haşlanıyordu...

Haftalar sonra komşu kadın, başının üstünde dut tepsisi bağırıyordu: «Dut isteyeeen... yok mu dut isteyeeen?». Alüminyum tabaklar elimizde giderdik. Bana dut kalmazdı, çünkü dünyada gençler yaşlılardan çoktu. Bizim avlunun geveze kadını Zaro çıkardı karşıma.

– Ne o, boş mu dönüyorsun? derdi.

– Hayır.

Kabımda güneş dolu olduğunu görmezdi.

Bir yerde yenilmek istemeyen adam...

Kevork Arşakyan

ZABEL ASADUR
(İstanbul 21 Ekim 1863-a.y.19 Temmuz 1934)

Asıl soyadı Hancıyan olan şair, yazar, eğitimci ve kamu girişimcisi Zabel Asadur, Üsküdar'daki Cemaran Okulu'nu bitirdi *(1879)*. Aynı tarihte *«Azkanver Hayuhyats Ingerutyun» (Milletperver Ermeni Kadınları Cemiyeti)*ni kurdu. Önce taşradaki, sonra da İstanbul'daki Ermeni okullarında öğretmenlik yaptı. Edebî ve sosyal faaliyetini Abdülhamid'in istibdat devrinde de sürdürdü. Krikor Zohrab ve Hrand Asadur'la birlikte 1898'de yeniden çıkardığı MASİS dergisinde, birçok değerli yazısı yayımlandı. Yazılarını *«Sibil»* takma adıyla kaleme alan Zabel Asadur, 1880'lerin sonlarında, MASİS ve HAYRENİK dergilerinde yayınladığı aruz vezinli ve düzyazı eserleriyle tanındı. 1891'de *«Bir Kızın Kalbi»*, 1902'de de ilk şiirler külliyatı *(Tsolker)* yayınlandı. Eserlerinde sevgiyi, yurdu terennüm eden ve ince insanî duyguları işleyen Sibil, Batı Ermeni romantik lirizminin geleneklerini sürdürmüş olup, bu gelenekler çağdaş, gerçekçi *(realist)* düşünce tarzı ile bir sentez oluşturmuştur. Bu temel üzerinedir ki onun yaratıcılığı, edebiyat tarihinde, «geçiş dönemi evresi» diye tanımlanmıştır.

Sibil'in eserlerinin özellikleri, lirik ve destansı, ögelerin birbirleriyle uyumlu bileşimi, kadınsı inceliği, aydın dilidir. Sibil, aynı zamanda eğitim yöntemine dair makaleler, çocuk şiirleri ve *«Çağdaş Ermeniceye Dair Pratik Dilbilgisi»* adlı ders kitabını yazmıştır *(1879)*.

KELEBEK VE ARI

Öğleye yakın, yorgun argın,
Kovana koşuyordu arı.

Sabah erkenden, güneşle birlikte kalkmış,
Ve daldan dala suçrayıp gezinerek,

* * *

Emmişti çiçeklerin özü ile kevserini,
Yağmalayarak kalburların ince tellerini.
Ağırlığı altında ezilmiş argın ve sessiz,
Geldi gül filizi üzerine konmaya,
Elvan bir kelebek ısınıyordu orada,
Güneşin sıcak akisleri altında berrak, parlak.

* * *

Kolları ipekti
Tüy gibi, sarı,
Ufacık beneklerle kıllanmış üstünde,
Siyah çentikler işlenmişti darmadağınık.
«Ahmak kelebek! dedi çiçek delisi arı,
Ne yapıyorsun orada, güneşin altında
Kanatlarını germiş tuhafça.

* * *

Güzellik mi sergilemeye kalkıyorsun sen?
Faal arılar çalışırken gayretlice.

* * *

«Sandığın gibi yaramaz değilim ben,
Dedi kelebek yumuşakça,
Hor görme beni, yalvarırım,
O denli mağrur olma!

* * *

«Güzel olmak günah mı sence?
Ki yüzüme vuruyorsun.
Çirkinsin sen, ama söyledim mi
Hiç kaba bir söz ben sana?

«Nedir yararın? söyle bakayım, boş yaratık!
Havada, yukarı aşağı uçmak ve konmak,
Susamdan gül, gülden yasemin gezinmek,
Bütün gün oyunla şakayı iş güç edinmek.

* * *

«Arsız biçimlerle soyarı.
Bense sakız ağacından altın köpüklü
Tatlı, leziz bal toplarım.

* * *

Ve peteğimde yaparım gizlice
İnsanlara lezzetli yiyecek
Yağmalayarak kekik, menekşe.

* * *

Dinle, bayan arı, diye haykırdı kelebek
Salt, yenilen mi yararlı, havada uçarak, sence?
Güzelin de yok mu yararı gönlümüze?
Çokları kendi yeteneklerini ona borçludurlar.

* * *

İnsanlar, gerçi, pirinci makbul sayarlar
Karınları tok kalsın diye,
Ama duyguluca koklarlar kadife göğüslü
Kızıl safranlarla yeşil muhabbet çiçeklerini.

* * *

Eğer balla damağa zevk veriyorsan sen,
Benim alımım da gözünün zevkidir insanın.

* * *

Kıskanma yeteneklerimi,
Bil ki âdildir Tanrı,
Sana güç verdi ki taşıyasın,
Benim kollarıma da benek.

* * *

Ben senin ne balını, ne de mumunu isterim,
Sen de olma ısırgan dilli, kötü kalbli».

Zabel Asadur

APİK AVAKYAN
(Tahran 14 Eylül 1919)

Roman ve hikâye yazarı Apik Avakyan, İran'daki Ermeni ve İranlı okullarda öğrenim gördü. Ortaöğrenimini yine oradaki Fransız ve Amerikan kolejlerinde sürdürdü. Daha sonra Ermenistan'a göç etti*(1946)*. Eserlerinde genellikle insanın kapitalist ortamdaki dramatik durumunu işleyen Avakyan, «*Kahverengileşmiş Toprak*»*(1955)* adlı romanında İranlıların Avrupa sömürgeciliğine karşı mücadelesini yansıtır. Yazarın «*Nazeni Dalaryan*»*(1959)* adlı romanı aile yaşamını canlandırır. 1971'de yayınlanan «*Güney Humması*» seçme hikâyeler kitabıyla *ŞEREF NİŞANI* ile ödüllendirilen yazarın bu kitabındaki kahramanlar, iyiyi ve güzeli düşleyen insanlardır.

DEVE ÖLDÜ

İkisi de vahanın biraz ötesinde oturmuş, yakında dünyanın bütün çölleriyle çevrenlerinin sona ereceğini biliyorlardı.

Biri eski kervancı başı Napir, öbürü de ölmek üzere olan Sapur[11] *adlı deveydi.*

Bu yoksul çölde hiçbir şey değişmemiş gibiydi. Otuz yıl önce de aynı çevren, aynı turuncu renk, gün batarken yalım yalım yanmaya başlayan aynı kum tepeleri, vahaların o aynı cılız hurma ağaçları, ve kum tepeleri arasından şahane şıngırtılarla geçen aynı kervanlar vardı.

Eski kervancı başı Napir'di biri, öbürü de Sapur adlı deve. Yani olanı bir tek adamla bir deveydi... Hiç böyle kervan olur mu? Yoksa Napir, kum tepeli çöl yollarının dedelerden kalma geleneğini yıkmak mı istiyordu? hayır, hiç böyle bir niyeti yotu. Vahanın biraz ötesinde ölmek üzereydi Sapur. Orada kumlar dört

hurma ağacının gölgelerini emiyorlardı; suyu da fışır fışır emiyordu kumlar. Napir devenin karşısına çökmüş, onun gözlerine bakıyordu. Bu gözlerin derininde, taş kesilmiş çöl sessizliğinin bütün sesleri sönmeye başlıyordu.

– Ayağa kalkamaz mısın Sapur? diye sordu Napir, gidip bari gölgede oturaydık.

Sapur sahibine baktı, ve Napir onun bakışlarıyla «kalkamam kardeş» dediğini işitti.

– Kalkamazsan, dedi Napir, kalkma.

Rüzgârlardan param parça olan giysisinden çubuğunu çıkardı, başparmağıyla tütün bastırdı içine ve çakmaktan kıvılcımlar çıktı.

Sonra anılar...

«Otuz yıl önce, Semnan'dan Turan'a gidiyorduk. Bizim hacı Samet'in kervanıyla. Otuz iki deve vardı. Hamadan derisi, Kermanşah halıları, Hint çayı, Tamgan fıstığı, az bulunur baharat taşıyorduk. Hepsini de çuvalların altlarına sokuşturmuştuk».

– Anımsıyor musun? diye sordu Napir deveye.

Devenin bakışı «anımsıyoruuum» dedi.

Tam burada, şu kum tepesinde, Cenn'in soyguncu tayfası belirmişti. O zamanlar kervan sahipleri ona, «kervan yeyicisi» gibi iyi bir ad takmışlardı. Napir, çuvalların altından «Berno» mara tüfeğini çıkarıp kumun içine saklamıştı. On bir kişiydiler. Yalnızca Cenn'le muhafızları silahlıydılar; öbür dokuzunun sopaları ve hançerleri vardı.

Eski kervancı başı, kendisine hacı Samet'in hep: «Napir, sana Cenn'in kellesi için elli altınım var» dediğini anımsadı.

– Hacı Samet'in kervanı mı bu? diye sormuştu soyguncu başı gülerek.

Napir yalan söylemiş:

– Hayır, hacı Zarin'inki, demişti.

– Silah falan neyiniz var?

Napir cebinden büyük bıçağını çıkarıp, Cenn'in ayakları dibine, kumlara atmıştı:

– Nah, işte bu.

– Ne taşıyorsunuz?

– Deri, halı, çay fıstık, baharat da var.

– Çöktür develeri!

O zaman Napir, en baştaki devenin gözlerine bakıp:

– Çök kardeş, demişti.

– Sen çökmüştün de Sapur, kalan otuz bir deve de arkandan çökmüştü.

Cenn şu hurma ağacının gölgesinde, koruyucusu da güneşte duruyordu.

Soyguncular çuvalları taşımaya başlamışlardı.

– Ben Samet'in kervanını bekliyorum, dedi Cenn, bana onun Semnan'dan yola çıktığını haber verdiler. Hele bir gelsin de... Onların kervancı başı Napir denen yiğit bir adammış, ben onu çiğ çiğ yerim.

Güldü.

Neden hep öyle gülüyordu?

Soygunculardan biri kum tepesine çıkarken ayağı kayıp, sırtındaki çuvalla birlikte yere yuvarlandı. Cenn ve koruyucusu şaşırdılar.

O ne andı!

Napir, kuma gömdüğü tüfeğini hemen yakaladı. Beş kurşunu vardı.

– Atın elinizden tüfekleri şeytanlar, diye bağırdı.

– Demek Napir senmişsin, dedi Cenn, ve rahatça hurma ağacına yaslandı.

– Atın silahları, yoksa kellelerinizi darmadağın ederim!

Silahını ilk atan koruyucu oldu.

– Hacı Samet'in kervanı işte bu. Napir de benim. At silahını Cenn!

Cenn de attı.

Devecilerden biri gidip iki silahı da kaldırdı yerden. Kumların üstünden iki yılan kaldırmış gibi korkulu bir hali vardı.

– Hacı Samet senin kellen için elli altın söz vermişti bana Cenn, dedi Napir, kanlı altına sahip olmak istemem ben, var git!.. Gidin!..

Sonra «kervan yeyici» güldü ve:

– Peki... dedi.

– Otuz yıl önceydi Sapur, dedi Napir yüksek sesle düşünürcesine, tam şuracıktaydı işte. Ve bu anının onurlu yüceliğinden gözleri yalım yalım oldu. Kum tepesinin öte yanında yıkık dökü bir kervansaray var, sen iyi bilirsin onu.

Sapur, gözlerini ağır ağır yumup açtı ve Napir emindi ki yine «iyi bilirim kardeş» demişti deve.

Cenn bir yandan gülüp bir yandan dolaşarak:

– Yazıksın Napir, demişti, ne sokulmuşsun o hacıların arasına? Tükür hepsine de, gel bizim çöle.

– Gelmem, demiştim, ben hacı Samet'in kızı hanım Kuçul'u seviyorum...

«... Ondan tam bir yıl sonra Turan'dan Semnan'a geliyorduk. Yazın üçüncü ayıydı. Kuçul senin tam sırtına binmişti ki, bir aslan gördük. Üç vaha ötedeydi. Aslan rahatça oturmuş kum tepesinin üstüne, bize bakıyordu. Gün yine başlamıştı batmaya. Gökle birlikte kumlar da yanıyordu. Hey Tanrı'm! O ne çöldü, ne gün batışıydı, ne yelelerdi aslanınkiler!..».

Yine yüksek sesle düşünür gibiydi Napir:

– Sen kalktın Sapur, öbür otuz bir deve de kalktı. Anımsıyor musun?

Hiç anımsamaz olur mu?

Korkudan aklı kaçmıştı hanım Kuçul'un. Kumda yatmış, hiçbir şey görmeyen gözlerle gökyüzüne bakıyordu. Bütün kervan ve deveciler taş kesilmiş, yaklaşan felaketi bekliyorlardı.

Sonra aslan yerinden kalkmış, akşam güneşiyle tutuşan uçsuz bucaksız dünyasına egemence bakmış ve inip tepeden gitmişti.

«Yola çıkmıştık. Kuçul'u kucağıma almıştım ben».

– Ah ben o hafif, değer biçilmez yükümle bütün dünyanın çöllerinden geçip gidebilirdim.

«Derken, Semnan'a varmıştık...»

– Kalkamaz mısın ayağa Sapur? diye sordu Napir, gidip bari gölgede oturaydık.

Deve gözlerini yumup açtı, ve eski kervancı başı yaş gördü onun gözkapakları arasında.

– Kalkamazsan, dedi Napir içini çekerek, kalkma.

«Ha, Semnan'a vardık ki, hacı Samet kentin kenarında durmuş, kim bilir belki yedi gün yedi gecedir ayakta bizi bekliyordu. İşte sen, işte bu da kızın hacı Samet, dedim, sağ salim. Bırak beni gideyim, artık çalışmak istemiyorum».

Napir, perşembe günü Kuçul'u istemek için birilerinin dünür geleceğini işitmişti.

– Nasıl istersen, demişti hacı, al şu benim dünyamdan canın neyi çekiyorsa.

– Ben seni almıştım Sapur, ve otuz yıldır aralıksız çöl çöl dolaştık seninle.

Sapur adlı deve ölmek üzereydi vahanın az ötesinde. Eski kervancı başı çökmüş karşısına, onun gözlerine bakıyordu. Çöllerin taş kesilmiş sessizliğinin bütün sesleri o gözlerin derinliklerinde sönmeye başlıyordu.

Napir çok yaşlanmış, çok da yıpranmıştı. Ama anıları, bu gün batışı gibi yalım yalımdı.

Ve birden, yüksek sesle sordu bütün dünyaya:

– Soyguncu başı Cenn neden hep gülüyordu öyle?.. Kum tepesinin üstünde oturan aslan niye atlamadı develerin ve insanların üstüne?.. Hanım Kuçul şimdi hangi yıldızın altında dolaşıyordu serseri serseri?..

İşte o zaman, vahanın az ötesinde Sapur öldü. Ve eski kervancı başı Napir için, dünyanın bütün çölleri, bütün çevrenleri son buldu.

Apik Avakyan

VİKTOR BALAYAN
(Stepanavan 16 Temmuz 1931)

Gazeteci, hikâye ve roman yazarı Viktor Balayan, Erivan Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi'ni bitirdi*(1954)*. PİYONER GANÇ*(1954-1956)*, AVANGARD*(1956-1968)* gazetelerinin yazar kadrolarında yer aldı. *«Hayasdan»* Yayınevi'nin başyazarlığını*(1969-1974)* yaptı. Halen de bu kuruluşun müdürlüğünü yapmaktadır. Serüven türündeki eserleriyle Ermeni Edebiyatında önemli bir yer işgal etti. Eserleri arasında *«Görünmeyen İzler»(1968)*, *«Tehlikeli Yol»(1969)*, *«Sis Dağılıyor»(1971)* adlı roman ve hikâye kitaplarıyla *«Baruyr Santrosyan»(1970)*, *«Margo Muradyan»(1973)* ve *«Kader Kapıyı Çalıyor»(1972)* adlı sanat kitapları vardır.

ANAHTAR

Bir mahkeme üstüne senaryo yazmamı salık vermişlerdi bana. Müzelik değeri olan halıları, gümüşten yapılmış az bulunur süs eşyalarını dolambaçlı yollarla Sovyet Ermenistanı'ndan yurt dışına çıkarıp orada satmış olan bir grup suçlu yargılanıyordu. Ünlü sanatçılarımızdan birine bu suçlu tüccarların yaptıkları işi anlatırken çok üzüldü, ve millî zenginlikleri soyan bu onursuz Ermenileri kınadı. Ama kendisinden, olayı gösteren filmin projeksiyon yeri önünde çıkışta bulunup, bu gibi işlerle uğraşanları kınamasını rica edince, razı olmadı.

– Bana ne, dedi, bu milisin işi, varsın o görsün hesaplarını.

Milis yüzbaşısı bir arkadaşım bunu işitince üzüldü ve onu aşağılarcasına:

– Sanatçı da işi böyle yargılamaya kalkarsa, dedi, yazdıklarına nasıl inanayım ben onun?

Söyledikleriyle yazdıkları arasında ne bağ var? diye kestim milis yüzbaşısının

sözünü.

– Çok önemli bir bağ var. Sorunu böyle yargılayan, yaşamı gerçek olarak, doğru olarak yansıtamaz. Yazarın sözüyle eylemi arasında çelişki olmamalı. Birçokları, milisin işi yalnızca cezalandırmak olduğunu, kendilerinin, yani yurttaşlarınsa kamu düzeninden sorumlu olmadıklarını sanıyorlar. Hayır kardeşim, böyle düşünmekle, dolayımızdaki zararlı otları ancak artırmış oluruz. Eğer bize o otları kökünden koparıp atmamıza, aralarından iyilerini ayırd etmemize yardımcı olmazsanız, sonra çok güçleşir işimiz. Düşün ki, çoğu zaman öğretmen rolüne girmemiz gerekiyor bizlerin...

– Evet, evet, biliyorum, diyerek yeniden kestim sözünü. Yüksek öğrenim görmüş birçok pedagog çalışıyor cezaevlerinde. Geçenlerde «İnsan ve yasa» dergisinde böyle bir eğitmen milis üstüne bir yazı vardı. «eski bir yargılının ifadesi» başlıklı bir yazıda, çocuk kampı görevlilerinden birinin, suçlu bir gencin ruh dünyasına ustaca nasıl girebilip, her şeye inancını yitirmiş olan o ruha, iyiye doğru bir değişme soktuğu anlatılıyordu.

– Benim sözüm eğitmenler üstüne değil, diye devam etti yüzbaşı, cezaevlerinde çok var bunlardan. Sözüm cinayet masası görevlileri üstüne. Bunların yaşamı tehlikeli olaylarla dolu. Bak sen diyorsun ki, kamptaki bir görevli değişme getirebilmiş inancını yitiren bir suçlunun ruhuna, diyorsun. Ama bunu nasıl yaptığını biliyor musun?

– Biliyorum.

– Hayır yani, ona nasıl ulaşabildiğini belirleyebilir misin?

– Neye?

– Anahtara.

– Ne anahtarı?

– Suçlunun ruhunu açan anahtara. O anahtarı bulmak kolay mı sanıyorsun? İnsanı her yanıyla incelemen, ruh dünyasına girmen gerek. Öyle yapmalısın ki, senin içtenliğine inansın... Beş altı yıl önce, eskiden ekmekçilik yapan birini kurtarmıştım. Vahan'dı adı. Ruhunun anahtarını bulamasaydım başaramazdım o işi. Gelgelelim, dolayımızda birçok sorumlu kişi, çoğu zaman bunu düşünmüyor, insanların yazgısına boş veriyor, ve böyleceyeni bir suç işlenmesine yardım ettiğinin ayrımında değil.

– Şunu ayrıntılı olarak anlatsana.

– Uzun iş.

– Zararı yok.

– Peki senin neyine gerek?

– Bilmiyor musun canım?

– Hayır. Ama yazmak için istiyorsan söylemem.

– Neden?

– Ben seni bilirim. Biri on yaparsın, radyodan vermeye kalkarsın, televizyonda konuşursun, sonra da gazeteye yazarsın. İstemem.

– Anahtar konusunda yazmayı düşünüyorum. Anlatacağında belki yararlı bir şey bulurum.

– Öyleyse benden hiç söz etmeyeceksin.

– Hiç söz etmeyeceğim.

Peki.

Ve milis yüzbaşısı başladı anlatmaya.

* * *

O gece eve geç döndüm. Birkaç gecedir uyumamıştım. Göz kapaklarım yumuluyordu, başıma bir kurşun ağırlığı çökmüş gibiydi. İş başarıyla sona erince nasıl bir hafiflik duyduğumu düşünebiliyor musun? İnsanın vicdanı yatışıyor, hoş bir uyku uyuyor. Ama o gün bana bu beğeniyi tatmak kısmet olmadı...

Daha yeni uzanmıştım yatağa ki, telefon çaldı, böylece de benim için yein bir iş başladı.

Cinayet masası görevlisinin yaşamı böyledir işte. Soğuk suyla silinip dışarı çıktım.

Kentin dar sokaklarından birinde nöbetçi milis, boş bir otomobil görmüştü. kuşkulanıp yaklaşmış arabaya, içine bakmış ve arkadaki oturma yerinde kan izi görmüştü. «Pobeda» marka özel bir arabaymış. Ertesi günü arabanın kimin olduğunu sormaya gerek kalmadı, çünkü sabahleyin erkenden sahibi çıkageldi.

Karakolda soruşturma yapamadık, çünkü adam çok korkmuştu. Kendisini zorla arabanın bagaj yerine soktuklarını gücün anlatabildi. İyi ama oradan nasıl dışarı çıkabilmişti?.. Bagaj yeri ancak dıştan açılabilirdi.

Arabayı kendisi süren sahibinden başka bir şey öğrenemeyince, milis teğmeni Sahakyan:

— Suçu işleyenler belki iyi kapatmamışlardır bagajlığı, dedi.

Adamın gözleri genişlemiş, neredeyse dışarı fırlayacak gibiydi. Konuşmak istiyordu ama, dudaklarından ipsiz sapsız sesler çıkıyordu. «Böyle işlere girişen, bagajlığı iyice kapatmayacak kadar saf olmaz» diye düşündüm ve milis teğmenine, arabayı yeniden iyice gözden geçirmesini önerdim. Anlaşıldı ki sahibi, bagajlığın içten de açılabilmesi için bir düzen uydurmuş. Araba sahibinden suçu işleyenlerin dört kişi olduklarını öğrendik. Sonra el işaretleriyle, bunlardan birinin bıyıklı olduğunu, başka birinin de alnında yara izi bulunduğunu anlattı.

— Yüzbaşı yoldaş, dedi Sahakyan, anlaşılan «Yaban domuzu» yeniden başlamış işe.

Gerçekten de, iki kez suç işlemiş olan ve «Yaban domuzu» adıyla bilinen Vahan Avdalyan'ın alnında yara izi vardı. Daha iki ay önce çıkmıştı cezaevinden. Ben onu çok iyi tanıdığım için, teğmenin dediği pek inanç doğurmadı içimde.

Vahan cezaevinden kurtulduktan sonra, ben kendisiyle uzun uzadıya konuşmuş ve onun, ikinci kez cezaevi yolunu tutamayacağı yargısına varmıştım. Bilinen hırsızlara benzemezdi o. Bir şeyi yargılamayı, bir şey üstüne düşünmeyi bilirdi. Şöyle demişti bana: «Yüzbaşı yoldaş, biliyor musunuz benim böyle değişmemin nedeni neydi? İstasyondan indiğim zaman üstümde para vardı, orada kazanmıştım; bir kısmı çantamda, bir kısmı da cebimdeydi. İki buçuk yıl içinde ilk kez binmiştim otobüse, ve nedense anca o zaman anladım özgür olduğumu, eve gittiğimi. Otobüsten inip de elimi cebime soktum ki, paralar yok. Buz gibi ter kapladı alnımı... O an o yankesiciden nefret ettiğim kadar hiç kimseden nefret etmemiştim...».

Kendisiyle olan konuşmamı anımsayarak düşünüyordum: Acaba ben yanılmış mıyım? Yoksa Vahan yeniden mi suç işleme yolunu tutmuş.

Denemeyi kurt yemedi ya! Teğmen Sahakyan'la birlikte gidip, Vahan'ın kapısını çaldık. Eşi ve dört yaşındaki çocuğuyla birlikte yaşıyordu. Evde değildi.

– Gece neredeydi? diye sordum eşine.

– Evdeydi, dedi.

– Çalışıyor mu?

– Hayır.

– Neden?

– Kendisine sorun, diye omuzlarını silkti genç kadın, işe almadıklarını söylüyor.

– Saat kaçta eve geldi? diye sordu birden Sahakyan.

– Biz uyuyorduk, dedi eşi, geç gelmiş olmalı...

– Yaaa, dedi Sahakyan ve bana baktı.

Kadın rahatsızca ellerini ovuşturdu.

– Ne var, bir şey mi oldu? diye sordu titrek sesle. İnanın ki o şimdi eski Vahan değil artık...

– Peki, diye kestim ben, dönerse söyleyin bana uğrasın.

– Ona hiç güvenilir mi! diye fısıldadı kulağıma teğmen, daha iyi ben kendisini burada bekleyim.

Vahan'ın eşinin yaşlı gözlerine, eteğini tutmuş olan çocuğuna baktım, ve Sahakyan'a dönüp:

– Gidelim, dedim.

– Acaba doğru olur mu gitmemiz? diye yakındı Sahakyan.

Ben sorusuna yanıt vermeden sessizce bakıyordum. Vahan'ın geleceğine güvenim vardı.

... Ama gelmedi.

– Kuşu uçurduk elimizden, diyordu öfkeyle Sahakyan.

Gece bir dükkân soyulmuş ve bekçisi yok olmuştu ortadan. Bu yeni haber bizi sarstı. İki olayın birbiriyle ilişiği olduğuna kuşku yoktu. Gereken emirleri verdikten sonra, ben ve Sahakyan, Vahan'ın evine koştuk. Kapıyı Vahan açınca Sahakyan şaşa kaldı. Sallanıyordu Vahan, ağzından pis pis votka kokuyordu.

– Ooo... yüzbaşı, dedi kapıya yaslanarak ve eliyle içeri çağırdı bizi.

Oturduk ve sessizce odasına göz gezdirmeye başladık.

– Seni çağırmıştım, neden gelmedin? diye sordum soğukkanlılıkla ve bir sigara uzattım.

Hiç memnun değildi Vahan, başını salladı.

– Daha elinizden kurtulamadım mı ne? Niçin rahat bırakmıyorsunuz, ne diye gelecekmişim, ne yaptım ki geleydim? Ben bıkmışım zaten, her şeyden bıkmışım, sizden de, soruşturmadan da, diye arka arkaya veriştirdi ve yüzü asıldı.

– Peki nereden biliyordun seni sorguya çekmek için çağırdığımızı? diye sordu Sahakyan.

– Siz insanları ne diye çağırırsınız ki? O da benim gibilerini!

Vahan yumruklarını sıktı ve yara izi kızaran yüzünde daha da belirerek

aklaştı.

Niçin çalışmıyorsun Vahan? diye sordum.

– Ne diye geldiyseniz açıkça söyleyin, diye bağırdı, ben o numaraları çoktan bilirim.

Ben de ödevime geçmek zorunda kaldım.

– Gece neredeydin?

– Evde.

– Saat kaçta geldin eve?

– Geç vakit.

– peki nereden dönüyordun? diye sordu Sahakyan.

– Soygundan. Soyup soyuşturdum, getirip evime doldurdum, şimdi memnun musunuz? diye bağırdı.

«Acaba numara mı yapıyor, yoksa votkanın etkisiyle dengeyi yitirmiş mi?» diye düşündüm ben.

– Bak Vahan, seninle açık konuşacağım, dedim. Geceleyin bir başkasının arabasıyla hırsızlık yapılmış, adam öldürülmüş...

– Ve biliyor musun ki şoför sağ? diye sözümü kesti Sahakyan.

– Ne şoförü? diye sordu Vahan.

– Otomobilin bagaj yerine soktuğunuz şoför, dedi Sahakyan kesinlikle.

Vahan gülümsedi, ve bu kez daha yumuşakça:

– Siz yanlış kapı çalmışsınız teğmen yoldaş, dedi. Adam sağsa daha ne uzatıyorsunuz işi? Beni hemen götürün yanına, gösterin, varsın tanısın...

Yazık ki bu yolla gerçeği öğrenemezdik. Çünkü arabanın sahibi şoför ruh bunalımı geçirmiş olup, ruh hastalıkları hastahenesinde bulunuyordu.

Ben Vahan'a dostça:

– Peki Vahan, şimdi yat dinlen, yarın sabah saat dokuzda rica ederim bana uğra, dedim.

– Yarın mı? diye sırıttı Vahan, niye bugün olmasın?

– Haydi yat, yat.

– Ben esrik değilim, ne dediğimi çok iyi biliyorum. Neden beni rahat bırakmıyorsunuz? Onlar yetmiyormuş gibi, şimdi de siz mi?..

Kimmiş onlar? diye sordu Sahakyan.

Vahan'ın acı dolu gözleri ilkin teğmene, sonra da bana kaydı ve pencereden dışarıya yöneldi. Susmuştu.

Bizim görevlilerden birine, sivil giyip, Vahan'ların evine yakın bir yerde nöbet beklemesini emrettim. Nereye gittiğini, kendisini neyin böyle üzdüğünü anlamak istiyordum. Belki böylece, bütün düğümü çözebilecek ip ucunu bulabilirdim. Bir nokta daha vardı beni düşündüren: Morg eksperi, arabada görülen kanın insan kanı değil, hayvan kanı olduğunu bildirmişti. Kan oldukça tazeydi, öyle ki, arabanın oturma yerine aynı gece damlamış olduğuna kuşku yoktu. Aldığımız yeni bir haber şaşkınlığımı büsbütün artırdı. Soyulan dükkânın biraz ötesinde kanlı bir şapka bulunmuştu. Bekçinin yakınları, şapkanın onun olduğunu doğrulamışlardı. Şapkadaki kanı ekspere yolladım, Sahakyan'a da bekçinin evine gidelim, dedim.

– Ne gereği var, diye karşı durdu teğmen, onlar şapkayı tanımışlar ya!

– Olsun, ben kendi kulağımla işitmek istiyorum onların söylediklerini.

Verdiğim yanıta şaştı teğmen ve omuzlarını silkerek arkamdan geldi...

Dönüşümüzde telefon çaldı.

– Yüzbaşı yoldaş, diyordu nöbetçi telefonda, alnında yara izi olan genç on beş dakika önce evden çıktı, şimdi istasyona doğru gidiyor. Bundan önce iki kez telefon ettim size...

– Elinde bir şey var mı? diye sordum.

– Hayır.

Nerede olduklarını öğrenip, hemen giysimi değiştirerek dışarı çıktım.

Vahan boynu eğik, kaldırımda yürüyordu. Biraz sallanıyordu, içmişti. Karşıya geçerken az kalsın bir araba çarpacaktı kendisine. İyi ki şoför tam zamanında frenleyebilmişti. Vahan etrafına bakmadan yürümeye devam ediyordu.

– Sen serbestsin, git, dedim nöbetçi polise ve tek başıma izlemeye başladım Vahan'ı.

İstasyona varınca bir sigara yakıp, perona girdi. Demiryoluna koşup yürüye yürüye oldukça uzaklaştı istasyondan. Yaklaşmakta olan bir tren düdük çaldı, ve ben Vahan'ın sigara dumanını çabuk çabuk içine çektiğini gördüm. Tren yaklaştıkça, o da demiryoluna yaklaşıyordu. Yaşamına son vermek isteyen bir adamın adımlarıydı bunlar. Hızla yaklaşıp kendisine, kolundan tuttum. Geri döndü, kudurmuşçasına parlıyordu gözleri. Elimden kurtulmasıyla ensesine güçle vurmam bir oldu. Kendinden geçip, sol kolumun üstüne düştü. Zorla çekebildim raydan dışarı. Vahan'ı arabaya oturtup, bizim eve götürmelerini emrettim...

Uyudu. Uyandığı zaman akşam olmuştu.

Şaşkın şaşkın dolayına bakındı.

– Neredeyim ben?

– Bizim evde.

– Ne istiyorsunuz benden yüzbaşı yoldaş, dedi, benim artık öyle işlerle uğraştığım yok.

– Ne diye kendini öldürmek istiyordun aptal, dedim, karını çocuğunu hiç mi düşünmedin?

Başını avuçları içine aldı.

– Onların bana ihtiyacı yok, yüküm ben onlara.

– Niye çalışmıyorsun?

– «Hırsızmışsın sen» diyorlar, iş vermiyorlar.

– Nereye baş vurdun?

Bir fabrikanın adını verdi.

– Başka nereye?

– Hiçbir yere. Bana hiçbir yerde iş vermezler diyorlar.

Artık serbest konuşuyordu Vahan; sıkılmadan, alaya vurmadan. Kesin adımın atılmış olduğunu anladım.

– Kim söylüyor öyle şeyler? diye sordum.

– Arkadaşlarım; hani bir zamanlar onlarla birlikte...

Vahan içini çekti, sonra gözlerini bana dikerek devam etti:

– Kendilerine yardım etmemi, yani eski «uzmanlığıma» dönmemi istiyorlar, dedi ve başını yeniden eğdi.

Sonra uzun uzun öğüt verdim kendisine; ne yapıp yapıp onu bir işe yerleştireceğime söz verdim. Şaşırdı ve milisin bu işle uğraşabildiğini hiç aklından geçirmediğini söyledi. Sonra ben yavaş yavaş konuşma konusunu değiştirip, yeniden soygun hikâyesine döndüm.

– Arabanın sahibi, soyguncular dan birinin alnında yara izi olduğunu söylemişti.

Vahan yerinden fırladı.

– Şunu başından söyleseydiniz ya! Ne diye kalkmış dere tepe arıyorsunuz?

Sonra başladı düşünmeye. Ben mahsus hiç soru sormuyordum.

– Bizim gruptan yalnızca ben araba sürmesini bilirdim, bir de «Krmo». Şimdi anlıyorum bana neden böyle ihtiyaç duyduklarını. Vahan alçak sesle, ağır ağır kendi kendisiyle konuşuyor gibiydi. Öyleyse «Krmo» kamptan kaçmıştır, dedi.

– Kimler var o grupta?

– Üç kişi kalmış olmalılar, «Krmo»yla birlikte dörttüler.

– Ama sen nereden anladın «Krmo»nun da onlarla birlikte olabileceğini? Araba sürebilen başka birini bulmuşlardır belki.

– «Krmo»nun alnında yara izi var...

Havayı biraz yatıştırmak için:

– Ya senin alnındaki yara izi neden? diye sorunca:

– onların işi, dedi Vahan acı acı.

– Zararı yok, diye avuttum, onları da unut, geçmişini anımsatan o yara izini de.

Baygın gözlerinde bir parlaklık gördüm.

– O yara izi bir şey mi? dedi, onlar benim ruhumda öyle bir yara izi bıraktılar ki, hiçbir şeyle geçmez...

«Hepten kaybolur bu oğlan yalnız bırakılırsa» diye geçirdim içimden ve başladım onu yüreklendirmeye.

– Sağ olun, dedi mırıldanır gibi, söyleyin size nasıl yardımcı olabilirim?

Ben de zaten bunu bekliyordum...

* * *

Milis müdürlüğüne geldiğimde, zaten bildiğim haberi bana ilettiler. Üstünde «gizli» yazılı zarfı açıp, «Krmo» adıyla bilinen Hmayak Mangasaryan'ın kamptan kaçmış olduğunu okudum. Uzun boylu, iriyarı, kumral saçlı, korkunç gözlü biri olduğu ve alnında yara izi bulunduğu da yazılıydı... Başka bir haber daha alındı: Eksper, bekçinin şapkasındakiyle arabadakinin aynı kan, yani hayvan kanı olduğunu bildirmişti.

– Bu nasıl bir bulmaca böyle, dedi teğmen Sahakyan ve, yoksa bunlar arabayla kebap mı yemeye gitmişler, diye alay etti.

– Evet, dedim ben, kebap yemeye.

Teğmen cinayet masasında yeni yeni çalışmaya başladığı için, daha bu işin inceliklerini kavraması güçtü.

Öğleyin Vahan telefon etti. Eski arkadaşlarından yalnız Surig'i bulabilmiş, onun da ağzından hiçbir şey alamamış.

Surig'i sorguya çekmeye karar verdim. Ama arkadaşlarının nerede olduklа-

rını bir türlü anlayamadım. Hatta «Krmo»nun adını verdiğimde şaştı bile.

— O kodeste yatıyor, şef yoldaş, kodesteee, dedi. Alay dolu gözlerini bana dikmişti.

Ama çaprazlama soruşturmada tuzağa düştü.

— Şef yoldaş yanımda tavuk kesseler ben kendimden geçerim, hiç adam öldürebilir miyim?

Sahakyan hemen atıldı:

— Sana adam öldürdün diyen oldu mu?

Bir an şaşırdıktan sonra yanlışını düzeltme çabası gözümden kaçmadı.

— Ama siz arabada kan bulduğunuzu söylememiş miydiniz?

Kendisini dinlerken düğümün çözülmekte olduğunu duyuyordum. Bizden kimse kan üstüne hiçbir şey söylememişti.

— Dinle Surig, dedim, biz her şeyi senin ağzından öğrenmek istiyoruz. Soygundan başka bir şey yapmadığınız sen söylemeden de belli. Sen milisi sahte izlerden aldanacak kadar saf mı sanıyorsun?

— Ne söylediğinizi anlamıyorum, diye mırıldandı Surig kuru dudaklarıyla.

— Şimdi arkadaşın her şeyi anlatırsa anlarsın.

Zile bastım. Surig tetikte, gözünün ucuyla içeri giren nöbetçi milise bakıyordu. Surig'in yüzüne bakmadan:

— Bekçiyi çağırın, dedim, adını soyadını vererek.

— Ne? diye yerinden fırladı Surig, ben suçlu değilim yüzbaşı yoldaş. Kendileri sudan kupkuru çıksınlar diye yoksa beni mi işe karıştırmışlar!..

Sinirli konuşuyordu.

— «Krmo» nerede, diye kestim sözünü.

— Onlar birlikteydiler. Nasıl olur?.. Bir şeyden kuşkulanmış gibiydi Surig. Sonra devam etti: Onu yakalamamış da yalnız bekçiyi mi yakalamışsınız? Başını avuçları içine aldı Surig: O beni öldürür...

— Eğer bütün sorularımızı doğru yanıtlarsan, «Krmo» sana hiçbir şey yapamaz, dedi Sahakyan, ve kalemi ele aldı.

Suçlulardan biri zaten elimizdeydi, ve ötekileri bulmak için bu bile yeterdi. Surig'den, on gün sonra gece saat 10'da soygun mallarının satışından elde edilen paraları kendi evinde paylaşacaklarını öğrenmiştik («Krmo» ve arkadaşları, malları satmak için nereye götürdüklerini söylememişler). Benim önerimle o gün iki tuzak kuracaktık: Biri Surig'lerin evi yakınında, öbürü de bekçinin. Öteki suçlular kuşkulanmasınlar diye, Surig'i serbest bıraktık. Ben bu cesur ve tehlikeli adımı atarken Vahan'a büyük umutlar bağlamıştım. Kendisine her şeyi anlatmış ve Surig'den gözünü ayırmamasını rica etmiştim.

En sonunda onuncu gün geldi çattı. birinci araştırma grupunun başına ben geçtim, öbürünü de teğmen Sahakyan'a bıraktım. O, bekçinin yaşadığı evi bütün gece göz altında bulundurmayı önermişti.

Sahakyan yola çıkmadan önce:

— Sakın yanılmış olmayalım, belki bekçiyi öldürmüşlerdir, dedi.

— Olabilir, diye yanıt verdim, ama ben eminim ki, bu gece o, Surig'lerin değil, kendi evine gidecektir.

— Şaşıyorum, dedi Sahakyan, ne zamandan beri kestirdiniz bekçinin sağ olduğunu?

— Şapkadaki ve arabadaki kan insan kanı değildi. Dükkândan oldukça

büyük tutarda mal çalınmış, aynı gün kaldırılmış, ama daha satılmış değildi.

– Evdekiler bunu biliyor mu sanıyorsunuz?

– Bugün oyunun son perdesi oynanır, her şey belli olur.

Elini sıkıp, kendisine başarı diledim.

Vahan bütün gün Surig'le birlikteydi. Masanın üstüne bir şişe şarap koyup, «dert ortağı» olmuşlardı. Biz sivil giysiler giymiş olarak, Surig'lerin evini belli etmeden kuşatmıştık. Tam saat 10'da ilk «konuk» içeri girdi, birkaç dakika sonra ikincisi, arkasından da üçüncüsü. Parkta durmuş, pencerenin perdesi aralığından içeriye bakıyordum. Ne konuştukları işitilmiyordu ama, alınlarında yara izi olan Vahan'la «Krmo» arasında silahsız bir düello olduğunu seziyordum. «Krmo» Vahan'ı sorguya çekiyordu. En sonunda «Krmo» elini cebine götürüp, başıyla Vahan'ı dışarı çıkmaya çağırdı. Öbür ikisi onun peşine takıldılar, Surig'se şişeyi boşaltıyordu. Bunun ilk şişe olmadığı belliydi. Yanımda duran üsteğmen Soğomonyan'a fısıldayarak direktifler verdikten sonra, tek başıma içeri girdim, ve tabancamın namlusunu «krmo»ya yönelterek:

– Eller yukarı! diye emrettim.

Kaşla göz arasında üç tabanca namlusu birden bana yöneldi. «Bu ne hız, bu ne çeviklik! diye geçti aklımdan, ne yapmalı? Acaba ateş mi etmeli?».

Odada mezar sessizliği.

– Atın elinizden, bırakın! diye bağırmam sessizliği bozdu.

«Krmo» hayasızca:

– Sinirlenme, dedi, biz çocuk değiliz ki, bağırarak korkutasın. Ve arkadaşlarından birine pencereden kaçması için başıyla işaret etti.

«Evin kuşatılmış olup olmadığını anlamak istiyor edepsiz, diye geçirdim aklımdan, arkadaşını da kurşuna hedef yapıyor. Şimdi her şey, dışarıda bizimkilerin nasıl davranacaklarına bağlı».

Arkadaşı sessizce indi pencereden ve biraz sonra karanlıkta yeniden göründü yüzü. «Gelin» diyordu. Sonra yine görünmez oldu. «Krmo» gözlerini benden ayırmadan, ikincisine işaret etti. Bu da indi ve aynı anda çığlığı işitildi; arasından da silah sesi duyuldu. «Krmo» içgüdüyle pencereye baktı. Hemen o an Vahan «Krmo»nun üstüne atılarak kolunu büktü. İkisi birden yere yuvarlandılar, ve ben daha onlara yaklaşamadan ateş sesi işitildi. Vahan keskin bir çığlık çıkardı, iki ellerini açıp düştü, ve yattığı yerden «Krmo»nun çenesine iki ayağıyla birden tekme indirdi. Tekme hem güçlüydü hem de isabetli; öteki, yere mıhlanmış gibi oldu. Ben hemen «Krmo»nun silahını alırken milisler içeri girdiler. Böylece de harekât sona ermiş oldu...

Vahan'ın kolu hafif yaralandığı için özel tıp yardımına gereksinim duyulmadı.

Biz odadan dışarı çıkarken eşikte teğmen Sahakyan'la karşılaştık. Gülümseyen yüzü her şeyi anlatıyordu. Öyle ki hiçbir şey sormak gerekmedi. Ben Vahan'dan ayrılmak, kendisine işe alınmış olduğunu bildirmek istiyordum, ama daha söze başlamadan:

– Sizden bir şey rica edeceğim yüzbaşı yoldaş, dedi, bilmem yapar mısınız?

Ben, «yaparını» anlamına başımı eğdim.

– Bizim eve gidelim, bugün çocuğumun doğum günü, karım hazırlık görmüş. Gerçi vakit biraz geç ama...

Üsteğmene baktım, anladı beni.

Benle Vahan kendisine:

– İyi geceler, dedik.

Yolda Vahan'a:

– Yarın işe başlarsın, dedim, o yara hafif bir şey, geçer ve her şeyi unutursun.

* * *

Milis yüzbaşısı hikâyesini bitirdikten sonra:

– Benim sigaram kalmamış, dedi, ver bakalım şu senin zıvanalı sigaradan.

Sigarayı kendisine uzatarak:

– Unuttu mu bari her şeyi, diye sordum, çalışıyor mu, kendisine rastlıyor musun?

– Evet, şimdi benim iyi dostlarımdan biri, dedi, tanıştırayım da bak, sen de seveceksin.

– Ama bunun için bana anahtarı vermelisin.

– Anahtarı herkesin kendisi bulması gerek. Başkasının verdiği anahtarla zor açabilirsin insan ruhunu...

Viktor Balayan

AGOP BARONYAN
(Edirne 1842-İstanbul 27 Mayıs 1891)

Gazeteci, mizah yazarı ve *«Ermenilerin Molière'i»* adıyla anılan ünlü mizah yazarı Agop Baronyan, ilköğrenimini Edirne'de Arşagunyan Ermeni Okulu'nda yaptıktan sonra, Yunanca öğrenmek için Rum Okulu'na girdi. Bu arada İtalyanca ve Fransızca dillerini ilerletmeye çalıştı. Okuldan ayrıldıktan sonra bir eczacının yanında çırak olarak çalıştı. Bu alanda nazarî bilgiler edinebilmek amacıyla eczacılık ve tıp üzerine yazılmış oldukça fazla eser okudu. İstanbul'a gelerek (1863) bir süre amcazâdesi **Dr. Kâtipyan**'ın evinde misafir kaldı. Postahaneye memur olarak girdi *(1864)*, üç yıl bu görevde kaldı. Bu yıllarda yazı hayatına atılarak ilk denemelerinden sonra 1870 yılından itibaren kendisini tümüyle bu işe adadı ve bazı Ermeni okullarında öğretmenlik de yaptı. YEPRAD *(Fırat)* Ermenice gazetesinin yazı işlerini yönetti *(1871-1872)*. **Harutyun Sıvacıyan**'ın yayınladığı MEĞU Gazetesi'nde yazı işleri müdürlüğü yaptı *(1872-1874)*. Gazete kapanınca *(1874)* imtiyazı kendisine devredildi. Baronyan gazetenin adını değiştirerek TADRON *(Tiyatro)* adıyla çıkarmaya başladı *(6 Nisan 1874-1877)*. Aynı zamanda TİYATRO Eğlence Gazetesi adıyla Türkçe olarak da çıkardığı bu gazete, Türkiye'de yayınlanmış ilk tiyatro gazetesidir. Baronyan bu gazetedeki yazılarıyla CERİDE-İ HAVADİS ve **Güllü Agop**'u eleştirdi. Daha sonra 1883 yılı başlangıcında DZİDZAĞ *(Gülüş)* adlı yeni bir mizah gazetesi çıkarmaya başladıysa da bunu sürdüremeyerek YERGRAKUND *(Yerküresi)* gazetesinin yazı işlerinin yönetimini üstlendi. Edirne'de aylık Ermenice KHİGAR *(Bilgiç)* adlı mizah dergisini yayınlamaya başladı. Bu dergiyi İstanbul'a nakletderek haftalık olarak yayınını sürdürmek istediyse de maddî olanaksızlıklar yüzünden yayınını kesmek zorunda kaldı *(1888)*. Ömrünün son yıllarını parasal sıkıntılar içinde bir ticarethanede geçiren ve Edirne'den Patrikhane Umumî Meclisine de üye seçilmiş bulunan Agop Baronyan'ın Kafkasya'da çıkan PORTS *(Deneme)* ve ARTSAKANK *(Akis)* dergilerinde de yazıları çıkmıştır. Gençliğinde aktörlük de yapan Baronyan'ın eserleri ancak

ölümünden sonra Ermenistan'da basılmıştır. **İhmal Amca** *(Vartan İkmalyan)*- tarafından Türkçe'ye çevrilen yazılarında, kendisinin de içinde bulunduğu küçük burjuva yaşayışını alaya aldığı görülür.

ESERLERİ:

1- *Alaturka Dişçi*(1868); 2- *Millî Kodamanlar* (1878); 3- *İstanbul Mahallelerinde Bir Gezinti*(1880); 4- *Bağdasar Ahbar*(1886-1887); 5- *Adabın Zararları*(-1886-1887); 6- *İki Efendili Bir Hizmetçi*(1911); 7- *Haşmetlû Dilenciler*; 8 *Mizahî Salnâme; 9- Bilgiçin Kehanetleri*; 10- *Dalkavuk*; 11- *Aşk Tellâlları.*

«İNCELİĞİN ZARARLARI» DİZİSİNDEN

Zakar ağanın kulağı korkunç ağrır; bütün gece acılar içinde kıvrılarak sabahı bekler doktora başvurmak için. bilindiği gibi kulak, kötü sözler, yalanlar ve iftiralar işitmekten de ağrır. Derken tanyeri ağarır, Zakar ağa feneri yakıp, doğru üzerinde «gece de açıktır» yazılı bir eczahanenin kapısını vurmaya gider. kapı açılmaz. Zakar ağa, kulağının acıdığı aynı yeğinlikle kapıyı yine vurur; kimse ses vermez. Ne ayakta durmaya, ne oturmaya, ne konuşmaya ne de susmaya gücü yetmeden canı çıkar zavallının acıdan ve başlar vuruşlarını giderek yeğinleştirmeye. En sonunda ince bir ses işitilir yukarıdan:

– Kim o?

Soranın pencereden gösterdiği yüzünden, otuz yaşlarında olduğu anlaşılır.

– Benim, diye yanıt verir Zakar ağa inleyerek.

– Sen kimsin?

– Benim... Zakar ağa, der adam sancıdan başı sallanarak.

– Zakar ağa kim?

– Konuşacak vaktim yok hanım, kulağım korkunç ağrıyor.

– Kulağınız mı ağrıyor?.. Böyle sabahın erken saatinde... Kim olursunuz siz?

– Ööf be... Zakar ağa, hanım, Zakar ağa... yavrucu... Zakar, Zakar... Zakar derler bana, Noyemi'nin güveyisiyim... Zakar... Zakaaaar.

– Noyemi kim?.. Neyse... bekle biraz, şimdi açılır.

– Efendiye söyleyin çabuk aşağı insin, yalvarırım.

Şimdi gelir, biraz işi var da... bekleyin.

Kadın pencereyi kapayıp çekilir, ama Zakar ağanın sancısı çekilecek gibi değil.

– Çabuk yahu, açın kapıyı, diye bağırır.

Çeyrek saattan kapı açılır. Eczahanenin hademesi başlar süpürmeye; eczacı daha görünürlerde yok. Zakar ağanın yüzü sancıdan bin biçim değiştirir; bir kaşları yukarı kalkar, bir gözünün biri kapanır, bir burnu küçülür, bir dişleri sıkılır, bir ağzı açılır... Gözleri hep orta kapıda, dolaşıp durur eczahanenin içinde. Ah eczacı bir çıkıp gelse de, yalvarıp kulağına ilâç damlattırsa.

Güneş doğar; başka birkaç hasta da gelir doktoru beklemeye. Eczacı orta kapıdan girer.

– Aman efendim, hemen bir ilâç vereydiniz kulağıma.

Bekleyin,şimdi doktor gelir.

Zakar ağa, başı ellerinin arasında, bir sandalyeye oturur, dünya gözüne görünmez, konuşacak halde değildir. Ama hiç bırakırlar mı ki konuşmasın, zorla konuşturacaklar.

– Sanırım kulağınız ağrıyor, der hastalardan biri.

«Evet» anlamına başını eğer Zakar ağa.

– Çoktan mı ağrıyor?

«Hayır» anlamına başını kaldırır Zakar ağa.

– Çok mu ağrıyor?

«Çok» anlamına biraç kez sallar başını Zakar ağa.

– Ne oldu da kulağınız ağrıdı?

Baş işaretiyle yanıt verilmez ki bu soruya; susmak da olmaz, çünkü inceliğe karşı. «Neyine gerek be adam» dese, bu da inceliğe karşı. Öyle ki, Zakar ağa acısından inleyerek, eli kulağına dayalı başlar konuşmaya:

– Be kardeşim, dün akşam biraz terliydim... 2 numaralı Boğaziçi vapuruna girdim...

– Bağışlayın, 2 numaralı vapur Hisar'a uğrar mı? diye kesti sözünü hastalardan biri.

– Evet, uğrar.

– Çok ağır gider o vapur da, der başka bir hasta.

– Ben o vapura hiç binmem, der bir üçüncüsü.

– Benim de bindiğim yok, diye ekler dördüncüsü.

– Eee, 2 numaralı vapura bindiniz... sonra?.. diye sorar «ne oldu da kulağınız ağrıdı?» demiş olan.

– 2 numaralı gemiye girdim, Gazaros ağa dedi ki...

– Sözünü unutma, Gazaros ağa dediğin şu bizim kunduracı dostumuz mu? diye sorar hastalardan biri.

– Evet.

– Nasıl oldu onun işleri?

– Gazaros ağanın işleri bozulmuş muydu ki?.. diye sorar ikincisi.

– Bizim Gazaros ağa mı? diye bağırır üçüncüsü şaşkınlık içinde.

– Bozulmuştu ya, diye yanıt verir dördüncüsü, hayırsız bir güveyiye düştü adam... Terenik'e... evde ne var ne yoksa hepsini de sattı.

– Terenik mi?.. Şu Terenik ha?.. Vay işe yaramaz herif vay... Parseh'in oğlu... Babası iyi adamdı...

– Öyleyse anasına çıkmış, der biri.

– Anası da iyi kadındı efendim, diye mırıldanır biri.

– Zavallı Gazaros ağa... der bir başkası; ne de iyi kundura diker, hem ucuz hem de dayanıklı...

– Kundurayı ayağa uyduramaz ama, diye yanıt verir bir başkası; birkaç kalıbı var, hep onlara göre biçer, ve ister ki müşterilerin ayakları hep kendi kalıpları büyüklüğünde ve biçiminde olsun.

Bu konuşmalar sırasında Zakar ağa iki acı birden duyuyordu: birincisi kulak acısı; ikincisi de sözünü kesmelerinin acısı. Bırakmazlar adama ki konuşsun, tıpkı az önce hiç konuşmak istemediği halde zorla konuşturdukları gibi... Ama incelik

ona sabırlı olmasını emretti, o da sabırlı oldu... ta ki ilk soruyu soran söz alıp:

– Şimdi bırakalım kalıpları da Zakar ağayı dinleyelim. Eee Zakar ağa, ne dedi Gazaros ağa?

– Gazaros ağa dedi ki, diye sürdürdü Zakar ağa, vapurun burnuna binelim de biraz serinlenelim...

– Sözünü balla kestim; terli terli vapurun burnunda oturulur mu be kardeş? dedi hastalardan biri, ve ötekiler de aynı düşüncede olduklarını bildirdiler.

– Oturulmaz elbette.

– Büyük akılsızlık.

– Sağlık kurallarını hiç bilmemek demektir.

– Siz kendiniz çağırmışsınız kulak ağrısını.

– Demirden bir kulak bile terli terli, yelin karşısına konulmaz.

– Düpedüz delilik.

– Daha doğrusu aptallık.

Zakar ağanın sabrı tükenmek üzereyken, incelik doldurur onun sabır taşını. Biraz bekledikten sonra, dinleyenlerin çağrısı üzerine sözünü sürdürür:

– Terliyim, üşürüm, dedim ve indik alt kamaraya; oturduk...

Yeniden sözünü keserler:

– Yaşa!.. Gördün mü aklı?

– Bağışlayın öyleyse.

– Sözümüzü geri alırız.

– Şöyle desene... biz de vapurun burnunda oturdun sandık..

– İyi ki Gazaros ağanın sözünü dinlememişsin, aptal adamın biri Gazaros ağa.

– Rahmetli kardeşi de öyleydi.

– Onun karısı ne oldu?

– Hamparsum'un oğluyla evlendi.

– Şu... Manuk'un bacanağıyla mı? Hani bir evi vardı...

– O ev yanmadı mı ki?

– Çoktan yandı, arsayı da müsü Antuan aldı.

– Ne güzel kızı var Antuan'ın!

– Çok da güzel giyinir kerata.

– Geçen hafta bir amazon giymişti ki... fidan gibi...

– Kaça satıyorlar amazonları?

– Kumaşına göre, yarım liradan tut da git.

– Galata'da Beyoğlu'ndan daha ucuz.

– Evet, ben giysilerimi hep Galata'dan alırım... şu pantolonumu beş mecidiyeye almıştım.

– Ben de ceketimi iki mecidiyeye almışımdır.

– Pardesüme sekiz mecidiye verdim, ama çok iyi mal. Gerçi maldan anlayan bir dostla aldım.

– Bırakın şu adam sözünü bitirsin be... Siz konuşun Zakar ağa.

Zakar ağa, ikide bir kestikleri konuşmasını sürdürmemeye kararlıydı:

– Benim sözüm bitti... bu kadardı zaten... diye yanıt verdi.

– Yok, yok.. o kadar değildi...

Terliyim, üşürüm dediniz ve «alt kamaraya inip oturduk» demiştiniz... Ne yaptınız bakalım alt kamarada?

– Ne oldu alt kamarada?

– Kim vardı orada?

– Bitirdim dedim sözümü kardeşlerim, bitirdim.

– Peki, ne oldu alt kamarada ki kulağına sancı girdi?

– Pencere açık mıydı?..

– Kapıdan yel mi esiyordu?..

– Biri kulağına mı vurdu?

– Niye konuşmuyorsunuz Zakar ağa?

– Derdini saklayan derman bulamaz, derler, saklama da söyle, belki biz de sana bir ilâç salık verebiliriz.

– Bir şeye mi kızdınız ki, devam etmek istemiyorsunuz?

– Yok canım.

– Seve seve dinliyorduk .. ne diye kestiniz bizden? Devam et, devam et, hem acını da unutursun.

Zakar ağa sözün ipini yeniden aldı ele:

– Alt kamaraya indik, oturduk... yanımızdaki küçük pencere açıktı; karşıki pencere de...

Yeniden sözünü keserler:

– Kurander... kurander[12]*...*

– Kardeşim, birini kapataydın bari...

– Kuranderde oturulur mu ya?

– Düpedüz çocukluk!

Zakar ağa öfkesini gizlemeye çalışarak:

– Hemen kapattırdım pencereyi, çıktım vapurdan, eve gittim, gece başladı kulağım ağrımaya, işte o kadar, deyip tatlıya bağladı.

– Üşütmüşsünüz kulağınızı.

– Evet, üşütmüş.

– Bir şey değil, geçer.

Kapının önünde duran eczacı, doktorun geldiği muştusunu verdi. Doktor kapıdan girerken, Zakar ağa herkesten önce karşısına çıkmaya hazırdı. İyi ki doktor hastanın sözünü pek az kesti. Bir reçete yazıp aldı parasını.

Zakar ağa ilâcı hazırlattı ve orada hazır bulunanlardan gizlemeye çalıştığı öfkeyle eczahaneden çıktı. Kendi kendine şöyle diyordu:

«Bu ne kötü şey insana sözünün sonunu getirtmemek; her yandan bir eleştiri, her yandan bir soru... İnsan söylediğini de unutuyor, söyleyeceğini de. Bin kez pişman oldum; keşke hiç söylemeseymişim kulağım ağrıyor, diye. Bizim bildiğimiz, ilkin insan birinin söylediklerini dinler, sonra da kendisi konuşur. Konuşan güya bendim... beni dinleyenler benden çok konuştular. Be adam, bekle, bitireyim sözümü, sonra da sen konuş. Kulağımın sancısı sanki daha da yeğinleşti öfkemden... hey tanrım... hey tanrım... ağzımı hiç açmamalıydım ama, bırakmıyorlar ki...».

Eğer Zakar ağa, kendisinde de başkalarının sözünü kesme zayıflığı olduğunu duysaydı, hiç de kazmaya hakkı olmayacaktı. Öyle bir zayıflık ki, pek azı dışında hemen hemen her Ermeni'de görülmekte. Ben de sabırsızımdır, bırakmam birine ki konuşmasını sürdürsün. Konu dışında değişik sorularla sık sık keserim sözünü;

o kadar ki, zavallı unutur söyleyeceğini ve bana sorar:

– Ne diyecektim?.. Nereye getirip bağlayacaktım sözü?.. Ne üstüneydi canım konuşmamız?.. Bir şey söyleyecektim, tuhaf bir yere getirip bağlayacaktım...

Sonra kendisine, o tuhaf yeri bulması için yardım edersem de, bulamaz, ve sözün ip ucunu bulduğunda beni görmeye geleceğine söz verip, çıkar gider.

Demek, birinci sınıf söz kesenim. Ama öyle söz kesenler var ki, ben yanlarında hiç önemsizimdir. Bunlar yanında insan yalnızca sözün ipliğini değil, kendisini de yitirir.

Tanrı korusun sizleri ve çocuklarınızı bu tür söz kesenlerden.

NEZAKETİN ZARARLARI dizisinden

Gündüzün işinde çok yorulmuş olan Melkon ağa Samatya'daki evine yaya dönerken, dayanamayıp bir tramvaya atlar ve doğru içeri girip ufacık bir yer bulur, zar zor oturur. Daha yeni oturmuşken, arkasından tramvaya binen orta boylu şişman bir adam Melkon ağayı görür koşar yanına:

– Sizi gördüğüme pek sevindim.

– Ben de öyle, der Melkon ağa.

– Size söyleyeceğim var ama, beni yanınıza alabilseniz, şöyle bir parçacık ilişivereyim; küçük bir yer açarsanız yeter, sığarım, zaten ufak tefek bir adamım.

Melkon ağa dostuna yer verebilmek için sağa döner, sola döner, sağ ayağını sol ayağının üstüne atar, küçülmeye çabalar ve ezilip büzülürken dostu:

– Aman benim için rahatsız olma, ben şuraya sığarım, der ve gülya yer bulmuş gibi Melkon ağanın dizine oturur.

– Sakın rahatsız olmayın...

– Hayır efendim hayır; siz kendi rahatınıza bakın, galiba biraz rahatsız ettim sizi.

– Hayır.

– Kıştır şimdi, sıkışık otursak ısınırız.

– Evet.

– Rahatsız olduysanız söyleyin rica ederim.

– Hayır, der Melkon ağa güçlükle nefes alarak.

– Ne var ne yok bakalım Melkon ağa?

– Hiç.

– Evde nasıllar, çocuklar iyi mi?

– Hatırını sorarlar.

– Sağolsunlar.

Melkon ağanın dizleri uyuşmaya başlar, alnından ter akar, ama ne yapsın? Nezaket, boş şeyler için dostlarımızı gücendirmememizi emretmektedir.

– Hey gidi Melkon ağa hey, demek böyle ha? Birbirimizi tramvayda görecekmişiz desene. Canım rahat otursana birader, şöyle ayaklarını uzatsana...

Melkon ağa cevap vermez, ayağa kalkıp yerini dostuna bırakır.

– Ne o? Rahatsız mı oldun yoksa?

– Hayır, bugün çok oturdum da biraz ayakta durayım dedim.

O başka, ben de rahatsız oldunuz sanmıştım. Ee Melkon ağa, şu drahoma var ya, bizim milletin evini yıkıyor, ne olacak bunun sonu? Düşündükçe aklımı kaybediyorum.

– Hakkınız var.

– Ama bu pek önemli bir şey, öyle yüzüstü bırakılacak meselelerden değil. Ve işin önemini hissettirmek için Melkon ağanın kolunu kuvvetle çeker.

– Öyledir, der melkon ağa.

Dostu, Melkon ağanın ayağını kendi ayağıyla dürterek;

– Bizim millette buna hiç aldırış eden yok birader.

– Anlıyorum kardeşim, anlıyorum.

– Öyleki, babaları drahoma veremeyen zavallı kızlar çaresiz hep evde kalıyorlar... bu ne korkunç şey, cevap versene birader...

– Ne cevap vereyim?..

– Bugün bu en önemli mesele.

Melkon ağanın dostu her konuştuğunda ya onun göğsüne vurur, ya ayağına basar, ya iter, ya da bir yerinden çeker... Bizim milletin karşısındakine bu söz anlatma yolu, dinleyenleri dövmekten ibaret bir hatiplik sanatı olmuştur.

– Hakkın var canım, ama ben ne yapayım? Anlıyorum dediğini.

– Anlıyorsun ama hiç oralı olduğun yok, der Kaspar ağa, Melkon ağanın kolunu kuvvetle sıkarak. Tramvaydakiler gülüşür fakat dostumuz hâlâ anlamaz, muhatabını dövmeye devam eder. Sabrı tükenen Melkon ağa, tramvay Çemberlitaş'a gelir gelmez atıverir kendisini dışarıya.

Ne yapaydı Melkon ağa? Dostuna yaptığının nezaketsizlik, terbiyesizlik olduğunu söyleyebilir miydi? Hayır, nezaket, «Terbiyesiz» demeyi kesinlikle yasaklamaktadır. Onun için Melkon ağa dayak yemeyi terbiyesiz görünmeye tercih eder.

* * *

Kimyacı, bir kadını deneme olarak laboratuvarda çözümleseydi şu sonuca varırdı:

Ağıt	–	20
Krem	–	10
Böbürlenme	–	10
Kolonyalar	–	9
Kıskançlık	–	15
Lavanta	–	7
Beyin	–	1
Kırmızı kurd	–	4
Erik	–	8
İftira	–	12
Boş laf	–	4
		100

***

DOĞUM VE ÖLÜM

Doğum. – İşlerin nasıl gidiyor, ne kadar mal çıkardın bu ay?

Ölüm. – Aklımda değil, ama yazmışımdır deftere. Sen ne kadar çocuk getirdin?

Doğum. – Ben de yazmışımdır not defterine. Vaktin varsa kayaslayalım şunları birbiriyle de, anlayalım bakalım gelir mi çok, gider mi?

Ölüm. – Seve seve.

Doğum. – Oku öyleyse de bileyim, kaç kişi hangi hastalıklardan ölmüş bu ay?

Ölüm. – Peki.

90	kişi	veremden,
3	"	beyin yangısından,
40		25'lik tütünden,
6		tren kazasından,
7		verdikleri bağışın gazetede yayınlanmamış olmasından,
4		gemi kazasından,
3		çok yemekten,
2		basım evinde dizicilikten,
4		az yemekten,
6		çok para harcayan bir karısı olmadan,
7		gazetelerde uzun yazılar okumaktan,
5		baş ağrısından,
4		parlak vezin aramaktan,
3		kocasının kendisine içten bağlı olmaması yüzünden,
10		dar kunduralardan,
3		sinir zayıflığından,
4		bir başyazarın kendisine verdiği zahmetten,
106		rakıdan,
2		yanlış çeviriler okumaktan,
10		öğretmenlikten,
1		enfiyeden,
15		ucuza alınan etlerden,
4		töresiz çocukları olmaktan,
[illegible]		karnı sürmekten,
26		töresiz babanın oğulları olmaktan,
1		inme inmekten,
60		üfürükle hastalık iyileştirenlerden,
1560		işinin yabancısı doktorlardan,
10		tavlada çok «gele» atmadan,
10		açgözlülükten,
20		mide zayıflığından,
20		çok para harcamaktan,
5		inatçı bir bilgisizi kandırmaya uğraşmaktan,

6		kumara düşkünlükten,
30		doğruyu söylemekten,
2089		genel tutar.

Bu ay ölenler işte bunlar. Şimdi sıra sende; söyle bakalım, kaç kişi ve hangi hastalıklardan dünyaya geldi bu ay?

Doğum. — Olur.

800 kız çocuğu, ana-babaların oğlan çocuğu doğurmak isteğinden,
500 oğlan çocuğu, ana-babaların kız çocukları olmaya can attıklarından,

100	kişi	ana-babaların yoksulluğundan,
14	"	ana-babaların zenginliğinden,
74		rakıdan,
30		kâtibe aylığını ödememe pintiliğinden,
100		kadını işsiz bırakmama ilkesinden,
6		bir mirasçısı olmak gereksiniminden,
80		şaraptan,
70		karı-koca kavgasından,
140		karı-koca arasında barışkınlıktan,
160		aldatmacalı evlilikten,
2074		genel tutar.

İşte bunlar not defterimde yazılı olanlar.

Ölüm. — Büyük bir ayrım yok, denge korunmuştur.

Doğum. — Ama böyle sürecek olursa gelir daha çok olacak, çünkü çocuk doğurma gereksinimleri günden güne artmak üzere.

Ölüm. — Gider de azalmaz, çünkü ölmek gereksinimleri de günden güne artmakta.

Kısadan hisse. — İnsanlara ölümü ve doğumu veren, çoğunlukla bilinmeyen hastalıklardır.

Agop Baronyan

Agop Baronyan. Karikatür: Aleksandr Saruhan.

VARTKES BEDROSYAN
(Aşdarag – 9 Ağustos 1932)

Gazeteci, yazar ve sosyal bilimci Vartkes Bedrosyan, Erivan Üniversitesi Dil ve Tarih Araştırma Fakültesi'ni bitirdi*(1954)*. SOVETAGAN HAYASDAN, AVANGARD vb. gazetelerin yazı kadrolarında yer aldı *(1954-1961)*. PİONER GANÇ gazetesinin yazarlarından biri*(1961-1966)*, aylık KARUN dergisinin başyazarı*(1967-1975)* oldu. 1975'te Ermenistan Yazarlar birliği Birinci Sekreteri, 1981'de bu birliğin başkanı oldu.

Edebiyata şiirle giren*(1958)* Bedrosyan, daha sonra düzyazıya yöneldi ve *«Çocukluk Duraklarından Mektuplar»* adlı hikâye dizisini *«Yaşamış ve Yaşamamış Yıllar»*(1970), *«Son Öğretmen»*(1980) adlı romanları yazdı. *«Ermeni Eskizleri»* adlı denemesi *(1969-1982)*, Ermenistan ve diaspora yaşam ve tarihinin anlamlaştırılması açısından yazılmıştır. Yazarın eserlerinin çoğu gençlik psikolojisini tanımlamaya yöneliktir. (*«Şehrin Aralık Pencereleri /1964/, «Eczahane», «Ani»/1973,* vb.). *«Soyutlanmış Ceviz Ağacı»*(1981) adlı romanı, Ermenistan'ın dağ köylerinin kaderini ve güncel sorunları ele alır. Yazarın makaleleri, gezi notları, edebî eleştirileri *«Birçok Bilinmeyenlerle Eşitleşme»* adlı kitapta toplandı*(1977)*. 1975'te yazdığı *«Hipokrat'ın Şapkası Ağırdır»* adlı tiyatro eseri oynandı, *«Son Öğretmen»*(1979), *«Ermeni Eskizleri»*(1980), *«Yaşamış ve Yaşamamış Yıllar»*(1982) adlı eserleri sahneye uygulandı. Eserleri SSC ve dünyanın diğer halkların dillerine tercüme edilmiş olup *LENİN ÖDÜLÜ*(1969), *ERMENİSTAN DEVLET ÖDÜLÜ*(1979), *EKİM DEVRİMİ VE ONUR NİŞANI* ile ödüllendirilmiş olan Bedrosyan, 1976'da Ermenistan Merkez Komitesi üyesi ve Ermenistan SSC 9-10. Yüksek Sovyet Parlamentosu üyesi seçildi ve bu görevi SSCB'nin sona erişine kadar sürdürdü.

ÇOCUKLUĞUMUN İLK SEVGİLERİ

Çocukluğumuzun karanlık gecelerinde kendileri için şarkılar söylediğim bizim köy çocuklarının istedikleri ve beni inandırmaya çalıştıkları gibi, bir Enrico Caruzo olamadım. Annemin düşlediği gibi öğretmen de olamadım. «Öğretmen» yerine daha dolgun anlamlı «eğitmen» sözünü kullanan annem, babamın köy öğretmeni olmasını düşlemişti. Babamsa, Aleksandropol kentinin okulunu bitirdikten sonra kendi bağlarına dönmüştü. Çizer de olamadım. Oysa buna inanmıştım, çünkü daha dört beş yaşındayken, kâğıtlar ve bezler üzerine, kalemle, tebeşirle, kömürle,. bizim evi ve köyün bütün ak duvarlarını çizerdim. Ola ola, sıradan bir plan çizen oldum, – «mühendis» gibi çın çın çınlayan kelimeyi kullanmaya utanıyorum– birbirine benzeyen, sıradan evler planı çizen biriyim. Eşim beni, yaşamda başarısız biz adam saymakta; oğlumun benim soyadımla övünebilmesi için hiçbir neden yok. Tek başıma kaldığım üzüntülü anlarımdaysa, çocukluğumda işittiğim sesleri uyandırmak hoşuma gider. Ben bu seslere, canlı yaşayan yaratıklarmış gibi karşı koyarım, onlar da bana boyun eğerler. Uyanın, diye dürterim onları, sesleri; içimi devinimle, temizlikle doldurun, yaşlanmaya bırakmayın beni. Ve çocukluğumun sesleri beni dinler, uyanırlar.

* * *

Yılların sisi arasından Norig'in sesini işitiyorum: Sen hiç altın saat gördün mü?

– Bizim okulun saatı neden yapılmıştır bilmem. Altından mı?

Norig'in kahkahası çarpıyor kulağıma:

– Dangalak, altından olsaydı biliyor musun kaç kilo altın giderdi...

– ...Kaç kilo?

Çok... Dinlesene, bak nasıl işliyor, deyip kulağıma yaklaştırıyor sol bileğini. Yürek gibi...

Hafif, işitilmez, gittikçe uzaklaşıyor gibi bir sesle işliyordu saat. Sonra Norig, saatin yelkovanlarına, rakamlarına iyice bakmama izin verdi.

– Dayım getirdi Almanya'dan, dedi, arı altın. Otur.

Arı altının ne olduğunu bilmezdim ben o zaman. Ve söz aramızda, daha çok arı buğday görmeyi isterdim. Annem düşlerdi: «Savaş bitsin, paramız olsun, Yeğvart'dan bir yüz altmış kilo kadar arı buğday getirirsin, götürüp öğütürüm, arı unumuz olur, içine hiçbir şey karıştırmadan ekmek pişiririm, varsın çocuklar yesin. Arı, iri taneli buğday».

Kulağımda saat gibi pırıldıyor Norig'in sesi:

– Bak, kapağı var, o da altın. Al, ister misin?

– İsterim.

Saati sol kolundan özenle çıkarıp bana veriyor:

– Bırakmayasın ha, diyor, hafifçe dokun, açılır.

Hafifçe sıkıyorum, kapağın altından bir şey düşüyor yere. Aaa! Manuş'un

resmi. Komşumuz Manuş'un ufacık bir resmi. Arı altından saata bakacağıma, şaşkın şaşkın resme bakıyorum.

– Karanlık basınca konserimiz olacak küçük kardeş, diyor Norig. Şarkı söyleyeceğiz, hiç kaçırılır mı?..

Şarkı söyleyecekmişiz... sanki kendisi de benimle söyleyecekmiş gibi. Sesi yok ki... Manuş'ların penceresi altına dikilen benim. Manuş'ların evi iki katlı, dört kızkardeştirler. Dikilir, boynumu uzatır, sesimi salıveririm, kendisiyse taşın üstünde oturup başını sallar durur; bir şarkıyı bitirince, arkasından şunu söyle der.

Herhalde iyi şarkı söylüyor olacağım ki, yalnızca Norig değil, köyümüzün büyük çocukları da bana tek başıma şarkı söyletirler. Ah bir de çalgı çalmasını bilseydim... İki günden öğrenirim... Geçen yıl adamın biri saz satıyordu. Beş altı tane sazı vardı. Savaş daha bitmediği halde, saz satıyordu adam. «Al bana bir tane, istiyorum, al» diye ağlamıştım evde. Annem üzgün üzgün sokağa çıkmıştı, ben de arkasından. Adama yaklaşıp bir şeyler sormuş, sonra daha üzgün geri dönüp: «Seiz kilo buğday parası istiyor, demişti, sekiz kilo buğdayınız olsa, patatesle karıştırırız, olur sana on beş kilo adam akıllı ekmek».

Sizin anlayacağınız, saz alamadık, ve benim umudum boğazımın ses tellerinde kaldı. Ama ses telleri para etmezdi ki, buna karşılık kim buğday verirdi? Şimdi çocukluğumun o boş, kimsesiz sokaklarından, o benim hiçbir zaman olmayan, çalmadığım sazın sesini işitiyorum birden...

– Aram'a söz verdim, diyorum Norig'e, yeşil gözlü Seta için şarkı söyleyeceğim.

Norig kızıyor:

– Ver saatımı!

kendisi 16-17 yaşlarında, benden 4-5 yaş büyük Ama 4-5 yaşlarında çocuk gibi kızıyor:

– Benimkisi, diyor, köyümüzdeki ilk saat, hem de arı altın. Söylersin Manuş'a.

– Resim için de söyleyim mi?

– Ama kendisine söyleme dedi dersin.

– Niye? diye şaşıyorum ben.

– Büyürsen anlarsın.

Büyüdüm, ve giderek daha sık yanımda taşımaya çalışıyorum yaşadığım o günlerin teypini ki, basayım düğmesine ve teyp konuşsun, şarkı söylesin, ağlasın, ve ben işiteyim o geçmiş, unutulmuş günlerin ayak seslerini.

Savaş sonrasının ilk güzüydü dönmeleri beklenenler eve döndüklerinde. Ve köyümüzden kaç babanın, aç kardeşin, evlenmeye hazır kaç delikanlının eksilmiş olduğu yeni yeni belli olmaya başlamıştı. Savaş zamanında köyde daha az erkek kalmış olduğu doğruydu. Fakat kim bilmezdi onları başka bir yerde, savaşmakta olduklarını? Şimdilik yoktular ama, gelip dolduracaklardı boş kalan yerlerini. Ne var ki, boş yer çok aldı, çünkü ancak sağ kalanlar eve döndüler, ve bizden köyde kızların arttığı apaçık görüldü. Şimdi kim sevecekti o kızları? Kim evlenecekti onlarla? Bununla birlikte, köyün yeni kuşak delikanlıları, iyi sulanmış bir tarla gibi, sev-seeev diye şarkı söylemeye başladılar. 12-13 yaşlarındaki bizler, kıskanarak bakıyorduk onlara. Berber Hosrof'a gitmeye, sigara içmeye başlamışlardı bile...

Saat kaçta gideceksiniz Aram'la?

– Karanlık basar basmaz.

– Sonra ben seni Seta'ların evinin oralarda bulurum.

– Ev ödevimi daha yazmadım, diyorum ben. Bir de ezber edilecek bir şey var. Gazaros Ağayan'ın «Eğir, eğir çıkrığını» şiiri...

– Bir şarkı söylemekle ölmezsin.

Norig sinirli. Susuyor. Sonra birden, hiç beklenmeden acınacak bir hal alıyor. Oysa o, bizim köyün en güçlü delikanlısı; Manuş da en güzel kızı.

Çıkar yolu buluyorum:

– Söyleyeceğin bir şey varsa gidip Manuş'a bildireyim, diyorum, ben Manuş'u ne zaman istersem görebilirim. İstersen mektup yaz götüreyim. İster misin, hemen şimdi gideyim evlerine?

– Söyle akşam sinemaya gelsin, en son sırada oturup yanındaki yeri boş bıraksın. Işıklar söner sönmez bitki gibi filiz veririm yanında.

– Dedim bil.

Norig'in yüzü aydınlanıyor:

– İster misin? Vereyim saatımı, biraz tak koluna.

... Manuş'u geçenlerde Apovyan sokağındaki ekmekçide gördüm. Öyle evlenmemiş kaldı, kızkardeşlerinden üçü de kocaya varmadılar; yalnızca küçüğü, Gayane üç ez evlendi ve boşandı. Manuş beni tanımadı, gerçi ben uzun uzun baktım beyaz, ekmek gibi yüzüne, gözleri iyice görünmüyordu mor gözlüklerinin altından.

Ama o gün, yıllar önce, kendisine Norig'in altın saatından, şimdi altın içinde saklı bulunan o küçücük güzelim resminden söz edince, burnunun altından gülerek kulağımı çekmiş: «İyi aradaş bulmuşsun» demişti. Parmakları ince, sıcak; tırnakları da uzun ve parlaktılar. Sonra Norig'in sinemada bekleyeceğini, ışıklar sönünce de yanı başında «bitki gibi filiz vereceğini» söyleyince, ilkin güldü: «Fasulya mı ki filiz verecekmiş» diye sinirlendi. «Sen çocuksun, dedi, kendini bisiklet Armo mu sanıyorsun?».

Bisiklet Armo bizim köyün postacısıydı. Köyümüzün iki tekerlekli tek bisikleti onundu. «Bisiklet değil mübarek, uçan halı» derdi Armo. Bir ayağı topal, bir gözü dek ördü Armo'nun. Annem: «Bizim köyün dedikoduları hep o tekerleklerle gidip geliyor» derdi. Ben Manuş'a kızmış: «Haber götürüp getiren değilim ben, demiştim, görürsün, güneşli bir gün Norig ölür senin için, babam üstüne and içerim ki, bunu kendisi söyledi bana, ve şimdi güneşli günler dolu». Manuş yumuşadı, gevşedi. Sonra beni birden yanına çekip sımsıkı bastırdı gövdesine, ve ben yakından, çok yakından duydum genç kızın o şaşılacak kadar güzel kokusunu, göğüslerinin o gergin yumuşaklığını. Çıldırmak işten değildi. Masal sanki. Sonra sımsıkı öptü yanağımı: «Git, dedi, annemin sinemaya gitmemize izin vermediğini bilmiyor mu?».

Ancak yıllar geçtikten sonra anladım ki, Manuş olsun, köyün öbür kızları olsun beni kucaklayıp öperlerken, kendi sevdikleri delikanlıları öpüyorlar, tek başlarına kaldıkları anlarda onlara söylemek için buldukları sözleri bana söylüyorlardı. Ve ne yazık ki ben o sözcükleri daha yolda giderken yitiriyordum, çünkü bu sözcüklerin bana söylenmiş, benim olduklarını düşünüyordum. İnsan ancak

kendisinin olan şeyi yitirir. O sözcükleri, o öpücükleri iyice aklında saklayıp, koruyup, kendi ilk, en ilk sevgilerine benim de katılmamı sağlayan benden büyük arkadaşlarıma iletmeliydim, onların sevdikleri kızların benim de ilk sevgilerim olduklarının ayrımına varmadan...

One acılı, ne mutlu, ne günahsız zamanlardı ruhlarımız için. Birkaç gün önce Apovyan sokağındaki ekmekçide Manuş'a rastladım. Şişmanca, yumuşacık, ama daha evlenmemiş olan Manuş, dikkatle, titizlikle ekmek seçiyordu. Sonra satıcıya kestirdi ekmeği, yarısını çantasına koyup çıktı ve kaldırımın gürültüsünde eriyip gitti. Norig'inse şimdi dört çocuğu var, yıllar önce bir gece duvarın dibinde kendisi için değil, Aram için şarkı söylediğim o aynı yeşil gözlü Seta'dan. Şarkılarım benim, mektup, telefon, telgraftılar; özlem, bekleyiş, kudurmuşluk ve umuttular.

* * *

... Bir gece, bildiğim en acıklı şarkıları söylemiştim. Arevig'in düğünündeydi. Ordudan eve yeni dönen Oşaganlı bir teğmenle evlendiriyorlardı. Gerçi bütün köy Kara Sahak'ın kızı deli gibi sevdiğini biliyordu. Pencerelerinin altında kaç kez şarkı söylemiştim. Hatta bir kezinde Arevig, benim elimle mektup bile göndermişti Kara Sahak'a. Şimdi de kalkmış gelin gidiyordu... Oşagan'a. Arevig'in düğünü, savaştan sonraki ilk düğündü bizim köyde; zavallı, acılı bir düğün. Kardeşi 1941'de düşmüştü savaşta, babası da tek ayakla dönmüştü eve. İki madalyası olan Oşaganlıysa, giysiler, kapkacak, hatta bir piyano getirmiş diyorlardı savaştan.

Arevig'ler düğün için, mahallenin bütün lambalarını, herkesin ne kadar kadehi, kapkacağı, çatalı varsa hepsini evlerine getirmişlerdi. Çalgı çalınmıyordu elbette, çünkü kapıkomşuları Asanet, savaşta kocasını ve oğlunu yitirip tek başına kalmış, bütün gün kapının taşına oturur, içi kan ağlayarak küçük taşlar atardı ırmağa. Çalgı çalınmıyordu, ama ben bütün sesimle, üzgün ve yanlış manlış, üçüncü kezdir «sevdim, götürdüler yarimi» şarkısını söylüyordum. Esmer Kara Sahak'sa, o iyi yürekli, güçlü Kara Sahak, kutsal taş gibi dayanmış duvara, şarkımı işitmiyorcasına oflıyordu.

Bir an kesip şarkıyı:

— Arevig'i götürüyorlar, diye dürttüm Kara Sahak'ı. Çünkü ilkin evin, arkasından da avlunun kapısı açıldı ve bir sürü adam çıktı dışarı.

Kara Sahak bir şeyler haykırdı, ama evden yana dönmeyip, bana: «Şarkı söyle, beni toprağa gömesin söylemezsen...» dedi.

Sevdim, götürdüler yarimi

Yaralayıp beni, götürdüler...

Karanlık gecenin boşluğunda gürledi sesim, evden çıkanlar dolaylarına baktılar, ve ben bunlar arasında kolayca buldum Oşaganlı teğmeni, çünkü karanlıktı ama, bomba gibi patlıyordu çifte madalyaları. Demek yanında büzülmüş duran Arevig'di, gerçekten «Bu ne kıyıcı dünyaydı...» demek. Ben şarkı söylüyordum, yakındaki avludan da acılı bir köpek, bana eşlik ediyormuş gibi havlıyordu. Gücün tutabiliyordum gözyaşlarını. Arevig de benim ilk sevgim değil miydi?..

... Şimdi Kara Sahak bizim köyün yolunda benzin satıyor. Bir kez, iki yıl önce, bana kötü kötü, Arevig'in kocası Oşaganlı eski teğmene, savaştan sonra ne

yapmışsa ve niçin yapmışsa, sekiz yıl verdiklerini söylemiş, ve tüm bir sigaranın dumanını bir defadan içine çekerek: «On yıl da verilebilirdi» demişti.

* * *

... Bir gece de Ampert'e gitmiştik.

Köyün orta yerinde, bizim okulun karşısında, savaşta ölenler için bir anıt-çeşme yapmışlardı. Gündüzün açılış töreni yapılmış, erkekler acıdan veya sevinçten içmiş, kadınlar ağlamış, gençlere de istediklerini yapmalarına izin verilmişti.

Gençler Ampert'e yürüyerek gitmeyi kararlaştırmışlardı.

Beni de götürdüler.

Yıldızların ışığı altında yürüyorduk On-on beş delikanlı, bir yedi sekiz kadarda kız vardı. Arkadan da, yiyecek, halı, kapkacak yüklü Kara Sahak'ın eşeği geliyordu. Ara sıra yorulunca beni eşeğe oturtuyor, ama şarkı söylememi istiyorlardı. Öyle ki o geceki benim şarkılarım, eşeğe binmemin ücretiydi.

Ampert'e vardığımızda ortalık kararmıştı. Kilise ve kale, koyu bir yığın, koyu maviye boyalı efsanevi devler gibi görünüyorlardı. Ve göyüzünde bütün yıldızlar patlak verince, masal dünyasındaymışız gibi geldi bana.

Kızlar halıyı serdiler, delikanlılar başladılar odun toplamaya ateş yakmak için. Ben oturmuş, dalgın gökyüzüne bakıyordum. Gündüzün nereye gider bu yıldızlar? Kaç savaş görmüştür ay? Ne olurdu, savaşta ölen Ermeni askerleri birden çıkıp gelselerdi Ampert'e, bizimle birlikte ateş yaksalar, masaya otursalardı... «Hovig», diye yarım yamalak kendi adımı işittim. Maryamig'di seslenen: «Hovig'ciğim, şu mumu al, benimle gel, dereye düştüm ıslandım». Maryamig gerçekten de tepeden tırnağa ıslanmış titriyordu. «Gidelim, dedim, ben yanındayım korkma».

Manastırın bölümü karanlıktı, sağında solunda daracık hücreler vardı, duvarın bir yeri açılmıştı ama, zararı yoktu. «Buraya girerim, dedi Maryamig sen mumu duvara yapıştır, git.»

«Ben duvarın öte yanında durayım, dedim, istersen yüksek sesle, veya alçak sesle şarkı söyleyim, ha?..». «Pencerenin altında durmuş... diye bir şarkı var ya, dedi hafifçe Maryamig bir yandan titreyerek, işte onu söyle, ama alçak sesle, kimse işitmesin...». Ben mumu birtaşa dikip, geçtim duvarın öbür yanına. Duvar oıdukça yıkılmıştı, ve ben açık yerden elimi uzatıp: «Buradayım, korkma» dedim. Maryamig haftfçe güldü: «Bakma Hovig, şarkını söyle». Ben yeşilliğin üstüne oturup hafiften, yıldızların fısıltısı gibi hafiften, başladım şarkı söylemeye. Derken, bir ayak sesi işittim. Hrayr'dı. «Ne yaptyorsun?» diye sordu. «Mayramig içeride, giysilerini değiştiriyor» dedim. Hrayr duvardaki açık yere yaklaştı, bende ona sokuldum. Mayramig'lerin evi önünde çok kez Hrayr için de şarkı söylemiştim. Ve her söyleyip bitirdiğimde Mayramig: «Yaşa Hovigcik, derdi, artık eve git». Bunu bana, sanki yanımda Hrayr yokmuş gibi söylerdi. Duvardaki açık yerden Mayramig'i görüyordum. Kayısı rengi giysisini çıkarmış, kurutmak için sıkıyordu. Sonra giysisini Taşın üstüne serip, gömleğini çıkardı. Mumun ışığı artmış mıydı ne?.. «Üşümesin?» diye fısıldadım Hrayr'ın kulağına. Ama nedense bilmem, avucuyla kapadı ağzımı. Hafiften titriyordu eli. «Sen de mi üşüyorsun Hrayr?». «Eşek, diye fısıldadı kulağı-

ma, yüzde yüz eşek!». Maryamig gömleğinden sonra kalanı da çıkarmış ve mumun ışığında çırılçıplak durmuştu. Hrayr'ın kulağına hafifçe: «Ne ince beli var» dedim. Ama o, daha çok titriyordu ve yanıt vermedi. Maryamig ıslak saçlarını geri çekti memelerinden, sonra eliyle bir kez hafifçe okşadı onları. Esrimiş gibiydi, kendi kendine ben bir kezinde ablamı da böyle görmüştüm yüzerken, ama ona bakmak benim için bayağı ilginç bir şeydi. Oysa burada, bizden olağanüstü bir titreme duydum. Kilisenin karanlığında mumun ince ışığını ipekli bir tül gibi omuzlarına atmış olarak duran Mayramig ne güzeldi. «Sen bakma, diye birden beni ittiğini duydum Hrayr'ın, sen de delikanlısın, bakma!». Bir de Mayramig'in sesini işittim: «Hovig, neredesin, niçin şarkı söylemiyorsun?». Hrayr, başını duvarın açık yerinden geri çekerek: «Şarkı söyle, diye fısıldadı, söylemezsen toprağa gömesin beni». Doğrusu o anda ben, Hrayr'ı birkaç dakika için toprağa gömmeye karşı değildim, ama bana seslenen Mayramig'di, onun için başladım şarkıya:

Durmuşum pencerenin altında
gece yarısı, çıt yok
Sense rahat uykunda esrik...

Ve ben, ancak yıllar sonra anladım Hrayr'ın beni niçin ittiğini, neden Maryamig'e bakmamı istemediğini. Değil mi ki Mayramig de benim ilk sevgimdi... Onun için sabahleyin kayanın üzerine hepimizin adlarını, ve ilk ağızda Mayramig'in adını yazarken, Hrayr: «Şimdi de benimkini yaz» dedi. Ve ben, rahatça, kötü kötü onun gözlerine baktım, ve aynı renk yağlı boyayla kendi adımı yazdım yanına: Hovig Hamazaspyan. Hrayr'ın adınıysa, başka renk bir boyayla, en sonuna, Mayramig'in adından en uzak bir yere yazdım.

Yılların hızlı treni giderek daha daha uzaklaştırıyor beni, çocukluğumun belki de son istasyonlarından biri olan Anıpert'deki o geceden... Ama şimdi de öyle ruhi anlarım oluyor ki, olanaksız olasıya dönüşüp, aynı şey bir gece görüntüsü gibi gözlerimin önüne geliyor: Manastırın karanlık mavisinde, mumun ak ışığını ipek gibi sarmış olarak arı, gümüş gövdesine, taranıyor, taranıyor da taranıyor ve kendi kendine esniyor Mayramig...

* * *

Ne şarkıcı, ne öğretmen, ne de tam bir mühendis olabildim. Zararyok, varsın eşim beni yaşamda başarısız bir adam saysın, varsın oğlum babasının soyadıyla övünemesin. Ben yalnızca çizer olamadığıma acınırım. Öyle ya, seslerin resimlerini çizerdim çizer olsaydım: Çocukluğumun seslerinin resimlerini. Evet, sesleri çizerdim; seslerin rengi var, gövdesi var, üzülür sesler, özlem çeker, sevinirler. Benim çocukluğumun sesleri özel bir kurttan çıkarılmış al boyayla çizili resimlerdir. Ve bu al ölmez bir renktir; üstüne toz oturmuşsa silin, ve yeniden yaşar renkler; ses çıkarır, gürültü ederler doğdukları zamanki gibi. Maryamig, Manuş, Arevig, neredesiniz? Otuz yıllık bir gecikmeden sonra sizlere sevgisini açığa vurmak yürekliliğini gösteren küçük Hovig'inize ses verin.

Vartkes Bedrosyan

VAHE BOĞOSYAN
(Erivan 1944)

Gazeteci ve yazar Vahe Boğosyan, Erivan Üniversitesi'nin Gazetecilik Bölümü'nü bitirdi*(1970)*. 1976'dan beri KARUN sanat dergisinin edebiyat bölümünü yönetmektedir. Hikâye ve romanları «*Yağmur*»(1965), «*İleriye Doğru Yaşam*»(1972), «*Şövalye İstasyonu*»(1977), «*Masallar Kutusu*»(1980), «*İlâhi Ceza*»(1981) başlıklı kitaplar halinde topluca yayınlandı. Yazarın çeşitli hikâyeleri ayrıca Rus, Urayna, Leh, Litvanya, Azeri ve Gürcü dillerine de çevrildi.

SICAK KAR

– Yakanı kaldır, dedi babası, soğuk.

Kışın mavi sabahında yanyana gidiyorlardı. Çocuk,ellerini paltosunun ceplerine sokmuş, bir tür isteksizlikle yürüyordu. Küçük kar tanecikleri ince yağmur gibi vuruyordu yüzlerine.

– Öf bu kar da... diye canı sıkıldı babasının. Hem dilini neden dışarı çıkarmışsın?

Çocuk dilini çıkarmış kar taneciklerini avlıyordu.

– Ana okula gitmek istemiyorum, dedi.

– Karların içine girme, yoldan yürü.

– Beni dövüyorlar, dedi çocuk, istemiyorum ana okula gitmeyi.

– Uyduruyorsun, çünkü tembelsin ve istemiyorsun sabahları erken kalkmayı. Yok eğer seni gerçekten sıkıyorlarsa demek yaramazlık ediyorsun.

– Yaramaz değilim.

– Yaramaz değilsin, Tanrı'nın kuzususun, ama onlar seni... Babası bir sigara yaktı. Bak,beni dinle; onlar eğitim görmüş, okumuş ailelerin çocukları. Sen

onları sıkmazsan sana dokunmazlar.

Paltosunun cebi dardı. Çocuk elini dışarı çıkarıp bileğini babasına göstererek:

– Bak, nasıl tırmaladılar.

– Demek ki bir şey yapmışsın, öyle durup dururken kimseyi tırmalamazlar.

– Hiçbir şey de yapmadım. Çocuk elini yine soktu cebine. Küçük bir ayıyla oynuyordum, Haygaz istedi vermedim, o da beni tırmalayıp elimden aldı.

– İstediğinde vermeliydin ki, tırmalamayaydı.

– Bir çocuk daha var, Hayg –hani babasının şoförü bir kez kulağımı çekmişti– ne söylersem yineliyor.

Babasının yüzü asıldı:

– Anımsadım, dedi. Görüyor musun? Demek seni seviyor ki, söylediklerini yineliyor. Yoksa durup dururken niye yinelesin.

– Sen anlamıyorsun ki baba. Çocuk başını yukarıya kaldırınca, duru gözleri, kasketinin siperi altından babasının bakışına rastladı: O benimle alay ediyor.

Çocuğun sözleri soğukla birlikte babasının sırtına çarptı. Babası attı sigarayı, paltosunun içinde büzüldü ve nedense çocuk gibi dilini dışarı çıkarıp, kar taneciklerini avlamaya başladı.

– Ne bileyim, dedi, o çocuk herhalde kötü niyetle yinelemiyordur senin sözlerini. Ayakların üşümüyor mu? Gel kucağıma alayım...

– Hayır baba, diye sıyrıldı çocuk babasının kollarından, ben büyüdüm artık, ayıp olur.

Babası üşüyordu. Her halde ayakkabılarına su sızıyor diye düşündü.

Çocuk:

– Peki sen neden her zaman, kavga etmek olmaz diyorsun?

– Çünkü kavga etmek kötü. Kavga etmek, hırsızlık, yalan söylemek... hep kötü şeyler.

– Ya niye öbür çocukların babaları öyle demiyorlar?

– Bütün ana babalar öyle derler.

– Hayır, demiyorlar işte. Çocuk bir büyük adam ciddiliğiyle başını salladı. Söyleselerdi çocukları kavga etmezlerdi ki...

– Sence ana okulu savaş alanı da, herkes sabahtan akşama kadar vur kırla mı uğraşır?

– Vur kırla uğraşmıyorlar ama, bir şey olunca hemen kavga ediyorlar. Bir ben kavga etmiyorum. Zaten ben de kavga edeceğim.

– Nasıl kavga edecekmişsin. Kötü şeyler söylüyorsun...

– Hıh, dedi çocuk başını eğerek, boksla döverim.

– Olmaz, dedi babası. Durağa varmış troleybüs bekliyorlardı. Sen öyle şey yapmazsın. Kulaklarını koparırım. Benim çocuğum iyi olmalı. Ruhunu kötü sözlerle kirletmeni, herhangi birinin canını sıkmanı istemem. Sen böyle temiz de büyümelisin, yoksa sıyrık herifin biri olursun. Sıyrıklığın kötü bir şey olduğunu biliyor musun?

– Bilirim, diye içini çekti çocuk. Troleybüs gelmiyor.

– Gelir, dedi babası. Sen anladın mı ne demek istediğimi?

– Anladım, dedi küçük. Haygaz, Arpig, bütün kavga eden çocuklar sıyrık, edepsiz olurlar.

– Yok canım... diye şaşırdı babası. Durakta, eve geç kalmış, donmuş bir insan topluluğu yığılmıştı. Baba, çocuğunun elinden tutup bir yana çekti. Onlar daha çocukturlar, düzelirler, dedi.

– Ben kavga edecek olursam düzelmem mi baba?

Babası çocuğunun kendisiyle alay mı ettiğini, yoksa ciddi olarak mı sorduğunu anlamadı.

– Ne? Öğretmeniniz kavga edenleri cezalandırmıyor mu? diye sordu. Troleybüs gelip durdu ve baba oğul inenlere engel olarak ön kapıdan içeri girdiler.

– Cezalandırmıyor, dedi çocuk, biraz ayakta durduruyor, o kadar.

Babası oğluna troleybüste konuşulmaması gerektiğini anlattı ve çocuk sustu. Sonra bir kadın kalkıp yerini onlara verdi, baba oturdu çocuğunu dizlerine aldı.

Çocuk, troleybüsten indikten sonra:

– Bir şey olursa diyor Vartiter yoldaş, bir saat ayakta durdurun, ama sonra hemen unutuyor dediğini.

– Olsun, ne de olsa kavga etmemeli...

***

Adam, ana okuldan dışarı çıktığında, çocuğun sözünü ettiği Hayk ve babasının şoförüyle yüz yüze geldi. Şoför, avurt kemikleri geniş, kızıl karmakarışık saçlı, kendisine güven dolu yürüyüşlü bir gençti. Genellikle şoförün bütün halleri adama küstahça göründü, ve orada bekleyip çocuğuna yaptığının hesabını sormayı kararlaştırdı. Arabaya yaklaşıp orada durdu.

Adam düşündü: «Ne hakla?». Kızdı: «Sen kim oluyorsun? Sana ne ki çocuğumun kulağını çekiyorsun?».

Şoför ana okuldan çıkmış, yaklaşıyordu.

Adam birden duydu ki içinden, şoförün yaptığı hiçbir şeyle haklı gösterilemekle birlikte, kendisi kızamaz. Bayağı öfkeleniyordu ama, bu bir iç öfkeydi, dışarıdan görünmeyip yalnızca denizin dibini yıkan bir su altı depremiydi.

Şoför yaklaştı, kuşkuyla baktı adama, volana geçip oturdu ve araba yavaşça oynadı yerinden. Adam saatına baktı. İşbaşına pek az zaman kalmıştı. İvedilikle durağa gitti. Bir zavallılık vardı bu ivedilikte, ve adam birden çocuğunu yanlış eğittiğini düşündü.

Biliyordu ki, şoförle çatışmaya girişse bile, bundan bir şey elde edilmezdi. Nasıl olsa kaba sözler söylemezdi ona. Yıllar yavaş yavaş kızma, kavga etme yeteneklerini onun içinden söküp çıkarmışlardı. Şu veya bu olay karşısında, kendisi ya sevinir ya sevinmezdi; o kadar.

... Astğig ince belliydi ve çıldırtıcı bir gülüşü vardı. Bu onun ilk sevgisiydi... Sonra Astğig'le evlenen ve bir yıl geçmeden Astğig'in onu bıraktığı adam, bütün akşam ağlamıştı: İlkin lokantada, sonra da parkta... Ama razı olmayabilirdi... Sonra, kendisine neredeyse zorla dayatılan ya bölüm şefliği görevi...

Belki de çocuğuna: Evet, sana vururlar, seni kızdırırlarsa, sen de vur, tırmala, canlarını acıt demesi daha doğru olurdu. Bugün oyuncağını alırlar elinden, yarın sevdiğin kızı, işini, sanatoryumda dinlenme kâğıdını, evini...

Şimdi gider, tam zamanında yetişir işe, kendisine verilen işleri başı eğik yerine getirir. Gerçi işe gecikmek şöyle dursun, günlerce çalışmaya gelmeyenler de vardır.

On günü aşkın bir zamandır çocuğun ana okul ücretini yatırmak için yarım saatlik bir vakit bulamıyor. Oysa başkaları günün büyük bir kısmını kendi kişisel işleriyle uğraşmakla geçirirler.

Hemen bugün, çocuğunu eve götürdüğünde, kendisini şimdiye dek yanlış eğittiğini söyleyecek O başkalarını üzmezse bile, kendisini üzecek olanlar bulunacağını anlatacak. Bütün hallerde kendi çocuğunun zarar görmemesi yeğdir.

«Vur, diyecek, sen doğru söylüyorsun. Öğretmen üstüne dediklerin de doğru, değmez ona umut bağlamak. Her yolla, her ne pahasına olursa olsun, yaşamın üstüne çıkmalı, yoksa altta kalır, boğulursun».

***

Adam saat 11'de şefien izin almadan çıktı işyerinden, gidip çocuğun ana okkul ücretini yatırdı, dönüşte de yolda bir atış yerine girip nişan aldı ve beceremediği için, durup öbür atış yapanlara baktı. Sonra yeniden nişan aldı ve bu kez saçmalardan ikisi hedefe değdi. Adam sevinçli dışarı çıktı, çocuğuna sıcak ayakkabı aramak için öteberi satan bir dükkâna girdi, kendisine bir boyun bağı aldı, dışarı çıktı ve işe ara verme zamanı olduğu için bir kahveye girip haşlanmış sosis yedi, bir pazar günü rahatlığıyla kahvesini içti, öyle ki işyerine saat 2'yi 10 geçe vardı.

Daha merdivenden çıkarken, çalışanlardan biri, şefin kendisini sorduğunu söyledi.

Adam doğru şefin yanına gitti. Şef onu gülümsemeyle karşıladı, ama kızmış olduğu belliydi. Adam bunu ancak, şef oturması için başıyla yer gösterince anladı. Ama şef, on dakika boyunca, hep bazı kâğıtları gözden geçirmekle uğraştı.

En sonunda başını kaldırıp:

— Size bir şey mi oldu? diye sordu şef.

Adam şaştı:

— Ne olmalıydı ki?

— Ne bileyim, dedi şef dört saattır işyerinde değilsiniz de...

«Üç saat on dakika, diye düşündü adam. Bunun bir saatı zaten öğle aralığıydı. Hem öyle adamlar var ki, günün yarısından çoğunda yok olurlar ortadan».

— Özel bir işim vardı...

Şef gözlerini dikmiş baktığı için, adam çevirdi yüzünü:

— Çocuğumun ana okul ücretini...

— Özel işlerinizle işten sonra uğraşın, diyerek ayağa kalktı şef Kaldı ki cumartesi pazar günleri de var.

Adam düşündü: «Günlerce işe gelmeyenlere neden bir şey demiyorsunuz da, beni iki saat geciktiğim için çağırmış aşağılıyorsunuz. Çoğu zaman ben saat yediye kadar kalıyorum işyerinde».

—... Kimsenin hakkı yok işi kendi başına bırakıp gitmeye. Alt tarafı bu iş yerinde bir düzen olmalı mı, olmamalı mı?

Şef ileri geri yürüyor, adam da onu izlemek için boynunu bir o yana bir bu yana çeviriyordu.

«Ne yapmışım ki yani... diye düşünüyordu adam. Her gün işe tam vaktinde gelmiyor muyum, cumartesi pazar günleri de fazla ücret almadan çalıştığım olmuyor mu?»

— Ve burada herkesin istediğini yapabilir olduğunu sanmayın. Şef en

sonundu oturdu yerine: Gidebilirsiniz, umud ederim ki bu sonuncusu olur...

Adam kendisini haklı göstermek, savunmak istiyordu, ama hiç bir şey söylemeden dışarı çıktı. Yolda giderken şefin haklı olduğunu kabul etti. Gerçekten de her yerde bir düzen olmalıydı. Cumartesi günü de gidebilirdi ana okul ücretini yatırmaya. Atış yerine girmek de nereden esmişti aklına? Sonra da dükkâna... Hiç olmazsa döneydi de işyerine, öğle aralığında çıkardı...

***

– Bugün nasıl geçti ana okulda? diye sordu babası.

– İyi, dedi kılçük, parka gittik eğlenmeye, kar topu oynadık.

– Canını sıkan olmadı mı?

– Hayır, dedi çocuk, yalnız Aşot peşkirimi çamura attı.

– Niye? Öyle rastgele mi oldu?..

Çocuk ciddileşti:

– Hiç de rastgele değil. Ben ayrımında olmadan dokunmuşum asılı peşkirine, peşkir yere düştü, o da kaldırdı, sonra benim peşkirimi alıp, götürdü çamura attı.

«O çamurlu peşkiri onun ağzına burnuna sürmeliydin şaşkın, diye düşündü adam. Sen de durup öyle bakmışsın. Belki de dızırdamışsındır.»

– Öyle ufak tefek şeylere aldırma, sen her gün dokunmuyorsun onun peşkirine ki o da seninkini çamura atsın.

– Doğru, dedi kılçük. Hem sana bir şey söyleyim mi baba? Ben ağlarken Aşot geldi, benden bağışlamamı diledi.

«Sen onu kendin zorlamalıydın bağışlama dilemeye, diye aklından geçirdi babası, öyle acıma duygusu uyandırarak değil».

– Bak gördün mü? Anlamış yanlışını da senden bağışlamanı dilemiş.

Çocuk belki milyonuncu kez:

– Kavga etmek olmaz, değil mi baba? diye sordu.

Babası durdu. Kaldırımda insanlar yürüyordu: Yaşlılar, çocuklar, gençler. Adamcağız birden, o insanların, bu dünyanın, ve çalışma gününün yorgunluğundan sonra insanı evine ulaştıran troleybüslerin iyi oldukları duygusuna kapıldı. Düşündü ki adam, eğer Astğig'in hikâyesi yinelenseydi, kendisi yine öyle davranırdı; evi de yine başkasına bırakırdı. Ne yapaydı, öbürü tek başına yaşayan veremli bir kadındı, nasıl olsa ilk ağızda onun eve kavuşması gerekirdi. Kendi evinin şimdi kentin ta öbür ucunda olmasının ne önemi vardı. Aynı yerde binlerce başkaları da yaşamıyorlar mıydı? Önemlisi, insanın içinde ışıklı bir nokta bulunmasıydı.

Çocuk babasının elinden çekerek:

– Niye durdun baba? diye sordu.

Babası elini oğlunun omuzuna koyup:

– Biliyor musun? dedi, yaşamda en büyük şey iyi insan olmaktır.

– Biliyorum, dedi kılçük, babasına sokularak. Söyleyim mi niçin kavga etmek olmaz? Çünkü yırtıcı hayvanlar kavga ederler. Öğretmenimiz Vartiter yoldaş dedi ki, insanlar birbirlerini sevmeli, dedi.

– İnsanlar birbirlerini sevmeliler ya, diye yineledi babası. Öğretmeniniz doğru söylemiş. Peşkirine gelince, o bir şey değil, annen yıkar, onun için burnunu asma...

Vahe Boğosyan

YEĞİŞE ÇARENTS
–Soğomonyan–
(Kars 13 Mart 1897-Erivan 29 Kasım 1937)

Şair, yazar, mütercim, eleştirmen ve kültür adamıYeğişe Çarents, Kars'ın Ermeni ve Rus öğretim kurumlarında okudu*(1908-1912)*. Orada ilk şiir denemelerini yaptı. Yüksek öğrenimini 1916'da gittiği Moskovada'ki Şanyavski Üniversitesi'nde sürdürdü. 1918-1919 yıllarında Kızıl Ordu saflarında Rusya'nın iç savaşına katıldı. 1919 yılının sonunda Ermenistan'a giderek 1920 yılı Mayıs ayaklanmasına katıldı. Ermenistan'da Sovyet yönetiminin güçlenmesinden sonra 1922'de Moskova'ya giderek, Valeri Brusov Yüksek Edebiyat-Sanat Enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1928-1935 yıllarında Devlet Yayınları'nda sanat yönetmeni olarak çalıştı. Şiire sembolizmin etkisiyle başladı. İlk şiiri Tiflis'te yayınlanan BADANİ almanakında çıktı*(1912)*. 1914'te kars'ta *«Yerek Yerk Dıkhratalug Ağçıgan»* (Açı Çeken Kızın Üç Şarkısı) başlıklı ilk şiir kitabı yayınlandı. İlk romanı ise, *«Yergir Nayiri»* adıyla 1926'da Erivan'da yayınlandı. Bu roman, Doğu Ermeni edebiyatının temel taşı sayılır. Çarents, sayısız şiirlerinde ve düzyazılarında genellikle sosyalizm ve yurtseverlik temalarını işlemiş ve bu alanda kendisinden sonra gelen edebiyatçılara esin kaynağı oldu. Ermeni şiir sanatını, millî ve hümanistik motiflerle olduğu gibi, sanat ve çok çeşitli biçim ve dialektik ilkelerle zenginleştirdi. Yazdığı *«Kafkas Tamaşa»* adlı ilk tiyatro oyunu, Bakû ve Tiflis'teki Ermeni Dram tiyatrolarında temsil edilmiştir*(1925-1926)*. 1924 yılında Türkiye yoluyla İtalya, Almanya ve Fransa'ya yaptığı verimli bir geziden sonra yurda dönen Çarents, *«Noyemper»* (Kasım) adlı Edebiyat Birliğini kurarak, bu birliğin başkanı oldu*(1925)*.

Bu arada **M. Lermondov**'un *«Ölen Gladyatör»*, **H. Hayne**'nin *«Dokumacı»*, **U. Widman ve E. Verharn**'ın dizilerini tercüme etti. Hele *V. Mayakovski, A.*

Puşkin, V. H. Goete, M. Gorki vb.'nin eserlerinden yaptığı tercümeler ona apayrı bir ün kazandırdı. Eserleri dünyanın birçok dillerine çevrildi. Ermenistan'da bir şehir *(Çarentsavan)*, Erivan'daki Edebiyat ve Sanat Müzesi, ayrıca okullar, sokaklar, kütüphaneler vb. onun adını taşımaktadır.

ÇILDIRAN YIĞINLAR

I

Uzak yakın yoldaşlara, dünyalara, güneşlere
Ateş gibi ruhlara,
Yalım yalım yanan ruhlu herkese,
Güneş gibi sarı sıcak ruhlarına onların,
Bu kudurmuş ölüm kalım kargaşında
Kurban giden o canlara selâm, selâm.

II

Akşamdı, ateş alı bir akşam
Batıyordu kızıl güneş batıda
Kanlı bir sis çökmüştü ovanın üstüne
Al güneşin yüreğinden ağı akmıştı sanki.
Batıyordu kızıl güneş Batıda
Ağıydı kıustuğu, ovada kan vardı
Kıpkırmızı bir pota yakmıştı ufukta
Ve kıra kan ışıltısı serpiyordu
Ve yanmıştı dalga dalga tarlalar
Al ışığıyla akşam güneşinin.
Karşılarında uçsuz bucaksız
Alabildiğine yayılmıştı al-ateş ova
Başlangıçsız ve sonsuz bir deniz gibiydi
Akşamın sisinde.

III

Altında akşam güneşinin
Yanarak akşam güneşiyle
Savaşıyordu o eski kırda
Çıldırmış bir kalabalık.
Kentlerden gelmişlerdi yine,
Köylerden, uzak yakın steplerden.
Ateştiler, umuttular yalım yalım.
Kentten gelen, köhne bir sis bırakmıştı arkada

Dumanlı bir bulut olup yaşama çöken;
Uzak köyden gelen, nem toprağı.
Tek altın başak vermemişti
Uysal yaşam o toprakta.
Steplerden geleni
Sonsuz genişliğini getirmişti ufkun
O genişlik ki kendi cezaevi olmuştu.
Bulanık sisli uzak kentten geleni
Veremli yüreğini getirmişti al bayrak gibi.
Köyün sonsuz karanlığını bırakıp gelen,
Kaslarında, dölleşmiş gücünü toprağın.
Köle gibi yaşadığı steplerden geleniyse
Açık mavi gözlerinde
Sonsuzluğunu getirmişti steplerin...
Dayanamayıp eski yaşama çıldırmış
Ve toplanmış uçsuz bucaksız ovada
Savaşa ayaklanmışlardı.

IV

Yalım yalım batıyordu akşam güneşi
Ve çıldıran yığınlar
Savaşıyorlardı türküler söyleyerek.
Karşılarında serili ova
Alına belenmişti güneşin
Ve uzaktaki yolda dev kent görünüyordu.
Tasasız yatmış akşam güneşinin altında
Böbürleniyordu hafifçen
Binbir renkli bir yığındı eski kent
Pırıl pırıl.
Irakta çok ırakta enine boyuna yayılmış
Yüzüyor gibiydi yumuşak sisinde akşamın
Ve al havada asılı gibi duran
Kocaman dik yapıları gittikçe kararıyor.
Siliniyor renkleri, bulanıyorlardı.
Ve son ateşinde güneşin
Yalnız pencereler parlıyordu kana belenmiş,
Ateş alı balkıyorlardı güneşe karşı
Keskin bir taşa tutuşmuştu yüreklerinde...
Ve bağrına gökyüzünün çiviler gibi saplı
Kan içinde parlıyordu dev bacaklar.
Duman çıkmıyordu ağızlarından
Solumuyorlardı gürlercesine
Katılaşmıyordu artık gök onların dumanıyla
Yalnız yoğunlaşıyordu sis
Yitirerek içinde demir bacaları.

V

Güneyine doğru kentin
İstasyon görünüyordu: kocaman, korkunç, utkulu.
Irak sisin içinden arasıra
Keskin tren düdükleri işitiliyordu
Yaban bir hayvan boğazlıyorlarmış gibi...
Düş kırıklığı, umutsuzluk vardı
Ölüm haberi gibi ovaya yayılan o düdük seslerinde.
Serpilmişti karşılarında istasyon
Dev gibi, utkulu
Ve kavşaktan kuzeye, güneye,
Doğuya batıya, her yere
Alabildiğine bütün ovaya demir raylar uzamıştı.
Yayılmıştı demir damarlar
Kente yakın istasyondan uzaklara uzaklara.
Demir damarlar gibi sarmış toprağın göğsünü
Uzaklaştıkça yaklaşarak birbirine
Kaçıyorlardı gizli gizli...
Ve yolların kavşağında dikilmişti istasyon
Soru gibi, dev bir taş kesiliş gibi
Dülğmdü sanki yolların kesiştiği yerde.
Ve ödünsüz savaşıyordu çıldıran yığınlar.
Dünyanın iradesine boyun eğen
Dev bir elle atılmışçasına
Zaptetmeye gidiyorlardı istasyonu
Savaşarak, türkülerle.

VI

Savaştyorlardı. Serin bir akşam yeli esiyordu
Yayılmıştı karşıda kent: binbir yıllık o düşman.
Dev bir sfenks gibi dayamış
Altın sarısı memelerini toprağa
Kesmişti güneş iradeli yığınların al yolunu.
Ve akşa'nın kızıl sisinde koca istasyon
Kenti bekleyen, sahibinin iradesine köle
Bir köpek gibi dimdik oturmuş
Geçişini gözetliyordu demiryollarında trenlerin.
Ve demir hatların yakınında kuzeye doğru
Siperler yayılmıştı dalga dalga.
Ve saklanmış siperlerde düşman
Kazıyordu ovayı kanlı parmaklarıyla.

Sıcak göğsünde toprağın pusuya yatmış
Kanlar içindeki ellleriyle hileli
Ateş ediyordu gizlden.
Patlıyordu demir toplar gümbür gümbür
Şarkıydı sanki savaş gün batarken yükselen.

VII

Savaştyor, savaşarak ilerliyorlardı.
Ve akşamın ölümü koyvermişti kahkahayı ovada.
Şarkı söylüyordu ölüm top seslerine katarak şarkısını,
İlerliyor, ateş kesilmiş savaştyorlardı.
Türkülydü her birinin yüreği
Türkülydü ateşli bakışları
Tutuşmuştu yürekleri hepsinin, al bir tan ateşi gibi.
Türkülydü sanki güneş gün batışının ateşiyle yanan
Ve çıldıran yığınlar savaştyordu
Türküler söyleyerek...

VIII

Biri
Korkunç güçlü sesiyle şarkı söyleyerek
Savaşa atılan yoldaşını övüyordu.
Uzaklara uzaklara fırlıyordu şarkısı atmaca gibi.
Korkunçtu
Yüzünde ışıklı bir gülüş
Şarı söyleyerek savaştyordu hep.
kapkazıl bir pota olmuş batıyordu güneş
Ve ovada çan gibiydi sesi onun
Çan çan çalıyordu çan gibi
Varsın bütün dünya işitsin diye.
Al bir özlemle uçsuz bucaksız
Şarkı söylüyordu ateş ederek.

IX

«... Steplerden, ormanlardan, yakın ırak kentlerden
Yüreklerimizi getirmişiz biz yine
Umutla yanan, ateşli.
Savaş var burada şimdi, ölüm var
Ve belirsiz bir alaca karanlık.
Yüreklerimizi açmışız şimdi
Ölüme karşı al bayrak.

Batıyor kan dökerek pir ihtiyar köhne güneş
Kan içinde yalım yalım gülümsüyor dünya bize
Ve yüreklerimiz sevinç dolu, şarkı söylüyor,
Savaştıyoruz.
Bize karşı koyuyor bütün dünya: binbir yıllık o düşman...
Ama kırmadan umudumuzu savaştıyoruz
Ve küstahça gülüyor bize ölüm.
Ne yazık ki çoğumuz
Kurban vereceğiz özlemle yanan yüreklerimizi.
Acıma bilmez bu övünçlü yürüyüş
Kıpkırmızı özlemimiz gibi –
Çılgın yoldaşlarım benim ateş açın, ateş açın!..»

X

... Batıyordu akşam güneşi yalım yalım
Ve çıldırmış yığınlar
Savaştıyordu umutlarını yitirmeden.
Gözlerde al ışık, yüreklerde al ateş
Son ve güçlü bir atılışla tek gövde dövüşüyorlardı.
Çılgın bir şarkı tuttturmuş
Ateş açarak ilerliyorlardı hep.
Ve düşman püskürtülüp korku içinde kaçtı
Ve yürekli bir hücumla zaptederlerken istasyonu
Kararmıştı artık ortalık
Son ışını da batmıştı güneşin...

XI

Karanlık şimdi, derince çökmüş gece
Kopkoyu bir karanlık
Tek bir ışık yanmayan istasyonda
Karmakarış toplanmış o çıldıran yığınlar.
O dev gibi demir kemerler görünmüyor geceleyin
Işık yakmamışlar düşman görmesin diye.
Dikmişler gözlerini uzağın karanlığına
Bekliyorlar.
Zaptedinceye dek istasyonu karanlık çökmüş her yana
Hele biraz dinlensinler ışığa dek
Sabah olunca kente saldıracaklar.
Gözlerini yoğun karanlığa dikmiş, çarparak yürekleri
Ve daha kendilerine gelmeden
Sabahı bekliyorlar savaşa devam için.
Biraz önce ovada kan dökerek savaşırken

Ne yakın görünmüştü kent istasyona...
Şarkıyla savaşla gelip zaptedince istasyonu
Düşman kaçıp kente sığınmıştı.
Dinlensinler hele biraz ışığa dek
Kente saldıracaklar sabah olunca.

XII

Ve bin yıllık karanlıkta, derin, sonsuz o gecede
Karmakarış yığılmışlar istasyona.
Ne bir ses var ne rüzgâr, karanlık.
Karşıda ova uçsuz bucaksız zifiri bir yığın
Orada kör, ışıksız, esrarengiz
Kara kuşku oturmuş,
Köpek gibi kıvrılmış karanlığı gözlüyor,
Görünmez bir düşman gibi kıvrılmış yoğun sisin içinde.
Kapkaranlık oturmuş o eski kuşku
Ve kararan gözlerle
Karşısında duran istasyona bakıyor.
Devinir gibi oluyor karanlık
Ve karanlığıyla gözlerinin
Mavi gözlerine bakıyor çıldıran yığınların.
Ve dinmeyen bir bunalım içinde
Gözlerini kırpmadan, gergin
Karanlık uzaklara bakıyor
O çıldırmış yığınlar.
Mavi, derin, acılı gözlerle karanlığı seyrediyorlar
Ve çınlıyor istasyonda geceleyin sağır gürültü...

XIII

İstasyonun önünde, kalabalık bir orduda yığılı,
Güneş ve özgürlük isteyen mavi gözleriyle
Karanlık ovayı seyrediyorlar.
Kapkara karşısı
Ve uçurum gibi açılmış karanlıkta
Uzakta, çok uzakta
Al ışıkla yanan bir yuvar görülüyor.
Kararan gözler, dikkat kesilmiş bakışlar karşısında
Uzak karanlıkta yanan o ışık
Bir yuvar sanki, kıpkırmızı bir nokta.
Al al, tasalı yanıyor gecenin içinde.
Hazır ve uyanık dursun diye askerler
Özellikle yakmışlar.

Uzağın sonsuz karanlığında
Kızıl bir köpek başına benziyor.
Savaş işareti, alarm işareti diye yakmışlar.
Bin kusur yıllık kentiir o
Tasa var orada, yanıyor için için
Korkusundan çıldıran düşman gibi saklanmış.
Ve o kızıl kızıl yanan ateş, o dev alarm işareti
Al bir noktadır sanki çıldıranın beyninde.
Koma ateşinde son bir umutla tutuşmuş
Ve o çılgın yığınlar al noktaya bakıyorlar.

XIV

Ve gecenin karşısında dikmiş gözlerini al noktaya
Sabahı bekliyor çıldıran yığınlar.
Ve karanlık ve sarsılmaz ruhlarında onların
Yanıyor o koyu nokta pek uzakta ateş alı bir nokta olmuş.
Hançer saplanmış yüreklerine
Göz kamaştıran kocaman kızıl bir çivi gibi.
Kışkırtıyor, ağı dolduruyor içlerine ve dünyalar yıkan düşler.
Kaynıyor sarsılmaz yüreklerinde binbir yıllık acı,
Tutku saçıyor, baş kaldırıyor.
Kanlı bir emeldir artık açık mavi gözlerinde parlayan
Ve milyonlarca göz ağı kusuyor kanla karışık.
Kabarıp yüreklerinde yılların keskin öfkesi
Yanıyor kan dolu ve kudurmuş mavi gözlerinde.
Ve kırpmadan dikmiş gözlerini o kırmızı noktaya
Sabahı bekliyor çıldıran yığınlar.

XV

... Gecenin karşısında kapkara bir gecedir
Karanlığa bürülü gözleri
Ve ateşli bir özlemle sabahı bekliyorlar.
Büyük bir karanlıksa da yürekleri
O sonsuz karanlıkta
Gökler var mavi gözlü ve ufuklar uçsuz bucaksız.
Ve kara gecenin çöktüğü mavi gözlerinde
Bin tomurcuk var ateşten ve tan ve güneşin doğuşu,
Gergin kaslarında nem toprağın gücü.
İsterlerse onlar
Yeni bir hız verir güneşlere, yeni bir yol gösterirler
İsterlerse güneşler fırlatırlar gökyüzüne
Güneşler indirirler isterlerse göklerden

İsterlerse
Ateşiyle tutuşup dünyanın ve mert iradeleriyle
Neler yapmaz ki çıldıran yığınlar...

XVI

Ve sabaha yaklaşıyor kara gece aka aka,
Akıyor son bekleme saatı soğuk soğuk ve umarsız.
Serin sabah yeli ovada ok hızıyla esiyor
Ve son ışığıyla parlıyor al noktanın ateşi.
Soluyor gittikçe karanlık, yitiriyor yoğunluğunu.
Doğuda dev bir ateş yarıyor karanlığı
Ve sabahın alaca karanlığında uzaktan
Misk kokulu bir ilkyaz tazeliği esiyor serin serin.
Nem karanlık deviniyor ve kapkara uzakta
Kent görünüyor: belirsiz bir yığın, bir karaltı.
Dev yapıların dev duvarları seçiliyor yavaş yavaş
İşte övünçlü demir bacalar...
Ve çarpmaya başlıyor yanan yüreklerinde yığınların
Işıl ışıl özlem.
Mavi gözlerin göklerinde yanıyor koma ateşi
Yanan gözlerle bakıyorlar o kapkara koca yığına
Ve tutuşuyor yürekleri güneş yangını gibi...
Atılacaklar şimdi ileri, büyük kenti zaptedip
Dökecekler üstüne binbir yıllık öfkelerini.
Yıkacak, toz edecek, örene çevirecekler
Bin kösur yıllık o kenti.
Yakacaklar ve çılgınca hora tepecekler yangınlarda,
Kıpkızıl ateş ve kıvılcımlar serpecekler dünyanın ötesine.
Ve küller arasından o eski yaşam
Hurma ağacı gibi yeniden bitmesin diye
Yine yakacaklar külleri...
Ve götürüp bir daha geri getirmemesi için
Külleri yele savurup
Uzaklara koşacaklar, daha doğmamış güneşlere...

XVII

Al al parlayan laleler ateşi ufukta ağarırken tanyeri,
Savaş işareti gibi kıpkırmızı yanıp
Tutuşuverince doğuda güneş yepyeni bir ışıkla,
Dışarı fırladılar istasyondan o çıldıran yığınlar...
Karşıda, güneş rengi sis içinde ova uçsuz bucaksız
Ve sabahın serinliğinde buğulaşan siste

Yol kenarı yakınında alaca bulaca, karmakarışık,
Dev bir sirk gibi görünüyordu taş yapılı kent...
Dikmiş gözlerini çok uzakta al al yanan güneşe
Savaşıyorlardı yine güneşli ufuklarda
Binbir adlı yığın yığın gruplarla
Ve içleri güneşin ateşiyle yanık
Güneşe gidiyorlardı çıldıran yığınlar...

Güneş tüten bol meyvana, Hayasdanım, vurgunum ben,
Bizim eski sazımızın sızısına vurgunum ben,
Kan damlayan çiçeklere, ışıldayan pak güllere
Ve nairli çevik belli kızlarına vurgunum ben.

Vurgunum ben gökyüzüne, göllerine, sularına,
Güneşine, kışın kopan korkunç tipi ve borana,
kara kara hüğlarının ve çağlardan beri gelen
Kentlerinin binbir yıllık taşlarına, vurgunum ben.

Nerde olsam unutamam türkümüzün acısını,
Kitaplarda dualaşan demir-harfli yazımızı,
Yaramızdan sızan kanlar yüreğimi yaksa bile
Güneşli ve yetim yarim: Hayasdana vurgunum ben.

Hasret çeken gönlüm için başka hiçbir destan yoktur,
Naregatsi, Kuçak gibi pek aylalı alın yoktur,
Bu dünyada Ararat'ım gibi ulu doruk yoktur,
Sonsuz şeref yolu gibi, Masisim'e vurgunum ben.

Yeğişe Çarents

ARŞAG ÇOBANYAN
(İstanbul 15 Temmuz 1872 – Paris 8 Haziran 1854)

Şair, yazar, eleştirmen, araştırmacı, gazeteci ve kültür adamı Arşag Çobanyan, öğrenimini İstanbul'daki Makruhyan ve Getronagan Okullarında gördü. Genç yaşta üretici ve çeviri çalışmaları PURASDAN MANGANTS, AREVELK, MASİS, HAYRENİK, gazetelerinde yayımlandı. 1895'te onbeş günlük DZAĞİG *(Çiçek)* gazetesini yayınladı. Aynı yıl ilgili makamların takibatına uğramamak amacıyla Paris'e taşınarak, orada ANAHİD edebiyat ve sanat dergisini çıkardı*(1898-1911; 1929-1949)*. Ayrıca VERADZINUNT *(Yeniden Uyanış) /1917-1919/*, ABAKA *(Gelecek) /1921-1924/* gazetelerinin yazı kadrosuna katıldı. Edebiyatın her türünde eserler verdi. Şiirleri *«Arşaluysi Tsayner»* (Şafak Sesleri) */1891/*, *«Tırtrumner»* (Titreşimler) */1892/*, *«Kertvadzner»*(Şiirler) */1908/* adlı kitaplarda toplanmış olan Çobanyan'ın şiirlerinde, romantik şiir türünün tek yanlılığının üstesinden gelme ve gerçeğin yaşayan yönünü anlatma eğilimi dikkati çeker. Çobanyan'ın aynı zamanda *«Tuğti Park»(1892)* adlı psikolojik romanı, *«Dığu Hokiner»* (Çocuk Ruhları) */1923/* adlı öyküler antolojisi, *«Mut Khaver»* (Karanlık Katmanlar) */1893/*, *«Hraşkı»* (Mucize) */1923/* adlı öyküler antolojisi, *«Mut Khaver»* (Karanlık Katmanlar) /1893/, *«Hraşkı»* (Mucize) /1923/ adlı dramları yayınlanmıştır. Çobanyan'ın eleştiri ve bilimsel araştırma faaliyetinin, Ermeni Edebiyatında apayrı bir yeri ve anlamı vardır. Ermeni edebiyatının Avrupa'da tanınması için büyük çaba harcamış olan Çobanyan, zamanın tanınmış Avrupa yazarları ve aydınları ile kişisel veya mektuplaşma yoluyla temaslarda bulunmuştur. Eski ve yeni Ermeni şairlerin ve seçkin yazarların eserlerini ve onların edebî ve sanat kişiliklerini Fransız diliyle yayınlayarak, Ermeni kültürünün uluslararası tanıtımında önemli katkıda bulunmuştur.

BİR RÜYADA...

Rüyamda bir ses geldi kulağıma
«İstermisin seni güzel bir dünyaya götüreyim?
Yüreğin acısız, gülün dikensiz olduğu bir dünyaya,
Sürüp giden yaşamın aydınlık bir bayram olduğu,
Güneşin hiç batmadığı bir dünyaya...

***

Ve ben cevap verdim o sese
«Hayır! Ben acısız olamam
İnsanın acısını görmeden yaşayamam,
Bırak hep sürdüreyim uğraşımı, düşümü, umudumu,
Bitmeyen arzularımla
Sarhoş olayım ben bırak

Arşag Çobanyan

ARMEN DORIAN
–Hraçya Surenyan–
(Sinop 1892-1915)

Asıl adı Hraçya Surenyan olan şair Armen Dorian, Pangaltı Mıkhitarist Okulu'nu(1911) ve Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'ni bitirdi. Henüz 21 yaşındayken Paris'te Fransız şairleriyle birlikte Kamutanrıcılık *(Panteizm)* okulunu kurdu *(1913)*. Olağanüstü bir dehaya sahipti. Şiirlerinin tümünü Fransız diliyle kalemc almış olan Dorian, 1914'te İstanbul'a geldi. Ne var ki 1915 yılında çıkarılan Tehcir Kanunu'nun uygulanışı sırasında sürüldüğü taşra yollarında hayatını kaybeden Ermeni aydınlarından biri oldu.

MÜEZZİN'İN EZAN SESİ[13]

Temmuz'un huzur ve sükûn dolu akşamında, iner bir karanlık her yana;
Ve hemen bir ses yükselir semaya:
İslâm âlemini ibadete davet eden müezzinin sesidir o,
Ak bir minarenin tepesinden seslenir, ilâhi bir aşk havasıyla dopdolu.

* * *

Kumsalın esintisine karışıp, birlikte yol alır,
Ve içe işleyen o ses, yükselir yavaşça ve perde, perde,
Çok geçmez haflfler ve sonsuzluk âleminde kaybolup gider,
İnsanı tatlı tatlı okşayan o Saba yelinin pek hoş esintisiyle.

* * *

Ah, o müezzinin sesi! Kaybolmuş tâ uzaklarda...
Gittikçe hafifleyen ve fakat, insanın içine işleyen o duası,
Evet, öyle bir dua ki, hüzün ve esrar dolu her yanı,
Yükselir zaman zaman ve sonra da, hüzünle dopdolu, söner-gider...

* * *

Hüzünlü ve solgun bir kalbin itirafıdır bu dua,
Zaman zaman gözyaşı döken iç sesim gibi gelir bana,
Evet, öyle bir ses ki, bırakmaktır emeli bütün hüznünü o esen rüzgârın kucağına!..

* * *

Ve sonunda olan olur; ve işte tam bu zamanda her şey yavaş yavaş gelişir,
Evet huzur ve sükûn gelip kalbimde yerine oturur,
İçime bir ferahlık, bir sükûn dolar ve kaplar bütün varlığımı,
Çünkü o, bu akşam, gözyaşı dökülp, ağladı, benim hüznüm ve kederim için...

DOĞU'DA BİR GECE[14]

Lâtif bir hava çepeçevre sarmaktadır bütün şehri,
Pek hoş bir meltem okşamakta sihirli servileri,
Yıldızlar ise, bir tebessümle selâmlar gökteki o zarif perileri,
Boğaz dersen, sallar bir beşik gibi, göğsündeki o sâkin kayığı...

* * *

Boğazın hurileri, açılıp saçılan pek güzel peri kızları,
Yavaşça mırıldanmakta sahilin kumları üstünde:
Evet, işte bu saat, denizin kabarıp taştığı, sevgi ve şarkıyla dolduğu bir zaman,
Evet, öyle bir zaman ki, kalblerde de, sular misâli, burulma ve tasadan eser yok.

* * *

Ta yukarlarda, gökkubesinde yer almış altın sarısı gözleriyle yıldızlar
Pırıl pırıl yanmakta ve gülümsemekte, uykudaki melekler misâli,
Ve altın, gümüş ve ateşî al renkli dalgaların üstünde
Birkaç yelkenli, adaya yönelik beklemekte...

* * *

Ve ben, göğüs hareketsiz kendinden geçmiş benliğimle, dalmaktayım çok uzak âlemlere,
Tam o sırada dalgaların çok derinden gelen âhengine uyarak,
Birden tâ uzaklarda bir takım hıçkırıklar duyar gibi olurum...
Ve pek yaygın bir hüzün sarar çepeçevre bu şehri...

A. Dorian

ZABEL ESAYAN
(İstanbul 4 Şubat 1878-Erivan 1943)

Kadın şair, yazar, mütercim ve gazeteci Zabel Esayan, Üsküdar Surp Haç Okulu'nu bitirdikten*(1892)* sonra Paris'e giderek Sorbon Üniversitesi ve Collège de France'ın edebiyat ve felsefe kurslarına devam etti*(1895-1900)*. Bu arada *«Geceye Şarkı»* adlı ilk şiiri DZAĞİG *(Çiçek)* dergisinde yayımlandı*(1895)*. Daha sonra yazdığı romanlarını, hikâyelerini, edebî yazılarını ve tercümelerini MASİS, ANAHİD, AREVELYAN MAMUL, AZADAMARD, KEĞARVESD, MERCURE DE FRANCE vb. dergilerde yayımladı. Esayan, *«Üsküdar'da Gün Batışları»* *(1905, Arevelyan Mamul)*, *«Sahte Dahiler»* *(1905, Arevelyan Mamul)*, *«Uysallar ve Asi Yaradılışlılar»* *(1906, Azad Pem)*, *«Nazik İnsanlar»*(1907) adlı romanlarında, yaratıcılığının olgunluk dönemine eriştiğini kanıtladı. bu eserleriyle Esayan, derin psikolojik çözümleme yeteneği ve realist *(gerçekçi)* kişiliğiyle dikkati çekti. İkinci Meşrutiyet'in ilânında *(1908)* İstanbul'a dönüp, Kilikya olaylarını incelemekle görevli murahhas heyetinin bir üyesi olarak Adana'ya gitti*(1909)*. Felâketle sonuçlanan söz konusu olaylar hakkındaki yazıları *«Yetimlerin Istırabından Yankılar»*(1910), *«Felâketin Kurbanlarından»*(1910), *«Eğinlilere Rica»*(1910), adıyla AZADAMARD gazetesinde yayımlandı. Kilikya Ermenilerinin dramını *«Yıkıntılar İçinde»* (1911) adlı kitabında, *«Beddua»*(1911), romanında, *«Safiye»*(1911) ve *«Yeni Gelin»*(1911) hikâyelerinde betimledi. 1915'te tutuklanmamak için Tiflis'e gitti. kıyım hakkındaki anıları oradaki aylık KORDZ *(İş)* dergisinde *«Bir Halkın Can Çekişmesi»*(1917), *«Murat'ın Yolculuğu»*(1917) adlarıyla yayımlandı. 1918'de Yakın ve Ortadoğu ülkelerinde tehcir edilmiş Ermenilerin ve yetimlerin toplanması ve yerleştirilmesi işini organize etti. O yıllarda yayınladığı *«Son Kadeh»* (1916) ve *«Sürülmüş Ruhum»* (1919) adlı romanlarıyla siyasî ve sosyal haksızlıkları protesto etti. 1923'te yayınladığı *«Çekilen Güçler»* adlı romanında, zamanın

toplumsal ve siyasî hayatı yansır. 1933'te Ermenistan'a yerleştikten sonra 1934'te S.S.C.B. birinci yazarlar kongresine katıldı. Bu sırada yazdığı *«Ateşten Gömlek»*(1934) /Rusça yayını 1936/, *«Silihdar Bahçeleri»*(1935) ve *«Barba Haçik»* (1936) adlı romanları ilerdeki tarihlerde yayınlandı. Esayan, ayrıca edebiyat ve sanat sorunları hakkında birçok makale yayınladı, Meterling'in *«Ölüm»* ve *«Akıl ve Kader»* adlı eserlerini Ermenice'ye tercüme etti *(1917)*. Esayan'ın 1912'de İstanbul'da, Ahmet İhsan ve Ortakları Matbaacılık Osmanlı Şirketi'nde basılmış olan *«Ermeni Edebiyatı Numuneleri»* adlı kitabın 57-64 sayfalarında yer alan *«Âşık»* hikâyesini aynen sunuyorum:

Ruhum dudaklarıma mütemayil,
Ufûl etmek, yahud yerine avdet etmek için
Seni bir defa daha görmek istiyor.
HAFIZ

Âşıkın nağmesi, sabahın münevver yaseminde daha lâtif, havayı ta'tir eden keskin ve nafiz rayihalarından daha heyecan baş, ufukda bayılmakda olan elvan-ı şefakdan daha nazik olarak sabah erkenden itilâ ediyordu.

Mahallenin evlerinde uykularını henüz terk etmiş kızların gölgeleri kafeslerin arkasında titriyordu.

Nağmesini dinleyiniz... Buhurdandan suud eden zi kıymet ve kudsi bir rayiha gibi ruhundan i'tilâ ediyor. Kuşlar, sadasının ihtizâşât ve temevvücâtından mebhud ve mütehayyır, dallarda ihtiyar-ı sükût ediyorlar ve servilerin muzlim zirveleri berrak kebude-i sahada yavaşcacık eğiliyordu. yasemin fidanı, lerzan, çiçeklerini yere döküyor ve nefha-i muattarını âşıkın nağmesine karışdırıyordu.

Zira dem-i subhda, kızlar, rüyadar gözlerini henüz açarlar; minareler, şafak ziyalarından güleşan olurlar; beyaz yeşil türbeler, zerrin hutut ile buruşmuş cebhelerini semaya doğru fırlatırlar iken, onun nağmesi ruhun ve süratle ilerleyen yakazanın dem-i evvelininde bir terane-i aşk olur.

* * *

Ruhunun meraretini ve teşnegi-i garâmını elbette dolaşdırmış olduğu hangi diyar-ı ba'ideden, henüz ihtizaz etmekde olan sadasından çırpınan ve zerrin cümlelerinin giranbahâ akslerini dağlarının sırtlarında hıfz eden hangi memleketlerde sair ve zair olarak buraya gelmiş gınay-ı ruhu ile hayalâtı alevlendiriyordu?

Şahnişinlerde yapraklar ile müstetir, yaşmaklarından daha beyaz solgun kızlar, sihir âmiz, nağmelerinden pürheyecan, kametlerini bükerler; perdedar-ı hüzün, mütereddid nazarlar, o sihrin tesirile lerzan kalblerin darabanını uzakdan izhar ederler. Ve cebinlerini güneşe doğru çevirerek kendi yad teranesiyle demgüzar intizar oldukları hangi memalik-i ba'ideden, sedef gibi berrak derinliklerinde anın ayak izlerini henüz saklayan hangi esrarengiz kıyılardan, meshur yılanların mefluc ve ama bükülüb kaldıkları yuvalarının bulundukları yollardan mı, acaba hangi memleketlerden derbeder ve serseri gelüb bize kavuşur?

Havayı tatireden yaseminlerin sarı ve mutena rayihalarından, aşkın nağmesinden daha cazibedar, beyaz ve uzun bir el, kafesin altından ona doğru uzanıyordu.

* * *

Âşık, müezzinin sadası havada söner sönmez, mimarı alemlerinin şu'le bar-ı şafak olarak elvan-ı ufukda eridikleri anda, ahestepa ve ber güzarış mezasim perverane ile sabah mahalleden geçer. Yeni açmış çiçekler, güneşin ilk nüvazişlerinden lerzan, taze kokularile, şehvet-i hayatı medh ederler; Küçücük kelebekler, havalarda pervaz ile semaya atf-ı nikâh-ı hayret ve kadife kanadlarını silkerek ilân-ı meserret ederler.

Hergün kafeslere tutunarak biraz daha yükselen ve taze yeşillikleri arasında salkımlarını, beyaz güller, fersiz yaseminler uzadarak; binalardan dışarı uğrayan şahnişinlerde birer çiçek sepeti şeklini veren sarmaşıklara bürünen hanelerin saf-ı muntazamı ve yosunlar ile yüklenmiş kiremidleri güneş banyosundan sararırlar.

Âşık teranesaz olarak ileriler; şerrare ve şuile-i elmas ile mültemi gözleri, feza-yı lâtenahiye matuf hiçbir tarafa bakmazlar.

Evlerin ortasında, ufak makberelerin bülend kamet servileri, siyah boylarile kıvranırlar, güyâ mezar taşları bulundukları yerde sarsılır; yolda, uzakdan, rengârenk mütemevvre çarşaflara sarılmış kadınlar bir an tevakkuf ederler ve heyacandan mütemmevic gibi bulunurlar.

Âşık, sermest-i terane, onları görmez. Bütün iklimlerden müteessir olan nuhas cildi üzerinde garib ve hasir dolaşdığı diyarın iras ettiği bereler mütesadıf olurlar; Çehresini ihata eden siyah sakalı, bu anda daha ziyade sararan dudaklarını kâmilen setr eder.

Kürkden kalpağının üzerinde, tam cebhesinin ortasında bir zümrüd taşı, vahşi ve yeşil bir bakış gibi bakınır; kulaklarında asılı iki gümüş halkalar baygın akislerini likasına vaz'ederler.

Tılsımlar ve hamailler, her biri birer mana-yı hatırayı temsil eden zi kıymet taşlar ile boynundan asılmışlar; ve göğsünde yekdiğerine karışırlar. Sol elinin parmakları altın halkalar ile yekdiğerinden ayrılmış, göğsü üzerinde dururlar.

Bi nihaye hatlar, kelimat-ı kudsiye ve esrarengiz tesavir ile mahkûk siyah kaş gülü dirseğinden sarkar, entarisinin büklümleri beli üzerine geniş ve madeni bir kuşak ile toplanmış, bunun üzerindeki yakut taşlar, kan damlalarını andıran şule paş kızıllıklarının akıdırlar.

Bütün hüviyetinin ilkay-ı hürmet eden sekinetile yürür ve nağmesi, dudaklarından daha lâtif, daha nazik akar; siyah kaşları bakır renginde alnı üzerine bir elem-i işve perverâne ile çatışmışlardır.

Acıba sadasını yasemin fidanı altında titreden, durâdur ve pür bedâi bir alemin yad-ı nevazişkârımıdır? Sadasının baygın ihtizazat-ı şahnişinlerde ki hayalperver kızların enzar-ı lâtifesine mültemi ah-u zarlar gibi gölge saldırıyor.

Bunların kamet-i teflânesinden daha nezih, kalblerinden galeyan eden mübhem tahassüsatdan daha nazik bir ruh, kafes arkasında muntazır durur ve beyaz eli, sadaka-i mutadesini aşıka vermek içün her sabah uzanır.

«Cehreni daima kafes aldında kaldığından göremiyorum. Beis yok, orada olduğunu biliyorum, hüviyet-i mechulenin cazibesini medh etmem için huzur-u dilferibin kâfidir.

«Her sabah, enamil-i gülfamın hazaret-i ilâhiyelerini bana isale etmiyorlar mı? Bir bakış kadar suzan olan temaslarında gam ve işve ile kıvranıyorum.

«Artık cildim, müvazişlerden bitâbdır; en pür vaad bahışlar bile ruha bahşi teşneki edemezler. Her sabah hararet griziyesini cebinimde his ettiğim nigâh-ı pür ateşin, benim bakışımla mezc idilmeyecek, gölgesini hayal meyal sevdiğim kamet--i nezahatperverin bana mechul kalacakmış. Ne beis var?

«Ey güzelim, bilirim, elin her sabah yasemen fidanı altından uzanacak ve nağmem, nefha-i nefisen ile muattar, cevvi havada daha hafif ve daha lâtif olacakdır.

«Kafesin hiç acılmasın, gölgen daha hafif ve benim için görünmez olsun, benim nağmemden ruhunun müteheyyiç olubda sana başkasını düşündüreceğinden gam yemem...Zira, ah, o pür hararet parmakların bana rüyalar ile bi ârâm gecelerden ve baid-ül-imkân saadet iştiyaklarından bahsederler.»

* * *

Sacaklara tırmanan yaprakların sararmasına kadar, yuvalarını yapan kuşların bizim memleketlerden tebaid etmelerine kadar, siyah servilerin ruzgârlarla kamçılanarak, meraret-i ebediyelerini ağladıkları ama kadar, âşık güldü ve terennüm etti.

Her sabah nağmesi, gittikçe daha lâtif oluyor ve yasemen fidanı arkasından uzanan el gittikce sararıyor, gittikce zaifleşiyordu.

Bir sabah kafes artık açılmadı ve kafesleri kapalı kalan boş hane, aşıkın terane-i meyusanesine göz açmadı.

Sonra o bahar ruzgârlarından solgun ve beyaz kızlar, sukut eden yaprakların üzerinden aheste aheste yürüdüler ve üryan şahnişinlerin üzerinde onların mestur başları hüzn ile intizar ettiler.

Âşıkın nağmesini dinleyiniz. Zira ses sada çıkarmayan haneye merbut zaif dallarile kadid gibi kıvrım kıvrım olan yasemen fidanının altında terane-i vâpesinini terennum ediyor.

* * *

«Ormanda çam ağaçlarının zir-i sayesinde tenha ve lerzan bir şükûfe, kesini açıyor... Müteharrik gölgeler anın evrakını parlatmışlar ve güneşin eş'a-i girizânı ana en nazik elvanını bahş etmişler.

«Ey muatlar ve pür nezahat küçük çiçek! İnce ve nermin sakın üzerinde beyhude sallandın; kelebekler, sermest-i sümüs havada raks ederler ve helezonî inikâsatı arasında kan renginde çiçekler üzerinde ârâm ederlerken, sana asla yaklaşmadılar.

«Gice kuşları, gırtlaklarını tehziz eden kıymetdar hislerile mütehassis oldukları vakit, beyaz ve kapalı kirpikleri altında senin nazik tasvirini taşımıyorlardı.

«Evrakın beyhude yerde titredi ve bayıldı; nesim, senin üzerinden geçmedi... Sabahları, ağaçlar, şebnemlerle mahmûl, ilk ziyalar altında eşkbar iken, seni iktitaf edecek ve tenha, hazin çamların gölgesi yerinde çiçeklerle uğrunda donattığın eli beyhude davet etti.

«Artık benim nağmem, bi semere ve güneşin hasretile solgun çiçekdir. Zira artık senin elin, hareret-i şehvet âmizile ruhumu ısıtamayacakdır...

«Bundan sonra, gülfam tırnaklar ile müzeyyen ve müştâk-ı teması olduğum o parmaklar câzibe-i füsunkaranelerini kime tevzi ediyorlar?

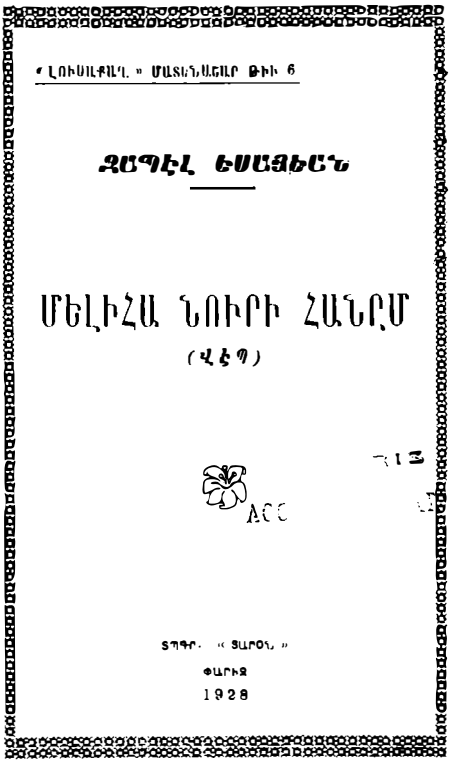
«Önümde uzanan yoldan tebaüd ettiğim vakit yad-ı firakınla mahmul hararet-i kalbiyemi kime taganni edeceğim?..

«Yolun üzerinde beni tevkıf eden ve ruhumun ıztırabat-ı ebediyesinin magamatını dinleteceğim bir el, müsadıf-i rehgüzarım olacakmıdır?

«Saf rü'ya perver ruhlar, enzar-ı işvebazlarını kaparlar ve mebhut ve mütehayyir «Hangimiz için?» diye sorsalar, benim nağmem senin için olacakdır, zira şübhe-i meraret engiz daima ruhumda feryad-ü figan edecekdir.

«Bundan sonra, gülfam tırnaklar ile müzeyyen ve müştak müvazişleri olduğum o parmaklar cazibe-i füsunkâranelerini kime tevzi edecekler.»

Zabel Esayan

« ԼՈՒՍԱԼԵՒՆԻ » ՄԱՏԵՆԱՇԱՐ ԹԻՒ 6

ԶԱԲԵԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ՄԵԼԻՀԱ ՆՈՒՐԻ ՀԱՆԸՄ

(Վէպ)

ԱՐՇ

ՏՊԱԳՐ. « ՍԱՐՕՅԱՆ »

ՓԱՐԻԶ

1928

Zabel Esayan'ın 1928'de Paris'te basılan *«Saliha Nuri Hanım»* adlı Ermenice romanının kapağı.

ISDEPAN GURDİKYAN
(Bursa 1908)

Yazar ve edebiyat eleştirmeni Istepan Gurdikyan, ilköğrenimini Bursa'daki Kevorkyan Okulu'nda, ortaöğrenimini Selânik'teki *«Anadolu»* kolejinde yaptı *(1923-1924)*. Selânik'te Ermenice AŞKHADANK gazetesini çıkardı (1926-1927). 1927'de Ermenistan'a giderek Erivan'daki Ermeni Eğitim ve Yabancı Diller Enstitülerini bitirdi. AVANGARD gazetesi ile GENÇ BOLŞEVİK aylık dergiyi *(1930-1932)* ve PANVORAGAN YEREVAN *(1933)* günlük gazeteyi yayınladı. II. Dünya Savaşı sırasında Kırım ve Kafkaslar ötesi askerî gazetelerle SOVETAGAN HAYASDAN *(Sovyet Ermenistanı)* günlük gazetesi ve Ermenistan Basın Ajansı'nın *(Armenpres)* savaş *(cephe)* muhabiri oldu. 1962'den beri SOVETAGAN KRAGANUTYUN *(Sovyet Edebiyatı)* adlı aylık derginin başyazarlığını yapmakta olan Gurdikyan'ın *«Dağ Kızı»(1947)*, *«Araştırmacılar»(1950)*, *«Yurt Menkıbeleri»(1957)*, *«Erivan»(1960)*, *«Andaluzya Dağlarında»(1966)*, *«Gomidas Çanları»(1969)*, *«Lusaşkharh Hanim Zim Kutan»(1974)* gibi yayınlanmış eserleri vardır.

HÜKÜMDARIN KIZI

Yaşlı âşık, Ermenilerin geleneksel sazını göğsüne dayamış, hem çalıyor hem de kalın sesiyle şarkı söylüyordu:

Şan emeğe,
Şan ürüne,
Şan konuksevere...

Köylünün barışçı çalışmalarını ve alnının teriyle hakettiğini övüyordu şarkısıyla. Dalgalansın yurdun altın başaklı tarlaları. İpek yünlü koyun sürüleri çoğalsın. Hükümdarın ve sıradan insanların masalarında Tanrı iyilikleri eksik olmasın.

Nevruz bayramıydı: Yeni yıl.

Bayrama gelenler, granitten sunaklarda kurbanlar sunuyorlardı. Tarlalara kurbanların dumanı ve kokusu yayılıyordu. Hükümdar oğullarının Yıldız tanrıçaya armağan getirdikleri apak güvercinler havada kanatlarını çırpıyorlardı.

Kır ve düzlüktü dolaylar. Güçlü erkekler, yaylara sımsıkı gerdikleri okları fırlatıyor, cirit oynuyorlardı. Soylular ve başınabuyruklar bir halka oluşturmuş, kadınlar da nazlı nazlı oynuyorlardı.

Tören havasından coşan âşıklar, körpe yüreklere sevinç, aile ve analık armağan etmiş olan altın Anahid ana tanrıçayı ve köpüklerden doğan Yıldız tanrıçayı överek göklere çıkarıyorlardı. Borazana mertlik ve utku bağışlamış olan Vahe-vahyan'la ateşten doğan Vahakn'ı da övüyordu âşıklar...

Ama hükümdar Ardag üzgündü; çünkü tek kızı Arşaganuş, nevruz törenine hiç aldırış etmeden, ellerini kavuşturup oturmuştu ince kumaştan, kayısı çiçekli yastıkların üstüne. Saatlar geçiyor, ağzından tek bir söz çıkmıyordu, kurumuştu dudakları. Bıldırcın kızartmasına, kuzu kebabına da aldırış etmiyordu Arşaganuş. Hükümdar Ardag, kızının derdine bir umar bulsun diye, akıllı âşıkı çağırdı danışmaya.

– Sazı bile işitmek istemiyor, dedi hükümdar asık yüzle, bu ne hastalıkmış ki girmiş damarına?.. Var mı böyle bir hastalık?

– Var hükümdarım, var, diye yanıt verdi âşık. Var, hem de kötü hastalıktır kanına giren.

Hükümdarın sık kaşları kartal gözlerinin üstüne yükseldi, ve ak saçlı âşıka:

– Neymiş bu dert? diye sordu, nedir bunun ilâcı, devası? Söyle ihtiyar, seni hükümdar nimetlerine boğarım.

– Söylerim hükümdarım, sen yalnızca söz ver, ben aksaçlıya kızmayacağına.

– Söyle ihtiyar!

Âşık bir göz gezdirdi hükümdarın yalım yalım, harikülâde sırmalı giysilerine, kendini yitirmiş gözlerine, ve düşünceli düşünceli başladı konuşmaya:

– Hükümdar, padişahım, ben bu sabah tarladan geçerken güçlü bir erkek gördüm; ot biçiyordu, parlıyordu elinde tırpan. Alnından terler akıyor, ve otlar dağ gibi yığılıyordu geçtiği yolda. Hükümdarım, kuşu uçuşundan, köylüyü çalışmasından tanırlar; ver kızını o güçlü köylüye. O kızını iyileştirir tembellik denen o dertten; çünkü tembel olan yeşermez...

Hükümdarın yüzü büsbütün asıldı, kaşlarının arasına sivri bir şey saplanmış gibi oldu, alnı kırıştı. Âşıka ağır bir söz söylemek, öfkelenmek istediyse de, verdiği sözü anımsayarak sustu.

Yaşlı âşık sazı alıp, vurdu tellerine:

Altın yağsın Ardaşes padişahın güveyliği onuruna,

İnci yağsın Satenik kraliçenin gelinliği onuruna.

Aradan kırk gün geçti. Ve kırk birinci gün tanyeri ağarırken, hükümdarın güzel kızı Arşaganuş, zengin bir çeyizle, köylünün dul anası Huşuş'un evine gelin geldi.

Arşaganuş sevmişti erkek güzeli köylü Oşin'i. Ama kendisi zayıf yapılı olduğundan, bir çift söz söylemeye, soluk almaya üşeniyor, tembellik ediyordu. Yatıp uyumak daha iyi değil miydi?

Sabah güneş doğmadan, kayısı rengi yuvarlak daha Sipan dağı tepesine çıkmamışken, Oşin çarıklarını geçirdi ayaklarına, kemerini sıktı, dağarcığıyla tırpanını omuzuna vurup, yüzünü çevirdi kaz yoluna.

– Anaaa, dedi yola çıkmadan önce, gelin uyuyor seslenmeyesin, uyandığında yiyecek hiçbir şey vermeyesin.

Ocaklardan duman yükselip maviye karıştı. Sis, köyün üstünde tembel tembel, yılan gibi kıvrılarak gitti dağ geçitlerine ve yamaçlara, sonra güneşten yenik düşüp yokoldu.

Işıktan esrik kırlangıçlar, havayı ok gibi yararak gökyüzüyle yeryüzünün sınırlarını ölçüyorlardı.

Sabah ilerliyor, ama hükümdarın kızı uyuyordu daha.

Öğleyin güneş düştü üstüne ve sütbeyaz yüzünde oynaştı. Arşaganuş ışıktan sıkılarak ağır ağır öbür yana dönüp, başını yastığa gömdü ve öyle kaldı.

Akşam oldu. Acıkmıştı Arşaganuş ve uykusu kaçtı. Hükümdarın evinde, daha gözleri kapalıyken kendisine yemek getirip uyandırmalarına ve yemesini rica etmelerine alışmıştı. Ama bu ev başkaydı; töresi ve insanları da başkaydılar, kimse onun kalkıp yemek yemesini rica etmiyordu.

Rahatı bozulmuştu hükümdar kızının. Huşuş anaya sormak istedi Oşin ne zaman gelir tarladan diye... İstedi ama, ağzını açmaya üşendi ve güzel dudakları yalnızca sessiz kımıldadılar.

Huşuş ana taşın üstüne oturmuş, oğluna yün çorap örüyordu; ne bir ses işitti, ne de kımıldanma gördü.

Oşin, üstü başı çiçek ve toprak kokuları içinde tarladan eve, kulübesine döndüğünde, akşam yemekleri pişen ocaklardan duman yükseliyordu.

– Merhaba anaaa, dedi, bugün kim çalıştı?

Anası tatlı tatlı baktı yorgun oğluna, incecik kumaştan yastıklar içinde tembel tembel oturan geline ve:

– Benle sen oğlum, diye yanıt verdi. Köpeğimiz Çalo da eve, keçilere ve tavuklara bekçilik yaptı.

– Oturalım öyleyse anam, ben ve sen yemeğimizi yiyelim. Çalo'ya da pay çıkarırız.

Arşaganuş uzaktan işitti konuşulanları, canı sıkılmaya bile tembelleşerek yüzünü duvara döndü.

Ertesi akşam gökyüzünün mavi menekşesi kararırken ve dağlardan uyku inerken köyün kulübelerine, Oşin tarladan dönüşünde yine sordu:

– Ana, bugün kim çalıştı?

– Ben ve sen. Çalo da eve, keçilere ve tavuklara bekçilik yaptı.

– Otur bakalım anam, ikimiz yemeğimizi yiyelim. Çalo'ya pay çıkarırız.

Arşaganuş'un yüreğine acı çöktü. Oşin kendisini sevmiyor muydu yoksa? Yüreği dağlandı, geceyi uykusuz geçirdi Düşüncelere daldı. Tembel sinirleri gerilmiş, damarlarında kırmızı kan harekete geçmişti. Hep Oşin'i, onun bulunçsuz, kıyasıya davranışını düşünüyordu.

Horoz ötüp de Oşin dağarcığını sırtına atıp geniş adımlarla uzaklaşınca kulübeden, hükümdarın kızı hızla fırladı yatağından, bayat ekmek parçacıkları bulup biraz hafifletti açlığını. Pek de susamıştı. Testiyi omuzuna aldı, üzerlerine

çiğ inmiş otların ve çiçeklerin arasından geçerek, dağ yamacındaki pınara vardı. Buraya ilk gelen kendisi olmuştu. Sabahın serinliğiyle iyice soğuyan su, titrek titrek altındaki tekneye akıyordu.

Arşaganuş, içinde kendisini yansıtan dopdolu tekneye büyülenmiş bakıyordu. Ne tatlı bir fışırtıyla akıyordu su. ne güzeldi böyle erkenden su başına gelmek, renk renk çiçeklerin arasından geçmek, gökyüzüne doğru kayan tarla kuşunun cıvıltısını işitmek, sabahın erken sisli havasını göğüs dolusu içine çekmek...

Eve dönünce, Arşaganuş testiyi omuzundan indirip bir köşeye koydu, köpeğin karnını doyurdu, tavuklara piliçlere yem verdi, tavukların beneklerine, yalım yalım horoza hayran oldu... Sonra başladı eve çeki düzen vermeye. O iş de bitince, Huşuş anadan, kendisine çorap örmeği, ip eğirmeyi öğretmesini rica etti.

Tatlı bir yumuşaklık doldurdu Huşuş ananın yüreğini. Gelininin alnından öptü, ve terin tuzunu duyunca acındı oğlunu dinleyip onu iki gün aç bıraktığına.

Yine akşam oldu, dağları tarlaları mavi sis kapladı. Oşin eve geldiğinde, her şeyi yolunda, her şeyi arı, annesinin yüzünü de aydın görüp, her şeyi anladı. Ama artık alışkanlık olan o soruyu yine sordu:

– Bugün kim çalışı ana?

– Ben, sen oğlum, birde bizim tatlı gelinimiz... diye titredi annenin sesi tatlı bir duygulanmayla.

Arşaganuş susuyordu, ama mutlu bir parıltı oynaşıyordu yaş gözlerinde. Oşin sıcak bakışıyla süzdü onu ve annesine dönüp:

– Ana, dedi, bugün üçümüz de oturup helâl bir ekmek yiyelim. Tarladan sebze de getirdim, aç şu dağarcığını çıkar. Yarın sabah da daha yıldızlar sönmeden, Tsoraked ırmağına alaca balık tutmaya giderim...

Tarhana çorbasını, yumurtayı, peyniri, sebzeyi ıştahla yeyip içtiler ve memnun gülüştüler. Yemekten sonra sofradan kalktıklarında, anası kutsayarak:

– Surlu olasın tatlı kız, dedi, ocağımızı çocuklar, yavru kırlangıçlarla doldurasın, sen de yavrum Arşaganuş'a sonuna kadar sahip olasın...

Düğünden bir hafta sonra hükümdar Ardag kızını görmeye geldi. Arşaganuş yerinden kalkıp, coşkuyla babasına koşarak onu soru yağmuruna tuttu. Sesi su gibi akıyordu, ve gül gibi açılmış yüzünden ışık ve gülümseme yansıdı dolayına. Sanki güzdü de ilkyaza döndü... Hükümdarın baba yüreği hızla çarpmaya başladı. Arşaganuş koşup bodrumdan ayran getirdi ve koydu babasının önüne. Sonra bir daha koşup bodruma elinde tuz ve sarmısakla dönüp, babasına:

– Baba, dedi, bugün anamız paça pişirmiş, bizimle birlikte paça yemek istersen al şu tuzla sarmısağı döv, yardım et Huşuş anaya. Bizim evin düzeni böyle, yalnızca çalışan yemek yer.

Hükümdar Ardag'ın gözleri parladı, yüzünün buruşuklukları düzeldi ve kızını kucaklayıp öperek:

– Kızım, canım, diye fısıldadı, bugün benim sevincim sınırsız. Yaşlı âşık doğru söylemiş. Gidin çağırın o akıllı yaşlı adamı. O buldu senin hastalığına umarı ve avuttu yüreğimi. Şarkı da eksik olmasın bu ocaktan...

Ve tanyeri ağarıncaya kadar, âşık sazını çalarak kaba sesiyle şarkı söyledi:

Şan emeğe
Şan ürüne
Şan konuksevere...

Isdepan Gurdikyan

KHAJAG GÜLNAZARYAN
(Erivan 11 Ağustos 1918)

Yazar ve edebiyat tarihçisi Khajag Gülnazaryan, Erivan Devlet Üniversitesi'ni bitirdi *(1941)*. Araştırmacı olarak doktorasını yaptı *(1972)*. Çeşitli konularda yazdığı yirmiden fazla kitapları birçok dile çevrildi. Kitapları arasında hikâye, roman, araştırma, edebiyat tarihi ve çocuklarla ilgili konular vardır. Eserlerinden en önemlileri: *«Kötü Şahin'in Ölümü»(1938), «Altın Arayıcıları»(1964), «Evrenin Sona Erdiği Yer»(1966), «Nar Ağacı»(1971), «İyi Yolcular»(1953), «Günlerce Yol»(1962), «Ölmüş Dünyanın İstenmeyen Sakinleri»(1968), «Ermeni Çocuk Edebiyatına Bir Bakış»(1961), «Vakhtank Ananyan»(1963), «Atabeg Khıngoyan»(1968), «1920 Yıllarında Ermeni Eleştiri Sanatı»(1971).* Gülnazaryan, 1972'de devlet ödülüne lâyık görüldü.

NİNE

Kemerli kapının iki yanında, üzerlerine kutsal resimler oyulmuş birer taş vardı. Bunlardan birine kimse oturmazdı. Öbürüne, Sarkis'lerin Mergeryos gibi yabansı bir adı olan dedem otururdu. Herkes ona kısaca Mergo derdi. Ninem, Garp köyünden Heriknaz'a da «dede» derlerdi.

Dedem dışarıda, kutsal resimli o taşın üstünde otururken, herkes onu ailenin başı sanırdı. Köyün hemen hemen en saygın yaşlısıydı dedem, çünkü okur yazardı. Hatta bir ara kâtiplik yapmış olduğunu bile söylerlerdi.

Fakat biz, evin başı dedem olmadığını bilirdik. O, Garp'lı Heriknaz'dan, benim kadar, kızkardeşim kadar, ve annesi olmayan, avlunun öte yanındaki amcamın evinden çok bizim evde kalan amca oğlum kadar korkardı.

Birkaç yıl sonra, faşizme karşı Anayurt savaşı günlerinde, «en yüksek başko-

mutan» sözcüklerini ilk kez işittiğim zaman, bu ünvanı taşıyan kişiyi tıpkı ninem biçiminde tasavvur etmiştim.

Garp'lı Heriknaz, savaş planlarıyla, hücum ve geri çekilme planlarıyla,herkese boyun eğdirmedeki, utkuyu kazanma ve istediğini dayatmadaki Tanrı vergisi yeteneğiyle, evimizin en yüksek komutanıydı.

Denenmiş bir askerdi Garp'lı Heriknaz, eski bir asker. Daha 50 yıl önce, elinde yalnızca atom bombası değil, olağan bomba da olmadan, o yabansı adlı delikanlıyı yenip tutsak almış, ve onu bu yaşa getirmeyi başarabilmişti. Gerçi dolayındaki kocakarılar, Garp'lı Heriknaz'ın yeni gelin olduğu zaman da olağanüstü çirkin olduğunda ve Boğos'un Markarid'inin dediği gibi «çirkinlerin çirkini bir cin» olduğunda birleşiyorlardı.

Genellikle bizi buğday saplarından yapılmış yuvarlak bir kapla döverdi. Çünkü biz, aynı kabın içinde dama koyduğu kayısıları çalıp, yıkamadan yerdik. Kepçeyle dövmezdi bizi. Ve amca oğlum Arsen bizi kepçeyle dövdüğünü söylerse rica ederim inanmayın. Çünkü Arsen genellikle abartmasını çok sever, hatta «atar» bile; gerçi bilim doktoru ve neredeyse bakan yardımcısıdır.

Ama ninem dedemi dövmezdi: Ne buğday saplarından yapılmış kapla, ne de kepçeyle. Hiç olmazsa ben böyle bir şey görmedim. Zaten Arsen de söylemiyor ninemin dedemi dövdüğünü.

Ne var ki, dedem de bizim gibi korkardı Garp'lı Heriknaz'dan. Ve... şimdi yıllar sonra, bizim bütün ihanetlerimize dedemin de katılmış olduğunu söylersem, herhalde kimseye zararım dokunmaz.

Ninem sütün kaymağını alıp ekmek dolabına saklar, anahtarı da, üstündeki kat kat giysilerden yedincisinin gizli cebinde bulundururdu. «Hain düşman güçleri»nin kurnazlıkta kendisine üstün geldiklerini bilmezdi. Dedemin demir bir çividen anahtar uydurmak için üç gün canı çıkmış, sonra utkulu gülerek, deriden para çantasının içine saklamıştı anahtarı. Gündüzleri ben, kızkardeşim ve Arsen (ninem fasulyaları toplamak için bostana gittiğinde), dolabı bu anahtarla açıp kaymağı yerdik. Oysa kaymağı, ninemin lûtfen izin vermesiyle, akşam yatmadan önce yemeliydik. Ama akşam olunca cenk başlar ve ninem tek başına hepimizi, yani dedemi, beni, kızkardeşimi, Arsen'i, kutsal tarafsızlıklarını koruyan annemle babamı ve... eline geçirdiği kediyi yenerdi (evimizde altı veya yedi kedi vardı). Gerçi kaymağı kedilerin yemiş olduğuna inanmazdı.

Böylece her gün, pek seyrek aralıklarla, savaşır, yener ve yenilirdik. Yabansı adlı yaşlı dedemizi severdik, ama Garp'lı Heriknaz'ı sevmezdik. Dedemiz bizim sevgimize değer verirdi, öbürüyse düşmanlığımıza hiç aldırış etmezdi.

Taa... faşizme karşı büyük Anayurt savaşına kadar.

Kırk yaşını aşmış olan babam, köyün en iyi çiftçisiydi. Arsen'in babası amcam da otuzu aşkındı; köyün en iyi öğretmeniydi. Ama bu «en»in hiç önemi olmadı, ikisi de cepheye gittiler.

Dedem o kendi taşına oturmuş, dışarda kendisini aile başı saydıklarını ve bizde erkeğin ağlamasının acıma değil, aşağılama duygusu uyandırdığını unutarak, ulu orta ağlıyordu.

Garp'lı Heriknaz ağlamıyordu. Tam tersine: Ellerini kollarını sıvamış, yola erzak hazırlığına girişmiş, babamla amcamın erzak çantalarını yuvarlak ketelerle

doldurmuştu. Bununla ilgili olarak Boğos'un Markarid'i ağılı ağılı:

– Hay canı çıkası gençleşmiş, demişti, dağ gibi oğlanlarını düğüne gönderiyor sanırsın. İnanır mısın kız? Bir damla gözyaşı bile dökmedi allahsız...

Doğru söylüyordu Boğos'un Markarid'i. Ninem, iki oğlu dikenli elini öpüp de Yerevan'a gitmek üzere kamyona atladıkları zaman bile ağlamadı.

... Köy kendi içine çekilmiş, susmuştu. Postacı topal Hampartsum, köyün en ünlü adamı oldu. Yüzünün ifadesi değişti. Acılı değildi artık, gururluydu. Sanki bütün bekleyenlerin yaşamı ve ölümü kendisine bağlıymış gibi geliyordu ona.

Dedem kendi taşına oturmuş Hampartsum'u beklerdi. Pohpohlardı onu. Örneğin, onun babasıyla vaktında «kardeş» olduklarını söylemişti. Oysa Boğos'un Markarid'i, Sarkis'lerin Mergo'nun ve Apan'lı Baruyr'un (Hampartsum'un babası) birbirleriyle «kedi köpek» olduklarını söylerdi hep.

Topal Hampartsum'un yaylana yaylana yaklaştığı her kezinde, dedem ayağa kalkardı (oysa dedem kendisi sokaktan geçtiği zaman ayağa kalkmayan olmazdı), gözü topal Hampartsum'un çantasında, ilkin kendisi verirdi ona selâmı. Ötekiyse selâma karşılık vereceği yere:

– Yok bir şey amca, sabah getiririm, derdi.

Ninemse tam tersine gerçekten gençleşmişti. Kolektif çiftlik başkanı Saro'nun çağırmasını beklemeden, kendisi çıkıp gitmiş ona ve:

– Bir bağcı ekibi gönder, bir de ekip başı, demişti.

ondan sonra artık bizim cebeleşmemiz anlamını yitirmişti. Çünkü kaymak artık ekmek dolabına koyulup kapatılmıyordu. Annem hep tarlada, ninem de bağlarda olurdu. Evde ben, kızkardeşim, Arsen ve dedem kalırdık, kimseyle de cebeleşmeye, kurnazlıklar düşünmeye fırsatımız olmazdı. Dedem kendi eliyle yaptığı anahtarı para çantasından çıkarıp bir yana atmıştı...

Annemle ninem tan yeri ağarırken gittikleri zaman biz dördümüz de daha uykuda olurduk. Kahvaltımızı onlar gittikten sonra yapardık. Dedem dışarı çıkar, taşına oturup topal Hampartsum'u beklerdi. Biz, kimse zorlamadığı halde, okula giderdik. Yabansıdır ama, savaş başladığı günden sonra hiçbirimiz okuldan kaçmadık. Hatta Arsen'le kızkardeşim en iyi okuyanlar arasındaydılar. Benim durumum başkaydı. Aritmetik öğretmenimiz daha şimdiye dek benim yeteneksizliğim üstüne hikâyeler anlatır.

Bizimkiler geç vakit yorgun, bitkin dönerlerdi işten. Annem, derslerden sonra ineği evin dolaylarında otlatmaya çıkardığımız için yakınır, gözleri yaşararak: «Elimden gittiniz artık, bilmem ki ne olacaksınız, ya rab» der, ve dedemin bize yüz verdiğini söylerdi.

Ninem yakınmazdı. Dün geceden pişirdiği yemeği şipşak ısıtır, hepimizin karnını doyurur, biz uyuduktan sonra da evin çamaşırlarını yıkamaya hazırlanırdı.

Ninemizi kızdırmak isteğimiz yavaş yavaş sönüyordu. Boğos'un Markarid'inden nefret etmeye başlıyorduk. Hatta bir kezinde Arsen onların eşeğini ırmağın kenarında yakaladı da dövdü bile. Eşek bu işe şaşıp kaçmıştı, çünkü Arsen'i kızdıracak hiçbir şey yapmamıştı. Ben ve kızkardeşim de şaşmıştık. Öyle ya, savaşın çıkmasında eşeğin ne suçu vardı?..

Ama yine de sevimsiz ve soğuktu ninem.

Bir düşünün: Elli yıl birlikte yaşamış, birbirlerine iki oğul armağan etmiş, ne

de olsa birlikte çekmişlerdi kahırlarını. Ama babamla amcamın cepheye gittiklerinin ertesi yılı dedem birden ölünce, bütün mahalle ağlamıştı da ninem ağlamamıştı. Gömüldüğünün ertesi günü de Garp'lı Heriknaz işe gitmişti. Dedemi ölümünün ne yedinci günü ne de kırkında anmamıştık. Ve Boğos'un Markarid'i, ninem için bir kez daha o aşağılayıcı «çirkinlerin çirkini cin» sözünü söylemeye hak kazanmıştı.

Ondan sonra on yaşındaki kızkardeşim bizim evin «Hanım»ı oldu. Benle Arsen de, cepheden iyi haberler almak umuduyla topal Hampartsum'u tavlayacaktık.

Ama bir gün topal Hampartsum:

– Mektup olursa ninene veririm, dedi, kendisini hergün görüyorum zaten.

Dedemizi özlüyor, ağlıyorduk. Kızkardeşim uluorta ağlıyordu, benle Arsen'se gizli gizli (daha erkek olmadan erkekleşmiştik). Ve ninemin ağlamadığına şaşmaktan çok kızıyorduk.

Akşama yakın gökyüzü kararmıştı. Annem, «çocuklar ıslanmasın» diye, yatakların damdan indirilmesini söylemişti. Biz çocuklar damda yatardık. Ninemle annem de evde, kemerli bir geçidin altında yatarlardı. Ama biz doğu tarafında açık bir gökyüzü parçası gördüğümüz için, yağmur yağmayacağına inanmıştık. Dama serili yatağa yattık ve büzülüp sustuk. Kızkardeşim karanlıkta hafiften ağlıyordu. Arsen kızdı ve ağlamayı kesmesini emretti...

Bağa gidip ot biçmiştim ineğimiz «Çiçek» için. Ninem kızmış ve bana: «Biçme, yazıktır ona verilen ota» demişti «gebersin o, gebersin, bu ters zamanda bir türlü doğuramadı». Bunları söylerken «Çiçek»i buğday saplarından yapılmış kapla dövüyor, inek de ağlayarak bunda kendisinin suçu olmadığını inekvari göstermeye çabalıyordu... Sonra komşunun oğlu Haço başıma bir taş attı, ben çığlığı bastım...

– Boş herif kalk bakayım hele...

Gece dolu yağdığı pek az görülmüştür, ama savaş zamanında az rastlanan her şey yer alabilir gibi gelmişti bana...

Yataktan fırladığım zaman kızkardeşimle Arsen damda değillerdi. Ninemle annem yatakları damdan indiriyorlardı.

Tahta merdivenden hızla inip, avluya serili halının üstüne düşen yorganları kızkardeşim ve Arsen'le birlikte kucaklayıp, içeri götürdüm.

Annemle ninem de indiler damdan. Annem, ıslak yorganları sedirlere sermek için, hemen kemerli sofaya girdi. Ninem de nedense avluda kaldı.

Avlunun tam ortasında durmuştu. Kara başörtüsünü geri çekmişti ve ben sofadan düşen ışığın altında, onun şaşılacak kadar gür ak saçlarını görüyordum... Ninem başörtüsünü sıkıyordu; sonra yumak gibi yapıp elinde tuttu ve öylece kaldı. Yalnızca dudakları kımıldıyordu. Konuşuyordu ama, doluyla karışık yağmurun gürültüsünden, sesi işitilmiyordu.

Annem de bizimle birlikte şaşkın şaşkın nineme bakıyordu.

Sonra:

– Heey, anne, ne durmuşsun öyle, içeri girsene!

Ninem annemin sesini işitmemiş gibiydi.

Yağmur dere gibi akıyordu ak saçlarından, giysileri ıslanıp gövdesine yapışmıştı. Hiç onu o kadar zayıf görmemiştim. Paçavra yığını olmuştu ninem...

– Anne sen çıldırdın mı canım? diye kızdı annem, ve sofadan çıkıp neredeyse

zorla ninemi içeri getirdi.

Dudakları daha, sessiz kımıldıyordu.

Annem korku içinde:

– Anneee, diye bağırdı.

– Ya benim yavrularımın başı üstünde bir dam yok ki... sanki benim neyim onlardan daha iyi, ah gözlerim kör olsun benim... dediyse de ninem yine ağlamadı.

Ama «yavru»larına beslediği o duygu hepimizi de ağlattı. Kızkardeşiminse, yüreği bayağı fırlıyordu göğsünden.

O günden sonra ninem, daha yabansı göründü gözüme. Garp'lı Heriknaz'ın kurıuluğunu yine duyuyordum ama, nedense Boğos'un Markarid'inin eşeğini dövme isteği içimizde günden güne artıyor ve zavallı hayvan benimle Arsen'in elimizden neler çekiyordu.

Ninemi ölümsüz sanırdım ve bana, onun ağladığını hiç görmeyecekmişim gibi gelirdi. Ama bu iki sanım da yanlış çıktı.

Tasalı konuşmalar oluyordu evimizde.

– Ninenin keyfi yok, demişti annem tarlaya gitmeden.

Gerçekten keyfi yoktu ninenin, dolu karışık yağmur yağan o gün soğuk almıştı. Bağlara gitmemiş, yatağa yatmıştı. Topal Hampartsum'u da yatakta kabul etti.

Pazardı, ders yoktu okulda, evdeydik.

Hampartsum içeri girdi. Hergünkü o gururlu bakışları yoktu.

– Evde büyüklerden kimse var mı? diye sordu.

– Ninemin keyfi yok, dedim.

– Nerede?

– İçerki odada.

Sonra Hampartsum Arsen'e bakıp yavaşça:

– Levon'un oğlu sen misin? diye sordu.

Ve yanıtı beklemeden telâşla içerki odaya girdi.

Aynı telâşla da dışarı çıktı ve yaylana yaylana gitti. Hiçbirimizin de yüzüne bakmadı. utanıyormuş, içerki odadan bir şey çalmış gibi bir hali vardı...

Üç gün sonra, Garp'lı Heriknaz'ın ölmek üzere olduğu anlaşıldı.

Annemle tek başına konuştu. Sonra birer birer biz çocukları içeriye çağırdı.

Kızkardeşim, arkasından da Arsen ağlamaklı dışarı çıkınca odadan, ben girdim içeri ve kapının önünde durdum.

Pek değişmemişti. Yalnızca gözleri kızarmış, alnı terlemiş ve burnu sivrileşmişti.

– Yakına gel, dedi.

Titreyerek yaklaştım.

– Eğil.

Eğildim.

Kuru, diken diken avucuyla başımı kucakladı, alnımdan öptü ve şaşılacak kadar yumuşak, sanki dedemin sesiyle:

– Kadan alayını, dedi, Arsen'i yalnız bırakmayasın, o şimdi anadan da öksüz babadan da...

İlk ve son kez gördüm ninemin gözyaşını. Yine yabansı bir hali vardı, göz kapakları titremiyor, yumulmuyordu. Yalnızca gözleri yaşla doluyor, sonra damla damla ak şakaklarına yuvarlanıyordu damlalar...

Khajag Gülnazaryan

RUPEN HOVSEPYAN
(Erivan 1939)

Hikâye ve senaryo yazarı Rupen Hovsepyan, Erivan Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ni bitirdi*(1962)*. Türkmenistan'da Karakum Çölü'nde bir süre çalıştı. Erivan'a döndükten sonra önce AVANGARD ve EDEBİYAT DERGİSİ'lerinin kadrolarında yer aldı. Daha sonra SOVYET EDEBİYATI dergisini yönetti *(1970-1974)*. Dört yıl da Radyo-Televizyon Komitesi'nde çalıştıktan*(1975-1979)* sonra Moskova'ya giderek senaryo öğrenimini yaptı. 1960 yılından itibaren hikâyeleri çeşitli gazete ve dergilerde yayınlanmaya başladı. Hikâye türündeki eserleri *«Arayışlar»(1965)* ve *«Çığlık»(1969)* adlı kitaplar halinde topluca yayınlandı. Hikâyelerinden birkaçı Rus ve Ukrayna dillerine çevrildi. 1973'de çevrilen *«Şaraphane»* adlı filmin senaryosunu yazdı.

ATLIKARINCADAKİ YEŞİL AT

Atlıkarıncada onbir at vardı: İkisi al, ikisi külrengi, ikisi kara, ikisi turuncu, ikisi ak, onbirincisi ise yeşil. Yabansı bir attı bu onbirinci, atlarda rastlanmayan renginden dolayı değil, alçıdan olduğu halde konuşup anladığı için.

Atlıkarınca kurulup da işlemeye başladığı daha ilk günden kendini yalnız duymuştu yeşil at. Atların en üzgünüydü, çünkü üzülmesini biliyordu ve çocuklar ona acıyorlardı. Üzgün ve yalnızdı, çünkü dar geliyordu atlıkarınca, çünkü öbür atlar onu anlamıyordu, çünkü çocuklar acıyordu ona. Çocuklar onu değil de külrengi, al, kara, turuncu, ak atları yeğliyordu binmek için. Çok geçmeden tümünün rengi soldu, boyası döküldü, birini ötekinden ayırmak güçleşti. Rengini pırıl pırıl koruyan, daha da göze çarpan bir tek yeşil at kaldı. Ama çocuklar ona yine binmiyorlardı. Bakın, bütün çocuklar, hatta park bekçisi bile uykudayken ne

oldu bir gece.

Yeşil at atlıkarıncadan ayrıldı, gerçek bir at gibi kişnedi. Kişnemekten ve atlıkarıncanın dışına çıkmaktan öylesine hoşlandı ki bütün üzüntülerini unuttu, zıplamaya başladı. keyifle çiğnedi yerdeki kuru yaprakları, çeşmeden ağzına su alıp püskürttü ve parkın dar geldiğini görünce sokağa attı kendini.

Durgun bir geceydi, ne otomobil vardı görünürde, ne tramvay. Islak asfalt ayna gibi parlıyordu ve sokak fenerlerinin ışıklarını yansıtıyordu. Yıldız dolu bir gökyüzüne benzeyen bu parlak asfaltta tepine tepine koştu yeşil at. Yıldızları çiğnediğini düşündükçe coştu. Ayaklarını yakmıyordu yıldızlar, çünkü kendisi daha ateşliydi. İyi ki böyleydi, ne iyi olmuştu da ayrılmıştı atlıkarıncadan, şimdi böyle tadını çıkarabiliyordu özgürce koşmanın.

Ayaklarını, kuyruğunu, yelesini, sırtını duyuyordu yavaş yavaş. Uyanıyordu bütün gövdesi. Eşsiz bir şeydi bu, kim görmüştü alçıdan bir atın canlanmasını?- Yıldızlar uyarıyorlardı durmadan, koşmayı bırakmasın diye. Durursan tabanlarını yakarız sonra, diyorlardı. Uyanan dizlerin, yelen, kuyruğun, sırtın yeniden kurur, taş kesilir.

Yeşil at hiç durmuyordu, yorulmuyordu da. Geçen ilkyaz evinden kovulmuş bir köpeğe rastlamasa belki de sabaha dek koşup duracaktı sokaklarda. Onu tanıyan köpek, atlıkarıncadaki yeşil atın böyle nasıl koştuğuna pek şaşmıştı.

– Sen atlıkarıncadaki yeşil at değil misin, diye sordu havlayarak.

– Evet, dedi yeşil at. Ama atlıkarıncadan ayrıldığıma göre özgür bir atım ben şimdi.

Köpek, korkuyla inildedi. Bu atın kentte böyle koşmasına göz yumarsa yaşamda çok şeyin değişeceğini düşündü. Ve bu değişiklik de herkesten önce, geçen ilkyaz kovulan kendisine zarar verirdi.

– Yetişiiin, diye yaygarayı bastı ve o dolayda ne kadar ev varsa hepsinin pencereleri gıcırtılarla açıldı. Yetişiiiin, yeşil at atlıkarıncadan kaçmuş!

Yeşil at, niye böyle köpeğin yaygara kopardığını ve insanların gelip çevresine niye böyle toplandığını anlayamadı. Birkaç kişinin elinde ip vardı. «Bunlar beni bağlamak istiyor» diye düşünüp üzüldü. Yeni başlayan özgürlüğü sona erecekti böylece. Kötü bir şey yapmadığını, alçıdan basbayağı bir at olduğunu söylemek istediyse de dili tutuldu, söyleyemedi. Kaçmak için ayaklarını oynatmak istedi, korkuyla gördü ki taş kesilmişlerdi. Kaşla göz arasında bütün kaslarının uyuştuğunu duydu. Yıldızlar «Ah, biz seni uyarmıştık» dedilerse de artık hiçbir şey işitmiyordu.

İnsanların köpeği nasıl övdüklerini, ona yiyecek verdiklerini de görmedi. Köpeğin rahatça uyusunlar diye bekçilik ettiğini, hırsızları kovaladığını, kendilerine bağlı olduğunu ve atlıkarıncadan kaçan yeşil atı kurtardığını sanıyorlardı.

Yeşil atı parka götürdüklerinde artık hiçbir şey düşünmüyordu o. Öteki alçıdan atlar gibiydi. Yalnızca renginden dolayı yabansı.

GELİNCİKLER

Buğday başakları kuru kuru hışırdıyor ve bu hışırtı, tarlaya yayılmış gelincik

lerin içine korku salıyordu. Nerdeyse buğdayları biçmeye geleceklerini, buğdaylarla birlikte kendilerinin de yok olacağını biliyorlardı.

– Biz biçilmek istemiyoruz, diye sızlanıyordu gelincikler. Buğday değiliz biz, gelinciğiz, tohumlarımız taşlık yerlere değil de tarlaya düştüyse bunda bizim suçumuz ne?

– Ah, diye iç çekiyorlardı. Güçlü bir yel esmiyor ki tohumlarımızı tarlanın dışına serpsin, hiç değilse bizden sonraki gelincikler güven içinde yaşasınlar. Karınca, ay karınca, n'olur sen taşı tarlanın dışına tohumlarımızı.

Karıncaların çok işi vardı, olgun başaklardan düşen tanecikleri yuvalarına taşımalıydılar.

– Arı, ey arı, sen götür n'olur tohumlarımızı taşlık yerlere.

Arılar da hiç sevmez gelincikleri, ne zaman onlara yaklaşsalar kokularından başları döner, uyuşup kalıverirler. Oysa uyuşup kalmanın sırası mı? Onca dolaşıpbal yapacak çiçek varken...

Ne yapsın öyleyse gelincikler?

– Ağustosböceği, ey ağustosböceği, hiç değilse sen götür tohumlarımızı. Biçilmesin bizden sonrakiler, güven içinde yaşasın.

Ne bir işi vardı ağustosböceğinin, ne de gelincik kokusundan başı dönerdi. Keman çalardı sabahtan akşama tarlada. Kuytu bir köşeye sığınıp yumardı gözlerini, kemancı babasından veya otlardan, serçelerden, çiçeklerden işittiği ezgileri çalardı hep.

– Peki götürürüm, dedi ağustosböceği.

Sevindi gelincikler, yapraklarını açıp açıp tohumlarını sundular ağustosböceğine. O da tarlada ne kadar gelincik varsa akşama dek derledi hepsinin tohumunu, ceviz kabuklarına doldurdu. Buğdaylar biçilip de gelinciklerin ağıtı kesilince sırtladı bu kabukları, taşlık yerlere doğru yola çıktı.

Değirmenin üzerinden geçerken, bir zamanlar her gece keman çaldığı yaşlı değirmenci dostunu anımsadı. İçeri girip baktı ki, öğütülecek buğday yok, boş oturan dostu uyukluyor. Hemen kemanını omuzladı, una bulanmış pencere pervazına yerleşti ve babasından veya otlardan, serçelerden, çiçeklerden işittiği ezgileri başladı çalmaya. O çalarken, yaşlı değirmenci de düşünde olgun başakları, yalım yalım al gelincikleri gördü, gelinciklerin ağıtını, buğday taneciklerinin düşüşünü, karıncaların ayak seslerini ve arıların vızıltısını işitti.

Tanyeri ışıyınca değirmenci koştu,

– Başaklar olgunlaşmış, dedi köylülere. Tam orak zamanı.

Sonra orakçılarla tarlaya gitti, ezgilerin esinlendiği gözleriyle görmek için. Olgun başaklar ağırlaşmış, ağır ağır sallanıyorlardı. Taneleri kaçıran karıncaları gördü, ayak seslerini işitti. Çiçeklerden bal toplayan arıları seyretti, vızıltılarına kulak verdi. yalım yalım al gelinciklere gözü ilişti sonra, ağlayıp yakınmıyor, boyun eğmiyorlardı oraklar karşısında.yaşlı değirmenci pek şaştı, gelinciklerin titremeden, dimdik ölüşlerine.

O sırada tohumlarını taşlık yerlere götürüyordu ağustosböceği.

İYİ YÜREKLİ BULUTÇUK

Tanyeri ağarırken, her sabah olduğu gibi yine Ak Dağ uyandırdı bulutları, kimin nereye gitmesi gerektiğini söyledi.

– Sen ormana gidersin, dedi ayıya benzeyen bir buluta. Orman su ister.

– Sen çöle gidersin, dedi deveyi andırır bir başkasına. Kuyular bile kurumuş çölde bu yaz.

– Sen de, dedi inek biçiminde olanına. Bostanlara git, lahanaları, salatalıkları ve karpuzları bir iyice sula.

Sonra hepsini birden uyardı:

– Sulayın ama sizde deve dönebilecek güç kalsın.

Yalnızca üç-dört günlük bir bulutçuk kaldı dağın doruğunda.

– Sen de küçük koyağa in, diye seslendi ona. Ordaki küçük ırmakla oyna. Bulutlar ırmaklarla oynaya oynaya büyürler.

Küçük koyakta tarlalara doğru akan küçük ırmak kahkahalarla gülüyor, su kabarcıkları üflüyordu havaya. Bunlar patladıkça ebemkuşaklarına dönüşüyor, koyağın yamaçları arasında köprüler oluşturuyordu. Benekli kelebekler bir o yana bir bu yana uçup duruyorlardı bunların altında.

– Eyvah, dedi bulutçuk, kelebekleri görünce canı sıkıldı. Ebemkuşağının altından geçenler kızsa oğlan, oğlansa kız olur, bilmiyorlar mı?

Kelebekler güldü bu söze. Anlamıyordu bulutçuk, onlar ebemkuşağının altından geçiyorlardı ama hemen geri dönüyorlardı. Kızlar oğlan olsa bile yeniden kıza dönüşüyor, böylece oğlan yine oğlan, kız yine kız kalıyordu.

Sözlerinin benekli kelebekleri etkilemeyişine çok şaştı bulutçuk. Nasıl değişime uğradıklarını yakından görebilmek için gidip ebemkuşaklarının tepesine dikildi. Gölgesi üstlerine düşünce ebemkuşakları gözden silindiler. Kıza dönüşen kelebek kız kaldı, oğlana dönüşen de oğlan.

– Ne yaptın sen böyle, diye ağlaştılar. Yaptığını beğendin mi?

Bulutçuk anlamamıştı.

– Ama sizleri uyarmıştım ben, değil mi?

İyi yürekli olduğu için dayanamadı, ağlamaya başladı.

Kelebekler oraya buraya kaçışarak,

– Yaptığın yetmiyor mu, dediler. Şimdi de ıslatıp üşütmek mi bizi niyetin?

Canı sıkılıp geri çekildi bulutçuk. Ebemkuşakları yeniden ortaya çıktı, kelebekler de ağlaşmayı kesti. Çok şaştı buna. Onların uçuşmalarını gözlemek ve neler olup bitiyor anlamak için gidip koyağın yamacına yaslandı.

Yuvalarından çıkmış, taşların üzerine uzanmış kertenkeleler,

– Uzaklaş ordan, diye seslendiler. Görmüyor musun, üşüyoruz!

– Ne iş, diye içini çekti bulutçuk. Herkesi rahatsız ediyorum.

– Suç senin değil gölgenin, dediler. Gölgeni çek, kimseyi rahatsız etmezsin.

– Nasıl çekilir bilmiyorum ki?

– Bilmeyecek ne var?Sen uzaklaşırsan gölgen de uzaklaşır, yaklaşırsan yaklaşır.

Bulutçuk biraz uzaklaştı, gölgesinin de uzaklaştığını gördü. Kuyruklu kuyruksuz kertenkelelerin uzandığı taşlara güneş ışıkları vuruverdi.

Bak şu işe, diye düşündü bulutçuk, demek kimseyi rahatsız etmemek için boyuna uzaklaşmam gerek...

– Sakın uzaklaşma, diye seslendi Ak Dağ.

Seslendi, ama iş işten geçmiş, koyaktan çıkan bir yel onu tarlaya doğru sürüklemişti. Ak Dağ arkasından bağırıyordu:

– Eve dönecek kadar güç kalsın içinde...

Bulutçuk tarlaya varınca, kuru ırmak boyunda dalgın dalgın dikilen kavaklar ona sürtünüp gıdıkladılar. Yelden kurtulmuştu, ama az kalsın hapşıracaktı. O kadar tozluydu ki kavakların yaprakları.

– Yıka bizi n'olursun, diye yalvardı kavaklar. Bu sabahki ayıya, deveye, ineğe benzeyen bulutlar gibi yıkamadan geçip gitme!

– Ayıya benzeyen ormana gidiyordu, dedi bulutçuk. Orman su istiyordu. Deveye benzeyen çöle gidiyordu, kuyular bile kurumuştu bu yaz çölde. İneğe benzeyen de bostanları sulayacaktı.

– Ya bizi kim sulayacak,diye inledi kavaklar.

İyi yürekli bulutçuk,kendini sıka sıka yağdı kavakların üstüne. Sıcaktan, susuzluktanuyuşmuş çiçekler,gevşemiş saplar, solmuş otlar dirildi. Bataklığın yolunu tutan kurbağalar ivedi ivedi geri döndü.

– Yağ, daha yağ diye yalvarıyordu kavaklar.

– Dah, daha, diye yakarıyordu çiçeklerle otlar.

– Yağ da yağ, diye haykırıyordu kurbağalar.

İyi yürekli bulut,daha da sıktı kendini,yağdı da yağdı. Kavakların, çiçeklerin, otların, kurbağaların ona gereksinim duymalarına, gölgesinin kelebeklerle kertenkeleler gibi onları rahatsız etmemesine çok sevinmişti.

«Gölgemi size armağan edeceğim» diye karar verdi ve son gücünü de harcayıp yağdı iyi yürekli bulutçuk. Yağmur danlaları arasından gölgesinin nasıl bulanıklaşıp yok olduğunu gözledi. Ve yağmur kesilince artık gölgesiz kaldığını anladı.

Akşamüstü dönerlerken, sıskalaşmış ayı bulut, kamburu aşınmış deve bulut ve danaya benzemiş inek bulut, şaşkınlıkla durdular kavakların üstünde.

– Sizleri kim suladı, diye sordular.

– İyi yürekli bulutçuk suladı.

– Peki, nerede kendisi, eve döndü mü?

– Ben buradayım, burada, diye inledi iyi yürekli bulutçuk. Ama öteki bulutlar işitmedi onun sesini.

– O bizim içimizde, dedi kavaklar.

– Bizim de içimizde, dedi çiçeklerle otlar.

– Bizim de, diye vakvakladı kurbağalar.

İyi yürekli bulutçuk,hepsinin de içindeydi gerçekten,ama kendisi bunu bilmiyordu.

YAŞLI AĞAÇKAKANIN GÖZLÜĞÜ

Nasıl olduğunu orman korucusu da bilmiyor. Ana ağaçkakan baba ağaçkakana darılmış, çocuklarını yanına alıp başka bir ormana göçmüştü. Baba ağaçkakan tek başınaydı artık. Eskisi gibi olsa neyse, gençken gözleri keskin, gagası sağlam, koku alma duyusu yerli yerindeydi; haddine mi düşmüştü elinden kurtulmak ağaç kurtlarının. Ama artık iyice yaşlanmıştı; gücünü yitirmişti, gözleri eskisi gibi görmüyordu. Başlangıçta inanmak istememişti buna. Her gece yatarken sabaha eskisi gibi kalkacağını ummuştu. Elbet bütün yaşlılar gibi o da durumuyla barışacaktı sonunda, gençliğinde nasıl mutlu olduysa yaşlılık günlerinde de mutlu olacaktı. Ne var ki kimsesizdi şimdi, böyle giderse orman ağaçkakansız kalacak demekti. Üstelik gururluydu, ana ağaçkakanla yavrularını geri çağıramazdı. O küstah kurtların varlığına da dayanamazdı. Umutsuzluktan günlerdir gözyaşı döküp duruyordu.

Orman korucusu onu yine iki gözü iki çeşme görünce,

– Ayıp değil mi, dedi. Çocuk gibi ağlamak yakışır mı sana?Orman elden gidiyor, sen burda oturmuş zırzır ediyorsun! Karnın mı ağrıyor yoksa? Belki de kemiklerin sızlıyordur ha? Benimkiler sızlıyor...

Ağaçkakan daha da yükseltti sesini. Korucu nasıl olur da anlamazdı gözlerinin o kahrolası kurtları görmediğini ve orman için üzüldüğünü?

Ağlayan çocuk olsa neyse, çocuklara ağlamak belki yaraşır bile biraz, ama yaşlılar ağlayınca...

– Kes, dedi orman korucusu. Kes değil işine. Ağlamakla ne karın ağrısı geçer ne kemik sızısı. Boş yere kan çanağına dönecek gözlerin.

Ağaçkakan, kanadıyla sildi gözlerini ve acı acı baktı orman korucusuna. Korucu birden ayırt etti eski dostunun gözlerinde o bir zamanki parlaklığın kalmadığını.

– Gördün mü şimdi, diye alnına vurdu eliyle. Zavallının gözleri iyiden iyiye bulanmış. Ne yapacağız?

Ağaçkakan kanatlarını çırptı. «Bilsem ağlar mıydım?» demek istiyordu.

Asıl korkuncu, orman korucusu kendini tutamayıp yüksek sesle bunları söylemiş, ormanda ağaçkakanın eskisi gibi görmediğini duymayan kalmamıştı. Ağaç kurtları bayram ediyorlardı sevinçlerinden. Gizlendikleri köşelerden çıkıp ağaçlara saldırmışlardı. Körpe dalları oburca kemiriyor, yaprakların suyunu içiyorlardı. İyice şişip kahkahalar atmaya başlamışlardı. En şımarıkları ağaçkakanın başı üstünde sallanıyor, dillerini çıkarıp gösteriyorlardı ona. Hatta daha ileri gidip gagasına vuranlar bile vardı.

– Herif kör, diye bağırıyorlar kendi dillerince. Tam kör!..

Ağaçkakan körleşince ağaç kurtları yağmurdan sonra fışkıran mantarlardan daha çabuk ürerler.

Öfkesinden kuduran korucu, zorlu bir ıslık çaldı kurtları korkutmak için. Ama atını çağırıyor sanıp hiç üstlerine alınmadılar. At uzakta değildi;kırlık bir yerde çiçekleri kokluyordu, karnı toktu çünkü. Karnı tok atlar pek severlerdi çiçek

kokusunu. Hemen koştu, sahibinin karşısına dikildi. Sıçradı eyerin üstüne orman korucusu,ağaçkakanı kucağına aldı ve mahmuzladı atın karnını.Öyle mahmuzladığı görülmemişti o güne kadar.

Arkalarından kah kah güldü kurtlar. Savaş kazanmış esrik askerlere benziyorlardı.Ozanları hemen bir türkü düzdü. Türküde yinelenen satırlar şöyleydi:

Bizim bu orman,bu orman bizim,
Şu çalı, otlar, şu ağaç bizim,
Gerçek sahibi biziz ormanın,
Şanlı soyumuz binler yaşasın!

Kurtlar çok hoşlandı bu türküden, karar verdiler günlerine bu türkülyle başlayıp bu türkülyle bitirmeye.

O sevinç ve coşku içinde nerden akıllarına gelebilirdi korucunun ağaçkakanı kente götürüp göz doktoruna göstereceği?

Doktor ilkin kızdı.

— Ben insanların gözlerine bakarım, dedi. Kuşların değil.

— Göz gözdür, dedi orman korucusu. Sonra yalvarırcasına ekledi: Kurtlar yiyip bitiriyorlar ormanı doktorcuğum.

Doktor bir iskemleye oturttu ağaçkakanı. Karşısındaki duvara ak bir kâğıt yapıştırdı. Üstüne bir yılan çizip sordu:

— Görüyor musun?

Ağaçkakan «hayır» anlamına başını salladı.

— Çok geç kalmışsınız, diye yakındı doktor. Nerdeyse büsbütün kör oluyormuş!

Çekmeceden bir gözlük çıkarıp ağaçkakanın gagasının üstüne yerleştirdi.

— Şimdi görüyor musun?

Yılanı görünce kanatlarını çırptı ağaçkakan. Doktor bu kez kâğıda irili ufaklı kurtlar çizdi.

— Görüyor musun?

İri kurtları bulanık görüyor, ufaklarınıysa hiç görmüyordu.

— En güçlü gözlüğü ver doktorcuğum, diye yalvardı orman korucusu.

Doktor başka bir gözlük çıkardı çekmeceden.En küçük kurtları bile gördü ağaçkakan bununla. Tıpkı gençliğindeki gibi. Pek sevindi, kanatlarını çırparak odayı şöyle bir dolaştı. Kâğıda çizili kurtları yiyecekmişçesine gagaladı ve korucuyu beklemeden pencereden fırladı, ormana doğru yollandı.

Ancak gece geç vakit ulaştı ormana. Kurtlar uykudaydı, o yüzden kendi de uyudu. Sabahleyin güneş doğunca ışıkları vursun diye başını dışarda bıraktı.

Tanyeri ağarırken kurtlar da türkülye başladılar:

Bizim bu orman, bu orman bizim,
Şu çalı, otlar, şu ağaç bizim...

Ama çoğu sonunu getiremedi. Gün ilerlediğinde, en derindeki kurtlar bile söyleyemiyorlardı artık. Türkü yerine ağaçkakanın kesik takırıları işitiliyordu ormanda.

Ağaçkakanın öyküsü burda bitti ve kurtlar tümüyle yok oldu sanıyorsunuz?

Hayır, bin kez hayır. Gizlenen kurtlar oldu ve bunlar günün birinde... Ama bu artık başka bir öykü.

* * *

Göz gözü görmeyen karanlık bir geceydi. Yalnızca ateşböcekleri uyanıktı ormanda. Gökyüzü oyunu oynuyorlardı aralarında ve o kadar dalmışlardı ki bu oyuna başka bir şey gördükleri yoktu. Her biri birer yıldız olmuş, büyükayı, küçükayı ve samanyolunu çizmişti havaya. Böyle bir oyun varken kim sezebilirdi hain kurtların eylemini?

Kimseye belli etmeden, altında yılanın uyumakta olduğu taşa yaklaştı kurtlar.

– Sevgili akrabamız, diye seslendiler hep birden.

– Kim o, dedi yılan tıslayarak ve taşın altından başını kaldırarak.

– Biziz, sizin alçakgönüllü akrabalarınız.

– Niye bir ağızdan konuşuyorsunuz öyle, diye kızdı yılan. Hem uykudan uyandırdınız, hem de teker teker söylemiyorsunuz söyleyeceğinizi.

Kurtların elebaşısı, bir adım öne çıktı:

– Biziz, alçakgönüllü akrabalarınız.

– İşitmiyorum, yüksek sesle konuş.

– Biziz, diye bağırdı elebaşı, ama yılan yine işitmedi.

– Açlıktan gücümüz mü kaldı ki, diye bağırdılar bir ağızdan. Yüksek sesle konuşacak güç bizde ne gezer.

– Peki öyleyse, diye aşağıdan aldı yılan. Hep birlikte konuşun, ama sözcükleri de birlikte söyleyin.

kurtlar önce aralarında çalıştılar söylemek için, sonra yüsek sesle,

– Sevgili akraba, dediler. Ağaçkakan içi geçmişleri yediği zaman ses çıkarmıyoruz, onun işi o zaten. Ama gözü dönüp de bizim, yani sizin şanlı soyunuzu yoketmek isteyince susamayız. O kadar gözü dönmüş ki size de saldıracakmış yakında.

– Kötülemek istiyorsunuz ağaçkakanı, diyerek esnedi yılan.

– Yalan söylüyorsak açlıktan topumuz kırılsın. Kentteki dostlarımız karga aracılığıyla bildirdi, gözlüğünü takar takmaz ilk işi yılan resmine saldırıp yırtmak olmuş.

– Demek ağaçkakan gözlük taktı ha?

– Evet, sevgili akrabamız. Bizi böyle güçsüz düşüren de o gözlük zaten.

Yılan taşın altından kuyruğunu da çıkardı, çöreklenip kaldı öylece. Kurtlar anladı ki bir şey düşünüyor, korkudan onlar da büzüldüler.

Sonunda yılan,

– Onun gözlüğünü çalabilirim, dedi. İster misiniz?

– İsteriz, diye dirildi kurtlar ve eski mutlu günleri anımsadılar.

Yılan, ardısıra gelen kurtlarla, ağaçkakanın uyuduğu ağaca doğru süründü. Tırmanıp gözlüğünü dikkatle çekti gözünden. Ağaçkakan, başının hafiflediğini duyup uykudan uyandı, gözleri görmüyordu. Karanlık, diye düşündü, ama niye oyun oynayan ateşböcekleri görünmüyor? Kanatlarıyla gözlerini yokladı, çığlığı bastı korkudan. Dallara çarpa çarpa, bir yolunu bulup gitti baykuşun evine.

Gagasıyla kapıya vurdu:

– Baykuş kardeş,kurtar beni, gözlüğümü çalmışlar.

Baykuş,deney sahibi bir iz sürücüydü. Arkadaşını kendi evine buyur etti, ortalıkta dolaşıp da engel olmasın diye. Sonra hemen işe girişti. İlkin tünediği ağacın altına baktı, otların arasında arayıp taradı. Hırsızın yılan olduğuna aklı kesince ateşböceklerine seslendi:

– Öbürleri oyunlarını sürdürsün ama Büyükayı ile Küçükayı arkamdan gelsin.

Ateşböcekleri ilk kez yardım etmiyorlardı baykuşa, o yüzden ne istediğini hemen anladılar. Yılanın sürünürken bıraktığı ize yukardan ışık tuttular. Baykuş kolayca buldu ağaçkakanın gözlüğünü. Yılan fazla uzağa gitmeye üşenmiş, ırmak kıyısına bırakmıştı onu. Üstünü de kum ve çakılla örtmüştü. Ama dalgalar kumu da, çakılı da sürükleyip götürmüştü.

– İşte ağaçkakanın gözleri, diye şaka etti baykuş. Gözlüğü bu kadar kolay bulduğu için böbürleniyordu.

Olup bitenden habersiz kurtlar ertesi sabah erkenden çıktılar ortalığa. Ve daha türküye başlamadan ağaçkakanın takırtısı işitildi.

– Bizi korkutmak için takırdıyor, diye düşündüler. Nasıl olsa gözlüğü yok.

Ve ses çıkarmaya vakit bulamadan, ödleri koparak gördüler ağaçkakanın gözlüğünü.

DO, RE, Mİ, FA, SOL, LA, Sİ...

Uyandığı zaman evde kimse yoktu.Annesiyle babası daha dönmemişlerdi pazardan. Lilit de avluda kız arkadaşlarıyla oynuyordu.

Hasmig, ilkin yalnız kalmaktan korkarak ağlamaya başladı; ama burnunu cama dayayıp da Lilit'in avluda ip atladığını görünce kendisi de karyolanın üstünde zıplamaya koyuldu. Yayların kendisini tavana, tavandan da yukarı, çatıdan da, yüce dağlardan da yukarı zıplattığını düşlüyordu. Serçe,güvercin,uçak olduğunu sanıyordu. Yastığın, yorganın, çarşafın, yatağın yerlere düşmesi,nedense güldürecek kadar eğlendiriyordu onu.

Ama soğuk yaylara basmak hoş değildi, başka bir oyun bulmayı düşündü. Çıplak ayak dışarı çıktı odadan, kapağı açık piyano gözüne çarptı. Sandalyesine oturup tuşlara vurmaya başladı: Do, re, mi, fa, sol, la, si...

Yazın babası onu dağa götürmüştü. İlkin otomobille gitmişlerdi, sonra atla. İri gözlü,güzel bir attı ve gözlerini kırptığı zaman sesler işitiliyordu. Hasmig, piyano o sesleri çıkarsın istiyordu.

At, tepsi iriliğinde al gelincikleri ezmeyecek biçimde yürümüştü. Hasmig, istiyordu ki atın o dikkatli ayak seslerini çıkarsın piyano.

Sonra tepesi karlı yüce bir kayaya varmışlardı. Kar eriyerek aşağı damlıyor ve o küçük çağlayanın çevresinde kelebekler uçuşuyor, çekirgeler zıplıyor, böcekler vızlıyordu.

Hasmig piyanonun o çağlayanın şırıltısını,kelebeklerin kanat vuruşlarını,- çekirgelerin cırcırını, böceklerin vızıltısını, dağın türküsünü çalmasını istiyordu.

Ama olmuyordu ki... Bunları çalmaya notalar yeterli gelmiyordu Hasmig'e, olup olacağı do, re, mi, fa, sol,la, si'ydi hepsi.

Pek kızdı ve öfkeyle birkaç kez yumrukladı bütün notaları.

Az önce güneş vardı, tertemiz gökyüzünde yalnızca külçücük bir bulut. Nasıl olduysa birden yaklaşmış, büyüyüp büyüyüp bütün göğü kaplamış ve başlamıştı gürüldemeye. İyi ki babası bir mağara bulmuştu da oraya sığınıp gürlemelerin ve yağmurun dinmesini beklemişlerdi.

Hasmig daha hızlı vuruyordu tuşlara. Beğeniyordu, çünkü tam gök gürlemesini andırıyordu: Bum, bum, bum...

Kimi tuşların ses çakarmadığını ayırt etti birden. Korkarak, dikkatlice bir daha denedi. Evet, ikisinden ses çıkmıyordu. Ne oldu bunlara? Az önce gürlüyorlardı...

Tam o sırada annesiyle babası içeri girdiler.

– Babacığım, dedi Hasmig ağlayarak. Bulutların gürlemesini çalmak istiyordum, fa, ile la yok oldu.

– Nasıl yok oldu, diye şaştı babası. Başladı kendisi de tuşlara vurmaya: Do re, mi... sol... si.

İki notanın yok olduğunu babası da anladı.

– Zaten hepsi yedi nota, o da az, dedi Hasmig.

Babası:

– Sakın kaçıp gitmiş olmasınlar, yoksa gücendirdin mi sen onları?

Hasmig, ağlamasını artırarak,

– Ben onları severim, hepsini de, dedi. En çok da fa ile la'yı.

Babası Hasmig'i yatıştırmak için:

– E, seviyorsan uzağa kaçmış olamazlar. Hadi giyin de aramaya gidelim.

Haçik dayı karşı ki evde otururdu. Onun evinde piyano vardı, telli telsiz kemanlar, gitarlar, kırık kavallar, yırtık davullar...

Hasmig'in babası Haçik dayıya,

– Bugün bizim evden fa ve la notaları, bilinmeyen bir nedenle kaçmışlar, dedi. Size gelmiş olmasınlar?

– Biraz önce geldiler, diye yanıt verdi Haçik dayı, uzun uzun Hasmig'e bakarak. İkisinin de alabildiğine canları sıkkın. Biz geri dönmeyiz dediler, dövüyorlar, işkence ediyorlar bize. Gövdelerindeki şişlikleri, morlukları gösterdiler.

– Ama ben onları seviyorum, diye ağlamasını sürdürdü Hasmig. Vallahi seviyorum.

– Hasmig bulutların gürlemesini çalmak istemiş de piyanoda, diye açıkladı babası.

– Haa, dedi Haçik dayı yumuşayarak. Bulutların gürlemesini demek...

– Ve de yağmurun sesini, diye coştu Hasmig. Ve de atın sesini,kelebeklerin,-çağlayanın, böceklerin seslerini... Doğru söylüyorum, ben o notaları dövmedim ki...

Haçik dayı, bitişik odaya girip elinde külçük bir çantayla çıktı.

– İşte buradalar, dedi çantaya vurarak. Ben onları kandırdım geri dönsünler diye.

Hasmig sevinçle el çırptı.

Haçik dayı sürdürdü konuşmasını:

– Bulutların gürlemesine gelince, yumruklamadan da çalınabilir, işte şöyle.

Parmakları hızla koştu tuşların üstünde, sonra içlerine gömüldü. Ve oda bulut gürlemeleriyle doldu.

Şimşek yırttı bulutları ve gözden silinince, sütbeyaz bir yarık kaldı göründüğü yerde.

Babasının kucağı sıcaktı, ama yağmurun ilk damlaları çok soğuktu; tıpkı kayadan dökülen çağlayanın fışkırttığı damlacıklar gibi.

Kelebekler, çekirgeler, böcekler nereye gizlenmişlerdi?

Ve at yıkanıyordu şimdi yağmur altında, o güzel gözlerini kırpıştırarak. Mağaranın içiyse karanlıktı, birazdan bir ateş parladı. Yanan tahtalar çıtır çıtır ediyor, kıvılcımlar yukarıya sıçrıyor, sonra da mağaradan çıkıp yağmurda sönüyorlardı.

Her yerden sesler geliyordu: Gök gürlemesi, şimşek çakıntısı, ıslık... Ve hiçbiri do, re, mi, fa, sol, la, si den oluşan dağın ezgisinden geri kalmıyordu...

KUKLALAR

Pazar günü üç oyun arka arkaya gösterilmişti. Güçsüz düşen oyuncuların sesleri kısılmış, fazla ısınan lambalar çıtırdamaya başlamıştı. Seyircilerse okadar bağırıp çağırmış, öylesine alkışlamışlardı ki, çoktan dağıldıkları halde hâlâ salondaki gibiydiler.

Tiyatro yönetmeni,oyuncuları övdü:

– Sizlerden hoşnutum.

Sonra sahnede yatan ve neredeyse oyuncular kadar yorgun görünen kuklalara bir göz attı,

– Sizden de, dedi.

Daha hoş bir şeyler söylemek istedi, ama uygun sözcükler bulamayıp aylar önce gazetede çıkan ünlü bir tiyatro yazarının dediklerini yineledi:

– Sevgili arkadaşlar, sizin elinizde kuklaların canlandığını gördüm. Başlarken cansızdı onlar, bir de oyundan sonra sahnede yatarken... Oyun sırasında hepsi birer insandı, tavşandı, aslandı,köpekti. Bir gün sizler olmadan da bu kuklalar sahneye çıkarlarsa hiç şaşmam.

İlkin tilki kukla kuyruğunu salladı, sonra köpek başını kaldırıp onu payladı. Oyuncular o sıra uykudaydılar, kuklaların ipleri onların parmaklarında değildi.

– Bu nasıl şey, diye şaşırdı yönetmen. Bana mı öyle göründü yoksa?

Bacağını çimdikledi, öksürmeye zorladı kendini.

– Hele şu ay çıksın, Dilican'a gidip dinleneyim, dedi.

Tilkinin kuyruğu yine taş kesildi, köpek çenesini ön ayaklarına dayayıp yumdu gözlerini.

Tilki rolünü oynayan oyuncu, düşte konuşur gibi,

– Bu kuklalar canımızı çıkarıyor bizim, dedi. Her şeyimizi veriyoruz bizse onlara: Sevgimizi, çabamızı, düşüncelerimizi...

– Düşüncelerinizi mi, diye sordu yönetmen.

– Evet, düşüncelerimizi.

Yönetmen,

– Peki, dedi sesini alçaltarak. Bir kuklanın kuyruğunu salladığı hiç görülmüş şey mi?

Kadın oyuncu, gözlerini açıp kurnazca gülümsedi:

– Tilki asıl onun için kuyruğunu sallıyor ya!

– Senin yardımın olmadan mı?

– Ne var bunda şaşacak? Kuklalar bir gün sizlerin yardımı olmadan sahneye çıkarlarsa hiç şaşmam diyen siz değil miydiniz?

Bunlar benim sözlerim değil diye bağıracaktı yönetmen, ama sustu. Çünkü birden, kendisi de bir kuklaymış da, ipleri oyun yazarının parmaklarına bağlıymış gibi geldi.

Şaşkınlığı gizlemek için,

– Hadi bakalım dağılın şimdi, dedi. Burası tiyatro, otel değil ki uyuyasınız.

Yorgun oyuncular, gönülsüz gönülsüz kalktılar koltuklarından. Birbirlerine «Hoşça kal» bile demeden, hâlâ uykudaymış gibi, tiyatrodan çıkıp gittiler.

Çok güzel bir akşamdı. O dolaydaki şadırvanların soluğu duyuluyor, mis kokulu hoş bir serinlik esiyordu karşıdaki dondurmacı kulübesinden. Yönetmen dondurma sevmezdi, en son ne zaman yediğini anımsamıyordu bile. Ama o günkü sıcak ve yorgunluktan o hale girmişti ki, dondurma bir kurtuluş gibi görünüyordu.

– Üçyüz elli gram dondurma, diye seslendi garsona. Ama iyice soğuk olsun.

– Dondurma yalnızca soğuk olur yönetmen.

Garson söylememişti bunu. Sesin geldiği yana döndü yönetmen, masanın yanında ünlü oyun yazarının dazlak başını gördü. Gözlerindeki yakın gözlüğünde, tiyatronun neon ışıkları yanıp sönüyordu.

– İyi ki karşılaştık, deyip gitti oyun yazarının yanına oturdu. Dondurmalarımızı yer, bir yandan da söyleşiriz. Hava ne kadar sıcak, değil mi?

– Sıcak ya, diye esnedi oyun yazarı. Ama soğuktan daha iyi. Sıcağın çaresi var: Gölge, su, dondurma. Ya soğuğun?

Yönetmen, yeni bir buluş gibi sıraladı:

– Soğuğun da var. Soba, çay kürk, eldiven, kulaklıklı şapka, yün çorap... Bence her şeyin bir çaresi var.

Tam o sırada dili tutuldu yönetmenin. Çünkü oyun yazarının gözlüğünde akıl almaz bir şey görmüştü. tiyatronun pencerelerinden birinde kuklalar dışarıya bakıyorlardı.

– Hasta mısın sen yoksa?

– Yo, yo... Şey, sormak isterdim. Bir gün bizim kuklalar oyuncuların yardımı olmadan sahneye çıksalar,veya... kalkıp pencere önüne otursalar... gerçekten şaşmaz mısın?

– Hayır şaşmam, dedi oyun yazarı ve cevizli dondurma topağını yutuverdi. Benim asıl şaştığım, bu işi niye bu kadar geciktirdikleri. Bunu yapmalarını çoktandır bekliyorum.

– Dön bir bak öyleyse tiyatroya...

Oyun yazarı gözlüğünün altından gözlerini kırpıştırdı, ama yanıp sönen neon ışıklarından başka bir şey göremedi.

– Açık pencereye bak...

Beş yıl önce almıştım bu gözlüğü, herhalde gözlerim ilerledi.

Yenisini ısmarla, diye öğüt verdi yönetmen ve cebinden bir sürü anahtar çıkardı. al şunları, gir tiyatroya. Ben seni burada beklerim. Aradığın gün geldi sanırım. Baksana kımıldıyor kuklalar.

– Ne? Kımıldıyorlar mı?

Oyun yazarı, onun adına ciddi bir kaygı duyarak eliyle alnını yokladı, ateşi var mı diye.

– Üçyüz elli gram dondurma biraz çokça değil mi ya!..

– Belki çokçadır ama sağlığım yerinde. Ne ki kımıldıyorlar Tanrının belâları. Ne işte görüyorum başlarını...

Oyun yazarı, yaklaşan garsona sordu:

– Sizin gözleriniz iyi görür mü?

– Yakınıcı değilim, diye güldü garson. Bir kez doktora gittiğimde, alttaki en küçük yazıları bile okumuş, yalnızca «a» ile «s»yi karıştırmıştım.

– Şimdi sizden rica ederim, tiyatronun açık penceresine bir bakın, şaşırtıcı bir şey görecek misiniz bakalım.

Garson dönüp tiyatroya baktı:

– Şaşırtıcı bir şey görmüyorum.

– İşittin ya dostum, dedi oyun yazarı. En küçük yazıları bile okuyan adam şaşırtıcı bir şey görmüyor.

Yönetmen, nerdeyse ağlamaklı:

– Kuklaları görmüyor musunuz?

– Görüyorum, dedi garson. Onlar her akşam pencerenin önüne oturup sokağı seyrederler. Bunda şaşacak ne var?

– İşittin mi, diye inledi yönetmen.

Oyun yazarı kızdı:

– Sen bizimle alay mı ediyorsun?

– İnanmazsanız başkasına sorun, dedi garson. Ama niçin inanmayasınız? Ben bir gazetede, oyuncuların yardımı olmadan kuklaların sahneye çıkacakları günün uzak olmadığını okumuştum.

Yönetmen, oyun yazarını gösterdi:

– Onu yazan da kendisi, ta kendisi.

– Öyleyse niçin inanmıyorsunuz, diye şaştı garson. Hem yazın, hem de inanmayın, nasıl olur?

Yönetmenin elinden anahtarları kaptı,

– Peki gidelim, dedi oyun yazarı. Aptallık değil de nedir bu seninkisi?

Sokağı neredeyse koşarak geçerken ekledi:

– Ha şu dondurmacı kulübesi yürüyor demişsin, ha telgraf direkleri resim çiziyor, ha inekler yumurtluyor, ha ırmaklar yukarı doğru akıyor...

– Şimdiye kadar hiçbir inek yumurtlamamıştır, dedi yönetmen. Ama kuklalar kımıldıyor işte.

Tiyatronun kapısı önünde durup soluk aldılar.

– Dikkat, dedi yönetmen. Öyle bir girelim ki bizi işitmesinler.

– İşitmesinler, diye alay etti oyun yazarı. Şimdi senin soğuğu niye daha çok sevdiğini anlıyorum. Sıcak senin başına vurmuş dostum...

Oyun yazarı, ne olur ne olmaz, dikkatle açtı kapıyı ve yönetmen gibi o da ayaklarının ucuna basa basa yürüdü. Ortalık sessizdi, oyun yazarı içten içe bayram ediyordu. Halıların üstünden geçerken alttaki eski tahtaların gıcırdaması arasıra bozuyordu sessizliği.

Salonun kapısını aralayınca ikisi de donakaldılar.

Sahnede hepsi birbirine girmiş, gürültü almış yürümüştü. Bütün kuklalar bir ağızdan konuştuğu için ne dedikleri anlaşılmıyordu. Açık pencerenin altına yangın merdiveni dayanmış, üniformalı kuklalar nöbetçi gibi sıralanmışlardı.

Oyun yazarı, şaşkın ve korkulu, yönetmenin elini bulup sımsıkı kavradı. İnsan kılığındaki kukla ayağa kalktı. Kuklaların en akıllısı oydu. Herhangi bir role özel olarak hazırlamazlardı onu. Giysilerini, yüzünü değiştirip yüzlerce rol oynatmışlardı. Bu yüzden, bir iki role çıkanlardan daha çok şey bilirdi o.

İnsan kukla, söze başladı:

— Şimdi, tiyatrodan kaçma önerisine karşı çıkanlara yanıt vermeye çalışacağım.

Oyun yazarıyla yönetmen korkuyla baktılar birbirlerine.

— Kaçmaya karşı çıkanlar ne diyor, diye sürdürdü konuşmasını insan kukla. İyilikbilmez duruma düşmek istemeyiz diyorlar. Çocuklara ve ana babalara nasıl güzel yaşanabileceğini göstermekle büyük iş görmekteyiz diyorlar. Başka iş gelmez elimizden, tiyatro duvarları dışında ne yapabiliriz diyorlar. Kuklalar, inanın ki bizler dışarıda, tiyatrodakinden çok daha gerekliyiz. Herkes gelmiyor ve herkes ciddiye almıyor tiyatroyu. Bize gereksinimleri var, dışarıda çok daha yararlı olabiliriz. Bizler yeteneklerimizi tiyatroyla sınırlıyoruz, salt yazarların öngördükleri şeyleri yapmakla yetiniyoruz. Yaşamın sınırlarıysa, inanın, çok, ama çok daha geniş...

İnsan kukla, belki daha uzun konuşacaktı, ama kuklaların çoğu onu alkışlayınca, konuşmasına son verme zamanı geldiğini anladı.

— Pencereyi de açık bıraktıklarına göre, dedi köpek kukla. Kaçmanın en uygun zamanı bugün.

Konuşmasını şöyle özetledi insan kukla:

— Kısacası, isteyen kalsın, ama bilin ki acırım ben kalacaklara.

— Ne yapalım şimdi, diye fısıldadı oyun yazarı dişleri takırdayarak.

Yönetmen omuzlarını kaldırdı.

— Yani bırakalım gitsinler mi? Kenti alt üst eder bunlar, üstelik tiyatro da işsiz kalır...

Derken köpek kuklanın sesi işitildi:

— Az kalsın tilki kukla engel olacaktı kaçışa.

Tilki güldü:

— Ben yalnızca bilmek istemiştim, yönetmen gerçekten şaşar mı kuyruğumu oynatırsam diye. Şaşmak şöyle dursun, korktu bile. Gözlerine inanamadı korkusundan.

— Ne yapalım şimdi, diye yineledi oyun yazarı. Söyle, ne yapalım, ha?

Terler içinde kalan yönetmen, yatağında doğrulup oturdu. Uyanamamıştı daha. Karyoladan inip ayaklarını sürte sürte mutfağa gitti. Soğuk suyu içince uyandı. Gördüğünün düş olduğunu anlayınca koltuğa oturdu, kah kah gülmeye

başladı. Elleri titreye titreye telefon açtı oyun yazarına. Arkadaşının kart sesini duyar duymaz, gecenin bu geç saatinde uyandırdığı için özür bile dilemeden,

Biliyor musun dostum, kuklalar kaçtı, dedi.

Oyun yazarı bir şey anlamamıştı, yönetmenin söyledikleri gülüşüne karışmıştı çünkü. Gülmesi yatışınca da oyun yazarı telefonu kapatmıştı.

Sıcak yorganına sarılan yönetmen, sabah olunca tiyatroya koşmaya, düşünün gerçek olup olmadığını anlamaya karar verdi. Kimbilir belki de o güzel, uslu akıllı kuklaların sokağa çıkma zamanı gerçekten gelmişti.

DENİZ KIZI

Bir zamanlar bir padişah varmış. Bu padişah evlenmiş, saraya gelin getirmiş; ama gelinin hiç çocuğu olmamış. Aradan yedi yıl geçmiş. Bir gün bir derviş gelmiş, padişahın huzuruna çıkmış.

– Padişahım çok yaşa, demiş. Senin keyfin niye bozuk, ben biliyorum.

– Niye bozuk derviş baba?

– Hanımının çocuğu, atının da tayı olmuyor, ondan.

– Sen bu kadar akıllı olduğuna göre, nedir bunun umarı bilirsin. Söyle bakalım.

– Sarayının bahçesinde bir elma ağacı var, yedi yıldır yemiş vermiyor. Şimdi bir tek elma vermiş, git onu kopar. İçini hanımına ver, kabuğunu da atına. Hanım bir oğlan doğuracak, atın da bir tay. Oğlanın adını Korkusuz, tayın adını Ateş koyarsın.

Bunu der demez gözden silinmiş derviş.

Padişah bahçeye inmiş, bakmış ki gerçekten bir tek elma var ağaçta. Derviş ne dediyse onu yapmış. Vakti saati gelince karısı güzel bir oğlan, atı da güzel bir tay dünyaya getirmiş. Birine Korkusuz demişler, ötekine Ateş. Yıllar geçmiş, ikisi de büyümüşler. Korkusuz yürümeye başlayınca her gün ahıra gidip Ateş'e yem vermeye, tımar etmeye başlamış.

Günlerden bir gün, Ateş dile gelmiş.

– Bir yerin ağrır da darda kalırsan, gel bana sor, demiş Korkusuz'a.

Aradan zaman geçmiş. Korkusuz'u öyle bir sancı tutmuş ki dayanılacak gibi değil. Kıvrana kıvrana ahıra koşmuş.

– Aman Ateş, demiş. Ne olursa senden olur, ölüyorum sancıdan.

– Hiç korkma, demiş Ateş. Sağ elini sol böğrüne götür. Orada bir hançer var, onu çıkar, bir şeyin kalmaz.

Oğlan denileni yapıp hançeri çıkarınca ne görsün, güzel bir kız resmi var üstünde, altında da «Deniz Kızı» yazılı. Aklı başından gitmiş, ağrı sancı ne varsa unutmuş.

– Ne o Korkusuz, ne oldu sana, diye sormuş Ateş.

– Aman Ateş, nerde bulabiliriz bu Deniz Kızı'nı?

– Zor olmasına zor ya, keyfini bozma, demiş Ateş. Hele sen git bir semer yaptır, koy sırtıma, sımsıkı bağla. Sonra da otur üstüne, ben seni götürürüm Deniz Kızı'na.

Korkusuz, istenilenleri bir bir yapmış, çıkmışlar yola.

Az gitmişler uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, her şeyin kapkara olduğu bir ülkeye varmışlar. Kara bir atlı yollarını kesip sormuş:

– Nereye gidiyorsunuz? Burası benim ülkem, toprağıma ne hakla ayak bastınız?

Sormasıyla kılıcını çekip Korkusuz'a saldırması bir olmuş. Ama Ateş öyle bir şahlanmış ki göğe doğru, kılıç ikisine de değmemiş. Korkusuz'a,

– Sen bunu biraz zorla ama sakın öldürme, kardeş olacaksınız, demiş.

– Senin kılıcın varsa benim de var, demiş Korkusuz ve demesiyle hançerini sıyırmış. Işıltısı bir anda bütün ülkeyi kaplamış. Adam kamaşan gözlerini yummuş, sonra kucaklaşıp barışmışlar, kardeş olmuşlar.

Birlikte giderlerken, o kara ülkenin bir köşesinde, savaşa rastlamışlar. Bir yanda üç kardeş, öbür yanda koskoca bir ordu. Korkusuz, kardeşini bırakmamış, kendisi atılmış hemen. Ordudan yana geçsem korkak derler, iyisi mi üç kardeşten yana savaşayım demiş. Bir ucundan girmiş ordunun, öteki ucundan çıkmış. Üç kardeşin ağızları açık kalmış şaşkınlıktan. Korkusuz'u alıp evlerine götürmüşler, olan biteni babalarına anlatmışlar.

– Güvey olmak ister misin, diye sormuş babaları.

– Kızınızı bana değil, kardeşime verin, demiş Korkusuz.

Yedi gün yedi gece düğünden sonra sağ elindeki yüzüğü çıkarıp kara kardeşine vermiş Korkusuz.

– Sen otur keyfine bak, demiş. Bu yüzük ne zaman kararırsa bil ki başım belâda, o zaman yardımıma koşarsın.

Atına atlayıp çıkmış yola. Gitmişler gitmişler, bu kez ak bir ülkeye varmışlar. Ne var ne yok hepsi akmış orda da. Ak bir atlı yollarını kesmiş bu kez. Kavgaya tutuşmuşlar önce, sonra onunla da kardeş olmuşlar. yine bir savaşa rastlamışlar. Üç kardeşle bir ordunun çarpıştığını görmüşler. Yine üç kardeşin yanında savaşıp orduyu yenmişler. Uzatmayalım, o üç kardeşin kızkardeşini bu kez ak kardeşiyle evermiş Korkusuz, sol elindeki yüzüğü de ona verip «Yüzük ne zaman kararırsa yardımıma koşarsın» demiş ve Ateş'e atlayıp yine yola koyulmuş.

Gitmişler gitmişler, bu kez de yeşil bir ülkeye varmışlar. Burada da yemyeşilmiş her şey. Karşılarına yeşil bir atlı çıkmış, onunla da kardeş olmuşlar. Yine askerlerle çarpışan üç kardeşe rastlamışlar, savaşıp askerlerin hakkından gelmişler. Üç kardeşin kızkardeşini de yeşil kardeşle evermişler. Korkusuz, bu kez altın kemerini çıkarıp uzatmış, «Ne zaman kararırsa yardımıma koşarsın» demiş yeşil kardeşine. Yeniden yola koyulmuş.

Yolda atına sormuş:

– Peki, şimdi ne yapacağız?

– Kırmızı ülkede bir deniz, o denizin ortasında da bir saray var. Deniz Kızı o sarayda. kız için şu anda büyük bir savaş oluyor kıyıda. Gidip yenelim, ben seni ulaştırırım Deniz Kızı'na.

Gidip bakmışlar ki askerler bir kıyıda, üç aslan da öbür kıyıda. Askerleri bırakmıyor üç aslan. Ateş'i kamçılamasıyla askerleri kırıp geçmesi bir olmuş. Ama bu kez aslanlar yolu kesmiş. Neyse ki karanlık çökünce aslanlar da dinlenmeye çekilmiş.

Bunlarla başa çıkamayız, demiş Ateş. İşin en güç yerindeyiz. Sen her gece gider, birini öldürürsün.

Korkusuz, dediği gibi yapmış, her gece gitmiş, birini öldürmüş, tanyeri ışırken geri dönmüş. Üçüncü gecenin sabahı, binmiş atına, uçmuş denizin üzerinden, doğru sarayın kapısına.

– Nerede kapalı bir kapı görsen, demiş Ateş, çek hançerini, kendiliğinden açılır.

Korkusuz da öyle yapmış. Hançerini çektikçe bir bir açılmış kapılar. Bir odaya varmış sonunda, her yanı kapkırmızı. Gözleri kamaşmış. Oturan bir kızla karşılaşmış orada. Bakmış güzel mi güzel, tıpkı hançerindeki resim gibi. Deniz Kızı ayağa kalkmış, birbirlerinin boynuna sarılmışlar.

– Aslanları niye öldürdün, sana bir şey yapmazlardı, demiş Deniz Kızı. Padişah öğrenirse öldürdüğünü, gelir beni kaçırır.

– Üzülme, demiş Korkusuz. Kimse senin kılına dokunamaz.

Bir süre sonra, kırmızı ülkenin padişahı aslanların öldürüldüğünü öğrenmiş, askerlerini toplayıp gelmiş deniz kıyısına. Ama Ateş'ten öyle korkmuş ki, denizi geçmeyi bir türlü göze alamamış.

O sırada bir cadı karı belirmiş oracıkta.

– Ağırlığım kadar altın verir, bir de bana güzel bir kayık yaptırırsan, demiş, çalıp getiririm sana Deniz Kızı'nı.

Padişah dediklerini yerine getirmiş. Cadı karı kayığa atladığı gibi doğru saraya. Korkusuz, avdaymış o sıra. Kocakarı kapıyı açıp içeri girmiş. Bakmış, Deniz Kızı dikiş dikiyor. Kadını görür görmez, sopayı kapıp üzerine yürümüş. Kocakarı yalvarmış:

– Kimsesiz, yaşlı bir kadınım. Bir yer gösterin de kalayım burda, ortalığı süpürür, yemeğinizi pişirir, ayaklarınızı yıkarım.

Ne kadar dil dökmüşse de Deniz Kızı onu dinlemeyip dışarı çıkarmış. Korkusuz, av dönüşü, cadıyı duvar dibinde ağlarken bulmuş. Haline acımış, elinden tutup içeri almış.

Deniz Kızı,

– Bu karıdan bize yarar gelmez, demiş. Kov gitsin.

– Ne zararı olur ki, diye yanıt vermiş Korkusuz. Yoksul bir kocakarı, varsın biraz da bizim ekmeğimizi yesin, yaşadığı kadar yaşayacak değil ya...

Olurdu olmazdı, derken kocakarı kalmış. Çalışıp çabalamış, gözlerine girmiş. Verdikleri giysileri giyinip kuşanmış, sofralarında yiyip içmiş.

Bir gün Korkusuz yine avdayken, kocakarı Deniz Kızı'na sokulmuş.

– Kocanı o kadar seviyorsun, demiş. Niye sormuyorsun kerameti neymiş de o kadar askeri kırıp geçirmiş?

Akşam olup da ortalık kararınca cadı odalarına süzülmüş, yatağın altına gizlenmiş.

Deniz Kızı, «Senin kerametin ne?» diye sorunca Korkusuz hançerinde olduğunu söylemiş. İşiten cadı beklemiş uyusunlar. Sonra yatağın altından çıkıp oğlanın koynundan hançeri almış, denize fırlatmış. Aynı anda Korkusuz'un da canı çekilmiş, yarı ölü kesilmiş. Sabahleyin Deniz Kızı onu uykuda sanıp kapıya çıkmış, denize bakmaya.

Cadı sinsice sokulup

Gel, demiş. Şöyle biraz dolaşalım seninle.

Deniz Kızı, kıyıdaki pırıl pırıl kayığı görmüş.

– Aman, demiş. bu ne güzel şey böyle!

– Gel istersen yakından gör.

Kızı almış kayığa oturtmuş. Sonra da,

– Göreyim seni kayık, demiş. Doğru karşı kıyıya, hadi.

Göz açıp kapayana kadar varmışlar karşı kıyıya. Padişah gelmiş onu almaya.

– Kırk gün dolmadan yanıma kimseyi yaklaştırmam, demiş Deniz Kızı.

O sırada Korkusuz'un kardeşleri bakmışlar ki ellerindeki yüzüklerle kemer kararmış. Hemen koşmuşlar. Bir de ne görsünler? Ateş, ayağıyla toprağı eşip eşip başına atmıyor mu? Üstelik ter içinde kalmamış mı?

– Söyle, ne yapabiliriz, diye sormuşlar.

– Cadı karı Korkusuz'un hançerini ya denize attı, ya yıldızlara fırlattı, ya da toprağa gömdü.

Ak kardeş, «Ben gidip yıldızlara bir sorayım» demiş. Yeşil kardeş, «Atımı süreyim, canlı kimi görürsem sorayım» demiş, dalmış toprağa. Kara kardeş de denizin dibine inmiş, balıkları toplayıp sormuş. Hiçbirinde hançer yok.

– Başka balık yok mu, demiş.

– Var, ama hasta.

– Getirin, ben onu iyileştiririm.

Getirmişler. kara kardeş, balığın beline sokulu hançeri çekip çıkarmış, bütün kılçıkları da birlikte.

– Artık iyileşirsin, demiş. Bütün bu balıkların kralı olursun.

O gün bugündür o balık kıralmış gerçekten.

Hançeri götürmüş kara kardeş, Korkusuz'a vermiş. Korkusuz hemen dirilmiş. Olan biteni bir bir anlatmış.

Hepsi atlarına atlayıp Deniz Kızı'nın yanına yollanmışlar. Tam da kırk gün dolmuşmuş, padişahla evlenmek üzereymiş. Ağlaya ağlaya hem gidiyor, hem arkasına bakıyormuş, Korkusuz'la Ateş yetişirler diye. yetişemezler de evlenmek zorunda kalırsa kendini öldürmeyi de aklına koymuş. Tozu dumana katarak gelmişler o sırada. Ak atlı, padişahın üzerine yürümüş, saçlarından yakalayıp yıldızlara fırlatmasıyla paramparça etmesi bir olmuş. Kara atlı, cadı karıyı saçlarından kavrayıp denize fırlatmış, balıklara yem etmiş. Yeşil atlı da sağa sola koşuşup halkı yatıştırmış. Korkusuz'la Deniz Kızı kucaklaşmışlar.

Halk sevinmiş, o yasa bilmez padişahtan kurtulduk diye. Çiçeklerle, alkışlarla, oyunlar oynayarak, güle oynaya yolcu etmişler onları, kendileri de işlerine güçlerine dönmüşler.

Ak, kara, yeşil kardeşler Korkusuz'la Deniz Kızı'nı evlendirip düğün dernek eylemişler. Onlar ermişler amaçlarına, darısı sizin başınıza.

VİCDANSIZ ADAM CEZASIZ KALMAZ

Bir zamanlar bir padişah varmış. Bu padişah bir gün hizmetçilerini huzura

çağırmış.

– Sorularıma yanıt veremeyenin kellesini kestireceğim, demiş.

Birine:

– Tanrı'nın yüzü ne yana bakar?

Öbürüne:

– Tanrı ne düşünüyor?

Bir başkasına:

– Gökte kaç yıldız var? diye sormuş.

Hizmetçiler şaşırıp kalmışlar. Düşünmüşler taşınmışlar, içinden çıkamayacaklarını anlayınca padişaha,

– Bizler zavallı kullarız, demişler. Nasıl kalkalım bu soruların altından? izin verin de bir ay boyunca dünyayı dolaşalım, insan içine karışalım. Belki o zaman istediğiniz yanıtları verebiliriz.

Padişah kabul etmiş.

Hizmetçiler yola çıkıp az gitmişler uz gitmişler, ülke ülke dolaşıp kime rastladılarsa sormuşlar soruşturmuşlar, aradıkları yanıtları bir türlü bulamamışlar. Bir aylık süre dolmuş, geri dönmüşler.

Padişah sormuş:

– Dünyayı gezip tozdunuz, söyleyin bakalım nedir sorularımın yanıtları?

Hizmetçiler,

– Doğru söylüyorsun ama, demişler, ne kadar gezdikse, sorup soruşturduksa yanıt veren kimse bulamadık.

Bunu işiten padişah öfkesinden kızıp köpürmüş, hemen cellâtlarını çağırmış,

– Alın bunları asın, sonra da yakın, küllerini yel alsın savursun, demiş.

Buyruğun yerine getirileceği sıra, ordan geçmekte olan bir adam,

– Bu adamları niye asıyorsunuz, diye sormuş.

– Padişahın sorularını yanıtlayamadılar da ondan, demişler.

Adam ilgilenmiş:

– Bana da iletir misiniz şu soruları, bakalım neymiş?

Soruları iletmişler. Yoluna gitmekten vazgeçmiş.

– Beni çıkarın padişahın huzuruna, demiş. Yanıtları vereyim de sizi kurtarayım.

Padişaha gidip haber vermişler:

– Bir yolcu, sorularına yanıt vermek istiyor.

Padişah adamı huzuruna kabul etmiş:

– Sen mi yanıt vereceksin?

Evet, demiş yolcu. İzniniz olursa ben yanıt verip bu zavallıları kurtarmak istiyorum.

Padişah şaşmış:

– Öyleyse ver yanıtını bakalım: Tanrının yüzü ne yana bakar?

Yolcu yanıtlamış:

– İnsan ne yana bakarsa Tanrı'nın yüzü o yandadır.

– Bak bunu iyi bildin, demiş padişah. Ya gökte kaç yıldız var?

Yolcu biraz zaman isteyip çıkmış. Tanyeri ışırken dönüp

– Sen başında kaç tel saç olduğunu söyle, ben de gökte kaç yıldız olduğunu

söyleyeyim, demiş.

Padişah bundan hoşlanmamış:

– Saçların kaç tel olduğu hiç sayılabilir mi, ben ne bileyim kaç tel saçım olduğunu?

Haber hizmetçilere de ulaşmış:

– Yolcu iki soruyu yanıtladı, biri kaldı.

Hizmetçiler çok sevinmişler:

– Adam bizi kurtardı, Tanrı o yolcunun bir dediğini bin etsin.

Padişah bakmış ki ilk iki sorudan bir sonuç alınmadı,

– O kadar bilgiçsen, demiş, söyle bakalım Tanrı ne düşünüyor?

– Altı saat bana bırak padişahlığı, Tanrı'nın ne düşündüğünü söyleyeyim, demiş adam.

Padişah tahtından kalkmış, üstündekileri yolcuya vermiş, tacını da onun başına yerleştirmiş. Yolcunun üstünden çıkanları ise kendisi giymiş ve karşısına dikilmiş:

– İşte istediğin oldu, şimdi ver bakalım yanıtını.

– Tanrı senden padişahlığı alıp bana vermeyi düşünüyor, demiş adam ve cellâtları çağırmış.

Cellâtlar karşısına dizilince de,

– Hemen bu adamın kellesini uçurun, diye buyruğunu vermiş.

Böylece padişahın kellesi uçurulmuş, hizmetçiler de kurtulmuşlar.

Haklı yargılamayı gören halk toplanmış ve yoksul yolcuyu padişahın tahtına oturtmuşlar.

DUYGUSUZ KADIN

Bir varmış bir yokmuş, bir karı koca varmış. Bunlar hem çok yoksul, hem de çok beceriksizmişler. Adam şunun bunun tarlasında çalışır, harman yerlerinden devşirdiği sap saman artıklarını satarak evini geçindirirmiş. Adamın çalışıp çabalamasına karşılık, kadın duygusuz, mızmız biriymiş. Tanrının günü dırdır edermiş kocasına:

– Şunu getir bana, bunu getir; şunu al bunu al, şunu beğenmedim bunu beğenmedim.

Zavallı adamı canından bezdirirmiş.

– Öyle olmaz, dermiş karısına adam. Baksana yiyecek ekmeğimiz yok, zar zor geçinebiliyoruz zaten, ayağımızı yorganımıza göre uzatalım, gel etme eyleme...

Dermiş ama dinleyen kim? Kadın yine bildiğini okurmuş. En sonunda adamın canına tak demiş, başını alıp gitmeye karar vermiş. Yanında biraz yavan ekmekle düşmüş yollara.

Gide gide ıssız bir çöle ulaşmış. Karşısına yusyuvarlak, koskocaman bir kaya çıkmış. Kayayı yerinden güç belâ oynatınca ne görsün, altında dipsiz, derin bir kuyu, içinden karmakarışık sesler geliyor. Korkuyla kayayı yine kapatmış kuyunun ağzına.

– İyi oldu, demiş kendi kendine. Karımı getireyim bu kuyuya atayım da

kurtulayım.

Eve gelmiş.

– Ama karı, demiş, harman yerinden yine sap saman topluyordum, derin mi derin bir kuyu gördüm, içi hazine dolu. Altın yüzükler mi istersin, inciler mi, ne ararsan var. Öyle de bir parlıyorlar ki insanın içi ışıyor.

– Doğru mu, diye sormuş kadın.

– Doğru ya, inanmazsan gidelim de gör.

Karı koca gece yarısı kalkmışlar, yanlarına uzun bir iple biraz yiyecek almışlar, kuyunun bulunduğu yere gitmişler. Adam kayayı yerinden oynatıp karısına,

– Getir şu ipi belime bağlayayım da kuyuya ineyim, ne var ne yok toplayıp getireyim, demiş.

– olmaz, demiş kadın. Ben inerim. Sen inersen iyileri kendine alır, kötüleri bana bırakırsın.

Körün istediği bir göz, Tanrı verdi iki göz derler ya, işte öyle, adamın istediği de zaten bu. İpi beline bağlamış, karısını kuyuya sarkıtmış. Sonra ipin ucunu elinden bırakmış, kayayı yeniden getirip örtmüş kuyunun ağzına.

– Canı cehenneme, demiş. Yakamı kurtardım ya şu duygusuzun elinden, ne olursa olsun, cehennem ateşlerinde bile yansam umurumda değil artık.

Eve dönmüş. Aradan birkaç gün geçince, «Gidip bakayım ne halde, ölü mü sağ mı?» demiş. Gitmiş kuyunun başına, bir gürültüdür geliyor aşağıdan. Kayayı yerinden oynatınca sesler işitmiş:

«Tanrı aşkına çek şu kayayı da çıkalım şu kuyudan, şu duygusuz kadının elinden bizi kurtarırsan elbet bu iyiliğin altında kalmayız.»

Adam acımış, kayayı çekip kuyunun ağzını açmış. Arka arkaya bir sürü şeytan fırlamış kuyudan, çepeçevre dizilmişler oracığa. Adam şeytanları görünce yüreği ağzına gelmiş korkudan.

Şeytanların başı,

– Korkma, demiş adama. Sen bize iyilik ettin, o kadının elinden kurtardın. Bu iyiliğin altında kalmayız. Ben şimdi gider, padişahın kızının karnına girerim. Ne hekim çıkarabilir beni oradan, ne ilâç. Sen gelir, padişaha ben iyileştiririm dersin. Odada siz kızla yalnız kalınca ben çıkar giderim, kız da iyileşir, yeni doğmuşa döner.

Demesiyle bütün şeytanların gözden silinmesi bir olmuş. Adam yine evine dönmüş. Bir süre sonra bir haber yayılmış bütün kente: Padişahın kızı çıldırmış, eline ayağına zincir vurup atmışlar bir odaya. Getirmedikleri hekim kalmamış, ama hiçbiri iyileştirememiş.

Adam ub haberi duyar duymaz, saraya koşmuş. Padişaha hekim olduğunu söyleyip kızını iyileştireceğinibildirmiş.

– Dediğini yaparsan, demiş padişah, dile benden ne dilersen.

Kızın bulunduğu odaya götürmüşler. Adam bakmış ki kız gerçekten zincire vurulu. Dualar mırıldanır gibi yapmış, sesini işiten şeytan karnından çıkmış kızın.

– Bak, demiş adama. Ben şimdi doğru Hint padişanının kızının karnına girmeye gidiyorum. Sakın oraya geleyim deme, ha! Gelirsen, bil ki onun karnından çıkar senin karnına girerim.

– Yok canım, demiş adam. Aklımı kaçırmadım ya, ne diye gideyim?

Şeytan gözden silinmiş. Adam kızın zincirlerini sökmüş, babasının huzuruna çıkarmış. Kızının iyileştiğini gören padişah,

– Dile benden ne dilersen, demiş.

– Sağol padişahım, senin gönlünden ne koparsa, demiş adam.

– Öyleyse kızımı vereyim sana, ananın ak sütü gibi helâl olsun. Sen olmasan iyileşemezdi çünkü.

Yedi gün yedi gece düğünle evlenmişler. Onlar evlenedursun, şeytan gidip Hint padişahının kızının karnına girmiş. Padişah dünyanın dört bir yanına haber salmış,gelen hekimlerin hiçbiri kızı iyileştirememişler. Sonunda bir başka ülkede bir başka padişahın güvey aldığı adamın ünü kulağına ulaşmış. Hemen haberci göndermiş oraya, güvey gelip kızını iyileştirmezse ordusunu o ülkenin üstüne salacağını bildirmiş.

Zavallı güvey iki arada kalmış. Gitmese, iki padişah birbiriyle savaşacaklar, gitse şeytan kızın karnından çıkıp kendi karnına girecek. Düşünmüş taşınmış, ne olursa olsun deyip gitmeye karar vermiş. Gelen haberciyle birlikte yola koyulmuşlar. Gitmişler gitmişler, bir gün, iki gün, üç gün, bir hafta, derken Hindistan'a ulaşmışlar. Doğru Hint padişahının huzuruna çıkmış.

– Falan hekim sen misin, kızımı iyileştirebilir misin, demiş padişah.

– Benim, demiş adam. Tanrı izin verirse...

Götürmüşler kızın bulunduğu odaya. Adam bakmış ki kız zincirlere vurulu.

Şeytan, adamı görünce,

– Ben sana gelme demedim mi, nasıl göze aldın buraya gelmeyi, demiş.

– Aman sus, diye yanıt vermiş adam. Ben kızı iyileştirmeye değil o duygusuz kadının kuyudan kurtulduğunu, seni aradığını söylemeye geldim. Senin Hindistan'da olduğunu işitmiş, buraya gelmiş, başının çaresine bak!

– Ne iyi ettin de söyledin, demiş şeytan ve kızın karnından çıkmasıyla kaçması bir olmuş.

İyileşen kızı babasının huzuruna götürmüş adam. Padişah çok sevinmiş, ağırlığınca altın verip adamı ülkesine yollamış.

TİLKİ VE KURTLAR

Bir zamanlar bir tilki varmış, terzilik edermiş. Kurtlar düşünüp taşınmışlar, «biz bu kadar koyun yiyoruz, postlarını atıyoruz, gelin tilki ustaya götürelim bunları da bize birer kürk diksin» demişler. Birkaç post alıp götürmüşler tilkiye.

– Kolay gele tilki usta!

– Hoş geldiniz kurt kardeşler.

– Ne olur şu postları al da bize birer kürk dik, kışın üşülmeyelim.

– İşim ne, demiş tilki, verin dikeyim.

Getirdikleri postları bırakıp gitmiş, başka koyunlar boğazlayıp başka postlar getirmiş kurtlar. Yüz kadar post birikmiş böylece. Ama tilki sözünde durmamış, kürk dikeceği yerde onları yavrularına yedirmiş.

Kurtlar gelmiş,

– Usta, demişler. Ne zaman bitirip de vereceksin kürklerimizi? Soğuklar

bastırdı, üşümeye başladık.

Tilki her gelişlerinde bir şey uydurmuş. Bir gün kolları kaldı demiş, başka bir gün sıra eteklerinde demiş. Atlata atlata kışı geçirmiş.

İlkyazda kurtlar bir gün tilkiyi sıkıştırmışlar:

– Tilki usta, niye vermiyorsun kürklerimizi?

Tilki yalvarmış:

– Hazır hepsi, ama inimde. Bırakın beni de gidip getireyim.

Bırakmışlar. Tilki, inine girmiş, korkudan bir daha da çıkmamış. Öylesine uzun süre kalmış ki teker teker yavrularını bile yemiş. Susuzluğa dayanamayıp «ne olursa olsun» demiş, çıkmış sonunda dışarı. Ne görsün? kurtlar giderken ağaca bir balkabağı bağlamışlar mı! Yel vurdukça kabak sesler çıkarıyor, o da kurtların diş gıcırtısı sanmıyor muymuş!

– Alacakları olsun, demiş. Bana bu oyunu oynadılar ama altında kalmam, nasılsa yine elime düşerler.

Demesiyle birlikte kabağı indirmiş, kuyruğuna bağlayıp gitmiş ırmak kıyısına. Kabak yuvarlandıkça çatlamış, içine su dolmuş, başlamış tilkiyi ırmağa çekmeye.

Tilki bir ara başını sudan çıkarmış. Kurtlar kıyıda oturmuş kendisine bakıyorlarmış.

– Kurt kardeşler, demiş. Boğuluyorum ben, gelin kurtarın da kürklerinizi vereyim size.

– Seni yalancı tilki seniii, demiş kurtlar. Boğulmayı çoktan hak ettin, biz kürksüz de yaşayabiliriz.

DOYMAZIN GÖZÜNÜ TOPRAK DOYURUR

Bir varmış bir yokmuş, zengin bir adam varmış. Bu adamın gözü bir türlü doymak bilmezmiş. Bir gece dışarı çıkmış, gökyüzünde ışıldayan yıldızlara bakmış, ve

– Ey yıldızlar, demiş. Yalvarırım size, tuttuğum altın olsun!

Yıldızlar adamın isteğini yerine getirmişler, o andan sonra eline ne alırsa altın olmaya başlamış. Sevincinden deliye dönmüş adam, sağa sola el attıkça kap kacak, eşyalar altına dönüşmüş. Kan ter içinde evinin duvarlarını, kapılarını, pencerelerini altına çevirmiş. Derken yemek vakti gelmiş, sofraya oturmuş. Ekmeği kesmek için bıçağı eline almış, ekmek de bıçak da altın oluvermiş. Testiye uzanmış su için, testi de su da altın kesilmiş.

Umudu kırılan adam,

– Eyvahlar olsun, demiş. Yarıda kaldı, daha ne kadar zengin olabilirdim oysa.

Ve dört yanı altın içinde, açlıktan susuzluktan ölüp gitmiş.

Boşuna dememişler doymazın gözünü toprak doyurur diye.

KUYRUKLU YALAN

Bir varmış bir yokmuş, yoksul mu yoksul bir karı koca varmış. O kadar yoksulmuşlar ki olup olacağı bir tavukları varmış. Tavuk dediysek bildiğiniz tavuklardan değilmiş bu. Önüne düşeni gagalar, arkasında kalanı mahmuzlar, herkese yaka silktirirmiş.

köylüler bakmışlar olacak gibi değil, ev sahibine yakınmaya gelmişler. Ev sahibi de tavuğun sahibini çağırmış, ya kesmesini ya da kilit altında tutmasını buyurmuş. kesmeye kıyamayan adam götürmüş samanlığa kapatmış tavuğunu, her yanı iyice örtüp eve dönmüş.

Aradan günler geçmiş, ne yem vermişler tavuğa, ne de su. Belki ölür de kurtuluruz diye.

Bir gün adamın aklına düşmüş.

– Şu bizim tavuk ne oldu,demiş karısına. Arayıp sormuyoruz. Belki de ölmüştür. Gidip bir bakayım, öldüyse kokmuş olmalı.

Samanlığa gitmiş,kapıyı açmış ki ne görsün, içerisi yumurta dolu değil mi? Sevinçle haber vermiş karısına, ikisi birer sepet alıp yumurtaları harman yerine taşımışlar. Sonrada mandaları düvene koşup harman dövmeye başlamışlar. O sırada birer birer açılmış yumurtalar, içlerinden civcivler çıkmış.

Civcivlerden biri kazmış, çıkar çıkmaz kaçmış oradan. Adam kazın ardına düşmüş. Gitmiş gitmiş, bir de ne görsün? Adamın biri kazı düvene koşmuş, harman dövüyor.

– O bizim kazımız, demiş. Nasıl düvene koşarsın?

– Ne bilelim sizin olduğunu, demiş harman sahibi. Kendi ayağıyla geldi, baktık kimsenin değil, biz de düvene koştuk. Seninse al götür, şu bin kilo buğdayı da kira bedeli say.

Adam bin kilo buğdayı çuvallara doldurmuş, yüklemiş kazın sırtına.Eve dönünce çuvalları indirmiş, bakmış kazın sırtı yara. İlâç bulayım da iyi edeyim diye çalmadığı kapı kalmamış. Sonunda biri,

– Bunun ilâcı cevizdir, demiş. Ceviz yağı sürersen bir şeyi kalmaz.

Olacak bu ya, o ülkede hiç ceviz yetişmezmiş. Nereye başvurdularsa bulamamışlar. Derken karşılarına bir kocakarı çıkmış.

– Aman, demişler. Ne olursa senden olur. Kıyında köşende kara günler için sakladığın bir ceviz varsa, çoluk çocuğunun başı için ver de kazımızın sırtındaki yaraya sürelim.

– Ben çocukken babam Hindistan'dan ceviz getirmişti de yemiştik, demiş kocakarı. Bir değnek verin karıştırayım dişlerimi, belki arasında bir parça kalmıştır.

Adamla karısı sevinmişler, tavandan düşen bir kirişi kocakarıya vermişler. Kocakarı onunla karıştırmış dişlerini, birinin altından bir ceviz parçası bulup çıkarmış. Karı koca sevinmişler, kocakarının elini öpmüşler. Eve dönünce cevizi ezip kazın sırtına sürmüşler.

Aradan bir gün geçmiş, iki gün, üç gün, bir hafta, iki hafta, bir ay, derken bir

de bakmışlar ki kazın sırtında bir ceviz ağacı türemiş. Dallarında o kadar ceviz varmış ki sayması olanaksız.

Bırakmışlar kazı. Gündüzleri harman yerine çöplenmeye gidermiş, akşamları da eve kendiliğinden dönermiş. Kaz çöplenirken, çoluk çocuk sopayla vururlar, taş toprak atarlarmış cevizler düşsün de yiyelim diye. Cevizin dalları arasından o taş-toprak dökülünce koskoca bir çayırlık açılmış. Herkes gelip o çayırlığa bağ bahçe açmışlar, arpa buğday ekmişler. Çobanlar sürülerini getirip otlatmışlar.

Günlerden bir gün, adamın biri bostandan bir karpuz koparıp yemek istemiş.- Bıçağını daldırmış, bir daha çıkaramamış.

– Eyvah! Bıçağım, bıçağım,diye bağırmaya başlamış.

Bıçak derseniz daldıkça dalmış, görünmez olmuş. Adamcağız ne yapsın? Soyunmuş, dalmış o da bıçağın arkasından. Aramış taramış yok. O sırada omzunda değneğiyle bir çoban görünmüş karşıdan.

– Sen ne biçim adamsın, diye sormuş. Karpuzun içinde ne işin var?

– Bıçağım düştü onu arıyorum, demiş adam.

– Tuzlayım da kokma e mi? Ben bu karpuzun içinde koca sürümü yitirdim, araya araya canım çıktı, yine bulamadım. Sen kalkmış bıçak mı arıyorsun!

Bu söze canı sıkılan adam başlamış çobanla kavgaya. Birbirlerine vururken karpuz kımıldamış, kazın sırtından pat diye yere düşüp parçalanmış. İçinden bir tavşan fırlayıp başlamış kaçmaya.

Tavşanın kuyruğundan düşen kâğıdı çobanlar görmüşler, alıp papaza götürmüşler okusun diye. Papaz açmış okumuş, şöyle yazıyormuş kâğıtta: «Yalanın bacakları kısa olur.»

NARLAR

Mutluydu dedem. Bütün emekli aylığını pazarda kaşla göz arasında harcamıştı. Bir kilo tütün, bir takım iç çamaşırı, tulum peyniri, ekmek almış, rakı da içmişti. Ve şimdi, içtiği rakı sallıyordu kendisini. Gıcırdayan sedirinde oturmuş tembel tembel pantolonunun düğmelerini, kundura bağlarını çözüyor, bir yandan da burnunun dibinden, ne keyfli ne de acılı bir şarkı mırıldanıyordu. Hem keyfli hem de acılı olan bu şarkı, eski kintolar[15] Tiflis'inden özenle korunmuş bir anıydı. dedem gençliğini Tiflis'te, tıpkı emekli aylığını bizim kasabanın pazarında harcadığı gibi harcamıştı.

– Bırak şu şarkıyı dede, diye bağırdım.

– Niye? İt südü emmiş bacaksız!

– Şarkı söyleme, dedim, ağlamaklı oluyorum.

Ağlamaklı oluşum şarkının ağlatıcılığından değildi. ne acılıydı şarkı ne de şen. Hem acılı hem şen basbayağı bir şarkıydı. Kintolar «elma var, elmaaaa...» diye bağırarak elma satarken söylerlerdi. Şunun için ağlamaklı oluyordum ki, tek torunu ve onun değişiyle ailemizin tek umudu ben olduğum halde, bütün emekli aylığını son meteliğine dek harcamış da, beni hiç düşünmemişti. yalnızca içtiği rakının parasıyla eve beş altı tane iri nar getirebilir, bu da benim şimdi gözümün doymaması için yeterdi.

Biliyor musunuz? Ben masallar uydururum, yani uydurmam da anlatırım Daha doğrusu anlatmam da; görürüm uydurduğum, anlattığım masalları. Ve o masallar da hep nar olur. Nar yalnızca meyva değil, masaldır da. Narın o bir sürü taneleri, o parlak, kırmızı taneleri elmas parçalarıdırlar, mavi zümrüttürler. Elmasla zümrüte de nerede raslanır? Masalda elbet.

Zaten kaç gündür hep meyva dükkânına gidip yığılmış narlara bakıyorum. Kafamda bütün o narları soyup, tanelerinden bilezik, gerdanlık yapıyorum...

Bugün satıcı, müşterilerin iştahını kabartmak için olacak, kocaman bir nar kesmiş ve suyunu, kan gibi suyunu, damla damla tezgâhın üstüne dökmüştü. Öyle parlıyor, öyle çekiyordu ki insanı o kırmızı damlalar, dayanamayıp, parmağımı yavaşçacık yaklaştırdım sürüp ağzıma götürmek için. Ama damlalar donmuş, buz kesilmişlerdi.

– Ağlamaklı oluyorsan ağla, dedi dedem, insanın ağlaması gelirse ağlamalı. Canı yemek isterse yemeli, içmek isterse içmeli...

Şimdi çıplaktı. Tütün, tulum peyniri ve ekmekle birlikte pazardan getirdiği yeni donla iç gömleğini giyinmeye çabalıyordu. Ben korkuyla: Herhalde o donla gömlek şimdi ölmüş olan birisinindir diye düşündüm; yoksa neden satsınlardı pazarda? O ölmüş adam bu gece veya yarın dedemin gözüne görünüp, çamaşırlarını ister diye düşündüm; ne yanıt verecekti? Ve acıdım dedeme. Bağışladım da kendisini bana nar almadığı için, ama yine de ağlamak geliyordu içimden. Çünkü birden, geçirdiğim o bütün acılar aklıma gelmişti. Durup dururken ortalıktan yitiveren annemi anımsadım. Onun yittiği akşam, evde benimle babamın yalnız olduğumuzu anımsadım. Birbirimizle konuşmuyor, birbirimizin yüzüne bakmıyorduk Ben bardağıma şeker atmış, küçük bir kaşıkla çayı karıştırıyordum. Uzun uzun karıştırıyordum. Kaşık bardağın içine çarpıyordu boyuna... Babam oyunumu bitirmemi bekliyordu. O da çayını karıştırmalıydı. Şeker çoktan erimişti ama, ben daha karıştırıyordum. Bardağı çınlatıyor, şarkı söylüyordum.

Babam:

– Kaşığı vermez misin? diye sormak zorunda kaldı.

– Hayır.

– İyi,dedi babam ve çayını karıştırmadan içti.

Baktım yüzüne, ne gördüğümü bilmiyorum ama, ağladığını anımsıyorum.

– İnsan kuş gibi yaşamalı, dedi dedem, yemek istiyorsan ye, içmek istiyorsan iç, şarkı söylemek istiyorsan söyle...

Kapı vurulmadan açıldı ve komşumuz dul kadın Varte kolları sıvalı içeri girdi. Üstünden buğu çıkıyor ve sabun kokuyordu. anladım ki beni yıkamaya gelmiş.

– Haydi, haydi çabuk, dedi Varte, su soğuyor, yıl sona eriyor. Kirli kirli yeni yıla girilmez balam. Sonra bütün yıl kirli kalırsın bala, haydi çabuk, çabuk.

Giysilerimi kendisi çıkardı, kucakladı beni ve götürüp tekneye bıraktı. Kuru kuru parmaklarıyla kollarımı, sırtımı, boynumu keselerken, bana, derimi sıyırıyor gibi geliyordu. Başıma kaynar su döküyordu, ve ben acıdan mı, suyun sıcaklığından mı bilmem, ağlıyordum.

– O ananın gözlerinin ışığı sönsün, ayakları kırılsın bala, diye ileniyordu Varte ve derimi sıyırıyor, başımı haşlıyordu.

Ve artık kurutulup,giydirilip, tertemiz, sıcacık otururken evde, sobanın yanı başında; doyasıya ağlayıp rahatlandıktan sonra sobanın kapağından köpek dili gibi dışarıya çıkan yalıma bakarken, o zamana kadar hiç görmediğim bir masal gördüm.

Bizim istasyona bir tren gelip durdu, ve o yeşil trenden bir noel baba indi.Elinde ne torbası vardı ne de çuvalı.Öyle boş elle bana yaklaşıp başımı okşadı. Sonra cebinden bir nar çıkardı, arkasından bir daha, sonra üçüncüsünü, sonra dördüncüsünü... derken istasyonun çanı çalındı, ve noel baba başımı bir daha okşayıp,koştu yetişti yola çıkan trene.

O kadar olağandı ki bu masal, sonra şaştım niye narlar yok oldu diye. Yedi kez gördüm o masalı ve babam gelmeseydi daha da görürdüm. Babamın elinde ne torba vardı ne de çuval. Boş elle bana yaklaşıp başımı okşadı. Soluğumu tutmuş devamını bekliyordum, masalın devamını. Babam cebinden hiçbir şey çıkarmadı; ne nar, ne elma, ne de şeker, hiç mi hiç.

Ve düşündüm ki bu dünyada kimse, hiç kimse istemiyor masalı gerçeğe çevirmeyi. Pek güç bir şey miydi yani cebinden dört nar çıkarmak?..

– Ben istasyona gidiyorum, dedim paltomu giyinerek.

– Bu geç saatta mı? diye sordu babam.

– He, bu geç saatta.

– İyi, dedi babam, git.

Ben yine kaşık hikâyesini anımsadım. Niye bu adam terslenmiyordu? Neden beni ayağının altına alıp da ezmiyordu? Niçin razı oluyordu hep. Çünkü terslenir, ayağının altında ezer ve razı olmasaydı, ben de gidiyorum, uzaklaşıyorum derdim, çünkü... çünkü bir tek nar ne ki, şu yılbaşı gecesi alıp getirmemişsin, derdim. Ama terslenmiyor, beni ayağının altına almıyor, razı olup «peki» diyor ya, işte buna daha da üzülüyorum.

Babam dışarıya çıktı. Soğukta üşüyen bir köpek bize dönüp yüksek sesle havladı, aldırış etmiyoruz. Üstümüze kar yağıyor, aldırış etmiyoruz. Gece treninin neredeyse gelip duracağı istasyona gidiyoruz biz. Ben aklımdan, uydurduğum ve gördüğüm masalların bütün büyücülerini yardıma çağırıyorum. Bir kez, bir kezcik olsun masalı gerçeğe çevirin diye rica ediyorum. Ben sizden ne noel ağacı istiyorum, ne kayak, ne saray, ne at; sizden yalnızca rica ediyorum ki, bu geceki trenden bir noel baba insin ve bana dört nar armağan etsin, dört tane, dört.

Meyva dükânının önünden geçiyorduk, ben dayanamayıp baktım ki, nar yığını yarıya inmiş. Camekânı kolumla sildim iyice göreyim diye, ama cam içerden terlemişti.

– Nar ekşice olur, değil mi baba? diye sordum.

– Ekşicedir.

– Dişlerim donar nar yerken, dedim. Ve içimden yalvarıyordum büyücülere, bir kez, bari bir kezcik masal masal olmaktan çıksın diye.

Peronda kırmızı kasketli istasyon şefiyle birkaç memur durmuştu. İstasyon şefinin elindeki fenerin ışığı donuyordu havada, ve o ışıkta kar tanecikleri daha çok görünüyordu; daha büyük ve daha saydamdılar. Sonra fenerin ışığı donuklaştı, çünkü tren, canavar gözleri gibi projektörleriyle yaklaşıyordu.

Vagonların pencerelerine dayanmış solgun yüzler geçti yanımızdan; abajur-

lar, perdeler, kömür,mazot, yağ kokuları geçti yanımızdan, sonra tren durdu.

Trenden biri indi ama,noel baba değildi. Anladığıma göre, o adam parmağıyla dürtüyordu istasyon şefini.

Yaklaştık. Bağırıyordu adam.

– Temizleyin, hemen temizleyin!

– Baş üstüne, diye boyun eğiyordu istasyon şefi.

– Nöbet tutulsun, bu ne barbarlık böyle!..

– Baş üstüne, diye baş eğiyordu istasyon şefi uzaklaşan trene.

Ben eve yalnız döndüm, çünkü babam üstüne almıştı karı temizlemeyi, hem de sabaha kadar, çünkü daha kar yağıyordu.

İstasyon şefi babama:

– altında kalmayız, diye söz verdi.

Ben eve geldiğimde, dedem yeni yılı beklememiş, uyumuştu. Kendim de yatağa girdim ve bir daha hiç mi hiç masal uydurmamaya, görmemeye karar verdim. Ve sanırım ilk kez olarak masal görmeden uyudum.

Ve sabahleyin yastığımın altında dört nar buldum.

Ve sabahleyin dedem, sobanın üstünde tuğla ısıtıyordu, çift yorgana sarılı tir tir titreyen babamın ayakları altına koymak için.

Ve bu dünyada en güç, en güç şeyin,masalı gerçeğe çevirmek olduğunu düşündüm...

Rupen Hovsepyan

AVEDİK İSAHAGYAN
(Aleksantrapol/Gümrü 18-30 Ekim 1875-Erivan 17 Ekim 1957)

Şair ve yazar Avedik İsahagyan'nın çocukluğu Ğazarabad *(günümüzde İsahagyan)* köyünde geçti. İlk öğrenimini Aleksantrapol'daki Haric Manastır Okulu'nda gördü.Orta öğrenimini Eçmiadzin'deki Kevorkyan Okulu'nda tamamladıktan *(1889-1892)* sonra Leipzig Üniversitesi'ni bitirdi *(1895)*. Yurda döndükten sonra Çarlık rejimi aleyhtarlığı ile suçlanarak bir yıl hapse mahkûm oldu,ardından da Odesa'ya sürgüne gönderildi *(1896)*. 1897'de tekrar yurtdışına giderek Zürich Üniversitesi'nde Edebiyat ve Felsefe Tarihi okudu. 1902'de ülkesine döndü. 1908'de ikinci kez aynı suçlamayla hapsedildi. Baskı rejimi dolayısiyle uygulanan takibattan kurtulmak amacıylayurt dışına çıkmak zorunda kaldı*(1911)*. Uzun yıllar Fransa, Almanya, İtalya ve Yunanistan'da kaldı. 1936'da Sovyet Ermenistanı'na kesin dönüş yaptı. Ermenistan Yazarlar Birliği'nin başkanlığını yaptı *(1944-1957)*. İki Lenin ödülüne lâyık görüldü. Ermenistan SSC milletvekilliğine seçildi.

İlk kitabı *«Şarkılar ve Yaralar»* adıyla yayınlandı *(1897)*. Şiirlerinde ve romanlarında genellikle insanın uğradığı haksızlıkları, mahrumiyeti, duyduğu acıları, halkların mücadelelerini, sevgiyi işledi. Ürettiği bu tür sayısız eserleriyle Doğu Ermeni Edebiyatı'nın belli başlı otoritelerinden biri sayıldı.

ANA YÜREĞİ

Bir varmış, bir yokmuş,
Tek ananın bir tek evlâdı varmış.
Bu çocuk, öylesine delice

Sevmiş ki bir güzeli,
Onu unutamazmış...
Kız da, günlerden bir gün:
– Sen beni sevmiyorsun,
diye, ona çıkışmış,
Seviyorsan sen beni
Yüreğini ananın
Bana armağan getir.
Çok ağlamış toy oğlan
Kızın yanına dönmüş.
Elini boş görünce
Kız bağırmış, köpürmüş.
Bu sefer de, oğlancık
Bir dağ keçisi bulmuş,
Yüreğini kapınca
Dönmüş kızın yanına...
Kız dalgayı anlamış,
Aman, sirkeye dönmüş,
Halis şaraptan dönme,
Zavallı genci kovmuş,
Delikanlı, aşkından
Eve koşmuş acele,
Elindeki hançerle
Anasını öldürmüş.
Yüreği avucunda
Kıza varırken, birden
Ayağı çarpmış taşa,
Ve yerde bocalarken
Yürek dile gelerek
Sormuş oğlancığına:
– Evlâdım, oğlum benim,
İncindi mi bir yerin...?

* * *

Evinizde bir şölen var,
Hopluyorum toy gibi,
çevrelemiş gençler seni,
Işıldarsın ay gibi.
Eşiğinde titriyorum,
Kar yağar, yalnızımdır.
Cellât-giysinde allar var,
Allar benim kanımdır...

* * *

Güzün solan çiçek gibi,

Karda donan pınar gibi,
Ne yazık ki, şu ömrüm de,
Sevgim, neşem, hem türküm de
Solup sustu, yüreğimde...

* * *

Selâm verdim, almadın,
Çiğnediğin yer benim.
Yüreğimi incitme,
İçindeki yar sensin.
Ekin kargası gibi,
Gözlerim hep karadır.
Göz yüreğin aynası,
Kalbimse tüm karadır.

* * *

Elma ağacı yine serpilmiş,
Dalgın dururum gölgesinde ben...
Sesleniyor mu biri nereden?..
El mi sallıyor penceresinden...
Yazık!.. Mazimdir... Çu yok... Şimdi kim
Seslenebilir uzaktan bana?..
Mutlu ol, gönlüm, gölgesinde sen
Avunuyorsun kendi başına...

Avedik İsahakyan

MUŞEĞ KALŞOYAN
(Mehriban 13 Aralık 1933)

Roman ve hikâye yazarı, gazeteci. Erivan Tarım Ekonomisi Enstitüsü'nü *(1957)* ve Moskova Maksim Gorki Edebiyat Enstitüsü'nü *(1971)* bitirdi. Aylık KARUN dergisinde çalıştı (1967-1975). 1975'den beri *«Hayasdan»* Yayınevi'nin sanat ve edebiyat yönetmeni oldu. *«Vadideki Miro» (1968), «Turna Kuşu» (1969), «Yeşeren Taşlar» (1973)* adlı eserleriyle dikkati çeken Kalşoyan, *«Bovdun» (1974)* adlı romanıyla Ermenistan Yazarlar Birliği'nin Birinci Ödülü'nü aldı.

ÇAĞIRMA

– Aleee... Ale, canım Aleee...

Yaşlı adam kalın değneğine dayanmış, böyle şarkı söylüyor gibi birini çağırıyordu.

Dağın yamacına kuzular yayılmıştı. Zoro'ysa, yaşlı Zoro çoban değildi. Zaten köyün çobanı yoktu. Hergün biri alıp götürürdü sürüyü. O gün de Zoro'nun sırasıydı. Ve iriyarıca, sık saçlı zoro, kalın değneğine dayanmış, şarkı söylercesine birini çağırıyordu.

Güneş doğduktan beri kalın değneğine dayanmış:

– Aleee... Ale, canım Aleee... diye çağırıp duruyordu.

Eeee, ne zamandı o? Tamam, ilkyazdı. Tıpkı böyle mavi, yumuşak bir sabahtı; masmaviydi dünya. Maruta dağı mavi tülünü yüzüne çekmiş, dar ve genişçe dağ geçitlerine gök mavisi dolmuştu; dizginini koparıp soluk soluğa akan Dalvorig ırmağının sesinden çalkalanıyordu dağ geçidini dolduran mavi... Maruta dağının eteğine serpili kuzularla oğlaklar, tedirgin tedirgin, dünyayla ve ilkyazla

tanışmaktaydılar. Küçük çocuklar, ağızları, burunları, yüzleri ve dilleriyle, korkulu korkulu bakarak, taşlara, taşların üzerlerindeki yosunlara dokunuyor, toprağın güzel kokusunu içlerine çekiyor, uzun otlardan ve kuru dikenlerden ürküyor, serçelerin pırrr diye fırlamalarıyla taştan taşa atlıyorlardı... Çocuklar dünyayı ve ilkyazı tanımaya dalmışken, o zaman on - on bir yaşlarında bir oğlan olan, keçi kılından yapma bir pantolonla yine keçi kılından çarık giymiş Zoro, mavi kayanın üstünde durmuş, sapanını gere gere küçük taşlar fırlatıyordu dağ geçidine doğru. Taşlar, yeşillik toplamaya çıkmış olan kızların başları üstünden ıslık çalarak geçip, dağ geçidine yuvarlanıyorlardı. Asıl ilginç olanı da oydu ki, taşhızla dağ geçidine ulaşıyor, sonra orada yolunu birden değiştirerek bir kargaya çarpıyor, karga da kanatlarını çırparak geçide düşüyordu.

Yeşillik toplayan sevimli kızlar grupu, dalga gibi yamaçtan yukarıyayükseliyordu.Bunlardan biri, yedi sekiz yaşlarında, pırıl pırıl parlayan kara gözlü, ince bir çift saç örgülü Ale, çıplak ayaklı, güzel önlüklü, ateş parçası Ale, tıpkı Zoro'nun körpe, çevik oğlaklarından o ak kulaklı oğlak gibi taştan taşa zıplıyordu... Ale... Çiçeklerden bir çelenk örüp başına takmıştı... Rüzgârda dalgalanan renk renk çiçeklerden yapma bir demetti Ale... Küçük Ale... Ve zoro birden anladı ve duydu ki, kendisinindi Ale, başka kimsenin değil, kendi Ale'siydi; yaşıyordu, vardı.

Bu mavi dünya kendisinindi, bu uyumlu sabah, ipek tülle örtülü Maruta dağı kendisinindi; Diramayr manastırının tepesine ışık gibi çöken o ak bulut parçası kendisinindi; eğri büyrü Dalvorig ırmağının şarıltısı, köyün üstündeki dağınık duman, bu çevik, yerlerinde duramayan oğlaklar ve kuzular kendisinindiler; güneş, gökyüzü, çiçek açmış taşlar, üzerinde durup sapanıyla vıj vıj taşlar attığı kaya, o deli sapan kendisinindi; Ale... başında çelengi, taştan taşa sıçrayan küçük Ale başka kimsenin değil, kendisinindi, yalnızca kendisinin.

* * *

– Aleee... Ale, canım Aleee...

Yaşlı adam kalın değneğine dayanmış, böyle şarkı söylüyormuş gibi çağırıyordu.

O ilkyaz sabahı kendisi için işte öylesine açık mavi ve güzeldi, çünkü sonra güneşi kararacaktı onun...

Körpe daldan yapılmış kalın değnekli çoban o sabaha küçük Ale'sini görüp bulmuştu, çünkü onu yitirecekti sonra...

Ve bir de elli beş yıl sonra rastladı ona...

Zoro küçük oğlunu evlendirdiği zaman, düğünde içilecek içkileri «ille de Ararat» ovasından ve kendisi getirmeyi kararlaştırdı... Öbür oğullarını evlendirdiğinde darda olduğu için, düğünvari küçük bir toplantı yapabilmişti ancak. Şimdiyse çok şükür, bütün köyiçin, uzak yakın bütün dostları için, zengin bir masa kurabilirdi en iyi şaraplarla ve ille de Ararat» ovasının şaraplarıyla, biz de evde olanlarla. Evlenip ayrı ayrı ocaklar kurmuş olan büyük oğluyla ortancası her ne kadar içkileri fabrikadan getirmek için (fabrikanın şarabıyla hiçbiri yarışamazdı) babalarını kandırmaya çabaladılarsa da, Zoro kanmadı.Ararat ovasından, varsa

da yoksa da Ararat ovasından olacak, ve Zoro kendisi seçecekti.

Ve sabahleyin arabaya bindi(ortanca oğlunun kendi arabası vardı), geçip oğlunun yanına oturdu ve ovaya indiler.

Girip çıkmadıkları köy kalmadı. Her köyde kaç testiden şarap denedi, ama hiçbirini beğenmedi Zoro.

Karanlık basmak üzereyken, oğlu canı sıkkın, iki yanı sık ağaçlı ana yoldan arabasını uçuyorcasına sürüyordu. Birden ağaçların arasından bir yol göründü ve Zoro birbirine geçip, «geçtik»diyerek elini attı volana. Araba yoldan uçup çalılıklara saplandı. Öyle pek çok bir zarar olmadı; kapı biraz kertilmiş ve birkaç yer çizilmişti. Ama oğlu köpürmüştü.

Zoro, oğlunu yatıştırmaya çalışarak:

– Yüreğini geniş tut, olur böyle şeyler;hayırlısı, dedi. Bak bu köy hoşuma gitti.

Sonra köyün ortasında arabayı durdurttu:

– İyi kötü buradan alırız deyip, orada toplananlara yaklaştı.

Hepsinin de şarabı vardı ve hazırdılar bodruma çağırmaya. Yalnızca ince uzun biri sessiz duruyordu.

Zoro ona baş vurunca:

– Niye olmayacakmış, dedi adam, bağı olanın elbet şarabı da olur.

– Tanrı tanık, oğlumun düğününü senin şarabınla yapacağım, dedi Zoro. Haydi gidelim sizin eve.

Önünde asma çardağı, şarap kokan bir evdi. Yandaki kayısı ağacından, ipe dizili kırmızı biberler sarkıyordu. Küçük, çalışkan bir yaşlı kadın, biberler dizili ipleri aşağı indiriyordu.

Evi ve bağı gerçekten beğenmişti Zoro:

– Evin barkın iyi, sağlıcakla kullan kardeş, dedi.

Bu sözün üstüne kadın birden döndü. Biberleri eleğe atıp yaklaşmak istedi ama, kırmızı biber dizisi kolunda, yabancıya ilgiyle bakmaya devam etti.

– Karın mı?

– He,senin hemşerin.

– Hemşerim mi?.. diye güldü Zoro. Dur hele, dur hele bacı, gel bir tanışalım.

Yaşlı kadın küçük, ölçülü adımlarla yaklaşıp, güler yüzle elini uzattı, kolundan asılı biber dizileri hışırdadı, ve hemşerisi konuğu kırmızı biberle karşıladığı için suçlu suçlu baktı adama.

– Sizin köy hangisi bacı?

Ve yanıtı işitince, atılan bir taş karşısındaymış gibi büzülüverdi Zoro. Sarekan köyü mü? deyip,gücün doğrulabildi. Sarekan ha? Ve yaşlı kadın pek yakınında durduğu halde, Zoro yüzünü yaklaştırıp, yarı kapalı gözlerle baktı kadının gözlerine... Yorgun ve acılıydı kadıncağızın gözleri, ama derinliklerinde yaramaz bir gülücüğün sönmekte olan kıvılcımları vardı. Zoro başını eğdi, dalgın dalgın baktı kadının kolundan sarkan kırmızı biber dizisine, sonra uzaklardan, çok uzaklardan gelen bir gülücük, kırıklık, suç ve ateş, örümcek ağı gibi dolaştı bıyığına ve:Ale, diye fısıldadı. Yaşlı kadın işitmedi bile kendi adını. Ale, diye fısıldadı. Zoro ağır ağır doğruldu. Doğruldu, dikildi, dikildi (son yıllarda oğlu babasını hiç böyle dimdik görmemişti), görülmedik bir biçimde dikildi, ve karşısında duran ufak tefek kadının başı üstünden uzaklara bakıp evlerin, ağaçların arasından buldu sıra

dağlarını ve soluğu yettiği kadar: Hey Alee... Alee, diye çağırdı; gözlerini uzaktaki dağlara dikmiş, yineledi de yineledi Alee'yi...

Yaşlı kadın, gözleri yarı kapalı, solgun bakışlarını uzaklara çevirmiş olan, kendinden geçmiş bir halde kendi adını yineleyip duran Zoro'yu boynu eğik okşuyor, ve buna yanıt olarak, çok uzaklara giden o sıcak fısıltının yansısı olarak, ağlamak istiyordu.

Sonra Zoro, bulanık bakışlarını yaşlı kadına çevirip yeniden fısıldadı:

– Ben Zoro'yum... Ale. Ve kadının ellerini avuçlarına alıp sıktı, eğik alnına götürdü, sonra dudaklarına yaklaştırdı.

Kadıncağız şaşırdı. Ülkenin kurallarına göre kadın almalıydı erkeğin elini. Hemen Zoro'nun elini öptü. Gözyaşları döküyordu. Eeee, ne zamandan beri unutulmuş, yitmiş o gözyaşları şimdi boşalıp Zoro'nun ellerini bulmuştu.

Sonra öyle oldu ki, birbirlerinin ellerini kapışıyorlardı öpmek için, ve yaşlı kadının kolundan sarkan kırmızı biber dizisi, o kuru biber dizisi, hışır hışır ufalandı gözlerinin önünde.Rahat rahat, hoşlanarak ağlayan Ale aksırdı, gözlerini sıkıca ovdu ve o sıcak, arı gözyaşları bulanıp yandı göz kapaklarının altında...

Karşı karşıya durmuş iki çocuk, yanan gözlerini yumruklarıyla ovarak, yan yan birbirlerine bakıyorlardı.

– Baba, geciktik,demek zorunda kaldı oğlu.

Zoro kendine geldi. Oğluna bir göz attı, sonra ev sahibini okşadı, dönüp Ale'ye baktı ve başını salladı.

– Ale... diye mırıldandı; birşeyler söylemek istiyordu, ama yine döndü ev sahibine: Demek... senin karın... Birbirinizin hayrını görün. Ve ekledi: Hani, şarap?

Bodrumda ev sahibi bakır ölçü kabına şarap doldurup bir bardakla birlikte Zoro'ya uzattı tadına baksın diye.Zoro, şarabı bakır kaptan bir solukta dibine kadar içti ve övdü:

– Oooh, dedi avucuyla bıyıklarını silerek, yüreğim serinledi...Böyle tatlı şarap dokunmuş değildi dudağıma Ale. Tatlı şarap doğrusu.

Ve başı eğik,gözleri bodrumun köşesinde duran kadının pabuçlarında, oğluna seslendi:

– Şimdi anladın mı sabahtan beri köylere girip çıkıp da niye elimiz boş döndüğümüzü?.. Anladın mı, ha?..İşte buydu benim istediğim şarap, bu!.. Doldurun!

– Ne kadar,kaç paralık?diye sordu ev sahibi.

Kavga gibi bir şey vardı Zoro'nun sesinde:

– Testi tümüyle benim. Hesapsız falan doldurun... Şaraba değer biçilmez, şarabın değeri şarabın kendisidir Ale... Doldurun!

Ev sahibi bakır ölçü kabını almak için yaklaştı, ama Zoro vermedi:

– Başka bir şeyle doldurun; bu kap benim.

Her ne kadar ev sahibi öyle ayakta içilemeyeceğine, orasının bir ev olduğuna, biraz sonra adamakıllı masaya oturup konuşmaya, hele hemşeriler oldukları için birbirlerini usûlünce tanımaya Zoro'yu kandırmak istediyse de, Zoro dinlemedi. Oğlu azarladı babasını, Ale de araya girdi, ama Zoro orada, yeri yerinde içmek istiyordu, hem de bakır kapla ve testiden.

Yaşlı kadın zorla ekmek falan getirdi, ama Zoro el sürmedi ekmeğe, şarap testisini yanına alıp duvara yaslandı, doldurup doldurup arka arkaya içti... Bıyıklarını silip, inleyerek: Ale... deyip duruyordu.

Yaşlı kadın masaya yakın oturmuş, dalgın dalgın bakıyordu. Biraz önce, Zoro avluya yeni girdiğinde dipdiri ve dinç olan kadın şimdi büzülmüş, bir avuç kalmış, yarı uyku içinde gözleri daha yanıyordu. Ama kesilen o tatlı ağlayışının dalga dalga yükseldiğini duyuyordu.

– E, kocanı gördük, başka kimlerin var bakalım Ale?

Ale,ağıdını tutmaya çabalayarak:

– Şükrolsun Tanrı'ya, çocuklarım var Zoro kardeş; gelinlerim,evli kızlarım, torunlarım var. Senin kimlerin var Zoro kardeş?

– Şükrolsun Tanrı'ya, çocuklarım var Ale; gelinlerim, evli kızlarım var Ale, bir sürü torunum var.

Zoro yine doldurdu bakır kabı:

– Bu şarap, bu tatlı şarap da küçük oğlumun sevinçli günü, düğünü içindir Ale... Ah,canım Ale.

Ve başladı şarkı söylemeğe

Testinin üstüne eğilmiş duran ev sahibi dirseğiyle dürttü Zoro'yu ve gülümsedi. Şarabının gücüne tam değeri vermişti Zoro.

– Bu ne tatlı şarap Ale, diye seslendi Zoro şarkısının arasından. Bu kadar zamandır burada böyle tatlı şarap bulunsunda benim haberim olmasın, ha? Eeeh, Alee. Ve sürdürdü şarkısını.

Ev sahibi ve Zoro'nun oğlu şarapların hesabını tamamladılar. Şarkı söylüyorduZoro. Evsahibi bir sigara yakıp oturdu karısınınyanına. Zoro şarkısını sürdürüyordu. Oğlu şarap dolu tulumlarla küçük fıçıları götürüp yerleştirdikten sonra, döndü, bodrumun ortasında durdu. Zoro kendisinden geçmiş, şarkı söylüyordu. Bakırkap boştu. Son şarabı, şarkı söylerken,kendisi de ayrımında olmadan üstüne başına dökmüş, tepeden tırnağa şaraba belenmişti.

Başladığı gibi de bitirdi şarkısını:

– Ah, Aleee...

Gözlerini açtı, ama kimseyi görmedi; ne şaşkın şaşkın duran Ale'yi, ne sessiz gevşekçe gülen ev sahibini, ne de elinden bakır kabı alıp koluna giren, yanıbaşında durmuş oğlunu.

– Gidelim baba.

Zoro kolunu çekip sımsıkı duvara kapandı:

– Andolsun ki,ayağımı buradan dışarıya atmam. Alee...

Ev sahibi eve gitmelerini, Zoro'nun yatıp biraz dinlenmesini önerdi.

– Hey gidi hey, artık benim gözüme uyku girer mi hiç? Ve yumruklarıyla ovdu gözlerini. Alee, diye seslendi Zoro, nereye gittin sen?

Sonra oğlu yine kolundan çekti ve Zoro itip sövdü, ev sahibinin de canını sıktı. Çocuk gibi yapışmış duvara ayrılmak istemiyor, ve ara sıra Alee... diye sesleniyordu.

Ev sahibi pek yerinde olarak uyarıda bulununca, Zoro:

– Vay sen beni kovuyorsun, ha? Yapıştığı yerden tek ayrılıp uzaklaşmasın diye sesini pek vurgulamadı. Ekmeğe, şaraba, Tanrı'ya andiçerim ki, vurur testi-

lerine parampara ederim. Beni kovuyor musun?.. Aleee.

Oğlu ve ev sahibi, dudaklarında hep o çağırma olan, sağda solda Ale'yi arayan ama görmeyen Zoro'yu, çekiştire çekiştire bodrumdan çıkarmak zorunda kaldılar.

Üzgün, bülzülmüş duran yaşlı kadın, dizleri üstüne yıkılıp, hüngür hüngür ağladı. Dışarıdan işitiliyordu Alee, diye o çağırma. Hiç kimse onu öyle sıcak, öyle candan, öyle özlemli, dua gibi, şarkı gibi, uzak dağlardan gelen yankı gibi çağırmamıştı. Giderek daha uzaktan işitiliyordu çağrı: Alee...

Karanlık sokakta hep çağırıyordu Zoro, köyden çıktılar yine öyle; ta ki uykuya dalıncaya kadar.

Uykuda da dudakları titriyordu hep: Alee...

* * *

– Alee... Ale, canım Aleeee...

Yaşlı adam kalın değneğine dayanmış şarkı söylercesine çağırıyor da çağırıyordu. Dağın yamacından yukarı bir erkek çocuğuyla kız çocuğu yükseliyorlardı. Zoronun torunlarıydılar; düğününün şarabını Ale'lerin evinden getirdiği küçük oğlunun çocukları.

Düğünden sonra iki kez daha ovaya inmişti Ale'yi görmek için. Sonra kış bastı, arkasından ilkyaz. Zoro, işine gücüne, günlük kaygılarına dalmış, ara sıra anımsıyor, aklına koyuyordu ovaya inmeyi, ve her kezinde bir şey engel oluyordu... Ve böylece yıllar geçti.

Altı yıl.

Ama bugün... bu sabah Zoro'nun ruhu altüsttü.

Unutmuştu kuzuları, kendi yeri olan köyün sırtındaki dağı, var olduğunu... Karşıda gök mavisiyle dolu dağ geçitleri, kaya oyukları, deniz gibi dalgalanan mavi ipek tül altında Ararat ovası, gümüş kuşak taşkın Aksırmağı, yanda da fırtınaya tutulmuş sivri çadırlar gibi dalga dalga Ermeni sıradağları. Ama kendisi için başka bir ilkyaz sabahı vardı o anda, gözleri önünde; maviye dalmış bir başka dünya, başka dağlar, elle çizilmiş gibi başka bir ırmak, güneşle dünyayı tanımaya çalışan başka bir kuzu ve oğlaklar sürüsü, elinde körpe daldan değneği gencecik bir çoban, yeşillik toplamaya çıkmış sevimli bir kızcağızlar grupu ve başında çiçekten bir çelenek, taştan taşa uçuşan küçücük bir kız vardı...

Gözleri çevrende, çağırıyordu yaşlı adam:

– Aleee, Ale, canım Aleee...

Ve torunlarını ancak yanına yanaştıkları zaman gördü; kızcağız kedi gibi sürtünüyordu bacaklarına:

– Ya kuzular nerede, dede?

– Kuzular mı? Yaşlı adam sonradan anladı torununun sorusunu. Kuzular, ha? Uzaklardan ayırıp bakışlarını, dolayını süzdü. Kuzulara ne olur ki, kuzum?

Dizleri titriyor, yer onu çekiyordu, inleyerek oturdu, ama çevren onun bakışlarını kendisine çekiyor ve kafasında hep aynı şeyi yineliyordu.

Kızcağız ekmek çıkınını hemen açıp:

– Yiyelim, dedi, hepsini de yeriz dede.

«Şimdi bir bardak şarap olmalıydı, diye düşündü Zoro ve o anda karar verdi: kalkıp gideyim Ale'ye».

– Kuzular nerede, dede?

Gözleri ovada, düşündü Zoro: «Hay Tanrı benim aklımı bozaydı; Ale gözlerimin karşısında duruyor da orada, ne kadar zamandır kendisini görmedim. Kalkıp gideyim Ale'yi görmeye».

– Kuzular ortada yok, dede.

– Yok mu?

Zaro değneğine yaslanıp ayağa kalktı: «Gidip Ale'yi göreyim».

Sonra değneğini belli bellisiz uzatarak:

– Kuzular ta oradadırlar, dedi, git topla getir kızkardeşinle birlikte yeyin ekmeği, ben bir köye kadar varıp dönerim.

Zoro yolda evine varıncaya kadar,kendisini hep kınadı böyle uzun bir zamandır Ale'yi görmeye gitmediği için. Ve niye gitmediğine şaştı. Vaktı mı yoktu, gözü ve ayağı sakat mıydı, gücü mü yoktu, araba mı yoktu?.. Niçin gitmemişti, gitmeyi aklına koyduğu gün niçin ertelemişti?

Nedense bunda karısını suçlu çıkardı.Eve girdiğinde, zaten adamakıllı öfkelenmişti karısına.

Ayağını eşikten içeri atmasıyla kavganın başlaması bir oldu:

– Senin ekmeğin haram bana, haram, diye yineledi Zoro. Sağ elinle ekmek veriyor, sol elinle canımı alıyorsun. Canımı ağzıma getirdin sen. Bu değneği başında parçalamalıyım.

Ve değneği yumruğuyla birlikte kendi başına vurdu. Vurunca da, aklına yeni bir fikir geldi: «Hay, Tanrı benim aklımı bozsun, Ale'yi görmeye gitmek de ne oluyormuş?.. Negörmesi?.. Gider alır kendisini gelirim».

– Benim huzurumu bozan sensin, diye yeniden seslendi Zoro, karşısında şaşkın şaşkın duran yaşlı karısına.

«Ne doğru söylemişler, gâvurun son aklı bende olsaydı,diye... O gün, şarabı aldığım gün, Ale'yi alıp gelmeliydim».

– Benim huzurumu bozan senin çocukların; kızların ve çocukların.

«Hemen o gün Ale'yi otomobile bindirip getirmeliydik». Sonra düşündü ki, oğlu karşı durur, bırakmazdı.

– Benim huzurumu bozan senin ortanca oğlun, küçük oğlun, ve ben onun eli altında yaşıyorum.. Bu ev zından, benim son soluğum bu evde çıkmayacak... Ayrılırım, diye birden kesinlikle karar verdi Zoro.

«Ben o kulübeye bugün bir çeki düzen verir, sabah erkenden gidip Ale'yi alır gelirim».

– Gök yere yıkılsın ki, ayrılırım, hem de nasıl ayrılırım, diye direndi Zoro.

«Gönül rızasıyla olmazsa, kaçırıp getiririm».

– Yeter artık, iyilikle de olsa ayrılırım, zorla da olsa ayrılırım.

Ve yaşlı karısının şaşkın, tedirgin bakışları altında, oflayarak dışarı çıktı Zoro.

Yeni evin yanıbaşında, kapısı madeni tellerle bağlı eski bir kulübe vardı. Eski eşyalar doldurulmuştu oraya: Eski bir beşik, yanmış bir soba, sapan demiri, orak

gibi şeyler vardı. Oldukça işe yarar bir soba seçti, iki de sandalye, kalanları götürüp yığdı kulübenin yanına, duvarlarla tavanı yıkadı, kapıyı sağlamlaştırdı, çeki düzen verdi eski kulübeye.

Akşamleyin oğulları toplanıp geldiklerinde, babaları zaten karyolasını, yatağını taşımış, kapkacak, bir de bir çuval un getirmişti.Babaları ayrı ev olmuş, kapının önünde oturmuş, rahat rahat sigara içiyordu.Çocukları birbirine geçtiler: Kim gücendirmişti babalarını? Birbirlerinden hesap soruyor, analarını sorguya çekiyor, nedenini asıl babalarından öğrenmek istiyorlardı.

Zoro'ysa kısa kesip:

– Canım öyle istedi, dedi..

Her ne yaptılarsa da ne kendi evine döndü,ne de ayrı ev olan iki oğlanlarından birinin evine.

Ayrılma kararı kesin mi kesindi.

* * *

Ertesi günü öğleyin,Zoro ovadaki köydeydi zaten. Ale'nin evinin karşısında birkaç gitti geldi –sokakta rastlamak istiyordu ona– gitti döndü, dalları pencereye sürtünen dut ağacının altında durdu, pencereye vurdu ve dut ağacının gövdesi arkasına saklanıp yanıt bekledi. Ale görünmeyecek miydi pencerede?.. Görünse, eliyle işaret edip çağıracaktı onu. Gitti geldi tıkırdattı pencereyi, saklandı, ama Ale yok da yoktu. Sokakta çocuklardan başka kimse yoktu;ilkyaz olduğu için herkes işinde gücündeydi.

Ve Zoro avluya girmek zorunda kaldı.

Avluyagirmesiyle Ale'yi görmesi bir oldu. Şarap aldığı gün gördüğü aynı kayısı ağacının yanındaydı(kırmızı biber dizilerini topluyordu). Şimdi kayısı ağacının dolayına sebze ekilmişti ve Ale çapalamakla uğraşıyordu.

Ufacıktı. Bir tümseğe oturmuş, omuzunu ve boynunu yana eğmiş, ve Zoro'ya öğle geldi ki,bir yandan çapalıyor, bir yandan da sallanıyordu –Zoro'ya öyle göründü–ne söz işitti ne de sallanma gördü, ama Zoro'ya öyle geldi ki, Ale bir oyun havası söylüyor, eski memleket havalarından birini, ve sallanıyor. Şarabı verdiği o günkü havalardan birini...

Zoro'nun seslenişi üstüne, yaşlı kadın ona, yaşıyla uzlaşmayan bir yiğitlikle baktı.

Zoro, değneğini kayısı ağacının gövdesine dayayıp, kadıncağızın ellerini avuçlarına aldı:

– Canını Ale, hoş gördük... Ufal, küçücük bir yumak ol... o Ale kadar –ve başıyla dağları gösterdi– o küçük Ale kadar. Anımsıyor musun?.. Bugünkü gibi bir ilkyaz günüydü... Bugün gibi gözümün önünde... Anımsıyor musun?.. Başında çiçekten bir çelenk vardı, ve sen oğlak gibi o taştan o taşa, o taştan o taşa... Anımsıyor musun?.. O unutulmaz gün cız etmişti yüreğim...

Ve tıpkı ilk karşılaştıkları zaman gibi oldu. Zoro dimdik, bulanık bakışları uzak dağlardaydı. Karşısında duran ufacık yaşlı kadınsa, gözleri hemşerisinin yarı yumuk gözlerinde:

– Eve gidelim Zoro kardeş, dedi.

– Yoo, eve değil, eve değil, diye canlandı Zoro. Şu bağın ta ötesinde körpe bir elma ağacı var, onun altına.

Sonra bakır kapla şarap istedi, değneğini alıp gitti, elma ağacının altına oturdu.

Kadıncağızın elinden şarabı alarak:

– Benimkisi âdil bir iş, dedi, Tanrı yardımcım olsun.

Şarabı içti ve bir iş adamı davranışıyla düzeldi yerinde:

– E, şimdi sor bakalım: Zoro, niçin geldin? diye.

– Tanıdık, dost adamlarız Zoro kardeş, hemşeriyiz. Birbirine gidip gelmek dünyanın kuralı.

– Yaaa, hepsi o kadar mı Ale?..

Zoro elini kayısı ağacına doğru uzattı:

– Şimdi sana bir şey söyleyim... Bugünkü gibi tatlı bir gündü, ve yüreğim sana cız etmişti Ale.

Zoro yanıt beklerken, yaşlı kadın «ne demek istiyor?» gibi bakıyordu:

– Ekmek getireyim mi, Zoro kardeş?

– Ekmek istemez, şarap olsun.

«Ya Tarı'm, diye yardım diledi içinden Zoro, senin kutsal elinle tutuşan ateş, yine senin kutsal elinle yele, serinliğe dönüşsün».

Yaşlı kadın gelince, konuşmasını sürdürdü Zoro:

– Yüksekçe Maruta manastırı kilisesinin yüreğime senin sevgini soktuğu o gün, o ilkyaz günü, senin boyun şukadarcıktı, bir karış, duyuyor musun? İşte o gün anladım ki, o çıplak, çamurlu ayaklı Ale, başında çiçekten çelenk bulunan Ale, benim Ale'mdir. Benim ve de benim Ale'mdir. Duydun mu?.. O gün Marata manastırının kilisesi senin sevgini verdi bana, bir de, Tanrısızlar aldılar seni elimden. Körpeler arasına çakal girdi, yıkım ve kırım, kapıp kaçma, talan oldu, güneş karardı Ale... güneş karardı, ve benle sen yitirdik birbirimizi... Doğru söylemiyor muyum cancağızım?

Yaşlı adam şarabını içti, yeniden sigara yaktı ve yanıt bekledi. Yaşlı kadın sessiz, boynu eğik duruyor, aşınmış parmakları yeşil yapraklarla oynuyordu.

– Sen yine benim Ale'msin, diye fısıldadı yaşlı adam. O gün yitmiş değildir, var o gün. İşte o ilkyaz günü şimdi gözümün önündeymiş gibi duruyor karşımda... Oğlaklar, kuzular oynuyorlar Maruta dağının eteğinde, ve sen...

Önceki sabah beliren, renk renk kadifelere bürülü geçmişin o ilkyaz günü geçmiyor da geçmiyordu. Zoro yeniden başladı anlatmaya:

– Ya... Maratug[16] mühürledi işte sevgimi ve o günden bugüne dek o kutsal günah ruhumdadır Ale... Kalk, bağla kuşağını gidelim cancağızım.

– Nereye? diye şaşkın baktı yaşlı kadın.

– Nereye? diye soruyor bir de... Yahu anlattığım bu masal kim içindi? Kalk birlikte bizim köye gidelim Ale. Ben karımdan ayrıldım gitti. Birkaç yıllık ömrümüz kaldı şurada, birlikte yaşarız, varsın Maratug'un gönlü hoş olsun.

Kadın, ağzını eliyle kapatarak kendi kendine:

– Çıldırmış mı ne? dedi, ve Zoro'nun önünden şarabı almak istedi.

– Yoook, şaraptan değil, dedi Zoro. Şarabın bunda ne suçu var? Şarap değil

Ale, işte şudur... Elini yüreğine dayadı. Şudur cancağızım, şu... O güzel masal kim içindi,Ale. Sen ve ben başımızı aynı yastığa koymayacaktıysak, ya o ışıklı sabah niye doğup dünyaya geldi?..

Bu olmayacaktıysa... o mavi sabah niçin doğdu? Zoro o sabah kalçücük, güzelim Ale'sini bulup da daha akşam olmadan yitirecektiyse o ışıklı sabah niçin var oldu Ale? Bu günah dolu dünyaya gelip de günah ekleyip gitmek için mi? Zoro'nun ruhunu toprağa gömüp gitmek için mi?Zoro'ya, dünyada işte böyle tatlı bir şey var deyip uzaklaşmak için mi Ale?.. Düş müydü o?.. Güzel bir masal mıydı?.. Hayır, o ışıklı sabah gerçekti ve var.

– Kalk,kuşağını bağla da gidelim, diye zorladı Zoro.

Kadıncağızın canı sıkıldı

– Gökyüzü tanık olsun ki Zoro kardeş, sen aklını uçurmuşsun.

– Kaçırırım seni! diye yumruğunu yere vurdu Zoro.

Kadın,avucuyla ağzını kapatarak hafifçe güldü:

– Nasıl kaçırırsın Zoro kardeş?

– Ufacık, bir yumak şeysin, atarım çuvala ve... Güçlük köyden dışarı çıkıncaya kadar. Sonra dünya yıkılsa, Ale benim Ale'm. Kaçırırım,diye kesinlikle yineledi Zoro.

Avludan bir erkek sesi işitildi.Ale'yi çağırıyordu. Ve bu ses, telefondaki «aloo» gibi çınladı Zoro'nun kulağında.

– Kocam, diye hemen yerinden kalktı yaşlı kadın.

– Kocan iyi adam, ama yine de kaçırırım.Bir gece kaldı,kaçırırım.

Ve kadının eteğini çekip fısıldadı:

–Ağzını kapalı tutar, hiç ses çıkarmazsın.

Yaşlı kadın yine gülümseyip, önlüğünün ucuyla ağzını sildi:

– Kalk Zoro kardeş, kalk eve gidelim.

– Evde ne işim var benim?.. Atarım kendimi köyden dışarı, karanlık basınca yine döner, yolunu beklerim. Söz bir, Tanrı bir.

Ev sahibi yeniden seslenince:

– Buradayım, diye yanıt verdi Ale, Zoro kardeş gelmiş.

Zoro,kadının eteğini çekti, dişlerini erkekçe gıcırdatarak yumruğunu gösterdi.

– Kaçıracağım Ale, diye fısıldadı, istesen de istemesen de kaçıracağım.

O sırada ev sahibi göründü:

– Haaa, sen misin? Hoşgelmişsin. şarap mı istiyorsun? diye güldü.

– Çok isterim kardeş, diye kıvıklıkla kabul etti Zoro. Dünyada senin şarabın gibi yoktur ve olamaz da. Ne kadar yüksekten atsan ve kafamı şişirsen hakkın var.

Derken, aile toplandı: Bir çift oğlu,bir çift gelin,torunlar biraraya gelip masaya geçtiler.

«Şen bir masa, diye aklından geçirdi Zoro. Düğün masası gibi... Maratug tanık, benimle Ale'nin düğünü».

Gerçekten sevinç içindeydi aile, ve Ale'nin oğulları coşmuştular. Zoro şarap alıp götürdüğü gün, onlar evde değillerdi. Annelerinin hemşerisi, ilginç bir adam gelmişti o gün,yaşlı bir adam. Bakır ölçü kabıyla bilmem kaç kap şarap içmiş,şarkı söyleyip içmiş de içmiş ve gücün dışarı çıkarmışlardı bodrumdan. Sonra yeniden

gelmişti ama, yazık ki yine görmemişlerdi. İşte şimdi o ilginç yaşlı adam onların konuğuydu.Ak, sık bıyıkları,alnında derin buruşukları vardı. Yüksek sesle konuşuyor, şarabı beğeniyle dibine kadar içiyor, sonra hemen yeniden dolduruyordu kadehi.

Ev sahibinin küçük oğlu daha da coşmuştu:

– Sen bizim dayımız sayılırsın, dedi. Bizim taraftan hiçbir akraba, dostumuz yok, sen gerçekten dayımızsın.

«İster yabancı şey, ister dayın,diye yanıt verdi Zoro içinden, hem de bu gece kaçırırım anneni... Kaçırırım oğul».

Küçük oğlu annesine çok benzerdi.

«Bu oğlan benim oğlum olmalıydı» diye düşündü Zoro, ve:

– Senin karın hangisi kuzum? diye sordu. Ve oğlanın tam yanında oturan karısı pek hoşuna gitti.

«Ve bu güzel gelin benim gelinim» diye, okşadı gelinin saçlarını.

– Sağlığınıza, diye üst üste iki bardak şarap içti, ve daha dikkatle baktı oğlana. Oğlanın gözbebeklerinden sevinç kıvılcımları çıkıyordu ve bir şarkı vardı gözlerinde. Evet, şarkı vardı. Zoronun bildiğine göre, öyle gözleri olan bütün gençler, iyi de şarkı söylerlerdi.

– Sen şarkı söylemesini bilir misin kuzu?

– Bilirim, diye yanıt verdi oğlan sevinçle.

– Öyleyse şu senin dayının kadehine bir şarkı söyle.

Oğlan şarkı söylerken yine içti, ve gözlerine sis çöktüğünü duydu... O kadar çabuk, ha?.. Küçük bardaklarla daha yalnızca birkaç bardak içmişti... Demek artık içmemeliydi... Zoro buraya yeyip içmek için gelmemişti... Varsın ev sahibi içsin... içip esrik olsun, varsın oğlanları içsinler... Zoro bir amaçla gelmişti buraya... Ale neredeydi ya?

Ufak tefek yaşlı kadın girip çıkarken dudaklarında gizli bir gülücük vardı.

– Yaşa oğul. Zoro kadehi dudağına yaklaştırırken içsin mi, içmesin mi diye düşündü, ama içti. Daha da yakışıklı olasın... Ama söylediğin şarkı o değil, başka bir şarkı olmalıydı... Şimdi ben kendi şarkımı söyleyim de, sen dinle.

Ve şarkıya başlamadan önce Zoro gözlerini yumdu, başı eğik, omuzları ve gövdesiyle sallanarak yaylandı yaylandı, sonra, aaah heeey diye sesini koyverirken elini başına kaldırdı ve başladı şarkısına... Gözleri yumuk, kendinden geçmiş, bitkin bir yaşlı adamın kaba, kırık sesiyle şarkı söylüyordu.

Doğa üstüneydi şarkı; güzel taşlarla, renkli çiçeklerle dağlar ve dağlardan yukarı yükselen kağnı yolları ve kağnı üstüneydi; gökyüzüne doğru uçan yalım yeleli atlar, dağın göğsünde, güneşin karşısında serili yuvarlakça buğday tarlası üstüneydi... Zoro elini başının üstüne kaldırıp indirirken bir şişe devrildi, yanında oturan gelin bir yana çekildi yaşlı adamın şarkı söyleyen eline engel olmamak için. Şarkı, ellerinde körpe daldan değnekler olan çobanlar üstüneydi, ve yeşillik toplamaya çıkan güzel önlüklü kızlar üstüne...

Doğa ve sevgi üstüneydi şarkı...

Zoro şarkısını bitirdiği halde, daha şarkıyla birlikte sallanıyor, yaylanıyordu; gözleri yumuktu daha, ve öylece eğilip seslendi: Aleeee...

Şarkı mıydı bu, şarkının sonu mu, yoksa karısının adı mı? Ev sahibi anlamadı.

Ale işini gücünü bırakıp, masanın kenarında büzülmüş duruyordu. Biraz

önceki dinçliği, dudaklarının uçlarındaki o gizli gülücük yok olmuştu. Acılı, şaşkın ufacık yaşlı kadın hemşerisine bakıyordu.

Aleee, Zoro pencereden dışarıya baktı, güneş batmak üzereydi. Sonra hafif bir şarkı gibi fısıldadı: Güneş hiç batmasaydı bu dünyada; öğle, gün batışı, akşam, gece, yaz ve kış olmasaydı... Salt ilkyaz... yalnızca ilkyaz ve sabah olsaydı... Büyümek de olmasaydı Ale, çocuk hep çocuk kalsaydı. Ben o güzel taşın üstünde, sen de yeşillikler içinde, başında hep çelenkle, o çelenkle kalsaydık Ale...

Herkes susmuş, yaşlı adamın konuşmasını dinliyordu, ve ev sahibinin küçük oğlu üzgündü:

– Anne, dedi, Zoro dayı yanıbaşında bak, anne... Otur Zoro dayının yanına.

Annesiyse ayağa kalkmakta güçlük çekiyordu.

Oğlu yardım edip, getirdi annesini Zoro'nun yanına oturttu.

– Ya Maratug deyip ayağa kalktı Zoro ve yaşlı kadını kucağına aldı.

Sonra yaşlı kadın yüzünü dayadı Zoro'nun göğsüne, Zoro'ysa başı eğik, yanağı Ale'nin saçlarında, yarı kapalı gözlerle yandan bakıyor pencereden dışarıya, ve şarkı söylercesine çağırıyordu:

– Aleee... Ale, canım Aleeee...

Muşeğ Kalşoyan

ZORAYR KHALAFYAN
(Taliş 1 Ağustos 1933)

Yazar Zorayr Khalafyan, Erivan Üniversitesi'nin Fizik-Matematik Fakültesi'ni bitirdi *(1956)*. Erivan'ın çeşitli araştırma enstitülerinde kroki mühendisi olarak çalıştı *(1957-1967)*. Hikâye, roman ve piyesler yazdı, çoğu Rusça, Bulgarca, lehçe ve Çekçeye çevrildi. Eserlerinden en önemlileri *«Sel»(1963), «Nerede İdin Be Adam»(1966), «Sarı papatya/Öküzgözü yaprakları. Portreniz»(1971), «Mucize Çocuk»(1973), «Ölen Harno» (1975), «Portrenizin İadesi» (1978), «Salıncak» (1972), «Farklı Müzikler» (1973), «Baba Evi» (1975).*

DUVAR

O yıllarda gençler çift tabanlı kunduralar giyiniyorlardı, ama bunlar dükkânlarda yoktu. Nerses'e çok sipariş veren vardı; deriyi fabrikadan çalıp getiriyorlar, o da bu hırsızlardan satın alıyordu. Kentliler yalnızca çift tabanlı kunduralar istedikleri halde, fabrikada böyle ayakkabılar dikmiyorlardı.

Nerses, komşu Aharon için de böyle bir çift kundura dikmişti. Adam parayı kendisi getirmiş ama Nerses almamıştı. «Sanki dünür veya dostmuşuz gibi, diye alay etmişti karısı, hay gömeydim seni!..». Nerses sessiz işini görüyordu, çalışkan adamdı, gece yarısına kadar dikerdi. Çekicin sesi dışarıdan işitilmesin diye, mutfakta oturup çalışırdı. Ama yine de işitilirdi. Maliyeden gelip arar, hiçbir şey bulamazlardı. Avludaki komşulara soruşturmuşlar, hepsi de haberi olmadığını söylemişti. Yalnızca Aharon'un karısı sabredememiş: «Hepsi de bilir ama gizliyorlar, demişti. Tutup kocasının kundurularını göstermiş: Na işte, gözünüzle görün, Nerses'in diktiği» demişti. Mahallenin sorumlusu Kevorkyan, Aharon'un sol kundurasını almış, dördüncü kattan birinci kata inmiş, «özür dilerim» deyip içeri

girmiş ve Aharon'un sol kundurasını Nerses'e göstererek: «Bunu kim dikti Nerses?» diye sormuştu. Nerses de, «ben» demişti. «Demek... dikiyorsun, ha?». «Dikiyorum, demişti Nerses, Aharon için parasız bir çift kundura diktim, dost insanlarız». «Ne gibi bir dostluk var aranızda?..». «Büyük bir dostluk var aramızda Kevorkyan yoldaş. Bizim kızla onların oğlu çoktan... daha çocukluktan birlikteler, yakında evlendireceğiz, zaman işi». Kevorkyan yoldaş, sol kundura elinde, dördüncü kata çıkmış, zile basıp «özür dileyerek» içeri girmiş ve Aharon'un karısı Aşkhen'e sormuştu: «Bu ayakkabıya ne verdiniz?». «Parasız dikti», demişti Libarid'in anası. Kevorkyan sol kundurayı Aharon'un önüne atmış, Aharon da ayağına geçirmişti. «Ne iftira ediyorsun öyleyse» demişti Kevorkyan. Aşkhen de: «Git sor bakalım deri neredenmiş?». Kevorkyan yeniden çıkartmıştı aharon'un sol kundurasını, nerses'in yanına inmiş ve: «Bu ne biçim dünür oluyorsunuz Nerses, hiçbir şey anlamıyorum» demişti. «Ben de anlamıyorum», demişti Nerses. Ve Nerses'in karısı: «Ben onlara kız vermem; varım yoğum bir tek kızım, onu da vereyim ki gitsin o aptal Aharon'la cadı karısına baksın, ha? Daha vermedim ya!». Kevorkyan yoldaş yüzbaşıydı; yeniden çıktı dördüncü kata. «Deriyi çalmış olduğunu söyledi mi?» diye sordu Aşkhen. Kevorkyan az kalsın: «Sana ne be cadı» diyecekti ama: «On yıllık deri, dedi, bin dokuzyüz bilmem kaç yılında dışarıdan gelenlerden almış... Siz ne biçim dünürlersiniz böyle?» Aşkhen başını sallamış: «Dünürmüşüz... yok mu ya!.. Varımız yoğumuz bir oğlumuz var, onu da iç güveyliğine almak istiyorlar, ne dünürlüğü? Kundura dikiyor şu zavallıya, o da sesini çıkarmadan alıyor».

– Kan, sus! Aharon'un gözleri korkunç bir hal almış, sabırsız deviniyordu, sanki Kevorkyan orada değilmiş gibi...

– Eskiden aranız iyiydi aklımda kaldığına göre. Birbirinize gider gelirdiniz.

– Şimdi de iyiyiz... Gel birer kadeh votka içelim. Kunduramı da bırak giyineyim.

– İçmem, nöbetteyim. Al kunduranı, demirini de sıkılaştır... Yok, getirme Aharon, içmem.

– Gel, gel, alçak gönüllülük günahtır...

Kevorkyan her fırsatta dünya görmüş bir adam olduğunu söylerdi. Parasız yolculuk kâğıdı gelirdi ve yılda bir yoldaş milislerle birlikte Sovyetler Birliği'nin istediği kentine gider, iki gün kadar kalır, lokantalarda bira içer, fotoğraflar çektirir, geri gelirdi.

– Estonya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti bende derin bir izlenim bıraktı, ve özellikle biliyor musun ne?.. Oğlanların kızların işlerine karışmıyorlar orada. İster iç güveyliğine gitsin, ister alıp kızı eve getirsin, özgür dünya canına yandığım, ne isterse yapsın. Rahat kentleri, ve yerli milisler bize dediler ki kardeş, kendi halkından çok memnunmuşlar, saygı, onur...».

Kevorkyan'ın kadehini yeniden doldurdu Aharon: «Benim yapacak bir işim var, sen iç» dedi. «İş» dediği çocukça bir şeydi. Kevorkyan gülümsedi içinden: «Şimdi ne iş üstünde çalışıyorsun?». «Kendi kendine sallanan bir beşik yapmaktayım» dedi Aharon. Gülecegi geldi Kevorkyan'ın, ama ağzını açmadı, yine içinden gülümsemekle yetindi. «Torunlarını sallayacak beşikte» diye alay etti karısı. Bir kez de gülya çamaşır makinesi yapmıştı. Biçimsiz bir fıçının içinde tahtadan

kürekçikler dönüyordu. İçine doldurduğu çarşaflar beş dakika döndükten sonra paçavra olmuşlardı. Ama tanıkların dediklerine göre çarşaflar tertemiz çıkmıştı. O zaman daha hiçbir fabrika çamaşır makinesi çıkarmıyordu. Çarşaflar yırtılmış ama temizdiler; yazık ki dikiştirilmeleri olanaksız olduğundan, karısı tahta bezi yapmıştı onları.

Şimdi de, kendi kendine sallanan beşik yapmakta olduğunu söylüyordu:

– Yazık çocuk analarına, canları çıkıyor, gündüzleri çalışıyor, geceleri de uykusuz, oturup çocuk sallıyorlar beşikte. Kimsenin düşündüğü yok bu konuda. Bu buluşum kabul edilirse, halkın derdi hiç olmazsa bir derece hafifler.

Aharon konuşurken beşik kendi kendine sallanıyordu.

Kevorkyan dışarı çıktığında, vakit oldukça geçti. Nerses'in mutfağından hafif çekiç sesleri geliyordu. Avlunun karanlığında iki kişi durmuş, onun uzaklaşıp gitmesini bekliyorlardı. «Biri o çalışkan adamın kızı, öbürü de o uslunun oğlu, diye aklından geçirdi Kevorkyan. Nerses iyi etmiyor, bu saatta ne diye dışarıya bırakıyor kazını?». O sırada Nerses'in mutfakta çalınmış deri dövdüğünü, kazı Zaruhi'yi yatıp uyumuş sandığını, ve kızını uyandırmamak için deriyi yavaş dövdüğünü bilmiyordu.

Zaruhi, elindeki külçücük mermerden fili dişlerine vurup tıkırdatıyordu. Eve gitmek istiyordu, ama Libarid ne söyleyecek... ne yapacak diye bekliyordu. Kendisini kucaklamasını istiyordu oğlanın. Mahsus yaklaştı, dürttü onu dirseğiyle: «Ben artık gideyim», dedi, biraz bekledikten sonra: « Vakit gecikti» diye ekledi. Gerçekten de geç kalmıştı, evlerin ışıkları sönmüştü. Saçma bir sözden, başka bir saçma söz doğuyor ve saçma lafların sonu gelmiyordu. «Anımsıyor musun?..». Tahta merdivenin altında eski bir köpek yuvası vardı. Libarid'in anısında komşu Mihran'ın yavru köpekleri havladılar. Ev oyunu oynamışlardı; kendisi baba, Zaruhi de anne olmuştu. Libarid güldü, Zaruhi de mermerden küçük fili onun dişlerine vurup tıkırdattı.

Ayrılacakları zaman, birden Libarid'in aklına Hosdig'in dediği geldi: «Zaruhi'yi gördük, bir gencin arabasına binmiş gidiyordu». Sormak istedi kıza, ama buna içinden bir şey engel oluyor, ve anısında Mihran'ın külçük, temiz köpek yavruları havlıyorlardı. Herhalde bir yere gidecekti kız, diye düşündü, rastgele bir araba durdurmuş, parayı ödeyip gitmiş olmalıydı. Sormadı. Belki de iş arkadaşının arabasıydı. Senfoni ve varyete müziği plakları satan, Garo adında biri vardı. Zaruhi, halk türküleri plakları bölümündeydi. Orada sabahtan akşama kadar zurna, davul, kemençe ve kaval sesleri dinmezdi.

– Garo araba almadı mı?

– Bilmem, dedi Zaruhi

Hosdig biz de aynı gencin, iki üç kez «gülya» kundura, ısmarlamak için, Nerses'in evine gittiğini de söylemişti. Ama o «gülya», Hosdig'in sözüydü.

İki gün sonra Libarid kendisi de gördü o oğlanı. Gelmiş, «Moskviç» arabasını avlunun köşesinde durdurup, Nerses'in evine girmişti. «Şunun kundurasını da bir türlü dikmedi gitti» diye düşündü kendi kendine Libarid. Orada ayakta durmayı onuruna yediremedi; oğlan ne zaman gidecek diye bekliyor sanabilirlerdi. Eve girdi. «Alsın ayakkabısını, gidip cehennem olsun» diye düşünüyordu. Akşam üstü Zaruhi'yle sinemaya gitti, yine hiçbir şey sormadı. Kaç yıldır zaten birlikteydiler.

Zaruhi'ye yaklaşıp onu konuşturdukları da olurdu. Bunda ne var, güzel kızdı, kendisi de aynı şeyi yapardı. Ama Libarid'in sözü olup da kiminle işleri olduğunu anlayınca, bırakıp uzaklaşırlardı oğlanlar.

Bir kezinde işten dönüşünde, dikiş atölyesine daha varmadan, o oğlanı, duvarın dibinde durmuş, parmağında anahtarını çevirerek şarkı söylerken görmüştü. Az kalsın dönüp yaklaşacak ve neredeyse bir şey yapacaktı oğlana. Ama yaklaşıp da hiçbir şey yapmadığına acınarak geçip gitti. Yenilgi gibi bir şey çökmüştü yüreğine.

Hosdig'le Hovsep avluda oturmuş sigara içiyorlardı. Kendisi de oturdu yanlarına. Hosdig bıçakla, tahta peykenin üstüne adını oyuyordu.

– Berbat etme peykeyi, dedi Libarid. Hosdig işitmedi. Sana söylüyorum tulumbacı!

Hosdig tek bir yazı kaldığını söyledi ve son «g»yi oymaya başladı. Libarid kalktı bıçağı elinden almak için. Hovsep araya girdi, ikisini de itip ayırdı. Hosdig yine yerine oturdu ve titreyen bıçakla başladı oymaya.

– Oyacağım ya, ne yapacağım? Adımı Hosti olarak bırakacak değilim ya!

Annesi yukarıdan: «Çık, eve gel Libo» diye seslendi.

Yemek yerken annesi yanında oturmuştu. «Gürültüyü işitince, anladım ki yeniden başlamışlar, dedi. Sen gelinceye kadar kavga ediyorlardı... Biri Nerses'e kundura ısmarlamış. Almış kunduraları gitmiş, sonra yine gelmiş. Hosdig ve Hovsep, bir daha burada görünmeyesin dediler»,

– Kime dediler?

– O oğlana. Nedense bilmem, Nerses'in evine gelmişti. İstediğim zaman gelirim, dedi, siz kim oluyormuşsunuz?

– Kim dedi?

– O oğlan işte. Gelmiş ağacın altında durmuş, gözü Nerses'in penceresinde, şarkı söylüyordu.

– Ne şarkı söylüyordu? –Ateş gibi sıcak bir dalga geçti gövdesinden– madem ki almış kunduraları sonra niye gelmiş?

Annesi: «Yemeğini ye, Tanrı belâsını versin onun».

– Niye dövdüler?

– Niye de niye?.. Nerses'in evine gitmesin diye.

Libarid avluya indi, Hosdig'i dışarı çağırdı, sorup soruşturdu. Hosdig elleri cebinde, omuzlarını kaldırdı, şaşmış gibi bir hal aldı.

«Ne zaman? diye sordu, kiminle?». Ama Libarid çok üsteleyince: «Sana ne? dedi Hosdig, hoşumuza gitmedi dövdük, sen ne diye karışıyorsun? Gelmiş avlumuzda durmuş, kendi kendine şarkı söylüyordu, sanki dünya onunmuş gibi». Libarid anladı ama, pek derinine varamadı, Zaruhi'nin adını karıştırmak istemedi konuşmaya. Kıza da hiçbir şey söylemedi.

Ama komşular zaten başlamışlardı bu konuda konuşmaya. Usançtan ve boş durmaktan doğan dedikodu, evden eve dolaşıyordu.

O oğlansa, artık bir daha görünmedi avluda. Yalnızca bir kez arabasıyla yaklaşmış avlunun girişine, ama çocuklar toşlayarak kovmuşlar diyorlardı. Ama yine komşular, eski «Moskviç» arabasının, karoserisini zangırdatarak, birkaç kez geçtiğini anlatıyorlardı kendi sokaklarından. Ve adını bilmedikleri için «şarkı

söyleyen» diyorlardı. «Zaruhi işten eve dönerken, şarkı söyleyen, arabasını onun yanından yavaşça sürerek konuşuyor», diyorlardı. «Zaruhi bakıp konuşuyor, Zaruhi bakıp gülüyor», diyorlardı. «Şarkı söyleyen bir çift kundura daha ısmarlamış», diyorlardı. Olup biten her şeyden haberleri vardı: «Nerses, şarkı söyleyenin arabasıyla gitti mal getirmeye...».

Plak dükkânının duvarına, sokaktan yana, oparlörler koymuşlardı. İçeride müşteriler plakları dinlerken, müzik dışarıya yayılıyordu. Ve insanlar sokağın o kasmını, içlerinden dansederek geçiyorlardı. İki oparlör vardı; biri Avrupa şarkıları, öbürü de ulusal şarkılar söylüyordu.

O günlerde kentte herkes «Karine» şarkasını söylüyordu; «Karine, Karine, ben senin için düzdüm bu ateşli sevgi şarkısını...». Çok geçmeden dükkâna gelmişti o plaklardan, ve sevenler dökülmüştü satın almak için. Alışveriş iyi gidiyordu, plaklar hemen tükenivermişti. Hiç kalmamıştı. İsteyenlere: «Yok, tükendi, kalmadı» diyorlardı.

– Sahi mi yok? diye sordu Libarid Zaruhi'ye. Ustam rica etmişti de, getiririm, demiştim.

– Bir tane bile kalmadı, dedi Zaruhi, kapıştılar. Ama yine gönderirler. Alırsak kaç tane saklayım?

Cumartesi günü elektrik kesildiği için çalışmıyorlardı. Öğleye kadar beklediler, ama ciddi zarar olduğundan akım yoktu. O günü «çalışılmamış gün» sayarak, herkese beşer ruble gündelik hesap ettiler, daire şefi kapıcıyla konuştu, işçiler de belgelerini alıp evlerine gittiler.

Libarid, günün o saatında rasgele dükkâna girdiğinde o oğlanı gördü. Oğlan, elinde bir plak Zaruhi'yle konuşuyordu. Dikkati çekmeden uzaklaşmak istedi, ama Libarid tuttu onun elini.

– Bakayım ne almışsın.

Zorla kaptı elinden plakı, baktı ki üstünde «Karine» yazılı.

– Al git, dedi Libarid, bağışla...

Zaruhi'nin rengi attı. Korkulu, gülümseyerek Libarid'e bakıyordu: «Kendim için bir tane alıkoymuştum da...».

İşte bu kötüydü. Dayanılacak gibi değildi. «Olur a, usanmıştır benden. Belki de artık sevmiyordur. Olamaz mı yani? Olabilir. Öyleyse hakkı var». Niçin birden böyle oluvermişti? Giderek daha da kötü olacağını duyuyordu. Ya günün o beklenmedik saatında, fabrikada bulunması gerekirken oraya gelmiş olması ve ikisini birlikte gülerek konuşmakta görmesi... sonra Zaruhi'nin yalan söylemesi ve oğlanın kaçar gibi sıvışması.. Belki de hergün oraya geliyordur... Zaruhi bir şeyler söylüyordu; «Vartan» demişti, «Babamın tanıdığı... bize iyilik yapmıştır...». Demek adı Vartan'dı. Libarid işitmiyordu.

Müşteriler müzik dinliyorlardı. Dükkânın bir ucunda bir müzik, öbür ucunda başka bir müzik işitiliyordu. Öğrenciler vitrin boyunca yürüyerek, ne gibi plaklar olduğunu okuyorlardı. Satılmış olanlar kırmızı kalemle silinmişti. «Karine»de silinmiş, çoktan silinmişti. Daha birkaç gün önce kolayca bulunabilen bu plakın üstüne kırmızı kalemle çizgi çekmişlerdi. Ve önemlisi «Karine» değildi. Tükürmüştü ona, zaten sevmiyordu o şarkıyı.

Hiç konuşmadan eve geldiler. Dar sokakta durdular. Ayrılmadan önce

birbirlerinden bir söz bekleyerek bakıştılar. Libarid kızı öptü, göğsünde onun yepyeni, titremekte olan, tüm yabancılaşmış gövdesini duydu. Bir de, o korkulu gövdesinde, o korkulu öpücüğünde ve çok, pek çok seven çok korkulu gözlerinde anlatılamaz bir güzellik, umut kırıcı bir çekicilik sezdi. Zaruhi hızla evlerine doğru gitti, kaşla göz arasında geri dönüp bir baktı, kapıyı açıp girdi içeri. Gitti yok oldu, birini yitirmiş gibi gözden ıraklaştı, oğlan da birini yitirmişçesine olduğu yerde kalakaldı.

Bir başka kez rastgele gördü o «Moskviç» arabasını. Başka bir sokakta. Araba yokuştan aşağı iniyordu, bir evin giriş kapısı önünde durdu, oğlan elinde bir torbayla dışarı çıktı arabadan, posta kutusuna yaklaşıp boşalttı kutuyu, attı torbayı arabaya, bindi gitti.

Aralarında şöyle bir konuşma olmuştu:

– Ben de seviyorum, sen de seviyorsun, demişti Vartan. Seviyor, ve bunu gizlemiyorum. Hem daha ilk gördüğüm günden. Suçlu muyum seviyorsam?

Libarid'in bütün yanlışı onu suçsuz bulmasındaydı. Onu anlamakla, çıkar yol aradığını düşünmekle, kendisini onun yerine koymakla da yanlış yapıyordu. Rahat konuşmakla, oğlan sigara üstüne sigara yakıp da ayrılırken «iyi geceler» demekle de yanlış ediyordu.

– Benim onunla birlikte olduğumu bütün dünya biliyor, dedi Libarid. Çoktan onunla birlikteyiz. Bir iki günden neredeyse evleneceğim.

– Sen evlenen değilsin, ben her şeyi biliyorum. Benimkisiyse başka; ne anam var ne de babam, gider onlarla birlikte yaşarım.

Libarid aptallaşmış baktı: «Sen çıldırmışsın...» dedi. Öbürü, karşısındakinin ne kadar çok şey söylediğini, «gider onlarla birlikte yaşarım» dediğine akıl erdiremediğini anlamadı.

– Bak, dinle, dedi Libarid. Parmağıyla dokundu: Parmağını keserim. Eliyle dokundu: Elini keserim... Yüreğine dokundu... Baktı oğlanın ateşinden yaktığı sigarasına, iğrenerek attı, eve gitti.

Libarid'in annesi Aşkhen, kardeşinden, Aharon'a bir iş bulmasını rica etmiş, o da yufka fırınında iş bulmuştu. Babasıysa orada çalışmak istemiyordu. «Ne yapacağım ben yufka fırınında? diyordu, ne hamur yoğurmasını bilirim, ne oklavalamasını, ne de pişirmesini». Libarid'in dayısı kandırmaya çalışıyordu onu: «Kârlı işe koyuyorum seni be adam, sen de bilirsin, herkesi alıyorlar mı oraya?» «O kadar beğeniyorsan kendin git» diyordu Aharon. Dayısı şunun bunun için havanda bulgur döverdi, ve bu iş daha az kârlı değildi. Belki de bütün kentte, 20. yüzyılın ikinci yarısının tek bulgur döveniydi. «Kendi kendine sallanan beşik yapmaya kalkmışsın. Yahu kime gerek bu? Kaç yıldır aptalca makineler yapıp duruyorsun. Götürüp gösteriyorsun, istemiyorlar, yine de aklın başına gelmiyor».

Hiç de hoş olmayan bu konuşma sırasında, beşik zaten hazır olup kendi kendine sallanıyordu. Ara sıra durduğu da oluyordu, ve Aharon karşısındakini işitmiyor, kafasındaki bir sürü düşüncelere dalmış olarak, beşiğin durma sebebini arıyordu.

– Analar geceleri uyumuyorlar da, bunu kimsenin düşündüğü yok.

Binlerce yıl analar uyumamış, yavrularının beşiğini sallamışlardır.

– Günde iki yufka bile getirsen eve, yeter. Hiç olmazsa ekmeğe para vermez-

sin, diye onu kandırmaya çalışıyordu bulgur döven.

– Elbette, diye doğruluyordu karısı.

Ama günler geçmiş, Aharon beşiğe ilgisini tamamen yitirmişti. Hep öyle olurdu zaten; ya yeni bir fikir doğardı kafasında, ya da anlardı yaptığı işin saçmalığını. Ezilmişti, yüzü asıktı. Saatlardır bakıyordu kendi kendine sallanan o abur cubur beşiğe. Hafif hafif ses çıkaran iki küçük çıngırdak, onu daha da üzüyordu.

Bir yolunu bulup yufka fırınına gönderdiler adamı. O da gitti. birinci günü üstünden un kokarak eve döndü. İkinci gün de üçüncü gün de un kokularıyla, üstü başı un içinde, yorgun geldi. Ama yufka getirmiyordu.

Libarid işten döndüğünde evde durmaz, avluya iner, gençlerle konuşur, satranç oynardı. pazarları Zaruhi'yle birlikte ya sinemaya gider, ya da parka girip eğlenirlerdi. pistte gençler birbirlerine sarılmış tango oynarlardı. Ancak tek tük kız olurdu, kavga çıkar, dans dururdu. Bir kezinde Zaruhi: «Hadi, gidip dansedelim», demişti.

– Orası sana göre bir yer değil.

Zaruhi danseden kızlara bakar ve orasının neden onlara göre olup da kendisine göre olmadığına akıl erdiremezdi. Geniş külpeli, kıvırcık saçlı, al yanaklı danseden kızlar Karmen'ler gibi güler, ipek giysileri fır fır döner, kavgaya sebep olur, ara sıra kendileri de yumruk yeyip kedi gibi sesler çıkarır, ağlayarak evlerine gider, ve ertesi pazar yine bir gençle gelip, başka bir gençle eve dönerlerdi.

Bir kezinde de Zaruhi'nin parkta Vartan'la dansettiğini söylemişlerdi.

Hepsi bir kez dansetmiş, hemen dışarı çıkmış, çıkar çıkmaz da ayrılıp, koşarak eve dönmüştü Zaruhi. Ama bunu gören olmuştu.

Libarid buna da önem vermezdi. Ama şu bu onu, yalnızca önem vermeye değil, hem de pek büyük bir önem vermeye zorluyorlardı. Sanki onun onuru kendilerini pek üzüyormuş gibi... Bir de, Zaruhi'nin eskiden öyle olmadığını söylüyorlardı. «Evlenme zamanı gelmiş, kız şunun bununla düşüp kalkıyor. Oğlan da çocuk değil, kız da. Anaları babaları ne düşünüyorlardı?». Eylül'ün başlarında, anaları tereyağı almak için kuyrukta beklerken boş bir şey yüzünden tartıştılar, sonra eve döndüklerinde tartışma kavgaya dönüştü.

Libarid kavgayı işitmemek için avludan dışarı çıkıp gitti. Zaruhi de gitti, ama kadınlar kavga ediyorlardı. Sonra kocaları çıktı. «Karıları bitirdi kavgayı, şimdi de kocaları başlıyorlar», dedi Hosdig.

Libarid'le Zaruhi sokakta buluştular. Yan yana, konuşmayarak yürüyorlardı. «Ne düşünüyorsun?» diye sordu Libarid. «Gel bu akşam eve gitmeyelim». Zaruhi susuyordu. «Razı mısın?». Kız «hayır» anlamına başını salladı. Razı değildi. «Bir oda kiralar, yaşarız». Zaruhi istemiyor, hep başını sallıyordu. Olmayacak şeyler söylüyordu Libarid. Kız onu dinlerken kendi odalarını gözünün önüne getiriyordu: Daracık karyolayı, küçük pencereyi, gaz ocağını...

Geç vakit döndüler; evdekiler yatmış, ama daha uyumamışlardı. Nerses'in karısı kalktı yatağından, ses işitilmesin diye kızı avlunun öte yanındaki odaya götürdü ve orada dövdü onu. Nerses karışmıyordu, ama karısının fazla ileri gittiğini görünce içeri girdi. Dayakla değil, sözle anlatmalıydı. Elini tutup geri çekti.

O sırada dördüncü katta da Aşkhen oğlunu aşağılıyordu. Libarid hiç ses çıkarmadan dinliyordu. Ama annesinin çok ileri gittiğini görünce kızdı: «Onun

onuruna dokunmayasın, bak seni de esirgemem ha. Ben onu sizin hepinizden daha iyi tanırım. Pek de iyi etmiş ne yapmışsa. İşte o kadar, fazla konuşmayasın».

Aharon bir ay fırında çalıştı, düzgün gidip geliyordu işe. Ama yufka getirmiyordu eve. Pazardan satın aldıkları yufkayla tarhun yiyorlardı. «İnsanlar çok didiniyorlar, çoook, diyordu evde, hem de boşyere. Fazladan güç harcıyorlar. Buna bir şey yapılamaz mı? diye düşünüyorum».

Ve başladı plan çizmeye. Karısı çizmeyi bırakmasını rica etti, sonra tartışma başlayıp, giderek de çatallaştı. «Gençliğimi yedin, dedi karısı, saçlarımı ağarttın, bari bırak da rahatça öleyim». Aharon, karısının kendisini anlamadığına, değervermediğine üzülüyordu. Hiç sormamıştı, ne yapıyorsun adam? diye. Bir kez olsun ilgilenmemişti.

Eve yufka getirmiyorduysa da, kârlı işti fırında çalışmak. Ama bırakıp işini, yufka pişiren bir makine yapmaya verdi aklını. Tenekeler aldı, oğluna, şuna buna rica etti, fabrikada tezgâhlar üzerinde, çizmiş olduğu plana göre yonttular makine parçalarını, başladı bunları biraraya getirmeye. Denedi, fırından adamlar gelip baktılar. Hamuru dolduruyor, tekerlekler dönüyor, sıcak tenekeler üzerinde devinen, her yanı eşit olarak pişen, upuzun yufka elde ediliyordu.

Fırından gelenler beğenmediler. Buluşlar komitesine baş vurdu, planlara baktılar, düşük nitelikte buldular. Aharon işini gücünü bırakıp bir bakanlıktan öbürüne gidiyor, önemli görevlilere çıkıyor, ama herkes onu tanıyor ve ciddi bir adam saymıyorlardı.

Evde anlamıyorlardı kendisini, karısı kavga ediyor, oğlu hiç mi hiç ilgilenmiyor, bıkmıştı. «Fabrikada gürültü, evde gürültü» diyerek, bırakıp dışarı çıkıyordu.

Bir sabah Zaruhi işe gitti, akşam eve dönmedi. Saat gecenin on ikisiydi, daha ortalarda yoktu. Çok yabansı bir şeydi bu. Nerses'in karısı sabredemeyip dördüncü kata çıktı, Libarid'i uyandırdı: «Gelmedi», dedi. Libarid yarı uyanık yarı uykuda anlamıyordu: «Kim?». «Zaruhi. Sabahtan beri ortada yok». Kadın karyolanın yanında durmuş, korkulu, yanıt bekleyen gözlerle oğlana bakıyordu. Sonra durumu yeniden anlatıp da Libarid'in rengi attığını görünce, sesi boğuldu, gözleri doldu.

— Telefon ettim,kimsenin evinde değil. Kızım ortada yok... bilmem...

Biraz sonra Nerses de çıkıp geldi.

— Libarid, dedi, Zaruhi yok,şimdiye dek gelmedi...

Korkunçtu saata bakmaları, sabahın 2'siydi.

— Kızkardeşimin evine gittim. Baldızıma gittim, Eçmiadzin'e telefon ettim, başka da dostumuz yok ki!..Nereye gitmiş olabilir? Kız arkadaşının evine de girdim, herkesin evine de girdim.

Nerses'in karısı ağlıyordu: «Kızımı bulun... biliyorum, başına bir şey gelmiş olmalı».

Libarid giysilerini giyiyor ve düğmeleri iliklerken parmakları titriyordu. Başı kuşkularla dolmuştu. İmgesinde Zaruhi'nin dönüş yolunu görüyordu. Kız eve dönüyor gibi geliyordu. Genellikle işten eve döndüğü saatta yağmur yağardı. İnsanlar dükkânların siperleri altına girer, vitrinlerden, kapılardan sokağa bakarlardı. Arabalar geçer, ıslak camlarından hiçbir şey görünmezdi içeride. İmgesinde, biri kapının önünden çıkıp, koşarak eski püskü bir «Moskviç» arabasına yaklaştı, arabanın kapısı açıldı... inanmak istemiyordu... Sonra?..

Nerses'in karısının sesi kızdırıyordu Libarid'i.

– Yeter bağırdığın! dedi. Oysa kadın bağırmıyor, ağlıyordu.

Nerses, iri, geniş elleri dizlerinde, oturmuş yere bakıyordu. «Ne diye gelmişiz sanki buraya,diye düşünüyordu, kalkıp gideyim». Kafasında hep geçtiği yollar, dostların yanıtları ve kuşku doluydu. Aharon konuşmuyor, tek başına ayakta durmuş, başındaki seyrek saçlar dimdik olmuş, şunlar ne zaman gidecek ki uyuyayım, diye düşünüyordu. Yalnızca kadınlar alçak sesle, içtenlikle, arkadaşça ve daha bir saat önce birbirlerine kızmamış gibi konuşuyorlardı. «Kalkıp gideyim» diye düşünüyordu Nerses, ama oturmuş öyle duruyordu. Nereye gideydi?

Sabah oldu. Dükkânda çalışanlar Zaruhi'nin her gün olduğu gibi eve gittiğini, hiçbir şey bilmediklerini söylediler.

O gün bir türlü akşam olmuyordu. Öğleden karanlık basıncaya kadar sanki bir yıl geçmişti.

Bir gün daha geçti. Akşamleyin Libarid'i kentin milis bölümüne götürdüler, soruşturdular ve hemen bıraktılar. Libarid, insanların gözlerine bakmaya utanıyor ve korkuyordu. İşten dönüşünde avluya girince Zaruhi'yi görür, veya kızın eve döndüğünü söylerler diye korkuyordu... «Nereden?».

Üçüncü gece annesi omuzuna vurdu: «Git Mihran'ın evine bak». Anlar gibi oldu. Annesinin sesi, o oradadır diyordu sanki, git görürsün, seni bekliyordur. Kalktı, yalınayak, yarı çıplak, ve niçin acele ettiğini anlamayarak. Kendisini sevinçli bir şey beklemediğini biliyordu... Açtı komşunun kapısını. Oradaydı kız. Gelmiş, giysisini çıkarmadan yüzükoyun yatmıştı yatağa. Ellerini rahatça, çok rahatça gövdesi boyu uzatmış, yargılanmayı bekliyor gibiydi. Giysileri buruşmamıştı, saçları dağınık değildi... Avluya girmiş, kendisini kimse görmemiş, kendi kapılarının önünden geçip dördüncü kata çıkmış ve şimdi, kendisini Libarid'den ayıran tek bir duvar olduğunu düşünerek başkasının yatağında yatıyordu.

Libarid kendi odasına dönmüş, yatağına yatmış ve sabaha kadar o da kendilerini tek bir duvarın ayırdığını düşünmüştü.

Sabahleyin hergünkü gibi aynı saatta kalktı yataktan,başladı giyinmeye. Yıkandı: «Ben ne yapıyorum?» diye sordu kendi kendine. Anladı ki işe gitmeye hazırlanıyor. Düşüncelerden, duygulardan yalınmış gövdesi her günkü fabrika yolunu tutmuştu zaten. Bu deli gibi durumda ne yapacağını bilmiyordu. Örneğin, Vartan'ın gidip Nerses'in evinde oturduğunu söylediler diyelim. Nede yapsa anlamı yoktu. Hosdig ve Hovsep gelip oturmuş, onun gözlerine bakıyorlar diyelim. Kızmamıştı, rahattı, ama elinde olmayarak çılgınca bir şey yapmaya zorlanıyor gibiydi, dolayındakilerin kendisinden yalnızca böyle bir şey yapmasını istediklerini duyuyordu. Eğer akıllıca düşünülmüş bir adım atsa, herkesin gözünden düşerdi.

Mahallenin sorumlusu Kevorkyan, sabahtan kokuyu alıp gelmişti. Nerses'in kapısının yanında duruyordu. «Dünürlük suya düşünce, diye düşünüyordu, demek bu mahkeme işi». Dışarıda böyle bekliyor, karışmak istemiyordu. Oğlanların üst katta birbirleriyle danıştıklarını da biliyordu. Sorumlu Kevorkyan orada beklerken, kötülük dolu gözleri oynayıp duruyordu. Ve bunun kötüye işaret olduğunu deneyimiyle bilirdi.

Vartan içeride oturmuş, korku içinde rengi atmış, kızı istiyordu. «Sen kimsin ki, diyordu Nerses, tek başına kimsesiz bir adamsın. Kimsin ki sana kız vereyim!».

Kızın nerede bulunduğunu ve bunun ne demek olduğunu anlamıyor gibi, parmağını sallayarak tehdit ediyordu. İki dostu ve karısı Nerses'i gözleriyle azarlıyor, çok ileri gitmeyip ölçülü konuşması gerektiğini anlatmaya çalışıyorlardı.

Sonra sessiz oturmuş, yalnızca dinliyordu.

– Bağışlayın, çok yanlış iş görmüşüm... nasıl oldu bilmem, diyordu Vartan. Arabaya bindi, yağmur yağıyordu... nasıl oldu bilmem, bırakmadım insin arabadan. Ben bırakmadım. Aşdarag'a gittim... suçlu benim, ne isterseniz yapın.

Nerses'in karısı anlamsızca:

– Kızımın Aşdarag'da ne işi varmış?

– Aşdarag'a girmedik... Büragan'a gittik, gece Büragan'da... Ben Büragan'dan geri dönmeliydim... Rica etti, Yerevan'a sürüyorum dedim, Hampert'e götürdüm... Gece dışarıda kaldık... Seviyorum. Sözcükleri birbirine karıştırarak Vartan sürdürdü konuşmasını: Ben öz oğuldan da iyi olurum, seviyorum, onsuz yaşamam... vermezseniz... Başka umarınız yok, vermelisiniz...

Nerses dinliyordu.

– Sen adam değilsin, dedi.

– Babam üstüne andiçerim ki, ben adamım, dedi Vartan elini yakasına götürerek. Zaten siz de duyurmuyor muydunuz karşı olmadığınızı? Ben de size, gelip sizde yaşayacağımı duyuruyordum... ama başkasıyla evlenmesinden korkarak, kaçırıp götürdüm... Üç gün karşısında diz çöküp ağladım.

Orada oturan dostlarından biri:

– Evin yok, barkın yok a çocuk, kirayla oturuyorsun; şimdi senin evlenme zamanın mı?

«Bu da ne diyor, diye düşündü Nerses, üç odamız var, gelir evimizde yaşarlar, gidip kirayla oturacak değiller ya!».

Öbür dostu da:

– İnsan gibi gelip, kızın anababasıyla konuşsaydın... öyle şey yapılır mıydı hiç?

– Ben ona kız veren değilim, dedi Nerses.

Bir yandan da: «Soylu bir çocuğa benziyor, diye düşünüyordu, çekip elimin altına alır, iyice bir adam ederim».

Nerses'in karısı: «Ben ölmüşüm, ancak gömülü değilim» diyerek başını salladı.

Oradaki dostlardan biri:

– Nerses, dedi, kızı çağırıp da bir konuşturalım, bakalım ne der.

– Ben onun yüzünü bile görmek istemiyorum, dedi Nerses. «Bugün razı olamam, diye düşünüyordu, hele gitsin de, iki hafta sonra gelsin bakarız». Sonra, ne derlerse desinler, benim korktuğum yok, diye sürdürdü konuşmasını.

Şöyle anlaştılar: Dostlardan biri, «git delikanlı, dedi, git de iki günden gelirsin». Öbür dost, yeniden: «Hele bir Zaruhi'yi çağıralım, bakalım ne diyecek», diye önerdi. Sonra yandaki odaya girdi, Zaruhi'yi yarım saat kadar kandırmaya uğraşıp içeriye getirdi. Vartan ayağa fırladı, dizinde ezip büzmekte olduğu şapkası yere düştü.

Zaruhi başını dik tutmuş, gözleri yere bakıyordu. Kımıldanmayan elleri, gevşekçe sarkmıştı yanlarından.

Yandaki odadan Zaruhi'yi getiren dost:

– Konuş, dedi kıza, bana söylediklerini yinele, varsın herkes işitsin. Konuş Zaruhi'ciğim, konuş ki...

Kızın dudakları titredi.

– Ne konuşayım? diye birden başladı ağlamaya. Zaten daha önce de çok ağlamıştı. Yeter bana yaptığın işkence... dedi, söyle anababama hiçbir şey yapmadığımızı ve bırak git bu evden. Yeter...

Nerses'in öyle buluncuna dokundu ki bu, az kalsın ağlayacaktı. Kudurmuşçasına kalktı yerinden. Sandalyeler yerlere yuvarlandı, herkes birbirine geçti, sallanan kollar, tasalı yüzler, bir gürültü bir patırtı... Derken, perdelerin arasından mahallenin sorumlusu Kevorkyan yoldaş görünüp, kavga edenleri ayırdı. Hepsi de güçlükle soluyorlardı.

Yargılamada, son sözü Vartan'a verdi yargıç: «Söyle bakalım, kendini nasıl haklı gösterebilirsin?». Vartan ayağa kalktı, salondakiler sessiz ona bakıyorlardı. «Sevdim», dedi Vartan, ve başka hiçbir şey söylemeden oturdu. Ama bu onu haklı gösteremezdi elbette. Ve haklı görmediler de.

Zaruhi işe giderken evin kapısını açıp ayağını eşikten dışarıya attığında yüreği hızla çarpmaya başlıyor, Libarid'le karşılaşmaktan korkuyordu. Avludan korku içinde geçiyor, evden uzaklaştıkça içi yavaş yavaş rahatlıyor, korkusu geçiyor, ve korkuyla birlikte onu görme umudu da yok oluyordu. Ve onu o gün de göremediği için sonsuz bir üzgünlük çöküyordu içine.

Ertesi gün de tezgâhın arkasında durmuş, şen plaklar çalıyordu müzikseverler için; bütün gün oyun havaları çınlıyordu kulaklarında. Kimi konuşuyor, kimi gidiyor, yenileri geliyordu. Kendisiyse bekliyor, O'nun birden gireceğine inanıyordu. Bir yandan da korkuyordu. «Hiçbir suçum olmadığı, hiçbir şey yapmadığım halde, diye düşünüyordu, ayaklarına kapanır, beni bağışlamasını dilerdim». Ama bağışlanmasının olanaksızlığını duyuyordu: «Oldu bir kez, her şey oldu ve bitti artık, oldu işte, suçluyum, bitti, bitti...». Orada çalışan kız arkadaşlarının gözleri, eski tanıdıkların gülümsemeleri şaşırtıyordu onu. Belki de kendisine öyle geliyordu... Yere düşen plakları kaldırmak için eğildiğinde, şeft gelip de güya yardım etmek istiyormuş gibi ve güya rastgele elini onun dizine koyunca: «Ben giderim buradan, başka yerde çalışırım, olup biteni kimse bilmesin» diye aklından geçirdi kız. İş artıyor, gazetelerdeki duyuruları izliyordu.

İncir çekirdeğini doldurmayan bir şey için annesi çatışmıştı komşu kadınla. O da işi derinleştirmiş, kötüleşmiş, kudurmuş: «Sen var, götürüp de geri getirdiğin kızın üstüne düşün...» demişti. Annesi umutsuzca savaşırken bu kötülüğe karşı, kızı içeride ağlıyordu. Nerses'se evde değildi. Ve iyi ki evde değildi.

Bir hafta, Nalbantyan sokağında oturan halasının evinde kaldı; artık o avluya girmemeyi kararlaştırmıştı. Halaları kendisini sevgi ve sevecenlikle kabul etmiş, ama o bir hafta geçince, kız orada kalmaya devam etmenin güç olduğunu, onların fazladan bir boğaz daha beslemek zorunda kaldıklarını, günden güne kendisiyle daha az konuştuklarını görmüştü. Annesi: «Yapılacak tek bir şey kalıyor, o da bir genç bulup evlenmen; başka umar yok» diyordu.

Komşu kızlar gelip şundan bundan konuşuyor, onu kandırıp sinemaya götürüyor, kurnazlıkla Libarid'in de orada olmasını sağlamak istiyorlardı. Zaruhi

buna karşı değildi, gidiyordu. Bekliyordu, ama boşuna.

Kızlar, Libarid'in eve geç geldiğini, kendisini Şilaçi'de biriyle içiyor gördüklerini söylüyorlardı.

Anası geç vakit, geceyarısına yakın, şalı omuzunda sokağa çıkıp oğlunu bekliyordu. Ne yandan geleceğini bilmezdi. Gelecek miydi bakalım? Vakit iyice geçip de sokaklar hemen hemen tamamen boş kalınca, bir de bakardı ki, oğlan çıkagelmiş! Eve götürür, giysilerini çıkarır, konuşur kendisiyle ve adını vermeden ilenir dururdu kıza.

«Yoldaş mahkemeleri» yeni kurulmuştu o zamanlar. Gündem sorunu da yoktu herhalde. Libarid'in «Töresel davranışı» üstünde duruldu. Sorundan hiç haberi olmayan biri de, uydurarak veya varsayarak, kendisine özgü çıkışta bulunma biçimiyle kalkıp şöyle konuştu: «Yalnızca töre bakımından düşük olmayıp, yalnızca işe geç kalmakla yetinmeyip, kazandığı paradan eve de bir kopek bile vermeyip, üstelik her akşam tutup dövüyor suçsuz kızı. O kız ki, faal bir komsamolcu olup, aylık planlarını %100-120 fazlasıyla yerine getirmekte ve kent belediyesinden üye bulunmaktadır. Yoldaşlar, yürekler acısı bir şeydir bu». Oysa Zaruhi kent belediye üyesi olmadığı gibi, aylık planlarını fazlasıyla yerine getirmesi gibi bir şey de yoktu. Ama o adam böylesine bir güvenle konuşuyordu.

Komşu Hovsep:

– Tanrı belâsını versin hepsininde, dedi, yaz bir dilekçe çık işten. Gelir benim yanımda çalışırsın. Ayda bir, dereceni yükseltir, altı aydan da şef yaparım seni, oldu mu? Harkof'a gönderirim seni, yedi aylık kurslara...

Hovsep, delikanlıyı şantiyeye aldı. Çarpah da, kompüterler bilimsel araştırma enstitüsünün yapısı kuruluyordu. Kendisi de şefti, Libaridi oraya montajcı olarak aldı.

Yeni iş hoşuna gitmeye başlamıştı, iyi de para kazanıyordu.

Libarid dördüncü kattan birinci kata inerken, merdivenin basamakları uçuşuyordu ayaklarının altında. Ve anlıyordu ki, bu şimdi değil, çok çok önceleriydi; o zaman çalışmıyordu kendisi, daha çocuktu ve onun için uçuşuyorlardı merdivenin basamakları. O oyun oynarken büyükler çalışıyorlardı. Ve çocuklar, büyükler gibi yalnızca oynuyor, bir de kavga ediyorlardı birbirleriyle. Salt kavga ediyor, çatışıyor, birbirlerini aşağılıyorlardı. Aralarında sevinçli bir an bile olmazdı «büyükler gibi» oynarlarken.

Zaruhi birinci katta durmuştu. rasgele o da o anda dışarı çıkmıştı. Yüzünde saçlarının, kaşlarının, kirpiklerinin güzel gölgeleriyle, koridorda yanan 60 vatlık lambanın altında durmuştu. Ve o da bilmiyordu ki, böyle karşı karşıya durmuş olmaları şimdi miydi,yoksa çok önceleri mi? Libarid yaklaşıyor, ve kız bilmiyordu onun ne istediğini. Ama yine de, o eski alışkanlıkla: «İçmiş misin?» diye sordu. Libarid şaştı, öyle şaştı ki gülümsedi. Hatta kendisini haklı gösterircesine: «Biraz, dedi, niye durmuşsun öyle?». İçinde sevinç ağlıyordu: «Nasılsın?». «Sen nasılsın Libo?».

Bir komşu geçiyordu, baktı, şaştı. Bir başkası daha geçti, baktı onlara ve sevinmeye benzer bir şaşkınlığa düştü. Nerses'in karısı kapıyı açınca dili tutulmuş gibi oldu, az kalsın ağlayacaktı sevincinden. İyi ki: «İçeri gelin, ne durmuşsunuz dışarıda?» demedi; deseydi o görüntü yok olabilirdi bizden. Kapıyı kapattı, iki eliyle

yüzünü yırtarak geri gitti: «Kurban olduğum Tanrı... verilmiş bir sadakam varmış demek».

Ve en iyisi, güzellerin güzeli de oydu ki, Libarid ertesi gün uyandığında, dünkünü anımsadı ve değişmemişti dünkü. Ve kafasında aynı basit fikirler uçuşarak birinci kata iniyordu, içinde her şey eskisi gibi düzenlenmiş, sarsılmazdı, güzeldi, el dokunulmamıştı.

Avludan çok uzakta buluştular ve sokağın öbür ucuna kadar gittiler. Libarid: «Yazın daha iyi olacak» diye, kız da: «Günden güne daha iyi olur» diye düşünüyordu. Bambaşka bir sevinçti bu.

Annesi anladı ve şöyle öğüt verdi: «Başa çıkılacak şey değil bu oğlum, seni kim değiştirdi, kim aklını çeldi? doğrusu onunla konuşmamandır, bırak. Hem bunun sonu yok ki. Evlenecek değilsin ya, sonu ne olabilir?». Bu sözleri söyledikten sonra gözlerini kırpmadan sessiz baktı oğluna ve: «Evlenmeyecek olduktan sonra ne işin var onunla?» diye ekledi. Libarid, anasıyla hiçbir zaman konuşmadığı biçimde konuştu: «Ben onsuz olamam». Annesi de insandı, anlıyordu; ama bu insan Libarid'in anasıydı: «Unutursun, dedi, başkasını bulursun, kız mı yok?». Libarid sigara içiyordu: «;Var, dedi, niye olmasın? Ama hangisi ondan daha iyi?». Gerçi oğlu biliyordu annesinin haklı olduğunu.

Libarid yine fabrikaya döndü; başka bir fabrikaya. Çünkü eski fabrika dairesinde, tezgâhları kaldırıp yerlerine otomatik olarak işleyen tezgâhlar koymuşlardı, ve eski tanıdığı gençlerden kimse kalmamış, boşalmıştı orası. Güzel otomatik tezgâhlar hep aynı türkülü tutturmuşlardı: Çark - çark - çark, tıpkı Mozart'ın rondosunu çalanlar gibi hep rondo - rondo - rondo.

İşsiz babasına da iş bulundu. Basit işti. Bir otokara oturacak, hazır makine parçalarını bir daireden öbürüne taşıyacaktı.

Kendisinin oturup da otokarın koşması, şoföre benzemesi hoşuna gidiyor, çocuk gibi seviniyordu. Ama içinden gülüyordu, kaba, düşünülmeden yapılan üretime, bütün fabrika dairelerinin makineleştirildiğini, her şeyin otomatik olarak yapıldığını, insanların hiçbir şeye karışmadıklarını, hazır makinenin fabrikadan dışarı çıktığını gözünün önüne getiriyordu. Gördüğü her şeyi otomatikleştirmek istiyordu, kafasının içi makinelerle doluydu, imgesinde tek bir insan yoktu, kendi kendine işleyen otomatlardı hep.

Babası tramvayla giderdi işe, oğlundan on dakika önce çıkardı evden ve ne fabrikada ne de yolda karşılaşmazlardı. Genellikle Libarid'in hoşuna gitmezdi işe babasıyla birlikte gitmek. Konuşacak bir şey bulamaz, yan yana, büsbütün yabancı insanlarmış gibi otururlardı. Durak yerine gelip de babasını gitmiş görünce,kendisini erkin duyardı.

O gün de öyleydi. Durmuş sigara içiyordu. Otobüs gelince sigarayı kaldırıma atıp çıktı oturdu. Bileti cebine koyarken yana eğildiğinde Zaruhi yanıyordu sağ pencerede. Gece düşünde, otobüste otururken, kim olduğunu anımsamadığı tanıdık biri binmiş, yandan bakıp: «Biletin var mı?» diye sormuş, kendisi de «evet» anlamına başını eğmiş, tanıdık yaklaşıp demire tutunmuş, tepeden kendisine bakmış, ve tanıdık olduklarına göre konuşacaklarmış ama, ne söyleyeceklerini bilemiyorlarmış. Kendisi: «Nasılsın?» diye sormuş, öbürü de: «Selâm vermeye unuttum, merhaba, hiç, iyiyim» demiş.

Zaruhi'den yana bakınıyordu oğlan. «Biletin var mı?» diye sordu biri. Libarid «evet» anlamına başını eğerken kapılar kapandı ve otobüs devindi, bu arada

öbürü, kendi oturduğu yere yaklaşıp demire tutunarak; «Günaydın, unuttum selâm vermeye» deyince, oğlan şaşmadı; kalkıp yerinden «otur» dediyse de Zaruhi oturmadı. O sırada hiçbir şeyden haberi olmayan biri fırsattan yararlanarak oturdu. Oğlan: «Nasılsın?» diye sordu Zaruhi'ye, o da: «Hiç, iyiyim» dedi. Otobüsse gidiyordu. Ve herhalde daha öbür durağa varmadan, kızın: «... Sana ne yaptım ki benimle konuşmuyorsun» dediğini işitti. Ve her şey pek yabansıydı, olağandı, basitti. Bir gece öncesini bulanıkça anımsadığı o sabah gibiydi; yağmur yağmıştı ve belki o düş tam böyle, aynı sözlerle sürmüştü de, kendisi devamını anımsamıyordu. «Bu kadar erken mi?..» diye sordu. «Ekimin birinden biz saat sekizde başlıyoruz işe» dedi kız. «Demek bugün Ekimin biri» diye düşündü öbürü. Ve içinden, kendisini tutamadığını, ona yakından bakmak istediğini duydu. «Her şey bitmiştir artık» dedi oğlan gözlerini ondan uzaklaştırarak, ve hiçbir şeyin bitmemiş olduğunu, bunun olanaksızlığını da anladı. «Akşam gelir misin? Bir şey söyleyeceğim». Elbette giderdi ama: «Ne söyleyeceksin? Her şey söylenmiştir artık» dedi. O bizi kolundan çekiyor, onun kendisine bakmasını istiyordu; oğlan da bakmak istiyordu aslında, ama bakmıyordu. «Libo...» dedi kız, çok alçak, bambaşka ve işitilir bir sesle. Delikanlı işitiyorsa da anlamıyordu ve az kalsın dönüp kucaklayacaktı onu. «Libo... acını çekeyim senin, gel bir kez olsun dinle beni...».

Otobüs durağa yaklaşıyordu, ne yabansı şeydi ki, inmesi, konuşmayı yarıda bırakmaları gerekiyordu. Otobüs durduğuna göre, inmeliydi çünkü çalışmaya gidiyordu ve dünyada en önemlisi buydu; söylemeye vakit kalmayan o iki-üç sözden çok daha önemli. «İn». «Libo... hele bir dinle beni de sonra ne istersen yap». İnmeden önceki son sözü şu oldu: «Saat sekizde, oldu mu? Ha? Libo, evet desene, söyle, iniyorum». Nasıl yalvardığını işitmek hoştu delikanlı için, mutlu sayabilirdi kendisini. «Söylesene Libo'cuğum, rica ederim...».

Şoför aynadan içeriye bakıp da kimsenin inmediğini görünce kapıları kapattı.

— Bekleyin, dedi kız, iniyorum.

— İneceksen vaktında in,dedi şoför, kapıları yeniden açtı ve otobüs kızsız, boş kaldı.

Çölde boş bir otobüs kendiliğinden gidiyor gibiydi.

Akşam sekizde. «Gelir misin?» diye soruyor. Nereye? işte o bildiğin yere

Saat sekizde kulüpte bilardo oynuyordu. Başarılı bir gündü. Tabelada yalnızca kendi sayıları görünüyordu, pek büyük para toplanmıştı. ancak, bilardo işlerine bakan yaşlı adam sayıların anlamını bilmemeliydi. Anlasa, kendisi de daha az parayla oynamadığı halde, bilardo değneğini bir daha vermezdi.

Eve döndüğünde saat on biri geçiyordu. Avluda insanlar toplanmıştı, biraz önce bir şey olduğu belliydi. Mahallenin sorumlusu Kevorkyan, peykede oturmuş ağlamakta olan bir kadına: «Zararı yok, herşey gelir insanın başına, diyordu, aldırma, önemlisi insanın sağlığı». Ağlayan, Nerses'in karısıydı. «Ağı içmiş akılsız, dedi biri, ilk yardım arabası alıp götürdü. Rengi atmış, apak olmuştu». Başka biri: «Ama yüreği çarpıyordu, dedi, biraz gecikseler ölmüştü...»

Belini duvara dayamış olarak peykede oturan kadın, ağlaya ağlaya:

— Söyleyin uzaklaşsın, yüzünü görmek istemiyorum. Gitsin, o benim düşmanım. Ben... ağlarım kendimi... Hem ne diye öyle diyor? O yalan da ne oluyor? Vaktını mı bulmuş ikiyüzlülük yapmanın? Niçin ben onun düşmanı oluyormu-

şum? Git, git... yüzünü görmeyim. Öldür beni defol! Ne istiyorsun benden?

Hosdig dirseğinden tutmuş, bir şeyler söylüyordu... Başka biri, Hovsep elini dostça omuzuna koymuştu. O da bir şeyler söylüyordu... Sigarası kibritin alevinde titriyordu. Söylüyorlardı... Ama hiçbir şey işitmiyordu.

Libarid'in içi rahattı, yüreği rahat rahat çarpıyordu. Annesi: «Eve gidelim, dedi. İftira, hep iftira... Gidelim. Belki başka bir hesap vardır bunda belki hiç ilişiği yok, ne diye iftirayı üzerimize alıyorsun?».

Kent'in uzak bir köşesinde, örneğin Şenkavit'te bir oda kiralayıp birlikte yaşarlar diye düşünüyordu Libarid. Polivinil asetat işletmesinde çalışırız, böylece iş yeri eve de yakın olurdu. Sonra, şundan da uzakta bulunurdu... Ve bu, olası görünüyordu. Geceleri, öbür sabah bütün gün ve ertesi iki gün hep bunu düşünüyordu; hele Zaruhi'yi hastahaneden eve getirdiklerinde... bu, daha da olası görünüdü.

Kızı hastahaneden eve getirdiklerinin ikinci günü pazardı. Nerses, satılmayan kunduraları kara borsaya götürmüştü, karısı bir yere gitmişti, evde kimse yoktu. Libarid kapıyı açıp içeri girdi. Zaruhi büyük demir karyolada yatıyordu, üstünde de büyük mavi bir örtü vardı, yalnızca yüzü görünüyordu. Saçları taralıydı, yüzü hareketsizdi, ona bakmadı bile. Libarid yanına gelip oturduğunda yine bakmadı.

— İyi misin? diye sordu Libarit, yanıt almadı.

Kızın yerine Libarit verdi yanıtını içinden: «İyi olmuşum, kötü olmuşum, senin için bir değil mi?».

— Ben geldim bir kez, evde yoktun. Rafig'lere gitmiştim bir işle.

— Nerede olduğunu biliyorum ben. Gelip söylediler, parkta müzik çalıyor, şarkı söylüyorlarmış»,.

— İşitiyor musun Zaruhi?.. Bu insanlardan uzaklaşmadıkça yaşam yok bizim için. Hele birkaç gün geçsin, işitiyor musun? Birkaç gün geçsin, Şenkavit'te bir yerde bir oda bulup gidelim. Ne zamana kadar böyle sürecek bu?.. Bizimkilerin de, sizinkilerin de... Bırakalım onları, ikimizin de yaşamını yeyip bitirirler... Dinle, niçin ses çıkarmıyorsun? Ölmedin ya! Zaruhi...

Kız gözlerini kapırdatmıyordu. Libarid baktı göğsüne, hareketsizdi, solumuyor gibiydi. Elini tutmak istedi, eli yorganın altındaydı. Yorganı çektiğinde, sanmadığı şeyi gördü: Soluyordu göğsü. Ve şaşkınlık içinde, niçin yaptığını kendisi de bilmeden yorganı çekmeye devam ederken, kız yine hareketsiz, oralı değildi. Libarid'in gözü önünde, çırılçıplak yatmıştı yatağa. Libarid kıpkırmızı oldu, çoktandır onun çıplaklığını görmemişti. Son kez Zankurımağında yüzerlerken on üç yaşlarındaydılar herhalde. Zaruhi çalıların içinde, kendi yanında, yaş giysisini sıkıyordu. Kendisi, ayrımında olmadan dönüp bakmış ve onu çıplak görmüştü. Sonra Zaruhi büyümüş, yetişkin kız olmuş, giysisinin altında, bir şeyler geren sutyenler, düğmeler belirmişti. Ve şimdi, yıllar önce gördüğüydü yine, ama bambaşka.

Ne mi düşündü? Düşündüğü, bir başkasının onu böyle görmüş olmasıydı. Ve geçen, geri döndürülemezdi artık: Karyolanın önüne çökmüş, şişkince büyücek karnına başını dayamış, ölü üstüne kapanmış gibi ağlıyordu. Kızın eli yakındaydı, parmakları neredeyse sürtünüyordu saçlarına, ama okşamıyor, onu avutmuyor, yapmacıklık etmiyordu. Oysa delikanlı o anda, o yapmacıklığa razıydı.

Annesi işitince: «Niye gittin, senin hiç mi onurun yok?» dedi.

– Anam, dedi oğlu, ben o kızı alacağım.

– Oğuuul, dedi anası parmaklarını yüzüne sürerek ve şaşırıp kaldı.

– Alıp ayrı yaşayacağım, sen bilirsin. İstemiyorsan, eve getiririm.

– Gidip kendimi ırmağa atayım, dedi anası.

– Bugün de o, yarında o, bin yıl da geçse yine o. Sen bilirsin.

– Oğlan sen çıldırmışsın. Herkes ne der? Başka kız mı yok?

– Var. Bana ne?

– Oğlum, ne söylediğini anlıyor musun?

– Sen bilirsin.

– Karalar giyineyim, evde oturup da adam yüzü görmeyim. Ağladı anası.

– Yeter! diye gürledi oğlu, ben daha ölmedim!

Evde kavga çıktı. Kendisine konuşma sırası gelmediği halde, Aharon da söze karıştı:

– Nasıl istersen öyle yap, dedi oğluna. O insanın iyisini istemez, kötüsünü ister. Otuz yıldır yaşıyorum onunla, bilirim ne mal olduğunu... Zarar yok, ne yapalım. Başkaları iki-üç çocuklu kadınla evleniyorlar. Ne yapalım.

Anası, eli ağzında yukarıya bakarak başını salladı:

– Tövbeler olsun Tanrı'm, babası oğluna öğüt veriyor...

Sokakların kesiştiği yerden biraz yukarıda, yandaki sokakta, bir terzi atölyesi vardı. Pencereleri büyüktü. Kimi dikiş dikiyor, kimi ütülüyor, kimi kumaş biçiyor, birbirleriyle konuşuyor, şarkı söylüyor, müzik dinliyor, ara sıra da pencereden dışarıya bakıyorlardı. Zaruhi, bir gencin kendisine pencereden bir başka türlü baktığını çok kez görmüştü. O genç birkaç kez tanışmak istemişti kendisiyle. Adı Mesrop'tu, çok sipariş alıyor, pek pahalıya erkek kostümleri dikiyordu.

O Mesrop üç kez konuşturmuştu Zaruhi'yi. Yerevan'da buna «söz istemek» denirdi. Şöyle başlanırdı söze: «Bağışlayın yoldaş...» v.b. Dördüncü kez artık tamamen umutsuz olarak yaklaştı: «Bağışlayın yoldaş...» v.b. şeyler söyledi. Ve bu kez istediği oldu. Konuşa konuşa yaklaştılar avlunun giriş yerine. Zaruhi: «Siz birlikte gelmeyin, ben yalnız başıma giderim» dedi. «Siz» diyerek konuşuyorlardı. Yine Zaruhi: «Bağışlayın. Hoşça kalın».

Ertesi gün Zaruhi o atölyenin adının «Lüks» olduğunu öğrendi. Mesrop «Lüks»ten dönüşünde, evde kendi hesabına çalışıyordu. İşleri iyi gidiyordu. Tanınmış, çok tanınmış kişiler kostüm diktiriyorlardı ona. Sanki tanınmışlıkla zevk sahibi olmanın birbiriyle ilişiği varmış gibi...

Mesrop konuşuyor, yavaş yavaş açılıyordu. Kimi dedikleri Zaruhi'nin hoşuna gidiyor, kimi de hoşuna gitmiyordu. Yandan arasıra ona bakıp düşünüyordu kız: «Pek kötü olmasın, çok çirkin olmasın, fazla kısa boylu olmasın... kim isterse olsun. Kendimi ırmağa atıyorum demek, ne ayrımı var? Ben onu düşünüyorum, yalnızca onu. Evlenir giderim, unutursun beni. Böyle yaşanmaz yoksa». Yandan bakıyor, hiç hoşuna gitmiyordu. Kendi babası gibi paradan pek çok söz etmesi de hoşuna gitmiyordu. Herhalde götürüp kendisine de dikiş öğretecek, o erkek kostümleri dikecekti, kendisi de kadın giysileri. Birlikte bir tür özel üretime geçecek, evi parayla dolduracaklardı. Gün ağaracak, karanlık basacak ve günün nasıl geçtiğini, tüm bu didinmenin niçin olduğunu anlamayacaklardı. Sonra uyuyacaklar, sabah ışığıyla kalkıp, yeniden dikmeye, biçmeye, ütülemeye oturacaklardı.

Birkaç kez Zaruhi'yle birlikte eve geldi oğlan. Nerses'le karısı anladılar işin içinde iş olduğunu. Komşular da, Aharon'la Aşkhen de anladılar. Hepsi de doğru bulmuyordu bunu. Libarid de. Bir kez «Kimdir?» diye sordu Libarid, «Terzidir» dedi Zaruhi. «Peki, sonra ne olacak?». «Sonrasını düşünmüyorum», dedi Zaruhi.

Evlenmeleri ciddi bir nitelik alıyor, bugün yarın düğün bekleniyordu. Mesrop sinemadan sonra Zaruhi'yi öpmek istedi, «işte bu olmaz», dedi kız. Mesrop şaştı: «Kaç aydır birbirimizi biliyoruz, her şey kararlaştırılmış sayılır». Birbirlerinden ayrılıncaya kadar konuşmadılar. Avluya yaklaştıkları zaman Mesrop: «Seni kimse öpmemiş midir?» diye sordu. Zaruhi: «Beni öpen çok olmuştur». Terzi şaka sanarak güldü. Zaruhi: «Ciddi söylüyorum, çokları öpmüştür beni», dedi. Mesrop gülmedi: «Öpüşmekten ne çıkar?», dedi. «Bence de öyle».

Libarid geçti yanlarından. Sustular. Karanlıktı, yüzler iyi seçilmiyordu. Libarid beş altı adım yürüyüp, geri dönmeden durdu, birkaç dakika öyle kaldı; bir şey söylemek istiyor gibiydi. Başını çevirmeden bile yalnızca «gel» deseydi, Zaruhi o Mesrop'u bırakıp «iyi geceler»de demeden Libarid'in arkasından, nereye ve ne kadar götürse giderdi.

İki üç dakika öyle durup, hiçbir şey söylemeden uzaklaştı.

– Kimdi o?

– Sana göre ne ayrımı var?

– Sizin avlunun serserilerinden mi?

– Evet.

– Adı ne?

– Adı Garo; Yok Muşeğ. İyi görmedim.

Az kalsın bağıracaktı: «Sen kim oluyorsun, defol git, gereksiz, boş, aptal herif!» diye.

– İyi geceler, dedi Zaruhi.

– Ben de geliyorum sizin eve.

– Vakit geç. Uyumuşturlar bizimkiler.

Mesrop saatına baktı. Altındı saatı.

– Uyumamışlardır, dedi, daha saat on iki yok.

– Canımı çıkardın, dedi Zaruhi birden eve doğru yürüyerek, gel!

Güvey olacak, canı sıkkın arkasından gitti.

– Bizimkilere söyle, yarın evleniyoruz.

– Yarın mı?

– Öbür gün gelmem, bilmiş ol.

– Delisin sen, dedi Terzi.

Biraz önce yanlarından geçip merdivenleri tırmanarak dördüncü kata çıkan, ve şimdi orada ne yaptığını bildiği öbürüyle kapının önünde çok kez durmuş oldukları o eski yapının kapısı yakınında Zaruhi: «Eğer şimdi beni öpersen, öbür gün evleniriz, oldu mu? Hadi öp», dedi. Mesrop, sevimli bir dana gibi yaklaştırdı güzel yüzünü, paltonun altından, sıcacık ipeklere bürülü dar belini tuttu. Öylesine dar, çevik, gevşekti ki beli, dökülüdü parmaklarının arasına su gibi, elleri boş kaldı. Karşıdaki kapıysa açıktı. Kunduracıyla karısı bakıyorlardı içeriden.

Düğün hazırlıkları konuşuluyordu. İki aile arasında tatlı, hoş, ilk anda utangaç bir dostluk başlamıştı. Nisan ayıydı. Nerses, güvey olacağın diktiği kostü-

mül, güvey olacak dı Nerses'in diktiği kundurayı giymişlerdi. Uyumlu, dostça bir dünürlüktü. Aharon'un karısı Aşkhen, Libarid'in annesi, komşulara: «İyi yapıyor, diyordu, alçak gönüllü bir kız, ne yapalım belaya uğramış. Hiç söyler miyiz oğlana, ne ben söylerim ne de sen. Az mı var böyleleri? Varsın mutlu yaşasınlar?

Libarid bir gün Mesrop'u yolda durdurdu.

– Evet, dedi terzi, aranızda bir şey geçtiğini işittim. Çoktanmış, gelip geçmiş. Şimdi ne söylemek istiyorsun?

– Sen gereksiz bir adamsın, diyorum, kız seni sevmiyor.

– Seviyooor... kim dedi sana. Terzi güldü, Libarid'in mağazadan aldığı hazır kostüme bakıp acıdı. Ya kimi seviyor? Seni mi dersin. Uzaklaşmak isterken geri döndü: Mutlusun desene bana.

Ve memnun, içi rahat uzaklaştı.

Başka bir kez, Libarid'in güleceği geldi: «Dangalak, dedi, saf çocuk, onun için ha sen olmuşsun, ha başkası, hepsi bir.»

– Bana bak, ne diye onurumla oynuyorsun serseri!

Libarid güldü, elini uzatıp oğlanın güzel gerdanını okşadı.

Kudurdu terzi, sövüp uzaklaştı. Libarid gülerek ters yana gitti.

Nisanın sonunda artık anlaşmışlardı, alıp götüreceklerdi kızı. Nişan yapmayacaklar, yalnızca düğün olacaktı. İş ciddiydi, düğün giysisi dikiliyordu.

Sokakta Libarid Zaruhi'yle konuşmak istedi, ama kız durmadı. Otobüs durağına gelmiyor, biraz yukarıda troleybüse biniyordu. Bir çocuk gönderdi, yine gelmedi. Ertesi gün öğleyin dükkâna gittiğinde şef: «Tatilde, bilmiyor muydun? Bugün üç gün oluyor», dedi. Demek evdeydi. Yine bir çocuk gönderdi, evde olduğu halde gelmedi. Yapının dolayında döndü, birinci katın penceresine yaklaşıp baktı ki, Zaruhi yabancı bir kadınla konuşarak gülümsüyor...

Libarid kendi kendine: «İt eniğine döndüm, uzaklaştı, pencereden bakıyorum, düşmüş yalvarıyorum dışarı çıksın diye... defolsun, ona da...», dedi. Gürültü sona erinceye dek üç dört gün eve gelmemeyi düşünüyordu.

«Varsın gitsin, diye, yineliyordu kendi kendine, bıktım usandım artık, yordu beni bütün bunlar». Bir saat geçti, onu görmek, onunla konuşmak isteğini duydu yine. Bir saat daha geçti, baktı ki artık orada duramayacak.

Akşam yine değişti düşünceleri, evde kalmaya, dışarı çıkmamaya, hiçbir şey işitmemeye karar verdi. Hovsep'in karısı Şake gelip: «Kocam seni çağırıyor», dedi. Gitmedi. Yeniden geldi Hovsep'in karısı: «Hovsep çağırmıyor, dedi, o evde değil. Başka birisi seni görmek istiyor». Alçak sesle, anlamlı anlamlı bakarak Libarid'e «Gelir misin?» dedi. «Kim?» diye sordu Libarid, ve düşüncelerinin yeniden değiştiğini duydu. Şake'yle birlikte merdivenlerden indiler, kadın evinin kapısını açtı, Libarid, içeri girdi, arkasından kapıyı kapayıp dışarıda durdu kadın.

Zaruhi pencerenin yanında giysileriyle perde kaynaşmış bir halde duruyor, gözünü kırpmaksızın Libarid'e bakıyordu.

Masanın üstünde bir elmayla bir bıçak vardı. Rastgele olacaktı. Elma biraz kesilmişti. Bu da rasgeleydi herhalde.

Libarid masanın yanında oturmuş, Zaruhi daha ayakta duruyordu. Konuşmuyorlardı. Libarid: «Niçin çağırdın?» diye sordu.

– Ne?

– Otur, dedi Libarid.

Ve oturdular karşı karşıya. Aralarında elma ve bıçak.

– Libo, dedi Zaruhi, beni bağışla, olur mu?.. Unut beni ne olursun. Sen iyi bir insansın, ben yaşamını yok ettim senin. Sen unut beni, ben her zaman anımsayacağım seni.

– Niçin söylüyorsun bunu? Ne oldu ki?

– Belki birbirimizi görmeyiz artık, gel ayrılalım.

– Nasıl ayrılalım?

– Nasıl istersen... nasıl dersen.

Karşısında tanınmayacak kadar değişmiş, o anlaşılmaz kızdı oturan.

– Gitmezsin.

– Nereye?

– O istediğin yere. Gitmezsin.

– Ne yapacağız?

Yine sessiz kaldılar oturdukları yerde.

– Bırakmıyorlar ki birbirimizi sevelim, anlıyor musun? dedi Libarid. Bu dört duvar arasında da, birbirimizden uzakta da, bırakmıyorlar.

– Anam, babam, senin anan, baban, Krikoryan, Barkev...

– Barkev kim?

– Ev işleri yetkilisi. Arpenig Simon, Kohar...

– Kohar kim?

– «Moskova» sinemasının kasacısı.

– Tanır mısın onu?

– Selâmlaşırız. İvan, Hayguş, Astğig Levon...

– İvan kim?

– Herhangi bir İvan işte... Su ver bana.

Zaruhi mutfaktan su getirdi. Libarid içti, bardağı masanın üstüne koydu. Kız kendisine bakıyordu.

– Biraz düşünelim, dedi Libarid.

– Geç kaldık.. kaç yıldır düşünüyoruz.

– Biraz daha düşünelim.

– Yoruldum, bıktım, yeter. Sesi boğuldu, ağlamamak için sustu. Çok yoruldum, dedi Zaruhi.

Libarid ona bakıyor, acıyordu. Ve kendisine yaklaşıp da avutmadığını yabansı buluyordu kız. Bilirdi ki «gidelim» diyebilir, o da giderdi arkasından. Ama nereye?

Sis içindeydiler, ve bu sis içinde birbirlerine çok yakın olduklarını duydu. Ve o bildiği el, bildiği parmaklar bir şey arıyor gibiydiler, boynuna doğru uzandılar, araya araya indiler omuzuna, sonra daha aşağıya, ve orada hareketsiz kaldılar; aradıklarını bulmuş gibiydiler. Öyle bir boyun eğme vardı ki o gövdede: Kaldır at, acıma, ne istersen yap. Ve umut kıran da onun bunu yapmak.istememesiydi; hiç aldırış etmeyen, köle gibi bekleyen o gövdede canlılık yoktu. Ve vedalaşmak dediği bu muydu?

Onsuz da ağırdı, onsuz da anlık kalmamıştı.

Dışarı çıkarken elinden tuttu:

Hani yüzük?

Evde. Parmağıma geçirmedim daha.

– Geçirmeyesin sakın, geri ver. Olacak şey değil bu.

Zaruhi başını salladı:

– Anlamıyor musun?.. Bıktım.

Şaşılacak şeydi; açtı kapıyı, geri gelecek gibiyken, sırtını çevirip basbayağı çıkıp gitti.

«Ben de bıktım. Gece geçsin, yarın da geçsin, günler geçsin, varsın ne olacaksa olsun... Yeter artık».

Başkasının acısı, mutluluğu, sevgisi üstüne insanların düşünüşü denen, kocaman, bin dallı, bin yıllık abur cubur bir ağaç görünüyordu gözüne. Kendisiyle onun arasında duran bu ağacın kökleri derine, geçmişlerin kemiklerine uzamış, acı meyveler besliyordu. Ama ışıklı dünyada başka olup bitenler de vardı, ve belki olandan hiç haberi yokmuş gibi kendisini alıştırabilirdi de buna. Yaşamı hafifien al, hafif göz yaşamı it oğlu...» Bıktım, ne olursa olsun».

Ne diye çıktı merdivenden, şimdi ne diye iniyor?

«Sinema gibi yaşamım... Ne düşünüyorum? Ne üstüne konuşuyorum kendi kendimle?».

Geri döndü, yine merdiveni çıkıyordu. Komşu kapıyı açmış kendisine bakıyordu. İkinci katta bir kapı daha açıldı, üçüncü katta... «merhaba» dedi İkibir; yanından geçip çıktı merdiveni Libarid, ve geri bakarak...

– İkibir, dedi, Zaruhi'nin nişanlısı terzi atelyesinde çalışır, herhalde bilirsin. Aranız nasıl?

– «Merhaba - günaydın», o kadar. Niye sordun?

Pek hoş değildi ama, punduna getirip:

– Git de ki, kızın başına böyle böyle bir şey geldi de. Bilirsin sen o hikâyeyi, anlat da almasın. Zavallı bunu bilmiyor, başına sarmak istiyorlar kızı.

İkibir düşündü, her şeyi anladı, kafasında ölçüp biçtikten sonra:

– Hayır, dedi.

– Hem sana teşekkür eder, haberi yok ki...

İkibir başını salladı:

– Hayır. O evleniyor, sen istemiyorsun, kız istiyor... bana ne? Ne olmuşsa olmuş.

Libarid beklemiyordu bunu, aptalın biri sanıyordu onu. Adam hoşuna gitti. Libarid sokağa indi, nereye gideceğini biliyordu. Geç vakitti ya, zarar yoktu. Yazın daha geç olurdu.

O anda acıyordu kendine; karanlıkta, yabancı evin girişindeki merdiven parmaklığına çarpınca güldü; kör gibi, ayağıyla öbür basamağı ararken az kalsın ağlayacaktı; dilenci gibi yabancı bir evin ziline basarken güleceği geliyordu; karşısına ışıklar içinde terzi çıkınca, kendi kendine acımaktan neredeyse ağlayacaktı. Saçma, nedensiz, yalan bir ağlama.

Terziyse «olamaz!» bile demedi. Karşısındakinin kafasında on dört milyon düşünen hücre bulunduğunu, Libarid'in yalan da söyleyebileceğini, hiç olmazsa birisine sorup doğrulamayı bile aklından geçirmedi. «Ne zaman olmuş?» diye sordu.

– Zamanın ne önemi var; diyelim, dört yıl önce.

– O oğlan, ha? diye sordu güvey olacak Mesrop.

Annesi yandaki odadan gelip içeri girdi, oğluna bakıp:

– Ne diye öyle şaşkın oturmuşsun Mesrop, oğlum, dedi. Bu adam kim? Niye bana öbür odaya git dedi?

– Evlenme işim olmadı anam. Daha sonra evlenirim.

Annesi parmağını dudaklarına dayadı, gözleri yarı yumuk, bir şeyler düşünerek gülümsüyordu; oğlunun şanssızlığından memnun gibiydi.

– Oda senin beğendiğin kız, dedi annesi, zarar yok, kız çok; git altınları getir, boşuna götürmüşsün. Sonra Libarid'e bakıp: Ben de kostüm ısmarlamaya gelen herhangi bir müşteri sanmıştım. Bağışla ya, sen kimsin oğlum?

«Tükrülmeyi hak etmiş bir mal, diye geçirdi aklından Libarid, kimse yok ki Tükürsün hepimize».

– Dinle, her şey bitti mi, yoksa evlenecek misin?

– Git buradan, dedi terzi.

Annesi:

– Adam senin iyiliğini istiyor oğlum, Mesrop, dedi.

Orada birbirlerinin iyiliğini isteyen insanlar değil, kediler vardı. Ve Libarid, mutfaktan her şeyi işitmiş olup şimdi biçimler yapan o kete gibi oğlanın hanım anasına: «Ben kediyim anacık, bağışla ya, sen kimsin?» diye boşuna sormamıştı.

Ertesi gün biliyor musunuz ne oldu? Mesrop, yaralı, kudurmuş, ama onurunu yitirmemiş olarak gelip girdi Nerses'in evine, şu - şu doğru mudur? diye sordu. Nerses'in karısı şaşırmış bir biçim takındı, Nerses işitmemezlikten geldi. Zaruhi:

– Doğru, dedi.

Ondan sonra altın yüzükler çınladı. O kadar. Nişan, sevgi, dostluk sabun köpüğü gibi dağıldı, herkes kendi yerinde kalakaldı, insanlar arasına da boşluk çöktü. Yalnızca kafalarda altın yüzükler ara sıra çınlıyor, ve kapı kuru kuru gıcırdıyordu. Başka da hiçbir şey.

Birkaç gün sonra, Libarid,Zaruhi'yi eve getirdi.Kız hiçbir şey anlamıyordu. Libarid elinden tutmuş, merdivenlerden çıkarıp yukarı götürüyordu. «Nereye götürüyorum, ne yapıyorum, sormuyor bile», diye geçirdi aklından oğlan.

İçeri girdiler. «Yemek hazırla anne, gelin getirdim» dedi Libarid. Gülesi geliyordu.

Sonra oturdular. Üzgündü. Gelin yemek yemiyordu. Annesi mutfağa çekilmişti. Libarid onun yanına gitti: «Anne, yer aç, gelin getirdim». Az kalsın bağıracaktı. Annesi başını bile kaldırmadı. Bari gülseydi. Hayır, gülmeseydi, konuşmasaydı. Yalnızca başını kaldırsaydı.

Kendisi geldi, yatağı kucaklayıp yer açtı. Açık yatağın önünde durmuş, birbirlerine bakıyorlardı. Masada yan yana iki kadeh duruyordu; neredeyse birbirine değiyordu kadehler, biri dolu, öbürü biraz içilmişti. Yan yana duruyorlardı yatağın yanında. Biri dolu, öbürü az içilmiş.

Libarid, Zaruhi'ye bakıyordu: «Öyle durmuş. Şarkı söyle dersem söyler. Ağladersem ağlar. Git dersem gider. Kal dersem kalır».

Annesi mutfaktan çıkıp geldi, onlara baktı. Libarid başını salladı, gülümsedi.

– Düğün bitti.

Zaruhi, Eçmiadzin'deki naylon fabrikasında çalışıyor, akşamları Yerevan'a gelmiyor, gelse de, ne geldiğini görüyorlardı, ne gittiğini. Teyzesinin evinde yaşıyordu. Teyzesi de ona bir güvey bulmak, evlendirmek için, aile kurmaları, ayrılıp gözden uzak yaşamaları için her şeyi yapıyordu.

İşte Zaruhi'yi kara sakallı Jan-Jak Garabed Kundakçıyan'la tanıştıran bu kadındı. Ve bu Garabed, kısa boylu, sağlam yapılı, sakalında yer yer ak saçlar bulunan, ateş gibi gözlü, yürekli bir adamdı. Yurt dışında Oksfort ve Sorbon ayarında bir yüksek okulda öğrenim görmüş olup, beş Avrupa dilini çok iyi bilirdi.

Zaruhi'nin teyzesi ve eniştesi alçak gönüllü insanlardılar, ve J.J. Garaped gibi bir kişinin kendilerini ziyaretini büyük bir onur sayarlardı. Bir bardaktan çok şarap, bir taneden başka sigara içmezdi. Yerevan'da sinemaya gider, akşam da «Zim» marka arabayla Eçmiadzin'e dönerlerdi. Elini bile öpmezdi kızın, yalnızca ara sıra okşardı.

Her ne kadar Nerses'le karısı her şeyi gizli tutuyorduysalar da, komşuları yine de işittiler. Yürekleri çatlardı birbirlerine söylemeselerdi. Libarid'e de ulaştı haber. Bıraksalar evlensindi kız; kendisi için de iyi olurdu, Libarid için de. Herkes biliyordu; söyleye söyleye, sözü yerine ulaştırdılar. Sonu ne olacak diye merak ediyorlardı. İlginçti.

Libarid birkaç gün o düşünceyle bağdaşmıştı, ama akşamları ağır geçiyordu. Sokağa çıkınca yalnızlık duyuyor, eve geldiğinde boşluk buluyordu. Bilardo oynamaya gidiyor, gençlerle içki içiyordu.

Zaruhi birkaç kez Libarid'i Eçmiadzin'de gördü. Oğlan yaklaşmıyor, gizleniyordu. Lacivert paltosu aşınmış omuzlarından sarkıyor, düğmelerini iliklemiyordu; zayıfladığı için de daha uzun boylu görünüyordu. Ağacın arkasında sigara içerek ona bakıyor, Zaruhi'nin kendisini görmediğini sanıyordu.

Zaruhi onu özlediğini duyuyordu, kuru parmaklarının okşamalarını, dişlerinin parlaklığını, gözlerinin bakışlarını, parmaklarının okşamasını, ve iri göğüslerine kaba yanaklarının dokunuşunu ve parmaklarının okşayışını, parmaklarının okşayışını özlediğini...

Pazar gün Eçmiadzin kilisesi dopdoluydu. Sütunların altındaki kuru dolu kaplarda ince mumlar yakıyorlardı. Birkaçı insanmış gibi sönmüş, birkaçı yumuşayıp eğmiş başlarını öbürlerin omuzuna, birkaçı da yorgun, baş başa vermişti. İçeri yeni girenlerse kendi mumlarını yanmakta olanlardan yakıp kuma daldırıyorlardı. Koro ilâhiler söylüyor, sırmalı pelerin giymiş papazsa, inananlara kutsanmış yufka parçaları dağıtıyor, kimi avucunun ters yanıyla alıyor, kimi de doğru dudaklarına götürüyordu. Vaftiz edilecek çocukların ana babaları ve haç tutan delikanlılar, kuponlar ellerinde sıra bekliyorlardı mermerden oyulmuş vaftiz taşının yanında, gümüş haçlar ve günlük kabı parlıyordu. Çocuklar bağırıyor, koro, ortaçağı ezgileriyle melankolik ilâhiler söylüyor, aşınmış, eski paltonun eteği sağ omuzuna doğru maviye çalıyor, vaftiz edilecek yeni doğan çocuklar ağlıyor, ama babalar gülüyordu. Biri, sağ omuzu yanında soluk alıp veriyor, hiçbir şey söylemiyordu ve kendisi az kalsın dönüp, başını onun göğsüne dayayacaktı, eriyip gevşeyen bir mum gibi.

Dışarıya çıkmak üzereyken onun da kendisiyle birlikte geldiğini duydu. Altın yaldızlı tasların yanından geçiyorlardı. Karşısında bir el, iki sarı mum tutuyordu: Kuru, kara kıllı bir el. Başını çevirdi, Libarid gülümsüyordu; traş olmamış kaba yanakları buruşmuştu. Zaruhi aldı temiz mumu, yanmakta olan mumlara doğru eğip yaktı. Libarid de onun mumundan yaktı kendisininkini, ve ikisi de yanan mumları kumun içine yan yana diktiler.

Biraz ötede yaşlı, çok yaşlı bir kadın, yerden yufka parçacıklarını toplayıp ağzına atıyordu. Güçlü olmak için bunlardan çok yutmak istiyordu kadın. Ne

istiyordu bu kadın yaşamdan? Hiç. Mutlu, rahat bir ölüm istiyordu ki, kimse huzurunu bozmasın.

– Ben sizi işitmişimdir, dedi Jan-Jak Garabed, demek Libarid sizsiniz.

Libarid sigara içiyor ve dumanını sağ omuzunun üstünden püfluyordu. O adamı yaralamak istemiyordu, hiçbir alış verişi yoktu onunla. Kendisini tutmasını bilen, anlayışlı bir adam olduğunu da sezmişti.

Bizim hikâyemiz çok uzun papaz yoldaş, dedi içini çekerek.

J. J. Garabed rahatça ona bakıyordu.

– Ben papaz değilim, dedi adam yere bakarak. Genellikle bir papaza «yoldaş» demek âdet değildir.

– Bilmiyorum, konuşmuş değilim papazla. Sizin adınız da bir türlü...

– Önemli değil... diye kesti sözünü Jan-Jak Garabed ve sustu. Sonra düşünceli düşünceli sürdürdü sözünü: Bilmem nasıl oldu bütün bunlar. Doğrusu kız hoşuma gidiyordu. Her şeyiyle hoş, duygulu bir kişiydi denebilir...

– Bağışlayın, siz ciddi olarak istiyor muydunuz kendisiyle evlenmeyi?

Bu, aralarındaki ikinci konuşmaydı. Birinci kez J. J. Garabed korkmuştu hiç beklenmedik bir biçimde kendisine yaklaşan traş olmamış o adamdan. Sonra sorunu anlayınca, Libarid kendisine her şeyi anlatınca, korkudan titreyip uzaklaşmıştı. Şimdi nedense rahat konuşuyordu; herhalde Zaruhi her şeyi anlatmış, o da Libarid'in sözünü doğrulamış olmalıydı.

– Evet, dedi ağladı.

Kendisinin de ağlamış olduğunu söylemedi öbürü.

Duygulu bir insandı, ne kendi acısına, ne de başkalarının acılarına dayanamazdı.

– Anneme bir şey söylemiş değilim. (Libarid'e acıyordu) Bilmem nasıl anlatacağım. Siz içten bir insana benziyorsunuz.

Onun konuşma biçimi etkiliyordu Libarid'i ve oda elinde olmayarak J. J. Garabed'in tonuyla konuşuyordu.

– Bende yalan yok. Evlenmenizi istemiyorum.

– Anlıyorum, elbette. Evlenmem. Ama siz doğru yapmıyorsunuz, evlenin.

Libarid sigarasından bir soluk çekti, yüzünü sağa dönüp omuzundan püfladı dumanı.

– Niçin siz evlenmiyor da bana öneriyorsunuz?

– Benimki başka, sizinki başka. Gerekçeler söz konusu, tabii... Ya o delikanlı duruyor mu daha?

– Duruyor mu, bırakmışlar mı bilmem. Ne önemi var?

– Öyle ya.

– Siz Avrupa'da yaşamışsınız, sanırım orada ne biçim bir kız olursa olsun, gelişi güzel evleniyorlarmış. Hoşlarına gitti mi, nikâh kıyıveriyorlarmış. Komşu bir arkadaşım var gidip Fransa'ya yerleşti. Yazıyor ki, orada kadın kendisi için, erkek de kendisi için yaşarmış.

– Evet, ama biz Fransız değiliz.

– Siz yüksek öğrenim görmüş bir insan değil misiniz? Zaruhi sizin birkaç dil bildiğinizi söylüyordu.

– Öğrenim görmüş insanlar için de onur denen bir şey var azizim.

Libarid içini çekti:

– Kısacası, biz birbirimizi anlıyoruz.

J. J. Garabed rahatça bakıp, kısa kolunu onun omuzuna koyarak:

– Evlenin, dedi, bu benim için bir ağlatı değil, sizin için ağlatı.

– Başkasını bulacağınızı demek istiyorsunuz.

– Kendinizi yenin demek istiyorum. Biz Ermeniler, küçük şeyleri büyük ağlatı yapıp, kendi kendimizi mutsuzluğa sürükleriz. Anladığıma göre, aramızda her şey olmuş bitmiş... erkekçesine konuşalım, her şey bitmiş, bir evlenmeniz kalıyor...

– Mutluluk evlenmekte mi sanıyorsunuz?..

J. J. Garabed devam etti:

– Ama, kızı alıp götürdü demesinler diye evlenmiyorsunuz.

– Götürdü demelerini siz de istemiyorsunuz...

– Üzmeyin beni, suçumu biliyorum ben. İyi ki fazla ileri gitmemişim. Çıkmaz bir durum yaratılıyordu, işte... gizlemiyorum, başkasına öğüt vermek kolay. Anlıyorum sizi.

– Suç dediniz. Suç da neyin nesi? İnsanın bulunca rahatsa, suç yok demektir. Öyle ki, ne kadar bulunçsuz olsan, o kadar daha elverişli; rahat yaşarsın, gönenirsin, başkasını düşünmezsin. Yani bulunçlu insan acı çeker, bulunçsuz da istediği gibi yaşar. Anlatın, niçin böyle?

– Siz Tanrı'ya inanır mısınız?

– Bilmem. İnsanlardan korkmam, ölümden, acıdan, tek sözle hiçbir şeyden korkmam... Ama görmediğim, anlamadığım, anlatamadığım bir şey var ki... ondan korkarım. Yaşamdan, kendimden daha güçlü bir şeyin var olduğunu, ara sıra beni cezalandırdığını, varlığını duyurduğunu seziyorum... herhalde Tanrı olsa gerek bu. Ve şu çıkıyor ki, Tanrı'da kötülükten başka bir şey yok, kendisini iyi işlerle değil, cezalandırmakla duyuruyor... Ve şanslı insanların Tanrı'yı düşündükleri yok.

– Komşunuz niçin gitti Fransa'ya?

Libarid hemen yanıt vermedi, bir sigara daha yaktı:

– Bilmem, dedi, akılsız bir adam bence. Geri gelmek istiyor, buradan izin vermiyorlar. Karısı sokaklara düşmüş orada.

– Evet, diye içini çekti Jan-Jak Garabed, herkes kendine göre haklı, veya haklı sayıyor kendisini. Kalın, kıllı bileğini açıp altın yaldızlı saatına baktı, sonra yine bıraktı kollarını. Yaşamın boş bir raslantısıydı, diye düşündü kendi kendine, konuk gibiyiz hepimiz, daha birbirimizi anlamaya varmadan ayrılıveririz. Her yerde konuğuz, burada da, Fransa'da da, ÖTEDE de... Eeeh, diye içini çekti. J. J. Garabed gülümseyerek. Yeryüzünde güneşten ve toprağa düşen kendi gölgenden daha güzel bir şey yok; işte şu acınacak, biçimsiz, suratsız gölgenden... ve parmağını güneşe doğru uzatarak, şundan, dedi, şundan güzel...

Bunu ne diye söylediğini anlamadı Libarid. Jan-Jak Garabed elini ona uzatıp:

– Hoşça kal acılı insan, dedi. Sesi birden kısıldı: Ağlamaktan utanmamı. Kendime ağlarım, sizin için ağlarım, insanlar için... Nedir bu olup bitenler hepimizin ruhlarında...

Libarid gülümsedi. Birbirinin elini sıkarken kendisi de J. J. Garabed de

güneşin altında, düşünceleri, halleri, sözleri ve bakışlarıyla gülünçtüler. J.J. Garabed'in gözlerineyse yaş dolmuştu.

O gitti. Libarid'se durmuş, yere, kendi gölgesine bakıyordu. Bu gölgeden, sigara dumanının gölgesi sis gibi ayrılarak, seyrekleşip uzaklaşıyor, yok oluyordu.

Birkaç gün sonra avluda Zaruhi göründü. Akşamdı, işten dönen delikanlılar klarnet çalıyorlardı. Nerses'in karısı çamaşır seriyordu. Zaruhi evden çıktı, içi yaş çamaşır dolu leğeni annesinin yanına bırakıp yine eve gitti.

Libarid düşünüyordu: «Çıkıp gideyim buradan, başka umar yok. Kaçaran'a giderim. O gün konuşurlarken, iki yıl içinde bir araba alınabilir diyorlardı. İki yıl yalan olsun varsın, araba da yalan olsun, ama anlaşılan iyi para veriyorlar. Gideyim hep orada kalayım».

– Ben Kaçaran'a gidiyorum, dedi annesine, orada kalacağım. Sen nasıl yapacaksın?

– Beni mi düşünüyorsun? dedi annesi, düşünme, gerek yok.

– Hayır, ben sana ciddi söylüyorum. Halimden anlamıyor musun?

– Halinden anlıyorum, sen benim halimden anlamıyorsun.

Zaruhi, her şey satılan büyük mağazada durmuş, çorap seçiyordu. Rengine ve saydamlığına bakmak için çorabı kaldırdığında, tanıdık bir yüz gördü kalabalıkta. Çorabı yere koyup, rastgele bir başka çift alıp kaldırdı, maviye çalıyordu rengi, ve o maviye çalan rengin arasından, Vartan kalabalıkta kendisine bakıyordu. Kimdi?..

Korktu. Kimseye görünmeden uzaklaşmak için insanlara karıştı; Çin termosu almak için kuyrukta bekleyenler onu tezgâha sıkıştırdılar. Birbirlerini iten insanlar arasında o pek güzel termoslar parlıyordu. Bunlardan satın almış olanların kimileri paketleri açıp bakıyorlardı termoslara. Bizimde hızla koşan kısrak, öbüründe tavus kuşu veya alaca bulaca renkli gül resimleri vardı. En güzeli hangisi olduğunu bir türlü bilemiyorlardı.

– Merhaba Zaruhi... Benimle konuşmak istemiyor musun?

Aralarından iki kişi paketleri açıp, üstünde dört nala koşan Çin atları bulunan termosları çıkardılar. «Değiştirelim» dedi biri, onlara alaca bulaca güllü kendi termosunu uzatarak. Ama onlar ikişer tane satın almışlardı; üstünde zıplayan Çin geyikleri resmi bulunan ikinci termosu çıkardılar. Müşterilerin imgesi daha da kabardı.

– Peki yaklaşmam, peki... uzaklaşıyorum...

Ama uzaklaşmıyordu. Öyle durmuş, ciddi ve üzgün bakıyordu.

– Çıktın mı cezaevinden? diye sordu Zaruhi. Ve korkusunun artık geçmiş olduğunu duydu.

Vartan, «evet» anlamına başını eğdi. «Nasılsın?» dedi.

Satıcılar;

– Yok, artık termos kalmadı, dediler.

– Kalmamış, dedi Vartan, boşuna duruyorsun.

– Demek bitmiş, ha? diye sordu Zaruhi.

Merdivenlerden inerken, Vartan: «Beni seninle görseler bir sakınca yok mu?» dedi. Zaruhi omuzlarını silkti: «Benim yüzümden sekiz yıl yattın».

– Bırak bunu... Anlat, nasılsın? Evlendin mi?

Zaruhi başını eğdi.

Nasıl aranız?

– Nasıl olacak, herkesinki gibi.

– Onunla mı evlendin?

– Onunla.

– İyiydi... İyi etmişsiniz. Sonra?

– Sonra, hiç.

– Biliyorum, sen beni bağışlamazsın.

– Söyleme bunu.

Merdivenden yukarı çıkanlar, büyük aynada kendilerine bakıyorlardı.

– Olup biteni yüzüne vurmuyor mu?

Zaruhi o anda anlamadı:

– Neyi? Hayır, hiçbir zaman.

– İyi. Demek dürüst adam. Gerçek adam. Ve seni seviyordur.

Zaruhi, Vartan'ı, acı çekmiş, zayıf yüzlü, saçları dökülmüş veya ağarmış göreceğini sanmıştı. Oysa Vartan hiç değişmemiş, sanki cezaevinden değil de, uzak bir yolculuktan dönmüş gibiydi, ve onu yalnızca buradaki yenilikler ilgilendiriyordu.

– Ya çocuklar? Kaç çocuğunuz var?

– Bir, dedi Zaruhi.

– Yalnızca bir mi? Oğlan, kız?

– Oğlanı.. değil, kız.

– Adını ne koydunuz?

– Ad koymadık daha. Sen kendinden sözet.

– Beni boş ver...

– Ömrüm geçti sayılır...

– Otuz dört yaşındayım, gencim daha kanımca. Ancak, yazık oldu tabii...

Giriş yerinde biri, elinde paramparça olmuş bir termosla duruyordu. Çin geyikleri taştan taşa atlıyorlardı. Ama artık kime gerekti bu.

İkinci karşılaşmaları yine rastgele olmuştu.

– Çocuğun adını ne koydunuz?

Zaruhi birden anımsıyamadı:

– Ne çocuğu?

– Sizinki.

– Ad koymadık. Düşün ki, uygun bir ad bulamıyoruz... Sen çalışıyor musun artık?

– Evet. Kaçaran'da. Şoförlük yapıyorum Zaruhi. Bir gün arayla çalışıyor, Cumartesileri Yerevan'a geliyor, Pazar kalıyor, Pazartesi yine gidiyorum.

– Kaç kilometre?

Vartan güldü:

– Bilmem, trenle gidiyorum.

Öbür Cumartesi Zaruhi, «Moskova» sinemasının bulunduğu alandan geçti. Kimse yoktu. Şaştı,sanki orada buluşacaklarmış da gelmemiş gibi... Ertesi Cumartesi günüyse Vartan oradaydı. Demek randevu vermişlerdi. Yaklaştı, Zaruhi'nin kolunu tuttu.

Gidelim, dedi.

– Nereye?

– Nereye dersen. Ben her şeyi biliyorum, dedi Vartan. Her şey gönlünün istediği gibi olacak. Rica ederim, çok rica ederim.

– Dur, ne söylüyorsun? Görürler bizi.

– Görsünler.

– Nereye götürüyorsun?.. Anlamıyorum seni...

– Niye anlamıyorsun? Söyleyim mi?

– Ne?..

– O zaman dinlemek istemiyordun.

Zaruhi, onun ne demek istediğini biliyordu. O zaman gerçekten dinlemek istemediğini anımsadı. Ve o zamandan bu yana kaç yıl geçmişti. Kimse kendisine «seni seviyorum» dememişti: Güvey olacaklar, Libarid, anası... Yeryüzünde bir bu adam kalmıştır o sözleri söyleyebilecek, varsın söylesin. «Ya ben?..» diye düşünüyordu, kolunu bırakmayan o adama bakarak. «Olmaz» anlamına başını salladı. Vartan'sa başka şey sandı:

– Demem, peki. Demem.

Dondurma satılan yerde iki çocuk masanın başına oturmuş dondurma yiyorlardı. Biri başını öte yana çevirince, öbürü onun kabından kaşığıyla dondurma çalıyordu. Ve doymak bilmeyen bu obur, karşıdaki çift uzaklaşıp da masada dopdolu iki kap dondurma kaldığını görünce, alsın mı, almasın mı diye ne yapacağını şaşırdı. Ve alayım mı, almayayım mı diye düşünürken, kızkardeşinin kabından dondurma çalmaya devam ediyordu.

Libarid, babasına:

– Evet, gideyim orada kalayım, dedi. İki kişiyiz. Yeni Areş'ten tanıdık bir genç.

– Ya nerede yaşayacaksınız?

– Yurtta bir yer veriyorlar.

Aharon, alnı peçeteyle bağlı olarak yatakta yatıyordu. Konuşurken inliyordu. Dereceyi kolundan çıkarıp oğluna uzattı. Libarid baktı, civa 39'un altındaydı.

– Halim hal değil, dedi babası, ben burada ölürüm.

Libarid adam gönderdi Zaruhi'yi çağırsınlar diye. Ertesi gün gitmesi gerektiği için onunla konuşmak istiyordu. Zaruhi'nin anası o adama, kızının evde olmadığını söyledi. «Kim istiyor?». Yeniden o adamı gönderdi, yine evde yoktu. Kim istiyor?

Eşikte duran Libarid, Nerses'in karısına bakmadan:

– Ben istiyorum, dedi, çağır gelsin bir dakika.

– Yok. Evde değil. Hem senin onunla işin yok. Yeter artık.

Libarid içeri girerken Nerses karşısına çıktı:

– Ne istiyorsun?

Bağırmaya hazırdı zaten Libarid, ve neredeyse bağırarak:

– Zaruhiyi! dedi.

Nerses erkek adamdı, numara yapamadı:

– Zaruhi gitti.

Karısı parmağını ısırdı, kocasına işaretler etti, ama Nerses:

– Zaruhi'yi o genç götürdü, dedi.

Kimdi o? Hangi genç? Hiçbir şey anlamıyordu. Vartan kim?

Adı sanı unutulan o adam gelip dikilmişti gözünün önüne.

– Nereye gittiklerini söylemediler. Evlendiler. Nikâh kâğıtlarını gözümle gördüm...

Bizi kendisine: «Bitti artık Libarid, her şey bitti. Suç ne bende, ne sende, ne bizim kızda, ne de kimsede. Boşuna gürültü çıkarma. olmuş olacak bir kez» diyordu.

– İnanmam.

– İnanma, dedi Nerses. Hem ne istiyorsun ondan. Ve sesini alçaltarak: Yetmez mi? Ne sokak süprüntüleriyle düşüp kalktın, onurun zerresini bırakmadın. Çık git.

– Ne yapayım?

Gitsinmiş. Niçin, nereye?

Nerses korktu:

– Bu sabah gelip söylediler ve çıkıp gittiler. And içerim ki bilmiyorum nereye gideceklerini. Gizliyorlardı.

Kaçaran'a gidecekleri zaman, Zaruhi istasyonda Libarid'e rastlayacağını sanıyordu. Yüreği kendisine karşılaşacaklarını söylüyordu. Filimlerdeki gibi olurdu; son dakikada o koşarak gelir, atlayıp basamağa kendi kupesine girer ve kendisi... Parmağındaki altın yüzüğe baktı...» Çıkarır,trenden inerim onunla birlikte».

Tren yola çıktı. İki kişi el sallıyorlardı tanıdıklarına.

Libarid,yıllar önce o gencin oturduğu evi gidip buldu. «Kiim?» dedi çok uzun yüzlü bir adam, «Hangi Vartan? Ben sekiz yıldır burada kirayla oturuyorum...».

Avlu yaz kampına dönüşmüştü.Akşamdı. Çocuklar eğleniyorlardı. Başlarına kâğıt torbalar geçirmiş birkaç çocuk, ellerinde yanarcalar, yüzü isle karaya boyalı bir çocuğu izliyorlardı. Birçok da seyirci toplanmıştı. İzlenen sağa sola atılıyor, gizlenmek istiyor,başlarında kâğıt torbalar olanlar da yanarcalarla ona yaklaşıyorlardı. Hiç hoş olmayan, ağır bir temsil hazırlamıştı çocuklar.

İstasyonda yola çıkmaya hazır bir tren bile yoktu. Kantinciler işsizlikten gazete okuyorlardı.

Ne diye gelmişti sanki istasyona,kendisini buraya getirten neydi? Anlayamıyordu. Kaldı ki şimdi her şey apaçıktı onun için ve yanlışının ne olduğunu biliyordu.

Babasıysa şöyle diyordu:

– Akıllılar,bilginler insanlarınçalışmasını hafifletmeyi düşünüyorlar ki, daha rahat yaşasınlar, güçlerini daha yüksek gereksinimlere harcasınlar diye. İnsan öyle üntüpüften işlerle uğraşmamalı, yalnızca yaratmalı, beyniyle çalışmalı; insanı eziyetlerden,tasalardan kurtarmak gerek. Her şeyi insan yerine makineler yaparsa, o zaman insanın yakınmaya hiçbir nedeni olmaz.

– Hiç mi?

– Evet hiç. Gözyaşı, acı,keder,insan ıstırapları kalkar dünyadan, artık hiçbir tasası kalmaz insanın, herşeyi makineler yapar. İnsanlarsa varsın doğanın kucağında şarkı söylesinler, eğlensinler, çocuklarıyla birlikte iyi vakit geçirsinler...

Karşıki dağın yamacında güneş batıyor ve babası uzun uzun dünyanın geleceği üstüne konuşuyordu.

Öte yandan, dünyada Zaruhi, Libarid ve başkaları vardı... Ve aralarında kimi zaman böyle sona eren hikâyeler de olurdu.

Zorayr Khalafyan

HRAÇYA KOÇAR

–Kapriyelyan–

(Kumlubucak/Pakrevant 19 Ocak 1910-Erivan 2 Mayıs 1965)

Gazeteci, hikâye ve roman yazarı Hraçya Koçar, 1915'te ailesini kaybedince yetim kaldı. 1916'da kurtarıcıları olan bir köylü grupu ile Vağarşabad'a *(günümüzde Eçmiadzin yöresi)* geçerek oradaki köylere sığındı. 1927'de Erivan-'a yerleşti. Ermenice AVANGARD, KHORHIRTAYİN HAYASDAN gazetelerinin yazar kadrosunda yer aldı. Aylık RİYA TAZA (1934), SOVEDAGAN KRAGANUTYUN */Sovyet Edebiyatı/ (1946/51)*, VOZNİ */ Kirpi/ (1954)* dergilerini yayınladı. 1939'dan beri Sovyetler Birliği Merkez Komitesi üyesi olan Koçar, 1941/45 yıllarında muharebe cephesi gazetelerinin muhabirliğini yaptı. 1946/51 yıllarında Ermenistan Edebiyat Birliği'nin sekreterlik görevinde bulundu. *«Vahan Vartyan»(1934)* ve *«Oksen Vaspur'un Gezi Seyahatnamesi»(1937)* adlı romanlarında Sosyalist hayatın ve Sovyet insanın ahlâki formasyonunun karmaşık gidişatını açıkladı. *«Zamanlar»* (1941) başlığı altında toplanmış hikâyeleri, romanları ve masalları, geçmişle günümüz arasında bir bağlantı kurar. Aynı zamanda yazar gençliğin eğitimi, köy kalkınması, yeni hayat ve yaşantı sorunlarına değinir.

Koçar'ın edebî alandaki ikinci on yılına ait *«Kahramanların Doğuşu, Seferî Ordudan Mektuplar»*(1942), *«Kutsal Yemin»*(1946), *«Dostluk»*(1950), *«Romanlar ve Hikâyeler»*(1956) adlı eserleri, savaş alanında ürettiklerinden oluşur. *«General'in Kızkardeşi»* (1945, Pravda, Nu. 282) adlı hikâyesinde Koçar, yaratıcılığının temel motifini oluşturan Yurtseverliği yansıtır. *«Büyük Evin Çocukları»* (2 cilt, 1952/59) adlı romanında Koçar, savaş hayatının vakayinamesini canlandırır. Koçar, 1965'te yayınlanan *«Beyaz Kitap»* başlıklı hikâyelerindeki *«Nahabed»* romanı (Ermenistan SSC Devlet Ödülü, 1967) ile yaratıcılığının doruğuna ulaştı. Daha sonra filme alınan bu eserde Ermeni halkının acı dolu yakın geçmişi incelenir. Bunlardan başka meydana getirdiği daha birçok eserler

arasında makaleler, araştırmalar ve gezi notları içeren «*Edebiyat ve Hayat*»-(1949) adlı kitabı ve «*Kuzey Gökkuşağı*»(1961) adlı senaryonun yazarı olan Koçar, *KIZIL YILDIZ* nişanıyla ödüllendirildi.

ANA

Karargâhımızı yitirmiş üç eriz. Bezgin ve yorgun, köy köy dolaşıyor, karlı yağmurun altında yürüyoruz. Her yanımız su ve çamur içinde. Evren karanlık. Uzaklardan, belirsiz enginlerden top sesleri geliyor.

Arkamızda kalan Ukrayna'da tutsaklar bırakmıştık, önümüzdeyse sisli Rus stepleri uzanıyordu. Orman kenarlarında ve bırakılmış küçük stasyonlarda hırpalanmış lokomotifler sessiz duruyor, dünya soluk almıyor gibiydi. Bu boz renkli gökte güneş hiç doğmamış, sıcacık ışınları şu stepleri ve ıslak ormanları, şu zavallı köyleri ve insanlarının yüzlerini hiç aydınlatmamıştı sanki.

– Yürüyemem... artık gücüm kalmadı,

diye mırıldanıyordu üçümüzden en küçüğümüz. Çelimsiz ve zayıf bir erdi. Cepheye gelmeden önce Leningrad Konservatuarını yeni bitirmiş, doğduğu ve büyüdüğü bu kentte, birçok değerli sanatçı bulunduğu için, hiç de kolay olmadığı halde, kemancı olarak ün ve şan kazanmak emelindeydi. Bu üçüncü gündü, artık ıslık bile çalmıyor, hiçbir türkü mırıldanmıyor, sessizce peşimizden yürüyordu.

Soluk almak için bir an duraklamıştık. Kemancı, buğday yığınlarının üstüne yıkılıvermiş:

– Yürüyemem... Ayaklarımda artık güç kalmadı, dedi.

Karanlıktı. Onu görmüyor, ama onun acıklı durumunu duyuyorduk.

Üçüncü arkadaşımız Harkof'lu bir tornacıydı. Gücü yerinde bir erdi. Ona yaklaştı, eğildi, kolundan tutarak:

– Kalk Styopa, kardeşim, dedi. Bir köy görünüyor, gider dinlenir, yorgunluğumuzu alırız.

İkimizin yardımıyla kemancı kalktı, doğruldu, yürümeyi sürdürdü. Yol uzadıkça uzuyordu. Konik çatılı evler göründü. Ne bir insan sesi duyuluyor, ne de bir köpek havlıyordu. Rastgeldiğimiz için kapısını vurduk. İçerden yaşlı bir kadının kısık sesi duyuldu:

– Kim o?..

– Aç ana, biz eriz.

Kapı açıldı. Biz ev sahibini görmüyor, ama onun dua eder gibi sözlerini duyuyorduk:

– Ulu Tanrım... İyi Tanrım...

– Korkma ana, eriz biz, arkadaşımız biraz hasda da, az dinlenir, sonra yolumuzu sürdürürüz, dedi Harkof'lu tornacı.

– Girin, içeri girin yavrularım, neden korkacakmışım, girin de güzelcecik bir ısının hele.

Ardından sessizce girdik. Yaşlı nine, Rus sobasının kenarındaki lambanın fitilini aydınlattıktan sonra bize döndü, baktı. Bakışı zayıf, cılız olan kemancının üstünde durdu:

– Oo, dedi, üstünde hal kalmamış çocukcağızın... Soyunun, soyununda giysilerinizi kurutayım. Şimdi sobayı yakarım, ısınırsınız.

Kendisi de ufacık tefecik, zayıf, kuru bir kadındı. Başına bir yazma örtü ayaklarına dar, uzun eskimiş çizmeler giyinmişti. Ona bakarken ister istemez şöyle düşünmeye başlamıştım: «Bu minicik kadın nasıl evlat doğurur, bahçe işleriyle uğraşır, tulumbadan doldurduğu suyu omuzlarında taşır...»

Kadıncağız karaelleriyle kemancının omuzlarını okşarken deminki sözünü yineledi:

– Ne kadar da halsiz düşmüşsün yavru; şuradaki kuru otların üstüne uzanıver.

Otlara bakarken, döşemenin üstünde kaputlara sarılı beş altı erin yatmış olduğunun ancak şimdi ayrımına vardık.

– Onlar da sizler gibi... Bir haftadır gelip gidiyorlar, gelen gidenin sonu yok... Ulu Tanrım...

Kemancı yıkılıverdi, uzanıp yattı.

– Gideyim de odun getireyim,dedi ninecik.

Harkof'lu ardından yürüdü. Birkaç dakika sonra er, bir yığın odun, kadıncağız da bir kucak otla geri döndüler. Oda, otlardan tüten acı dumanla doldu, az sonra yalımlar sobada parlayıverdi. Yaşlı ninecik Harkof'lunun yardımıyla kemancının postallarını çözdü, çıkardı, dolaklarını söktü, sobanın sıcak duvarlarına astı. Keskin bir koku yayıldı her yana, hava ağırlaştı, yorgunluk bizleri yendi, sıcaklık bizi uyuşturmaya başladı.

Nine, sanki özür dileyen bakışlarla bir süre bize baktı; neden sonra:

– Çocuklar, dedi, yazık ki patatesten başka size yedirecek hiçbir şeyciğim kalmadı.. Sizden önce gelen gidenlerin sayısı belirsiz...

Torbalarımızda tuzlama domuzyağı bulunduğunu söyleyince ninenin ufacık gözleri ışıldadı ve sevinerek:

– Öyleyse patatesleri tavada kızartırım, dedi.

Bütün dikkatimle bu ufacık, kuru yaşlı kadının şaşırtacak derecede çevik devinimlerini izliyordum. Hemen patatesleri ayıkladı, doğradı, yağ doldurduğu tavanın içine koydu, kenarında bulunan demir çubukla Rus sobasının derinine itiverdi,ateşleri tavanın dolayına topladı. Yemek piştikten sonra eğri uçlu bir şeyle tavayı sobadan çıkardı, bir bez parçasıyla tutarak getirdi, küçük masanın üstüne koyuverdi:

– Buyurun, delikanlılar, hadi, yeyin bakalım, afiyet olsun, dedi.

Sonra, uyandırmak için, ölü gibi uyuyan kemancıya yaklaştı, kolunu usulcacık ensesine doladı, sarı saçlarını, alnını okşayarak seslendi:

– Kalk evlât, kalk... Canlan azıcık, dedi.

Harkof'luyla birlikte onu kucaklayarak masaya yaklaştırdılar.

Bizden önce gelip de döşemede yatan erlerden hiç biri uyanmamıştı. Derin uykuya dalmışlardı.

Yedik, doyduk. Artık yollarda çektiğimiz üzüntüleri, yorgunluğumuzu ve kaderimizin belirsizliğini unutmuştuk sanki. Serildik yerlere.

Sabahleyin, nine hepimizi ayrı ayrı uyandırdı:

– Kalkın, çocuklar, belki gecikirsiniz...

Odada yalnız biz kalmıştık. Öbür erler bizden önce uyanmış gitmişlerdi. Masanın üstünde, büyük bir tavada yeni kızartılmış patateslerden isle karışık bir buğu yükseliyordu.

Kadıncağız bizi yemeğe buyur ettikten sonra kendisi az uzaklaştı, alçak bir iskemleye oturdu, kollarını göğsüne çaprazladı. şimdi yüzündeki buruşukluklar, çizgiler artık seçiliyordu. Ufacık gözleriyle herbirimizi ayrı ayrı süzüyordu. Bütün yalvarmalarımıza karşın masaya yanaşmadı.

– Siz yeyin, afiyet olsun yavrularım, siz yeyin... diyordu.

Az sonra bir komşu kadın geldi, patates rica etti. Nine, kulplu büyük bir bakraçtan gelenin eteğine patatesleri doldurduktan sonra, eski yerine oturdu ve içini çekerek fısıldadı:

– Onun evinde de erler var...

Vicdanım burkulmaya başladı. hiç olmazsa bir çift tatlı sözle yüreğini almak, bizi bağışlamasını dilemek istiyor, te sözcük bile bulamıyordum. Teşekkür ettikten sonra belirsiz yolumuzu sürdürmek için ayağa kalktık. Vedalaşmadan önce kaputumun cebinde kalan, kâğıda sarılı son domuz yağı parçasını masaya koydum. Kadıncağız farkına varmadı, o anda kemancıya hayır dualarını mırıldanıyordu.

Dışarı çıktık ve kırağıdan ağarmış steplerden yürümeye başladık.

Dünya dünkü kadar somurtkan değildi...

Kemancı, başını dik tutmuş, önümüzden gidiyor, ıslıkla ezgiler saçıyordu her bir yana. Köyden az uzaklaşmıştık ki, arkamızdan bir kadın sesi duyuldu:

– Askerler, askerler...

Durduk, geriye baktık. Küçük bir kızcağız koşuyordu bize doğru. Yo, bu küçük bir kız değil, bizi konuk eden nineydi. Ne vardı, ne olmuştu?.. Şaşkın, ona doğru ilerledi. İyice yaklaştıktan sonra elindeki kâğıda sarılı domuz yağını bana uzatarak

– Unutmuşsunuz, evlâdım, al, dedi.

Şaşırmıştım, ne yapacağımı bilemiyordum. Bir iki adım gerileyerek

– Unutmamıştık, ana, size bırakmıştık, dedim.

– Yo, olmaz, alın, siz yolcusunuz, size gerek. Ben aç değilim ki yavrularım, hem açlıktan da ölmem, korkmayın, alın...

Soluğu kesiliyordu. Yüzü de sararmıştı. Soğuk.havadan gözleri yaşarmıştı. Son bir kez daha:

– Alınız, demesiyle paketi cebime sokuverdi.

Bir an hepimiz sustuk.

– Haydi, hayırlı yolculuk yavrularım, dedi. Geriye dönecekken bir an durakladı, ve:

– İki oğullarım da cephedeler... Belki duymuşsunuzdur, biri yüksek bir komutandır... Vatutin Kolya... Nikolay Feodoroviç Vatutin... Kısmet olur da rastgelirseniz, sağ salim olduğumu anlatın ona... Tanrı ömrünüzü esirgesin, analarınız uğruna... Haydi , hayırlı yolculuk yavrularım, dedi, ve gecenin ayazında donan buzlu karların üstünden sekeleyerek gerisin geri yürümeye başladı yaşlı ninecik.

* * *

Aynı gün Valuyki Stasyonunda, bölüklerimizden küçük birliklere rastladık, onlarla birlikte Volçansk kentine doğru yürüdük.

Savaşın ilk ve ağır yılıydı. O günden sonra, birçok köy evlerinde geceledik,

yağmurun ve karın altında birçok siperlerde yattık, ama Çebuhine Köyündeki o tatlı ninenin yüzü belleğimden silinmedi. Oğluna sağ salim olduğunu iletmemizi dilemişti bizden. O günlerde, oğlunun adı bize yabancı değildi. Daha sonraları, Nikolay Feodoroviç Vatutin'in adı dünyaya ün saldığı günlerde, er Stepan Filatov, cephe komutanının anasını tanıdığını, ona nasıl rastladığımızı, bizi nasıl konuk-ladığını, ne kadar iyi yürekli bir kadın olduğunu, herkese anlatmaktan kendini alamıyordu. Bizim kemancı, günlerden bir gün General Vatutin'e bir mektup yazarak herşeyi anlattı ve generalden aldığı yazılı yanıtı koynunda saklıyor, hemen her gün er arkadaşlarına okuyordu.

Bizlere Volgograd günlerini yaşamak da nasip oldu, sonra Volga'dan Don'a doğru ilerledik, ve Kursk-Oryol eymecine ulaştık. Şimdi önümüzde Ukrayna seriliyordu. Büyük cephe savaşını kazandıktan sonra, General Vatutin'in erleri ardarda birçok iller kurtarıyor, güze doğru Dinyeper'e yaklaşıyorlardı. Ordularımızın her utkusunu duyarken, bana öyle geliyordu ki, ufak tefek ninenin yenilgi bilmeyen ve efsanelerde olduğu gibi, kurşun işlemeyen cüsseli ve kahraman oğlu herkesten önce ve herkesin önünden gidiyor, yanından ayrılmayan anasının arı sevgisi onu sihirli bir tılısım gibi koruyordu.

Askerlik yazgısı beni Ukrayna'dan kuzeye doğru atıverdi. Her şey değişikti buralarda, görüntüler de, erler de, insanlar da. Her şey hem aynıydı, hem değildi. Savaşın ilk iki yılları gibi yine birçok evde geceledik. Birçok ananın iniltilerini duyduk. Ama, belki de aç kalırız diye bir parçacık domuz yağını bize geri vermek için soluk soluğa arkamızdan koşan o kadın, Vatutin'in anası, gözlerimin önünde durmadan canlanıyordu.

* * *

Bir ilkyaz günü, cepheye gönderilen askeri bandonun konserini dinlemek için, bütün erler, ormanın kenarına toplanmıştı. Orada, umulmadık bir anda, Stepan Filatov'la karşılaştım. Elinden tüfeğini almış, bir keman vermişlerdi ona. Üzgündü. Beni görünce gözlerinden yaşlar akmaya başladı. İniltilerle sarsılıyor, acı acı ağlıyordu. Eski bir arkadaşını gördüğünden mi yüreği bu kadar altüst olmuştu kemancının? Sinirleri mi bozulmuştu? General Vatutin'in mektubuyla birlikte metuplarını koynunda sakladığı sevgilisi onu bırakmış mıydı?..

– Styopa, ne oldu sana, Styopa?..

O, iniltileri arasında, fısıldayarak:

– Vatutin ölmüş... Öldürmüşler Vatutin'i, dedi.

Genel kurmay çevresinden geliyordu, acı haberi orada duymuştu...

Konseri ertelemek buyruğu geldi.

Tahtalı damın üstündeki budaklarda sarı filizler veren, sıcacık bir yeraltı evcikte oturmuş, geçmiş günlerimizi anımsıyorduk. Styopa yine Vatutin'in, artık eskimiş, yıpranmış mektubunu cebinden çıkararak şu satırları okudu: «Çok teşekkürler, Filatov, yoldaş sizin güzel mektubunuz ve anamı görmüş olduğunuzu bildirdiğiniz için...»

Mektubu özenle katladı, dizine koydu, gözlerini yumarak karşıdaki duvara baktı, yüzünü çevirmeden fısıldadı:

– Anası gözümün önünden gitmiyor...

Neden sonra kemanını eline aldı.

Ömrümde bu kadar dokunaklı bir müzik dinlememiştim.

* * *

Yıllar geçmiş, savaş bitmişti. Yıkık iller yeniden kuruluyor, onarılıyordu. Yaralar kapanıyor, anaların gözyaşları kuruyor, savaş yıllarında erinlik çağında olan çocuklar ve kızlar şimdi anababa oluyorlar, dünya, yeni doğan yavruların çığlıkları ve yaşama gücüyle coşkun ağlayışlarıyla doluyordu. Ukrayna, kurtuluşunun otuzuncu yıldönümünü kutluyordu. Yurdun her yerinden, doğudan ve batıdan Kiyef'deki törenlere katılmak üzere sayısız konuklar gelmişti. Güzel bir kent olan Kiyef, o günlerde daha da güzelleşmiş, süslenmişti. Amansız savaş yıllarında burada ne bir konut, ne de bir şato yıkılmıştı sanki; savaş kasırgası buradan geçmemiş gibiydi. Yeniden doğan Kiyef, sevgi dolu bakışları ve bütün çekiciliğiyle konuklarını selâmlıyor, karşılıyordu. Kreşçatik ışıklarla parlıyor, yalımlar saçıyordu.

Bütün törenlerden sonra, sonuncusu bekleniyordu. İlin bir ucunda bulunan bir tepede, Dinyeper'in görkemli bir kenarında, bütün Ukraynalılarca sevgi ve minnettarlıkla anılan o büyük adamın heykelinin açılış töreniydi bu. Sabahın erken saatlerinden sokaklara dolan insan seli, ırmağın kenarındaki parka doğru akıyordu. Kalabalık konuklara yol açtığından, parkın ortasında daha ak bir örtüyle örtülmüş olan anıtın önüne biz herkesten önce varabildik. Ak örtü açıldı ve kahramanın görkemli duruşu dünyaya gülümsemeye başladı. Kalabalık, bir tek kişiymiş gibi o anda şapkalarını çıkarıverdi. Ulu bir sessizlik egemendi. Ve bir an, deniz gibi coşan halk arasında, halkalar gibi dalgalaşan ve ırmağın sularına çarpıp geri gelen fısıltılar yayıldı:

«Anası geldi, anasını getirdiler...».

Fısıltılar hafif çığlıklara dönüştü:

«Anası... Anası...»

Ana, heykelin karşısında, o ufak tefek gövdesi, kurumuş yüzü ve ufacık gözleriyle, aynı giysi ve çizmeleriyle, ellerini göğsüne kavuşturmuş, oğluna bakıyordu.

Gözlerim buğulandı birden. Bütün vücudum kutsal bir ürpertiyle sarsılmaya başladı.

Ardarda konuşmalar yapılıyor, oğlunun kahramanlıkları övülüyor, savaş mertliği anlatılıyor, halk, gürlercesine alkışlıyor, bando marşlar çalıyordu. Ama, bunlardan hiçbiri anayı etkilemiyor, o hiçbir şey işitmiyor, duymuyordu. Yüzünde hiçbir kas kımıldamıyor, bakışları oğlunun yüzüne çakılı, taş kesilmişti. Ana ve oğul, iki heykel gibi karşı karşıya durmuşlardı ve sanki sonsuzluğa dek öylece duracak gibiydiler. Kalabalık, dalgalar halinde, yürekleri acıyla dolu, bir oğluna, bir anasına bakıyor, uğuldayan rüzgâra ve ayaza karşın, şapkaları ellerinde titriyordu...

Resmi konuşmalar sona ermişti, yoğun insan yığınları, Ocak ayının ayazından ötürü, azar azar seyrekleşmeye başlamıştı. Kimileri generalin anasına yaklaştılar, bir şeyler fısıldadılar, ama ana, oğlunun yüzüne çakılı bakışlarıyla donakalmış, hiçbir şey duymuyordu.

O günden bugüne on yıl kadar geçti. Ve bana öyle geliyor ki, kahraman oğlunun heykeli önünde, o kalık kıyafeti ve çakılı bakışlarıyla hâlâ durmakta ana.

Hraçya Koçar

LEVON LARENTS
– Kirişçiyan –
(İstanbul 1882 – 1915)

Şair, gazeteci, mütercim, roman yazarı ve öğretmen L von Larents, Samatya'da doğdu. Öğrenimini Rumelihisarı'ndaki Amerikan Robert College'de tamamladı. Kolej'deki öğrencilik yıllarında Hrand Esayan'la birlikte üç yıl süreyle Ermenice ZEPUR *(Meltem)* gazetesi'ni çıkardı. Birkaç dönemde MİUTYUN *(Birlik)* gazetesinin yayınını da yönetti. 1902'de mezun olduktan sonra PÜZANTİON gazetesinde görev aldı. Adapazar Getronagan Ermeni Lisesi'ne müdür olarak atandı. Bu görevi sırasında *«Uygarlık Tarihi»* derslerini okuttu. Bu arada İskenderiye'de yayınlanmakta olan Ermenice AZAD PEM *(Serbest Kürsü)* gazetesinin muhabirliğini yaptı *(1902)*. II. Abdülhamid'in istibdat yönetimi dolayısiyle İstanbul'dan uzaklaşmak zorunda kalıp Boston'a giderek, TSAYN HAYRENYATS *(Yurt Sesi)* gazetesini yayınladı *(1905-1908)*. Hürriyet'in ilânından *(II. Meşrutiyet)* sonra İstanbul'a dönüp burada, 24 Eylül 1908'den itibaren haftalık olarak çıkmaya başlayan aynı gazetenin başyazarlığını ve New York'ta yayınlanmakta olan ARAKADZ gazetesinin muhabirliğini yaptı. Bir süre Kahire'de *(1906-1907)*, Paris'te *(1907-1908)* ve Tiflis'te *(1908)* bulundu. İstanbul'da MURC *(Çekiç)* gazetesinin yayınını yönetti. Şiirleri *«Trakhdi Yerker» (Cennet Şarkıları)* başlığı altında Tiflis'te yayınlandı *(1908)*. 1915'te çıkarılan Tehcir Kanunu'nun uygulanışı sırasında tutuklanarak sürüldüğü taşra yollarında hayatını kaybeden Ermeni aydınlarından biri oldu. Romanlarından ANEDZK'te *(Beddua)* hem betimleyici bir üslûp, hem de belirli ölçüde psikoloji vardır. Levon Larents, babamın kuzeni, yani teyzesinin oğluydu.

ESERLERİ

1- Anedzkı *(Beddua)*; 2- Trakhdi Yerker *(Cennet Şarkıları)*, Tiflis, 1908; 3- Washington Irving'in *«The Spectre Bridegroom»*un İngilizce'den Ermenice'ye çevirisi; 4- Keğin Bardzankı *(Köyün Gururu)*; 5- Pegyal Sirdı *(Kırık Kalb)*; 6- Asubi Fellahuhin *(Göktaşı Fellahı)* 7- Adolphe Thiers'in *«Histoire de la Revolution»*unun *(Fransız İhtilâlinin Tarihi)*, Fransızca'dan Ermenice'ye çevirisi 8- H.F.B. Lynch *«Armenia Travels and Studies»* (Ermenistan, Geziler ve İncelemeler), *(London, 1901)*, İngilizceden Ermeniceye çeviri, İst. 9- Kur'an-ı Kerim'in Fransızca'dan Ermenice'ye çevirisi, İst. 1911.

AYRILIK

Hoşça kal, tatlı yaşam, işte gör,
Yıldızlar birer birer düştü semâdan,
Hoşça kal, son bir kez daha
Bakmaz mısın bana kırparak gözlerini tatlıca.

* * *

Hangi zalim, el böyle yazmış vay
Ki ben sürüleyim kucağından,
Ve gezineyim, ormanlardan, dağlardan
Gideyim yabancı evrenlere, düşe kalka.

* * *

Hoşça kal, istasyondan alıyorum
Ayrılık şarkısını söyleyen tellâlın sesini,
Ve görüyorum bizi biribirimizden acımasızca
Ayıracak olan buharlı lokomotifleri.

* * *

Ben gideceğim gözlerimi göğe dikmiş
İzleyerek sönmeyen yıldız tasvirini,
Sarılacağım değerli hatırana
Tatlı ve mübarek sözlerini anımsayarak.

* * *

Buselerinden yoksun kalmış, sürülmüş,
Dudağının yumuşak tadını yeniden duyacağım
Ve masum bir hayat sürerek,
Yeniden göreceğim büyük günü bekleyeceğim.

Levon Larents
Paris, 1907

DÜĞÜN

Ve o bir sabah bana şöyle dedi:
«Bizim köyün ıhlamurlarının koku yayan gölgesinde
«Dün gece insanlar oturmuşlardı öbek öbek, bağdaş kurmuş
«Saray hanendeleri, ellerinde musiki âletleri,

«Kendi şarkılarını katıyorlardı fenerlerin,
«Ihlamurların şaşırtıcı güzellikteki dallarından
«Serpilen parlak ışığına,
«Anamızla babamız, ve aşuğlarla hanendeler de köyün,

«Sıralanmış düzgün, güzel saçlı yortu görünümüyle
«Genç kızcağızlar delicesine bar tutuyorlardı,
«Ve yaşlılar bile gençlik günlerinin anılarıyla
Yeniden hayat bulmuş,

«Katıyorlardı kendi seslerini göğe yükselen haykırışlara,
«Eski Ermeni yortularındaki gibi,
«Altın ve inci yağıyordu
«Ihlamurların ak kokusu titreşiyordu havada...

«Geceyarısıydı; derin bir sessizlik kapladı
birden her yanı,
«kandillerin rengârenk mumlarını yenilediler hemen,
«Buhurdanın ateşi ile buhuru tazeledi kayyum,

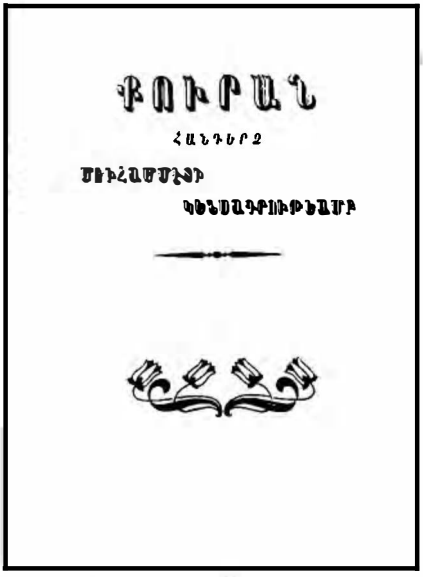
«Yaşlılarla bebeler, erkeklerle kadınlar
ayağa kalktılar saygılıca,
«Sarhoşlar bile ibadete dalmış, gizemsel
bir çehreye bürünmüşlerdi.

«Bir papaz elinde İncil, giysi ve haç
«Öne geçti gelinle güveyi beraberinde getirerek,
«Bağladı onların başına kızıl düğün bağını,
«Ve muganniler de hep bir ağızdan, söylediler
kutsal düğün ilâhisini.

O gelin bendim, alnıma bağlanmış güveyse sendin!».

Ve o bir sabah böyle anlattı rüyasını.

Levon Larents
Paris, 1908

ՔՈՒՐԱՆ

ՀԱՆԴԻՐ 2

ՄԻՒՀԱՄՄԷԴԻ

ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

Levon Larents'in 1911'de İstanbul'da basılan *«Hz. Muhammed'in Biyografisi ile Kur'an-ı Kerim»* adlı Fransızca'dan Ermenice'ye tercüme ettiği kitabın baş sayfası.

ՖՐԱՆՍԱԿԱՆ

ՅԵՂԱՓՈԽՈՒԹԵԱՆ

Adolphe Thiers'in Levon Larents tarafından Ermeniceye tercüme edilen ve 1911'de İstanbul'da basılan *«Fransız İhtilâli Tarihi»* adlı Fransızca eserin baş sayfası.

HRAND MATEOSYAN
(Alaverdi/Ermenistan 1935)

Hikâye ve roman yazarı Hrand Mateosyan, Erivan Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ni bitirdi*(1962)*. Kısa süre EDEBİYAT DERGİSİ'nde yönetmen olarak çalıştıktan sonra ihtisas için Moskova'ya gitti. *«Dağlarım Yukarıda Kaldı», «Portakal Kısrak»* hikâyeleri ile tanındı. *«Dağ Tepe Biziz»(1968)* adlı romanı filme de alındı ve Rus, Ukrayna, Bulgar, Macar vb. dillerine çevrildi. Hikâyeleri *«Ağustos»(1970), «Ekmek ve Söz»* (Moskova, 1974) ve *«Ağaçlar»* (Erivan, 1978) adlı kitaplarla topluca yayınlandı.

AĞAÇLAR

İyi değilsin, zavallısın, iyi değilsin, evladım, oğlum, ilk oğlum benim, umudum, değerlim; içinde öc alma duygusu yok senin. Dedenin, benim babam İşhan'ın, kan rengi, küçük bir atı vardı, o kadar küçüktü ki; orduya almamışlardı, başka bir at kendisini geçerse, öfkesinden patlar, derdi babam. Soluk soluğa gelir, ciğerleri hışırdar, burun deliklerinden ateş fışkırır, o küçücük gövdesiyle çatlardı kötülüğünden. Onun köpeği de öyle olacaktı, evlâdı da, tarlasındaki pancarı da, duvarın yılanı da öyle olacaklardı. Bilen kime sorarsam övüyor ve gülüyorlar – güya iyiymişsin, bulunçluymuşsun, ve o gülmeleri bıçak olup saplanıyor yüreğime, evlâdım, evlâdım. Babam, senin deden İşhan ne akıllı şeyler söyler, ne de düşünmeye vakti vardı, iş adamıydı, yer yanardı ayaklarının altında. Ama bir kez analığıma, yarım ağız, omuzunun üstünden ekmek parası fırlatır gibi yüzüne, ben söylüyorum ki, demişti, insan ne yutulacak kadar tatlı, ne de ağızdan dışarı tükürülecek kadar acı olmamalı. Seni yutmuşlar oğlum, yutuyorlar. Bulunç diyorsun, ama bulunç ne zaman buluçtur biliyor musun? Yırtıcı hayvanın içinde

olursan. Seninkisi bulunç değil, zavallılık. Bütün manastırlar İşhan'a Tanrı kadar müteşekkirdiler; biliyor musun niçin? Çünkü hepsine de zarar verebilirdi. Verebilirdi. Ondan gelebilecek tehlike şimşek gibi parladı manastırlardan Porçallu'ya, Porçallu'dan Kazak'a kadar herkesin üstünde, ve her an yıldırım olup patlayabilirdi istediğin zavallının başına. Onda kimse için patlamayan yalnızca iylikti, kimseye bir kez olsun iylik etmemişti. Herkese iyliği senin öbür deden, benim işverenim Avedik yapmıştır. Başkaları için arı mı beslemezdi, bağ mı kurmaz, balta sapı mı, boyunduruk mu yapmazdı? Evli kardeşinin yerine askerliğe mi, kardeşinin cezaevinde yatan oğlu için valinin yanına hizmete mi gitmemişti? Bütün köy için Tanrı'nın bir iyliğiydi. Ve biliyor musun ne demişti küçük kardeşi Kikor?«Nasıl olur da Sarkis için hizmete gidiyor, benim içinse elini kolunu bağlamış bir boyunduruk bile yapmıyor» demişti (bir ağaç kesme hakkına karşılık orman bekçisi Kikor'dan bir öküz boyunduruğu istemişmiş). İşte dedenin, benim işverenim Avedik'in aldığı doğru yanıt, sen onun bu iyiliklerinin başka bir yanıtı olabileceğini sanma. Onun atına kim «sağol» derdi? Yükü indirdiler mi, sırtını kamçılar (yük kendilerine, ter kokusu sahibine) yallah, defol! Bulunçmuş, bulunç da bulunç, bulunç da bulunç, içeriden bulunç, dışarıdan bulunç... O senin dediğin bulunç mu, yoksa çaputtan yapma kukla mı?.. Evladım, oğlum, derdim benim, işkencem, tedirginliğim, acım, yüküm. Kız görür, durup bakarsınız, gözleriniz dolar; oğlan görür, ağızlarınız açık bakakalırsınız, sayrı kuzu için ağlar, güzel dana için ağlarsınız – o sizin göğsünüzün altındaki erkek yüreği mi, yoksa sazı elinde halk ozanı mı? Deden Avedik'in uyuşuk, ağır ağır akan, uslu, hatta ne bileyim uslu mu, korkusuz mu o birazcık kanı nasıl olmuş da senin içinde maya gibi kesilivermiş; İşhan'dan almış olduğun o kudurmuş, sel gibi akan, durup dinmeyen, aldatan, yaltaklık eden, öc alan, şen-şakır hırsız Arnavut kanı, nasıl Avedik'in bir damla kanıyla kesilivermiş! Dizler ocağın karşısında gülümseyerek uyumak, dünyanın iyi olduğunu ummak, buna inanmak o kadar hoş mu? Keçi çalı arar, kurt da keçi. Keçi misin, çalı mısın sen? Kurt musun; keçi mi hangisisin? Ya bizi ya da öbürü. Yooo, beklemeyin cennetinizi boşuna! Gece manastırın çanları çalacak, çeşmesi şarkılar söyleyecek manastırın, diye, akşamleyin sizi yükleyip getirirler, yükünüzü kaldırır İsa'nın o akşamında ve gırtlaklarda teşekkür şişip boğar: «sağol Porçallu'dan gelen at, tüm bir kışlık ekmek getirdin çocuklarım için, borçluyuz sana at» derler, diye beklemeyin boşuna.

İnsan ve hayvan birbirinden bellekle ayrılır. Hayvanla insan arasında bellek vardır. Anımsıyorsan, yanıyorsun,insansın, hesapların var, tedirginsin demek. Anımsamıyorsan, nah işte açık tarlada otluyor inek, hiçbir şey anımsamadan, oysa danasını daha dün kesmişlerdi. Şu ağacın belleği varsa, seninkilerin de vardır. Seninkileri kesiyorlar, boğazlıyorlar, yoksun ediyor, alay ediyorlar. Kaçıyorlar belleklerinden seninkiler, ve yine yoksun kalırlar, yine, yine; yenide anımsamaz olurlar, çünkü alay edilmeye yumrukla, yoksun kalmaya boğazlamakla yanıt vermekten korkuyorlar... Sevgi diyorsunuz, seviyoruz diyorsunuz.Seviyorsunuz, çünkü ısırma, kırma, yoksun etme, kargıma erkekliği yok sizde; korkuyorsunuz kargımaya. Sevginizi mendil yapıp bağlamışsınız gözlerinize, çünkü gözleriniz açık bakarak kargımaya korkuyorsunuz, bizden görüp kargıdığınızı öldürürler, diye. Korkmayın, ölmek kolay değil, isteseniz bile ölmezsiniz; varsın bir kez de sizin

kafanızla birlikte onların yumruğu da ağrısın, bakalım bir başka kez vurabilirler mi! erkekçe dikilin bir, varsın sizi zorla büksünler kırılmayın, bakalım bir daha kırar, büker, yaklaşırlar mı?! Ateşi gözüne bassan, babam kırpmazdı gözünü. Bakardı babam. Bakar, görür, ve gözlerinin arkasında saklardı gördüklerini. Unutmazdı babam, pek çok şeye sahipti. Altın gibi, altın gibi, sakladığı o altınlar gibi bir göze çarpardı babamın belleği, bir de gizlenir, ama hiçbir zaman yok olmazdı, hiçbir zaman; ufacık gövdesinin bir yerinde saklıydı, ve yeri gelince babam, silinmiş kılıç gibi çekip ortaya çıkarırdı eski hesaplarını. İşte babam. İşte o seninkiler, işte benim babam; yasen hangisisin?

Ufak tefek zararsız şeyler anlatıyorlarsa babamın işlerinden... bu, onun pek tehlikeli olduğu içindir; kaşıyorlar, okşuyorlar, kendilerine tekme atmasın, diye. Kendilerinden birini soymamış, kendilerinden birini öldürmemiş, başlarına şimşek indirmemiş diye memnundurlar.Kediye ipi bağlayıp halının üstüne fırlatmış da, üst kattan öyle çalmış haltıyı. «Eeey, çocuklar, çocuklar, yakalayın şu tavuğu, elimden kaçtı»der, ve başkasının tavuğunu, başkasının kapısından, başkasının çocuklarına yakalatıp eve getirirmiş. Burada ineğini yitirirmiş, şurada; Marneul-'da, Gürcistan'da, buğday hırsızının boğazından yakalar «İşte ineğim, ineğimi buldum», dermiş. Bunlar hep olmuş şeyler. O Kirman halısı kardeşimin evinde, inekse kapımızdan yok oldu senin önünden, çünkü sen Avedik'in soyundansın, İşhan'ın soyundan değilsin. Kitap okuyordun, yitirdin ineği: «daha yeni şuradaydı», diyorsun. «Daha yeni, ne zaman yitti?». «Sabahleyin mi, yemek yerken mi, dün mü?». Çünkü senin için, buradakiler için zaman diye bir şey yok. Zaman, benim babam İşhan için yaratılmıştır. Kudurmuş köpekten nasıl kaçarsan, öyle kaçardı babam zamandan, ve yetişemezdi zaman onun arkasından. Her şeyi şipşak kısa bir zamanda yapıverirdi, kırlangıcın yuvasını şipşak yapıp, kuluçkaya oturup kısa bir sürede yavru çıkardığı, bir dakikacık uykulu gözle yuvasından asıldığı, yel soğumaya başlayınca da yavrularıyla birlikte göçe hazırlandığı gibi. Ne sandın ya! Şunun sürüsünü çalıp ötekine, bunun koyunlarını çalıp bir başkasına satardı. Sürü sürerdi hep Koşakar'dan Tovuz'a, Tovuz'dan Koşakar'a. öküzün birini Koşakar'ın o sürüsünden alakoymuştu, öbürü bizim eski öküzdü, benden ve kardeşimden de önce, bizim Beklar dedenin zamanından kalma. Bir öküzde kendisiydi, öküzlerle birlikte çekerdi kooperatifin taşlı sapanını.

İvan Arzumanov elini koymuştu onun zayıf omuzuna, çelikbakışlarını dikmişti sinirli alnına ve: «İşhan, seni daha asmadılar mı?». Babamın kaşları alnında oynamıştı. Uzun boylu değildi babam, kısaydı, ama kim görürdü onun kısalığını?!- Sıska, zayıf bir şeydi babam, ama kimin gözüne çarpardı ufacıklığı.Nerede olsa, nerede dursa, bulunduğu yeri kendisiyle doldururdu babam. Baba kuduruyor, kendisini gücün tutuyor Arzumanov'un eli altında, adamsa asıp asmadıklarını soruyor.«Niye asacaklarmış, ben kurutulacak armut muyum ki?!», diyor babam. Arzumanov kızarıyor, şişiriyor: «Asmaktan söz ediyorum İşhan, yani darağacına çekmekten». Evlâdım, oğlum... seni herhangi birşey için tutup götürür Koşakar'a sürüye, Tovuz'a koyunların arasına atarlar, ve İvanArzumanov asardı seni. Vururdun Arzumanov'un eline, Arzumanov da seni asardı. Halk susmuş, taşkesilmiş. Ter fışkırmış dedenin alnından ve: «Yooo Vanya (İvan), çalışma komitesinin benim için özel kararı var»deyip,elini göğüs cebine götürmüş sanki çalışma

komitesi gerçekten özel bir karar çıkarmış gibi. Vanya Arzumanov'sa başka şey söylemiş: «Ne o? Tabanca mı çıkarıyor,karar mı gösteriyorsun?». Deden de: «Yok canım, ben hiç Arzumanov'a tabanca çeker miyim?Kararı göstereceğim», demiş gülümseyerek. Eskiden nasıl insanlar bulunduğunu okul çocuklarına göstermek için, «Çalışma komitesi beni korumak için özel karar çıkardı», deyip gülmüş deden ve asılmış Arzumanov'un gözlerinden, yani ne istiyorsun benden demeye getiriyor. Ve Arzumanov, İşhan'ın o aynı omuzuna aynı eliyle vurup toz çıkartıyor ve gülüyor: «Sanki Toz'un amcası mısın ne?». Hem halk gülüyor, hem de Toz'un amcası Aro, yani zavallı Askanaz. Toz'ların kapısına yığılı gübre kadar altını vardı babamın gömülü, ama Toz'un Aro'su da gülüyordu, çünkü İşhan'ın artık belini büktüklerini, kafasına vurma zamanı geldiğini düşünüyordu. Çelik zor kırılır, ama kırılır, bakırsa bükülebilir ama kırılmaz. Sen olsaydın o gururlu omuzunu çekip çıkarırdın Arzumanov'un elinin altından ve gençlik yıllarının o çelik Arzumanov'u seni ararardı. Ama benim babam, yani senin deden İşhan öyle yapmıyor. Tozlu omuzunu öyle rahatça bırakmış ki, varsın vursun, toz çıksın, geçip gitsin diye. İvan Arzumanov gülüyor, halk da gülerek «İşhan kurtuldu» diyor. İvan öyle ağız dolusu gülmüyor, yarım yamalak, yarım ağız hi-hi; ne gülmeye benzer, ne de öldürme işaretine. Senin sinirli İşhan dedense, kendisini onun eli altında tutmuş: «yoo, benim çalışma komitesinden özel kararım var», diyor. Vanya Arzumanov, babası ve amcası yaşındaki adama Rusça, delikanlı diyor, belgeni bırak masanın üstüne, git delikanlı, diyor. Deden İşhan'sa, alnından buz gibi ter çıkarak, omuzu adamın eli altında durmuş, işi şakaya vurmak istiyor: «çalışma komitesinin özel kararı», ötekiyse: «tabanca mı çıkarıyorsun?».

Analığım diyor ki, sonra eve gelmiş, kapıyı kapayıp kendisini yere atmış boğazlanmış hayvan gibi. Ben görmedim, halk da görmemiş; halk yalnızca, «ben kurutulacak armut değilim ki, yahu!», bir de «çalışma komitesi beni korumak için özel karar çıkardı» dediğini kediyi haltya fırlattığını, veya başkasının tavuğunu, ineğini ve binbir şey işitmiş. Ve bu olmuş, bunlar hep olmuş, ama ben ne bileyim olmuş mu, olmamış mı. Ama Vanker - Agner - Hahdabad halkının bu dağ gibi adama karşı koyup onu bir yana attığını, kimse ne görmüş, ne de işitmiş. Yalnızca, başkasının tavuğu. Tüm Manats toplanmış alanda, ve İşhan, o hırsızlığa alışkın koltuk altı boş olara geçmiş halkın toplandığı alandan, çok üzgünmüş koltuğunun altı boş olduğuna, ve tavuk da o alandaymış, ve o ağzı açık duranların alanında: «çocuklar, çocuklar, tavuuuk...» demiş. Analığım diyor ki, eve gelmiş, yere atmış kendisini kesilmiş hayvan gibi, bağırmıyormuş, çünkü boğazı kesik, gırtlağı çıkmışmış ama, boynu koparılmış olmadığı için tekmeleyip duruyor, tekmeleyip duruyormuş boyuna.

Vanya Arzumanov niye mi gelmiş? Kaçak işler görmeye. Gelip işini bitirmiş, iki günlüğüne köy-kent geziyormuş. Bak, Tanrı'nın o tek tarafı ayrım gütmesi insanın yüreğini yırtıyor. Niçin birine, yılana birden gelen o aklı veriyor da, başkasını ağaç gibi biçimsiz, devinimsiz yaratıyor? Milis şefine haber geliyor ki, kaçak Koşakar dağında diye. Milis şefi milisleri silahlandırıyor, köylerden aklınca iyi silah tutan köylüleri de topluyor, ordu kurup Koşakar'a çıkıyorlar. Kaçak Koşakar'da. Dürbünle bakıyor milis şefi, kaçak açık yamaçta, koyunların yanında, çobanla birlikte yemek yiyor. Yamaç açık, milis açık yamaçta – kaçak, koyunların

yanında açık yamaçta, ekmeğin üstünden onlara bakıyor ve kaçacak yeri yok. Sıcak mı sıcak, koyunlar toplanmış, kaçak silahını çıkarmış yemek yiyor. Milis şefi dürbünü indiriyor, tüfeği omuzundan çıkarıp, kaçağın ekmeğinin tam ortasına nişan alıyor. Ötekiler, ateş etme diyorlar. Niye? diye soruyor milis şefi; bilmeyiz, ama ateş etme, tehlikeli, diyorlar. Siz bilmezseniz ben biliyorum, diyor milis şefi, o açık yamaçta, bu kadar tüfek karşısında, iki kişi nereye girecek? Ateş etme diyorlar öbür milisler. Milis şefi trak patlatıp, gürlüyor teslim olun, diye, bu kadar tüfek karşısında nereye?.. Kaçaksa vermiş kendisini koyunun arkasına. Vermiş de kaçak kendisini koyunun arkasına, koyunun arasından, arasından... o açık yamaçta, o kurşun gibi kunduralı, o zihni ağır işleyen, o zavallı... İşin içinde hainlik var diyorlardı, beş kişi elli kişiye karşı bir şey yapamaz... ve yakına yakına arkasından, Moskova'ya, Yerevan'a, Tiflis'e, Rostov'a, hep Arzumanov'a, çünkü sen olsaydın evladım, oğlum, ya kurşun koyuna değip zarar verse derdin, ya danaya değse de ayağını acıtsa, ya çobanın arkasına geçsem de kurşun çobana değse derdin... Eeee, babamsa şaşıyordu kaçağın o kesin aklına.

Arzumanov gelip, ortada hiçbir hainlik olmadığını anlatmış: ortada açık dağ var, koyunun durumunu görmeme aptallığı, bir de kaçağın koyunu siper alma gibi kesin aklı. O kaça ki, şimdi Arzumanov. Ne zaman gelmiş de giysisini değiştirip karışmış kaçağa, bilmiyorlar. Kaçaklıkta ne kadar kalmış, birlikte neler yapmışlar... ama bir gece kaçaklardan biri silahı alıp kırmış, biri teslim almış mavzeri boğazına dayayıp, getirmiş Manats'daki cezaevine. Ve Moskova'ya gitmeden önce, iki gün için, doğduğu yerleri dolaşıyor. Sesi gevşek, alçak ses; veremden diyorlar, ama veremden değil, bayağı sesini yükseltmezdi. Başkası olsaydı, bir şey söylüyorsan adamakıllı söyle ki işitelim, derdin, ama Arzumanov bu, dilini kıpırdatır ve taş kesilirler. Babama bir şey söylüyor. Ço iyi işitiyor babam, sırtı terliyor babamın ve soruyor: «Ne?». Arzumanov yeniden: «Asmak, İşhan, darağacına çekmek yani», diyor.

– Yüksek sesle söylesene be adam, halk işitsin de sevinsin.

Bir yandan söylüyor, bir yandan da gülüyor, ama yüreği patlamış. Analığım, onun tekmelediğini, boyuna tekme atıp durduğunu söylüyordu. Senin üvey anne annen, yani benim analığım, konuşurken aptaldı ama, aslında çok akıllı, özellikle de çok kurnaz kadındı. Ben onu sevmiyorsam, şunun için sevmem ki, beni yoksun bıraktı – ama kadını bununla ölçmemelisin. Analığım gidip değiştirmiş silahın yerini; sütunun içinden çıkarıp ahırın altına koymuş. Babam evden dışarı çıkmış, bakmış, görmemiş ve aşağı inmiş. Adımları, ay ışığının arasından geçiyor gibi sessizmiş. Evle ahırın arasındaki avluda durup bakmış, görmemiş; ve ahırın karanlık ağzı babamı çekiyor da çekiyormuş. At titremiş ve ısınmış içinden. Analığım taş kesilmiş, acaba üstüne ot doldurdum mu, kapladım mı, ot doldurdum mu? diye düşünüyormuş. Ahırdan dışarı çıkmış babam, durmuş ahırla ev arasındaki avluda, bakmış ama görmüyormuş. Silahı bulmamış. Analığım ölüm görüyormuş bu işin içinde, kulakları çınlıyor ve acıyormuş analığımın. Ahırın kapısı çekiyor da çekiyormuş babamı. Analığım orada parmakları ağzında donakalmış, at orada ısınmış içinden, babamsa evle ahırın arasındaki avluda duruyormuş daha, ve tüfek sütunun içinde değilmiş, ahırın altına koymuşmuş ve çekiyor da çekiyormuş avlunun sessizliğinde duran, ne bir şey işiten ne de bir şey gören

babamı. Hamazasp, düşünde babamı böyle görmüş. Kardeşine başka türlü anlatmış Hamazasp ama, bu Hahbatlı, düşünde babamı öyle durmuş görmüşmüş. Ölmüş babaları, değirmenci, ağacın gölgesinden güya ışıklı alana çıkmış da, onu gölgeye doğru çekiyormuş, gel yemeği birlikte yiyelim, diye... ve kendisi düş gördüğünü, babasının ölmüş olduğunu biliyor da, yine de babası ona asılıp gölgeye çektiğinde gitmiyor, gitmek istemiyor, canı sıkılıyor, gitmiyormuş, ama değirmenci boyuna çekiyor, İşhan babamız da Hamazasp'ı itiyormuş; git, babandır, çağırıyor git, git, diye. Babası asılıp ağır ağır gölgeye çekiyor, bizim babamız da itiştiriyormuş gitsin diye, sessizce fısıldayarak itiyormuş. Hahbatlı neden babamı böyle görecekti düşünde? Ne işi vardı babamın değirmenciyle? Hiçbir işi. değirmenciyi babam öldürmemişti ki, onunla birlikte çekeydi Hamazasp'ı gölgeye haydi, haydi diye. Değirmenciyi Ritso'ların oğullarının boğdukları, değirmencinin Hamazasp'ının da, Ritso'ların Arşag'ını Azerilere öldürttüğü ortaya çıkmış, her şey bitmiş gitmiş değil miydi? Şimdi yine babama gelelim. Gerçi babamla Hahbat arasında on - onbeş yıllık bir kan davası hikâyesi vardı ama, silinip süprülmüştü bu. Şimdi ne halam kocasını, ne de babam damadını anımsıyordu, arkadaş olmalarına karşın. Günah ağlayarak, borç ödenerek derler, herkes günahını ağlayarak öder, sen ki değirmenci, borcun yoktu ve bizim güveyin kan borcunu hükümet başkasından aldı, o da Sibirya'larda, ama sen mezarından dışarı çıkıp, Hamazasp'ını kendi mezarına çekiyor ve Arnavut İşhan'ı kendine yardımcı ediyorsun, sessizce bir şeyler fısıldaya fısıldaya, çekiyor da çekiyorlar ışıklı alandan değirmencinin gölgesine. Soğuk terler içinde kalkıyor Hamaz (Hamazasp' ve kardeşine düşünü anlatıyor, böyle böyle diye. Ama babamı, evle ahır arasındaki bizim avluda görmüş olmalıydı – al at bayılmış ve terlemiş, analığım çapanın yanında, elleri ağzında öyle durmuş, babamsa avlunun ortasında atmaca gibi sessiz kalakalmış, ahırın altında saklı tüfeğin imgesini görmekte. babam olduğu yerde yaylanınca, analığım çığlığı basmış. Saralının uyandığı gibi babam kendine gelmiş: «Ne o, karı?!». Ve yanıbaşında duran analığımı yeni görüp: «Ne olmuş bu ata, niçin terlemiş bu at?», demiş.

Ve oraya konuşarak – gülüşerek, kafaları biraz kızışmış, Arzumanov'lar geliyor. Hepsinin sırtında, ayaklarında kara deriden ceket ve pantolonlar, bir şeyler söylüyorlar cırcır böcekleri gibi. Geçerken, bizim evin önündeki avluya yakın bir yerde duruyorlar. Arzumanov duruyor, Arzumanyan'lar da onun dolayında duruyorlar, arkalarından da, onlardan biraz ötede Arzumanov'ların palyaçosu, soyumuzun güveysi, herkesin palyaçosu... nerede kebap yapılıyorsa dolayında gezinir, nerede rakı varsa orada durur; biraz ötede, bizim Vartuhi'nin kocası Askanaz: Aso. Vanya Arzumanov: İşhan be, diyor, demek çalışma komitesi özel karar çıkarmış, ha? Kurutulacak armut değilmişsin, öyle mi? Ve Arzumanyan'lar onun gibi öyle hi-hi-hi yarım ağız gülüyorlar, bizim Vartuhi'nin Askanaz'ı da zavallı zavallı gülüyor. Elinde ekmek, kamçısı kolunun altında, boğazında lokma, babam: kooperatifin işinden geldim, Vanya, kooperatifin işine gidiyorum, diyor. Ve Arzumanyan'lar gülüyorlar, bizim Aso gülüyor, analığım da kaşıyla gözüyle Aso'ya, ulan zavallı, vurdu mu kurutur seni, ne gülüyorsun? demeye getiriyor, ve analığın, Arzumanyan'ların azdan – çoktan anlayanına, çıkıp gitmelerini anlatmaya çabalıyor.

Bunu görmüş değilim ben. Senin Nanar yaşında bir kızdım, sırtımda fistanım

öküzlerin karşısında durmuştum. Bana bunu analığım anlattı, ve diyordu ki analığım, acınmış tüfeğin yerini değiştirdiğine. Tepeden tırnağa kara deriler içinde olanlar, cırcır böcekleri gibi cırlayarak, bir şeyler söyleyerek, gülerek alıp götürmüşler onu trenle Moskova'ya mı, Rostof'a mı göndermek için, ve iri dikişli ceketinin içinde kambur babam, ekmeğini çiğneyerek dışarı çıkmış avludan, deri ceketli sırtlarının arasından tükürmüş mü ekmeği, yoksa kamçısı kolunun altında, başı eğik kendi taşına ve öküzüne mi varmış, ne bileyim ben analığım anlatmış, ve tüfeği sakladığına çok acındığını söylemişti.

Babam beni, elimde kamçı, durdurmuştu boyunduruğun karşısında, öküzler ot yiyorlardı, önlerine ot atılmıştı ve hiç güzel bir güz değildi. Senin Nanar yaşında bir kızdım ben, koyaktan güzel bir tren geçiyordu, Vanya Arzumanov'un geldiğini biliyordum, ah Vanya Arzumanov beni uzağa, Moskova'ya götürse diye düşünüyordum; karısı birgün beni görmüş ve sevmişti: «Ne iyi çocuk, Vanya, öksüz», demişti, ve karısı kısırdı çocukları olmuyordu. Ninem kendi şalını başıma sarmış, kollarının altından geçirip belime bağlamıştı, o şal koruyordu beni. Yalnızca İşhan kör olmuş, benim öksüz olduğumu, çıplak olduğumu, o pis güzde dizlerimin açık bulunduğunu görmüyordu. Öyle çalışıyor ki, görmeye vakti yok. Kardeşimi çıraklığa vermiş bir marangoza, beni koymuş boyunduruğun önüne, çalışıyor, yüklüyor, taş çıkarıyor, taşıyor – öküzler bitmiş, geberiyorlar. Ama sonra, cezaevindeyken beni çıplak görünce ağlamıştı; cezaevine ekmek getiriyorum diye, beni karların içinde çıplak gördüğü için gözleri dolmuştu, eeey! Cezaevine girmeden önce iki altını vardı – ahırdan çıkarır ağacın altına gömer, bağdan çıkarır ocağın deliğine sokardı.

O altınlar onun değil, Tovuz'daki davar sahibiyle Koşakar'daki sürü sahibinindiler ve de onlarındır – onunkisi, iri iri dikişli bir ceket, iki el ve kokan bir ağız; o kadar – gelmiş sövüyor; sövdüğü gibi çalışıyor, çalıştığı gibi de sövüyor, gibi, gibi...

Seninkiler, senin buradakiler, baban, deden, amcaların sövmezler, ama onlar dünyadan ne anlarlar ki, ne sövsünler. Döversin, yoksun bırakırsın, boğazlarsın öküzü, yakınmadan öyle durur. Bari kötüleşseler, yerden bir taş kaldırsalar, uzaktan sövseler bari – hayır – boğazlamak istiyorsan boğazla, kesmek istiyorsan kes – ağacım ben. Seninkiler ağaç işte.

O alan - talan yılında, o çıplak güzün soğuğunda, becerebilen herkes, insansa, ağaç değilse, kışa güven içinde girebilmek için çalmalı çırpmalıyken, babanı davar güden yapmışlar, oysa kendisi davar güdücü değil, on-on iki yaşında çocuk – ağaç senin anlayacağın. Ve ağaç gibi de yalnızca bakıyor – ne saldırmak, ne ağlamak, ne de kaçmak hiç olmazsa, ne ses çıkarmak – ağaç gibi dikili bakıyor gözünün önünde davarları çekip götürdüklerine. Götüren de kim biliyor musun? Başına başlık geçirmiş benim babam. Ağaç, çalı, taş, Tanrı'nın tutsağı mübarek! Babam, senin babanın çalı değil, insan olduğunu görüyor ve: «Koca oğlansın, ne dikili duruyorsun, haydi yardım etsene, düşman geliyor». diyor. Tüm dünyanın bu kadar dili, bu kadar sözü içinde babam için yalan mı yok? Ama senin baban durmuş, öyle bakıyor. Hiç ses çıkarmıyor. Peki, bu korku mu, bulunç mu? Nasıl sona ermiş bu, biliyor musun? Babam sürünün içinde benim halamın, kendi Manişak kızkardeşinin öküzünü görmüş. Ve kalkıp tükürmüş babam – büyük olsun, çocuk olsun, insan bu kadar da zavallı olur mu? Tüüü: «Sen kimin danasısın be?». Onun danası

ki, kardeşi yerine on yıl için askere gitmiş, bilmem hangi Kazak Türkünü öldüren kardeşinin oğlu yerine valinin boyunduruğuna koşulup hizmet etmiş, ve dönüşünde İşhan'ın eniştesinin yani kendi kardeşinin ölümünü işitince öksüzlerin ve dul kadının kaygısı sırtına binmiş, inecek gibi değil, çünkü dayanacak bir bel arıyormuş onların kaygısı... ve daha Osep kardeşinin oğullarını ev bark etme derdi de var ne daha ne dertler çıkkabilir ortaya, ve kendisi geç evlenmiş, çünkü kendini değil, başkalarını düşünüyor, üstelik boşuna da evlenmiş, çünkü ondan doğacak ne olacak ki: kurbanlık kuzu, kırda bir ağaç, bağ korkuluğu – serçeleri korkutursa korkutur, başka da korkan yok, çocuklar başından şapkasını alıp götürdülerse götürdüler, götürmedilerse demek daha başında. He, halam kocalarından yana mutsuzdu; birini Arnavut Hahbatlılar öldürmüş, öbürü de burada harman yaparken, bir atın tekmesi altına düşmüştü – ama yanıyordu İşhan kızkardeşi için, Avedik buraya çekiyordu kardeşinin dul karısını, yem, inek, ahır kaygısını üstüne almıştı. Ya, Avedik'in oğlu, senin baban da o talan yılında, durmuş sürünün yanında, kendi davarlarını gözünün önünde nasıl sürüp götürdüklerine bakıyor. «Kimin danasısın sen, ha?.. İyi danasın, güneşimsin benim, kızım olsaydı sana verirdim... Tüüü». Ama ben vardım o zaman, senin Nanar kadardım, ninem başıma şal dolamış, kollarının altından geçirip belime bağlamıştı – o pis güzde beni o şal korumuştu. Babam taş yığıyordu Haçer'in eski mezarlığı altına, ben boyunduruğun karşısında durmuştum, koyaktan bir güzel tren gidiyordu Yerevan-'a, Moskova'ya, Tiflis'e, sevimli anacığım o mezarlıkta yatıyordu, tatlı anacığımı hiç görmemiştim ve ağlamam geliyordu.

Analığım iri baykuş gibi bir kadındı, bir yerde kanlı bir olay oldu mu uuu... uuu diye öten baykuş gibi. Bağın kapısında durmuştu: «Baban nerede?», diye sordu. Soğuktu, gece buz bağlıyordu, babam beni eve göndermiş, sen git, demişti, kendisi öküzleri koyağa götürmüştü sıcak yerde olsunlar diye. Analığım, «at ürktü» dedi. At birden cin çarpmış gibi olmuş, avludan dışarı kaçıp yitmişti karanlıkta. «Babanı niçin yalnız bıraktın, öldürürler babanı», dedi. Arzuman'ların oğulları içmiş geldiler, yolda analığımın karşısına çıktılar, tanıdılar ve güldüler: «Arzumanov'un öbür gelişine dek kocanın yaşamını bağışladı Tarbaslı, çalıştır onu». Analığım bir solukta, sanki sormuyormuş gibi, Vanya'yı gönderdiler mi? diye sordu. Gelenler içmişti, treni beklerken istasyonun kantininde içmişlerdi: «Gönderdik gitti, öbür gelişine dek». «Aldattılar, Vanya aralarındaydı», dedi bana analığım. «Vanya burada, köyde Vanya», dedi analığım. «Babanı öldürecekler; Vanya köyde», dedi analığım. Ama babam karanlıkta, ayak sesi işitilmeden geldi boğmacalı gibi ıhı ıhı öksürerek, ve analığım beni su getirmeye gönderdi. «At üstüne sakın bir şey söylemeyesin ha!». Nasıl bir şey söylemezsin? Ben daha bağdayken: «Tarbaslı, nerede bu at?», diye sordu: «Sana söyleniyor, at nerede?». Anlaşılan bir süre için başkasına verdiğini söylemiş: «Yalanınla birlikte başın da taşa çarpa, kime vermişsin bir süre için?».

Kabım doladursun, çocuklar toplanmıştı, bir şeyler fısıldıyor, birbirlerinin elinden bir şey kapıyorlardı; ne yaptıklarını anlamayıp korkuyordum... ayaklarım çıplak, öksüz bir kızdım – üstümdeki giysi ninemin sardığı şaldı... bir de baktım, bir kedi, yalımlar içinde pırt diye kaçtı. Üstüne benzin dökülüp ateşe vermişlerdi. kendileri yaktılar ve şuraya buraya kaçıştılar, ve o soğuk, karanlık köyde bir ben

kaldım bir de o kedi; şu yana vuruyor kendisini, o yana yapışıyor, kendi kendinden kaçmak istiyor... manastırdan yana gitti, mezarlığa doğru gitti, yitip yok oldu ortadan, ve bir de yalımlar içinde çıka gelip, çocuk gibi bir çığlık atarak geçti gitti. Kimin buğday yığınına girdi, nereye yitti, nerede söndü? İşitmez olmuş kulağım. Ölmüş olmalı diyorum ya, bakarsın ruh gibi, imge gibi, cin gibi gelir sürtünür. Durduğum yere yapışıp kalmış, kendi içime kapanmışım; ta ki ışıklı bir kapı, ninemin kapısı açılıp da Tarbaslının getirmiş olduğu üvey kardeşim dışarı çıkıncaya dek. İyi, dedim, onunla birlikte gideriz eve, ama o çocuk çeşmeye varır varmaz bağırdı, ve cin çarpmış gibi gürleyerek kaçtı gitti. Öyle olağanüstü bir şey de olmamıştı, bayağı korkak çocuktu, başkasının sesini işitmesin diye gürleyerek koşup gitti. Sarı, şaşı gözlü, zayıftı... «Neden korktun, kedi mi sürtündü ayaklarına?», diye soruyorum, soluğu kesiliyor ve sedirin üstünde ayaklarını altına çekiyor. Analığım: «anlıyor da, korkuyor», diyor ama, o anlamadan da korkar. Kendisiyle birlikte getirdiği çocuğu başka türlü nasıl savunabilirdi analığım? «Anlıyor da korkuyor» dedi, «sen ve kardeşin anlamıyor, onun için de korkmuyorsunuz». Hayır, benim ve kardeşimin korkmaya hakkımız yok – biz öksüzüz, bizi korkmaktan savunan, çatlak dudaklarımıza su veren, öksüz başımızı yumuşak ana kollarına alıp uyuyan, mezarlıkta yatıyor, o soğuk gecede bizi aç bırakıp gitmiş.

Analığım domatesli kaygana yaptı oğlu için, ama ben çocuk değildim, iyi haberi verdi bana: «Baban atı bulmaya gitti, öldürecekler babanı». «Kardeşin tez gelse de babanı bulmaya gitseydi, babanı öldürecek Arzumanlar». Kardeşim marangoz çırağıdır, bitkin bir halde gelmez o, aç kurt gibi gelmez, kedinin imgesi karanlıkta dolanmaz onun ayaklarına, hiçbir şey anlayan değil o: «babanı bulmaya göndereyim». Yukarıda Tanrı var ama; onun her şeyden anlayanı, yemekten tıksinip kustu: «soğulcaaan», diye. Tanrı soğulcan bırakmıştı onun kayganasına, çünkü aç bir öksüzün, üvey oğluyla kendi sararmışı arasına analığının nasıl bir ayrım koyduğuna baktığını görmüştü. Kardeşim geldi ve yaş kil gibi ağır oturdu. Gözleri kapanıyor. «Ne zırlıyorsun be? Bense ağlıyorum o soğuk toprağa basan ayakları için, sararmış, korkak, zayıf kardeşliğim için, o gecenin içinde taştan taşa düşen kötü babam, mezarlıktaki nur olası anam için. Ve kardeşim analığımın önüne koymuş olduğu o aynı kayganayı yiyor ya, önüne ağı koymuş analığım, o da aptalca yiyor, ve o zavallı sıska şaşı da bakıyor, yenlden yüreği bulanıyor, ama karnında bir şey yok ki dışarı çıkarsın, olanı; bir yüreği bir de korkulu gözleri... Kaldı ki, o korkunç soğuk gecede, yoğrulmuş kil gibi ağır, sarsılmaz bir kardeşim varken ne diye ağlıyoru sanki. Dışarıda ölüm korkusu beni sarmıştı ama, hiçbir sığınacak şeyim yoktu ki çığlığı basaydım; şimdiyse, kardeşi yanımda olduğu halde ağlıyorum, ne diye sanki!

Bir de analığım ellerini dizlerine vurup bayıldı: «Kan, kaaan, kaan», diye. Vurulmuş kuş gibi sessiz ağzını açıp kapatıyor, ama ben, İşhan'ı öldürdüler, İşhan'ı öldürdüler dediğini işitiyorum. O kadar da bulunçsuzluk olmaz – kardeşim kardeşliğimi korkuttu. Aynı yaştaydılar, ama biri, bir avuç büzülmüş kişi, öbürü yaş kil. «Ananın karnına cin girmiş», dedi. Ve o, karanlık evde, tam öyle de görülyordu; cin lambanın dilini sallayınca... kayıp sustu odanın köşesinde... girdi Tarbaslının karnına. O anda «pat» deseydin, kuruyuverirdi zavallı çocuk, onun için de bir Tanrı var, ve de anası vardı başının ucunda, onun anası benim için

analıktı, onun içinse ana; onu koruyacak, onun korkusunu gizleyecek, onun için daha kız beğenmeyecek, kız seçtiğinde de saçını yola yola, öve öve kendisine boyun eğdirecek... banaysa, ninemin sardığı şalyeter de artardı bile, çünkü öksüzün derisi kalın olur. O şalla durmuşum.

Bir de İşhan:

– Ver, ver, ver, veeer Aso, ver, hay ben seni doğuranı... ver!

Evet, öbür gündü; öbür gün veya o günlerden biri. Atı bulup getirmiş, bağlamıştı, kardeşim de çıraklığa gitmişti, kardeşliğim bağda korkuyor ama, İşhan'dan korkusundan gelip de anasının eteğine sarılamıyor, analığım yine bağın kapısında: «İşhan'ı öldürecekler, öldürecekler İşhan'ı»; boyunduruğun karşısında, öküzlerin önünde durmuş titriyorum ben, benim o azrail babam taş yığıyor. Yığıyor mu? Yanıyor da yanıyor – Arzumanov yakmış bırakmış onu...

Bir de elinden taşı bırakıp, iki büklüm:

– Ver, ver, ver, veeeer Aso, hay ben seni doğuranı, veeer!

Bir de baktım, iki kutsal taş arasından bir tüfek titriyor – titremiyor da sallanıyor. Hani kartal daldan uçunca dal nasıl sallanırsa, iki kutsal taşın arasında tüfek de öyle sallanıyor. Kimse o, yüreği uçmuş göğsünden ve tüfek düşüyor elinden. Meğer Toz'un yaşlı Askanaz'tymış, bizim Vartuhi'nin kocası.

– Ver, ver, ver, veeeer... ve öyle iki büklüm yürüdü babam.

İyi yer tutmuşsun, vur Aso, vur, ben seni doğuranı... vuuur!

Aso durmuş ve tüfek sallanıyor elinde.

– Ver Aso, ver, korkma ver! Ben seni gönderenin anasını ki, sana umut bağlamış, ver Aso...

Tüfeğin ucundan tutup, haçların arasından çekti çıkardı o zavallıyı ve tüfeğin sapıyla sopa gibi kaldırdı kendi iki boyundaki adamı, ve tüfekle ayakla, veriştirdi söve söve... İşhan yok mu sandın? İşhan yitmiş mi ortadan? Ve söve söve, yallah köye. Git de gönder, demişti Tarbaslı, varsın gebermişe sahip çıksınlar, geberir de yazık olur manastırlara, soytarısız kalırlar sonra.

Ben görmüş değilim. Durmuşum öküzlerin önünde kağnının karşısında, o zavallı orada inliyor hasta hayvan gibi, tekerleklerin altına taş koymuşmuş İşhan, öküzler bir yana atmışlar, taş yok tekerleklerin altında, boyunduruk şimdi kayar, öküzleri de beni de altına alır kara bahtımla birlikte, ve taş kesilmişim öküzlerin karşısında. Kenti geçip öterek tren gidiyordu Moskova'ya, ve yüreğim bana Arzumanov'un işi yok İşhan'la ve o zavallı Aso'yla, diyordu, ve yüreğim bana, ah ne olurdu, diyordu, o Arzumanov beni kendi iyi karısının yanına, Moskova'ya götürseydi de, böyle dikili durmuş olmayaydım boyunduruğun karşısında. Sonra benim kendi evim barkım olunca, analığım, onların o kör altınlarında benim umudum ve gözüm olduğunu sanmış. Babam şuraya buraya vurmuş kendini ve uyumuş.

Analığım:

– Gözünü hele bir dakika yumsun da görsün, diyor. Babam: «hıh», demiş «eli tüfek tutan bulmuş – bir eliyle şalvarını tutuyor, öbür eliyle...» ve bir dakika dinlenmiş.

Hayır, bunu Askanaz'ın anası Voski geçiyorken söylemiş; iyi, zavallı bir kadıncağızdı, benim şişmiş ayaklı öksüzlüğümü bir o görüyordu, ama elinden ne gelirdi ki, Tanrı'nın günü şundan bundan ekmek ödünç alırdı, ara sıra verir, çoğu

zamanı da vermezlerdi, çünkü ödünç istiyorduysa da bu, dülpedüz dilencilikti, hem kim yerdi onların pişirdiği ekmeği? Geçerken babam: «Haçer mezarlığındadır, haydi gidip getirin sizin eli tüfek tutanı, bir eliyle tüfek tutuyor, bir eliyle şalvarını», demiş. Başını bir dakika yastığa dayadı, diyor analığım, bir dakika dinlendi dinlenmedi, ve yılan sokmuş gibi fırlayıp:

– Amanıu, Cıknavor mağarası, dedi.

Analığım dışarıya koşup, doğru ninemin yanına gidiyor:

– Anneciğim, Cıknavor mağarası dedi, eyvah anneciğim, Cıknavor mağarası!

Cıknavor mağarası denen yerde, benden ve kardeşimden çok daha önce bir kurum olmuş, ve halk korkuyor bundan söz etmeye, kim bundan söz etmişse öldürmüşler, kim konuşursa bir felâkete uğruyor, başı belâya giriyor.

Ninem analığıma:

– Tüfeği saklamayasın ha, diyor, bulmuş düşmanımı, sakın yolundan şaşırma İşhan'ımı.

Resim seyreder gibi gözünü bir an kırptığında görmüş ki babam, Hahpatlı taşın üstünde oturmuş kulak veriyormuş, ne zaman İşhan'ın yaşamı trak edip patlayacak Manats koyağının sessizliği içinde, diye. Toz'un Askanaz'ının eline tüfeği vermiş, kendisi de Hahpat'tan inmiş Cıknavor mağarasına, oturmuş taşın tepesine, ateş edilmesini bekliyor. Pis bir güz. Ağaçlar çırıl çıplak, kara karga uçuyor, dağların doruğuna kar oturmuş, koyaklar sessizlik içinde – manastırda ceviz kırsan dişinle, Hahpat'tan işitilir.

Ninem anlattı. Hepsi geçip de, bütün bunları bilmem dolayısıyla başı belâya girmeyecek olunca, saçını tarayarak, örerek, ağlayarak, ninem anlattı bana. Dedem kilisede okurdu, ninemin, onun karısının kutsal kitabı vardı. Kızı, halam Manişak Hahbat'ta dul kaldıktan, ve kilisede okuyan kocası öldükten sonra, halam, karalar giyip girmiş eve, sessizce kendi ölümünü beklemeye koyulmuştu, ama uzun yaşadı, ve bu ışıklı dünyada bütün olup bitenleri bilirdi – kim kimi yoksun bırakıyor, kim kimin karısını kapıyor, ki nerede pusuda bekliyor, kimin malı boğazlanacak, hangi bilinmeyen yerden kime kurşun yağacak. Hahpatlı bizim güvey, halam Manişak'ın kocası... adını söylemişlerdi, unutmuşum; bu, kardeşimden, benden ve analığımdan önce olmuş, nur olası anam daha gelmeden önce... Hamazasp'ın adını doğru anımsıyorum, bütün manastırları, Agner'i, Büyük taş'ın ötesindeki kara evlekleri koşarak geçip, Hahpat'a doğru bağırıyordu:

– Hamazaaasp... Hamazaaasp... Hamzooo... Hamazaaasp... Hamaaaz...

Kağnının önünde, öküzlerin karşısında durmuştum ben. Elimde ince bir değnek vardı. Tekerleklerin altına taş koyulmamıştı, İşhan'ın yüklediği kağnı, öküzlerin başlarını koyağa doğru çekiyor, öküzler de kağnıyı şuraya buraya çekiştirip duruyorlardı. İşhan beni öldürür, diyordum. Kente inîyim, sorup soruşturup bulayım kardeşimin çıraklık yaptığı yeri, diyordum, el ele verip gidelim kurtulalım şu İşhan'dan, manastırlardan, şu analığımdan. O zavallı orada inliyordu, bir de baktım kalkmak istiyor, sıska ilkyaz hayvanı gibi sırtını dikiyor, ama kalkamadan yine düşüyor. Sonra oturdu. Oturup, öyle bakıyor. Bakıyor, bakıyor... ve görmüyor, «yaa», diyor kendi kendine, «yaa». Sonra beni gördü.

– Can kuz?..

Sonra ağladı, çocuk gibi hıçkırdı.

– Gördün mü ne yaptı bana baban?

Ne yaptı? Daha ne yapacaktı?

– Ne ayıp biliyor, ne korku... – ve ağlıyor, kımıldamak istiyor, ama içi acıyor ve ağlıyor.

Tekerleklerin altına taş koy, dedi, koydum ya, ne çıkardı senin Nanar'ın koyduğu taştan! Çocuk gibi yerde sürüne sürüne, oturmuş durumda sürünerek, kendisi geldi tekerleklerin altına taş koymaya. Ve çirkin çirkin ağlıyor, çocuk gibi ağlıyor. Ve daha öküzleri çıkaracak, öküzlerin çeneleri altında oturup, bağlarını sökmek için canı çıkacak ve İşhan'ın bırakmış olduğu bağları gevşetemeyip ağlayacak, öküz daha ayağını ezecek, ve o inleyecek, ve bağıracak acıdan; işte bunun için diyorum ki, bulunç, yırtıcı hayvanda güzeldir, ve çaputtan adamın bulunçu sümüklü bir şeydir.

Kara evleklerden birden bir karga kalkması yükselircesine, tüfek patlamış gibi bütün manastırlar dışarı dökülüdü ve geldi. «Hamazaasp, Hamazaasp, Hamazaaasp». İşhan atın kıçında geldi geçti, baktı görmedi, döve döve atı geçti gitti. Ölüm kördür, kimi erek almışsa yalnızca onu görür, kör bir taş gibi fırlayıp, birinin tepesinden uçar, başkasına çarpar. İşhan yalnızca Cıknavor mağarasını ve mağaranın yanındaki taşın tepesinde oturan Hamaz'ı görüyordu.

– Hamazaasp... Hamazaaasp... söyleyin Hamzo'ya kaçsın... Hamaaaz...

Ürkmüş sürü gibi koşuyordu halk o evleklerden. Bıkmıştı halk hırsızlıktan, ihanetten, kırımdan –«Hamazasp». Agner'den bunların sesini alıp, Hakhbat'a doğru sesleniyorlar.

– Söyleyin Hamzo'ya kaçsın... Hamazaaasp, Hamazaaasp...

Ben de gitmek istiyorum, bağırmak, koşmak... Cıknavor mağarasında ne verecekler ki bana, ben öksüzün başına ne gelecek kim bilir Cıknavor mağarasında... ama o zavallı orada didinip ağlıyor, öküzlerin çeneleri altında titriyor ve ağlıyor... İşhan'sa onu görmedi bile, baktı, görmedi, çekip gitti. Halk da onun ardından. «Söyleyin Hamazasp'a... Hamaz'a...». Söylenmiştir Hamaz'a. Kendisine düşünde hem babası söylemiş, çok daha önce de kendisi söylemiş kendisine birgün İşhan gelecek, diye. İkisi de demiryolu döşeme işinde çalışmış, sonra da birlikte Kazak cephesinde bulunmuşlardı... ve o kadar zaman hep birbirlerine kulak vermişlerdi. Babam onu anlamıştı, o da babamı. Agner'in şurasında Hahbat'ın burasında halk durmuş, su ağzını kesmişsin gibi – Cıknavor'un yanındaki taşın tepesinden, Hamazasp vurup öldürüyor babamın atını ve tüfeği saklayıp bağırıyor: «İşhan, esirgemem seni, yaklaşmayasın», diye. Babam sağır bir taş gibi koyağa düşmüş ve ölümün ve baykuşun düşle karışık kanat çırpması gibi çıkmış Cıknavor'un tepesine. Hamazasp böğürerek kaçmış yamaçtan yukarı düşe kalka.

Vermiş kendini Hamazasp Hakhbat'a doğru. Manastırın kapısını papaz içeriden kapatmışmış. Kapısında manastırın, babamın attığı kurşun izi var. Papaz içeriden: «Seni Tseğ'de kurtarırsa Hovhanes Tumanyan kurtarır», demiş. Babam bir yana çekilip bir kurşun da değirmencinin evine atmış – Hamaz'ın kardeşi köpürmüş; ne var ki, kardeşi suçsuz, çünkü bir ailede kavga çıkarma işini Tanrı kardeşlerden birine verirse, öbürünü kuzu gibi temiz bırakır. Bu şeyleri ninem iyi bilirdi, kocası kilisede okurdu ve de evinde kutsal kitabı vardı. ninem analığıma: «Cıknavor mağarasında İşhan'ım bulmuş düşmanımı, sakın oğlumu yolundan

şaşırtmayasın», demişti.

Halam Manişak Hahbat'ta gelin olmuştu, yanında uyuyan ilk çocuğu, on altı-on yedi yaşında gelin olmuştu. Kurnazlık nedir bilmeyen kocası – adını anımsıyamıyorum – ayağı hafif, yakası açık, sabah erkenden değirmen koyağı yamaçlarına ceviz silkmeye gitmiş. Gelin de, çocuğu kucağında, sonra gelecekmiş. Çocuk, topladıkları cevizlerin arasında oynayacak, kendileri de toplamaya devam edeceklermiş. Bir de gelin gelip ne görsün?! Adam ağacın altında, kanlar içinde, ölü yatıyormuş. Kocadan yana mutsuz kadındı halam Manişak; buradaki kocasını da, senin dedenin Agop kardeşinin atı öldürmüştü o eski, mutlu eylül ayının gürültülü harmanında. Bütün dünya şenlik içindeyken, biz kara yastaydık.

Şöyle olmuş: çıkmış ağaca, duruyor üstünde; neredeyse silkecek ağacı, kuru cevizler yere düşüp şıkırdayacak. Koyakta, yapraklara basılınca hışır hışır sesler çıkaran süslü, güzel bir güz. Seyrek saçlı, mavi gözlü bir delikanlıymış kendisi, şaka edermiş hep, korkakmış. Şakaya vuranların hepsi korkak olurlar, ciddi veya üzgün, veya ağır görünmekten korkarlar, hoşa gitmemekten korkarak şaka ederler. Tam silkeceği sırada ağacı bir de ne görsün? kazaklar karşıki yamaçta, taştan taşa, çalıdan çalıya Cıknavor mağarasını kuşatıyorlar. Koyaktaki yolda, değirmenin yanında bir furgon duruyor, mağarının altındaki patikada değirmenciyle oğlu Hamazasp durmuşlar, Kazak ordusuysa, çalı çalı, taş taş bütün yamaç boyunca Cıknavor mağarasını kuşatıyor. Orada eski kitaplar buldular, neler olmuştu orada ve neler olmadı. Kazak ne bilsin Cıknavor mağarasının ne olduğunu; değirmenci ve Hamazasp onları getirip yeri göstermiş, kendileri bir yanda durup, delikanlıları nasıl kıracaklarını seyre koyulmuşlar patikadan. Kırdılar, çıkıp gittiler ve şimdi sessizlik içinde koyak, düşte gibi. Değirmenciyle Hamazasp bir de bakıp ne görsünler! Ağacın üstünde biri, korkudan taş kesilmiş bakıyor. Gelip kandırıyor, ağaçtan indirip bir şeyler bir şeyler konuşuyor ve taşla kafasına vuruyorlar. Tamam. O güzel değirmen koyağı... ve ceviz ağacının altında, kanlar içinde, ölmüş koca.

Koyaktan, değirmenin kapısından Hamazasp sorar: «Kız sen kimsin, kim o ağaçtan düşen», sanki kendisi kimi öldürdüğünü, kucağında çocuğu, kimin dili tutulacağını bilmiyor gibi! «Bu delikanlı bu ağaca çıkmışsa hani silktiği cevizler? Yok, ağaca çıkmadıysa niçin altına düşmüş?». Bunu İşhan soruyor ona. Kendi kendine böyle soruyor ve değirmene, Cıknavor mağarasına, Kazakların furgonunun bulunduğu, koyaktan geçen yola.

Ninem analığıma:

– Ne Arzumanov, ne de Aso. Hamazasp, değirmenciyi İşhan'ın öldürdüğünü öğrenmiş, git çıkar tüfeği.

– Hamazasp, Ritso'ların Arşak'ını Kazaklara öldürtmeye kalksaydı... Ritso'ların Arşak'ı öldürmez miydi değirmenciyi? Şaşırmıştı analığım.

– Niyeymiş? Değirmenci ve oğlu Hamazasp Ritso'lardan kimi öldürmüşlerdi ki Ritso'lar değirmenciyi öldüreydiler. İşhan'ın işi. Onlar İşhan'ı, İşhan da onları.

Ritso'ların Arşak'ını Porçalu Kazakları öldürmüşlerdi. Hamazasp katılmış değildir Arşak'ın öldürülmesine; İşhan'ı şaşırtmak için karıştırıyor kendisini araya Hamazasp.

Babam, o Hahbat'taki Arnavut köyünde dolaşırken değirmencinin evine bir el ateş ediyor. Hamaz'ın kardeşi sedirin altına giriyor. Korkak mı korkak, dağ tavşanı gibi atıyor yüreği... İşhan'dan da korkuyor, kardeşinden de... çıkmıyor sedirin altından... söylüyor, kandırmaya çalışıyor, çekiyorlar, bana mısın demiyor,

taş kesilmiş, çıkmıyor, çıkarıp öldürürler diye korkuyor. ninem, onun o yumuşak yüreği için de ayrı ağlardı. Ninem bir yandan saçını tartıyor, bir yandan da acı acı şarkı söyleyerek ağlıyordu ölmeyi hak edecek hiçbir şey yapmamış olan o zavallı delikanlı için; onun tek suçu, rastgele ağaca çıkıp, değirmenciyle oğlu Hamzo'nun ne duruma düştüklerini görmüş olmasıydı...

... Ve o değirmencinin zavallı Hamaz'ı turp yemiş, şimdi geri kusuyordu, İşhan'ın önünde ciğerlerini dışarı veriyor da veriyordu ve taşlı Çatın dağında bir taş yoktu onun için ki, arkasına geçeydi, ve yer yarılıp da onu içine almıyordu – gözlerini, kulaklarını sımsıkı kapatsa da işitmeseydi İşhan'ın sarsırlışını... Ve İşhan'ın atı üç gün üç gece kan yitirmiş, inlemiş sızlamıştı çakalların ve kedilerin arasında, ve Agnerliler İşhan'dan korkarak, öldürüp de kurtarmamışlardı atı o ağız komadan... ve Hamaz'ın anası boynu eğik babamın karşısına gitmiş: «İşhan'cık, Hamaz üç gün senindi, şimdi vermez misin oğlumu ki, eğilip de ağlayım üstüne, oğlum şimdi de mi benim değil?», deyip, anaca direnmiş yüzüne karşı – ah kan içen... ve bizim öküzler mezarlığın yanında boyunduruğa girmeyi bekliyorlardı; bir gün, iki gün, üç gün, sonra Koşakar'dan getirdiğimiz öküzümüz bizim gerçek öküzü kandırmış, senin bunlarla işin yok, gel ben seni iyi bir yere götüreyim diye, ve çekip götürmüş ve dağlardan ve koyaklardan geçerek eski Koşakar'a gitmişlerdi – sıcak koyakta oturmuş, dingin dingin geviş getiriyorlarmış, görünce başını eğmiş, sessiz bakmış. Bütün bunlar üstüne ve benim öksüz başım üstüne ağlıyordu ninem ve acı acı şarkı söyleyerek anlatıyordu. Ve kutsal kitaptan okuyor gibi: «Oğlum düşmanımı bulmuş, sakın yolundan saptırmayasın oğlumu», diyordu.

Babamın kurşunu manastırın duvarını deler delmez, papaz içeriden: «Seni Tseğ'de kurtarırsa Hovhannes Tumanyan kurtarır», der. Hay ben senin o kara kafanı gömeyim! Hovhannes Tumanyan orada yetişmiş dikili ağaç mı, kutsal taş mı ki, siz o boş yüreğinizle kovuculuk ve itlik ve ihanet edesiniz de, tüfek gözünüze tutulur tutulmaz hemen gidip arkasına giresiniz. Hovhannes Tumanyan manastır mı? Hovhannes Tumanyan ozan, kendisi de İşhan da aynı Çoban'ların torunları. Çoban'lar İşhan'ın ve Hovhannes'in dedeleri, Çoban'ların oğulları da İşhan'ın dayıları, dayı oğulları; Hovhannes Tumanyan o uzun boyuyla duracakmış İşhan-'ın yolunda: «Neyse, olan olmuş», diyecekmiş. Sizin o kötülerin acısından büzülmüş Hovhannes Tumanyan, bir avuç deri kemik kalmış, Rusya'larda can vermekte onların o ince yorganı altında; Rusya'da kalın yorgan yok, diyor; onların yorganı, diyor, incecik bir şey ve asker kaputu. Kötülerin iyilerin acısından Tumanyan Rusya'larda ölüyor, seninkilerse yaşıyorlar burada: deden, benim işveren Avedik, kardeşi Harutyun, hani Agop'un atı tekmelemişti, Osep – tarlada üşüyüp de eve gelip ölen, Yesayi'yi sular, Avedik'i de yaşlılık götürdü; sizinkiler kahramanca, anılmaya değer biçimde ölmediler... hepsinin başında da yüz bilmem kaç yaşında Ohannes babaları. Ağaçlar gibi yaşar, ayak üstü çürürler. Dünyanın ne kötüsünü anlarlar ne iyisini – ağaç, çalı, ne deyim, boyunduruk öküzü, ne deyim ot gibi yaşarlar; kötünün iyinin acısını duymazlar, kimin boyunduruğu olursa olsun koşulurlar, ekmek verenin ekmeğidirler, boyunduruğa koşanın öküzüdürler, baltacının ağacıdırlar.

Çoban'ların oğulları ateş ediyorlar, o da kendini, ürkmüş yırtıcı hayvan gibi veriyor sizinkilerin koyağına doğru. Tarbas'tan da analığımın kardeşleri ateş ediyorlar. Yamaçtan yamaca sıkarak kurşunları bağırıyorlar – o atıyor kendini sizin ormana doğru. Tseğ'deki papaz: «Koşakar ormanına at kendini, ormanlık yer orası, ya kurtulursun ya da kurta yem olursun», demiş.

«Orman orası, kurtarırsa Koşakur ormanı kurtarır seni»... ama orman ve ağaçlar kurtarmazsa Avedik'in koyunları kurtarır. Avedik'in çok koyunu yoksa da, Avedik'ler kendileri koyun, dal aralarında kurtulursun. Halam Manişak, öksüzleri eteklerine sarılmış olarak çıkar kardeşinin karşısına. «Olan olmuş can İşhan, ben unuttum, sen de unut gitsin». Ve deden Avedik, boynu eğik çıkar babamın karşısına ve ağzında konuşacak, dileyecek dili yoktur, çünkü ardan, ağaçtan, baltadan ve öküzden nasıl insan dili öğrenmiş olabilir ki... Sonra deden Yesayi. Sonra deden Harutyun. Sonra onların babası Ohannes kör kör, kör kör, elinde değneğiyle çıkar İşhan'ın karşısına, «Ne oluyor ki Avedik, iyi görmüyorum». Bir de senin baban: Erkeksin be, tüfek işletsene, şunların arasında!

Niçin, ha? Niye... bu kadar bağışlama, bağışlama, bağışlama, bağışlama, unutmak – Ne diye? Bu kadar kötülük, böylesine bağışlama, bağışlama, bağışlama, bağışlama, unutmak; bağışlama, bağışlama ve bu kadar kötülük. Suçlu kim? – sensin oğlum, evladım, umudum, derdim, işkencem benim, sensin suçlu.

«Hay senin...» – babam ormanı tutuyor ki, öbürü dalmasın, diye ve orman boyunca onunla birlikte yükseliyor. O da, karşıki açık yamaçtan ırmak boyunca yukarıya... Tarbas bağlarından sonra hani koyak daralır ya, daralmasıyla babam ve o birbirine yaklaşınca, orada bağların üstünden ateş ediyor babam. Çifte çeşmenin yanından geri çeviriyor onu. Babam onu kovalayarak getirip Cıknavor mağarasına sokmak istiyor, ama Çoban'ların domuz güdücüsü Plker Tepesinden çekip vuruyor, öldürüyor. Kaçıp Tarbas değirmenlerine gizleniyor. Babamın onu öldürmek niyetinde olmadığını söylüyorlar. Babam onu, patlatıncaya dek kovalayacakmış diyorlar. Bir hayvan ağılansa, bir adamı yılan soksa o kadar koştururlar ki, canı çıkar, ama terle birlikte ağı da dışarı verir ve insan özgür, hafif, düşünde uçuyormuş gibi olur... – ama bizim dayıların domuz güdücüsü değirmenlere kaçıyor. Çoban'ların mavi gözlü oğulları gülüyor ve babama: «Adama yazıktı da, yüreğinde o korkuyla daha ne kadar yaşatacaktın?», diyorlar.

İşte böyle.

Ve sonraaa – babam iki büklüm oluyor, kamburlaşıp küçücük bir tepeye dönüşüyor... tepecik, taş, ağaç kütüğü, basamak oluyor Arzuman'ların Rupen'inin ayağı altına, ve: «Ver ayağını, bin atına, uç git», diyor. Rupen'se ağır, kurşun gibi bir erkek ya, besili gövdesini at gücün taşırdı, nasıl uçan bir attı; ama deden iki büklüm olup kendisini taş yapmış onun için, bir ayağını, iki ayağını basıp, eğeri tutmuş durumda çabalasın da çabalasın dedenin üstünde ve binsin ata, diye. Bunu bana sen anlatmıştın. Sen görmüşsün İşhan'ı. Rupen ağırdı, evet... evlâdım, oğlum... ama o benim babam. Evet, iki büklüm olup taş kesilirdi babam onun ayağı altında, ve: «Ver, ver, ver!.. Ver haydi, ver ayağını ve uç!», derdi. Yaşam bu, oğlum. Yaşam bu; ben babamı savunmuyorum, ondan hiçbir yarar görmüş değilim, cezaevinde ayaklarımın çıplaklığına ağladıktan sonra da kundura almadı bana, onun bana yararı, sende coşkun, kin dolu kan olmalıydı – olmadı, o da olmadı... ama sorarım ben: iyi mi seninkilerin, senin buradakilerin ne iki büklüm olmaları, ne yükselmeleri, ne de yaşamaları? Uyuyorlar, usludurlar, tembeldirler; boğazlarsan boğazla, boğazlamadıysan, demek ayaktalar; şapkalarını başlarından alıp götürdüysen götürdün, götürmediysen demek daha başlarındadır.

Hrand Mateosyan

HOVHANNES MELKONYAN
(Ani-Bemza/Artik 1937)

Yazar Hovhannes Melkonyan, Erivan Devlet Üniversitesi'ni bitirdi. AVANGARD, HAYRENİKİ TSAYN, KRAGAN TERT, KARUN gazetelerinde çalıştı. 1958'de Ermenistan Yazarlar Birliği sekreterliğine atandı. 1961'den itibaren gazetelerde düzyazıları yayımlandı. kitap halinde yayınlanan eserleri: *«Karavan»* (Kervan/1971), *«Heravor Hoği Tsaynı»* (Uzak Toprağın Sesi/1973), *«Hartsakannutyun»* (Soruşturma, 1977), *«Mor Tsaynı»* (Ana Sesi, 1980), *«Hişoğutyan Taşd» (Bellek Alanı) vb. Krikor Çalikyan'la «Hayr Donabedi Menakhosutyunı»* (Baba Donabed'in Monologu) adlı tiyatro oyununu yazdı ve bu oyun, Erivan Dram Tiyatrosu'nda temsil edildi*(1973)*.

TAŞLAR

Bizim banliyönün ekmeğini genellikle geç getirirlerdi. İlkin kentin dükkânlarına dağıtırlardı. Savaştan önceye kadar böyleydi. Ama savaşın başladığı 1941 yazının sonlarına doğru bütün düzen altüst oldu. Banliyömüzün dükkânı, ekmeği öğleden sonra geç vakit alıyordu. Bir yıl geçince de ancak akşama doğru getirmeye başladılar ekmeği. Kadınlar, yaşlılar ve çocuklar duvar boyunca dizilmiş beklerler, önde duranlar ara sıra kapalı pencereye doğru, sağır kulağına sesleniyormuş gibi:

– Heey Keçeciyan, ekmek ne zaman gelecek?.. diye bağırırlardı.

Garabed Keçeciyan da içerden:

– Geleceeek, gelecek, diye umut verirdi bekleyenlere.

Soru hep aynıydı: ekmek ne zaman gelecek? Yanıt da aynıydı hep: Gelecek, ne zaman gelirse o zaman gelecek. Bir gün de keçeciyan bıktı, bayağı kazdı ve işaret parmağını mürekkebe daldırıp bir kontrplak parçasına «ekmek gelecek» diye yazdı, ve pencereye yapıştırdı.

Günler geçtikçe, sürtünmekten pencere demirlerinin pasları silindi, itişenlerin kemiklerinden dükkânın duvarları aşındı, yerde toprak toza kesti, ter ve gözyaşıyla yoğruldu, karayken aklaştı.

Ve o ölü toprakta banliyölüler sıra sıra dizili olarak, ekmek arabasının gelmesini beklerlerdi. akşama doğru bağ yolunda tek atlı ekmek arabası görünürdü. Dükkânı kuşatan çocuklar oturdukları yerlerden fırlayıp, «yaşasuun, geldiii» diye bağırarak arabaya doğru koşarlardı. Çocukların çığlıkları üstüne, kuyrukta bekleyenler alınlarını pencerenin demir parmaklıklarına dayayıp:

– Keçeciyaaan, geldiii, Keçeciyaaan, diye bağırırlardı.

Ekmekçi dükkâna bitişik odada yaşardı. Bütün gün uyurdu. Kendisine kalkıp ekmeği alması için seslenirlerdi. Arkasında Garabedyan'ın sesi işitilirdi:

– İbraksi, ekmek gelmiş, haydi bakalım...

Duvarın altında erkeklerden, kadınlardan oluşan kuyruklar sıklaşır, kısalır,

duvara yapışır ve soluklardan taşlar terlerdi.

Önde duranlar, yalandan:

– İtişmeyin millet, çocuk var yahu boğuyorsunuz, diye ortalığı velveleye verip, arkadan itenleri yatıştırırlardı.

– İtmeyin millet!

İstedikleri kadar söylesinler, kim dinlerdi. Çocuk boğuluyormuş, kimin umurundaydı. Gelen ekmekten kendilerine de pay düşsün diye, herkes birbirini pencereye doğru iterdi. arabaysa yavaş yavaş yaklaşır, vardı varacak olurdu. Tahta arabanın tekerleklerinden, arabacının kırbacından hep taze ekmek kokusu gelirdi. Savaş cephesinden getirilen ağır yürüyüşlü, kör at da ekmek kokardı. Yular da, arabaya düşen güneş de hep ekmek kokardı.

Önden bir kadın:

– Aman çocuğuuu... diye çığlığı basar, ve o çığlık da ekmek kokardı.

Garabed Keçeciyan, aşınmış ellerini pencereden uzatıp ekmekleri alır, eşi Yebraksi'ye verirdi. İçerideki alaca karanlıkta, bulanık havanın içinde, Yebraksi'nin tombul elleri yüzüyor gibi görünürdü. Kadın ekmekleri sıra sıra dizili tahta raflara yerleştirirdi. Alaca karanlık yavaş yavaş ekmeklerin yarı yanık parlaklıklarından aydınlanmaya başlar, akşamüstü değil de sanki sabahmış, güneş yeni doğmuş gibi olurdu. Derken, Keçeciyan'ın iki elindeki on parmakları, çaprazlama demirli pencereden dışarıya fırlıyor gibi görünürdü. O yaşlı parmaklarda artık ekmeğin kokusu değil, kendisi bulunurdu. Ve kuyrukta sıkışık duranların gözleri hep o parmaklarda olurdu. O elleri çoğu zaman düşlerimizde ekmekmişler gibi görürdük.

– Yahu çocuğuuu...

Kim inanırdı çocuğun ayaklar altına düştüğüne.

Keçeciyan köşedeki teraziyi pencereye getirirken, boş kefeleri yaylanır, ilkin bizim umudumuzu tartardı. Yebraksi küçük dirhemleri sol eline alır, sağında ekmek olurdu.

– Çocuğuuu...

Erkekler bir yana çekildiler, kadınlar bir yana. Çocuğun biri, elinde ekmek karnesi, yerdeki ayakların tozları arasına düşmüştü. Kemiği kırılan baygın çocuğun gövdesi tozlar içindeydi. Herkes biraz çekilmiş, susmuş, taş kesilmiş, dudaklarını dişleri arasına almıştı. İlk dakikalar böyle geçtikten sonra, kendilerine gelip, acımalı, korkulu birbirlerinin gözlerine baktılar.

– Ne oldu, nasıl oldu böyle?..

Pencerede terazinin kefeleri yaylanıyordu.

«Ne bilelim biz, ne bilelim?».

Savaş alanı çok uzaktaydı, kurşun muydu, neydi ki çocuğu böyle yere düşürüp yaraladı? Terazinin kefeleri yaylanıyordu.

«Ne bilelim biz canım, ne bilelim?».

O zamana kadar ekmekleri sayan ve hiçbir şeyden haberi olmayan ekmekçi Keçeciyan pencereye yaklaşıp:

– Sıra kimde? diye sordu.

Şaşırmış duranlardan birkaçı ilerleyip:

İlkin şu çocuğa ver, dediler.

Banliyönün yetkilisi ve daha başka birkaç kişi, ekmekle çocuğu alıp götürdüler. Annesine teslim edip, bir şey değil, çocuktur, kemiği çabuk kaynaşır diye avutacaklardı.

Gerçekten acıklı bu olaydan sonra, banliyönün ileri gelenleri «benzeri olaylar»dan kaçınmak ve düzeni korumak için yetkilinin evinde bir toplantı yaptılar. Sonunda, yetkili Pakrad: «Yoldaşlar, değil mi ki biz de insanız alt tarafı?..» deyip, toplantıyı kapattı.

Aralık ayı sonunda yağan kar, tavansız odamıza iyice oturdu. Pek soğuk bir kıştı. Ekmekçi Keçeciyan'ın duvarları altındaysa kış, biraz ötelerden daha şiddetliydi. Sabahtan akşama kadar ekmeğin gelmesini nasıl bekleyeydik? Derken, içimizden biri (Bahçecikli Gostan) çıkar yolu buldu. Yoksa ayaz birçoğunun kulaklarını burunlarını koparırdı da kim bilir neye benzerlerdi. Soğuk bir kış sabahı bizim Bahçecikli, sırtında basbayağı bir duvar taşı, ekmekçi dükkânına geldi. Taşın üstünde «Gostan» yazılıydı. İndirdi taşı ve soluyarak:

– Kuyrukta sonuncu kim bakalım? diye sordu.

– Benim, dedi Apraham şaşkın şaşkın taşa oyulmuş yazılara bakarak. Sakın Bahçecikli gece aklı başında yatıp da sabahleyin aklını kaçırmış olmasın!

Apraham ve ötekiler şaşkınlıkla, gülerek bakarlarken, Gostan eğilip, taşı duvarın altına koydu, kuyrukta kendisine yer sağladıktan sonra dönüp gitti.

Apraham sağına soluna bakınarak:

– Çıldırmış zavallı, diye fısıldadı.

Pakrad, kulağı Apraham'da:

– Nereye Gostan? diye seslendi.

– Ben oradayım, duvarın dibinde...

– Vah vah, çıldırmış...

– Gostan, diye çağırdı yetkili yeniden, Gostan sana ne oldu yahu?.. Gelip bizim gibi beklesene kuyrukta.

– Ben oradayım dedim, görmüyor musunuz?.. Oradayım işte. Ve taşı göstererek: O Gostan orada bekleyecek, (elini göğsüne vurarak) bu Gostan da ekmeği alıp yiyecek... O Gostan soğuğa dayanır ama, bu Gostan dayanmaz ki...

Ve çıkıp eve gitti Gostan. Yetkili Pakrad'la orada bulunan ötekilerse, sessizce, Gostan'ın ayaklarının makas gibi açılıp kapanarak karları kesişini seyrediyorlardı.

Biz üşüyorduk, ama Gostan üşümüyordu. Tipi, yüzümüze gözümüze kar atarak bizi kör ediyordu, ama Gostanı etmiyordu. Açlık karınlarımızı boşaltıyor, biber gibi yakıyordu ve biz, tok günlerimizin anılarını çiğniyorduk dişlerimiz arasında, ama Gostan öyle değildi. Biz sabırlarımız tükenmiş, öfkeli, kıvranarak kahrediyorduk, Gostan değil. Şaka ediyorduk, Gostan etmiyordu. Gülüyorduk, o gülmüyordu. Kuyruktakilerden biri öne geçmeye yeltenirse, kavga ediyorduk yumruklarımızı taş gibi birbirimizin göğsüne sallayarak, ama Gostan etmiyordu. Banliyönün yetkilisi Pakrad, radyodan işittiği, geçen hafta cephelerde şu kadar faşist askerin öldüğünü iletiyordu bize, bizler seviniyorduk, ama Gostan bunu işitmediği için sevinemiyordu. Bizden de şu kadar askerin öldüğünü söylediğinde üzülüyorduk, ama Gostan üzülemiyordu.

– Ertesi gün de, tıpkı Gostan gibi, sırtında bir taş, Apraham çıkageldi.

Günaydın deyip:

– Kuyruğun en sonunda duran kim bakalım? diye sordu.

Kuyruğun son ucunda Gostan'ın taşı duruyordu. Ama taş olduğu için, ne ağzı vardı ne de dili; öyleki yanıt veremedi.

Apraham:

– Kim duruyor kuyruğun sonunda? diye yeniden sordu ve eğilip, yüz üstü kapaklanan taşını doğrulttu, avucuyla sildi taşın yüzünü, ve taşa oyulmuş «Apram» yazısı görüldü.

– Kuyruğun sonundaki kim?..

– Gostan! Görmüyor musun, Gostan işte.

– Eh peki, Gostan olsun Pilibos olsun, benim için hepsi bir.

Apraham taşını koydu Gostan'ınkinin yanına ve oflayarak püfleyerek bıraktı gitti.

Yetkili Pakrad, dün Gostan'a sorduğu gibi:

– Nereye gidiyorsun? diye sordu Apraham'a.

– Ben oradayım, duvarın dibinde.

– Bak Apraham, bir istisna olarak dün Gostan'a ses çıkarmadık, ama olmaz ki, kuyrukta sıra beklemek gerek, diye aşağıdan aldı yetkili. Hem sen bilinçli bir yoldaşsın Apraham, gel şurada bizimle birlikte kuyruğa bir bekle...

– Oradayım dedim canım, görmüyor musunuz? Oradayım işte! Taş Apraham orada kuyrukta bekleyecek, (parmağıyla kendisini göstererek) bu Apraham da ekmeği alıp yiyecek... Taş Apraham soğuğa dayanır ama, bu Apraham dayanmaz ki...

Ve çıkıp evine gitti Apraham. Yetkili Pakrad'la orada bulunan biz ötekiler, sessizce durmuş, tıpkı Gostan'ınkiler gibi, Apraham'ın ayaklarının makasvari açılıp kapanarak karları kestiğine bakıyorduk.

O gün taş yüklenmiş iki kişi daha geldi: Biri Mnatsagan'ın karısı Markarid, öbürü de 7 numaralı sokakta oturan Hmayak. Bunlar da Gostan'ın taşını örnek alıp, adlarını kendi taşlarına eğri büyrü oymuşlardı. Ekmekçi Garabed'in duvarları dibinde taşlar günden güne artıyor, insanlar eksiliyordu.

Daha bu bir şey değil. Çok geçmeden, öbür hafta, değişik biçimlerde koca koca taşlar getirmeye başladılar. Banliyönün güçlülerinden en güçlüsü taşçı Penyamin, ertesi salı günü, Keçeciyan'ın duvarı dibine en az 80 kilo ağırlığında bir taş getirdi. Üst kısmında bir haç vardı taşın, ortasına da adı «Penyamin»i oymuştu. Kendisine: «Yahu Penyamin, niçin bu kadar büyük bir taş getirmişsin?» diye sordular.

– Büyük taş getirdim ki, dedi, kimse benimkini kaldırıp da kendisininkini öne geçiremesin.

– Ama, dediler, isterlerse üç dört kişi biraraya gelip kaldırabilirler.

– olmaz öyle şey, dedi Penyamin, hiç üç dört kişi biraraya gelince anlaşabilirler mi?..

Penyamin'in hikâyesi böyle.

Aram'ın karısı Sona da taşının alt köşesine, bunu kaldırıp da kendi taşını öne geçirecek olana, o adamın sağ ve ölü sinsilesine okkalı bir kargıma yazısı oydurmuştu.

Böylece, Garabed Keçeciyan'ın duvarı dibine sıralanmış taşlara gerçek bir taş sessizliği çökmüş, kendisi de gündüzleri ekmek gelinceye dek rahat rahat uyuyabilir olmuştu. kuyrukta bekleyen taşlar kışın üşümezlerdi. Savaştan veya başka şeylerden söz etmezlerdi. Şakalaşmazlardı. Kavga etmezlerdi. Sevinmezlerdi. Acı duymazlardı. birbirlerini itip kakmazlardı. Bunun için de hiçbir «acıklı olay» yer almadı, hiçbir taş – çocuk bayılıp ayaklar altına yuvarlanmadı. Kuyrukta bekleyen taşlar ne ekmek kutlığı yüzünden aç kalır, ne de ekmek yeyip karınlarını doyuramazlardı. Mezar taşları gibiydi bunlar – ben öyle düşünmüştüm o zaman – mezar taşları gibi ama, bir ayrımla: Mezar taşları, ölü kemiklerinin birarada bulundukları çukurların, bunlarsa ekmek bekleyen kuyruktakilerin yerlerini gösterirlerdi.

İşte o taşlar öyle kuyruğa dizildiler keçeciyan'ın duvarları dibinde, ve biz, kanlarını emdik onların, etlerini yedik, yaraladık onları, kuyruk kavgalarımızda birbirimize girerek kırdık onların kemiklerini. Kavgalarımızsa giderek daha da sıklaşıyordu, çünkü günden güne ekmek kıtlaşıyordu ve açlıktan ölen öleneydi. Her gün bir kişi yok oluyordu aramızdan, yerinde kül bırakıp yok olan ateş gibi. Günden güne haksızlık ruhlarımızda yuva kuruyordu; ben taşımı götürüp Penyamin'in taşı önüne koyuyordum. Penyamin de bir gün bunu görüp, kendi taşını kaldırdı ve benimkinin üstüne atmasıyla taşım ikiye ayrıldı.

– Çek arabanı! dedi Penyamin ve kurşun gibi yumruğunu kafama indirdi.

– Var git işine!

Banliyönün yetkilisi Pakrad, radyodan işittiklerine göre, cephelerde olup bitenlerden ara sıra bize haber verirdi. Şu kadar faşist öldürülmüş, şu kadar bizim askerlerden. Dünyada şu kadar insan ölmüş... Ve dünyada başka nedenlerle de ölenler vardı ki, yetkili bunları hesaba katmazdı.

Derken savaş bitti, ekmek kıtlığı yok oldu ve Keçeciyan'ın duvarları dibindeki kuyruklar da kalktı... Ama taşlar orada öyle darmadağın kaldı. Garabed Keçeciyan artık ekmekçilik yapmıyordu, yaşlanmıştı, yüzü daha da sivrilmişti. Ve adımlarını gücün atabilerek kapı kapı dolaşır:

– Penyamin, gel taşını götür, derdi.

– Apraham, gel taşını götür...

– Gostan... ben kaldıramam, diye yakınırdı Garabed, ekmekle birlikte ömrümü de yediniz benim, gelin götürün taşlarınızı...

Taşların sahipleri artık yaşlanmış, elden ayaktan düşmüşlerdi, ve tahta karyolalarına sarılmış son günlerinin kararmasını bekliyorlardı. Bunlar nasıl götürebilirlerdi beş savaş yılının acılarıyla dolu taşları; kanlı kavgalarımızdan kana bulanmış, gözyaşlarımızla ıslanmış o taşları.

Garabed Keçeciyan ev ev dolaşarak:

– Edepsizler, benim evim mezarlık değil utanmaz herifler, diyordu, götürün şu taşlarınızı, götürün yahu, götürün be!.. Çiçek dikeceğim ben kapımın önüne.

Keçeciyan 1948 güzünde aklını kaçırdı. Bizim mahallenin dar sokaklarından geçerek, alaturka şarkıların o acılı ezgisiyle, ağlamaklı:

– Benim evim mezarlık değil utanmazlaaar, götürün taşlarınızı, götürüüün... kapımın önüne çiçek dikeceğiiim... diye şarkı söylerdi.

Taşlarsa uzun süre yerlerine kalarak toprağa gömülmüş, kök salmışlardı. Ve

arasıra o dar sokaktan geçenler, dedi Keçeciyan'ın duvarı önünde durup, parmaklarıyla taşları gösterirlerdi:

– Şu iri taş Penyamin'inki.
– Şu Gostan'ın.
– Şu Sona...
– İşte Apraham...
– Na bak, yetkili Pakrad'ınki.
– Mezarlık mübarek, diriler mezarlığı, hi hi hi, ha ha ha diye güllerlerdi.
– Bak, şu Yezegel'inki...
– Şu da benim işte, ben.

Hovhannes Melkonyan

MANUK MNATSAGANYAN
(Erivan 29 Haziran 1934 –)

Hikâye, roman ve senaryo yazarı Manuk Mnatsaganyan, Erivan'daki Karl Marx Politeknik Enstitüsü'nü bitirdi *(1956)*. *«Büyük Şehrin Patırdısı»*(1962), *«Artık Yıl»*(1974), *«Çığlık, Rusça 1980»* adlı hikâye dizileri, *«Potalar»*(1966), *«Pazarertesinden Pazarertesiye»*(1968) adlı romanları, *«Anna İçin Masallar»*-(1980) adlı çocuk masalı yayınladı. Yazdığı *«Khaçmerugum»*(1975, Mannheim Sinema Festivali'nde Altın Madalya aldı) ve *«Yolculukta»*(1976) adlı senaryoları filme alındı.

PAÇA

Paça pişirme fikri ilkin, Yerçanik Garabedyan'ın eşi Satik'in aklına gelmişti. Kış akşamıydı. Dışarıda zıvanadan çıkmış tipi kıvranıyor, komşu binanın çatısına kaplanmış olan tenekeyi hiç hoş olmayan bir biçimde şıngırdatarak, sesi alıp Yerçanik'in sımsıkı kapalı penceresinden içeriye getiriyordu.

Yerçanik pencereye bakarak:

– Kış tipisi, dedi. Esnedi, üşüdü mü yoksa tipinin sesinden mi titredi belli değil, büzüldü ve televizyonu seyre devam etti.

Elliyi geçkin, çiçek bozuğu yüzlü Satik, kocasını işitmemiş gibiydi. Eski minderin üstüne oturmuş, yarı kapalı gözlerle uyuyora benziyordu. Ama uyumuyordu; gözlerini genişçe açarak elini kocasına uzatıp:

– Biz paça pişirsek de çağırsak şunları ne olur sanki?..

Yerçanik, televizyonda bildirilen Murmansk'taki ısı derecesi kendisini hiç ilgilendirmediği halde, gözlerini dikmiş ekrana bakıyordu. Sonra, karısının dediğini daha yeni anlamış gibi; konuşmaya üşenircesine:

– Paça mıu? diye sordu.

Eşi hemen dirildi:

– Ha şunu bileydin. Gider, Vartabedyan yoldaş, dersin, pazar günü bize paça yemeye gelin. Sen işçi adamsın, reddetmez ki...

– Reddetmez mi diyorsun?.. diye sordu Yerçanik yine esneyerek. Ve karısı, kocasının kendisini dinlemediğini, eğer dinliyor ve bir şeyler diyorsa da söylediklerine hiç aldırış etmediğini anladı.

– Aptal Ohannes'in soyundan değil misin zaten?.. «paça mıu?.. Reddetmez miii?..» diye kocasını öykündü. İstemiyorsan «istemiyorum» de, keselim lafı. İşte o kadar...

Bitişik odadaki gelinleri Magda, kulağı kaynanasında, yazı masasından geri çekildi, beliyle itti sandalyasını, açık kapıdan içeriye kaynanasına bakmaya çalıştı, göremedi ve doğrulup yazmaya devam etti.

– Hiç istemez olur muyum? diye uyandı Yerçanik. Yerinden kalktı, odada dolaştı, iyi ama, dedi, ben nereden bulurum paçayı?..

Kadının kızgınlığı daha geçmediği için hemen yanıt vermedi. Ancak Yerçanik pencereye vardığında geri döndü, bakışları karşılaştı, ve Satik soğukkanlılıkla:

– Seryoj'a deriz bulur, dedi.

– Bulur mu dersin?..

– Adam kantinci yahu, hiç bulmaz olur mu?..

Yerçanik yine ağır ağır yürümeye başladı. Artık dışarıda tipinin uluduğunu, tenekenin şıngırtısını işitmiyordu. Baygın bakışlarla, müdür Sergey Rubenoviç Vartabedyan'ı gözünün önüne getiriyordu. Müdür orada, o küçük odada masanın önünde oturmuş, bir yanında kendisi, eşi vardı, gelinin varlığını da nedense unutmuştu. Yerçanik'in yüzünde eğri büğrü, yalvaran bir gülümseme belirdi, gözleri yarı kapandı, ve kafasında, müdürü paça yemeye çağırışının nedenini anlatmaya çalışarak: «Vartabedyan yoldaş», diye söze başladı, sonra «Sergey Rubenoviç» diye düzeltti, ve düşündüğünü söylemeye devam edecek yere, biraz kızgınca karısına dönüp:

– Bir kişi için de paça mı pişirilirmiş canım?.. diye sordu.

– Kim demiş bir kişi için diye?..

– Ya kimleri çağıracağız?..

– Paça olur da kime söylesen gelmez?..

Televizyonda boru çalanlar bir yoğunlaştırıp bir seyrekleştiriyorlardı ezgiyi. Başka zamanlar Yerçanik, hafif bir ses çıkararak azarlar, ezgiye dalıp giderdi. Şimdiyse gözü hafifçe ekranda, bir sigara yakıp dumanını savurduktan sonra:

– Öyle şunu bunu çağırmakla olmaz. Birbirine uygun insanlar olmalılar.

– Peki Seryoj paça bulup da getirirse onu çağırmamak olur mu?..

– Seryoj, ha... Anlaşıldı ki Yerçanik pek sevmiyordu onu, ama başka çıkar yol da yoktu. Peki, dedi Yerçanik, Seryoj olsun.

– Seryoj'u çağırıp da babasını çağırmamak olmaz ki...

Yerçanik'in alnı büsbütün buruştu.

– Papken'i, ha?

Satik pek aldırış etmiyor gibi görünmeye çalışarak:

– Papken gelirse, Kevork işitir kızar. Bir kızkardeşin kocasını oğluyla birlikte

çağırıyorlar da, ötekini çağırmıyorlar, der. Karısı öldü ya, artık adam yerine koymuyorlar, der.

– Tuhaf insansın, diye kızdı Yerçanik Kevork da evinde neler yapıyor, biz karışıyor muyuz?..

– Ama paça başka...

– Kevork ikisinden de terbiyeli, diye seslendi içeriden gelin.

– Ben de onu söylüyorum ya!..

– Ne söylüyorsun? diye terslendi Yerçanik. Demek onları çağırayım da, tek bir kardeşim var onu çağırmayayım ha?..

– Sana çağırma diyen oldu mu? diye sert sert baktı karısı. Kimi istiyorsan çağır!..

– Kimi istemekle olmaz canım! Niye anlamıyorsun? Gelecek insanlar birbirlerine uygun olmalı.

– Yaaa, demek seninki uygun da, benimki değil ha?.. diye alay etti karısı. ne mutlu bana!..

– Salt konuşmasını bilirsin. Yahu adam müdür, gelip onlarla otursun da ne anlasın?..

– Öyle ya; hele senin esrik kardeşinden... İki kadeh çekti mi gözleri şaşılaşır, dudakları sarkar...

– Papken'le Kevork geleceklerse, o da gelecek. İşte o kadar!..

– İşte o kadar, işte o kadar... dedi karısı hem utkulu hem de yenilgin bir bakışla.

Yerçanik biraz düşündükten sonra:

– Öyle olmaz, dedi ve geri dönüp seslendi: A geliiin, bir kâğıtla kalem getirsene...

Magda kâğıtla kalemi biraz geç getirdi; masanın üstüne koydu, ve hiçbir şey söylemeden uzaklaştı. Yerçanik, gelinin bir şeye canı sıkkın olduğunu duydu, ve bunun nedenini hemen kestirip:

– İlkin dünürlerimizden başlayalım, dedi. İskemleyi masaya çekti ve dünürlerin yerine en başa Vartabedyan yazıp, biraz düşündükten sonra «Sergey Rubenoviç»i de ekledi yanına. Kâğıda bakıp devam etti: 2. dünürler...

Karısı baktı kocasının yazdığına, kaşlarını kaldırıp indirdi ve yavaşça «hıh...» dedi. Yerçanik karısının aklından geçeni anlayarak, parmağını dudağına götürüp «Susss...» diye işaret etti.

İçeriden Magda'nın sesi işitildi:

– Dünürler olmasa da olur...

– Hiç öyle şey olur mu? dedi Yerçanik ve yüksek sesle devam etti: Demek üçüncüsü Seryoj, dördüncüsü Papken, beşincisi Kevork, altıncısı Sarkis...

– Bizimle birlikte dokuz, dedi karısı.

– Dur hele, diye sözünü kesti kocası, onun için bir ortam yaratmak gerek..

İçeride gelin, güldüğü belli olmasın diye ağzını eliyle kapatarak kendisini tuttu, ve:

– Bundan daha iyi ortam olur mu?!.. diye seslendi. Babamı saymayın, onun karaciğeri hasta.

Yerçanik'le Satik birbirine baktılar, ağırca soluyup başlarını salladılar. On-

lara göre, gelin kendilerini yılan gibi sokmak için fırsatı kaçırmamıştı. Ve Satik, gerçekte pek istemediği halde, salt geline inad olsun diye:

– Azad'ı çağıralım, dedi. Adam bakan. Beni her gördüğünde de «nasılsınız bayan Satik, Yerçanik nasıl?» diye sorar.

– Hangi Azad?..

Satik kocasının anlayışsızlığına kızdı:

– Şamiram'ın kızkardeşinin damadı ayol!..

Yerçanik dikkat kesildi:

– Hangi Şamiram?..

– Gerçekten de emekliye ayrılma zamanın gelmiş senin, dedi Satik öfkeyle ve gelini büsbütün unutarak. Benim arkadaşım Şamiram canım, hani birlikte çalışıyorduk...

– Haaa... dedi Yerçanik kendine gelerek. Ama gelir mi dersin?..

– Niye gelmeyecekmiş?..

Yerçanik, Azad'ı bir kez görmüştü. şamiram'ın annesini gömdükleri gün, Satik, Azad'ı uzaktan kocasına göstererek: «Şamiram'ın kızkardeşinin damadı, bakandır» demişti. Ama şimdi karısı böyle güvenle konuşurken, bütün bunları unutmuştu. Sevinçle, biraz da kuşkuyla:

– Yazayım mı? diye sordu.

Gelin, içerideki odada kulak kesilmiş dinliyordu.

– Yaz!

Yerçanik, listede Vartabedyan'ı atlayıp, onun adının üstüne Azad'ı yazdı.

– Ama, dedi Satik, Azad'ı çağırınca ister istemez Şamiram'ın kızkardeşinin kocasını da çağıracağız.

Yerçanik'in canı sıkıldı:

– Şamiram'ın kızkardeşinin kocası da kim?..

– Azad'ın kayın babası; kim olacak?..

Haaa... Söyle adını da yazayım...

Satik, Şamiram'ın eniştesinin adını bilmiyordu, ama bozuntuya vermedi:

– Dur bakayım, Levon muydu, Garbis miydi?.. Aklımda kalmamış...

– Peki şimdi hangisini yazayım canım?

– Levon yaz.

Yerçanik listenin en altına «Levon» yazdı.

– Şimdi yaz: Şamiram.

– Şamiram?..

– Yahu onları çağıracak olan Şamiram değil mi?

– Ama o damadı sağlam gelir mi?..

– Niye gelmesin? Şamiram kızkardeşine söyler, o da kocasına; kocası da nasıl bir kayınbaba olmalı ki, damadını getirmesin?

Yerçanik hiçbir şey demeden Şamiram'ı da yazdı listeye.

– Sen onu masaya oturacaklardan sayma, dedi karısı, o bana mutfakta yardım eder. Sonra yüzünü bitişik odaya dönüp, gelin işitsin diye sesini yükselterek ekledi: Yoksa bana kim yardım eder?..

– Masaya otursa da, oturmasa da yazdım, dedi Yerçanik; karısının geline laf duyurduğunu anlamamıştı.

– Şimdi kaç kişi oldu bakalım?

Yerçanik listedeki adları teker teker sayıp:

– Bizimle birlikte on bir, dedi.

– Sen onu yirmi bil, dedi karısı.

– Nasıl yirmi?..

– Tek başlarına gelecek değiller ya canım, elbet karılarını da getirirler.

– Hangi erkek karısıyla birlikte gidermiş paça yemeye?..

– O zamanlarçoktan geçti, dedi Satik. Gel kardeşime de söyleyelim de, sana zaten darılmıştır, bana darılmasın bari...

– Kardeşini mi?..

– He. Gelirse gelsin, gelmezse gelmesin.

– Yazayım ya, dedi Yerçanik.

Karısı bunu hiç beklemiyordu.

– Hani şu Şamiram'ın enişlesini yazdım ya, o neci? diye sordu Yerçanik.

Satik canlandı:

– Dur bakayım; öyle ya, savcı mıydı, öğretmen mi? O da ortamdan sayılır...

– Ne öğretmeni ki?..

– Elinin körü, diye terslendi kadın; ne öğretmeni olursa olsun, öğretmen öğretmendir.

Bir an sustular, dışarıdan yine tenekenin sesi işitildi.

Yerçanik boğazını temizleyerek:

– Peki, dedi, diyelim ki toplandık; o kadar adamın içinde benim işi konuşmak olur mu?..

– Aran nasıl?

– Kiminle?

– Vartabedyan'la.

– Beni her gördüğünde eliyle selâm verir...

– İyi ya, ne var öyleyse çekinecek?..

– Şey... benden öncekileri reddetmişti de...

– Ne adamsın sen be, diye elini dizine vurdu kadın, peki paçayı babamızın hayrına mı pişiriyoruz?

– Ben de onu diyorum ya... Peki, çağırdık... O kadar adamın içinde nasıl söyleyim?..

– Asıl sen karı olmalıymışsın da, ben erkek, diye kızdı Satik. Gelir gelmez tutup da birden söyleyecek değilsin ya!

– elbet canım, ha şunu bileydin...

– Yerler içerler, keyfleri yerine gelir ve tam paçayı pişirenin sağlığına içecekleri zaman, sen söylersin.

– Söylemeye söylerim ama, bilmem ki nasıl başlamalı?..

– Sağolun bizi sayıp geldiğiniz için dersin, ama Vartabedyan yoldaş, dersin ufak bir iş var, bana yardım edeceksin...

– Ya tam o anda utanıp da söyleyemesem...

– Sen bu dünyadan değil misin yahu? diye kızdı karısı.

– Peki, söyledim diyelim, sonra?..

– Biliyor musunuz, dersin sonra, şimdi oğlum askerliğini yapıyor da... geli-

nim de bizim üstümüzde...

– İstemiyorduysanız almayaydınız, diye seslendi kapının aralığından Magda, ben zorla gelmedim ki...

– Dur hele yavrum, diye dönüp gülümsedi kaynanası, burada başka iş var. Sonra kocasına: Bir birbuçuk yıldan oğlum askerden döner, okumaya devam eder...

– Hele bir devam etmesin de görür, dedi Yerçanik.

– Yaşa, diye canlandı karısı. Bir de bakarsınız torunum olur, dersin, kim bakacak onlara?..

Yerçanik, aklında yineliyordu karısının sözlerini, herkesi masanın dolayında oturmuş görüyor, onun için de terliyordu.

– Şimdi dersin, diye devam etti karısı, bir yıldan emekliye ayrılacağım dersin; bana şöyle yüksekçe aylıklı bir iş verin ki, emekli aylığım da yüksek olsun...

– Öyle bir defadan söyleyim mi?..

– Ya kaç defadan söyleyecekmişsin... De ki, varsın ağır iş olsun, ben işten korkan bir adam değilim de.

– O kadar adamın içinde bütün bu sözleri biraraya getiremem diye korkuyorum...

– O kadar adam senin dülşmanın değil ya, diye terslendi karısı, onlar da şuradan buradan bir iki söz ederler, iş başa çıkar.

– Derler mi ki?..

– Derler. Ben kızkardeşim Şamiram'ı uyarırım. Öbürü de herkesin yanında söz verince, sözünden dönemez.

Yerçanik başını kaşıdı:

– Pek çok masraf olacak...

– Ne yaparsın, diye omuzlarını kaldırdı karısı, suya giren ıslanır. Ama sen müdürüne de ki, gelip gelmeyeceğini bilelim de ona göre davranalım.

– Ya desem de, Seryoj paçayı getirmese rezil oluruz. Hele bir Seryoj'la konuşalım da...

Seryoj paçayı iki gün sonra getirdi. Kucağında büyük bir kâğıt torba, içeri girdi, mutfağa götürüp masanın üstüne koydu. İri, tombul tombul paçalardı.

– Teyzeciğim, dedi Seryoj soluyarak, işte senin paçalar. Varsın yesin işçi sınıfı, sevinsin.

– İşçi sınıfı bizleriz, kalanı bakan, savcı, müdür...

Seryoj yarı şaka yarı ciddi:

– Yaaa, bak hele... Ne bakanıymış o?..

– Ne bakanı isterdin?..

– Hangisi de olsa iyidir.

Satik burnunun altından güllerek:

– Ne sandın ya! işçinin de kendi ortamı var...

– Ne zamandan beri siz öyle yukarılardan tutturmuşsunuz işi, diye güldü Seryoj. Kucaklayıp sıktı teyzesinin omuzunu.

– Param parça ettin kemiklerimi, ayı.

– Demek gerçekten paça yemeye gelecekler ha?

– Gelecekler.

Ve yalnızca paça mı olacak?..

– Başka ne olsun ya?

– Dur hele teyze, eğer doğru söylüyorsan, öylesi adamlar için salt paça ayıp olur.

– Ne zamandan beri ayıpmış paça? diye şaştı Satik.

– A teyze, onların kurallarına göre paçadan sonra kebap getirilir masaya, arkasından da alabalık...

– Canavar mı bunlar ayol?.. Hiç o kadar şey yenir miymiş?..

– Onlar yer, diye güldü Seryoj.

– Yahu o senin dediğin yüzlerce ruble işi...

– Eee, öyledir işte. Ya yapacaksın ya da hiç yapmayacaksın.

– Yapmamak olmaz ki, söyledik artık. Oğlan sen benimle alay mı ediyorsun yoksa?..

– Çocuklarım üstüne and içerim ki değil.

– Olanı bir paça, yer içer kalkıp giderler...

– Onlar senin paçana mı kalmışlar ki, yeyip gitsinler...

– Ya?..

– Paçayı sabahleyin erkenden vereceksin değil mi?..

– Eee...

– Yeyip de hemen kalkıp gidecek değiller ya!.. Oturup tavla oynarlar...

– Oynasınlar, dedi Satik.

– İki saat tavla oynayınca acıkmazlar mı?..

– Ne bileyim ben?..

– Ben bilirim, acıkarlar. Yine paça verecek değilsin ya!..

– Paça kalır mı ki vereyim?..

– Onu bir yana bırak şimdi. Onlar tavlayı bitirinceye kadar, birkaç kişi kebap pişirir. Ha, bak unuttum: Paça masasında yalnız votka olacak...

– Biliyorum onu, akıl öğretme bana...

– Aferin. Kebabı getirince votka koyacak değilsin ya masaya!... Konyak ister. Ama âdi konyak olmaz, âdisini kim olsa içer, en iyilerinden olacak...

– Âdisi karınlarını mı delermiş?..

Seryoj sinirlendi:

– Eeee, ben gidiyorum öyleyse...

– Dur hele, beni ateşe atıp nereye?..

– Anlamıyorsan ne söyleyim sana?..

– Söylediklerin anlaşılacak şeyler mi ki, be oğlum?..

– Öyledir işte, büyüğün büyüğüyle iş de büyük olur.

– Ayol biz neyin büyüğün büyüğüyüz?..

– Hiçbir şey yapmayın öyleyse.

– Artık çağırdık diyorum, anlamıyor...

– Kebabı yedikten sonra, tavlada kaybeden kazanana: Haydi bir daha oynayalım, diyecek...

– Şart mı yani bir daha oynamak?..

– Öyledir, ben bilirim. Onlar tavlayı bitirinceye kadar alabalığı getireceksin masaya.

Satik kollarını sarkıtıp:

– Ama bu paça yemeye çağırmak değil, bildiğin düğüne döndü mübarek, dedi. Ne diye yakıyorsun böyle, a Seryoj...

– Düzen böyle şimdi, ne yaparsın?..

– Hangi Tanrı'nın belâsı icad etmiş o düzeni? paça işte, gelip yer giderlerdi...

– Ama teyzeciğim, o gün hiçbir zaman unutulmaz, hep açılır.

– Hep anılsın diye, bir sürü borca mı girelim yani?

– Başkaları binler harcıyor ama kendilerine bir ortam yaratmak için...

– Olan harcıyor a oğlum, benim neyim var ki harcayım?..

– Neyse, ben kendi hesabıma iki sandık Çek birası getiririm...

Satik içini çekip başını sallayarak:

– Ah Seryoj, Seryoj, söyle bakayım paçalara ne vereceğim?..

Seryoj elini Satik'in omuzuna koyup:

– Hiçbir şey istemez, dedi, o birkaç köpek meselesi, sen ötekileri düşün.

Çıkıp gitti Seryoj. Satik onu kapıya kadar bile uğurlamadı, «sağol» bile demedi. Dizleri gevşemişti. İskemleye oturup, hiç oralı olmadan ve gözlerini kırpmadan, masadaki tombul paçalara bakıyordu. Donmuştu paçalar; evin sıcaklığından buzları çözülüyor ve kanlı su ağır ağır masadan aşağıya kayıyordu.

* * *

Samson Halatyan çileden çıkmıştı. Sandalyenin üstüne çıkıp ayakta durmuş, işitmesine yardım eden aygıtın alıcısını bir eliyle tavana yükseltmiş, öbür eliyle de aynı aygıtın küçük borusunu kulağına dayamış olarak, yukarıdan gelen seslerden, orada neler olup bittiğini anlamaya çalışıyordu. Alıcıyı büyük bir çabayla şuraya buraya sallarken, boruyu alıcıyla birleştiren tel ara sıra çıkarak bir an kendisini büsbütün sağırlaştırıp dünyadan kesiyor, bu da Halatyan'ı büsbütün öfkelendiriyor, teli yerine itip yeniden başlıyordu aygıtı şuraya buraya sallamaya.

Yerçanik'in hemen altındaki komşusu Samson Halatyan, yetmişi geçkin, ak saçlı, kısa boylu, zayıf bir adamdı. İki yıl önce Yerçanik'le kavga etmiş, onu aşağılamıştı. Satik musluğu açık bırakmış, çıkıp işe gitmişti. Nork mahallesinde genellikle öğle vakitleri su olmazdı. Ters olacak, o gün su vermişlerdi. Böylece su Yerçanik'in evine dolmuş, oradan da Halatyan'ın yeni onarttığı apartman dairesine akmıştı. Kavgalarının nedeni buydu. Halatyan'ın evinin onarımı da ayrı bir hikâyeydi. Onarımdan aylar önce bu işlerle uğraşan özel büroya gidip adam çağırmış, gelmişler, ölçüp biçip onarım masrafının hesabını yapmışlardı. Halatyan aynı gün parayı yatırmış ve başlamıştı beklemeye. Bugün yarın derken bir ay geçmiş, ama onarım işiyle uğraşacak olanlar ortada yoktu. Bir şeften öbürüne gitmiş, emeklilik çüzdanını şurada burada masalara vurmuş ve «yarın kesinlikle geliriz» sözlerinden hiçbir şey çıkmayacağını anlayınca, döşenip başlanıştı yazmaya. Yazma işinde deneyimsiz değildi Halatyan; daha o karışık zamanlarda elini alıştırmıştı buna. Ve şimdi parayı yatırmış olduktan sonra, haklılığı da kuşku götürmeyince neden yazmayaydı? Halatyan da yazdı durdu. Altını imzalayıp yazdı, imzalamadan yazdı. Bir komisyon geldi gitti, iş ilerlemeyince komisyon üstüne yazdı; başka bir komisyon geldi öncekinin yaptığını denetlemek için, onun üstüne de yazdı. Kısacası, aylar geçip de birgün onarımla uğraşacak olanlar ellerinde âletlerle çıkagelince, adam sevinecek yere üzüldü bile. Çünkü aradan geçen za-

manda Halatyan onarım işini unutmuş, yazma tutkusuyla tutuşarak yeni bir gençliği yaşamaya başlamıştı. Ve şimdi bunların gelmesiyle her şey sona ermiş oluyordu. Ama bir şey çıkarmayasın, devletten para alıyorlar, üstelik biz de onarım parasını yatırdık» deyip de, karısı yemek yediklerinden çok daha iyi şeyler getirip kahvaltılarını yapınca, Halatyan bu kez onlar üstüne yazdı. «Eğer bunlar salt aylıklarıyla geçinen adamlarsa, diye yazdı, hangi parayla yemeklerini votka ve bira içerek yiyorlar? En azından birbuçuk kilo sucuk yediler. bunların gündeliğiyle yemeğe harcadıklarını bir hesap edelim şimdi»... Hesap edip tanıtladı da. Ve yerçanik'in evinden sular şarıl şarıl kendi evine aktığı zaman, doğrusu karı inip çıkmış, komşuları çağırıp göstermişti. «Bakın görün de, sonra, ne var ki, birkaç damla suydu demesinler». Akşam üstü kavga etmiş, kavga bittikten sonra da evine dönüp, burnunun altından gülerek başlamıştı yazmaya. Yazıyı şöyle bitirmişti: «Bu yazdıklarımı komşular da doğrulayabilirler. Ve içtenlikle söylüyorum, mesele benim evime verilen zararda değil. Usul uyarınca onun bu zararı ödemesi gerekir. Yoksa mahkeme kendisini ödemeye zorlar. Mesele Yerçanik Garabedyan'ın siyasî olgunsuzluğundadır. Şimdi parti ve hükûmet su tasarrufuna o kadar büyük bir önem verirken (Arpa-Sevan su tesisinin kurulmasına milyonlar harcanıyor) parti üyesi Yerçanik Garabedyan musluğu açık bırakarak, ülkenin ekonomisine o kadar gerekli olan suyla komşusunun evini dolduruyor»...

Ve şimdi, akşamın geç vaktinde, sandalyenin yerini yeniden değiştirip üstüne çıkmış, yine alıcıyı tavana uzatmış sallıyordu.

– Düşeceksin, dedi karısı, paramparça olacaksın.

Halatyan gözlerini kırpıştırarak:

– Balta sesi değil miydi şu? diye sordu.

– Balta da olabilir, çekiç de. İnsan çığlığı işitmiyor musun?..

– Ne?.. diye dikkat kesildi Halatyan.

Karısı omuzlarını kaldırarak:

– Kim bilir? dedi, gelin kaynana geçinemiyormuş diyorlar.

Halatyan bir an kımıldamadan durdu sandalyenin üstünde, sonra inip, terliklerini sürte sürte dışarı çıktı.

– Gitme, diye bağırdı karısı, başın belâya girecek.

Adam hızla üst kata çıkıp bastı zile. Kapıyı açan Magda'nın kanlı ellerini görünce donakalmadı.

– Yaaa, dedi kötü kötü gülerek, demek birbirinizi öldürüyorsunuz.

Halatyan, Magda'yı bir yana itip içeri girince, gözlerine inanamadı. Mutfaktaki masanın üstünde, Magda'nın temizlediği anlaşılan, karnıdışarı dökülmüş bir alabalık parlıyordu. Yerde de Satik'le Seryoj et doğruyorlardı. Halatyan, gözünü birkaç kez kırpıp, yalnızca:

– Ne yapıyorsunuz öyle? diyebildi.

– Sen misin? diye şaştı Yerçanik ve sustu.

Seryoj yerinden kalkıp, yorgun dizlerini gevşeterek:

– Bir paça yapalım dedik de...

Halatyan'ın hikâyelerini işitmişti Seryoj. Onun için gönülsüzce:

Karşı değilsin inşallah şef yoldaş, dedi.

Halatyan acı acı gülerek:

Ne şefi yahu, dedi, ben artık emekliye ayrılmış adamım. Sonra kendisini tutamayıp: Balıktan da paça mı pişirilirmiş? diye sordu. Yoksa yenilik mi bu...

Yemek odasındaki abajurun altında, paçalarda kıl kalıp kalmadığını son kez yoklamakta olan Satik işini bırakıp mutfağa geldi ve gözlerini kötü kötü oynatarak:

– Bir söyleyeceğin varsa söyle, dedi, yoksa senin yüzünü görmeye hevesli değiliz jurnalcı...

– Belediye kuralları uyarınca hakkımız yok insanların rahatını bozmaya, dedi Halatyan. Ve kapıyı hızla kapatarak çıkıp gitti.

* * *

Sabahleyin Halatyan altıncı kattan, gözlüğünü uzaklaştırıp yaklaştırarak, avluya giren «Volga» marka otomobile bakıyordu. Araba çarpık durduğu için numarasını iyi göremedi. mutfağa geçip oradan bakmaya başladı. Baştaki sayılar iyice ayırd ediliyor, ama sondakiler birbirine karışıyordu, bir mi, yedi mi belli değildi.

– Gel bir de sen bak, dedi karısına.

– Ben senin gibi hevesli değilim, diye yanıt verdi karısı unlu ellerini göğüslüğüne sürterek. Sonra kocası işitsin diye yüksek sesle: Dürbününü al, bak, dedi.

– Yahu şimdi gidecekleri tutar...

Kadın dürbünü getirip kocasının eline dayadı. Halatyan dürbünle bakınca son sayının yedi olduğunu iyice gördü. Arabanın numarasını bir kâğıda yazdı, ve sanki karısı itiraz ediyormuş gibi, onu kandırmak, anlatmak için elini uzatarak:

– Dur hele, dedi, başka arabalar da geliyor. Bunlarınki bir araba işi değil, şaka mı, paça bu?!..

Halatyan yanılmıştı. «Jiguli», «Volga», «Zapozojets» marka arabalar randevulaşmış gibi, arka arkaya geliyorlardı. Adam dikkatle baktı, ve yalnız arabaların numaralarını teker teker yazmakla yetinmedi, hangi arabadan kaç kişi çıktığını da not etti.

* * *

Yerçanik biraz yana çekilmiş, gelenlere bakıp kimin kim olduğunu anlamaya çalışıyordu. Birinin yüzü kendisine çok tanıdık geldi, anımsamaya çalıştı ama, o sırada karısı kulağına eğilip:

– Ağzını açmış ne duruyorsun öyle... dedi, paltolarını alsana. Sonra konuklara dönüp: Ooo, hoş gelmişsiniz, başımızın üstünde yeriniz var. Hayır, hayır asmayın, verin içeri götürelim. Magda, diye seslendi, gel al paltoları.

Magda süslenmiş püslenmiş, elini bir birine, bir ötekine uzatıyordu. Ama konuklar kendisine yalnızca gülümseyerek, Satik'e veya Yerçanik'e veriyorlardı paltolarını.

Seryoj, başını yemek odasının kapısından uzatarak:

– Buyurun, içeriye buyurun, dedi, ve elinde paltolar olan Satik'in kulağına: Bakan hangisi?.. diye sordu.

– Şu dazlak kafalı.

Konuklar yemek odasına girdiler.

Satik, Seryoj'un kolunu sarsarak:

– Bak Seryoj, ben tamamen şaşırdım, kendimi yitirdim, bil ki ev sahibi sensin ha...

– Sen rahat ol.

Pek büyük olmayan yemek odasının bir ucundan öbür ucuna masa konmuştu. Üstünde yufka, turşu, pastırma, peynir, balık, maden suları, Çek birası vardı... Seryoj'un getirmiş olduğu stereomagnetofon çalıp duruyordu. Magda pencerenin yanında durmuş, bir gülümseyerek konuklara, bir iğrenerek magnetofona bakıyordu. Hiç hoşuna gitmiyordu müzik.

Gürültünün içinde Yerçanik'in sesi işitildi:

– Sevgili konuklar... Sonra ses kesildi. Yerçanik boğazını bir iki temizleyip devam etti: Sevgili konuklar rica ederim oturunuz.

Konuklar birbirlerine yer göstererek oturdular. Magda magnetofonu durdurdu ve ortalık sessizleşince, bakanın yanında oturanı tanıdı. Bu, artist Vaçe Bedrosyan'dı.

Mutfakta, karısı, Yerçanik'e çıkıştı:

– Sana kim dedi oraya oturtasın diye? Bakan veya Şamiram'ın enişteşi oraya mı oturmalıydılar? Kardeşin de gözümün ışığıymış gibi masanın başına geçmiş!..

– Peki, ne yapayım? diye şaşırdı Yerçanik, şimdi yerlerini mi değiştireyim yani?..

– Kardeşine anlat da kalksın oradan.

– Neyse canım, dedi Seryoj, olan olmuş, sen paçaları doldurmaya bak.

Karısı öfkeyle:

– Magda'yı çağır, dedi Yerçanik'e

Masanın dolayında bir cümbüştür gidiyordu. Bir gün önceden kurutulmuş yufkaları kıtır kıtır kırıyor, küçük tabaklara koyuyor, turşuları doğruyor, birbirlerinin kadehlerine votka, bardaklara maden suyu, bira dolduruyorlardı.

– Kardeş, dedi Yerçanik'in kardeşi Sarkis, ne yalan söyleyim ben kuru yufkayı sevmem, bana şu ötekinden verin.

Satik mutfakta arkadaşı Şamiram'a döndü:

– Şuna bak emirler de veriyor. Ah, ne diye çağırdı sanki. Bırakmaz ki bir kez olsun adamakıllı sevineyim...

Vaçe'nin sesi ta mutfakta işitildi:

– Dinleyin millet, paçayla ilgili bir fıkra anlatacağım. Bir dakika dinleyin.

Herkes susup da yalnız ufalanan yufkanın hışırtısı kalınca, Vaçe devam etti:

– Bir sabah erken, başkalarına hep kötülük dileyen adamın biri, tek tük vardır böyleleri...

– Tek tük değil, çok var, diye atıldı Seryoj.

– Evet vardır. İşte kötü herifin biri, sokakta bir arkadaşına rastlar...

– Hee... dedi Seryoj'un babası pek anlamlı bir gülümsemeyle, ama karısı onu durdurmak için masanın altından ayağına bastı.

– Nereden böyle? diye sorar arkadaşına kötü adam. Arkadaşı da: Paça yemekten dönüyorum der. Yaa, diye şaşar adam, iyi paça mıydı bari? İyiydi ya, çok

iyi paçaydı der arkadaşı. Kötü bu ya, kötü bir şey bulmak isteyerek sorar: Masada turp var mıydı? Vardı ya, der arkadaşı, hem de iyi turptu. Ya turşu, pastırma?.. Turşu da vardı pastırma da. Yufkayı kurutmuş muydular?.. He, kurutmuştular. el, ağız silmek için yaş bez de var mıydı?.. Vardı. Sakın konyak içmiş olmayasınız. Hayır, votka içtik. Kısacası, başkalarının iyi olmalarını istemeyen bu adam bakar ki, ne soruyorsa, her şey yolunda. Peki, der arkadaşına paçayı yeyip çıktıktan sonra neyle geri döndün? Tramvayla mı, otomobille mi? Otomobille. Şoförün yanında mı oturdun, arkada mı? Arkadaşı: Arkada, deyince, adam sevinçle. Güzelim paçayı haram etmişsin desene!.. der.

En yüksek sesle kahkahayı atan savcının karısıydı. İri göğüsleri sarsılıyor, çalkalanıyor ve kahkahalar arasında:

– Hey gidi Vaçecik, Vaçeciiik... diyordu.

Mutfakta duran Magda gözünün kuyruğuyla gülenin kim olduğunu görmek istiyor, göremiyordu.

– Başını o yana bu yana eğip durma, diye kızdı Satik gelinine, al şunu, Azat Manukoviç'e verirsin.

Magda, üstünden buğular yükselen tabakla mutfaktan çıktı.

O sırada Vaçe'nin sesi işitildi:

– Öyleyse yemeğe başlamadan önce birer tek içelim ki, başkasına kötülük dileyen o adam, paçayı haram etmişsiniz demesin.

– Evet, diye seslendi Seryoj, hoş gelmişsiniz.

Kadehlerin çınçını mutfakta işitildi.

– O adam kim? diye sordu Satik Şamiram'a

– Azat'ın arkadaşı, artisttir. Nereye giderse hep birlikte götürür onu.

– Sen git otur, dedi Satik.

– Yardım etmeyim mi?..

– Yardım edecek bir şey yok, dedi Satik, ben dolduruyorum, Magda da götürüyor...

– Doldur ben de götüreyim, bekletmeyelim ayıp olur.

– Hay ben sana kurban olayım, diye sevindi Satik. Sana zahmet oluyor, ama...

– Ne zahmeti canım, sen söyle kime götüreyim?... Öbürünü de müdüre verirsin.

* * *

Paça işi yolunda gidiyordu. İlk alanlar yemeye başlamışlardı bile. Daha sonra alanlarsa, paça kemiklerini tabaktan çıkarıp suyunu yufkayla kaplıyor, sarmısak tabağını elden ele geçirerek, kuru yufkayı suya atıyorlardı... Konuşmuyorlardı. Konuşsalar bile, kısa ve kestirme konuşuyorlardı. Turp dişler altında kıtır kıtır parçalanıyor, ağızlar ıştahla şapur şupur ediyordu. Savcı yerken fosurduyordu. Şişman olduğu için soluk darlığı vardı galiba adamda. Araksi'nin ölen kızkardeşinin kocası Kevork, tabağını yufkayla örttü, küçük bir açık yer bıraktı paça parçasını alabilmek için ve yemeye başlamadan önce dolayına bir göz gezdirdi. Paçayı kimin nasıl yediğini merak ediyordu. Kevork, ve Satik'le Yerçanik'in öbür akrabaları, gelenlerden kimin kim olduğunu biliyorlardı artık. Bunlar birbirlerinin

kulağına fısıldayarak, kara bıyıklı, cin gözlü adamın artist Vaçe Bedrosyan olduğunu, yanında oturan şişman, güzel yüzlü kadının, bakanın eşi olduğunu, onun yanındakinin Azat Manukoviç yani bakan, bakanın yanındaki sarkık çeneli, çapaklıca gözlü adamın savcı olduğunu, savcının yanında onun gibi şişman, yüzünde geçmiş güzelliğinin izleri kalan eşinin oturduğunu, onun yanındakinin de zayıf, elmacık kemikleri çıkık, Yerçanik'in müdürü Vartabedyan olduğunu söylüyorlardı. Savcının eşiyle bakanın eşinin anayla kızı olduğunu biliyor ve şaşarak birbirlerinin kulağına «nasıl da birbirine benziyorlar...» diye fısıldıyorlardı. Kevork başını bir sağa bir sola çevirip gördü ki, bakan kaşıkla yiyor, Vaçe eliyle. Vaçe yerken ara sıra dudaklarını diliyle siliyor ve yüzünden anlaşılıyordu ki, hem dünyasından memnun hem de paçayı yaratandan. Bakanın eşi de eliyle yiyordu; al boyalı parmaklarını paçanın suyunu iyice emmiş olan yufkaya batırıyor ve tabaktan alıp, yumurtadan yeni çıkmış civciv gibi açtığı küçücük ağzına götürüyordu.

— Ört, ört, dedi Kevork ona, yufkayla ört ki soğumasın.

Bakanın eşi tabağından çekti elini, şaşkın şaşkın Kevork'a baktı.

— Tabağı diyorum... benim gibi ört, diye güldü Kevork biraz sıkılarak.

Bakanın eşi:

— Haaa, diye gülümseyerek yemeye devam etti.

O ve öbür konuklar Satik'le Yerçanik'in akrabalarıyla tanışmadılar. Tanımıyorlardı onları ve pek tanımakda istemiyorlardı doğrusu. Konuklar için onların hepsi birlikte, tek bir kişiydiler, adını bilmedikleri biri ki, ev sahibi de olabilirdi.

Kevork, bakanın eşinin kendisini anlamadığını sanıp yinelemek istediğini ama, Satik ondan önce davranıp yemek odasının kapısında göründü ve:

— İsteyen varsa tazeleyelim, dedi, sıkılmayın paçamız çok.

Kimse yanıt vermedi Satik'e. Bir an daha bekledi Satik, sonra yine mutfağa girip Şamiram'ın kulağına:

— Kızkardeşin de kızı da elle yiyorlar, biçim yapmıyorlar, dedi. Ben böyle kadınları severim.

Yerçanik, Şamiram'ın içini çektiğinin ayrımında olmadı. Mutfakta masanın köşesine geçip oturmuş, ara sıra votkasını da içmeyi unutmadan çabuk çabuk yemeğini yiyor ve tek bir şey düşünüyordu: Ricasını nasıl söylemeliydi ki, herkes paçayı salt bunun için hazırlamış olduklarını sanmasın.

Şamiram, Satik'e yavaşça:

— Kızkardeşim kardeşliğini yapmıyor, dedi, ben kendisine gitmezsem yıllarca kapımı çalmaz. Kızınınsa lafını etmeyi. artık.

— Öyle deme, dedi Satik, seni saymasaydı gelmezdi.

Şamiram burnunun altından gülümsedi.

— Sen bilmezsin. Onlar ana kız can verirler paça için.

— He, yiyorlar, seviyora benziyorlar, dedi Satik.

— Olmadı, olmadı, diye işitildi odadan. Satik başını biraz eğince, konuşanın, müdürün eşi olduğunu gördü. Kadın Vaçe'yi dirseğiyle dürterek yeniden, olmadı işte... dedi.

Vaçe, gülünç bir ciddilikle elini tabağından çekip:

— Allah allah, dedi, sen söylev çekerken ben sana engel oluyor muyum?..

— Paçayı haram ediyorsun, diye seslendi bakanın eşi, votkasız paça yenir mi

hiç?..

– Ceza vermeli, ceza... dedi savcı. Bir tabak daha paça verin buna.

Vaçe ayağa kalktı:

– Bak üstüne savcı yurttaş. Ve acılı bir gülümsemeyle, tabağını karşısında oturan Magda'ya uzattı: Suçluymuşum, demek cezalanmam gerek...

– Bizi de cezalandırmadan kadehleri dolduralım bari, dedi bakan.

Yerçanik'in kardeşi Sarkis hemen canlandı:

– Ben söyleyecektim ama, belki sizin usulünüz başkadır diye düşündüm de...

– Paça, yaratıldığı günden beri tek bir usul tanır, öyle değil mi Azat Manukoviç?.. dedi müdür.

– Öyledir. Paça yenirken benim usulüm, senin usulün diye bir şey yok.

Vaçe kadehini kaldırdı, ve yüzünde ciddi bir ifadeyle:

– Sayın masa arkadaşlarımız, dedi, Tanrı dünyayı, suları, karaları, insanı ve hayvanları yarattı, ve bunların hepsinin de soluksuz olduğunu görünce, üfleyip soluk verdi onlara. Elimizdeki sağlam kanıtlara göre, Tanrı üflediği zaman, ağzından sarmısak ve votka kokuyordu.

– Bunu, devlet otomobil seyrüsefer yönetimi açığa vurmuş olmalı, dedi savcı, ve kah kah güldü.

– Evet, dedi Vaçe işaret parmağını havaya dikerek, devlet otomobil seyrüsfer yönetimi açığa vurdu. Ve anlaşıldı ki ogün, Tanrı paça yemişti, yoksa bütün onlara soluk verebilecek, onları canlandıracak enerjiyi nasıl bulabilirdi kendisinde?..

Hepsi birden güldüler.

– Hey gidi Vaçe, ölümsüz olasın sen, dedi bakan gözlerini silerek. Sonra Vartabedyan'a dönüp: Hemen bir şey uyduruveriyor canım... Haydi öyleyse, Vaçe'nin sağlığına!..

– Sağlığına, dedi Kevork, hep böyle şen olasın...

İçinden bakanın sağlığına içmeye hazırlanan Seryoj, Vaçe için «bu da nereden araya girdi?» diye düşündü.

– Sağ olasın.

– Sağlığına, sağlığına diye seslendiler her yandan.

Seryoj'un babası için, kadehini ta Vaçe'ninkine uzatmak güçtü, ama ne yapıp yapıp uzattı ve ceketinin ucu paçaya dalarak onun kadehiyle tokuşturup:

– Dibine kadar içeceğim, na işte, bak, dedi.

Yerçanik'in kardeşi biraz bekledi kendisi de tokuştursun diye, ama sabredemeyip dikiverdi kafasına kadehi.

Vartabedyan ayağa kalkıp:

– Benim, Vaçe'nin sağlığına söyleyecek bir çift sözüm var, dedi. Vaçe, gözünü babasının yanında oturan Magda'ya dikti, sonra güya utanmış gibi omuzlarını kaldırıp Vartabedyan'a döndü. Vartabedyan devam etti: Kim tanımaz Vaçe Bedrosyan'ı? Hepimiz de kendisini tiyatrodan, sinemadan tanırız. Ama bugün bize, onunla aynı masada oturup, onun, insanları yalnızca sahneden veya beyaz perdeden sevindirmediğini anlamak kısmet oldu...

Seryoj'un babası, yeni içtiği maden suyundan geğirdi.

Bakan kendisine güvenle ve karşısındakini bağışlarcasına gülümseyerek:

– Sen daha onun nesini gördün ki, dedi, o başlı başına bir sirktir, sirk.. Ben

onsuz hiç oturmam masaya...

– Evet, dedi Vartabedyan. Ve bu, yalnızca şunu gösterir ki, Vaçe iyi bir arkadaştır. Sonra bakana dönerek: Zaten kötü bir yoldaşın Azat Manukoviç'le ne işi olabilir ki... dedi.

– Bizden irak olsunlar ama, kötüleri de bulunuyor, diye başını salladı Seryoj.

Vartabedyan anlamadı:

– Azat Manukoviçle ha? İnanmam. Gözümle görsem inanmam.

Anlaşılan votka kendisini duyurmaya başlamıştı. Vartabedyan hafifçe başını salladı. Votkanın etkisini gidermek ve o kara gözlü, asık yüzlü gencin ne dediğini anlamak istiyordu.

Seryoj parmağını kaldırıp bir şey söylemek istedi, ama babası ondan önce atıldı:

– İki hafta kadar önce, arkadaşları Seryoj'la birlikte oturmuş, yemiş içmişler, sonra bunlardan biri bıçağını çekip ötekinin karnına saplamış...

Vartabedyan anlamayarak:

– Seryoj da kim? diye sordu, ve kafası daha da karıştı.

– Benim, dedi Seryoj kuruca.

– Sizin evde mi oldu bu?..

– Lokantada, dedi Seryoj'un annesi. Seryoj'umun çalıştığı lokantada...

Vaçe, kadeh elinde, Vartabedyan'ı beklemekten usanmış gibiydi, biraz eğilip bakanın eşine:

– Bu adamın adı ne?.. diye sordu.

– Bilmem. Sanırım bir yerde müdürdür.

– Siz konuşmanızı bitirdiniz mi? diye sordu Vartabedyan'a Vaçe, övülmekten bıkmış bir gülümsemeyle.

Müdür uyandı. Kafasının ipini kaçırdığının ayrımındaydı ama, sözün böyle bitirilemeyeceğini de anlamıştı.

Bir dakika, diye gülümsedi Vaçe'ye, bir dakika, sıcak bir söz bulup söylemeye çalıştı, bulamayınca da: Vaçe, çalıştığı topluluğun sevgi ve saygısını kazanmış bir arkadaş, iyi bir baba ve iyi bir kocadır... dedi.

Savcının eşi az kalsın hık diye gülecekti ama, kendisini tuttu ve dirseğiyle yavaşça dürttü yanında oturan kocasını.

– Sağolun, dedi Vaçe, hepinize teşekkür ederim.

Yerçanik'in karısı:

– Ne oturmuşsun mutfakta, dedi kocasına ve Şamirama döndü: Adamları toplamış, kendisi mutfağa çekilmiş oturuyor.

– Acım, dedi Yerçanik tabaktan gözünü ayırmayarak, içeride yer yok ki...

– Kardeşin bitirmiş olmalı, dedi kuru kuru Satik, kaldır sen otur yerine. Ev sahibi o değil, sensin...

– Kardeşin de kardeşin... Başka söyleyecek sözün mü yok? diye kızdı birden Yerçanik, ve elindeki lokmayı tabağa atıp ayağa kalktı.

– Yavaş, dedi karısı, işitirler... Seryoj'u çağır.

Yerçanik mutfaktan yemek odasına geçerken yüzüne bir gülücük oturttu. Ama herkes yemekle uğraştığı için kimse görmedi.

Aklı daha lokantadaki kavgada olan Magda'nın babası:

– Peki, o adamlara ne yaptılar? diye sordu, ama bu soruyu kime sorduğunu kendisi de bilmiyordu.

Vaçe:

– Hangi adamları?

– Hani şu birbirinin karnına bıçak saplayanlar...

Magda sıkılarak:

– Sana ne canım, dedi babasının kulağına.

– Şimdi ben söylerim, dedi savcı. Ağzını yaş bezle sildi, tabağını bir yana itti: Şimdi söylerim, deyip alnının terini sildi ve döndü Seryoj'a: Kentin üçüncü bölümündeydi, değil mi?..

Seryoj duygulanmıştı:

– Evet...

– Olay akşam üstü olmuş, dedi savcı, beş kişiymişler. Bıçağı saplayan Krpo'ymuş, zarar gören de üçüncü kısmın domuzu...

– Üçüncü bölümün domuzu ha, diye yüksek sesle güldü bakanın eşi.

– Öyle derler ona, dedi savcı. Asıl adı Surik'tir. Kahveciyan Surik. İkisi de sabıkalı külhanbeyi...

Yerçanik, Seryoj'un kulağına:

– Teyzen seni çağırıyor, diye fısıldadı. Fakat Seryoj aldırış etmedi, gözü savcıdaydı.

– Onlar biliiir, her şeyi bilirler, dedi bakan paçanın kemiğini ağzından uzaklaştırarak, ama yakalamazlar; ta ki birini öldürmeyinceye kadar yakalamazlar...

– Duydunuz mu?.. diye parmağını havaya kaldırdı Vaçe, damad kayınbabasını eleştirdi. Kim söyleyebilir bakalım, bu içten gelen bir eleştiri mi, yoksa tepeden mi?..

– Nereden gelirse gelsin, eleştiriyi son derece dikkatle dinlemek gerek, diye güldü Vartabedyan şakaya vurmaya çalışarak. Fakat onun bu sözüne kendisiyle Yerçanik'ten başka gülen olmadı. Savcı biraz ileri atıldı, kızarmış gözleriyle Vartabedyana bakıp:

– Fabrikanda kaç kişi çalışıyor?.. diye sordu.

– Aşağı yukarı üç yüz elli.

– Neyin fabrikasıymış öyleyse, şuna arteldesene be adam, diye kah kah güldü savcı, şişman gövdesini çalkalayarak.

Bakanla Vaçe anlamlı anlamlı gülümseyerek savcıya, başlarıyla onadılar söylediklerini.

Vartabedyan sıkılmıştı:

– Sizin ölçüleriniz başkaysa ne yapalım, dedi. O sırada gözüne Yerçanik ilişince, konuyu değiştirme fırsatı bulduğuna sevindi: Ne o Yerçanik, bir görünüyor, bir de yok oluyorsun ortadan...

Yerçanik boynunu eğip, utanarak güldü:

– Öyle gerekiyor da... Yoksa memnun değil misiniz?..

– Yok canım, dedi müdür, ve bir şey geldi aklına: Arkadaşlar, rica ederim bir dakika dinleyin. Gerçi paça masasında sağlığa sözler söylenmez ama, ben birisinin sağlığına içmeden yapamayacağım...

Yerçanik'in yüreği yerinden oynadı, kanı yüzüne fırladı ve kulaklarında sesler işitmeye başladı. Müdür konuşuyordu. Ve Yerçanik onun sözlerini pek duymuyordu sa da, birazdan kendi sağlığına içeceğini anlıyordu. Ama biraz önce kafasında söyleyeceği sözler ve ricada bulunacağı şey somut bir biçimde hazır duruyorken, şimdi bozuluyor, birbirine karışıyordu.

Vartabedyan konuşmasını sürdürdü:

– Konuk ağırlayan böyle masalar çok görmüşsüzdür elbette, ve şimdi olağan bir şeydir bu. Ama bugün önemli olan ne masadır, ne de üstündeki nimetler. Önemlisi, masanın dolayında yaratılmış olan havadır.

Vaçe:

– İyi ama, o nimetler olmasaydı, bu hava olur muydu?

– Demedim mi ben başlıbaşına sirktir diye? dedi bakan. Darılma, şaka ediyor elbette.

Vartabedyan «anladım» anlamına göz kırptı bakana ve devam etti:

– Bugün biz, bir müdür evinde bulunmuyoruz. Azat Manukoviç darılmasın, bakan evinde de değiliz, ne de bir savcı evinde..., (Vartabedyan, eliyle hafifçe dokundu savcının omuzuna) Darılmayın ama. Zaten darılmayasınız diye, sözüme başlarken ilkin müdür evinde bulunmadığımızı söyledim. Biz bugün, sıradan bir işçinin aile ocağındayız...

– Haaa, diye uyandı Yerçanik. Doğru söze ne denir? Tam kırk bir yıldır işçiyim...

– İşitiyor musunuz? dedi müdür, kırk bir yıl. Rica ederim beni doğru anlayın. Kırk bir yılda kaç bakan değişmiştir, benim gibi kaç müdür değişmiştir...

– Elbette, dedi Azat Manukoviç tok ve cansız bir bakışla. Bakan da ne ki... önemli olan işçi sınıfı...

– Ve de doğru, diye devam etti Vartabedyan. Karınca gibi çalışarak, canı çıkarak yaşamımızın bütün nimetlerini yaratan işçi sınıfıdır. Onun sağlığına içelim.

– Doğru, dedi Seryoj bir bakana bir savcıya bakarak. İşçi sınıfının sağlığına!

Magda'nın babası:

– Matsak Babyan kendi eliyle takmıştı madalyayı şurama.

– Baba... dedi Magda.

– Siz de mi işçisiniz? diye sordu savcı.

– Yirmi üç yıl karpit ocağında çalıştım, dedi Magda'nın babası.

– Dur bakayım, nasıl derlerdi? diye güldü bakanın eşi. Ha: Şanlı işçi sınıfımızın sağlığına!

Kevork mırıldandı:

– İnsan, insan kalsın. İştir işte çalışıyoruz. Kadehini uzatıp tokuşturdu bakanınkiyle. Ben de şofördüm, dedi, şimdi emekliyim...

– Ha, dedi bakan dişlerinin arasındaki eti kürdanla çıkarmaya çalışarak, çok onurlu iştir...

Yerçanik gülüyordu, kafasında her şeyi düzene koymuş, sözünü söylemek için susmalarını bekliyordu. Tam o sırada bir bağırma işitildi. Sarkis'di:

– Verin benim soğuk suyumuuu!.. Gürledi, yumruğunu vurdu masaya, kanlı gözlerini dolaştırdı: Veriiin benim soğuk suyumu!..

Daha birçoğu kendine gelmemişti ki, Seryoj yerinden fırlayıp yetişti ufak tefek Sarkis'e, kaldırıp omuzuna aldı ve doğru yandaki odaya götürdü. Oradan yine işitildi:

– Verin benim soğuk suyumuuuu!..

Sıkıntılı bir sessizlik çöktü. Bakanın eşi kötü kötü baktı karşısında yığılı duran kuru, parlayan kemiklere ve kalktı yerinden.

– Nereye? diye sordu kocası.

– Yoruldum.

– Adam su istiyor canım, dedi savcının eşi, verin içsin, rahatlasın.

– Vaçe, bir şey söylesene... dedi bakan.

Seryoj'un babası:

– İçmeyi beceremiyorsan içme be adam...

– Öyle ya, dedi Kevork, seni zorlayan kim? Bak benimki kararını buldu, gitmiyor artık...

– Zarar yok canım, geçti, dedi Azat Manukoviç. Vaçe!..

Vaçe ayağa kalktı, bulanık bakışıyla dolayı süzdü, gözlerini yumdu ve başladı konuşmaya:

– Hayır. Çünkü benim büyüklük ve mutluluk anlayışım sizinkilerden biraz başka. Sizler genliğinizi hemen hemen her zaman, yakınlarınızın yok olmasında görüyorsunuz. Kıskançlık, korku, kınama. Ne mutsuz o aynalar ki, içinde egemenin büyüklüğü sırıtır. Gözyaşı, kahır, umutsuzluk. İşte o korkunç cümbüş ki, dolayında, o övülen mutlular lüks bir yaşam yaşamaktalar, sonra kalkıp cümbüşten, zil zurna, sallana sallana sonsuzluğa baş vurarak, gidip Tanrı'nın tahtı karşısında durmaktalar. Vaçe bir an sustu. Rolünü unutmuş mu, üzgün mü belli değildi. Kapalı göz kapaklarını iyice sıktı, soluk aldı ve parmağını havada sallayarak devam etti: Benim mutluluk ülküm daha alçak gönüllüdür. İçimde topludur bu ülkü. Bütün emellerim yüreğimin derinliklerinde saklıdır...

Bitirdi sözünü Vaçe, bakışları aşağıda oturdu. Sessizlik çöktü.

– Sevinçli bir şey söyleyeydin bari, dedi savcı, ama Vaçe yanıt vermedi; doldurdu kadehini ve bir solukta içti.

Bakanın eşi Vaçe'nin yanından geçerken yanyan baktı, boş durmaktan usanıp, gitti teypi inceledi.

Seryoj yandaki odadan çıktı, kapıyı kapatıp geldi.

– Uyudu, dedi, biz işimize devam edelim.

– Evet, dedi bakan, dolduralım kadehleri.

Bakanın eşi şaşmıştı teype:

– Sizin midir? diye sordu ayakta duran Yerçanik'e.

– Ne buyurdunuz?.. diye uyandı Yerçanik.

– Teypi soruyorum...

Seryoj yaklaşıp:

– Benimdir, dedi.

– Japon malıymış.

– Evet, diye başıyla doğruladı Seryoj. İki bine aldım. Stereofoniktir...

– İyi mal...

– Üç bin veriyorlar da vermiyorum...

Satik mutfakta göğsünü yumrukluyordu:

– Ah, ah! Çağırma dedim de dinlemedi. Bu kadar adamın içinde rezil olduk...

– Bir şey değil canım, dedi Şamiram, unutulur gider...

Yemek odasında teyp çalıp duruyordu.

Satik biraz geri çekilip baktı ki, bakanın eşi müziğe uyarak yaylanıyor: dansetmiyorsa da tempoya göre gövdesini sallıyor. Sonra biri iki elini birbirine çarptı, kadın onunla birleşti ve başladı alkışlarla, şarkılarla dans etmeye. İri göğüsleriyle oldukça ağır olmasına karşın, hafif dansediyor, bir yandan da durmadan gülümsüyordu. Teyp hep aynı şeyi çalıyordu... Savcı kalkıp kendi kızıyla oynadı. Vartabedyan, Magda'yı dansa kaldırdı. Birden, Seryoj'un aklına bir şey geldi. Koridora çıkıp telefonu aldı ve parmağıyla kulağını tıkarak konuşmaya başladı. Satik, yalnızca son sözleri işitmişti.

– Yirmi dakikadan burada olasınız. Adresi iyice anladınız mı?..

– Seryoj, diye seslendi Satik.

– Her şey yolunda teyzeciğim.

– O biçimsiz herif rezil etti bizi.

– Yok canım, aldırma, bir şey değil o.

– Başkalarını da mı çağırdın yoksa?..

– Sırdır, dedi Seryoj, söylemem. Kapı çalınırsa sen açmayasın, ben açarım. Sonra Şamiram'a dönüp: Savcı senin kızkardeşinin kocası, değil mi?..

– Evet.

– İyi adam.

Satik yaralanmış gibiydi:

– Bakan ondan geri mi kalır?..

– İkisi de iyidirler teyzeciğim, dedi Seryoj ve Satik'in omuzlarını sıktı.

– Kemiklerimi kırdın ayı, deyip sıyrıldı Satik. Sonra: Ne diye öyle hanımlığı tutmuş annenin, dedi, bir mutfağa girip ilgilenmiyor bile kızkardeşi ne güne kalmış diye...

Şamiram:

– Bakın Azat dansediyor, deyip yemek odasının kapısına doğru gitti.

Bakan:

– Peh, peh, peh, diye sesleniyor ve Magda'ya gülümseyerek, ufacık gövdesiyle şu yana bu yana göbek atıyordu.

Magda, kadın içgüdüsüyle, kendisine yöneltilen gülümsemenin anlamını kavrıyordu elbette; ama yanıt olarak kendi gülümsemelerinde hiçbir anlam sezilmiyordu. Onun kafasında kaynanasına yönelik tek bir fikir vardı: Pişirdiğiniz paça, harcadığınız paralar, küçülmeleriniz bir yana, görüyorsunuz ya, büyüklerin dikkati hep benim üstümde toplanmış...

Derken, dans havası değişti. Klarnet çalıyordu şimdi. Bakan dansediyor, Magda'ya gülümsüyor ve soluyordu. Herhalde genç, güzel bir kızla dansetmek hoş olmalıydı. Ama Seryoj pek akıl erdiremiyordu bu işe. Aralarına girip Magda'yı ayırdı ve kendisi başladı dansetmeye bakanla. Bir yandan da alkış tutuyordu bakan güçsüz ellerini sallayarak. Sonra gidip yerine oturdu.

– Başka zamanlar hep yüreğinden yakınırsın, dedi bakanın eşi. Genç kız

gördün değil mi?..

Teyp bir an sustu. Kevork, bunu bekliyormuş gibi, ayağa kalktı, elini odanın köşesinde asılı duran saza uzatarak:

– Yerçanik bir şey çalsın, dedi.

– Çalsın ya, diye işitildi sağdan soldan. Ama gerçekten çalmasını istiyorlar mıydı, yoksa incelik gereği mi söylemişlerdi bunu, anlaşılmadı.

– Yerçanik mi?.. diye sordu Vartabedyan.

Yerçanik utandı ve gülümseyerek:

– Eskiden çalardım, dedi.

Saz elden ele geçti, Yerçanik başladı ayar etmeye. Heyecanından mı, yoksa votkayı fazla kaçırdığından mıydı, bir türlü ayar edemiyor, terliyordu. sessizliğin içinde, kulağa hiç hoş olmayan abur cubur ayar sesleri işitiliyordu.

– Ne şaşırmış duruyorsun Yerçanik'çiğim, dedi Kevork, şu iç açan şarkılardan söylesene.

Anlaşılan usanmışlardı beklemekten.

– Vaçe, dedi bakan, sana ne oldu öyle oğlum?..

– Hiç, diye acılı gülümsedi Vaçe, geçti.

– O ayar edinceye kadar sen bir şey anlatsana.

– Kekemeyi anlat, dedi savcı, kekemeyi...

Vaçe anlamamış gibi:

– Hangi kekemeyi? diye sordu.

– Hani şu, müdüre çıkan canım!..

* * *

Müdür Vartabedyan'ın gittiğini ilkin aşağı kattaki Halatyan görüp hemen not etti:

«Saat 3'ü çeyrek geçe aralarından biri gitti. Gitmeden biraz önce «Moskviç» marka bir araba gelip numarası görülemeyecek bir biçimde durdu. Mavi renkliydi. Adamın ayağı kaydı, az kalsın düşecekti (esrik olduğu besbelliydi). Oturdu arabaya ve gitti».

Satik bir türlü rahatlayamıyordu:

– Nasıl gider de haberimiz olmaz canım, belki burada bir yerdedir...

– İyne değil ki yitsin, dedi Şamiram. Çalgıcılar gelmeden önce ben kapının kapandığını işittim. Gelinine sor da bak, onunla konuşuyordu.

– Magda! diye seslendi Satik, ama sesi işitilmedi.

Yemek odasında tam bir cümbüş vardı. Seryoj'un çağırmış olduğu çalgıcılar coşkuyla çalıyorlar, ve şimdi Magda'yla Vaçe dansediyordu.

Satik kötü kötü gelinine bakarak:

– Şuna bak şuna, dedi, kadın dediğin biraz ağır başlı olmalı. Pis hafifmeşrep...

– Zararyok canım, varsın dansetsin, dedi Şamiram.

– Toprak yağaydı başıma benim. Ben de parmağımdan diken çıkaracak bir gelin buldum sanıyordum... Satik parmağıyla Magda'yı çağırdı.

Magda gülümseyerek bir kaç kez daha döndükten sonra, dansı bırakıp soluyarak mutfağa girdi.

Seninle konuşuyordu da onun gideceğini anlamadın mı?.. diye sordu Satik.

– Kimin?..

– Kimin olacak, müdürün...

– Anladım gideceğini.

– Anladın da sustun ha?..

– Bağıracak mıydım, yoksa kolundan mı asılacaktım adamın?..

Kaynanası yanıt vermedi. Şamiram'a baktı ve ağır ağır soluyarak başını salladı.

– Magda'cığım, dedi Şamiram, peki sormadın mı niye öyle çabuk gidiyor diye?..

– Kızını doktora götüreceğini söyledi.

– Hıh, diye alay etti kaynanası, pazar günüyle doktormuş... Fakat gelin yanıt vermedi.

– Başka bir şey söylemedi mi? diye sordu Şamiram.

– Öyle yap ki, gittiğimi kimse bilmesin, dedi.

– Sen de öyle yaptın ha? diye kızdı Satik.

– Hiçbir şey de yapmadım, aldı paltosunu çıkıp gitti.

– Yerçanik'i bana çağır, dedi Satik.

Magda hiç oralı olmadan, yaylana yaylana uzaklaştı.

– Şunun biçimlerine bak, diye mırıldandı kaynanası arkasından. Sanki bütün bu şenliği kendisi için düzenlemişiz...

– Gençtir kusura bakma, dedi Şamiram.

– Biz hiç mi genç olmadık sanki?..

Yerçanik gülümseyerek, ıslık çalarak mutfağa girdi.

– Çok iyi çalıyorlar köpoğluları, dedi, yaşasın Seryoj.

Satik:

– Ne mutlu sana!.. Müdürün gitmiş, haberin var mı?..

Yerçanik bir gözünü yarı kapadı, ciddileşti, öbür gözü hafifçe gülümsedi, eliyle saçlarını okşadı.

– Sen öyle derbeder derbeder dolaş dur orralıkta, dedi karısı.

yerçanik'in yüreğinden büyük bir ağırlık kalkmıştı.

– Gittiyse gitti, dedi, Tanrı onunla birlikte olsun.

– Şuna bak, umurunda bile değil, diye kızdı karısı gözleri dolarak. Bir haftadır uykum dirliğim kaçtı da... Harcadığımız da caba!

– Konuk çağırmış, masa düzmüşsün, elbette para harcayacaksın canım!

– Ben sana hiç hevesim yok, dedi karısı.

Yerçanik, Şamiram'ın kolunu yakalayarak:

– Yok ama, sen söyle Şamiram, öyle değil mi?..

– Her evin kendi hesabı var, dedi Şamiram soğukkanlılıkla.

* * *

Yemek odasında davul zurna gırla gidiyordu.

Seryoj çalgıcıların yanında durmuş, her parça çalındıktan sonra elini cebine sokup para çıkarıyor, onluk mudur, yirmi beşlik midir bakmadan atıyordu onlara.

– Haydi bakalım, diyordu, şimdi de ötekini, tembellik istemez...

Çalgıcılar gerçekten de tembellik etmiyor, canla başla çalıyorlardı.

Çalınan her parçadan sonra, Vaçe:

– Seryoj, diyordu, yahu sen ne adammışsın da ben bilmiyormuşum, hay senin ağzını burnunu yeyim ben...

Seryoj, gözü masaya yığdığı paralarda, Magda'nın babasına dönüp:

– Bak, dedi, beni öyle olur olmaz adamlardan sanmasınlar. Seryoj derler bana...

Babası Seryoj'un kolunu sarsarak:

– Söyle, bana göre bir şey çalsınlar, bakanla oyuna kalkacağım...

– Babamın istediğini çalın.

– «Duy duy»u çalın, dedi babası ve ayağa kalktı.

Çalgıcılar havayı değiştirdiler.

– Vay, duy duy, duy duy, duy duy, diye şarkıya başladı davulcu.

Seryoj'un babası bakanla oynarken Yerçanik bakıyor, kendisi de oynamayı düşünüyordu bakanla; gün olur anılırdı. Ama utanıyordu. Alkışlıyor, gövdesini sallayarak zihnen oynuyordu bakanla.

Bakanın eşiyle kaynanası herhalde danslardan ve gürültüden yorulmuş olmalıydılar ki, gidip, odaya bitişik balkondaki sedire oturdular ve sigara içerek konuşmaya başladılar.

– Seryoj'cuğum, diye seslendi Vaçe, bitirirlerse söyle «dile yaman» şarkısını çalsınlar.

Ve şarkıcılar «dile yaman»a başlayınca, Seryoj kadehini kaldırıp bakanla savcıya yaklaştı:

– Bu kutsal şarkıyla birer kadeh içmeliyiz birlikte.

– İçelim Seryoj'cuk, içelim.

– Ben bütün bunları sizin onurunuza yapıyorum, dedi Seryoj, kadanızı alayım sizlerin. Yerçanik'ten sizin geleceğinizi işitince, tamam demiştim...

– Yerçanik kim? diye sordu savcı.

– Teyzemin kocası. Bu önemli değil. Demek bundan sonra, benim iki ağabeyim var: Biri sen, öbürü de sen. Sizler büyüğümsünüz, ben de sizin küçüğünüz. Siz yalnızca emredin...

– Emretmek de ne oluyor canım, dedi bakan.

– Yooo, diye parmağını salladı Seryoj, siz emredip, bir yana çekilin. Bakın Seryoj neler yapar... Seryoj dönüp çalgıcılara baktı. Ey, zurnacılar, dedi, bu şarkıdan sonra benimkini isterim... Sonra yine dönüp: Sağlığınıza, dedi. Ağabeylerim olarak başımdan eksik olmayasınız.

Kadehleri boşalttılar. Seryoj bir parça pastırma uzattı bakana.

– Madem ki şimdi kardeş olduk, söyleyim: Sizden iyi olmasın, bir arkadaşım var, işsiz. Şu senin depolarından birine depocu başı olarak al, varsın çalışsın. Bilgisiz biri sanmayasın ha, yüksek öğrenim görmüştür...

– Ne diye depocu başı olacakmış öyleyse, diye güldü savcı bakana göz karparak. Varsın öğrenimine uygun bir iş versin...

– Yok canım, diye başını salladı Seryoj, o öyle gururlu bir çocuk değil, depocu başı olmak yeter ona, bayağı depocu başı. Ve bakanın yanıt vermesine kalmadan, şimdi siz tavlanızı oynayın, dedi, biz kebap pişireceğiz. Sonra da alabalık...

Yerçanik mutfakta, karısına öfkelenmiş halde, habire etleri şişlere geçiriyordu.

Magda'nın babası masanın ucuna yakın oturmuş, kulağı çalgıda, Kevork'la Şeryoj'un babasına bir şey anlatıyordu:

– Sizin anlayacağınız, diye devam etti Magda'nın babası, Matsak Babyan madalyaları verip bitirdikten sonra, bizleri hükûmet şölenine çağırdı.

– He, dedi Kevork anlamlı anlamlı başını indirip kaldırarak.

– Hiç bulunmuş musundur sen böyle bir şölende? diye sordu Magda'nın babası.

– Hayır. Ne yalan söyleyim, bulunmamışımdır.

– E, dinle öyleyse...

Tavla sesleri işitildi. Bakanla savcı tavlaya başladılar.

Seryoj mutfağa girerek:

– Teyze, diye seslendi, masayı toplayın, balığı getirin...

– Ya şiş kebabı? diye sordu Yerçanik.

Seryoj güldü:

– Bir o eksikti, diyor, işçi adam bu soğukta ne diye kebap yapacakmış, balık yeter diyor.

– Soğuğu da neymiş canım, dedi Yerçanik. Zor olanı asıl eti şişlere geçirmekti, onu da bitirdim zaten...

– İstemez, dedi Seryoj, masayı toplarsınız... tek bir votka görmeyeyim ha: Meyveler, konyaklar ve balık gelsin...

Satik şaşırmıştı:

– Bu kadar eti ne yapacağız be Seryoj?

– Hiç düşünme teyzeciğim, götürürüm ben onları bizim lokantaya, bedelini borcundan düşerim.

– Yavaş, dedi Satik başıyla helâyı göstererek, Şamiram orada, işitir.

Yerçanik'le Seryoj avluya inip konukları uğurladıkları zaman, ortalık kararmıştı artık. Bakan, savcı, Vaçe, Seryoj'la ve Yerçanik'le öpüştüler; kadınlar el sıkıştılar, teşekkür ettiler.

Bakan, yerçanik'in beline eliyle birkaç kez vurarak:

– İyi günlerde olasın, dedi.

Yukarıya geri döndükleri zaman, Seryoj'un babasıyla Kevork masadan çekilmiş, sigara içerek konuşuyorlardı. Satik, masanın köşesine geçip oturmuş, dirseklerini masaya dayamış, alnını avuçları içine almıştı. Uyuyor mu, yoksa yorulmuş da dinleniyor mu, ayrımında değildi. Masada yarısı boşalmış şişeler, içinde yemek artıkları tabaklar, çevrilmiş ve çevrilmemiş kahve fincanları duruyordu.

– Biz bize kaldık, dedi Seryoj kart sesle, bir şey doldurun içeyim.

Mutfaktan, çöp tenekesine vuran paça kemiklerinin sesleri işitildi.

Satik, elini başından çekerek:

– Hatun, diye seslendi Seryoj'un annesine, bırak; biraz dinleneyim, ben yaparım. Ve sustu. Sonra, sanki soran olmuş gibi: O zavallı da hiçbir şey yemedi;

yemeden gitti, dedi.

– Kim?..

– Şamiram.

– Niye gitti öyleyse? diye sordu Seryoj'un babası.

– Uzakta oturuyorum; onların arabasıyla gitmezsem başka türlü nasıl gidebilirim? diyordu.

– Gelinin de babasıyla birlikte gitti, dedi Kevork.

– Cehenneme kadar yolu var, diyerek suratını ekşitti Satik; kalsaydı bana bir yararı mı olacaktı sanki?!..

– İyi keyf yaptık ama, dedi Yerçanik, yaşayasın Seryoj, sağlığına!..

– Seryoj! dedi annesi yemek odasına girerek; yeter artık. Şimdi yine kudurur, gider karına çatarsın, biz kötü adam oluruz senin yüzünden.

Yerçanik içti, döndü Kevork'a, ve başıyla kendi karısını göstererek:

– Müdüre bir şey söylemedin diye tutturmuş duruyor, dedi.

– Ne söyleyecektin ki?..

– Benim emeklilik meselemi konuşacaktım. Bugün demediysem, yarın gider yanına, derim. Ne ayrıntı var sanki?..

– Hiçbir ayrıntı.

– İşimi değiştir, biraz fazla kazanayım ki, emekli aylığım da ona göre bolca olsun, derim. Artık bu kadar şey yaptıktan sonra hiç reddeder mi?.. Sen olsan reddeder misin?..

– Nasıl reddedebilirim, dedi Seryoj'un babası.

– O senin müdürün boş söylevler çekendir, diye söze karıştı Seryoj. Bakanla savcı başkaydılar...

– Ya o Vaçe, hele o Vaçe, dedi Kevork, nasıl güldürdü ama...

– Vaçe de ne ki, diye sinirlendi Seryoj. Ben onun gibi yüzünü kaçımdan çıkarırım. Yalancının biri! Yedir, konuşsun...

– Öyle deme, dedi Kevork.

– Öyledir ya, diye devam etti Seryoj onu dinlemeyerek. O hangi sorunu çözebilir ki?.. Bak, bakanla savcı çözebilirler; daha doğrusu asıl ben çözerim. Yumruğunu masaya vurdu Seryoj: Sizler de kim oluyormuşsunuz sanki?..

Sessizlik çöktü. Yandaki odadan Sarkis'in horlaması işitiliyordu.

– Defol buradan it oğlu it, diye tokatladı Seryoj'u Yerçanik: köpek, sen de!..

* * *

Aşağıda Halatyan yine sandelyenin üstüne çıkmış, kulağındaki dinleme aygıtının alıcısını cebinden çıkarıp tavana uzatmış, şuraya buraya sallayıp duruyordu. hiçbir şey anlamayınca indi iskemleden ve abajurlu masa lambasının ışığında başladı yazmaya: «Ötekiler daha epeyi oturdular. Müzik çalıyordu, gürültü vardı, konuşulanlar ayırd edilemiyordu. Belliydi ki, Yerçanik Garabedyan'ınki öyle küçük bir paça işi değil, davullu zurnalı büyük bir şölendi. Komşuları rahatsız etmelerini bir yana bırakıp soralım: Az aylıklı bir işçi hangi geliriyle böyle şölenler verebiliyor?».

Manuk Mnatsaganyan

HAGOP MINTSURİ
–Demirciyan–
(Armutlu/Armıdan/Erzincan 16 Ekim 1886-İstanbul 1978)

Yazar Hagop Mıntsuri, önce İstanbul'daki Galata Ermeni ilkokulu'nda sonra da Amerikan Robert Kolej'de öğrenim gördü. 1906'da yayınlanan ilk hikâyesi *«Gelin ile Güvey»*den sonra İstanbul Ermeni basınında 100'den fazla hikâyesi, birçok masalları, eleştirileri, kronolojileri, tiyatro oyunları yayınlandı. Hikâyelerinin çoğu köy hayatını yansıtır. *«Mavi Işık»*(1958), *«Armıdan»*-(1966), *«Turna, Nereden Geliyorsun?»(1974)* adlı toplu hikâyelerinde geçen kahramanlar, değişik milletlere mensup işçilerdir. Doğum yeri olan Armıdan Köyü'nün doğal güzelliklerini yansıtan Mıntsuri'nin kendine özgü anlatışı, sıcak dili, renkli üslûbu ile Ermeni Edebiyatı'nda ayrı bir yeri vardır. 1976'da Erivan'da doğumunun 90. Yıldönümü kutlanmıştır.

ISTANBOL

Yemiş'te oturan Aylagil'lerden Büyük Armıdan'lı semerci Avedis ağa, veya, o tarihlerde taşramızın beş köylerinde gençlerin salt soyadlarıyla çağırdıkları gibi Aylayan, o yıl her mektubundaki gibi, babasına yine şunları yazdı:

«Ben yurduma dönemem, sılaya gidemem. Benim burada, Yemiş'te bir dükkânım var. Tışkho'nun kardeşinin oğlu Mıgırdiç'i de yanıma aldım, zanaatımı ona öğrettim. Senin gelinin Tışkho'yu bana göndermeni, gelmesini istiyorum. Zımara'lı Cortyan, karısı Sima'yı ve oğlunu getirtiyor. Büyük Haç yortusunun pazartesi günü yola çıkacaklar, onlarla yolcu edesin...»

Babası şöyle yanıtladı:

«Avedis, oğlum, iyi olur. Dört yıldır gurbettesin, gayrı dönmen gerek. Sen gelemediğine göre gelini sana yollarız. Ama biz burada ne ederiz, nasıl beceririz diye düşünüyoruz ananla ben. Küçük gelin Taro yalnız kalacak. İkiyken baş edemiyorlar, Tışkho'yu da salıversek biz nasıl ederiz? Yazmak gerek değil, sen de bilirsin, olsun ovada, olsun dağlıkta tarlalarımızın çok olduğunu, köyde ve çay'daki bir bir bilirsin. Bunların hepsine yetişebilmek için adam gerek. Haydi diyelim ki kardaşım tarlaları eker, sürer ve de dağdan odun getirir yakmak için. Ama bunca tarlaların hakkından nasıl gelir, ekinleri toplamayı nasıl başarır? Diyelim ki kızlar, kızanlar var, ama onlarınki de işten mi sayılır ki? Hele anaları başlarında bulunmazsa. Gün olur su sırası bize gelir, tek bir gelin hangi bir yana koşar? Zamanında bulunmadın mı sıranı kaybedersin. Geceleri bağlarda yatmak, beklemek, dereye girmek, sulamak gerek. Dökülmüş dutları toplamak, sermek, kurutmak gerek. Hangi birini sayayım? Ya ot? İki çift el olmayınca bir tek gelin ne kadar ot toplayabilir? Mereki doldurmak gerek. Koyunlar, öküzler, inekler ne yer kışın? Kızanlara bel bağlayacak olursak vay halimize. Onlar birkaç saptan başka ne toplayabilirler ki? Sen söyle.»

«Bilirim, diye yanıtladı Aylayan, yazdıkların hepsi gözlerimin önünde. Tışkho gelince Taro yalnız kalır, doğru, hangi bir işi başarsın Taro, sözüme kulak verin. Bir yıllığına bir kadın ırgat tutun, Taro ile çalışsın. Bizim beş köylerde bulunmazsa ister Kürt karısı, Kızılbaş veya Türk olsun, Gakinik'ten, Çaylu'dan, veya Gostıka'dan birini bulun. Ben onun bedelini ayrıca gönderirim size. En çoğu iki yıllığına bir kadın gerek. Ben Tışkho'yu yine size geri gönderirim. Yüzyıllar boyunca düzenlenmiş ata yurdumuzu, evimizi barkımızı bozacak değiliz. Biz Istanbol'lu olamayız. Bizim soyumuz oldukça büyük, çoluk çocuğumuzla, akran akrabalarımızla, bunca adamla Istanbol'lu olamayız. Kendi isteğimizle durmuyoruz biz burada. Ama ne çare! Memleketimizde para yok, pul yok. Gece çalışır, gündüz çalışırsınız, metelik yüzü gördüğünüz var mı? Biz mektup parası olsun elinize geçiyor mu? Bunca buğday, arpa, üzüm, dut, ceviz toplar, rakı şarap çıkarırsınız. Bunları satın alıp size on para veren biri var mı ki? Nasılsa geçiniyoruz, diyeceksin. Geçinmeye geçinirsiniz ama, Erzincan'dan bir vergi havalesi gönderirler de, yüzbaşıyla beraber atlı zaptiyeler köyü kuşatır da kimsenin dışarı çıkmasına engel olup da, salyanı ver, bedeli ver, yol parasını ver, ağnamı ver diye tuttururlarsa ne yaparsınız?»

Günler ardarda geçiyor, saatler, dakikalar duruyor. Tışkho Istanbol'a gidecek. Ağası, kocası çağırıyor onu. Bütün köyün kulağında. Köyün kıyılarında, çöplükte oynaşan çocuklar, kızlar bile duymuştur artık. Dağları taşları aşacak, sonra vapura binip gidecek. O katırların katırına binip de gidenlerin kaçı geri dönmüş ki? Gitmek var gelmek yok, gelmek var görmek yok. Kadınlar olsun Istanbol'un yolunu bilmezlerdi, şimdi onlar da gidiyor. Büyük Haç yortusunun pazartesi günü değil ama, öbür pazartesi yola çıkacak Tışkho.

Tışkho bu yaz da dizlerine kadar soyundu, dereye girdi, küreğine asıldı, durmadan lata değiştirdi, derenin suyuna yön verdi. Ağaçları, asmaların köklerini, sebzelerin evleklerini suladı. Dut ağaçlarına tırmandı, silkeledi, bunca dutları topladı, kurutmak için güneşe serdi. Taro ile birlikte dağlarda ot topladılar, harmana taşıdılar, damların üstüne serdiler, kuruttular ve samanlığı doldurdular. Ova ve dağ tarlalarındaki ekinleri biçip topladılar, geceleri dağlarda kaldılar, eve

dönmediler, anızlıklarda yattılar, yıldızlara baka baka uyudular. Vartivor geldi geçti, Asdvadzadzin geldi geçti, Haç haftasında üzümleri topladılar. ayları, hafta-ları, günleri hep saydı Tışkho. Istanbol'a giderek ağasını görmek için yüreciği hopluyordu. Utandı ama içine sindirdi, kimseye belli ettirmedi.

Haç yortusunun ikinci pazartesi sabahı Zımara'dan Cortyan'ın karısı Sima ve oğlu katırlara binmiş geldiler. Katırcısı kendi katırını kapıya kadar getirmişti. Katırının ve Zımara'lıların katırlarının boynunda asılı olan biri büyük, altısı ufak çıngıraklar sokakta çınladığı anda Tışkho sarsıldı, bir tuhaf oldu... Böyle bir hal başına gelmemişti. Durgunlaştı, duymuyordu, yürümüyordu, kendisini sürüklüyor-lardı. Her sabah, evin büyük gelini olduğundan, pilavı ocağın önünde kendisi pişirirdi. Bu kez kaynanası pişirdi. Soğanı da kendisi değil, kaynanası kızarttı. Siniyi iskemlenin üstüne kendisi koymadı, engel oldular. Taro getirdi, koydu. Sofrayı kendisi hazırlamadı, kimseye yardım etmedi. Büyük kulplu siniye doldu-rulan pilavı, ayran dolu tası Taro getirdi, ekmeği her birinin önüne koydu, kaşık-lıktan çıkardığı kaşıkları da o getirdi, herkese dağıttı. kendisine hiç bir iş yaptır-madılar, konuktu, artık evden sayılmazdı. Herkes sininin çevresine otururken, o oturmak istemedi, zorladılar. Herkes yemeğe oturdu. Sima ve oğlu da sofradaydı-lar, onlar da yedi, katırcısı, Zımaralıların katırcısı da yedi, kendisi ancak üç lokma pilav kaşıkladı, ayrana dokunmadı bile, boğazı tıkanıyordu. Kayınbabası, kayna-nası: «Ye!» dediler, «yola çıkacaksın, acıkırsın» dediler, ısrar ettiler. Hayır, yiyeme-di. Lokmalar boğazında büyüyor, soluğu daralıyordu.

Sofrayı kendisi toplamadı, komşu Maro topladı. Kadınların odasına götür-düler onu, çediklerini çıkarttılar, bir çift yeni çarık getirttiler: «Çediklerle katıra binilmez, yola çıkılmaz» dediler. «Saklı, yedek giysilerini bohçaladık, eşyaların arasına koyduk, Istanbol'a gittiğinde yedeklerini giyerim» dediler. Gündelik giysi-lerinden bir alaca Manusa entari, dimiden bir cüppe giydirdiler.

Kadınlı erkekli konu komşu evin çevresinde toplanmışlar, kapıda, eşikte bekleşiyorlardı, evde oturacak yer kalmamıştı. Hepside «Hayırlı yolculuk» dileme-ye gelmişlerdi. Hem kocası akrabalarının, kayınbabasının, kaynanasının, halala-rın, teyzelerin, hem de kendi dayılarının, yeğenlerinin, teyze ve halası kocalarının, ayakta bekleşenlerin ellerini birer birer öptü. Öz evlatlarının, eltisinin oğul ve kızlarının yanaklarından öptü. Sima ve oğlu ilerlediler, katırlarına bindiler. Katır-cısı katırı kapıya kadar yanaştırdı. Geceleri yatarken kullanmak için bir kilim, bir yorgan, bir miktar yiyecek ve birkaç armağanla Istanbol'da giyeceği yedek giysile-rini, her şeyi katırına yüklediler. Sanki tek başına binemezmiş gibi katırına binmek için katırcısı ona yardım etti.

Ne kadar erkek, kadın varsa hep bir ağızdan: «Tışkho! Bizi unutmayasın», «Tışkho! Geri dönüp çocuklarına, kızına kızanına sahip olasın!», «Tışkho! Istan-bol'lu olmayasın» dediler. Istanbol'dan para gönderilmeyince, Erzincan'dan zap-tiyelerle yüzbaşı gelip de salyan, bedel, ağnam isteyince verecek paraları olmadığı halde, Istanbul'u kargıladılar:

«Istanbol'un dağı taşı dumandır.
Oraya gidenin hali yamandır.
Istanbol'u yapan usta anırsın,
Oraya gidenler bizi unudur»

Dediler.

Ve herkes, akrabalarına selâm, selâm selâm gönderdiler.

Köyden uzaklaştıktan sonra ikisi yalnız kalınca:

Hadi selâmlar neyse, sözüm yok, ama herkesin tembihlerini belleğimde nasıl saklarım?

Dedi Tışkho Sima'ya.

Bunun adı aslında Hripsime idi, ama dile kolay geldiğinden kısaca Sima derlerdi. Önden giden Sima:

– Bizim köylüler de bana yüzlerce kelam döktüler, tenbihler yaptılar. Yanımıza kim gelir de hal hatır sorarsa bir şeyler uydururuz, dedi.

Ovadan giderken Tışkho'gilin tarlalarının önünden geçiyorlardı. Tarladaki çeşmenin yalağı kumla dolmuştu. Kum yüzünden sular durmadan akıp gidiyordu. «Ben gidiyorum, yalağı kim temizleyecek, Taro hangi bir işi görecek?» diye söyleniyordu kendi kendine. Adı Taro değildi, Antaram'dı. Bütün köy kısaca Taro derdi ona. Çimenliklere baktı, çimler yeşillenmişti. «Hemen de yükseliverir bunlar, toplar atarız, ama yine de boy verir. Güz geldiği halde cırcır böcekleri uyanmış, ötüşleri yine ortalığı sarmış» diye konuşuyordu içinden. Defne ağaçlarına bakarken canı çok sıkıldı. Üvez ağacının altı ve tarlanın üstü taşlarla örtülmüştü. «Şu bir tek üvez ağacı da mı olmasındı? Bu ne kadar taş atmışlar? Ağaçta yaprak bırakmamışlar, körpe dallarını bile kırmış, yere düşürmüşler. Ah şu çocuklar, şu erkekler! Her yıl, şu ağacı keselim derim kaynanama, terslenir.»

– Bak! bak! dedi. Sima'ya parmağiyle göstererek, şu bir tek dalın üstünde iki tanecik üvez kalmış, göremeyişler de... Tarlaları toplayalı nice oldu? Daha bir ay olmadı, ekinleri toplayalı daha bir ay olmadı ki? Geceleri şu anızların üstünde yattık. Neden tarlalarda yatıyorduk? Köye gidip de zaman yitirmemek, bir gün önce işleri bitirmek için. Şu dağ avucumda, sol elimde de nasırların izleri daha duruyor. Sima yanıtlamıyordu.

– Hey Sima!

Diye seslendi Tışkho katırını ileri sürerek ve kendi kendine söylenircesine, ama hep önden giden Sima'ya seslenerek:

– alnımıza bu da yazılıymış, Istanbol'a gitmek de nasip olacakmış bize. Senin aklından geçer miydi ki?.. Benim aklıma bile gelmemişti. doğrusunu istersen, katırlara binmiş gidiyoruz ya, köyden çıktığımız yalan gibi geliyor bana. Bir gün dönüp de köyümüze varacak mıyız dersin?

– Şimdi yola düşmüş kocalarımızın yanına varıyoruz, sevinmiyor musun? Yüreğin hoplamıyor mu? dedi Sima.

– Elbette ki seviniyorum, dedi Tışkho. Görmeyeli dört yıl oluyor.

– Oğlum, «Armıdan'lı Aylayan'ın karısı Tışkho'yla birlikte yola çıkacaksınız» diye yazıdığında sen olduğunu bilemedim, dedi Sima. Onu görmüşsündür, Mardgil'in düğününe gelmişti. Kız tarafındandır dediklerinde hatırladım seni. Zımara'da güzelliğin ün salmıştı, herkes güzelliğinden söz ediyordu, dünkü gibi aklımda. Istanbol'a beraber gideceğiz diye sevincim kat kat arttı.

– Hey Sima!

Diye onun sözünü kesti Tışkho.

– Ardına dön de bak hele. Eheeyy, bu ne kadar insan, ne kadar katır?

Aralarında dört de kadın var.

Kervan gelip de kendileriyle birlik oluncaya dek Gökdağ'ın Karsağıbür'il önünde durakladılar. Egin'den, Çemişgezek'ten, Egin'in aşağılarındaki Ancırti'den, Arapkir'den geliyorlardı. Geceyi Hasankent'te geçirmişlerdi. Sarıçiçek'li Kürtlerin boyunları da katırlarınınki gibi kalındı. İkisi yaşlı olan kadınlar sünnî idiler, siyah feracelerine sarılmış, örtünmüşlerdi. Öteki ikisi gençti, yüzleri açıktı. Allı sarılı, parlak entariler giyinmişlerdi. Katırlarından inmeden doğru Tışkho'nun yanına geldiler ve hemencecik dost oluverdiler:

İkinizi de gördük, yolculuğumuza sizinle devam edeceğiz, dediler. Biz o kadınları sevemedik. Biz onlar gibi yüzümüzü örtmeyiz, camiye falan gidip de diz çökmeyiz, bizden hoşlanmıyorlar. Hoşlanmasınlar. Onlar bizlere «Kızılbaş» diyorlar. Kızılbaşız elbette. Biz de onlara «boğazı kara» deriz. Biz tuttuğumuz yolu öyle bir tutmuşuz ki...

Tışkho sordu:

– Neredensiniz?

– Ancırti'den. Ben Eginik'liyim, adım Kohar. Biz de sizler gibi Kohar adını çok kullanırız. Bunun da adı Nevruz. Nevruz'un babası zengindir, Abbas efendi derler. Istanbul'dadır, sözü geçer, hatırı sayılır bir adamdır. Benim de, Nevruz'un kocasına da iş bulmuş Osmanlı Bankasında. Hademelik yapıyorlarmış. İşi gücü bırakıp da sılaya gidemezler, bizi çağırdılar, biz de gidiyoruz. İkimiz de Istanbol'u bilmeyiz, hademe nedir, banka nedir bilmeyiz. Ağalarımız gemiye kadar gelip bizi alacaklar.

– Biz de sizin gibi Istanbol'a gitmiş değiliz, bilmeyiz, dedi Tışkho. Bizim kocalarımız da sılaya gidemezler, bizi çağırdılar. Benim ağam Yemiş'te semercidir. İkimiz de Yemiş neresi, Üsküdar, Balaban neresi? Bilmeyiz. Bizim ağalarımız da gemiye gelip bizi alacaklar.

Kohar'ın ve Nevruz'un katırları Tışkho'nun ve Sima'nın katırlarını izlediler. Ardarda, biri ötekinin arkasından gidiyorlardı. Yüzlerce Çıngırak sesleri arasında kervan yola düştü yine. Çırgorus, Gökgebenler ve Gökdağ sıra dağları arkalarında artık görünmez oldu.

Kervan yolculuğu yedi gün sürdü. Sabahları yüzlerini yıkayanlar yine katırlarına atlıyor, kahvaltılarını katırlarının üstünde yapıyorlardı. Susayanlar bir çeşmeden su içiyor, yine katırlarına biniyor, inmeyenlere taslarla su getiriyorlardı. Öğleyin mola veriliyor, bir pınarın, bir çayın kenarına iniliyor, yemekler yenip bir ara kestirdikten sonra yine yola çıkıyorlar, geceleri hanlarda konaklıyorlardı.

Zot yaylasındaki Kürt köylerinden geçerken şaşaladılar. Kendileri ekinleri toplamış, harmanları dövende dövmüşler, mereklerini doldurmuşlardı. Burada ekinleri yeni topluyorlardı. Toprakları bereketsizdi, buğday sapları dize dek ancak yükseliyordu. Yirmişer kişiler kafileler halinde dağlardan kağnılarla dönen Kürtlere rastladılar. Odun taşıyorlardı. Kağnıları öküzler çekiyordu. Öküzleri de ancak inek kadardı. Kağnıların gürültüsü korkunçtu. Kulakları sağırlaştı sanki.

Kızıldağın güney yamaçlarında bulunan Baç köyünden geçtiler. Kızılırmağın gözesi buradaydı. Irmak, adını bu dağdan alıyordu. Dağdan fışkıran göze bir kol kadar bile yoktu, korkunç bir ırmak olacağı kimin aklından geçerdi? Gözeden doya doya içtiler. Karakütük ormanına girdiler. Köylerinde orman yoktu, görme-

mişlerdi. Çalıyurt'a, Bıldır Çay'ına, Habeş dağlarına baka baka Üzengin Düzü'ne indiler. Gittiler babam gittiler, sonu gelmiyordu düzün. Katırlara binmekten yorulmadılar, bezdiler. İndiler, dizlerinin uyuşukluğunu gidermek için yürümeye başladılar. Yine bindiler, yine gittiler.

Argavis'in pınarında dizlerine kadar çıplak Argavis'li kadınların yalın ayaklariyle çamaşır yumduğunu gördüler. Çamaşırın böyle yıkandığını hiç görmemişlerdi. Beyaz saltaşları üzerinden bolca akan suların içinde çamaşırları hızla çarpıyor, vuruyor, eğiliyor, sonra büküyor ve yine sulara vuruyorlardı. Onbeş çıplak ayağın durmadan iniş çıkışlarını gördüler. Aşkarova'ya girdiler. Burç'u, Kürtlük'ü, Muşablık'ı, Alamonik'i ardlarında bıraktılar. Kızıldağ'ın Kuzey eteklerinden, iki Ezbider'lerin arasından Kelkit'i geçerken manilerini anımsadılar:

Kelkit o yana düşer,
Zülüf gerdana düşer,
O nasıl baş bağlamak,
Her gün bir yana düşer.

Kohar ve Nevruz da karşılık olarak şunu söylediler:

Diyarbakır ocaktır,
Mardin yıkılacaktır,
Mardin'den kız alanlar
Cenneti görecektir.

Şabinkarahisar'a vardılar, hanlardan çıkmadılar, ayıplarlardı. Kadınların kentte pazarda gezmeleri ayıptı. Kervan mevsiminde, Kervan kentlerinde kadınların ne işleri vardı sokaklarda.

Bağlar kenti olan Tamzara'dan geçtiler. Güz başlamıştı. Evlekleri bozulmuş soğan ve sarmısakları kurutmak için güneşe sermişlerdi. Ortalığı soğan sarmısak kokusu almıştı. Meyveler ağaçlardan toplanmış, yalnızca, kışa saklanacak olan yumruk büyüklüğünde, koyu kırmızı, şarapı rengi elmalar, bir de ayvalar duruyordu. Güzellikleriyle ün salmış, kapılarının eşiğinde duran Tamzara'lı kadınları gördüler. Zara-Zımara-Tamzara, ama ille de Tamzara. Karşı karşıya üçerli oynanan Tamzara barlarını andılar:

«Tamzara'nın tandırları,
Beyaz beyaz baldırları,
Le, le, le, le Tamzara.»

Karadeniz'e yaklaşıyorlardı. Bir Rum köyü olan Asarcık'tan Eğribel dağına yükseliyorlardı. Gündüz geçti akşam oldu, daha dağın doruğunu aşamamışlardı.

Tamdere'ye ulaştılar, sonra Üçsu'ya, daha sonra Kulak Kaya'ya. Toprak, bitkiler ve insanların yüzleri değişiverdi. Burada Türkleri, Lazları, Rumları gördüler. Ormanlardan geçtiler, az gittiler uz gittiler, sonu gelmeyen bir uçurumun kıyısından aşağıya bakarken korku sardı onları. Uçurumları görünce «Baba'nın masalı»nı ansıdılar. Bir baba varmış, bir yamacın şerit gibi dar bir diliminde mısır ekmek için ucu sivri keseriyle toprağı eşiyormuş. Yukarıda bir tepede duran karısı, Baba'nın beline sarılı olan ipin ucunu sımsıkı tutuyor, onun düşmesine engel olmak için gereğinde ipi çekiyor, gereğinde gevşetiyormuş. Karşı kıyıdan geçen bir yolcu korkunç manzarayı görür, sormuş: «Baba! Ne yaparsın orada?..». Mısır dikiyorum, oğul!». «Baba, durulur mu orada? Uçuruma düşecek parça parça

olacaksın» der yolcu. «Nideyim oğul, vatanımdır» diye yanıtlar koca adam.

Heyy, ...yım böyle vatanı da, ipi tutanı da, böyle vatan m'olur ki?..

Diyerek, küfr ede ede uzaklaşır yolcu.

Aytepe'ye vardılar. Kervan, son bir kez daha mola verdi. Yolcular dinlendiler, uyukladılar. Ayakta kalan Nevruz, çevresini seyretmek için bir tepeye çıktığında, aşağılarda, çok uzaklarda engin denizi gördü birden, ve bütün gücüyle bağırdı:

– Kız anaa... Kız Tışkho... Kız Sima... Kız Kohar... Deniiiz!

Üçü birden koşuştular, onlar da gördüler denizi. «Vay anasını, nasıl gideceğiz bu suların üstünden» dediler. Açıklarda, denizin ortasında, kendi başına, hiç sallanmayan bir yığın duruyordu. «Demek vapur dedikleri buymuş, bununla gideceğiz» dediler.

Giresun'a geldiler. Dört gün sürdü vapur yolculuğu. Her ulustan yolcular mallarını iki ambarlara indirdiler. Gemi bütün iskelelere yaklaştı. Herkes gibi onlar da kilimlerini, yorganlarını yere serdiler, dört gün aynı yerde yattılar, kalktılar, uyandılar, yemek yediler. Başka ne yapacaklardı? Öteden beriden konuştular.

– Elin kızı, keşki gelinimiz olaydın. Ne de güzel kaşların, gözlerin var kız! Dedi Kohar. – Tarladan mı geliyorsun? Dağların güneşi nasıl da ışıldıyor tenin de? Orağın, eleklerin izleri duruyor daha ellerinde. Ben de ekinlerimi topladım, öyle yola çıktım. Nevruz tarlaya uğramadı bile. Onun babası da, kocası da zengin, ırgatları da var.

– Neden ne diye evlendim, neden kocaya vardım? Bana baksın diye, dedi Nevruz. Neden tarlada çalışıp da güneşte yanayım. Paraları yok mu? Çalıştırsınlar.

– Tembelim desene! Etin erir diye korkarsın, dedi Kohar. Istanbol tam senin gibi tembellerin yeri. Istanbol karıları gibi çalışma, güneş göbeğine değinceye dek gündüzleri yat kalk, gezin, hanımlık tasla. Onların kocaları gibi senin de erin çalışsın, getirsin, sen de ye, patla, otur. Neye yararsın ki? Satan satmış bir kez, vay alanın başına!

Yerinden doğrulup oturmaktan hoşlanmayan, bacaklarını yayarak yattığı yerde durmadan gevezelik eden Nevruz, bir gün önce Kohar'dan azarlandığı kaldı lafa laf karıştırdı ve gün önceki dediğini yineledi.

– Kızlar, dedi. Kocalarınız kadınsız kalmıştır. Şimdi bize öyle acıkmışlar ki, yatırıp üstümüze abanacaklar, çiğ çiğ yeyip eritecekler bizi. Armudan'lı Tışkho, Zımara'lı Sima, şimdiden hazır olun, bizi çimdikleyecekler, bağırtacaklar, kaburgalarımızı ezecekler. Acından ölen erkeğin neye döndüğünü bilirim ben. Demirleri bile kemirir. İyi ki içlerindeki ateş çok sürmez, söner, geçer, yatışır da bizi rahat bırakırlar.

Kohar birden patlayıverdi:

– Nedir bu kızın elinden çektiğimiz yarabbi? Kız, ağzın kuruyası, sende ar yok mu? Utanmak yok mu? Senin başka konuşacak lafın mı yok? Bunlar söylenecek sözler mi?..

O kadar yüksek sesle bağırarak konuşuyordu ki, anbarda bulunan bütün yolcular, ne oluyor diye kendisine bakıyorlardı. Ama Kohar'ın kızgınlığı yatışmamıştı, devam etti:

– Ayıp değil mi? Bir bana dese, neyse. Yanınızda olduğu gibi yabancıların

yanında da böyle gevezelik eder. Bunun yüzünden beni de ayıplayacaklar, beni de suçlayacaklar, bu Kızılbaş kadınlarda ar, onur, utanma yok diyecekler.

Niye kızıyorsun, dedi Nevruz. Derim, dedim, diyeceğim de. Başımıza gelecekleri anlatıp da yalan mı söyledim? Dediklerimi yapmıyacaklar mı?

– Sus!.. Diye azarladı Kohar. – Başımıza gelecekleri anlatmışmış... Öyleyse, yarın da, geceleri kocanla ne yaptığınızı, kaç kere yaptığını da anlat herkese...

– Onları da anlatırım, dedi Nevruz.

– Sen büsbütün kudurmuşsun, dedi Kohar. Genelev kartları bile senin gibi konuşmazlar. Dün anlattıyordun, susturdum. Şimdi ne diye yineler durursun. Başında adam yok, kaynana yok, diye aklından geçenleri hep anlat. Bu çirkin sözlerini anan duysaydı, ağzını yırtardı.

Tışkho bohçalardaki yedek giysilerini çıkardı. Önü açık, düğmesiz, kenarları gümüş kaytanlı, topuklarına kadar inen Suriye entarisini giydi. Tarablus kemerini beline geçirdi. Üstünden, her ikisi de al renkli Şam çuhasından yapılı ve gümüş kaytanlı saltasını, onun üstünden de cüppesini giydi. Kalçalarına dek inen kösteğini iki enine iliklediği. Keçesini başına koydu, üstüne de şakaklarından yanaklarına kadar inen sırma saçaklı leçeğini geçirdi. Halep'ten getirilmiş olan sarı, deri çediklerini giydi. Tışkho Istanbol'a giriyor, ağasına kavuşuyordu.

Onu karşılamak için kocası Aylayan ve kardeşinin oğlu Mıgırdiç rıhtıma gelmişlerdi. Kocası sinek kaydı traş olmuş, bıyıklarını yukarı doğru bükmüştü. Son kez köye göndermiş olduğu fotoğraftakinin aynıydı. Mıgırdiç halasını görünce güldü. Köyde de hep öylece gülerdi. Aylayan «Hoş geldin Tışkho» dedi Mıgırdiç halasının elini öptü. İki çuval dolusu eşyaları aldılar, üçü birlikte rıhtıma çıktılar.

Aylayan onları rıhtımdaki çayhanelerden birine götürdü. Bir müşteri ancak vardı. Sabahın o saatlerinde kim gelirdi?.. Tışkho'ya baktılar.

– Tışkho, tok musun, aç mısın? diye sordu kocası.

– Tokum, dedi Tışkho.

Birer çay içtiler.

İlk önce Boğaz'dan Yeniköy'lü Toros ağa geldi. Tışkho'nun teyzesinin kocasıydı. Vapura uğramış, bulamamış, çayhaneye gelmişti. Ardından Niğogos ağa geldi, Beykoz'da fırıncılık yapardı, Aylayan'ın teyzesinin kocasıydı. Ardından Kanlıca'lı Kevork ağa geldi, Tışkho'nun teyze kocasıydı. Onların arkasından Arut'la Mikael geldiler, Üsküdar'da kızlar ağası'nda Arhan'ın fırınında hamurcuydular. Aylagil'lerin damatlarıydı, Tışkho'nun görümceleriyle evlenmişlerdi. Atpazarı'ndan Nişan'la Agop geldiler, ikisi de semerciydi, Tışkho'nun kocasının teyze oğullarıydı. Avret Pazarı'ndan, Altınmermer'den Garabet'le Serkis geldiler; ot, arpa saman satarlardı, Aylagil dölünün diğer hanelerindendi, kocasının amcaoğullarıydı. Emirgan'dan Toros'la Goğik, Bakırköy'den Kaspar, Kadıköy'den Dikran, Sirkeci'den Parseh geldiler. Geldiler de geldiler; semerci mi dersin, hamurcu mu, yem satan mı dersin? Armıdan'lılar, Teğud'lular, Zımara'lılar başka ne olurdu ki! «Hoş geldin, Tışkho, Allah yardımcı olsun» dediler köyde de dedikleri gibi. «Avedis, gözün aydın» dediler yaşlıları. «Avedis, gözün aydın; Tışkho, hoş geldin» dediler gençler. Bu yıl buğdayın verimli olup olmadığını sordular. Bağlardaki üzümün, dutluklardaki dutun bol olup olmadığını sordular. Ceviz olgunlaştı mı, yağmur nasıldı, toprak tavına geldi mi, her şey yolunda mı? diye sordular. «Ayakta bu kadar konuşulur, sonra uğrar, görüşürüz» dediler ve ayrıldılar.

Silo'yla Mevlut rıhtımdaki hanlardan birinde hamallık yaparlardı. Silo Kürt-

tü, Gakınık'lıydı, kendilerine ırgatlık yapmıştı bir zamanlar. Gakınık'ın ve Armıdan'ın tarlaları birbirine girmişti, bitişikti. Mevlut Armıdan'lıydı, Türktü, kendisini «Tışkho gelin» diye çağırırdı. Sanki Yeniçerigil'lerin oğlu değildi, Aylagil'lerin oğluydu, Ayla'ların ekmeğiyle büyümüştü. Tışkho'nun haberini alınca ikisi de koşup gelmişlerdi. «Ağa gözün aydın; hoş geldin Tışkho bacı, dediler ikisi bir ağızdan. Su gibi Ermenice konuşurlardı. «Biz çuvalları götürürüz». İki çuvalı da sırtladılar.

Silo'yla Mehmet önden, Tışkho, kocası, Mıgırdiç, damatları Arut'la Mikael ardlarından kafileyle yürüdüler. Yolda Köprü'yü dönerken, kocalarıyle birlikte Nevruz'u ve Kohar'ı gördüler. «Kız Tışkho! Yine birbirimizi görmek nasip oldu, kocalarınızla ağanın dükkânına uğrar, evinizi öğrenir, bir gün Kohar'la birlikte seni görmeye geliriz.» dediler.

– Bunlar da kim? Şu Kızılbaş kadınlarını da nereden tanıyorsun? Biri de Ermeni mi, ne? Kohar diyorlar adına, diye sordular kocası ve damatları.

– Ermeni değil, dedi Tışkho, o da Kızılbaştır. İkisi de Ancerti'dendir. Onlarda da Kohar adı var. Biri Eginik'li, öbürü Pazmaşen'lidir. Yolda rastladık, onbeş gün beraber oturduk, kalktık, yattık.

– Nevruz dediğin yaman bir şey, gözleri de fırıl fırıl dönüyor, dedi Mikael.

– Nasıl da anladın? Öyle, yamandır, hiç çekinmek bilmez, el âlemin yanında içinden geçeni serbestçe söyler.

– Silo, dedi Tışkho köprüde yürürlerken, senin Hacce bir entari istiyor senden. Çok yalvardı, ben de söylüyorum. Muşut'lu Pir Sultan'ın oğlu ve de Kelmigel'in oğulları, Tarbaş'lı Temir kendi kadınlarına birer entari göndermişler, işte o entariden...

– Onlara Tarbaşlı Temir, Kelmigel ağanın, Muşut'lu Pir Sultan'ın oğulları derler. Ben neyim ki? Ben bir hamalım, dedi Silo.

– Ne olur? Senden atla deve istemiyorlar, dedi Tışkho. Taze gelindir, cam çekmiş. Sen de onun erisin. Evini çeviriyor, ekinlerini topluyor, çocuklarını büyütüyor. Hele bir yaşındaki o tosun gibi oğlun yok mu? Uyanır da anasını yanında görmezse, hemen durmadan ağlar. Gök Geben'deki tarlanızın yanındaki bizim tarlada çalışıyorduk. İki gece orada kaldık. Anası yanında değildi. Uyandı, ağladı, ben de koştum. «Ne oluyorsun, nen var» dedim. Yüzüme baktı, dudaklarını büktü, baktı, baktı, sonra öyle bir çığlık kopardı ki, korktum, anasına koştum. «Şimdi çatlayacak» dedim. Anası yetişip de memesini ağzına verinceye dek sesini kesmedi.

– Şimdiden belli, diye devam etti Tışho. Kocaman bir Kürt olacak. Bizim Surp Kevork'un, sizin Gakmık'ın Kürtlerinden değil, Dujik Kürtlerinden, Gürüşan'lı, Haydaran'lı Kürtlerden.

Silo güldü.

– Mevlut, dedi Tışkho, anan baban bağlardan inmedi. Kar yağıncaya dek onlar evlerine dönerler mi hiç? Güzelim anan bacını everdi, gelin gönderdi. Kemah'ın Yukarı Uhdik köyünde bir Eyüp ağa var, çok zenginmiş, ona verdi. Altmışı da geçkinmiş, değil senden, benden de büyük oğlu varmış.

– Evlendiğini yazdılardı, ama yaşlı olduğunu yazmadılardı, dedi Mevlut. Anamda babamda akıl mı var ki? İkisi de birbirinden hırpo. Bu iş Anşa teyzemin marifeti olsa gerek. Kendisi Kemah'lı bir koca aldıydı, bacımı da oraya götürmüştür. Ben orada olsam hiç bırakır mıydım? Senin Istanbol'a geleceğinden haberim yoktu. Tışkho gelin, yoksa Çarma'daki buğday tarlalarında yetişen şamamlardan

bir tane getir diye yazardım. Çalıştığını hanın sahibi çok zengin. Sirkeci'de de bir hanı var, Ermenidir. Geçen yıl kim vermiş, bilmiyorum, elinde bizim şamamlardan gördüm, sabahtan akşama dek elinden düşürmez, koklar dururdu. Onun için getirtecektim.

Ben üç tane getirdim, teyzemin kocası istemişti de... Eşyalarımın arasındadır, bir tanesini sana veririm, dedi Tışkho.

Mevlut sevindi.

Yeni Cami'nin kemerinden geçtiler, Mısır Çarşısı'nın kapısından girdiler. Gedik paşa'ya gideceklerdi. Aylayan orada bir ev kiralamıştı, Tışkho'yu oraya götürüyorlardı.

– Bana da ne kötü kötü bakıyorlar şu Istanbol'lu kadınlar, dedi Tışkho.

– Baksınlar, dedi Mikael, bizim Armıdan'ın giysilerini görmemişler de yabansı buluyorlar.

– Tışkho, dedi Arut, sen de düğüne gider gibi giyinmişsin. Bir kollarında, alnında rubiyeler, bir de elinde kınalar eksik.

Mikael söze karıştı:

– Bağda dut toplamaya, veya sulamaya mı, yoksa dağda ot biçmeye mi gidiyor? Istanbol'a geldiği için elbette yedek giysilerini giyecekti.

Hagop Mıntsuri

SAYAT NOVA

–Harutyun Sayatyan–

(Halep 4 Mart – 1713 – 11 Eylül 1795)

Halk şairi, bestekâr,hanende ve sazende Sayat Nova, Halep'li Garabed ile Tiflis'li Sara'nın oğludur. Halep'teki Ermeni kilisesinin bitişiğindeki okulda Ermenice, Türkçe, Arapça öğrendi. Dokuz yaşında iken ailesiyle Tiflis'e göçedip öğrenimini Ermeni Aşuğu **Tosdi**'nin yanında sürdürdü. Hindistanlı ünlü tacir ve sonradan Hint askerî kuvvetler kumandanı olan **Kurken Han**'ın (Kurken Harutyunyan) ticarî kervanları ile birlikte Hindistan, Çin, İran, Türkiye, Habeşistan vb. doğu ülkelerini dolaştı *(1732 – 1742)*. 1742'de Tiflis'e döndü. Gürcü Kralı **II. Teymuraz**'ın sarayında ozan, bestekâr, hanende ve sazende olarak hizmet etti *(1744 – 1759)*. 1762'de papaz oldu ve Hağpat Manastı'rına çekildi. İran'lı müstebit **Ağa Mahmud Han**'ın eşkiyaları tarafından öldürüldü.

Dört yaşındayken eser vermeye başlamış olan Sayat-Nova, Ermenice, Gürcüce, Türkçe ve Acemce bestelediği şarkıları kendisi okuyup çalmıştır.

Bir aşk ozanı olan Sayat-Nova'daki aşk ve aşk duygusu evrenseldir. Aşkının kaynağı kraliyet soyundan gelen Anna olmuştur. Anna, çok güzelmiş, ancak ozanın duygularının güzelliği onun güzelliğinin bir kat ötesinde. Ozan'ın bu güzel duygularını dile getiren şarkıları bugün bile Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'da okunmaktadır. Ozanın aşkı bir efsane olduğu kadar gerçek bir olaydır. Düşünce ve hayalleri gerçek yaşamla çarpışmış, parça parça olmuştur. Bu uyuşmaz çelişkide ozan sonuna dek kalmıştır.

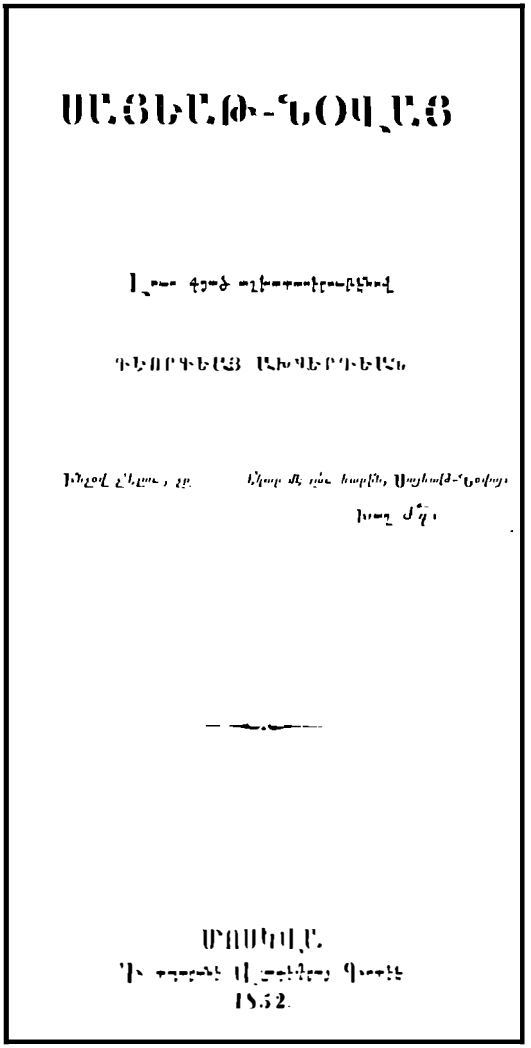
Onun aşk dramı acısına örnek olarak:

«Gal, gazal rahm eyla ganıma girma,
Dişlarin inci tak duzulmuş Şirma
Saçların şarbati Zulplarin sirma,
Camalın gamardir hal azasında».

Sayat-Nova için aşk (*saltanatı*), aşk zinciri ve zindanı, aşk kafesi eğlenceli idi. O insan ve yaşayan doğanın müşterek görüntüsüne (*tipine*) varmış, insanla doğayı, doğayla insanı örmüştür.

«Man Böyle söyledim Bemurvad yara
Bağca sandan, biçmak mandan, Bağ sandan;
Gorak Razı olur Bağman Bağsıza,
Çamma sandan, Kiasmak mandan, dağ sandan».

Sayat Nova

ՍԱՅԵԱԹ-ՆՈՎԱՅԻ

Kevork Akhvertyan'ın 1852'de Moskova'da yayınlanan «*Sayat Nova*» adlı incelemesi.

Sayat Nova. Res. H. Rukhikyan *[EESM]*.

Sayat Nova mecliste

Sazı ve sözü ile Sayat Nova.

Bilinen en büyük Ermeni saz şairi Sayat Nova *[ATM]*.

YERVANT ODYAN
(İstanbul 19 Eylül 1869-Kahire 3 Ekim 1926)

Mizah ve siyaset yazarı, gazeteci Yervant Odyan, önce Berberyan Okulu'nda, sonra da evinde özel öğrenim gördü. Aydın bir ailenin çocuğu olduğundan, küçük yaştan birçok dil öğrendi, ailesinin sahip olduğu zengin kütüphanesindeki Ermenice ve Fransızca kitapları okudu, bilim, sanat ve edebiyat sevgisiyle yetişti. 1879'da amcası hukukçu Kirkor odyan ile Fransa ve İtalya'ya gitti. Sonra bir süre babasının Osmanlı Devleti konsolosu olarak bulunduğu Suceava *(Romanya)* şehrinde kaldı. Birkaç yıl sonra istanbul'a dönüp Berberyan Okulu'na girerek orada VARARAN *(Soba)* adlı bir gazete yayınladıysa da, bir süre sonra bu gazetenin yayınının durması üzerine bu kez ANHAŞD *(Uzlaşmaz)* adında yeni bir gazete çıkardı. Bir yandan Krikor Markaryan, Duboyet ve Dupré'den özel dersler aldı. 1888'de dayısı Kevork Aslan'la Antakya'ya gitti. dönüşte Düyûn-ı Umumiye İdaresi'ne girdi*(1893)*. O sırada İstanbul'da yayınlanmakta olan günlük AREVELK *(Doğu)*, MANZUME-İ EFKÂR ve MASİS gazetelerinin yazı kadrosunda yer aldı. HAYRENİK'te önce başyazar yardımcısı *(1892/93)*, sonra da başyazar olarak*(1896)* çalıştı. Osmanlı Bankası'nın işgali *(24 Ağustos 1896)* sonucu meydana gelen olaylar sebebiyle İstanbul'dan uzaklaşmak zorunda kaldı. 6-7 ay Atina'da kalıp orada yayınlanmakta olan MİUTYUN *(Birlik)* gazetesinde çalıştıktan sonra Mısır'a gitti ve Boğos Nubar Paşa'nın çiftliğinde muhasip olarak çalıştı. 1889'da Paris'e geçerek Kuidon Lusinyan'ın Fransızca-Ermenice sözlüğünün telifine yardımcı olduktan sonra Viyana'ya gidip İoanescu'nun sözlük çalışmalarına katıldı. Sonra Londra'ya gidip NOR GİANK gazetesinde bir süre çalıştı. Oradan Paris'e gidip AZAD KHOSK (Hür Söz) gazetesini çıkardı *(1901-1908)*. 1905'te tekrar gittiği Mısır'da AZAD PEM *(1903-1906)*, AZAD KHOSK *(Serbest Söz)*, AREV*(Güneş)*, GRAG*(Ateş) /1905/, ORENK (Kanun)* gazete-

leri ini yayınladı.

İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'a dönen Odyan, AREVELK, AZADAMARD, HAYRENİK, PÜZANTİON, ŞANT gazetelerinde çalıştı ve aynı zamanda GARAPNAD*(1910)*, SEV GADU*(1912)*, MANANA(1913-1914), İKNAD AĞA*(1919-1920)* gibi bir dizi mizah gazeteleri çıkardı. Ayrıca YERKİDZAGAN DARETSUYTS *(Mizah Yıllığı)*u yayınladı *(1921/22)*. 1915'te çıkarılan tehcir kanununun uygulanması sırasında İstanbul'da tutuklanan birçok Ermeni aydını ile birlikte taşraya sürüldü. Orada önce süpürücülük, sonra da bir Türk, ardından da bir Alman subayı yanında tercümanlık yaptı. Mütarekede burnu kanamadan İstanbul'a döndü. 1919-1922 yıllarında mahalli gazetelerde çalıştı. Eylül 1922'de Bükreş'e geçip NAVASART gazetesinde çalıştı. 1924'te Suriye'ye, hasta dayısının yanına gitti. burada NOR PÜNİG, ve HAY GİANK (Ermeni Yaşamı) gazetelerinde çalıştı. Oradan Mısır'a geçerek AREV*(Güneş)* ve HAYGAGAN SİNEMA *(Ermeni Sineması)* gazetelerinde çalıştığı sırada öldü.

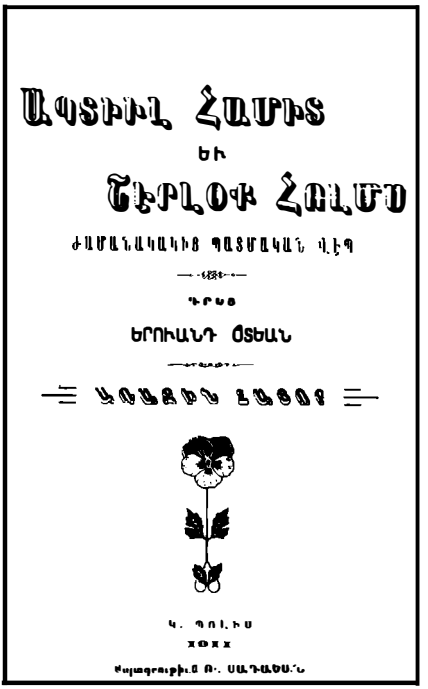
Verimli bir edebî yaşama sahip olan Yervant Odyan, günlük kroniklerinden başka, romanlar, hikâyeler, tiyatro oyunları, gazete ve dergiler, araştırmalar, anılar, yıllıklar ve tercümeler yayınlamıştır. Bazı eserleri Fransızca, Yunanca, Türkçe, Rusça ve Bulgarca'ya tercüme edilmiştir. Türkçe ve Yunancaya tercüme edilmiş olan *«Abdülhamid ve Şerlok Holms»* adlı romanı büyük ilgi görmüştür.

Baronyan'dan sonra en büyük Ermeni mizahçı olan Odyan'ın basında binlerce halkla ilişkiye dayanan, sosyopolitik yazıları, taşlamaları, yergileri, alegorik hikâyeleri ve mizahî portreleri yayımlanmıştır. Mizahî gücü ile kendilerine *«milliyetçi», «ihtilâlci», «yurtsever», «millî kahraman»* süsü verip de aslında her bir kutsal düşünceyi fiilen lekeleyen ve ayaklar altına alan soydaşlarıyla alay etmiş, onları etkin bir biçimde kamçılamıştır. Ermeni toplumsal mizahın gelişmesine büyük katkıda bulunan Odyan, realist düzyazılarında yarattığı mizahî tipler ve karakterleri geniş bir resim galerisinde sergilemiş, din istismarcılarını, tamamen doymuş sermayedarları, burjuva toplumun toplumsal-ahlâkî-ailevî-dünyevî yaraları ve lekelerini alay konusu yapmıştır. Eserlerinin bir bölümü Rusça, Fransızca, Bulgarca, Yunanca, Türkçe, Arnavutça gibi dillere tercüme edilmiştir. *«Sahte Casus»* adlı hikâyesi ise, filme alınmıştır. *«SJirayr», «Yerod», «Vahram», «Ter-Goms»* takma adlarını kullanmış olan Odyan adına Erivan'da bir sokak bulunmaktadır. Marmina Mezarlığı'nda gömülüdür.

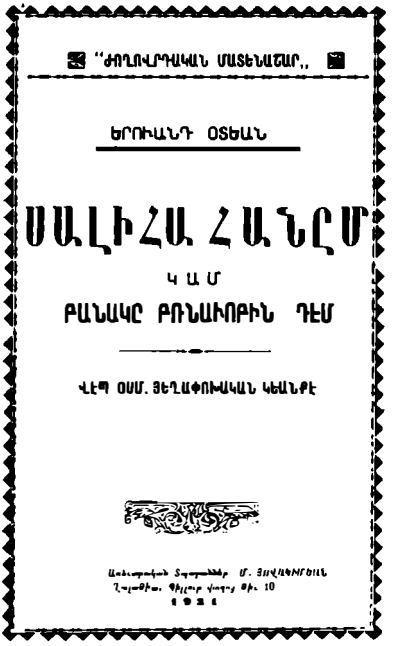
ESERLERİ

Romanlar; 1- *Aşk Şehidi*(1892); 2- *Tefeci* (1893, 1956); 3- *Yeni Yıl Romanı*(1895); 4- *Bir İş Çeviren*(1895); 5- *İyi Kalbli Cellât*(1899); 6- *Millî Hayırsever*-(1905); 7- *Mike'nin Aşk Serüveni*(1906); 8- *Bir Tüccarın Mektupları veya Tam Bir İnsan Olma Sanatı*(1914); 9- *Mutavassıt Aziz Peder*(1895-1920); 10- *İş Adamları*(1900-1901); 11- *Aile, Namus, Ahlâk(1910); 12- Ben Taşralı Almam*-(1913); 13- *Mütevellinin Karısı*(1915); 14- *Abdül Hamid ve Şerlok Holms*(1911); *15- Saliha Hanım veya Müstebide Karşı Ordu*(1912); 16- *Yeni Zenginler*(1919-

1920); 17- *17 Numaralı Hafiye*(1919-1921); 18- *Kilden Kahramanlar*(1921); 19- *Dapita veya Yeni Kızlar*(1922); 20- *Yeşil Şapkalı Kadın*(1923); 21- *Ermeni Diasporası*(1924/25); 22- *Kaçak ve Arkadaşları*(1910); 23- *Harb ve Sulh*(1911); 24- *Propagandacı*(1901); 25- *Pançuni Arkadaş «Dzablıvar'a Yolculuk*(1911); 26- *Pançuni Arkadaş «Vaspuragan'a/Van'a/ Yolculuk ve Benim Dünya Görüşüm*(1914); 27- *Pançuni Arkadaş Tehcirde*(1923); **Hikâyeler;** 28- *İhtilâl Asalakları*(1898/99); **Güldürü;** 29- *Zavallı*(1905); 30 *Fransız-Türk Savaşı veya Çarşılı Artin Ağa*(1909;1906'da sahneye kondu); **Anılar;** 31- *Kanlı Anılar*(1898); 32- *Oniki Yıl İstanbul dan Uzak*(1912/13); 33- *Lanetli Yıllar*(1918/19); **Mizahi Portreler;** 34- *Mebuslarımız*(1913).

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ
ԵՒ
ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ
ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ
ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ
Ա. ՊՈՂՈՍ
1911
Տպագրութիւն Ռ. ՍԱՂԱԼԵԱՆՑ

Yervant Odyan'ın 1911'de İstanbul'da yayınlanan *«Abdülhamid ve Şerlok Holms»* adlı tarihî romanının baş sayfası.

"ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳԱՐ"
ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ
ՍԱԼԻՀԱ ՀԱՆԸՄ
ԿԱՄ
ԲԱՆԱԿԸ ԲՌՆԱԻՈՐԻՆ ԴԷՄ
ՎԷՊ ՕՍՄ. ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԷ
1931

Yervant Odyan'ın 1931'de İslanbul'da yayınlanan *«Saliha Hanım»* adlı Osmanlı devrim yaşamını konu alan romanının baş sayfası.

GÖREVLE ZABLVAR'A GÖNDERİLEN PANÇUNİ[17]
YOLDAŞTAN MEKTUPLAR

– Pançuni[18] *yoldaş üstüne yaşam öyküsü notları –*

Daha bütün evrimlerini tamamlamamış olup, en çabalı eylemler aşamasında bulunan bir yaşam tam olarak sunulamayacağı gibi, böyle bir yaşam üstüne yargıda bulunmak veya düşünce belirtmek akılsızca bir yüreklilik olur bile.

Öyle ki ben, Pançuni yoldaşın töresel yanlarını ve gördüğü işleri tümüyle sunmak gibi, güç olduğu kadar da kaçınılmaz saydığım çalışmayı geleceğin yaşam öyküsü yazanlarına bırakıp, bu sosyalist yazışma kahramanı üstüne parça parça bilgiler vermekle yetineceğim; yani, yalnızca geleceğin yaşam öyküsü yazarlarının işini kolaylaştırmak amacıyla, veya şöyle diyebilirim: minnettar Ermeniliğin birgün kahramanları onuruna dikeceği anıt için malzeme sağlayacağım.

Pançuni yoldaş, Trabzonlu bir ailenin en küçük oğlu olup 1875'te doğmuştur. Annesi onu doğururken öldüğü için emzirememiş, çocuğu keçi sütüyle beslemişlerdir.[19] *Başka bir yaşam öyküsü yazarı olsaydı, bu önemsiz rastlantıdan sonuçlar çıkarmaya, Pançuni yoldaşın boş heriflığını ve hafifmeşrepliğini beslenmiş olduğu keçi sütüyle açıklamaya kalkardı. Bense, dediğim gibi, hiçbir yargı çıkarmak istemiyor, salt gerçekleri yazmakla yetiniyorum.*

Pançuni çok geç dile gelmiş, bir kez konuşmaya başlayınca da, kolay kolay yummamıştır hiç. Büyüdükçe de konuşma kudurganlığı o kadar gelişmişmişti ki, babası, bu olağanüstü olaya bir umar bulmak için doktora başvurmak zorunda kalmıştı. Doktor çocuğu muayene etmiş, diline, boğazına, gözlerine baktıktan sonra:

– Hiç umarı yok, bu oğlan böyle konuşacak hep, demişti babasına.

– İyi ama, bu dayanılacak şey değil evin içinde:

– Tek yolu kulaklarınıza pamuk tıkamak, demişti doktor.

Konuşmaya çırpınmasına karşın, küçük Pançuni çoğu zaman sözcüklerin anlamlarını değiştirerek, yanlış kullanırdı. Birgün masada duran değerli bir kabı alıp, yere atarak paramparça eder.

Babası işten dönüşünde olanı görür ve oğlunu çağırıp kabın parçalarını göstererek:

– Ne yapmışsın ulan kabı? diye bağırır.

Küçük Pançuni safça bir inanışla:

– Yaptım baba, diye yanıt verir.

– Ne yapması ulan, kırmışsın be itoğlu it!

– Hayır babacığım, yaptım diye yanıt verir oğlan.

Babası, bir şeyin yere atılıp paramparça edilmesine «yapmak» değil «kırmak» denilmesi gerektiğini boşuna uzun boylu anlatmaya çabalayıp dursa da, bunu bir türlü anlatamaz çocuğa. Ve Pançuni, evde bulunan bardakları, tabakları, şişeleri kırmayı sürdürdükçe sürdürür ve herkesin de «ne yapıyorsun?» diye sorduklarında, hiç istifini bozmadan:

– Yapıyorum, diye yanıt verirdi.

Okulda Pançuni, arkadaşlarıyla tartışmakla ve söylev çekmekle vakit geçirir, ya öğretmeni, ya ders kitabını, ya dersliği, ya defteri ya da kalem ucunu beğenmeyip dersleri hiç izlemezdi.

Birgün bir matematik problemi üstüne sınıf arkadaşlarından biriyle tartışmaya girişmişti.

Aklı başında bir çocuk ve sonradan zengin bir faizci olan arkadaşı:

– Beş kez beş yirmibeş eder, diyordu.

Pançuni'yse dayatıyor:

– Hayır, beş kez beş elli eder diye inad ediyordu.

– Yok, yirmi beş eder!

– Elli eder!

Arkadaşı, Pançuni'ye laf anlatmanın güçlüğünü, olanaksızlığını görüp, durup dururken yararsız bir kavgaya neden olmamak için, barışçı bir tonla şöyle yanıt verdi:

– Peki, ben beş kez beşi yirmibeş eder bileyim, sen de elli bil, ve artık bu konuda konuşmayı bırakıp, gidelim top oynayalım.

– Olmaz, diye direndi Pançuni, sen

ılkin kanmalısın beş kez beşin elli ettiğine.

— Yooo, bak bu olmaz işte.

Kahramanımız giderek kuduruyordu:

— Ben seni ille kandırmalıyım, diye sürdürdü konuşmasını.

— Hiç de kanamam, ve sen hiç kanıtlayamazsın söylediğini diye yanıt verdi geleceğin faizcisi.

— Kanıtlayamaznuşım, demek kanıtlayamam öyle mi? diye uludu Pançuni. Al sana öyleyse, bak nasıl kanıtlarım!

Ve yerden bir taş alıp indirdi arkadaşının başına.

Kafası hafifçe yaralanan çocuk, beş kez beşin elli ettiğine yine kanmayıp, ağlaya ağlaya öğretmene yakınmaya gitti.

Yehova'nın Habil'e «ne yaptın kardeşine» diye seslendiği gibi, öğretmen, Pançuni'yi çağırıp:

— Niye arkadaşının başını yırttın? diye bağırınca:

Pançuni, yani geleceğin propagandacısı:

— Kendisini inandırmak için, diye yanıt verdi görkemle.

Babası oğlunun bu yabansı davranışlarını gördükçe:

— Belâ olacaksın, belâ... diye bağırırdı.

Zavallı adam yanılıyordu bu iyimserliğinde. Pançuni belâ değil, devrimci işgören olacaktı.

* * *

On yedi yaşında bir delikanlıydı Pançuni babasını yitirdiğinde. Kendisinden on yaş büyük olan ağabeyi, evli barklı ve durumu oldukça iyiydi. Babasının ölümüne daha bir ay olmadan, Pançuni ağabeyiyle darılıp, kendi miras payını almış ve evi bırakıp çıkmıştı. Ağabeyi hiçbir güçlük çıkarmadan, Pançuni'nin miras payı 300 liraya yakın parayı hemen kendisine vermişti.

Bizim delikanlı parayı alıp İstanbul'a geldi, üç yıl canı istediği gibi yaşadı, bir gün de cebinde para kalmadığını görünce, içinde kardeşlik duyguları uyandı, Trabzon'a sevgi dolu bir mektup yazıp özlemle yanan sevgisinden sözederek, baba ocağına dönmek için ağabeyinden yol

parası istedi.

Ağabeyi, «yitmişti, bulundu» sözünün izlenimi altında hemen para gönderdi Pançuni'ye, o da iki hafta sonra Trabzon'a gidip ağabeyinin kollarına atıldı.

Pançuni, ağabeyinin zenginliğini üç yılda iki kata çıkararak, faal çalışkanlığı sayesinde kentte ön sıralarda bir yer tuttuğunu, öte yandan kendisinin aynı süre içinde bütün mirasını har vurup harman savurduğunu, ve cebinde metelik kalmadığını gördü. Bu iki olayı birbiriyle kıyasladı, birbirine karıştırdı, inceledi, evirdi çevirdi, çözümledi ve bu kimyasal işlemlerden sosyalistlik doğdu içinde.

O zaman, kapitalizmin ne toplumsal bir adaletsizlik ve zenginliğin eşit bölünmesinin ne kaçınılmaz bir gereksinim olduğunu anladı.

Pançuni sosyalistti artık.

O günden sonra, Trabzon'un eskiden sessiz kahvehanelerinde, Pançuni'nin gürleyen sesi işitilmeye başlamıştı. Her şeyi yıkıp yok etmek tehdidinde bulunan toplumsal adaletsizliğe karşı gürlüyor da gürlülüyordu. Korkaklar ödleri koparak kendisini dinliyor, kurnazlığa aklı ermeyenler, durmadan konuşan bu adama aptal aptal bakıyor, akıllılarsa burunlarının altından gülerek işlerine gidiyorlardı.

Pançuni'yse konuşur da konuşur, sonu gelmezdi.

Zavallı ağabeyiyse ne yapacağını şaşırmış, bu belâdan nasıl kurtulabileceğini bilemiyordu.

En sonunda bir gün pançuni'ye:

— Kardeşim, bir şey düşündüm, dedi.

— Şaşılacak şey, diye yanıt verdi bizim kahraman.

— Niye, şaşılacak ne var ki? diye sorunca öteki.

Pançuni:

— Bir şey düşünebilir olduğunu şaşılacak buldum, diye yanıt verdi; çünkü siz tüccarlar, kapitalistler, düşünme yeteneğinden yoksunsunuz.

Pançuni'nin böyle güzel sözleri çoktu ve ağabeyi bunlara alışkın olduğu için, gücenmeden sürdürdü konuşmasını:

— Düşündüm ki, burada boş vakit geçireceğine, seni Marsilya ticaret okuluna göndereyim, orada üç yıl kalıp diplomanı alabilir, sonra buraya dönersin, işimi birlikte sürdürürüz.

Avrupa'da okuma düşüncesi hoşuna gitti Pançuni'nin ve hemen yanıt verdi:

— Çok iyi bir düşünce, seve seve kabulüm.

Bir ay sonra Pançuni, elinde iki valiziyle Jolyet rıhtımına ayak basıyordu.

Marsilya'da bir hafta kaldı, ticaret okuluna gitti, programı gözden geçirip de işine gelmeyince trene binip Cenevre'ye giderek toplumsal bilimler serbest öğrencisi olarak yazıldı.

* * *

Toplumsal bilimler serbest öğrencisi yaşamı dört yıl sürdü ve bu dört yılda Pançuni, yazılı bulunduğu üniversiteye yalnızca beş kez uğradı.

Birincisinde, Büyük Fransız devrimini öven, fakat Babeuf'le partizanlarının cesur düşüncelerini yeren tarih profesörünü ıslıklamak için gitmişti üniversiteye. İkincisinde, Rus nihilizmini eleştiren sosyalist bir profesöre karşı gösteri yapmak için. Üçüncüsünde, Kropotkin öğretisine gereken coşkunluğu göstermeyen felsefe profesörüne yakınmak için. Dördüncüsünde kışın gitmişti üniversiteye çünkü odası soğuktu ve ne yakıt vardı, ne de birahaneye gidecek parası. Beşincisinde de üniversiteye, Barselona'daki anarşist olayları eleştiren bir profesöre İspanyalı öğrencilerle birlikte dayak atmak için gitmişti. Ve bu son gidiş, kendisinin üniversiteden kovulmasına, kaydının silinmesine neden olmuştu.

Üniversiteye gittiği bu değerli dakikalar dışında Pançuni, vaktini, Ermeni ve Rus devrimci arkadaşlarıyla birlikte, toplumsal sorunlar üstüne tartışmalarla geçirirdi. İnsan toplumunu üzen bütün sorunların çözülmesiyle uğraşılan birahaneler de, kendi başlıca durak yerleri olup, bu zaptolunmaz kale kulelerinden dünyanın bütün pis burjuvalarını, yırtıcı kapitalistlerini topa tutar, bu arada, Pançuni'den bir hayır beklediği için değil, salt kulağı dinç kalsın diye her ay iki yüz frank gönderen ağabeyini bile esirgemezdi.

Ne var ki, 95 kayımı başlayınca ağabeyinin işleri bozulmuş, kovalanıp cezaevine atılmış, mahvolmuş, bir günde her şeyini bırakmak zorunda kalarak eşini, çoluğunu çocuğunu toplayıp, Trabzon'dan yurt dışına uzaklaşmıştı.

Pançuni'nin ağabeyinden aldığı bir mektupta, artık kendisinden on para ummaması gerektiği bildiriliyordu.

— Pis yaratık, diye bağırdı Pançuni, yumruğunu kaldırıp tehdit ederek.

Ayaklanıcı karakterini belirten böyle jestleri çok vardı kahramanımızın.

Kendisini daha uzun yıllar yaşatabileceğini umduğu ağabeysinden her ay gelen 200 frank birden kesilince, toplumsal bilimler serbest öğrencisinin rahat yaşamı birden bozuluverdi Yoksulluk yavaş yavaş paslı yüzünü gösterdi ve Pançuni paupérisme'in (yoksulluk) hiç de hoş olmayan belirtilerini kendi kişiliğinde tanımaya başladı.

Öğrenci dostları bir süre yardım ettilerse de, günün birinde, gerçi pek incelikle, «güle güle»yi yapıştırdılar.

Pançuni, bu umutsuz günlerde, öğrenci, devrimci ve redaktör olan bir dostuna:

— Bu kötü durumdan nasıl çıkabilirim? diye sorunca.

Dostu:

— Gel seni devrimci yapalım, dedi, sende konuşma kolaylığı var ki, bu yeter.

Suya düşen yılana sarılır derler ya, bizde de denebilir ki aç kalan devrimci olur.

Pançuni kabul etti öneriyi.

Bir ay sonra kahramanımız «yaşamın sözü»nü vazetmek üzere Bulgaristan'a doğru yola çıktı, oradan Yunanistan'a sonra Mısır'a, en sonunda da İran'la Kafkaslara gitti. Sıcak, inanmış, coşkun ve yorulmak bilmeyen güzel sözler söyle-

me yeteneği donmuş ruhlarda yangın çıkarıyor, bunları geriyor, gevşek sinirleri güçlendiriyor, saf kişileri coşturuyordu. Ödevi, kahraman fedai grupları kurmak, bunları memlekete göndermek, kendisiyse yurt dışında kalmaktı.

– Biz zangoçlara benzeriz, derdi çoğu zaman, kurşuna dizilmek üzere başkalarını çağırıp kiliseye sokarız, kendimizse dışarda kalırız.

Soylu özveri!

Pançuni İran sınırında, o ateşin devrimci eylemler içindeyken, birden Türkiye'de meşrutiyet ilân edildiğini haber aldı. Cezaevlerindeki tutuklulara genel af çıkmış, basına özgürlük tanınmış ve herkesin serbestçe Türkiye'ye dönebileceği bildirilmişti.

Bu beklenmedik olaylardan ağzı açık kalmıştı kahramanımızın.

– İşimiz bitti, diye düşündü melankolik bir üzüntüyle.

Ama Pançuni, bu duru görüşlülüğünde yanılıyordu. Asıl iş şimdi başlayacaktı.

Birkaç hafta sonra İstanbul'da çıkan Ermenice gazeteleri alıp da, değişik partilerin delicesine eski Bizans başkentine üşüştüklerini görünce, çekilen söylevleri ve İstanbulluların safça coşkunluğunu okuyunca, Marconi'nin telsizinden ve röntgen ışınlarından daha korkunç «Özgürlüğü biz getirdik» gibi doğa üstü buluşu öğrenince, bizim görevli, geniş kenarlı şapkasını başına geçirip, çantasını eline alıp, günün birinde, biraz da keyfi yerinde olan kafaları kendisi çatlatmak amacıyla gök taşı gibi İstanbul'a düştü.

Ama yerler hep tutulmuş olduğundan Ofenbah'ın brigand'ındaki (silahlı çapulcu grupu) askerler gibi geç kalmıştı. Gerçi mahallelerde beş on «konferans» vermedi değil, Paris Kongresi'nin harikalarını Bogaziçi'nin her iki kıyısında da anlatmadı değil ama, yazık ki artık kulaklar yıpranmaya başlamıştı. Bundan başka, onun cicili konuşma yeteneği, İstanbulluların cicili konuşma ateşine alışık oldukları Agnuni'lerin ve Şahrigyan'ların yeteneğine ulaşamıyordu, tıpkı biz günahkârların birgün tamu ateşine alışacağımız gibi. Öyle ki, sözleri çoğu zaman soğuk bir izlenim bırakıyordu dinleyenlerde.

İşte o zaman Pançuni kesin kararı verdi.

İstanbul'dan çok, taşranın uyandırılması, aydınlığa kavuşturulması, devrimcileştirilmesi kaçınılmaz bir zorunluktu.

Ve çıkıp Arapgir'e gitti, oradan da eylemlerinin merkezi haline getirdiği Zablvar'a geçti.

hiç değilse kimi kişiler için bir tür yücelikten yoksun olmayan bu eylemleri ilerideki mektuplarda göreceğiz.

ÖNSÖZ YERİNE

Yazı aşıran olsaydım ben, açıklayıcı bu birkaç satırı yazmak gereğini duymaz, ve elime rastgele geçmiş olup «Püzantion»[20] aracılığıyla kamu oyuna iletmek istediğim bu mektuplar demedini ses çıkarmadan kendime mal ederdim.

On iki kadar olan bu mektuplar bir yıl içinde yazılmıştır. Aslında Kafkas Ermenicesine daha yakın olup, bu lehçeyle aynılaşmış durumdadır. Ama ben,

okurlara kolaylık olsun diye, mümkün olduğu kadar bizim batı Ermenicesine çevirmeyi gerekli buldum. Zaten yazar Türkiye'de doğmuş olup, «aşlama» bir Rus Ermenisidir.

Eğer bu mektuplar güldürü yazıları olarak okunacak olursa, kuşku yok ki suç yazarının değildir. Çünkü mektupları yazan, sapsağlam ilkelerle yoğrulmuş, sımsıkı inanmış, ciddiliğin son sınırına ulaşıp orada barikat kurmuş sosyalist bir Ermeni devrimcisidir.[21]

Mektupların bir merkez örgüte yazılmış olduğu anlaşılmaktadır. Mektupları yazan da herhalde bu örgüt tarafından görevli olarak gönderilmiş olsa gerek.

Zablvar, 15 Eylül, 1908

Sevgili yoldaşlar,

Direktiflerinizi alır almaz ivedilikle Arapkir'den yola çıkıp, dört gün yolculuktan ve Şepig, Vağşen, ve Maşgerd köylerinde birer gece kaldıktan sonra, bence propagandamız için en uygun yer olan Zablvar'a vardım.

Zablvar, yirmi evden oluşan su katılmamış bir Ermeni köyü olup, güzel ve verimli bir koyakta bulunmakta ve içinden Çırperig çayı geçmektedir. Köylüler genellikle sağlam ve çalışkan kişiler. Yazık ki eski düzende pek büyük sıkıntılar çekmedikleri için, yeni düzen onlara pek büyük bir etkide bulunamamıştır. Yalnızca ara sıra, hırsız herifler olan komşu Komraş köyü Kürtlerinin gadrine uğramışlardır.

Zablvar köylünün, özellikle sosyalizm sorunlarında derin bir bilgisizliğe gömülü bulunduğunu belirtmeye herhalde gerek yoktur. Onbeş gündür burada bulunduğum, ve varışımın ertesi günü propagandaya başladığım halde, kapitalizmin işlediği cinayetleri, işçi sendikalarının kaçınılmaz bir zorunluk olduğunu, proleteryanın isteklerini vb. o köylülerin kafalarına bir türlü sokamadım. Ama umutsuzluğa kapılmış değilim; tam tersine, onların bu anlayışsızlıkları, propagandamı ilerletmek için daha çok güç veriyor bana.

Görevimi güçleştiren bir nokta da, Zablvar'da belli sınıfsal bölünmelerin yokluğu, daha doğrusu bu bölünmelerin bilincine varılmamış olmasıdır. Benim işim, ilkin bu sınıfsal bölümlemeleri örgütlemek, köylülere kendilerine özgü istekleri ve bunları elde etme yollarını göstermek olacak.

O bilisiz köylüleri savaşa hazırlamak gerek ki, bu da kolay iş değil.

İki haftadan beri bütün köy ahalisiyle temasta olup, belli sınıf saflarını kurabileceğim kişileri saptayıp seçmeye çabalamaktayım.

Köyün yaşlı bir papazı var: papaz Sahak. Bu adam orta çağ ruhaniliğini, kara gücü, «obskürantizm»i temsil etmektedir. Buna karşı kızgın bir savaş yürütmek zorunludur.

Zablvar köyü burjuvazisini Res Serko ve birkaç uydusu temsil etmektedir. Bu pis burjuvanın üç tarlası, iki ineği, bir eşeği ve iki keçisi vardır ki, bu da, yok, yok, yoksul köylüye yüzyıllardır uygulanan soygunculuğun sonucudur. O adamın köyde, kendi doğal düşmanları olmaları gerekenler arasında bile iyi bir ün çıkarması şaşılacak şeydir. O zavallıların ne derece kara cahilliğe gömülmüş olduklarını varın görün. Papaz Sahak'ın haftada birkaç kez Res Serko'nun evinde yemek yediğini söylemeye gerek var mı? Bu, yoksul sınıfa karşı kapitalizmle ruhaniliğin

ebedî ittifakıdır. Ama sabretmek gerek, her şey yerini bulur.

Zablvar'da işçi sınıfı, aynı zamanda demirci olan nalbant Mgo'dan oluşmuştur. İki gün önce Res Serko'nun eşeğinin nalı düşmüş olduğundan, pis burjuva, Mgo'ya başvurmak zorunda kalmıştı. Çok çabaladım Mgo'yu genel grev ilân etmeye kandırıp, Serko'nun eşeğini nalsız bırakmaya. Bu, genellikle imtiyazlı sınıflar üzerinde çok sarsıcı bir etkide bulunacaktı. Yazık ki Mgo karşı durdu, çünkü daha yeterince propaganda etmemiştim. Zarar yok, bu kez başarılmadıysa başka kez başarılır. Propagandamızın pratik sonucunu göstermek için, Zablvar'da genel grev zorunludur.

Yazın, Kürt köyü Komraş'a gidip, orada birkaç gün kalacak ve Ermenilerle Kürtler arasında barışçılık vazedeceğim. Kürtler bizim doğal dayanağımız olup kendileriyle barışçı davranmalı, ve gerekirse, vaz ettiğimiz ilkelerin utkuya ulaşması için onlardan yararlanmalıyız. Ama bunlar geleceğin sorunları.

Biraz para gönderin bana.

Zablvar, 2 Ekim, 1908

Sevgili yoldaşlar,

Bu mektubu keyfli bir ruh durumunda yazmakta olup, ileride belgeli gerçekler iletebileceğim umudundayım. İlk adımları atmak gerçi güç olduysa da, ilerisi için pek büyük umudum var.

Komraş köyün kürtleri beni iyi kabul ettiler. Dört gün kaldım aralarında ve gördüm ki bize karşı iyi niyetleri var.

Ekspropriasyon[22] *konusundaki görüşlermi bizim aptal Zablvarlılardan çok daha kolayca anladılar. Zengin sömürücü köylülerin varını yoğunu güç kullanarak ele geçirme işini hemen uygulama alanına koymaya hazır olduklarını bildirdiler. Kendilerine, acele etmemek, biraz beklemek gerektiğini söyledim. Her olasılığa karşı Komraş köyü bizim propagandamız için uygun ve sağlam bir kavga yeridir.*

Kürtlerin ne güçlü karakterde insanlar olduğunu şu olağanüstü olay göstermektedir: Beni dört gün en büyük onurla konuk edip ağırladıktan sonra, Kanlı ova denen koyaktan atla Zablvar'a dönerken, evlerinden konuk kaldığım o aynı Kürtler bana saldırarak soyup soğana çevirdiler, neredeyse anadan doğma bıraktılar.

Ben şaşırıp:

– Peki ama, soyacaktıysanız ben sizin evde konukken niçi soymadınız? diye sorunca:

– O zaman bizim konuğumuzdun, diye yanıt verdi Keleş Mrgo evsahibi, ama bir kez köyden uzaklaşınca artık bizim avımızsın.

Bu yanıtta ilkesel bakımdan öyle derin bir sorun var ki, üzerinde ciddi olarak düşünülmeye değer.

Zablvar'a dönüp, misyonuma bütün gücümle devam ettim. Şimdi yanımda öyle ateşin, inanmış bir fikirdaşım var ki, yakın gelecekte büyük bir güç olabilir. Bu adam köyde Deli Avo diye tanınır. Deli Avo on sekiz yaşında yiğit bir delikanlı olup, bizi ilgilendirmeyen kimi nedenlerle baba evinden kovulmuştur. Zablvarlılar genellikle kötü davranırlar bu gence karşı ve onu deli ve töresizin biri sayarlar. Bu

da, Ortaçağ ruhaniliği ruhuyla birleşen geçici burjuva anlayışlarının bir sonucudur. Çünkü bu delikanlı ev sahipleri evde yokken, evlerinden birkaç şey kaldırmış; çünkü birgün tarlada Grbo'ların Seho'nun kızına tek başına rastlamış ve doğal bir isteğin zoruyla temasa girmiş kızla; çünkü papaz Sahak'tan para istemiş, o kara ruhlu, ruhani kafalı da vermeyince, deli Avo papazın bu isyancılığını cezalandırmak için onu taşa tutmuş ve daha neler de neler. Şimdi bu zavallı genç kötülük etmek isteyen bir tür deli sayılmakta olup, kendisine karşı yapılmadık kovuşturma ve kötülükler kalmıyor. Hep aynı hikâye: ya pis burjuvalara boynu eğik köle olunacak ve de boyun eğilecek onların soyguncu niyetlerine ya da o kurt sürülerince kovuşturulacak Ama son gülen tam güler der Fransız atasözü.

Deli Avo'nun iyi bir hamur olup ondan yararlanılabileceğini daha ilk anda anlamıştım. Hemen yanıma çağırıp öğüt verdim, direktif verdim, vaz ettim ve şimdi tam bir sosyalist devrimci oldu. Zablvar'ın faal devrimci saflarında önemli rolü olacaktır Deli Avo'nun.

Geçen gün Komraş köyünden iki Kürt karşı ziyarete gelmişti bana. Evde bunları onurlamak için yeteri kadar yiyecek yoktu. Bunu Deli Avo'ya bildirince:

– Sen merak etme, deyip gitti.

Az sonra, elinde iki mükemmel tavukla geri döndü. İkisini de haşlayıp yedik; öyle lezzetli tavuk eti hiç yememiştim. Ben ve iki konuğum zorladık Avo'yu, nereden bulup getirdi bu tavukları, diye.

– Res Serko'nun bahçesinden çaldım, dedi Avo, hem de karısıyla iki gelininin gözleri önünde.

Hepimiz de pek güldük Kürtler şaşa kalmışlardı Avo'nun becerikliliğine. Ve ben düşündüm: işte yüzyıllardır hakkı elinden alınan, en sonunda bilfiil hakkına sahip olmaya çalışıyor, diye.

Zablvar'da Sim'ların Vartan'ı da bizim partiye eğilimlidir. Res Serko'nun tarlasını sürenlerden biri olan bu adamı, Serko denen o pis yaratık, hem hırsızlıkla hem de tembellikle suçlayarak kovmuş. Bunu işitince, Vartan'ı hemen yanıma çağırıp, buna meydan vermemeye, kendisini yeniden yanına almasını zorla istemeye zorladıysam da:

– Yok, dedi, gidip papaz Sahak aracılığıyla beni bağışlamasını dileyim daha iyi olur. Kötü insan değil Res Serko ve beni bağışlar.

Görün nereye vardığını kölelik anlayışının.

Saatlarca kandırmaya uğraştım böyle alçak yollardan geri dursun diye, en sonunda benim Res Serko'ya başvurup sorunu incelemek üzere bir onur divanı kurmayı istememi kararlaştırdık. Vartan razı oldu, ama Res Serko istemedi bizim bu haklı dileğimizi tatmin etmeyi. Ben de tehdit dolu bir nota yazıp o pis yaratığa, deli Avo'yla gönderdim. Papaz Sahak bu konuda benimle görüşmeye gelecekmiş.

Eğer isteğimiz karşılanmazsa işler başka bir yola girer.

Serko kışkırtmasını daha ileri götürecek olursa... harmanını veya ahırını ateşe vermek Deli Avo için işten değil.

Biraz para gönderin.

Zablvar, 20 Ekim, 1908

Sevgili yoldaşlar,

Kuşkulandığım ve önceki mektubumda biraz duyurduğum gibi, Res Serko ve Sim'ların Vartan sorunu çatallaştı.

Bildiğiniz gibi Vartan, Res Serko'nun yanında tarla sürücüsü olarak çalışıyordu, Serko onu tembel ve töresiz diye kovmuş, ben de hemen yoksul proleteryanın haklarını savunmak için işe karışmıştım.

Papaz Sahak, Res Serko tarafından arabulucu olarak bana gelip, Serko'nun gerçi Vartan'dan yakınmakta olduğunu, ama onun acıklı durumuna acıyarak bağışlayıp yeniden yanına almaya hazır olduğunu, ama benim, onun doğruluğuna ve çalışkanlığına kefalet etmemi şart koştuğunu bildirdi.

Hemen gördüm ki, Ortaçağ ruhaniliği, tarımsal kapitalizm ve köy burjuvazisi, gürleyen devrim karşısında aşağıdan almaya başlamışlardı. Bu bizim ilk utkumuzdu Zablvar'da ve olanak çapında çok yararlanılmalıydı bundan.

Görüşmemizde hazır bulunan Sım'ların Vartan papazın dediklerine şaşmış, teşekkür ediyor, ellerini açmış dua ediyor Res Serko'nun ömrüne ve papaz Sahak'ın ille elini istiyordu minnettarlığını belirtmek için.

İyice azarlayıp o köle zihniyetli yaratığı, odadan hemen dışarı çıkmaya çağırdım.

Papazla yalnız kalınca, kendisine:

— Res Serko'nun ödünleri bizim isteklerimizi karşılamaya hiç de yeterli değil, dedim.

— Res Serko Vartan'ı yeniden işe almaya razı olduğuna göre, daha ne istiyorsunuz? diye yanıt verdi papaz Sahak.

— O ikinci derecede, diye anlattım kendisine, asıl öz sorun ilkesel nitelikte.

Kendisine, toprak sorunları üstüne bilimsel sosyalizmin görüşlerini anlatmaya başladım. Köylüler, dedim, kendi evini ve toprak mülkiyetini, yalnızca toplumsal mülkiyete ve toplumsal üretime çevirdikleri zaman kurtarabilirler. Kişisel mülkiyetleyse, köylü yok olmaya başvurmuş demektir ve büyük kapitalist üretim çekip dışarı atar onun o eski, modası geçmiş üretim yöntemini. Ve bu konuda Engels'in, Kantski'nin, Marks'ın, Şişko'nun, Brambolini'nin, Çernof'un, Vihliayef'in ve başkalarının değişik görüşlerini ansıdım.

Zavallı papaz Sahak, yüzyılların karanlığından körleşen gözlerini iri iri açmış aptal aptal yüzüme bakıyor, ara sıra da mırıldanıyordu:

— İyi ama mübarek, bunların ne ilişiği var Sım'ların Vartan'ın işten atılmasıyla, diye.

En sonunda, Res Serko'ya iletilmek üzere bizim son yanıtımızı istedi.

Sonradan inkârlara veya değiştirmelere meydan vermemek için, ilerideki görüşmelerimize bir temel olmak üzere, yazılı olarak aşağıdaki şu en az isteklerimi sundum.

A. Res Serko, Rum'ların Vartan'a, yol verdiği tarihten işe başladığı tarihe kadar geçen günlerin gündeliklerini ödemeli.

B. Gündeliğin arırılması ve iş saatlarının indirilmesi.

C. Tarlaları işleyenler için emekli sandığı.

Ç. İş kazalarına karşı sigorta.

D. Res Serko, Sım'ların Vartan'ı en az 20 yıl yanından ayırmamayı üstüne almalı.

E. Res Serko, devrimci partinin bu olayı yoluna komak için kendisine bulunduğu hizmetlere karşılık, partinin Zablvar'daki kasasına önemli bir para armağan etmeli.

Gördüğünüz gibi, sorunu tamamen ilkesel bir zemine geçirmiş bulunuyorum.

Papaz Sahak başını anlamlı anlamlı sallayarak çıktı gitti. Aradan birkaç gün geçti hiçbir yanıt almadım. Vartan başladı sabırsızlık işaretleri göstermeye.

Res Serko beni bağışladığına göre gidip işe başlayım, diye yineleyip duruyordu aptal. Böylece de, milyonları bulan proleteryanın hakkını, kendi kişisel çıkarı için bencilce ayaklar altına almak istiyordu.

En sonunda geçen akşam, yanıtın geciktiğini görünce, tarafımızca tam yetkili temsilci olarak, kesin yanıtı almak için, Deli Avo'yu Res Serko'ya gönderdim. Anlaşılan, iyi devrimci hamuru olan bizim Avo yoldaş biraz sert konuşmuş olmalı ki, kendisini döverek kapı dışarı etmişler Serko'nun evinden. Biraz sonra papaz Sahak bana gelip, artık Vartan'ın adını bile işitmek istemediğini söyledi Res Serko'nun.

Düpedüz savaş ilânıydı bu. Kapitalizmle obskürantizmin birleşik güçleriydi yoksul sınıfın iki büklüm omuzlarına binen. Bu apaçık kışkırtmaya karşı susmak ve eyleme geçmemek olanaksızdı. Hemen o gece şu çağrı bildirisini hazırladım ve ertesi sabah tanyeri ağarırken Deli Avo götürüp yapıştırdı kilisenin duvarına:

«Zablvar'ın işçi sınıfı,

«Alarm düdüğü çaldı.

«Sım'ların Vartan'la Res Serko olayı hepinizce bilinmektedir. Partimin barışçı çabalarına karşın, tarımsal kapitalizm kıyasıya savaş ilân etmekte çiftçi proleterya yığınlarına karşı. Alçaklıktır tarafımızca susmak, alçaklıktır eyleme geçmemek. Zablvar'ın kara güçleri örgütlü olarak, işçi sınıfının haklarını ezmek ve bizim o kadar özveriyle ele geçirmiş olduğumuz yeni doğan özgürlüğü yıkmak istiyorlar.

«Bütün dünya işçileri,

«Bizim pis burjuva Zablvar'da altmış milyon işçinin haklarının ayaklar altında çiğnenmesine izin verecek misiniz? Hayır, olamaz! Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için! Bu olmalı bizim sloganımız. Bütün dünya işçileri, pazar günü, Mıgır'ların harman yerinde yapılacak olan büyük yakınma mitingine çağrılmakta. Mitingde, Pançuni yoldaş, Avo yoldaş ve tarımsal kapitalizmin kurbanı Sım'ların Vartan konuşacaklar.

«Kahrolsun kapitalizm!

«Kahrolsun obskürantizm!

«Yaşasın sosyalizm!

«Yaşasın proleterya!

«Yaşasın 1 Mayıs!»

Yazık ki bugün sakin bir gün olup, bütün köy tarlalara çalışmaya gitmiştir. Başka bir aksaklık da, köyde tek okuma bilenin ben olmamdır. Papaz bile okuma bilmez. Bununla birlikte, ben yine de, köylüler akşamüstü tarladan dönüşlerinde, çağrı bildirisinin sarsıcı bir etkide bulunacağını umuyordum. Gelgelelim, Avo soluk soluğa koşarak gelip:

— Kâğıdı yırtmışlar kilisenin duvarından... diye bağırmaz mı?..

Kulaklarıma inanamadım. Hemen Avo'yla birlikte bu ağır gerçeğin doğruluğunu yoklamaya gittim. Evet, doğruydu; çağrı bildirisi param parça olmuş, yalnızca, o kötü ellerin parçalayamadıkları tek tük kâğıt parçası kalmıştı, o da iyi yapıştırılmış olduğu için, çünkü Deli Avo suyu ve unu esirgememişti bildiriyi yapıştırmak için.

Bu kutsal işi bozanlar kimlerdi? Bütün köylüler tarladaydılar ve kilisenin dolayında kimsecikler yoktu. Demek bu hainlik, gizlerle örtülü bir biçimde yapıl-

mıştı. Ne olursa olsun, gericiliğin silahları bırakmamış olduğu besbelliydi. Yılmamalıydı. Hemen bir karşı gösteri düzenlemeyi kararlaştırdım. Eve döndüm, Deli Avo'nun eline, ucuna al bir bez bağlı uzun bir demir verdim. Sım'ların Vartan toprak sürme araçlarını omuzuna aldı, ben de başlarına geçtim ve böylece yığın başladı dolaşmaya Zablvar'ın başlıca sokaklarını.

Papaz Sahak'ın evi önüne varınca ben birden tutturdum:

Debout, les damnés de la terre,

Debout, les forçats de la faim! diye.[23]

Sanırım bu sosyalist devrimci enternasyonal marşı Zablvar'da ilk kez gürlüyordu. Evde kalmış olan çocuklar, savaşa çağıran bu işçi şarkısını işitince, koşarak gelip bizimle birleştiler ve yığın görkemli bir görünüş aldı.

Göstericiler Res Serko'nun evine varınca, coşkunluk son sınırına ulaşmıştı.

– Çocuklar, diye bağırdım, alın aşağı o hainin camlarını!

Ama yazık ki Res Serko'nun pencerelerinde cam yoktu; olsaydı, camların kırılması kuşkusuz, yıkıcı bir izlenim bırakacaktı.

Giderek coşan Deli Avo, öcünü, Res Serko'nun tarlada otlayan eşeğini taşa tutarak aldı. Hatta bıçağını çekip eşeğe saldırmaya kalkıştıysa da, yararsız yere kan akıtılmasını istemediğim için ben engel oldum.

Sonunda kalabalık memnun olarak dağıldı.

Gördüğünüz gibi, Zablvar'da durum pek gergin. Bakalım iş ne sonuç verecek. Biz, kavgayı her araçla ileri itmek için andiçmiş bulunuyoruz.

İvedi biraz para gönderin.

Not: Son anda, mektubumu tam kapatacakken öğrendiğime göre, çağrı bildirisi gerici kara güçlerin eliyle değil, cadı karı Margo'nun keçisi tarafından yırtılmış. Hayvan, kâğıtın arkasına sürülü harmuza açgözlülük edip yırtmış kâğıdı ve yemiş.

Genel duruma gelince, değişmemiştir. Pazar günü miting kesin olarak yapılacaktır.

Zablvar, 2 Kasım, 1908

Sevgili yoldaşlar,

Tutumlar giderek tam belirmekte, ve Zablvar'da sınıf savaşı doğal «evrim»ini yapmaktadır. Bilinçli elemanlar yavaş yavaş devrim bayrağımız dolayında toplanmaktalar. Toprak emekçileri (Sım'ların Vartan) ve genç aydınlar (Deli Avo) artık bizimle birlikteler. Öğrenciler bizimle birlikte olurlar. Her olasılığa karşı saflarımızı sıklaştırıp son savaşa hazırlanmamız zorunludur. Çünkü gerici güçler boş durmayıp sağır kavgalarını yapıyorlar bize karşı.

Örneğin geçen mektubumda bildirdiğim, toprak işçilerinin, genç aydınların ve devrimci elemanların da hazır bulundukları Mıgır'ların harmanlığındaki o pek büyük yakınma mitingi yapılırken, öte yandan, Res Serko'nun evinde köyün büyük ağaları toplanmış, ruhanilikle gericiliğin kara güçleriyle birlikte şeytanca bir tuzak kuruyorlardı; yani Birleşik Dernek'e başvurup, harcamaların yarısının köylülerce karşılanması koşuluyla, Zablvar'da bir okul açılmasını rica etmek.

Böylece o pis burjuvalar, Zablvar öğrencilerini pençelerine almak, o körpe yaratıkları bulandırmak, onların tertemiz ruhlarını kölelik hamuruyla yoğurmak, böylece de gelecek kuşağı yok etmek istiyorlardı. Tehlike pek büyük olup, hemen bir umar gerektiriyordu.

Ossaat Deli Avo'yu dul bir kadın olan Sara'ya gönderip, dokuz on yaşında ele avuca sığmaz cingöz bir çocuk olan oğlu Garo'yu getirttim. Ve çocuğa, bizim evin bahçesinde yapılacak çocuk balosuna ertesi gün arkadaşlarını çağırmasını söyledim.

Çağrı büyük bir coşkunluk doğurdu, ve pazartesi günü 10-12 çocuk bahçeyi doldurdu. Birkaç çocuk oyunu oynandı. Sonra çocukları dolayıma toplayıp, kendilerine karşı ne korkunç bir ihanet hazırlandığını ve buna karşı ne gibi belli bir tutum almak gerektiğini anlattım.

Sahip oldukları hakları bir bir gösterdim. Ne gibi durumlarda dersleri boykot etmeye hakları olduğunu, öğretmenlere karşı ne zaman ayaklanmaları gerektiğini, öğretmenleri ne zaman cezalandırmak ve ne cezalar vermek gerektiğini söyledim.- Sözlerimlerim öyle derin bir izlenim bıraktı ki, çocuklar dersleri boykota hemen hazır olduklarını bildirdiler.

Birkaç gün sonra yeniden toplantı yapıldı ve bu kez programı ve çalışma biçimiyle birlikte, Zablvar Öğrenci Birliği'ni kurduk. Garo başkan seçildi. Ayrıca işleri uygulama ve redaktör heyetleri bir de vurucu kırıcı grup var.

Gördüğünüz gibi, daha okul açılmadan bizim Öğrenci Birliği'miz var ki, sımsıkı örgütlenmiş olup kavgaya hazır durumdadır. Şimdi içimiz rahat beklemekteyiz. Zablvar okulunun öğretmeni ne zaman isterse gelebilir. Kendisine öyle görkemli bir kabul hazırlanmakta ki, sanırım sonsuzluğa dek unutmayacaktır. Deli Avo, çocuklar kritik anda silahsız kalmasınlar diye, değnekleri daha şimdiden hazırlamış bulunmaktadır.

Elde ettiğimiz bilgilere göre, Arapgir Birleşik Derneği'nin temsilcisiyle yapılan görüşmeler başarıyla sonuçlanmış olup, şimdi öğretmenin gelmesi beklenmektedir. Kimdir bu efendi veya ne gibi düşüncelere hizmet etmektedir? Bunu hiç bilmiyorum. Herhalde kudurgan bir savaş vermek gerek ona karşı. Bu, besbelli koşuldur.

Sım'ların Vartan'la Deli Avo, Zablvar'daki kadınlar arasında, birleşik dernek'in Zablvar'da açacağı okula karşı güçlü bir propagandaya girişmiş olup, bu yüzden çocuklarının allahsız olacaklarını, Aziz Lusavoriç'i inkâr edeceklerini falan söylüyorlar. Bu propaganda büyük bir üzüntü doğurmaktadır; o kadar ki, papaz Sahak bana gelip, bu gibi sözlerle akılları bulandırmamaları, köyde üzüntüye neden olmamaları için yoldaşlara öğüt vermemi diledi.

Partimizin dinsel sorunlardaki dünya görüşünü ve bizi softa olarak göstermenin ne büyük bir çelişki olacağını gözüne sokmak için, ezici bir kanıt olarak partimizin programını ve «platform»unu okudum kendisine.

– Ama böyle sözler yayıyorlar diye üsteledi papaz Sahak.

O zaman partimin çalışma yöntemini, bizlerin partili olarak özgür düşünceli ve dinsiz olmamız gerektiğini, ama kişi olarak dindarlıkta, hatta softalıkta özgür olduğumuzu, öyle ki Sım'ların Vartan'la Deli Avo'nun bu halde partili olarak değil, salt birey olarak eylemde bulunduklarını, ve partililerimizin kişisel kanıları-

na baskı yapmaya hiç hakkımız olmadığını anlattım.

Papaz Sahak hiç ses çıkarmadan çıktı gitti. Gerçi yaptığım açıklamaları iyice hazmedememiş olduğu belliydi. Köle düşüşlüler için herhangi bir düşünceyi anlamak ne güç şey!

Son para isteğim yanıtsız kaldı; rica ederim buna dikkat edin, bu benim için yaşamsal bir sorun.

Zablvar, 10 Kasım, 1908

Sevgili yoldaşlar,

Mektubunuzu ve verdiğiniz yönergeleri aldım. Benim dünya görüşüm de sizinkine tam uygun. Bir yandan Ermeni burjuvazisine ve sınıfdaşı ruhaniliğe karşı, kapitalizme, kurulu eski düzenine, çürümüş yaşam düzenine, ailesel zincirlere, dinsel zorbalıklara karşı kudurgan bir savaş yürütmeli; öte yandan, komşu bölgelerde yaşayan uluslara: Kürtlere, Yezitlere, Kızılbaşlara ve Lazlara kardeşçe sevgi ve birlik elini uzatmalı.

Mektubunuzu alır almaz Komraş köyüne gidip, orada bir hafta kadar kalarak Kürtlere sevgi ve kardeşlik vaz ettim. Onlara, partimizin kendilerine karşı hiçbir zaman düşmanca kötü niyetleri olmadığını, tam tersine, kendileriyle barışçı işbirliği anlaşması kurup savaşı birlikte yürütmek istediğini söyledim.

Komraş'ta bir de ilk Kürt kulübünü kurup, adını «Komraş toplumsal devrimci Karl Marks kulübü» koydum. Şimdilik kulüp, uygun bir merkez bulununcaya dek, toplantılarını bir ahırda yapıyor. Kulübün başkanı, bundan önceki mektuplarımda sözünü ettiğim Keleş Mırgo'dur. Sekreteri de, meşrutiyet dolayısıyla yapılan genel aftan yararlanarak, işlediği bir sıra cinayetler yüzünden atıldığı cezaevinden çıkan ünlü yiğit Haso'dur. Haso, kahraman karakterli iyi bir hamur olup, kesin anlarda büyük yararı dokunabilir. «Karl Marks kulübü» genellikle Ermeni ve Kürt toplumlarında kurtarıcı bir rol oynamak için kurulmuştur.

Zablvar'da kooperatif bir dernek kurma çabalarım sonuçsuz kaldı. O aptal köylüler akıllarını fikirlerini okula vermişler. Bunun için şimdi kilisenin bitişiğinde özel bir yapı kurmaya çalışıyorlar. Hele yapsınlar da, görelim sonra kime hizmet eder o yapı.

Herhalde unutmuş olmamalısınız: Bizim çağrı bildirimizi cadı Maro'nun keçisinin yırtıp yemiş olduğunu yazmıştım. Hayvan geçenlerde öldü ve şimdi Maro beni suçluyor keçisini ağılamışım, diye. Çünkü «gericiler» kendisine, bildirilde herhalde büyülü şeyler yazmış olduğumu söylemişler. Bu tatsız olay, tarafımızca çıkarılan yazıların prestijine çok kötü bir etkide bulundu. Öyle ki, iki gün önce yazıp dağıttığım okul sorunu üstüne bildiriyi, ağılanmak korkusuyla, kimse eline almak istemedi. Kara güçlerin bize karşı «birlik» kurmuş oldukları böyle bir ortamda temelli adımlar atmak çok güç. Bununla birlikte, okul sorunuyla ilgili şiddetli savaşımız pek de meyvesiz kaldı denemez. Papaz Sahak bana gelip, Res Serko tarafından beni onun evine çağırdı anlaşmaya varmak üzere. Çünkü Zablvar'ın burjuva sınıfı «kışkırtma»ları karşısında bizim geri çekilmemeye kararlı olduğumuzu iyice duyuyorlardı.

Papaza, partinin temsilcisi olan benim görüşmek için pis bir burjuvanın ayağına gidemeyeceğimi, eğer Res Serko'nun çözülecek bir sorunu varsa bizim merkeze gelebilir olduğunu bildirdim. Papaz Sahak gitti ve ertesi gün bana, Res

Serko'nun gelmek istemediğini, çünkü Sım'ların Vartan'la ve Avo'yla karşılaşmaya razı olmadığını söyledi. Görüyor musunuz o küstah kapitalistin ruh karalığını?

Papaz Sahak görüşmelerin, o pis yaratığın da geleceği kendi evinde yapılmasını önerdi.

– Partim, Ortaçağ ruhaniliği karşısında eğilmez, oldu yanıtım.

Görüşmeler birkaç gün sürdü ve sonunda bu görüşmelerin tarafsız bir yerde, Komraş köyünün Karl Marks kulübünde yapılmasına karar verildi.

Dün bu hukuksal toplantı, sözü geçen kulüpte yapıldı.

Res Serko çok barışçı bir tutum alıp, hatta yeni okulun müdür öğretmeni ben olmamı önerdi. Bu, pis bir burjuva kurnazlığıydı beni avlamak için. Kesinlikle reddedip, bizim şu zorunla isteklerimizi sundum:

Okulun kurulma yeri olarak seçilen kiliseye bitişik yapıyı yıktırıp, Ortaçağ etkisinden uzak tarafsız bir toprakta yeni bir yapı kurmak.

Öğretmen seçme işini benim kurduğum Öğrenci Birliği'ne bırakmak

Kızlı erkekli derslikler düzenini kabul etmek.

Sosyalizm öğretimini zorunlu kılmak

Din dersini kaldırmak

Öğrenci Birliği'ni resmen tanıyıp onamak

Görüyorsunuz ya, ne kadar yumuşaktı tarafımızca ileri sürülen istekler, ama Res Serko ve papaz Sahak reddettiler uzlaşmayı.

Önümüzde çatlak sonsuz olarak açılmış bulunuyor.

Kesin olaylar beklemekteyim.

Karl Marks kulübü, sekreteri aracılığıyla, savunduğumuz davaya sempatisini belirtti. Bu, çok yüreklendirici bir olay.

Rica ederim para gönderin.

Zablvar, 6 Aralık, 1908

Sevgili yoldaşlar,

Yaşasın devrim!

Yaşasın özgürlük!

Kestirdiğim gibi, en sonunda kritik an ulaştı ve devrim Zablvar'da bayrağını gerdi. İki gündür kuşatılmış durumda olup, köy ahalisiyle bütün ilişkileri kesmiş bulunuyoruz. Tarihî olaylar yer almış olup, bunları, partimin ne kadar etrafı kollayarak davrandığını göstermek için, ve de kesin anlarda kara güçlerin oynadıkları soysuz ve kötü rolü ipuçlarıyla kanıtlamak için, burada ayrıntılarıyla anlatmaya değer.

Bir hafta önce, çamurla sıvalı büyücek bir salondan ve bir öğretmen kulübesinden oluşan, Alman pedagoji mimarisinin gereksinimlerinden tamamen yoksun, kiliseye bitişik okulun kurulması sona ermişti. Gerçi sorun, yapının Alman pedagoji mimarisi gereksinimlerinden yoksunluğundan değil.

Okulun yapı işleri sona erdiğini ve Arapgir'den öğretmenin yola çıktığını işitir işitmez, hemen Zablvar'ın faal devrimci saflarını, yani Sım'ların Vartan'ı, Deli Avo'yu ve Öğrenci Birliği'nin başkanı Garo'yu, durum üstüne ve tutacağımız yolla ilgili danışmalarda bulunmak üzere yanıma çağırdım.

Deli Avo, köklü bir umar olarak, yapıyı hemen ateşe vermeyi önerdi. Ama ben bu yolu «taktiğe uygun» bulmayıp, bizlerin buz gibi soğukkanlı olup, düşman-

larımız gibi aşırı eylemlere başvurmamamız gerektiğini anlattım. Ama Avo böyle bir şeyi, partimizin resmî karışması olmadan, salt kişisel sorumluluğu altında yapmak istiyorsa, o başka. O zaman ben onunla, birey olarak aynı düşüncede olabilirdim. Ne var ki, her sorunda kendi özgür görüşü olan partim, yoldaşların kişisel eylemleri üstüne hiçbir biçimde zorbalık yürütemez.

Uzun tartışmalardan sonra öğretmenin Zablvar'a varacağı gün bir gösteri düzenlenmesine karar verildi parti tarafından. Ve bu gösteri belli bir sonuç vermeyecek olursa öğretmeni dövecektik, ama parti adına değil, kişi olarak. Çünkü partimiz böyle zorbalık yollarını hiçbir zaman kabul etmeyip, ülkülerinin utkusu için sözden ve kalemden başka silah tanımaz.

Pis burjuvazinin ve kara papaz takımının karanlıkta düzenledikleri ihanete kurban gitmemek için, Komraş köyünün Karl Marks kulübü sekreteri Haso'yu yanımıza çağırmayı uygun buldum. Zaten Haso okul sorunu üstüne kendi belli ve bilinçli görüşünü daha önce açıklamıştı.

Sonunda, iki gün önce öğretmenin öğleye doğru Zablvar'a geleceğini haber aldık. Res Serko, papaz Sahak, Serko'nun iki oğlu, Sıho can, Pır'ların Haro ve Goloş'ların Seto, köyün bütün büyük ağalar partisi, uydularıyla, haram yeyicileriyle, tabak yalayanlarıyla birlikte çoktan gitmişlerdi burjuvazinin resmî temsilcisini karşılamaya; sanki gelen devrimci, büyük işler gören bir toplum adamı veya özverili bir kahramanmış gibi.

Biz hemen kilisenin yakınlarında uygun mevziler tutmak için toplandık.

Derken, grup görünüverdi. Öğretmen ve kendisine eşlik edenler kilisenin yanında durup da atlarından inince, gösteri patlak verdi.

— «Kahrolsun gericiler, kahrolsun hainler, kahrolsun sahte okulseverler, kahrolsun iki yüzlü öğretmenler, yaşasın devrim, yaşasın proleteryanın bilinçliliği, yaşasın Zablvar'ın aydın gençliği!» haykırışları havayı gümbürdetiyordu.

Kara güçlerin şaşkınlığını ve korkusunu görmeliydi. Papaz Sahak hemen yanıma koşup, yalvardı gösteriye son verelim diye.

— Zablvar'da devrim patlak verdi, diye yanıtladım, ve selin önüne geçilemez!

O anda keskin bir çığlık işitildi. Deli Avo, kendi kişisel sorumluluğu altında tabii, öğretmenin başına bir taş fırlatıp, alnını yaralamıştı. Kan akıyordu ve panik genel bir nitelik almıştı. Res Serko, Sıho can, Pır'ların Haro ve Goloş'ların Seto yabanice saldırdılar zavallı gencin üstüne, o da şaşkınlık içinde bize sığındı.

Elinde kalın bir sopayla biraz ötede mevzi almış olan Kulübün Kürt sekreterine:

— Yetiş Haso! diye bağırdım.

İşte o zaman kavga ağır bir nitelik aldı ve ben, Avo, Garo, Sım'ların Varıan ve Haso, kalabalığı yararak gücün becerebildik okul yapısına sığınıp kapıyı arkasından sımsıkı kapamayı.

Kavga sırasında birkaç gerici başı yaralandı, bizim taraftan kimse zarar görmedi.

Daha önce hazırlamış olduğumuz al bayrağı hemen okulun damına gerdik: Bunun pek sarsıcı bir izlenimi oldu bütün köyde.

Şimdi iki gündür, sapsağlam berkitilmiş olarak, okulda kalmaktayız. İşittiğimize göre, kara güçler hainçe hükûmete başvurmuşlar bütün halkın malı olan

okuldan bizi zorla dışarı attırmak için. Bakalım bunun altından ne çıkar?

Sünger politikasıdır baş gösteren. Varsın öyle olsun, göstersinler asıl renklerini. Biz yılcı değiliz.

Şimdilik iyedi para gönderin.

Zablvar, 14 Aralık, 1908

Sevgili yoldaşlar,

*Çevrili durumumuz devam etmekte olup, askerî gereksinimler uyarınca pekiştirmiş olduğumuz okul yapısında sekiz gündür kapalı bulunmaktayız. Okul Birliği'nin başkanı Garo'nun annesi Sara, gelip saflarımıza katıldı. Aklı başında yaşlı bir kadın; ne var ki, sağır olduğundan kendisiyle işaretlerle konuşmak gerekiyor. Sara'nın varlığından yararlanarak, hemen, «Zablvar bilinçli kadınları **ileri**[24] kulübü»nü ve yardımcı bir kuruluş olarak «Zablvar Ermeni kadınları **Fedai** grupu»nu kurmaya giriştim. Bu sonuncusunun kurulması kaçınılmaz olmuştu, çünkü birkaç gündür karnım sürdüğünden, özverili bir kadının bakımına gerek duyuyordum.*

Çevrili durumda olduğumuz halde, sekiz gündür boş durmadık. İlk ağızda, partimin Zablvar bölümü tarafından, «ileri» kulübü aralığıyla, bizim Türk Ermenileri, Rus Ermenileri, İran Ermenileri ve Amerika Ermenileri Komitelerine, alt komitelerine ve yoldaşlara seslenen resmî bir bildiri dağıttım. Bu bildiride son önemli olayları ayrıntılarıyla açıklayarak, partimin ne denli aklı başında, ödünler vererek, iyi niyetle davrandığını kanıtlarla gösterdim ve olayların bütün sorumluluğunu kara güçlerin ihanetlerine yükledim. Size bir örneğini gönderdiğim bu yazı, göreceğiniz gibi, sağduyulu bir temele dayanmakta olup, mantıkça sağlam ve belli bir görüşü içermektedir.

Sonra, aydın gençlik tarafından, Zablvar'ın işçi sınıfına seslenen bir bildiri ortaya çıktı. Bu, günün koşullarında her bilinçli işçi için kutsal bir ödev olan, parlak bir genel grev çağrısıydı. Ama ne yazık ki nalbant Mgo, bireyin çıkarını kamu yararına kurban etme gibi zorunlu ilkeyi anlayacak yüksekliğe erişememiştir daha.

Toprak işçilerince imzalanmış olan üçüncü bildiri, yoksul proleteryanın toprak kapitalizmine karşı yakınışını bir kez daha gürletiyordu.

*Ondan sonra, Zablvar'da barikatta dövüşen fikirdaşlarına kardeş elini uzatan, Kürt Komraş köyü Karl Marks kulübünün sarsıcı bir **manifesto**'su ortaya çıktı. Sıcak bir solukla yazılı bu bildiri, genellikle bütün yoldaşlara yüreklendirici bir etkide bulundu.*

Beşincisi, Zablvar'daki bilinçli kadınların «ileri» kulübünün ilk bildirisi olup, Zablvar'daki bütün kadınları bizim dolayımızda, okulun tepesinde yükselen al bayrağın altında toplanmaya çağırıyordu.

En sonunda, Zablvar Ermeni kadınları «Fedai» grupunun bildirisi göründü. Bütün Ermeni kadınlarına otlar toplayıp pişirmeyi salık veren yürekler paralayıcı bir çağırıydı bu. Aslında bu, daha önce söylediğim gibi karnı sürmekte olan partimin Zablvar temsilcisine bir sempati gösterisiydi. Bu ince kaygı beni, hemen bir miting düzenleyip, partim adına, Ermeni kadınları «Fedai» grupuna teşekkür etmeye zorladı. Deli Avo söylevimi, pek heyecanlı görünen Sara yoldaşa el işaret-

leriyle anlattı.

Öte yandan, Res Serko ve papaz Sahak'la görüşmeler başlamış bulunuyor. Res Serko üç gün önce geldi, okuldan çıkmamızı, barışmamızı ve köyün rahata kavuşmasını istedi. Hatta şimdilik okulun kapalı kalmasını, öğretmenin geri gönderilmesini ve okul müdürlüğünü kayıtsız koşulsuz bana vermeyi önerdi.

Bu barışçı öneriler elbette ki kabul edilemez – biz ideolojik savaş, devrimci eylemler istiyorduk, devinimsizlik ve ölmüşlük değil.

– Bizler hepimiz de Ermeniyiz, kardeşiz, niye birbirimizle sevgi içinde yaşamayalım? Niçin kavga edelim? diye tutturmuş duruyordu o pis burjuva.

Yaşamın asıl koşulu kavga olduğunu, sosyalizmin utkusu için sınıf savaşının zorunlu olduğunu ve kan dökülmeden hiçbir şey elde edilemeyeceğini bir türlü anlayamıyordu herif.

Kendisine uzun uzadıya, burjuvazinin temsilcisi olarak bizim en azılı düşmanımız olması gerektiğini, bu sıfatla da en iğrenç yollara başvurmak zorunda olduğunu, polis yardımıyla bizi okuldan zorla dışarı çıkarmanın kendisi için kaçınılmaz bir borç sayıldığını falan anlattım.

Ne derse beğenirsiniz? Köyün muhtarı olarak hiçbir zaman polis çağrılmasına izin veremezmiş ve de iç kavgalar için hükûmete başvurmaktansa ölümü yeğlermiş.

Görüyor musunuz? O iğrenç yaratık, sınıfının gerektirdiği kara ruha sahip olmak yeteneğinden bile yoksun. Aramızda azılı bir savaş yürütülmesi gerektiğini, kendilerinin bize karşı kovuculuk, ihanet, kara çalma gibi bütün kirli silahları kullanmaları zorunluğunu, gerekirse zorbalık önlemlerine başvurmalarını, bunsuz iğrenç burjuva sınıfı olamayacağını, ve ona karşı devrimci soylu savaşı yürütmek için bu sınıfın var oluşunun kaçınılmazlığını boşuna yineleyip durdum.

– Bizler kardeşiz, Hıristiyan Ermenileriz, birbirimizi sevmeli, birlik içinde yaşamalıyız deyip duruyordu aptal yaratık.

Ben, her olasılığa karşı, savaş tutumunda sapsağlam kalmıştım. Kavga çıkarmak için harcadığım o kadar çabalardan sonra, inatçı bir köylünün barışçı duygularına kurban edemezdim bizim üç aylık çabalarımızı ve eylemlerimizi. Bu, saflarımıza çok kötü bir etkide bulunurdu.

Yarın papaz Sahak yeni görüşmelerde bulunmak üzere yanıma gelecek. Kesin adım, o kafasız Res Serko en sonunda hükûmete başvurup polisin işe karışmasını sağlayınca atılacak ki, bu, savaşımızın son utkuya erişmesi için zorunludur.

«Posta» geldi, mektuplar, gazeteler, yönergeler geldi, ama para yok. Rica ederim, dikkat edin bu yaşamsal soruna.

Zablvar, 24 Aralık, 1908

Sevgili yoldaşlar,

En sonunda devrimci eylemler, Zablvar'da keskin bir nitelik kazandı. Proleter sınıfını burjuvazinin, ruhani sınıfın, tarımsal soyluluğun talancı elemanlarıyla bağlayan o hileli, aldatıcı bağlar kopup paramparça oldu. Köylü «yığın»larında bilinç uyandı, öyle akımlar yaratılıp birbirleriyle uzlaşamaz öyle düşman elemanlar oluştu ki, bunların kıyasıya ve kudurmuşça kavgasından iyi bir şey doğacağına hiç kuşku yoktur.

Ama olayları kronolojik sırasıyla anlatmak gerek.

Res Serko'nun başarısız barışçı girişiminin ertesi günü, papaz Sahak bize gelip, sınıfdaşı o pis burjuvanın söylediklerini hemen hemen sözü sözüne yineledi. Zablvar'daki soylu ideolojik devrim savaşının sona ermesi için bizi her bakımdan tatmin etmeye hazırmışlar. Buna «düşünülmeden girişilen bir kargaşalık» diyordu. Ortaçağ cizvitliğinin o kara ruhlu temsilcisi.

Kendisine, devrimin ruhanilik tarafından verilen öğütleri kabul edemez olduğunu, savaşın başlamış bulunduğunu ve ilerlemesini durdurmanın olanaksızlığını anlatmak gerekti.

— Peki ama sizin amacınız ne? diye zorlattı o karanlık kafalı papaz.

Sanki soylu bir devrimci savaş yürütmek için insanın bir amacı olması zorunluymuş ve de içten ve özverili bir devrimci için savaş zaten bir amaç değilmiş gibi...

Attıkları her adımın bir kazanç amacı beslediği o bulanık kafalı, yozlaşmış yaratıklar için, bir insanın, ucunda yarar olmayan bir işe girişmesi anlaşılmaz bir şeydir elbet. Papaz Sahak gibi gerici beyinlerin «savaş için savaş» gibi felsefi bir ilkeyi anlayamayacaklarına kuşkum olmadığından, yanıt vermemeyi yeğledim. Ama orada hazır bulunan ve devrimci öğrenimi giderek yabancı bir gelişmeye ulaşan Deli Avo, papaz Sahak'ın o «kışkırtıma»sına dayanamayarak, adamın kalpağını başından çekip pencereden dışarı fırlattı, ve:

— İşte bizim amacımız! dedi.

Gördüğünüz gibi, Deli Avo'nun bu eylemi ve kısa sözü, bizim bütün devrimci eylemlerimizin «psikoloji»sini içermektedir.

Bilgisiz papaz elbette ki anlamadı böylece kendisine verilen yanıtın ruhbilimsel yüksekliğini, hatta yakınmaya bile yeltendi.

Hemen kendisine «kışkırtma»nın kendisi tarafından yapıldığını, ilk saldıranın kendisi olduğunu ve Avo yoldaşın yaptığının yasal özsavunmadan başka bir şey olmadığını kanıtlarla gösterdim.

Papaz, gitmek için ayağa kalktı. Tam o sırada, bir gün önce kararlaştırdığımız gibi, Sım'ların Vartan, Haso ve Deli Avo papaz Sahak'ın üstüne çullanıp, ellerini ayaklarını bağlayarak devinemez hale getirdiler. O apansız saldırıdan ödü kopan papaz, bayılıverdi.

Zablvar Ermeni kadınları Fedai grupunun başkanı Sara yoldaş hemen papazın yanına koşup gereken kaygıyı gösterdi.

Az sonra papaz Sahak ayıldı ve yatıştı. Kendisine yaşamı için hiçbir çekince olmadığını, olayın, belli bir amaca yönelik salt devrimci bir taktik olduğunu ve savaş sona erinceye dek kendisinin bizde tutuklu kalacağını anlattım.

Birkaç saat sonra köylüler, papazlarının dışarı çıkmadığını, öte yandan kalpağının sokağa atılmış olduğunu görünce, okulun önünde toplanıp «papaz efendi, papaz efendi» diye çağırmaya başladılar. O zaman tahta kepenklerden birini açtırdım ve delikanlılar papazı, başı açık, kolları bağlı olarak pencerenin önüne getirdiler.

— İşte ihanetinize karşı devrimin yanıtı, diye bağırdım aşağıda toplanan halka.

Daha çeyrek saat geçmeden bütün Zablvarlılar toplanmışlardı bizim yapının dolayında. Res Serko iki oğluyla birlikte oradaydı; Sıho can, Pır'ların Haro,

Goloş'ların Seto, nalbant Mgo, kadınlar, gelinler, kızlar ve çocuklar hep oradaydılar. Ağlayarak bağrışıyor, papazlarını istiyorlardı. Gürültü gittikçe artıyordu.

Derken, pencerenin önünde birden, Komraş köyü Karl Marks Kulübü'nün sekreteri Haso göründü ve üç el silah boşaltıtı havaya. Bütün o bilinçsiz burjuva kalabalığı korku içinde çil yavruları gibi dağıldı ve sokak tenhalaşıverdi.

O günün bütün olayları genellikle bütün Zablvar'da sarsıcı bir izlenim bıraktı.

Ertesi gün görüşmeler yeniden başladı. Ama bu kez gelen delegeler, eşiğimizden içeri girmek yürekliliğini gösteremiyor, dışarda durmuş konuşuyorlardı. Elbette ki biz kararımızda sağlamca durup, ancak güç kullanılması karşısında ödün vereceğimizi bildirdik.

Bu durum bütün bir hafta sürdü. En sonunda Res Serko, Sıho can ve Pır'ların Haro, bizim öyle barışçı, aldatıcı ödünlere hiçbir zaman aldırış etmeyeceğimizi görerek, üç gün önce, aralarında uzun uzadıya görüştükten sonra, hükûmete başvurmayı kararlaştırırlar.

Bu, bizim yorulmadan yürüttüğümüz inatçı savaşın muzaffer sonucuydu.

Haber aldığımıza göre bu akşam, iki jandarmayla bir yüzbaşı gelecekmiş. Yarınki gün kesin bir gün olacak.

Yazık ki bu kritik anlarda para isteklerimizi daha tatmin etmediniz. Bilmem nasıl açıklamalı sizin bu dünya görüşünüzü.

Zablvar, 4 Ocak, 1909

Sevgili yoldaşlar,

Durum kötüleşti, pek kötüleşti ve bilmem bunun sonu nereye varabilir? Önceki mektubumda da bildirdiğim gibi, Zablvar burjuva sınıfının o iğrenç temsilcileri Res Serko, Sıho can ve Pır'ların Haro, bizim soylu ideolojik savaşımıza kendi bilinen silahlarıyla, yani gammazlık ve ihanetle yanıt verdiler.

Üzücü bir olay!

İki polis ve yüzbaşı Zablvar'a varınca, Res Serko ve «hafiye» arkadaşları, bizim haftalardır sımsıkı mevzi aldığımız yapıyı gösterdiler. Bu, o alçak yaratıklar tarafından yapılan ikinci gammazlıktı.

Biz elbette direnç göstermedik Türk kardeşlerimize. Kendilerini sevgiyle karşılayarak okuldan dışarı çıkıp evlerimize döndük. Gelgelelim, hiç hoşa gitmeyen bir olay yer aldı ki, bunu öngörmemiştik. Yüzbaşı ve polisler, Komraş köyü Karl Marks Kulübü sekreteri Haso yoldaşı eski bir adam öldüren olarak, yakalayıp götürdüler. O'nun bizlerle birlikte ideolojik savaş yürütmekte olduğunu, Komraş köyünü temsil eden bir delege niteliği taşıdığını, onun için de kişi olarak kutsal sayılması gerektiğini yüzbaşıya boşuna anlatıp durdum.

Yüzbaşı:

— O Kürt, siz Ermenisiniz, ne diye sizin işlerinize karışıyor, okul nerede... Haso nerede? O, bildiğin hırsız, diyordu.

Kendisine şöyle yanıt verdim: «Ekspropriasyon»[25] üstüne Haso yoldaşın nasıl bir görüşe sahip olduğunu bilmiyorum, ama kendisinin Kürt olarak Ermenilerin işlerine karışmaya hakkı olmaması, kabakul edilemez bir düşüncedir. Yüzbaşıya, ırk ayırımlarının yapmacık bölünmeleri üstüne Vasili Golubev'in görüşünü anlatarak, insan toplumunun değişik uluslara değil, belli sınıflara ayrıldığını gösterdim, ve bu görüşle Haso yoldaşın, proleterya olarak, Deli Avo'yla ve

Sım'ların Vartan'la birleştiğini belirttim.

Bütün bu kanıtlı tanıtlamalarım yarar vermedi ve Haso Arapgir'e götürüldü. Şimdi orada cezaevinde bulunmakta.

Yüzbaşıyla iki polis tutukluyu alıp Zablvar'dan uzaklaşır uzaklaşmaz, hemen sarsıcı bir bildiri dağıttırdım köyde. İşte belli bir tarihî önemi olan bu bildirinin içeriği:

«Bilinçli halk!

«İşte tanıdın dostlarını ve düşmanlarını; işte soylu bir ideolojik toprağa yerleştirilmiş kavgamıza düşmanlarının nasıl bir kötülükle yanıt verdiklerini gördün. Senin yenilmez istencin boyun eğmeyince o iğrenç sınıfın kirli ayakları altında, kendi bilinen ve sevdikleri yöntemlere, yani gammazlığa ve ihanete başvurmaktan geri durmadılar. Evet, o Hamit töreli Ermeni yeyici karanlık ruhlar[26] hükûmet kapısına, polis gücüne başvurdular hainçe. Onlar bu iğrenç eylemle kendi ölüm mührlerinin altını imzalamış oldular. Dünkü günden beri artık Zablvar'ın gammazcı ve hain burjuva sınıfı ölmüştür; kara güçlerin temsilcisi ruhanilik de ölmüştür; çıfıçi kapitalizmin soyguncu sınıfı da, köy soyluluğu küstah elemanı da ölmüştür. Ve o leşler yığını üstünde, Zablvar'ın bilinçli proleteryası yükselmektedir.

«Ama, ey bilinçli halk! O ölülerin kendi canice ihanetlerinde cezasız kalmalarına izin verecek misin? Onları yeniden diriltmeyecek misin kendi elinle cezalarını vermek için?

«Biz, o iğrenç ve hain düşmanlarımız gibi «kışkırtma»lara başvurmayız, biz o kötülergibi, Zablvar'ın o bilgisiz ve bilinçsiz «yığın»larını kardeşi kardeşe öldürten kavgalara sürüklemeyiz; ama bilinçli saflarımıza deriz ki: Zablvar'da ihanet ve gammazlık yapıldı, hainler ve gammazlar güpe gündüz, göz göre göre özgürce dolaşıyorlar, bilinçli halk tanır onları, biz herhangi öğüt veya fikir vermeyiz, ama halk, bilinçli ve düşünen bir güç olarak, ödevini anlar ve onu yerine getirir. Halk, korkunç despotluk zamanlarında bile gammaz hainlerin cezası ne olacağını bildi ve ona göre cezalandırdı onları. Şimdi halkın bilinci daha da uyanmışken hiç yılabilir mi? Kötülük ve alçaklık olur bu.

«Halkın bilince ermişliğine çok saygımız vardır bizim; öyle ki, ödevi üstüne ona şu veya bu biçimde öğüt vermeyi bağışlamayız. Biz yalnızca:

«Kahrolsun kötüler, kahrolsun gammazlar, kahrolsun hainler, yaşasın Zablvar'ın bilinçli gençliği! diye bağırmakla yetiniriz».

Bu bildiri dağıtıldıktan birkaç gün sonra, Deli Avo harmanlıkta Res Serko'ya rastlayıp, saldırıro kötü herife ve kürekle iyice döver. Aynı akşam Sım'ların Vartan da Sıho Can'a şahane bir dayak çeker. İşte o kötü ve alçak yaratıkların karanlık eylemlerinin verdiği beklenmedik sonuç.

Şimdi Zablvar'da durum gergin. Konıraş'tan da kötü haberler gelmekte. Haso'nun cezaevine atılması, bütün köyü Zablvar'a karşı kışkırtmış.

Yaptığım alçak gönüllü işler için bol keseden övgüleriniz için teşekkür. Ne olurdu, bu övgüler yerine biraz para gönderseydiniz. Bu soyut yüreklendirmeler fiziksel gereksinimler için yeterli değil; bu bir teknik gerçektir.

Zablvar, 3 Şubat, 1909

Sevgili yoldaşlar,

«Gericilik» yeniden baş kaldırdı Zablvar'da. Geçen mektubumda anlatmış

olduğum gibi, belli hainler olan Res Serko'yla Siho C'an'a bizim attığımız soylu ideolojik dayağa karşı, kara güçler, Avo yoldaşla Vartan yoldaşa hainice saldırmakla yanıt verdiler. Hamit töreli o insan biçimindeki ejderler, kilisenin avlusunda, kavgayı ikiyüzlüce güya önlemeye girişen papaz Sahak'ın yanında, yaban hayvanı kudurganlığıyla, yoldaşlarımızı tokatlamaya yeltendiler.

Elbette bu yabani ihanet, genellikle tüm bilinçli saflarımızda derin bir sarsıntı doğurdu. Halkın yansız ve aydın düşünceli öğesi bile bu alçakça davranışı protesto etti. Örneğin, soylu ve oldukça bilgili bir kişi olan Goloş'ların Seto, olay akşamı bana gelip, olan işten acı duyduğunu söyledi ve bu kötü ihanetin kışkırtıcısı ve örgütleyicisi olarak Res Serko'yu suçladı; gerçi olay yer aldığı zaman o iğrenç burjuva birkaç gündür Zablvar'da değildi.

Elbette Goloş'ların Seto'nun geri düşünceleri olduğunu, Res Serko'ya gizlice düşmanlığını, köyde onun yerini almak istediğini ve bizim yardımımıza başvurarak amacına ulaşmayı umduğunu hemen anladım. Bütün bunları biliyordum ama, yine de reddedemezdim içten duygularını; hele şunun için ki, Seto aracılığıyla şimdiye dek bize karşı soğuk davranan işçi sınıfını da avucumuza alabilirdik, çünkü nalbant Mgo, Goloş'ların Seto'nun güveyisiydi.

Öyle ki, eylemlerimize gösterdiği içten sempatiyi, işçi sınıfının ve özellikle partinin çıkarlarını gözönünde bulundurarak pek sıcak davrandım Seto'ya karşı.

Şimdilik birlikte, parti dışı tarafsız bir yerde, amacı Res Serko'ya ve kliğine karşı her ne pahasına olursa olsun savaşmak olan bir birlik kurduk.

Bu, göze batar bir utkudur bizim için.

Denebilir ki, bugün Zablvar, iki eşit güçlü belli düşman ordulara ayrılmıştır. Bir yanda, kendi belli sınıfsal bölünümleriyle, kendilerine özgü istekleri, dünya görüşleri ve planlarıyla bilinçli elemanlar; öbür yanda, bilinçsiz yığınlar, soyguncu elemanlar, kara güçler, bütün gericiler.

Ve düşünün ki, daha altı ay önce Zablvar'da, ne burjuvazi vardı, ne tarımsal kapitalizm, ne toprak emekçiliği, ne işçi sınıfı, ne proleterya, ne bilinçli aydınlar, ne gericilik, ne ruhani kara güçler, ne de bir şey. Ve o bilgisiz, aptal köylüler, birbirlerini ayıran ve aşılamaz hendeklerin, birbirine karşı olan çıkarların ve her ne pahasına olursa olsun kaçınılmaz savaşım zorunluluğunun ayrımında olmadan, günahkâr bir rahatlık içinde bir arada yaşıyorlardı.

Hayır, Pançuni Zablvar'da zamanını boş geçirdi denemez.

Yazık ki, burada durum giderek iyileşirken, Komraş köyündeki Kürt kardeşlerimizden üzücü haberler gelmekte.

Bildiğiniz gibi, yakalanıp Arapgir'e götürülmüş olan Kari Marks Kulübü sekreteri orada yargılanmış, ve eski mahkûm olarak iki yıl ağır ceza verilmiştir. Okuldan silah atması çok ağırlaştırmış suçunu.

Yargı giydiği haberi Komraş köyüne ulaşınca, Kürt kardeşlerimiz doğal olarak pek üzülmüşler, çünkü Haso'nun halk arasında büyük saygınlığı var. Kürtler, Haso'nun cezaevine atılmasından açıktan açığa bizi suçluyorlar. Karl Marks Kulübü sekreterinin yakın akrabası olan Keleş Mrgo dün bana gelip, köyde durumun çok kötü olduğunu, Kürtlerin, cezaevine atılan arkadaşlarının öcünü almak için, zablvar'a saldırıp köyü yağma etmek istediklerini söyledi. Ama kendisi bize gelip sorunu barışçı bir yolla çözmeye söz vererek, saldırıyı şimdilik yasaklamış.

Keleş Mrgo, barışçı bir yol olarak, Zablvarlıların Komraş Kürtlerine kırk altın ödemelerini öneriyor. Bu yapılmazsa, köylülerin öcalıcılığını önleyemeyeceğini söylüyor.

Kendisine yanıt olarak, işin bütün sorumluluğunun Res Serko'da olduğunu, ona başvurmalarını ve gerekirse her ne pahasına olursa olsun haklarını istemelerini söyledim. Keleş Mrgo gitmiş o iğrenç yaratığın yanına. Herif ilkin, Haso'yu okula bizim çağırdığımızı söyleyerek bizi haince ele vermiş, sonra da köyden kırk altın sağlamanın olanaksızlığını bildirmiş.

Keleş Mrgo bir hafta süre verip gergin bir durumda çıktı gitti. Bakalım ne çıkar bu işin altından.

Bugüne dek para sorununa dikkat etmediğiniz için, sonunda parti adına Goloş'ların Seto'ya başvurmak zorunda kalıp, biraz para aldım.

Şimdiki bunalımlı anlarda para yetersizliği, bütün örgütleme işine zarar veriyor.

Zablvar, 19 Şubat, 1909

Sevgili yoldaşlar,

İdeolojik savaş son kertesine ulaştı. Zablvar yeniden doğmakta, özgür ve başına buyruk düşünceler, egemenliklerini, yıkılmış kara güçlerin yıkıntıları üstüne yaymaktalar. Gerçi ilkesel niteliği olmayan rastgele bir olay, Zablvar'daki devrimci ve gerici elemanların birbirlerine karşı tutumunu son olarak saptadı.

Maskeler yırtıldı ve burjuvaziyle ruhaniliğin temsilcileri, ruhlarının bütün karalığını dışarıya verdiler.

Avundurucu bir olaydır bu.

Bütün çıplaklığıyla işte gerçek:

Bir hafta önce Sım'ların Vartan, Stho can'ın gelinlerinden biri olan Nazlı'yı kaçırıp kendi evine götürür; gelinin rızasıyla elbette. Özgür istençle, tam özgürlük koşullarında, özgür anlayışla yapılan bu iş, Zablvar'ın köle ruhlu sınıflarında olmadık bir üzüntü doğurur. Pis bir burjuva olan Nazlı'nın kocası, kendisi gibi düşünen arkadaşlarıyla birlikte Vartan'ın evine saldırıp, karısını zorla geri almak ister.

Her ne kadar Sım'ların Vartan partisiz nitelikte kaçırmıştıysa da Nazlı'yı, yine de biz, düpedüz seyirci kalamazdık; hele şunun için ki, sorunun toplumsal-töresel yanı vardı ve bu, ışığa çıkarılmalıydı. Ben, Deli Avo, Sara yoldaş, Goloş'ların Seto ve nalbant Mgo, hemen yoldaşımızı savunmaya koştuk. Kudurmuşçasına bir kavga oldu, ama Nazlı bizde kaldı.

Ossaat bir yoldaş mahkemesi kurup, salt toplumsal-felsefi yanlarını incelemek üzere, sorunu ortaya koydum. Papaz Sahak, Nazlı'nın kocası Heço ve başkaları da çağrıldılar.

İşte yoldaş mahkemesinin bildiri olarak Zablvar Ermenilerine iletilen kararı:

«Kadının salt kocasına aldiyetinin yanlış bir mülkiyetçilik ilkesinden doğmuş olduğu gözönünde bulundurularak,

«İlkel toplumlarda kadının belli bir kocası olmayıp, bütün komunanın (kamunun) malı olduğu gözönünde bulundurularak,

«Kadının gövdesine tam sahip olup, onu istediği gibi kullanmakta özgürlüğü gözönünde bulundurularak,

«Nazlı'nın, kocasını kendi özgür isteğiyle bırakıp Sım'ların Vartan'la birleşmiş olduğu gözönünde bulundurularak,

«Yoldaş mahkemesi şu kararları almıştır: İlkin, Nazlı ve Vartan yoldaşları, yanlış inançlara kapılmadan, kendi özgür düşünceli kanılarıyla hareket ettikleri

için kutlamak; ikincisi, Nazlı'yla Vartan'ın birleşmelerini yasal olarak tanımak; üçüncüsü, Heço'yu zorbaca eylemleri için mahkûm etmek; dördüncüsü, Zablvar-'ın bilinçli Ermeni kadınlarını Nazlı yoldaşın kurtuluşu örneğini izlemeye çağırmak.

«Yaşasın özgür sevgi!

«Yaşasın özgür birleşme!

«Kahrolsun evlilik köleliği!

«Kahrolsun aile zincirleri!

«Yaşasın bilinçli saflar!».

Ne var ki, yoldaş mahkemesinin işi böyle adil ve barışçı bir biçimde yoluna koymasına karşın, Zablvar'ın kara güçleri, bu oldu bitti karşısında boyun eğmek istemeyip, Nazlı'yı yasal kocası Vartan'dan alıp yasal olmayan kocası Heso'ya teslim ettirmek için, haince, Arapgir ruhanileri başkanlığına başvurdular.

Ruhaniler başkanlığınca gönderilecek araştırıcılar geledursun, şimdilik Zablvar'ın kara güçleriyle bilinçli elemanları arasında hemen hemen her gün çatışmalar oluyor. Bozuk burjuva toplumunun son yıkılışının doğacağı bu toplumsal ve yaşamsal sorun dolayında yapılan sert savaş, çok avundurucu ve yürüklendirici bir olay olup, yorulmadan harcadığımız çabaların ödünsüz sonuçlarını göstermektedir.

Yazık ki öte yandan, Komraş köyünün Kürt kardeşlerimiz, gözdağına giderek hız veriyorlar. Kendilerinin kırk altın isteme süresi çoktan sona erdi. isteklerini otuz altına indirerek yeni bir süre verdiler. Ama para toplamak olanaksız gibi, çünkü bütün Zablvar gergin bir durumda olup, karşılıklı cephe almış bulunan elemanlar arasında uzlaşma olanağı yok.

Goloş'ların seto, Res Serko'nun evinde saklı parası olduğunda direniyor ve köyü tehdit eden tehlikeden kurtarmak için, o iğrenç yaratıktan parayı zorla almak gerektiğini söylüyor.

Kuşku yok ki, Seto'nun önerisi ciddi bir temele dayanmakta olup, gözönünde bulundurmaya değer. Deli Avo, Res Serko'nun evini soyup paralara el koymaya kesinlikle razı. Sorun, kamuyu kurtarmanın kaçınılmaz gereksiniminden doğan bir istimlâk eylemi olarak, ilkesel bakımdan pek de yasal sayılabilir.

Bu akşamki genel toplantımızda sorun görüşülüp, kesin bir karar verilebilir.

Kesin anlarda belli bir istenç ve etkili eylem göstermeli. Acta, non verba[27]*: Bu olmalı sloganımız.*

Son bir söz;

Para gönderiniz.

Maşgerd, 27 Şubat, 1909

Sevgili yoldaşlar,

Utku, utkuuuu!... Zablvar yıkıldıysa da, en sonunda güçlü ve soylu ideolojik savaşımız utkuya ulaştı, içten devrimci ilkeler kurtuldu. Çok yazık, ama ne yapmalı? «Yumurta kırılmadan omlet yapılmaz» der Fransız atasözü. Şimdi Zablvar-'ın yıkıntıları üstünde temiz ülkü savaşının şanlı taka yükselmektedir.

Elle tutulur, gözle görülür bir sonuçtur bu bizler için.

Önceki mektubumda bildirdiğim gibi, son toplantımızda bütün savaşçı bilinçli güçler hazır bulunmuşlardı. Seto yoldaş yaptığı ateşin bir konuşmada, hemen Res Serko'nun evine saldırıp, iğrenç burjuvazinin orada saklı çürük silahları olan paraları güç kullanarak ele geçirip, yasal sahiplerine geri vermeyi önerdi. Böylece Komraş köylü kürtlerinin isteği de karşılanmış olurdu aynı zamanda.

Seto yoldaştan sonra sözü ben alıp, sorunu hem ilkesel hem de felsefi bakımdan inceleyerek, yoldaşımızın önerisinin ne kadar haklı ve yasal olduğunu gösterdim.

Böylece, iki gün önce, Sım'ların Vartan, Deli Avo, nalbant Mgo, Goloş'ların Seto, Garo, Sara yoldaş ve ben, Res Serko'nun evi dolayında mevzi almaya gittik.

Bizler belli devrimci ve yasal koşullarda iş gördüğümüz için, gizlemeye zaten de çabalamadığımız niyetimizi o kötü ruhlu yaratık önceden haber alarak, Zablvar'ın bütün kara güçlerini yanına toplamıştı.

Savaş grupumuz evinin dolayında görünür görünmez, bir de baktık ki, Res Serko'yla papaz Sahak bize doğru geliyorlar. O yaşlı tilkinin bir aldatmacaya girişmek istediğini hemen anladım. Bereket versin bilinç artık uyanmıştı Zablvar'da; baskıyla yönetim zamanının o karanlık aşamasındaki proleterya değildi şimdi yoksul proleterya, ve soyguncu burjuvazi hileleriyle aldatamazdı onu.

Res Serko, boynu eğik ve yapmacık biçimlerle bizi selâmlayarak, dışarıda duracağımıza evine gidelim diye yalvardı. Kendisine, bizlerin barışmaz bir düşman olarak geldiğimiz için, evine zorla gireceğimizi söyledim.

— Kapıyı açık bulacaksınız, zorla girmenin ne gereği var? dedi o köle ruhlu yılan.

— Kapıyı açık bile bulsak, ilkin kıracağız sonra gireceğiz, diye bağırdım kesinlikle, şimdiki durum bunu emrediyor.

Papaz Sahak da araya girdi ve ikisi birden, yalvar yakar andiçerekten, varsayılan paranın evde bulunmadığını, bunun, Goloş'ların Seto'nun kişisel düşmanlığı yüzünden uydurduğu bir yalan olduğunu, yanındaki hazır paranın topu topu 6 altını geçmediğini, ve istersek bu parayı bize hemen vermeye hazır olduklarını söylediler.

Kendilerine, sorunun evdeki para miktarı olmadığını, evde hiç para bulunmasa bile, toplantımızın kararı uyarınca, ne olursa olsun bizlerin eve saldıracağımızı bildirdim.

Bu görüşmeler sırasında Goloş'ların Seto, kalın sopasını birden kaldırıp, güçle vurdu Serko'nun başına. Kafası yarıldı ve başladı kan akmaya. Bu, genel savaş işareti oldu.

Deli Avo başladı marşa:

«Dövüşün çocuklar, dövüşün yiğitçe,
Korkusuz dikilip düşman önüne»[28]

Tam o sırada Serko'nun evinden, oğulları ve güveyileri, kalın sopalarla silahlı olarak, birden dışarı fırladılar; aralarında Sıho Can, Pır'ların Haro ve güveyisi, ve daha başka gericiler de vardı. Korkunç bir nitelik aldı savaş; bir yandan savaşanların kudurganlığı, öte yandan kadınlarla çocukların bağırıp çağırmaları, betimlenemez bir görünüştü. Bizimkiler görülmemiş bir kahramanlık gösteriyorlardı ve son utkunun bizim olacağına kuşku yoktu ki, kadınların korkulu çığlığı işitildi.

— Kürtler geliyorlar...

Bir de baktım ki, başkanlarının yönetiminde, Komraş köyü Karl Marks Kulübü'nün birkaç üyesiyle birlikte onbeş kadar silahlı atlı.

Zorlu silah sesleri işitildi, Res Serko alçakça yere serildi, yiğit Avo yoldaşımız

da aslan gibi düştü. İkisi de ölmüştüler. Çok kritik bir andı. Ben kiliseye koştum, içeri girdim, dinsel törenlerin yapıldığı yere çıktım, arkada bir çukur buldum kapağını açıp içine girdim ve üstüme kapadım. Yirmi dört saat hiç de hoş olmayan o durumda kaldım.

Gürültüler durup da Kürtlerin gittiklerine emin olunca, saklandığım yerden dışarı çıktım. Kilise tümüyle yağma edilmişti, Zamblvar da; Res Serko'nun, Sıho Can'ın, Goloş'ların Seto'nun, papaz Sahak'ın, Sım'ların Vartan'ın, sizin anlayacağınız bütün göze batanların evleri daha yanıyordu; yeni kurulan okul da yanmıştı. Toprağı kanlarıyla boyayan papaz Sahak'ın, Seto'nun, Vartan'ın ve daha başkalarının cesetlerini gördüm.

Soluk alan tek kimse kalmamıştı köyde. Canlarını kurtarabilenler komşu köylere kaçmışlardı. Yıkıntı ve issızlık içindeydi her yan.

Sarsıcı ve etkileyiciydi görünüş.

Görevimi sona ermiş sayarak köyden hemen uzaklaşmaya karar verdim. Yazık ki ulaştırma araçları olmadığı için yaya gitmek zorunda kaldım. İyi ki, birkaç saat yürüdükten sonra, Res Serko'nun tarlada otlayan eşeğini gördüm. Hemen koştum yanına, binip üstüne, şimdi bu mektubu yazdığım Maşgerd köyüne vardım.

İşte böylece, soylu ideolojik savaşımız ilk kurbanlarını verdi, kan akıp suladı sınıf savaşı tarlalarını ve bu tarlalar gebe kalıp, elbette verecekler meyvelerini. Biz ödevimizi yaptık ve şimdi bulunç rahatlığıyla bekliyoruz çabalarımızın meyvelerini toplamayı.

Ben şimdilik Maşgerd'de kalmayı düşünüyorum. Bu köy Zablvar'dan daha kalabalık. Yeni bir çalışma alanı var burada: yeni propaganda, yeni bir örgüt, yeni savaş, yeni sonuç.

Olayların görünüşü avundurucu ve yüreklendirici. Umutsuzlanmayıp, yeni bir kavga alanı hazırlamalı.

Yeni adresime para gönderin.

Yervant Odyan

Yervant Odyan. Karikatür: Aleksandr Saruhan.

RUPEN SEVAG
–Çilingiryan–
(Silivri 15 Şubat 1885-26 Ağustos 1915)

Şair, yazar ve hekim Rupen Sevag, ilköğrenimini Silivri'deki Azkanazyan Okulu'nda, ortaöğrenimini Bahçecik'teki Amerikan okulunda*(1901'e kadar)*, ve İstanbul'daki Berberyan Okulu'nda yaptı *(1905)*. Lozan Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi *(1911)*. Lozan'daki hastahanelerden birinde çalıştı *(1911-1914)*. 1915'te İstanbul'a döndü ve aynı yıl çıkan Tehcir Kanunu'nun uygulanışı sırasında sürüldüğü taşra yollarında hayatını kaybeden Ermeni aydınlarından biri oldu.

Sevag'ın ilk şiiri *«Ayrılık Sözleri»* MASİS dergisinde yayınlandı*(1905)*. birçok eseri, zamanın çok okunan Ermenice MASİS, PÜZANTİON, VOSDAN, AREVELYAN MAMUL, LUYS, SURHANTAG, KEĞUNİ, PAZMAVEB, ARAKADZ, VERADZINUNT, AMENUYN DARETSUYTSI, AMENUN DAREKİRKI vb. dergilerinde dağınık bir biçimde kaldı. Sevag'ın yaratıcılığı, Ermeni Neoromantizmi diye nitelendirilen edebî yöne ilişkin olmakla birlikte, dünya görüşü, sanat anlayışı ve tarzı ile XX. yüzyılbaşındaki Batı Ermeni Edebiyat hareketinde kendine özgü bir yeri vardır. Onun eserlerinde daha çok sevği, doğa, sosyal hayat, millî-yurtseverlik temaları işlenmiş olup, *«Paranın Duası»*(1907), *«Kızıl Bayrak»*(1909) şiirlerinde ve *«Bu Bıçak»*-(1909), *«Trubadurlar»*(1910), *«Sokak Süpüren»*(1911), *«İnsan Sevgisi»*(1909) şiirlerinde, sosyal adaletsizlikler, şikâyet ve feveran*(isyan)* düşüncesi, büyük sanat gücüyle anlatılmıştır. Bunlar Batı Ermeni şiirinde, bu temayla üretilmiş en iyi ve özgün eserlerdendir. Sevag, temel demokratizmden yola çıkarak, burjuva toplumunun yaralarını açıkça ortaya çıkarmış, çalışan insanın *(işçinin)* toplumsal dramını ve feveranını *(isyanını)* dile getirmiş ve bu arada yoksun insanlığın serbest ve âdil dünya için iyi düşünü okşamıştır.

DELİRİYORUM

Beni dinlerken:
Diyenler olur.
Ve ben derim ki:
«Evet deliyim,
Neden olmayım?»

* * *

Delirdiğinden değil midir ki
İnsan ya sever, ya da nefret eder,
Odun cızırdar, delirdiğinden?
Delirmeyince olamaz zafer,
Ana doğurmaz, delirmeyince.
Ve nar tanesi öz kabuğunu
Yarıp açamaz, delirmeyince.
Su da kaynamaz delirmeyince.
Ağaçlar hepten gökler boyunca serpiliyorsa
delirmektendir
Dünyamız, elbet, ara vermeden hep dönüyorsa.

* * *

Tohum, derinde, delirmeyince,
Ürün veremez,
Pençe, yerinde, delirmeyince,
Ele benzemez.

* * *

Ve kelimeler de olamaz türkü,
delirmeyince.

* * *

Ah! ne olurdu, deli olaydım ben hep böylece...

Rupen Sevag

KEĞAM SEVAN
(İstanbul 1926)

Hikâye ve roman yazarı Keğam Sevan, Viyana Mıkhitarist okulunu bitirdikten sonra bir süre İstanbul Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gördü. Daha sonra Beyrut'a giderek oradaki Mıkhitarist Okulu'nda Ermeni Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. 1962'de Sovyet Ermenistanı'na göç etti. Erivan Devlet Üniversitesi'nin Dil ve Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi*(1966)*. 1962'den beri Ermeni Bilimler Akademisi Edebiyat Enstitüsü'nde Doçent olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Yazıları Ermenistan ve Dünya Ermeni basınında yayımlanmıştır. Hikâye ve roman dalındaki çok sayıda eserlerinden bazıları: *«Kargalar Tünedi» (Beyrut, 1949), «Karadeniz Hep aynı»(Beyrut, 1954), «Nahren Ras»(Paris, 1855-oyun), «Yeşil Çöl», «Sırça Kulübe»(Erivan, 1957, Rusçası Moskova, 1966, Ladişçesi Riga, 1968), «Kırlangıçlar Alçaktan Geçtiler»(Beyrut, Erivan 1961), «Vazken Şuşanyan»(Monografi, Erivan, 1968), «Ermeni Mahallesi»(Erivan, 1967), «Zeytin Ağaçları Yanıyor», (Rusça, Moskova, 1973), «Üç Nesil»(Erivan, 1974), «Herkes Kendi Yolunda»(Erivan, 1979), «Dünya Ermeni Edebiyatı Tarihinin Ana Hatları - 1920-1945»*, c. I, Erivan, 1980, *«Hagop Mıntsuri»(Monografi, Erivan, 1981).*

KIRLANGIÇLAR ALÇAKTAN GEÇTİLER...

Evde değildi. Ve evde olmadığı zamanlar kuşkusuz kendi sandalında olurdu. Hatta bunun evi sandalı mıdır, yoksa kendisini eşinin, eşyaların ve rahat yatağın beklediği asıl evi midir? diye sorulabilirdi.

– Ne zaman gelir acaba?

Soran ben bile olsam kocasıyla ilgilenene karşı düşmanlığını açıkça duyuran

uzun bir sessizlikten sonra, içi yanarak, derin bir acılı sesle:

– Ne bileyim ben, dedi, delinin eve ne zaman gelip gittiği belli olur mu? Üç gündür yüzünü gördüğüm yok...

– Ya Tsula?..

– Daha bir haber yok yavrumdan.

Gözleri doldu. Acısını uzatmak istemedim.

– Hoşça kal Anastasia, deyip, kendimi sokağa attım. Koştum rıhtıma. Deniz kenarında adımlarımı yavaşlatmak zorunda kaldım, çakıl taşları tabanımı acıtıyordu. Delik deşik, eski bir kundura giymiştim ayağıma. Parmaklarımın arasına küçük bir taş parçası girdi.

Gökyüzü maviydi. Lekesiz, dupduru bir mavi; deniz de kristal gibiydi. Şiddetli bir bağırma isteğiyle doluydu boğazım. Yabancı duygular yelken açmıştı içimde ve göz kapaklarımı zorlayan ağırlığı gücün tutabiliyordum. Rıhtımın şurasına burasına sahipsiz, iskelet kalmış sandallar bırakılmıştı. Dayımınki yoktu....

Baş döndürücü bir kavun kokusu dolmuştu havaya. Oturdum taşların üstüne ve kunduralarımı çıkarmadan önce, şöyle yassı yuvarlak bir taş parçası aradım denizin yüzünde zıplatarak kaydırmak için. Ama beceremedim, denizin yüzüne değer değmez içine daldı taş. Bir damla gözyaşı düştü gözümden.

– Ama da beceriksizmişsin, diye bağırdı Barba Yorgi.

«Canlı balık»ın sahibi Barba Yorgi, tahta kirişlere oturtup denize soktuğu, yıkıldı yıkılacak lokanta-birahanesinin kenarına dayanmış, ağız dolusu gülüyordu.

– Nerede Levon? diye sordum.

– Ha, şu deli mi?

– Sensin deli. Levon'u, dayımı soruyorum, nerede Levon?

– Ne bağırıyorsun vre? Sağır yok burada. Sen de mi delirdin, yoksa aklından zorun mu var?..

– Levon nerede?

– Peki, peki, dur da anlatayım: Üç gündür takım taklavatı alıp denize açıldı ve daha dönmedi. Balıklara yem olmadıysa gelir elbette.

– Ne zaman?

– Tanrı bilir...

– Şakalaşmaya hiç gönlüm yok, merak ediyorum kendisini.

– Haydivre, ikiniz de bağlanacak delisiniz. Yine o neyse yaşını başını almış, ya sen? Daha okul çocuğusun, ne işin var o deliyle? Git oğlum, git dersleirmi öğren...

– Ben severim onu, dedim ve yine gözlerim doldu.

– Çünkü senin de bir tahtan eksik yavri mu...

Artık dinlemiyordum Yorgi'yi. Gözlerim uzakta, Marmara açıklarındaydı... ve Marmara'yı pek de tanımadığım bu kıyılardan seyretmek hoştu benim için, çekiciydi. Uzakta adalar bambaşka gözüküyorlardı. Kınalı dazlaktı, Burgaz gizlenmişti arkasında, Heybeli her zaman genç, ölümsüz bir gelin gibiydi. Ve buğulaşan maviden bir perde. Uzakta yelkenliler. Karşımda, beş on adım ötede bir martılar kümesi. Ve yükseklerden yükseklerden ok gibi, ah ok gibi kayan kırlangıç kümeleri, kırlangıç kümeleri...

Ve şu anda, birden değişen ruh halimle, ben deli oğlan için, her şey şenlikti,

bağırış çağırışı, sessiz bağırış. Bir mavi senfonisiydi, uçsuz bucaksız bir mavi şarkı... ve can atıyordum şarkı söylemeye, fırıl fırıl dönüp oynamaya, döndüm de birkaç kez.

– Bakın bakın, dedi Barba Yorgi, deli oğlana bakın! Neredesin Mazhar Osman?..

Sonra, görünmeyen, tanımadığım biri beni arkamdan itmiş gibi, atılıp Barba'nın boynuna öptüm kendisini.

– Tamam, artık kuşku kalmadı, dedi burnunun dibinden mırıldanarak, biraz önce neredeyse ağlayacaktı, şimdi de gülüyor, öpüyor. Andolsun ki, Levon'dan bir şey geçmiştir sana, çareler yok...

– Ben bu gece burada kalacağım, dedim, dayımın evinde, annem izin verdi.

– Ya okul?..

– Okul yok bugün. Hem denizi severim ben; seni de severim, özgürlüğümü de.

– Öyleyse Levon'un hesabına bir balık koyayım ateşe, rakı da benden.

– Tsula'dan bir haber çıkmadı mı?

Gaak, gaaak, gaak... Kargalardı bağıran.

Barba Yorgi gözlerime baktı. Yaş vardı yine gözlerimde.

– Hey, pedaki mu, dedi, sen Levon'u mu aramaya geldin, yoksa Tsula'yı mı merak ediyorsun...

Yanıt vermedim.

– Tsula'dan daha bir haber yok. Polis işe el koydu ama, kızı kaçırıldıktan sonra, Levon aklını büsbütün bozdu.

Bunu derken elini alnına vurdu, sonra parmaklarını başladı oynatmaya, aklını tüm kaçırdı anlamına.

Gaak, gaak, gaak.

– Ama üç gündür nerede olabilir?

– Gaz ocağı almıştı yanına, tabak, balık tavası, iğneler, olta, altı şişe kiloluk rakı, domates, ekmek, bol cıgara. Üstünde bir gömlekle kısa bir pantolon vardı... tam deli. Bir yıldır adam akıllı kaçırdı. Ulan sanki anasının evine gidiyor. Buna Marmara demişler be! Belki şu uzaktaki, kimsenin yaşamadığı adalardan birindedir. Tabiî gebermediyse şimdiye dek. Bırakmış işini gücünü, kapatmış dükkânı, her şeyi yüz üstü bırakmış... balıkçılıkmış. Vre doğramacının nesine gerek balıkçılık, deniz. Tahtalarını yont, karını sev... sanki kendisi değildi vaktında deli olan karısına, çılgınca seven. Biliyor musun? Kızı yurduna gitmek için bindiği vapurdan indirmişti de, götürüp şipşak evlenmişti. Şimdi de eve geldiği günler, ver ha ver, deli gibi döver zavallıyı. Böyle yapacaktıysan bıraksaydın ya sağlıcakla çıkıp gitseydi. Kim dedi sana öyle sevdalanasın diye, vapurdan indiresin diye, ne mal olduğunu bilmeden deli gibi sevesin, sonra da ağzından burnundan getiresin diye? Yazık değil mi yavri mu?.. Üstelik iç babam iç, çek sandalını denize, günlerce korkuya boğ yanındaki yörendekileri! Yaşam mı bu? Sonu yok ki böyle çılgınlıkların. İşini gücünü bilen doğru dürüst adam işi değil ki bunlar! Bana soracak olursan, eğer sen benim oğlum olsaydın, şahane bir dayak çekerdim sana ve bir daha buralarda görsem seni, ayaklarını kırardım... Dur hele, dur hele, sakın bu delinin kızına abayı yakmış olmayasın; yoksa Tsula'ya deli olanlardan biri de sen misin? Var git işine

ulan yavri mu. O çılgının kızı da zaten delinin biriydi. Sonra kaçırdılar yavri mu, götürdüler, kim bilir hangi it oğlu ite yem oldu.

– Sus be Barba Yorgi, diye rica ettim.

– Anladım, dedi, işin altında Tsula varmış meğer... Çoktan çakmalıydım. Böyle olağanüstü ruh hallerinin altında hep sevda vardır. Yaşlandık, unutmuşuz bunları.

– Of, diye bağırdım, of Barba, ben Levon için geldim be!

Yabansı yabansı gözlerime baktı.

– Dur gideyim balığını koyayım ateşe... rakı benden. Sonra sana maydanoz veririm, iyice çiğnersin, annen çakmaz içtiğini...

– Bak bu gece burada kalacağım ha! Söylemiştim zaten, annemin haberi var.

– Ya Levon gelmezse?

– Beklerim.

– Yoo yavri mu, yoo, belli, gün gibi aydın gerçek.

– Neymiş belli olan?

– Çareler yok, senin de bir tahtan eksik... Annenin de haberi varmış ha? Yalan söylemiyorsun ya?

– Of Barba, haydi getir şu balığı.

– Dur bakayım... Gereği kalmadıya benziyor, dedi.

– Niye?

– Baksana! Ve parmağını uzağa, buğulaşan maviye doğru uzattı.

– O değil mi?

– Evet, evet ta kendisi, diye bağırdım ve zıplayıp rıhtıma koştum.

– Levon dayı, Levon dayı, heeey Levon dayıı...

Barba Yorgi biraz önceki gibi durmuş gülüyordu.

Biraz sonra, değişik tür birkaç kilo balığı elimde taşımanın göze batan kıvancı içinde, oltaları elinde sallaya sallaya, kaya gibi dimdik, güçlü adımlarla koşarcasına yürüyen Levon'a gücün ayak uydurabilerek, vurduk evinin kapısını.

– Gir yavrucuk, dedi, iyi zamanda gelmişsin, keyf günü bugün. Yarın Tanrı isterse birlikte çıkarız denize. Ne dersin, ha?..

Ne diyebilirdim? Bu benim bütün düşümdü, ve bu düşümün gerçekleşmesi için ne çabalar dökmüştüm annemi kandırmaya.

– Seve seve, dayıcığım, dedim, eğer sana engel olmazsam...

Kızarmış gözleriyle bana baktı, ve kısa bir sessizlikten sonra:

– Sen de, dedi, sen de delinin birisin yavrucuk, senden de bir şey çıkmaz. Çıkmayacak bir şey, belli... yazık, bin kez yazık... Sanki benim minyatürüm.

* * *

Tavadaki yağın cızırtısı ta oturduğumuz yemek odasına kadar geliyordu. Emirler veriyordu dayım:

– Anastasia, sakın balıkların karnını temizleyim demeyesin ha!

– Canım hiç balığın karnı temizlenmeden olur mu? Görülmüş şey mi, kirieleyson!

– Sen ne anlarsın be karı! diye bağırdı Levon. Denizden yeni çıkmış taze

balığın her şeyi yenir. Ne bilirsin sen ağzının tadını! Bak sakın temizlemeyesin ha! Sonra bütün azizlerinin...

Parmak kadar çocuktan da sıkılmıyorsun Allahsız, dedi Anastasia, daha erginleşmemiş çocuğun yanında ayıp değil mi öyle küfürler...

Çocuk dediğin neredeyse erkek olacak yarın. Erkek dediğin de, yani tam erkek, her şeyden önce sövmesini iyi bilmeli.

Sonra saçlarımdan tutarak kendisine çekip:

– Aç bakayım şu göğsünü, dedi.

– Bırak şimdi dayıcığım.

– Aç ulan! dedi yine, ne çekiniyorsun? Üst gömleğimi de, iç gömleğimi de kendisi tutup yukarı kaldırdı.

– Gördün mü karı? dedi, tam erkek, bu yaşta parmak kadar ama, erkek. Baksana göğsünün kıllarına, külçük bir koruluk mübarek; yarın neredeyse gerçek bir orman olur.

Kıpkırmızı kesilmiştim ben.

– İşte böyle, diye devam etti, böyledir yavrucuk; çocuk dediğin erkek olacak. şöyle bir çektin mi gömleğini, göğsünün kılları dışarı taşmalı. Bu bir. İkincisi, sövmesini iyi bilmeli, ağız dolusu, betimli, ferahlayasın diye yavrucuğum. Üçüncüsü – bu söyleyeceğim aklına iyice yerleşsin – yaşamda körpe ne varsa, hepsini kapalı gözle, temizlemeden, çiğ çiğ yemeli, incesine bakmadan... ve sonunda, bilirsin yavrucuğum ki, bütün bunlar için ömür ne kadar az, ne kadar kısa. Hey Tanrı'm!

– Eyvahlar olsun! diye bağırdı karısı, utanmaz yüzsüz, ne de iyi bilirmişsin maşallah çocuk eğitmesini... Anası duymasın! Ve sustu.

– Sen kendi işinle uğraş, diye azarladı dayım, bizim çocuklar dediğim gibi olmalı; benim sözüm Ermeni çocuklarına, sizin Rumlar da var kendin düşün. Ve bana bir göz kırptı. Sonra başladı masayı düzeltmeye. Pek sevinçliydi; bardakları sıralıyor, rakı şişesini açıyor, domates ve soğan doğruyordu. Ve birden:

– Anastasiaaa, pisi pisim benim, tuuuz... diye bağırdı.

Balıklar masaya getirildi.

Hepimiz de oturduk, ve dayım masaya saldırırcasına kolları sıvayıp işe başladı.

– gören de kırk gündür aç sanır, dedi karısı.

Ben kendimden geçmiş, büyülenmiş gibi bakıyordum dayıma.

– Oğlum, diye devam etti, ye, ye, saldırmalı yaşamın güzelliklerine, alt etmeli onları. Felsefe yaparak vaktını boşa geçirmenin, zamanını beklemenin gereği yok. Buldun mu yiyeceksin... ve kızarmış taze balığı rakıyla içeceksin, soğanla yiyeceksin, ama elle yemek şart, anlıyor musun şart elle yemek? Yaşamın güzelliklerinden biri de bu işte.

– Görüyor musun? diye söze karıştı karısı, işte sana hayvan, hayvanın ta kendisi! ne dert bilir, ne acı; ne kızını düşünür, ne karısını. Ev nasıl döndürülüyor umurunda değil, para var mı, yok mu, hiç takmaz. Yalnızca yesin, içsin, yatsın. Hayvan.

Levon'un devinimleri ağırlaştı, yüzü soldu, ve karısı yarıda bıraktığı sözünü sürdürmek için tam dudaklarını oynatacaktı ki, Levon'un kılı, damar damar «ayı

pençesi»nin masaya inmesiyle, bardaklar havaya fırladı, rakı şişesi devrilip lık lık başladı akmaya, kan yürüdü gözlerine dayımın. Başına geleceği kestiren karısı, korku içinde, kendisini mazur göstermek isteyerek:

– Üç gündür Tsula'mız evde değil, öldü mü, sağ mı bilmiyorum; kızcağızı kaçırmışlar da ilgilendiği bile yok.

– Sus, suuus! diye böğürdü sanki. Büsbütün yabancı bir sesti benim için. Gök gürlemiş de evimizin yakın bir yerine şimşek düşmüş gibiydi... Korkumdan bir köşeye büzüldüm, bütün gövdem titriyordu.

Levon ayağa kalktı.

– Sen odaya geç yat, dedi bana, yarın birlikte çıkarız, ben seni uyandırırım.

Karşı durulacak gibi değildi. Sesi yine öyle kuru ve korkutucuydu. Solmuş yüzle, ayaklarım titreye titreye, kendilerinde akşamladığım günler bana ayırdıkları yatak odasına girdim. Kendi yatak odalarına bitişikti benim odam. Tsula'nın yatak odasıydı burası. Tsula evde olduğu zaman, dayım, kızın misafir odasında yatıp yerini bana bırakması için zorlatırdı. Onun gözünde erkeğin her zaman üstünlüğü olmalıydı.

Her yan sessizlik içindeydi. Masanın üstünde Tsula'nın resmi duruyordu. Tam yaklaşacağım sırada resme, şimşek gibi bir tokatın yankısıyla Anastasia'nın keskin çığlığını işittim. Yüreğim başladı şiddetle çarpmaya, ama merakım beni, eğilip anahtar deliğinden olanları seyretmeye itelemişti.

Şimdi dayımın «pençe»si Anastasia'nın saçlarından tutmuş çekiştiriyor, bir yandan da yumruklar rastgele iniyor da iniyordu.

Kadın, dudakları büzük susmuştu şimdi, ve böyle kendisini gücün tutarak boyun eğmesi büsbütün çileden çıkarıyordu onu. Ayaklarımda derman kalmamış, merakım son kerteye ulaşmıştı. Anastasia inliyordu, kaçıyordu, düşüyordu; düşünce de Levon onu kaldırıyor ve yine kıyasıya indiriyordu yumrukları. Hatta bir ara Anastasia'yı yarı çıplak halde görüp yumdum gözlerimi... Sonra, beni böyle yakışıksız durumda yakalamalarından korkarak uzaklaştım ve soyunup yatağa girdim. Günün o rengârenk olayları sarsmıştı beni. Görülmemiş bir sinema seyretmiş gibiydim, korkunç bir sinema. Aradan ne kadar bir zaman geçtiğini bilmiyordum; kulağıma fısıltıyla söylenen sözler ilişti ğ i zaman daha uyumamıştım. Çocukça merakımı tutamayıp, yataktan kalkarak kulak verdim konuşulanlara. Yine Levon'du konuşan, ama artık değişmiş bir sesle. Tatlı sevgi sözleri fısıldıyordu eşinin kulağına; sıcak sevgi ve özlem sözleri, ve eşi hıçkırıyordu, ara sıra inleyerek hıçkırıyordu. Sonra ikisi de bir ara susuyor, ve hep böyle sürüp gidiyordu... Düş müydü bütün bunlar yoksa karabasanlı kaba gerçek mi? Bilmiyorum. Ancak, bir yerde yangın vardı; ben koşmaya, kurtulmaya çalışıyordum yangından. Ama beceremiyordum, ayaklarımda güç kalmamıştı gövdemi taşıyacak. Bağırıyordum, sesim boğuluyordu gırtlağımda. Kimse işitmiyordu beni, ve yangının yalazları yavaş yavaş bana yaklaşıyordu...

– Anneee, anneciğiiim.

– Yavruu, yavrucaak. Dayıcığımın sesiydi; elini omuzumda duydum... Ne o, kötü düş mü gördün? Kalk bakalım vakit geldi, balığa çıkacağız, deniz bizi bekliyor...

Gecenin zifiri karanlığıydı daha. Kalktım, bir an önce uzaklaşmak için şu

evden, alel acele giyindim. Levon muslukta yıkanıyor, avuçlarıyla yüzüne su serpişini işitiyordum. Başımı ikircimle odalarına uzattığımda, Anastasia'yı üstü yarı açık, kırmızı yüzünde mutlu bir gülümsemeyle yatmış uyuyor gördüm...

Tsula'nın resmi yere düşmüştü. Kaldırıp yerine koydum. İçimde bir eziklik duydum ve geceyi onun yatağında, karabasanlı, tedirgin bir uykuyla geçirdiğimi anımsadım.

Şimdi bitkin, uyuşuk bir halde, sabahın serinliğinde titreyerek, adımlarımı, elinde dünkü oltaları, iri adımlarla koşan dayımınkilere uydurmaya çabalıyordum. Rıhtıma ulaştık. Sessiz, kararsızdım.

– İt bakalım, dedi, hooop! Ve ikimiz birden denize indirdik sandalı. Karanlığa gömülü duruyordu daha Barba Yorgi'nin lokantası. Uzakta tek tük sandallar vardı pırıldayan küçük ışıklarla.

– Asıl küreklere, dedi, barbanın lokantasının kazıklarına doğru, biraz yem toplayım balıklara.

Cebinden pırıl pırıl bir çakı çıkararak, hemen ilk kazığın yanında kollarını sıvayıp, başladı tahtayı kertmeye.

Midyeler çıkartıyordu... ufacık midyeler, balıklara yem. Bir çeyrek saat kadar sonra, beş altı kazıktan daha yeterince yem toplayınca:

– Gel bakayım benim yerime, dedi, küreklere ben geçeyim, geç kaldık, geç kaldık yavrum. Deniz adamının karısı, çocuğu, sevgilisi, evi falan olmamalı. Görürsün, seni baştan çıkarıp geciktirir, uzaklaştırırlar amacından...

Rıhtımdan sandala atlarken beceriksizliğim yüzünden dizlerime kadar ıslanmıştım. Ve şimdi sandalın burnunda oturmuş, dayımın dev sırtını, güçlü kollarını seyrediyordum. Kürekler tempolu tempolu yarıyordu suları ve ben dayımın söylediklerini düşünüyordum.

– Deniz adamı, karı, çocuk, sevgi... sevgili ve amaç... İyi ama, ne sevgilisi, ne gibi bir amaç üstüneydi söyledikleri? Böyle de sevgi, böyle de amaç olur muymuş? Yoo, Barba Yorgi'nin hakkı vardı. Dayımın bir tahtası eksik olmalı herhalde...

Ama ben yaşamımdan memnundum ya!

Gaak, gaaak, gaak.. Kargalardı yine.

* * *

Güneş daha yükselmemişti. Havanın benim için olağanüstü serinliği kemiklerime işlemişti, dişlerim zangırdamaya başladı.

– Ne o yavrucuğum? Üşümeye mi başladın? dedi, ayı postun da işe yaramadı demek...

– Pek o kadar değil, diye gücün yanıt verebildim. Kırılmıştım.

Sandalın ön kısmında çapayla halatların bulunduğu yerden bir rakı şişesi çıkarıp:

– Al, diye bana uzattı, al da iç bakalım.

Altı yedi yudum içtikten sonra, midemde bir şey tutuşmuş gibi oldum.

– Şimdi de yumruğunu sımsıkı bir sürtüver dudaklarına, o da mezesi olsun; canın balık da çekiyorsa, şansımıza artık.

Gömleğinin düğmelerini tümüyle çözmüştü, kısa pantolonlaydı, yarı çıplaktı.

Göğsünün yarı yarıya ağarmış kılları dimdik olmuş, tutkuyla kürek çekmeye devam ediyordu. Rıhtımdan oldukça uzaklaşmıştık ki, yelkeni açtı ve yelken bezini geren ipi elinde tutarak, hızla yanıma geldi:

– Şimdi artık, dedi, doğuya doğru ileri!.. Güneşe doğru ileri! Hey gözünü sevdiğim yaşam; ileri, hep ileri yavrucuğum! Bizi anlayanların, öz insanlarımızın, sadık arkadaşlarımızın, candan insanların bulundukları yere! Az aptal değilim ben de yavrucuk, parmak kadar çocuğa laf anlatmaya kalkmışım...

Hoş gidişti böyle gidiş, çok hoş. Dayının söyledikleri beni sarsan yeniliklerdi. Yüreğinde bir fırtına olduğu belliydi. Gövdem ısınmış, kafam biraz dumanlıydı. Rakı ve söylediği sözlerin yankıları çocuk beynimi etkilemişti. Oysa karmakarışık şeylerdi söyledikleri, ama yine de olağanüstü etkilemiş ve üzmüştü beni. Uzakta, çok uzaklarda sadık arkadaşlar, candan, sevgili insanlar bulmak umuduyla güneşe ve yaşama doğru ok gibi bu uçuş, içimde bir şövalye ruh hali yaratıyor, ve korku karışık bir saygıyla seyrediyordum kendisini. Aynı zamanda, Levon dayının beni küçük çocuk yerine koymasına yaralanmıştım da.

Sandal büsbütün sağa eğilmiş ve ben korkmaya başlamıştım, çünkü olağanüstü bir hızla gidiyorduk

Yelkenler birden patlayacak gibiydi; rüzgâr delirmiş, çıkacak delik arıyordu. Dayının kolları gerilmiş ve ipi sıkan avucu, kendi kendine karşı savaşan koca bir yumruk olmuştu. Yaşamınızı şansın cilvesine bırakıp dolu dizgin koşan sandalımız beygirdi de sanki, bu yumruk, kudurmuş beygirin köpük köpük yeleli başını dizginlemeye çabalıyordu. Daha doğrusu bana öyle görünüyordu. Kendisiyse:

– He heeey! diye bağırıyordu beğeniden çılgına dönmüş bir sesle, he heeey!

Ve anlamadığım bir dille çığlıklarına devam ediyordu; tek bir korku izi bile yoktu yüzünde. Doğanın kendisine verdiği bütün güçle, canlı bir yaratıktan çok efsane devini andırıyordu. Denizden yüzüne, dudaklarına sıçrayan tuzlu su damlalarını diliyle silerek, ağız dolusu gülüyordu. Ben sapsarı kesilmiştim. Kendinden geçmişliğine karşın anladı durumumu...

– Hiç korkma yavrucuk, diye bağırdı, ben şimdi dengeyi kurarım... ve bütün gövdesiyle, sulara koşut bir biçimde sola yattı. Yalnızca ayakları kalmıştı sandalda. Ama durumda hiçbir değişme olmadı.

– Benim yanıma gel, diye bağırdı yine, sen de yat benim gibi!

Ama bu benim becereceğim iş değildi. Ve ancak ayağa kalkmıştım ki, koca, koskoca bir dalga, yatık yelkene çarpmasıyla doğru üstümden geçip, sırsıklam etti beni.

– Beceriksiz sen de... ah beceriksiiiz!

Ben de kendimden geçmiştim ama, benimkisi bambaşkaydı. Beğeni, korku, birbirinin tersi daha başka duygular altında yorgun, bitkindim. artık benim için her şey bitmiş, yaşamımın sonu gelmiş sanıyordum.

Bilmiyorum ne kadar zaman geçtiğini, bir de baktım ki, dayım ipi elinden bırakıverdi ve yelken bayrak gibi dalgalanarak gürültüyle toparlandı, sandalın da hızı düşüverdi. Şimdi dayım bir elini direğe geçirmiş, öbür eliyle de yelkeni toplayıp bağlıyordu. Utkulu bir askere benziyordu şimdi; savaş kazanılmış, kılıçlar ve sancaklar kınlarına geçiriliyordu.

– yavrucuk kalk, diye bağırdı, at şu çapayı denize.

Ben daha titriyordum ve gücüm yoktu emrini yerine getirmeye.

– Kalksana be! diye bağırdı yine, nedir öyle sinmiş, ıslanmış fare gibi büzülmüşsün sandalın dibinde? Erkeklik öldü mü ulan? Kalk!

Ama yine de kendisi varıp çapayı aldı, havada birkaç salladıktan sonra sandaldan beş altı metre öteye fırlatıp, ipi sandalın ucuna sım sıkı bağladı ve yanıma geldi.

Rakı şişesi elindeydi.

– İç, dedi, gerçi senin için çokca oldu ama, ne yaparsın, bu namussuz içki korkaklara da yarar. Başka da umarın yok zaten. Ve şişeyi ağzıma dayatsın diye, dudaklarımı gücün açmaya zorlattı.

– Niye korktun ulan? Ben de seni bişey sanmıştım.

Şimdi güneş yükseliyordu ufuktan. Ve ışınları, soğuğun ve korkunun etkisiyle sarsılan gövdemi benim için öyle yeni ve hoş bir biçimde ısıtıp yumuşatıyordu ki, anlatılamaz bir beğeni duyuyordum...

Rüzgâr kulağımın alında ıslık çalıyor ve sanki denizin dolaylarından yanıt veriyorlardı bu ıslıklara...

– Güneşin sağlığına içelim yavrucuk, içelim! İşitiyor musun denizin şarkısını? Eğer bu anı duyabiliyor, bütün bunları işitiyorsan, anla ki yaşam budur işte ve bundan başka yaşam yoktur! Geri kalanın yedi sülâlesini...

Büsbütün değişmişti. Gözleri olağanüstü irileşmişti. Mavinin içinde, güneşin yalım yalım ateşinde yapyalnızdık.

– He heeey! diye bağırdı birdenbire, beni yeniden korkuya boğarak, ve sandalın dibine uzandı.

Aptallaşmış, kendisini seyrediyordum. O anın bendeki olağanüstü izleniminden doğup, içimden beni dürten bilinçsiz bir tapmayı dizginlemeye çabalarken, aynı zamanda geri dönüşü düşünürken, bu şahane anın artık ömrümün sonu olduğuna inanıyordum. Kuşku yoktu, deliydi dayım.

O an ömrümün sonu olmadı ama, yaşadığım ve yaşayacağım bütün yıllar boyunca içimde yer etti.

Ve birçok ağlatılarımın başlangıcı oldu. Çünkü başka bir dayı bulmadım. Ve o kadar acıdan sonra duyduğum, su katılmamış tek o mutluluk kaldı; hem de ilk aşamasında, mutluluğa can atan çabamın ilk perdesinde... acıların sınırında.

– E heeey yavrucuk, işte yaşam bu!

Ne bir toprak parçası görünüyordu dolayda, ne de ikimizinkinden başka insan soluğu vardı. Denizdi her yanımız uçsuz bucaksız, bir de güneş. Bir de beni yaşama bağlayan tek umut olarak, çapasını denizin derinliğine kendi eliyle attığı, hiç denecek kadar minicik dünyamız, sandalımız.

Geçip sandalın burnuna oturdum. Haz içinde geçmiştim kendimden. Öyle duygularla doluydu ki içim, bunları hiçbir zaman bir daha aynı güçle duyamadım.

Ve kendisi, «deli» dayım, bütün bunların felsefesini şöyle açıkladı:

– Sen külçüksün daha, dedi, ufacık bir ayısın yavrucuk, benim minyatürüm, candansın, yalan yok sende. Seveceksin, acı çekeceksin, düşler kuracaksın kendin için ve bu düşlere erişmeye çabalayacaksın. Yaşadığın sürece sakın düşlemeye son vermeyesin. Sandalın ne kadar da külüstür olsa, hatta param parça olsa bile yelkenleri, yeli tutmaya, avuçlarının içinde dizginlemeye devam et. Kendini aldat-

ma bile olsa bu dediğim, rıhtımda gördüğün o eski, iskelet kalmış, yüz üstü bırakılmış sandallar gibi orada kalmasın senin sandalın. Hep açıl denize, güneşe, gerçeğe ulaşmaya çalış. Yaşamında sevgi sandığın bir Anastasia'n olur da seni aldatırsa, ağzından burnundan getir o yaptığını, ama yine de sev. Tsula'nı da elinden alırlarsa, onu güneşteymiş gibi gör, dirilt simgesini. Ama görüyorsun ya ne aptal olduğumu, kalkmış daha senin anlayamayacağın şeylerden söz ediyorum...

Tsula'yı güneşteymiş gibi mi görmek?.. Gerçekten, ben güneşte gördüm Tsula'yı; şimdiye dek düşlerime girmemiş olan ve sonraları da görmediğim, güzel, sırma saçlı, çırıl çıplak Tsula'yı...

Çünkü güneşten doğma Tsula yok ki dünyada.

Dememiş miydim zaten benim hep ilk perdede kaldığımı?

Konuşmasını sürdürdü dayım:

– Denizde gemiler ne kadar çok olursa, ne kadar çoğalırsa güneşe giden deliler yavrucuğum, yaşam daha kolay çekilir, daha gerçek olur. İnan bu dediğime.

– İnanırım dayıcığım, dedim. Ve gözlerimden damlalar akarken, güçlü kollarıyla beni göğsüne bastırıp öptü.

– Sen dedi, bizim soyumuzda benden miras kalacak tek kişisin. Ve inan ki yavrucuk, güzel şey var bu dünyada.

Sustu. Susması çok daha korkunçtu.

Kırlangıçlar geçti alçaktan, çok alçaklardan...

– Yağmur yağacak, dedi dayım, yarım saattan veya bir saattan başlayabilir. Baksana doğanın şarkısı bile değişti.

Ve gözlerini kuzeye çevirip elini uzatarak:

– Bulutlara baksana, dedi, yağmur bulutları bunlar. Ama işin kötüsü rüzgâr olmayacak, biz de kürek çekmek zorunda kalacağız.

Rüzgâr olmayacağı iyiydi bence, keşke hiçbir zaman rüzgâr olmasaydı.

– Ya balık? diye sordum, balık tutmayacak mıyız?

– Bugün, dedi, böyle daha iyi. Yağmur başlayıncaya kadar yatalım. Islanmasına ıslanacağız nasıl olsa. Önceden düşünüp de çaresine bakmalıydık.

Rıhtıma nasıl ulaştığımızı bilmiyordum. Sağnak yağıyordu. Bildiğim ancak şu ki, ateşler içinde yanıyordu gövdem ve gözlerimi açtığımda annemle Anastasia yatağımın başındaydılar...

– Dayım nerede? diye sordum.

– Adını işitmeyim onun, diye azarladı annem öfkeyle.

– Ayakları kırılsaydı da gitmez olaydınız, dedi Anastasia. Nerede olacak, iki gündür yine yok ortalarda...

– Kırlangıçlar alçaktan geçtiler, dedim.

Annem yüzüme bakıp, korku dolu gözlerle:

– Hep aynı nakarat, dedi, daha sayıklıyor. Yavrumu yitiririm diye korkuyorum, Tsula'nın acısı yetmiyormuş gibi... ve başladı ağlamaya.

Söylenenleri işitiyordum ama, kımıldayamıyordum; gövdem benimki değildi sanki.

Sırma daha günlerce sürdü. Dayıcığımı artık bir daha görmedim. Annem kesin olarak yasak etmişti onu görmeye gitmemi.

Aradan yıllar geçti. Ne dayım kaldı şimdi, ne de annem. Anastasia'dan da

hiç haberim yok. Tsula'yı bulmuşlar en sonunda; aldatıldığını anlayınca eve dönmüş. Herifin biri onun saflığından ve güçlü sevgisinden yararlanarak yapmış yapacağını. Ve kızın deliliği, babasından miras aldığını söylüyorlardı. Bunlardan hangisinin doğru olduğunu bilemem. İnsanların sanılarına, dedikodularına çoktandır inanmam zaten.

Kırlangıçlar mı? Ne zaman alçaktan uçsa kırlangıçlar hep dayımı, denizi, güneşi, yaşamı anımsarım... Ah o canım kırlangıçlar ne zaman alçaktan geçseler, sevinirim, çocuk gibi sevinir, ve dayıcığımın nerede bulunduğunu bilmediğim mezarına gökyüzünün acı gözyaşlarını dökeceğini düşünürüm. Zaten güneşten, gökyüzünden, denizden ve kırlangıçlardan başka öz, candan kimsesi olmadı yaşamında...

* * *

Daha yaşıyorsan Barba Yorgi, bil ki, ben sayardım Levon dayımı, severdim. Ve birçok acı, özveriler pahasına, hiçbir zaman rıhtımda bekletmedim «sandal»ımı...

Keğam Sevan

YERVANT SIRMAKEŞHANLIYAN
–Yeruhan–
(İstanbul, Temmuz 1870-1915)

Osmanlı uyruklu Ermeni hikâye ve roman yazarı, gazeteci, çevirmen ve eğitimci Yervant Sırmakeşhanlıyanın, babasının adı Boğos'tur. İstanbul'daki Nersesyan ve Getronagan okullarında öğrenim gördü. Ermenice günlük AREVELK ve MASİS gazetelerinde çalıştı(1891-1896). MASİS'te tefrika halinde yayınlanan *«Mezatçı»*, *«Veremli»*, *«Çamaşırcı Kadın»*, *«Sarhoşun Mükâfatı»*, *«Balık Yerine»* vb. romanlarıyla 1880'li yılların Batı Ermeni realist *(gerçekçi)* edebiyatı geleneklerini sürdürdü. 1896 yılındaki olaylar sebebiyle Bulgaristan'a taşındı, oradan da 1904'te Mısır'a geçti. Yazı ve gazetecilik hayatını sürgünde de sürdürerek, Varna, İskenderiye ve Kahire'deki Ermeni okullarında öğretmenlik yaptı. İstanbul'da yayınlanan günlük Ermenice PÜZANTİON gazetesinde Ermeni göçmenlerin yaşantısını yansıtan yazıları yayımlandı. 1900 yılında ŞAVİĞ dergisinde *«Yılbaşı Armağanı»*, *«Arabacı»*, *«Kan Gücü»* adlı hikâyeleri ile *«Göçmenler»* adlı romanı yayımlandı. İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra İstanbul'a dönüp *(1908)* AREVELK gazetesinin yazı kadrosuna girdi. Aynı zamanda Getronagan Lisesi'nde ve 1913'ten itibaren de Harput Ermeni okulunda öğretmenlik yaptı. Arevelk'te yayımladığı *«Amira'nın Kızı»* adlı romanıyla, realist *(gerçekçi)* bir biçimde, XIX. yüzyılda İstanbul Ermeni burjuvazisinin yozlaşmış âdetlerini yansıtırken, işçi sınıfından özel bir sempatiyle ele aldı. Yine AREVELK'te Fransızcadan tercüme ettiği Alphonse Daudet'nin *«Jack»*(1896), H.Malo'nun *«Aile»* (1894/95), J. Leuminat'nın *«Paris Kurtları»* (1893/94), J. Mary'nin *«Soluk Yüzlü Kız»*(1894) vb. romanları yayınladı. Yazılarında *«Yeruhan»* mahlasını kullanan Yervant Sırmakeşhanlıyan, 1915 yılında İttihad ve Terakki Hükûmeti tarafından çıkarılan Tehcir Kanunu'nun uygulanışı sırasında, İstanbul'da birçok Ermeni aydını ile birlikte tutuklanarak gönderildiği taşra yollarında hayatını kaybetti.

YERUTIAN'ın kitap halinde yayınlanmış eserleri
1- *Gianken Meç* (Hayat İçinde), İst. 1911; 2- *Harazad Vorti* (Öz Evlât), İskenderiye, 1936; 3- *Badmıvadzkner Joğovırtagan Gianke* (Halk Hikâyeleri), Paris, 1942; 4- *Amirayin Ağğigı* (Amiranın Kızı), *Yerevan, 1949; 5- Romanlar*, Yerevan, 1965.

BALIKÇININ SEVGİSİ

Bütün ömrü denizlerde geçen, yazın sıcağından ve kışın rüzgârlarından ötürü kuruca, yağız, kavruk derili yirmibeş yaşında bir delikanlıydı Gumik. Sabahları, tan yeri ağarmadan, her gün tapınak duvarlarından asılı kutsal tablolar önünde dua etmekten haz duyan dindar kimseler gibi, o da erkenden iskeleye uğrar ve alacakaranlıkta denizin nemli havasını içine sindirirdi. Oracıkta, bir köpek ininden ayırt edilemeyen kalın, kara merteklerle dolu bir tavan arasında yaşardı. Sedire benzer bir sekiye yorgun vücudunu yayar, sanki kuş tüyünden yatakmış gibi, oraya uzanırdı. Sedirin hemen yanında. Döşemenin üstünde açılmış olan bir budak deliği şamdan görevi görürdü. O delikte daima bir mum bulunurdu. Eriyip damla damla akan mumun yağları bir dikit gibi yükselmişti. Samanları dışarıya sarkmış külçük bir sandelye, âdi tahta parçalarından yapılmış ufacık bir sandık, duvar oyuklarından birine yerleştirilmiş üçgen bir ayna parçası, bu konutun mobilyalarıydı. Bekâr delikanlı çetin ve güç ömrünü burada geçiriyordu.

Uyanır uyanmaz kısa poturunu bacaklarına geçirir, hemen iskeleye koşardı. Orada, demir ağlar üstünde öksüz kalmış birçok kayık vardı. Daracık kıyıda hızını yitirmiş sular gizli iniltilerle kayıklara çarpardı. Onların arasında Gumig'in de bir kayığı vardı. Ziftle sıvanmış bu bayağı tekne onun her şeyi, tüm varlığı, ömrü, canıydı... iskelede, başında yağlı feri, göğsü açık, yalnayak, dudaklarındaki sigaranın dumanını derin derin çekerek, güneşin ilk ışınları çarpıncaya dek Haliç'in aynasını seyrederdi.

Sonra, savaşa hazırlanan bir topçu eri çevikliğiyle, kayığını göğsü ve kollariyle ite kaka iskeleye yanaştırır, daha tümüyle suya indirmeden bir maymun gibi tırmanarak içine atlar, küreklere asılır, açılırdı... Artık dünyalar onun olurdu...

İkindiye doğru köyün iskelesine yakın bir yerde çavalyesini kurar, gelen geçene en güzel buluşlarıyla balıklarının örgüsünü yapardı. Çavalyesi boşanır boşanmaz cebine bir rakı şişesi indirir, gider kayığına oturur, mubarek şişeyi ağzına diker, açık saçık türküler mırıldanır, katığını ekmek kırıntılariyle birlikte boğazına tıkar, ardından bir maşrapa su içer, şişeyi boşaltıncaya dek gününü gün ederdi. Sonra kayığını kıyıya çeker, oradan hücresine yollanırdı. Tavanarası, döşemedeki şamdandan bir an aydınlandıktan ve yağları yere dökülen mumu «puf» diye söndürdükten sonra, gumik horlamaya başlardı.

* * *

Günün birinde Gumik, akşama doğru uğradığı kapı komşusu Serkis'in hücresinde merteklerden birine yaslanmış bir kız gördü. Esmer, kösnülü dudaklı, kömür gözlüydü. Genç balıkçı dikkatle onu süzdü, gönlünün ve ruhunun gözleriyle

uzun uzun baktı. Yalın ayaklı kız bir kediyle oynaşıyordu. Delikanlının kendisini süzdüğünün ayrımında bile değildi. Balıkçı Serkis ona bir bohça uzatarak:

– Al kızım, dedi, anana söyle de hemen yıkayıversin şunları, çünkü hiç çamaşırım kalmadı.

Kız eğilerek kediyi bir kez daha okşadı, bohçayı alarak merdivenden inmeye başladı.

Gunik, o ana dek kendisine yabancı olan bir kamıldama duydu yüreğinde, kızın kim olduğunu Serkis'e sordu.

– Çamaşırcı Horop'un kızıdır, dedi Serkis. Ne o, gözün ısırdı mı yoksa?..

– Neme gerek canım, dedi Gumik ilgisiz davranarak, ve hemen dışarıya çıktı, bitişikteki hücresine kapandı.

Ertesi gün Gumik, denizde oltasının iğnelerine yem takarken kömür gözlü kızı düşünüyordu. Onun dağınık saçları, kösnüllü dudakları, kediyle oynaşan yalın ayakları canlanıyordu hep gözlerinin önünde. Kayığı kıyıya çektikten sonra hücresine uğramadan istemeye istemeye Serkis'in evine gitti. Kız orada yoktu. Ertesi gün gittiğinde yine yoktu. Üçüncü akşam kız gelmiş, bohçayı getirmişti. Yine bir merteğe dayanmış, pabucundan sarkan çıplak parmaklarıyla, kediyle oynaşıyor, onun sıcak tüylerini okşarken ılık bir beğeni duyuyordu. Gumik, solgun ve düşünceli, komşusundan ayrıldı ve kulübesinin önünde bekledi. Kız dışarı çıktığında:

– Şu benim çamaşırlarımı da yıkar mısınız? diye rica etti.

– Yıkanır, dedi kız ve serbestçe Gumik'in kulübesine girdi.

Gumik çok düşünceliydi. Yatağına oturdu ve kızı da kırık iskemleye oturmaya çağırdıktan sonra, içten ve patavatsızca:

– Peruz, dedi, yalan... Çamaşırım falan yok ama...

Kız şaşkın gözlerle delikanlının yüzüne bakıyordu.

– Alınma, güzel bacım, diye sözünü sürdürdü Gumik, verecek çamaşırım yok ama, bir çift sözüm var...

Kız gözlerini ona dikerek ayağa kalktı...

– Benimle evlenir misin, Peruz?..

Diye sözünü tamamladı balıkçı kızın dizlerine kapanarak.

Kızın bakışları birden değişiverdi, tatlılaştı, yine iskemleye oturdu, iki elleriyle yüzünü örterek parmak arasından delikanlının gözleri içine baktı.

– Buradan çıkar, güzel bir oda kiralarım, Peruz... Evlenince rahat edesin diye, dedi Gumik. Gel, yok deme, canım sana kurban, aldanmazsın evvel Allah...

– Olur, dedi Peruz ayağa kalkarak... Ama bir anama sorayım da...

– Peki, sor, dedi Gumik.

Delikanlı da yerinden kalktı. Peruz'un yüzü gülüyordu, ama Gumik kaygılıydı. ayrılırken, kapının eşiğinde gezinen kedi, sırtını kamburlaştırarak kendisini seven kıza yaklaştı, bacaklarına sürtündü. Peruz eğilerek hayvanın yumuşacık tüylerini okşadı, «gecen hayırlı olsun» dedi, gitti.

* * *

O mutlu gece, sedirinin üstünde, altın düşler düşledi genç balıkçı. O güzel,

kömür gözlü kızın yüreğini daha da kazanabilmek için tasarılar kuruyordu. İskeledeki bu kulübesi artık cehennem gibi geliyordu kendisine. Gelecek yaşamını bütün ayrıntılarıyla düzenliyor, Peruz'un kucağındaki tos toparlak oğlunun cıvıltılarını bile duyuyor gibiydi. Umutlarla, ürpertilerle, mutluluklarla yaşadığı bu ilk gece daha ağarmadan poturunu dizlerine çeken Gumik, hemen iskeleye koştu, kayığını denize çıkardı. Balıklar coşkunluğunun kurbanı oldular, o kadar çok balık avladı ki o gün... Balıkları avlarken de:

– Haydi gelin! Gelsenize ya... bir can daha artacak ocağımda, diye söyleniyordu Gumik.

– Peruz'uma ikram edeceğim sizleri, anlamıyor musunuz?

Ve, teknesinin ortasında can çekişen kayabalıklarına baktıkça, şimdi başka türlü bir zevk duyuyordu âşık balıkçı, kızın yüreğini tümüyle elde edebilmek için, avladığı balıkların en semizlerinden bir okka kadar seçti, bir tabağa koydu, hücresinin kuytu bir yerinde sakladı. Sonra iskeledeki yerine gitti, yeni yeni buluşlarla balıklarını överek çabucak satıverdi hepsini, çavalyesini boşaltınca canına can katan kutsal rakısını içip de ilk armağanının kıza yapacağı etkiyi hayalinde canlandırırken, sevincinden coştukça coşuyordu.

İkindiye doğru kayağını kıyıya çekti. Peruz en çok o anlarda görünüyordu. Balıkçı ayağını kapısının basamaklarına koyduğu sırada, uzaktan kızın eteklerinin uçuştuğunu fark etti. Heyecana kapıldı, bir hızla merdiveni aştı. Ömrü kadar sevdiği kızı karşılamaya hazırlanacaktı. Hücresinin kapısından içeri girince bir çığlık kopardı. İçeriye sızmış olan kedinin, kıza saklamış olduğu ve kendi düşüncesiyle utkusunu sağlayacak olan balıklar amansız bir iştahla yediğini gördü. Balıkçı, bir çılgınlık bunalımı içinde, kediyi kuyruğundan yakaladı, havaya kaldırarak yere vurdu. Ziyafetinden gaddarca yoksun kalan kedi bir an yuvarlandığı yerde kaldı, sonra can acısıyla boğuk boğuk miyavlamaya başladı. Ama balıkçı, bu acıklı görüntü karşısında daha da köpürmüş, hırsını alamamıştı. Onu arka ayaklarından yakalayarak çılgınca bir hızla havada daire gibi çevirdiğinde, kedinin kafası merteklerden birine çarptı. Hayvanın kafatası açılmış kana bulanan beyin parçacıkları etrafa sıçramıştı. Gumik, ölü kediyi yere bıraktı. Bu kıyım karşısında yatışmış gibiydi. Bir avunma «oh»u çekti, tabaktaki balıkları gözden geçirmek üzere bir iki adım attığında kapının önünde duran peruz'u gördü. Kız, donuk gözlerle ölü kediye bakıyordu. Yanakları solgundu. titrek bir sesle:

– Sen mi yaptın bunu, Gumik, dedi.

Delikanlı soluk soluğa yanıt verdi:

– Senin için balık saklamıştım... Geberesice hayvan yiyordu balıkları.. Ama yetiştim bereket versin... Şimdi yine yese ya... Muradına erdi işte...

Sonra balıklara yaklaştı, tabağı eline aldı, Peruz'a dönerek:

– İşte iki gözüm... sakladığım balıklar... Ancak iki tanesini yemiş, zararı yok, yarın daha çok getiririm sana, dedi.

Gözleri ölü kedinin parçalanmış kafatasına takılan kız:

Gereği yok, dedi.

Ve birden delikanlıya dönerek:

– Gumik, dedi, anam razı olmuyor.

– Ne?.. Ne dedin?.. Peruz'cuğum, aman...

– Anam razı olmuyor, diye yineledi kız sözünü, ve kanlara bulaşmış olan kediye son bir kez daha baktıktan sonra, öcünü almışcasına hücrenin merdivenlerinden inmeye başladı.

Gumik'e şimşek çarpmıştı sanki; elindeki tabakla durduğu yerde dona kaldı, neden sonra:

– Peruz, iki gözüm, ayağını öpeyim...

Diye seslendi arkasından.

– Anam razı olmuyor, dedi genç kız son bir kez daha ve iskelenin karaltıları arasında gözden siliniverdi.

Yervant Sırmakeşhanlıyan

ŞAHAN ŞAHNUR
-Kerestecîyan-
(İstanbul 3 Ağustos 1903-Paris 20 Ağustos 1974)

Yazar ve Batı Ermeni edebiyatının kurucularından olan Şahan Şahnur, ilk öğrenimini mahalle okulunda, orta öğrenimini de Berberyan Okulu'nda gördü. 1922'de Paris'e yerleşti. ANAHİD, AREV, ABAKA, vb. dergilerde ve Teotig'in AMENUN DARETSUYTSI *(Herkesin Salnamesi)*nda yazıları yayımlandı. 1927-29'da *«Şarkısız Ricat»* adlı ilk romanı yayınlandı. 1933'te yayınlanan *«Hortlakların Hıyaneti»* adlı hikâyeleriyle Ermeni realist düzyazı türünün belli başlı ustaları arasında yer aldı. Yakalandığı ağır bir hastalık sebebiyle 1930'lardan ömrünün sonuna kadar hastahanede kaldı. O tarihlerden itibaren *«Armen Lüpen»* mahlasını kullanarak Fransızca yazmaya başladı. Aynı zamanda Ermenice edebî eleştirileri yayınlandı. 1939'da LA NOUVELLE REVUE FRANÇAISE'de *«Gece Vakti Taşınma»* adlı hastahane anıları yayımlandı. 1955'te kitap halinde yayınlanan bu eser, Rivaro Ödülü'ne lâyık görüldü *(1956)*. Fransızca olarak *«Gereksiz Araştırmalar»* (1942) *«Sinsi Yolcu»* (1946), *«Kutsal Sabır»* (1951), *«Yayla»* (1957), *«Ateşten Ateş»* (1968) adlı toplu hikâyeleri de yayınlanan Şahan Şahnur'un edebiyatının ayrılmaz ve önemli bir parçası sayılan *«Mektuplar»*ı, günümüzde Erivan'daki Edebiyat ve Sanat Müzesi'nde korunmaktadır.

BİR LOKMA GÖNÜL

Kocaman bohçasını koltuğunun altına yerleştirdi. Otel dö Vil'den Klamara giden 89 numaralı tramvaya bindi. Tramvay her zamankinden biraz fazla sarsıldı yaylarının üstünde, içeriye giren kadının ağırlığı önemsiz sayılamazdı. Bu iri ananın gülünç sayılabilecek kadar küçük bir şapkası, sırtında kara ve yıpranmış bir mantosu vardı, kara gözlüydü, kararmış olan üst dudağının altından da iki kararmış dişi görünüyordu.

Ebrakse hanım «pardon» dedikten sonra bir köşeye oturdu ve bohçasını iki dizlerinin arasına aldı. Yerleştikten sonra bir «of» çekti, bileti yüksüğüne taktı ve dolayını süzmeye başladı.

Tam karşısında derli toplu giyinmiş, esmer, soluk yüzlü bir delikanlı oturmuştu. Kederli değilse de melankolik bir çehresi vardı, gövdesi sanki vücudunun üstüne çökmüştü. Ebrakse hanım delikanlının elindeki paketin Ermenice bir gazeteyle sarılı olduğunu görünce çekinmeyen bir davranışla hemen söze başladı:

– Seni tanıyacağım gibi geliyor bana. Sen Parantsem'in oğlu musun?

Yo, Parantsem'in oğlu değil ama, Ermeniydi. Beklenmedik bir anda sorulan bu sorudan öyle sarsılmıştı ki, hemen adını söyledi. Garabedyan?.. Norayr Garabedyan?.. Canım, ben çok Garabedyanlar tanırım, sen Merzifon'daki Garabed-

yanlardan musun, Haskoy'dekilerden mi?.. Allah allah tıpkı Parantsem'in oğluna benziyorsun... Ermeni olduğun da ağzından burnundan akıyor işte, aynı kandan olduğumuzu hemencecik anladım... Ne iş yaparsın?.. Öyleyse çocuklarımı tanıyacaksın... Küçük oğlum kilisedeki koroda okur, sen korodakilerden değil misin?.. Neden anamı yanına almıyorsun?.. Kızkardeşin senden büyük mü? Evli midir?.. Gözüm çıksın, böyle civan gibi delikanlılar büyüt de, sonra da onların mutluluğunu görme... Ana değilsiniz ki kadrini bilesiniz... Ben oğullarıma diyorum ki: «Siz benim canım ciğerim, ödüm dalağım, siz benim her şeyimsiniz». Benim de cilvem bu işte. Böyle deyince oğullarım hemen gülüverir. Onlar bilmezlerya, ben bu sözleri mahsus söylerim, niyetim onları güldürmek, onların gülüşünü görmek. Benim neyim kaldı ki? Yukarıda bir Tanrı'm, burada da oğullarım. Elbette öyle derim. Ama nasıl olur da küçüğümü tanımazsın sen?

Ebrakse hanım parmaklarını kulağına tıkadı, çünkü viraj dönen tramvaydan dayanılmaz bir gıcırtı çıkmıştı. Bir soluk aldıktan sonra yine sordu:

– O değil ya, sen Serope'yi tanır mısın?.. Sen Mişel'deki Ermeni bakkalı... Canını şu itoğluit Serope... Aman sen de, ne biçim Ermenisin? Kiliseye gitmezsin, bizim bakkalı tanımazsın...

Delikanlı başını eğmiş, hafifçe gülümseyerek dinliyordu.

– Bohçamda ne var diye hiç sormuyorsun, dedi az sonra Ermeni ana. Söyleyince üstüme gülersin. Ama önce sen bana şunu söyle, şöyle ucuzca, uygun bir yerde bildiğin bir apartman katı var mı?.. İki odalı, bir de mutfağı olsun... Çektiğim sıkıntıları yalnız Tanrım bilir. Bohçamda bir halı var, onun yüzünden neler çektiğimi bilmezsin elbet.

Ve Türk halısının yüzünden çektiklerini bir bir anlatmaya başladı. Her şeyden önce evini anlattı. İki oğullariyle birlikte eski ve daracık bir kulenin tepesinde değil, tepesinin tepesinde oturduğunu söyledi. Bir solukta yukarıya çıkamıyordu. Üç kez mola veriyordu merdivenlerde, her molada: «Yarap, tövbe, tövbe, sana kurban olayım...» diyordu. yüreği güm güm atıyor, soluğu tıkanıyordu. Ya oturduğu katın tavanını sorsaydı hele... Tanrı esirgesin, hem alçak, hem de çarpıktı, her yer eğri büğrü... Tıpkı devenin kanburu gibi, o kadar ki, döşemesi bile çarpık görünüyordu gözlerine... Çatının tam altında olduğundan yazın sıcağında Ebrakse hanımın gözlerinden dumanlar tüterdi. Odalar desen cep kadar ufak. İstanbul da oturduğu evin yükleri bu odalardan daha büyüktü. Dört tane yükleri vardı da değerini bilmezdi. Sonra, pencereler dar ve alçak olduğundan hiçbir şey silkelemiyordu ana, yakasının tozlarını bile. Tanrı bilir, o kadar temizlenecek şeyler vardı ki, çünkü bacalardan içeri giren dumanlar is bırakıyordu. Bu Türk halısına gelince, söylesindi, nasıl silkeleyebilirdi?.. Nerede ve nereden silkeleyebilirdi?.. Önceleri iki kat aşağıya iniyor, pencerelerden silkeliyordu. Ama, bir gün, aynı katta oturan iki cadıyla birlikte kapıcı kadın karşısına dikildiler... Ebrakse hanım temizliğin tadını kaçırıyormuş... Allahın günü su akıtıyor, tahtaları siliyor, durmadan eşyaların tozlarını etrafa saçıyormuş, zır delinin biriymiş... Paris'te bir yasa varmış, bu yasaya göre sokakların üstüne açılan pencerelerden sabahın sekizinden önce bir şey silkelemek yasakmış. Avluya bakan pencerelerden de en çok saat ona kadar silkelenirmiş. Yalan, hepsi yalan, Ebrakse yasaları bilmez mi? Hangi sapık yazarmış bu yasaları? Sözün kısası, kapıcı kadının kendisine karşı anlaşılmaz ve şiddetli

bir düşmanlığı var, ille de Ermeni ailesinin oradan gitmesini istiyor. Şu silkeleme işini parmağına dolamış, Ermeni kadınını boyuna azarlayıp incitiyor, güçlü ve çalışkan birer işçi olan çocuklarını da bu işin içine karıştırıyor. Ama erkek dediğin ev işine karışmamalı. Onun işi çarşıda, kadınınki de evde. Gel gelelim onlar burunlarını soktular, patırdı gürültü çıkardılar ve hoşnutsuzluğa yer vermemek için analarını uyardılar. «Paris'te concierge dediğin allah'tan beterdir» dediler. Kovulacaklarından korkuyorlar. Bunlar, hep sert, dayanılmaz bir canavar olan «allah»ın yüzünden. Ağzından çıkanı kulağı duymaz. Boyunu sorsan fiçi gibi.

– Nerde var bir bodur Allah'ın belâsı odur, diye tamamladı sözünü, Ebrakse hanımı.

Delikanlı «Odur» deyince kadın sözünü sürdürdü:

– Ayol! Bu kadar senelik gustomu mu değiştireceğim ben?

Yoo! Bu kadar yıllık yaşamını, alışkanlıklarını, töresini değiştiremezdi Ebrakse hanım. Kendisi onlar gibi olamazdı. Şu Fransızlar pisti, kirliydi. Dışı forma, içini sorma. Üstleri cicili bicili ama, eteklerini yukarıya kaldırdın mı, kokudan burnun kopar. Sen geleydin de Ebrakse'nin eski evini bir göreydin... Her yer kar gibi temiz, istediğin yeri çekinmeden, tiksinmeden yala da yala. Ayol, biz böyle gördük, böyle alıştık işte. Şimdi de oğulları engel oluyorlar temizlik yapmasına. «Yapma, anne, yapma, Fransızları bize karşı gücendirme» diyorlar. Çıldıracağım ayol, neden gücensinler... Ama sen diyeceksin ki, sabah erken çık, kapının eşiğinde silkele silkeleyeceğini. İşte bu olmaz, olmuyor işte. Her şeyin bir sırası var, beni şaşırtmayın, elbette ki bir anayı şaşırtmamalı. Sabahın o saatlerinde onun bir sürü işi var. Küçük oğlu da işe geç gittiğinden Ebrakse hanım onun etrafında dört dönüyor, her isteğini yerine getiriyor. Kendi başına bıraktın mı, paltosunu bile giymeden dışarı çıkar «yaramaz köpek». İşte böyle. ebrakse hanım tozlu halısına bakınca içi eriyor. Demin evden çıkarken olup bitenleri içine sindirmeye çalıştı ama olmadı, sonunda kafası kızdı. Yüreciğini mengeneye sokmuşlardı sanki. Kendisi Ebrakse olalı beri bu denli işkence çekmemişti. Eğer o anda şu halıyı temizlemeseydi, üstüne fenalık gelecekti. Canım, neden temizlemeyecekmişim, ha? Sen söyle, neden? Şu halıdan başka neyim kaldı? Varım yoğum bu halı. Ayağımızı, kolumuzu sımsıkı bağladılar itoğulları, bu halıyı da mı?.. Yortu günleri de yaklaşıyor. Ben de, çaresiz katladım, sardım, şimdi Klamar'da oturan Sımpatyan'lara gidiyorum işte... Sımpatyan'ları tanımaz mısın? Kocası triko işi yapar... «Triko Masis»... İyi yürekli bir adamdır... Onların evine gider, bahçeye girer, adam akıllı temizler, tozlarını alır,bir iyice de yıkarım... Yükü taşıyacak olan ben değilim ya! Tramvay sağ olsun, şıp diye de kapılarının önünde duruveriyor.

Delikanlı yanıtlamadığından bir an sustu. dik dik yüzüne baktı ve neden sonra sordu:

– Rahatsız mısın? Neyin var, yavrum?.. Neren ağrıyor? Bak, deminden beri hiç de farkına varmamışım... Yüzün solgun... Soğuk almışsındır. Şu dilini çıkarıver bakayım, çıkar, oğlum, çıkar... Çıkar ayol, sana söylüyorum, sana... Yanındakilerin yüzüne de sabun suyu... Yoo! alnında pek o kadar sıcaklık yok... İç çamaşırların sıcak mı? Çöz bakalım şu düğmeleri, gözlerimle görmek istiyorum. Ulan kerata, anan sayılırım... Bak! Demedim mi? Böyle incecik şeyler giyinilir mi bu havada? Ah, cahillik işte... Sen yün fanila istersin oğlum, yün fanila... Sakalın da beş karış...

Neden traş olmuyorsun, paran yok mu?.. Yalan söylüyorsun, göster bakalım paralarını, hadi göster, boş lafa karnım tok benim... Çabuk hemen eve dönüp yatmalısın... ah, cahillik, ah...

Sustular. Tramvay gıcırdadı, durdu, yine yol aldı ve Ermeni kadın köpürdü:

– ah, ah... Böyle zayıf zuyuf yavrular yapa yalnız kalıyorlar sokak ortasında... Ana kuzusu bunlar, ama anaları başlarında değil ki?.. Yakın oturmuyoruz ki... Gelip beş altı tane şişe çekerdim, pırıpak olurdun, bir şeyciğin kalmazdı. Kaç yaşındasın?.. Vah yavrum, vah... Gözüm çıksın inşallah...

Delikanlı, merak edilecek bir şey olmadığını, bu kadar ilgilenmeye değmediğini ısrar etti. Ebrakse hanım kızdı, ama hemen sustu. Delikanlı yine başını eğdi, düşüncelere dalmıştı. Ermeni ana «Hey gidi dünya» diye mırıldandı ve bir damla gözyaşını sildi. Sonra birden patlayıverdi:

– Yerin dibine geçsin şu kızlar. Ayol, bunların nesi var da eteklerinden ayrılmıyorsunuz?.. Büyük oğlum usludur ama küçüğüm başbelası... ah şu kızlar, hepsi de yerin dibine batsın... Hepsi de...

Sokaklar geride kalıyor, yolcular iniyor, yenileri geliyor, biletçi yorgun bir sesle durakların adlarını sesleniyordu. Epey zamandır iki Ermeni susmuştu. Sonunda kadın, üzgün bir tavırla yine konuşmaya başladı:

– Nereden karşıma çıktın, ay oğul?.. Yüreğime dert olacaksın. Çocuklarımı da tanımıyorsun ki, senden nasıl haber alabilirim? Elimden de bir şey gelmiyor?.. Keşke karşıma çıkmaz olaydın...

Mahzun delikanlı teşekkür etti. «Dünyada iyi insanlar varmış daha!» diye düşündü, sustu.

Tramvay yine gıcırdadı rayların üstünde.

*Bir vitrin mallarını yüzde elli oranda değerden düşürdü; bir sinema onarım yüzünden kapılarını kilitledi; taşradan taze yumurta getirildi; **bière** (bira) içkilerin en iyisi olarak reklam edildi; garajlı ve iki odalı bir ev kiralık oldu; karalara bezenmiş bir dükkân «yas» hazırladı.*

Yirmidört saatte her şey karanlığa gömülünce, Norayr, başını kadına yaklaştırarak:

– Beni dinle ana, dedi. Bu kadar iyi yürekli olduğuna göre senden bir ricada bulunabilirim sanıyorum. Zor bir şey değil, ama sakın hayır demeyesin. Az ötede birlikte ineceğiz, orada sana bir otel göstereceğim, benim oturduğum otel. Yok, uzak değil, tramvay durağından birkaç metre ötede. Bir pusula vereceğim sana. Otele bırakırsın, hepsi o kadar. Başka hiçbir şey istemem senden. Sürdüreceğin yol için tramvay parasını ben veririm sana, fazlasını da veririm... Hayır deme, ne versem alacaksın, sen yalnız pusulayı otelin sahibine verirsin, hepsi o kadar.

Ebrakse hanım kaşlarını iyice çattı. Dinledi, ama yapılan öneri hoşuna gitmedi, çünkü delikanlının oteline kadar gitmekten çekindiğine ve ille de kendisini göndermek istediğine bir türlü akıl erdiremiyordu. Delikanlının rahatsızlığıyla bu teklif arasındaki ilgiyi bir türlü kavrayamıyordu.

– Ne sen sor, ne ben anlatayım, diyordu delikanlı. Ben gidemem. Ben gitmemeliyim. Ama şunu iyi bil ki bana büyük, çok büyük bir yardımda bulunmuş olacaksın. İnan bana, birkaç adımlık bir yerdir... Bana analık etmiş olacaksın...

Kadın işin ayrıntılarını çözmek istedi, ama delikanlı aynı sözleri yineledi, inat

etti, yalnız pusulayı götürmesini rica etti.

Kararlaştırılan yere inecekken, biletçi:

– Madam, Klamar burası değil, dedi.

Elbette Klamar'ın burası olmadığını biliyordu, daha Paris'ten çıkmamışlardı. Ama Porte'un kokusu geliyordu. Ermeni ana ve delikanlı tramvaydan indikten sonra kaldırımda durakladılar.

Kadının halısını taşıyan Norayr, onu bir kanepenin üstüne koydu, kendisi de yanına oturdu, kadına bir dakika beklemesini rica etti, kadıncağız ayakta kaldı.

Norayr, portföyünden bir temiz kâğıt ve stilosunu çıkarıp kesin bir kararla şunları yazdı:

Bayan ve bay Düver

Ben artık otele dönmeyeceğim. Beni bir daha görmeyeceksiniz. Sonumu yarınki gündelik gazetelerden öğrenirsiniz. Yaşamıma son vereceğim. Nedenleri tamamiyle özel, kararım kesindir. Yaşamak istemiyorum. Bilin ki Paris'te...

Ebrakse hanım, delikanlının çabuk çabuk ve düzgün yazışına bakıyordu:

– Öff, dedi, maşalah kaleminden de kan akıyor...

Stilo kâğıdı deldi, delikanlı güya stilonun ucuna öfkelenerek, hafiften bir küfür savurdu ve mektubunu sürdürdü:

Hiç bir kimseye bir santim bile borcum yok, hiç kimim kimsem yok. Bu pusulayı size gönderdiğimin nedeni sizden bir isteğimdir. Bu pusulayı size getiren kadının, yurttaşım olan bu kadının, odamda bulunan her şeyime sahip olmasını istiyorum. Her şeyimi bu zavallı kadına veriniz. Ona bağışlıyorum varımı yoğumu. Polis tarafından zaptedilmesini istemiyorum. Bu son ricamın kabul edileceğini umut eder, son selâmımı gönderirken teşekkürlerimi sunarım.

ROBER

(Norayr Garabedyan)

– Hemencecik de bitiriverdin, dedi, Ebrakse hanımı.

Norayr portföyünde zarf arıyordu, ama boşuna. Bulamadığı için de canı sıkılıyordu. Birden aklına geldi ve kadına Fransızca okuyup okumadığını sordu, «İşte bir bu eksikti» dedi kadın. O zaman delikanlı pusulayı katladı ve ananın eline koydu, artık başka umar yoktu. Sonra nüfus kâğıdını çıkardı, onu da verdi ve pusulanın altına şunları ekledi.

«Pusulanın benim tarafımdan gönderildiğine güvenmeniz için nüfus kâğıdımı da ekliyorum.»

Norayr ve kadın bir yan sokağa girdiler, biraz ilerlediler. Delikanlı bir kasap dükkânının önünde durakladı ve karşıda, az ötede, mermer kapılı, üstünde altın renkli yazılar bulunan bir oteli gösterdi. Kadın, pusulayı oraya götürüp otelciye verecekti.

Norayr halıyı kadının koltuğuna koydu, aynı zamanda bir banknot uzattı, Ebrakse hanım kesinlikle geri çevirdi.

Büyük bir fırtına kopardı Ermeni ana...

Çıldıracaktı, aklını yitiriyordu. Herhalde bir yanlışlık olacaktı. Acaba doğru okuyorlar mıydı? Okuduklarını anlayabiliyorlar mıydı? Dediklerine güveniyorlar

mıydı? Aman yarabbi, yakınlarda bir Ermeni yok muydu? Gelip de adam akıllı bir çevirisini yapaydı. Hangi oldaki eşyalar!... Kendisinin ne ilgisi vardı polisin zaptedeceği eşyalarla!.. Ne? ne? Rober mi?..

Pusulayı önce, şirin ve orta boylu otelcinin karısı okudu. Rengi hemen sarardı. Bürodan dışarı fırladı ve merdivenlerin başında «Dezire, Dezire» diye bağırdı. Kocası karşılık vermeyince, bürodan katlara bağlı olan bütün elektrikli zillere bastı. Sonunda, otelci içeri girdi ve «Sigortadan yanıt gelip gelmediğini «sorduğu anda eşinin solgun yüzünü görünce sinirlendi:» Deli, dedi, ne var, ne oluyoruz?.. Norayr'dan gelen pusulayı okuyunca, bu kez karısıyla birlikte bir soru yağmuruna tuttu ebrakse hanımı. Doğal olarak ilkin her şeyi kadına anlatmaya cesaret edemiyordu, çünkü bu Ermeni kadınla delikanlının arasındaki ilişkiler üstüne hiçbir bilgisi yoktu. Sonunda, yalnızca bir yurttaşlık bağı olduğuna kanımsayınca, pusulada yazılanları özetleyerek anlatmaya çalıştı.

Yoo! Vallahi inanamıyordu. Gözleri kararıyor, kanı beynine fışkırıyordu, böyle şey olamazdı. yazılanların doğru dürüst çevirilmesi için bir Ermeninin bulunup getirilmesinde direniyordu. Yalan yanlış bir şey söylemediklerini Ermeni kadınına anlatıncaya dek göbekleri çatladı. Çok sabır tüketmişlerdi.

– Öyleyse ne duruyorsunuz? Koşun, arkasından koşun, bulun onu... Anası var, kızkardeşi var, diye bağırıp çağırıyordu Ebrakse hanım.

Ve, uzak bir yerde anası olan bir çocuğun arkasından neden hemen koşup gitmediklerini bir türlü kafasına sığdıramıyordu.

Otelcinin kolundan tuttu, çekiştirdi onu, sokağın kapısına kadar sürükledi, Norayr'la birlikte geldikleri yeri gösterdikten sonra ona mutlaka yetişebileceğini söyledi.

Bir arabaya binip arkasından gitmeliydi, «Şan z'Elize» istasyonundan metroya binerek Ermeni kilisesine haber vermeliydi. Ama ne yazık!.. Kendisi ne koşabilir, ne de düşündüklerini becerebilirdi...

Yine büroya döndüler. Ebrakse hanım ağlıyordu. Tasarladıklarını azıcık olsun anlatabilseydi, böylece ağlamazdı elbette. Ama dil bilmezlikten ötürü zorluk çekiyor, üzülüyor, Ermenice ve Türkçe sözcükleri, gülünç Fransızcasıyla karıştırıyor; otelci, kadıncağızın söylediklerini anlamaktan çok kavramaya çalışıyordu. Fırtınayı biraz olsun yatıştırmak için adamcağız sertliğe baş vurdu:

– Ama kendinizi tutun bir az madam, dedi, çocuk değilsiniz. Hem biz onu daha yakından tanırız, ama... Bu kadar abartmaya gerek yok.. Ne de olsa siz bir yabancı sayılırsınız...

Ne?.. Yabancı mı?.. Hiç de değil. Onlar birbirlerine yabancı değillerdi. O çoktandır Norayr'ı tanırdı. Nice pazar günleri kilisede karşılaşmışlardı. sonra, o kendisine bir apartman katı arıyordu, nerede ise bulmak üzereydi... Sonra, bu gece Norayr'ın yanına gidip sırtına altı tane şişe çekecekti... Yabancı mı?.. İçinden kaç kat çamaşır giydiğini bile bir bir bilirdi... Yabancı ha?..

Otelcinin karısı:

– Bu çocuğun bir derdi olduğunu zaten seziyordum, dedi. İki gecedir otele gelmiyordu, öyle değil mi, Dezire? İki gecedir otele uğramadı.

– Sen sus, dedi adam kızgınlıkla. Sen zaten her şeyi faciaya çevirir, sonra da kireç kesilirsin. Yataktan çıkalı ancak iki gün oldu... Siz de yani inandınız mı

hayatına son vereceğine? Bekleyin bakalım bir az... Lafla pilav pişmez. Hangi genç bu gibi duygulara kapılmamış?.. Ben bile Lil'de bulunduğumuz zaman yazmamış mıydım ki...

Sen ne diyorsun, müsü, diye bağırdı Ebrakse hanım, senle o bir misiniz? Onun gözlerine bakan bilir nasıl inatçı olduğunu. Bildiğinden şaşan delikanlılardan değil o, aklına koymuş bir kez, yapacak. Bir adamın yüzüne bir baktım mı ben, onun ne olduğunu sana söylerim.

Kadın bu sözleri söylerken (veya anlatmak istediğini sanırken) yine bağırıp çağırıyor, içini yakan ateşi püskürüyor, durmadan elini kolunu alabildiğine sallıyordu havada. Otelci, onu yine yatıştırmaya çabaladı, ama karşısındakinin kendisini anlamadığını düşününce:

– O, la barbe.

Dedi.

– Ya, işte, diye yanıtladı Ebrakse hanım, sakalı da bir karıştı, ömründen vazgeçmişti.

Fransızlar bu kez de gülüşmediler, bu olanaksızdı. Otelcinin karısı kocasına karakola gitmesini, olayın polise bildirilmesi gerektiğini önerdi. Belki onlar bir yol bulup delikanlıyı kurtarabilirlerdi. «Zaten başka çare de yok» dedi otelci ve karakola gitmeye hazırlandı. ama, Ermeni kadınının yeniden gürültü çıkarma olasılığının burada hoşnutsuzluk yaratabileceğini ve karısının yeniden «hasta» düşebileceğini önlemek için, Ebrakse hanımın kolundan usulca tuttu, bürodan dışarı çıkardı. birkaç kat yukarı çıktıktan sonra, otelci bir kapı açtı, kadınla içeri girdiler. Burası Garabedyan'ın odasıydı. Adam aynanın üstünde bulunan fotoğraflardan birini aldı ve:

– Ben gerekeni anlatırım hükümet adamlarına, onlar belki bu fotoğraf sayesinde onu bulurlar. Ben gelinceye dek siz buradan çıkmayın, dedi ve kadını yalnız bıraktı.

Ve sonra gardrobunu açtı. Orada asılı yeni kostümünü, paltosunu ve başka eşyalarını gördükten sonra: «istemem, ayol, istemem!» diye bağırdı. Aynanın üstünde yaşlı bir kadının fotoğrafı vardı. Bu belki de Norayr'ın anasıydı. Az kırlaşmış saçları arasından tatlı tatlı gülümsüyordu. «Gözlüğüm de yanımda değil ama, hatun bir kadına benziyorsun» dedi Ebrakse hanım ve içi dolu, aynadan uzaklaştı.

Uzaklaşması ve fotoğrafa doğru aynı hızla geriye dönmesi bir oldu. «Ocağın söndü kadın... Ah! Gözüm çıksın... Bu günü görmez duymaz olaydın... Tıpkı da oğluna benziyorsun, burnundan düşmüş... Seni bir yerlerde görmüşüm gibi geliyor bana...»

Ve birden, Norayr'a kızdı. Ama çok kızdı. Yo! Bunu yapmamalıydı. Anası sağ olan bir evlat böyle şey yapamaz. Bu üzüntüyü, bu derdi anasından esirgemeliydi. Ne olmuş sanki, ay oğul, şükür Tanrıya, elin ayağın tutuyor, azıcık dişlerini sıksan olmaz mıydı?

Sonra da: «Benden ne istiyordun? Ben sana ne kötülük ettim ki? Başıma gelenler bana yetmiyormuş gibi... Benden ne alıp vereceğin vardı da beni buralara kadar sürükledin, bana yazık, günah değil mi?.. Ah, cahillik işte, boşuna delikanlı dememişler, hakları var, kanınızda delilik tohumları olunca, akacak kan damar-

da durur mu?.. Tramvayda ilk karşılaştığın kadından... Böyle şey ne görülmüş, ne de duyulmuş...»

Ebrakse hanım duvara yapışık olan Illustration fotoğraflarına bakıyordu görmez gözlerle. Ak ve pak olduğunu öğrenmek için yorganını kaldırdı, çarşaflara bakınca başını sallayarak: «Delikanlı işte...» dedi. Sonra gidip gardrobu bir daha açtı, iç çamaşırlarına baktı, parmaklarıyla yeni kostümünü okşadı, onu fakir birisine vereceğine and içti, ve içi gerçekten burkularak oradan uzaklaştı.

İçi gerçekten burkuldu, çünkü aynı yaşta olan küçük oğlunu anımsamıştı. Kendi «yaramaz köpeği» geldi gözlerinin önüne; mahzun, boynu bükük, bir karış uzamış sakaliyle. Bu sevimli yüz gitgide sararıyor, sardıkça solgunlaşıyordu. Ebrakse hanım bezgin, bir sandalyeye yıkılıverdi, ama oğlunun solgun imgesi gözlerinden uzaklaşmıyordu. Umutsuzdu o ve kimsesizdi. İçinden çok hafif giyinmişti, fanilası da eskiydi, bir şişe çekeni de yoktu, ve odasının eşyalarını bir başkasına vasiyet ediyordu. Birden, o «yaramaz köpeğin» kafası kana bulandı. Ağzından, burnundan, şakaklarından kanlar akıyordu. Bir anda kafa bir tramvay altında ezildi, sağdan soldan adamlar koşuşmaya, bağrışmaya, imdat çağırmaya başladılar. Oğlunun boğazını bir usturayla kestiler birden. Birden... Ebrakse hanım ağlıyordu. Karnı şişmiş olan oğlunu Sen Irmağı'ndan çıkarıyorlardı, yeşillere bürünmüştü ve ıpıslak giysileriyle onu eve getiriyorlardı. Geniş gövdeli, sert ve amansız concierge (kapıcı) dehşetle omuzlarını kaldırıyor ve Ebrakse hanıma «Ben sana tövbe, tövbe» diyordu, kendisi de oğlunun cesedine kapanmış, saçlarını yoluyordu...

Ebrakse hanım ayağa kalktı. Bu acıya dayanamazdı. Boğulacaktı. Hızla kapıyı açtı, merdivenlerden aşağıya doğru baktı. Otelci hâlâ gecikiyordu. Yine içeri girip sağa sola yürüyerek oyalanmaya koyuldu, bu öldürücü, kıyıcı düşünceleri zihninden silmeye çabaladı. Dakikalar sonsuza dek sürüyordu. Bu öldürücü mezarlıktan bir an önce kaçmak istiyordu. Başına soğuk su serpti, inledi, umutsuzlandı ve gözleri boşluğa çakılı, ezgin bir halde dura kaldı.

Gözleri öylece boşluğa çakılı, dudakları kıpırdamadan, başını sallaya sallaya düşünmeye koyuldu:

— Bir genç eksilmiş.. Kime ne?.. Hesabını soran kim?.. Biri gelip de seni arar mı?.. Bir kez ölmeyesin yoksa... Savaşlarda bunca adam öldürülüyor, bunca suçsuzların kanlarına giriyorlar... Kim kime?..Herkes günlük ekmeğinin peşinde, yarınını düşünüyor... Bari bir mucize olaydı da şu oğlanı bulsalardı... Bir mucize olaydı da kurtulaydı...

Bir an düşüncelerinin etkilediği uyuşukluktan sıyrılarak kendine geldi Ebrakse hanım. Gökten bir taş düşmüşçesine bir düşünce inmişti beynine. Bir an bile fırsat vermeden ani eylemlere sürükleyen düşüncelerdendi bu. Yani neden yapmasındı? Kim görebilirdi kendisini? Kim kime?

Ve hemen pencereyi boylu boyunca açtıktan sonra bohçasını söktü, halıyı dışarıya sarkıttı. Silkeleyecekti.

Var gücüyle, büyük bir çabayla, kıvançla silkelemeye başladı. «ey, işte bu çok iyi oldu» diye düşündü ve gergin kollarıyla, vücudu az dışarıya sarkık bir durumda

pat küt, pat küt halıya vurmaya başladı. kim gelip de engel olacaktı? Kim kime, dum duma... Pat küt, pat...

Derken, ayağı kaydı.

Oldukça yıpranmış, yeni parlatılmış, tap taze cilalı döşemenin üstünde, eskimiş topuklarından ve telâşından ötürü, yüzüstü kaydı Ebrakse hanım. Bir an öylece geçti. Acı bir ağrı duydu göbeğinde. Bazı geometrik çizgiler, pencerelerden asılı çamaşırlar ve aşağıdaki avlu dönüverdi gözlerinin önünde, halı eğriler çizdi, kayboldu, ama kadın asıldı, yapıştı, hiç olmazsa pencerenin çerçevesini yakalayabilmişti. Zorlukla, soluk soluğa doğruldu, bakındı. Halı, avludaki iki çöp bidonunun üstüne serilmişti.

Ödü kopmuştu. Böyle bir korku hiç geçirmemişti Ebrakse hanım. Bütün gücüyle iki ellerini başına vurdu ve derinden, içinin ta derininden: «Aman, aman, Aziz Meryem Ana» diye haykırdı. Sanki tehlikeden korunmak, daha büyük bir güven içinde bulunmak için, odanın derinine, kuytu bir yerine sığındı, orada dolandı ve titreyen ellerini başına vurarak: «Ya Rabbim! az kalsın gümlüyordum... Vay oğullarıma... Aman, aziz Meryem Ana...» diyerek çırpınmaya başladı.

Yo, hayır, gümlememişti. kuşkusuz düşmemişti. Buradadaydı, odanın içinde. Tehlike, çok şükür geçmişti. Kendini aynada buldu. Yüzü az kızarmış, renk renk olmuştu. Bir haç çıkardı ve «Pazar günü kiliseye giderek bir mum yakmaya» karar verdi. Aynaya bakarken gözü yabancı ananın fotoğrafına takıldı. Tatlı tatlı gülümsüyordu o daha...

Tatlı tatlı gülümsüyordu o daha...

– Edepsiz Ebrakse, yerin dibine geçesi Ebrakse...

Kudurmuşçasına kendi kendini paylıyordu. Şu kötü huylarını ne zaman değiştirecekti. Kendi kendine bunu soruyor ve anlamsız alışkanlıklarından ne zaman vazgeçeceğini merak ediyordu. «Haydi, söyle bakalım» diye yineliyordu her sözünün başında ve sonunda, ve suçlu Ebrakse yanıt vermediğinden, cezaya lâyık olduğunu onaylıyordu. Sen bunu hakettin, hak ettin başına gelenleri. İki evlâdına acımayan kendisi gibi bir cadının sonu böyle olurdu elbette. Daha beterine rastlasındı. «Aman, tövbe, tövbeler olsun, aziz Meryem Ana» diyerek, ağlamaya başladı Ebrakse hanım.

Yoo! İnip de otelci kadından halısını istemeye cesaret edemezdi. Ölmeye kalkışan bir gencin odasında halı silkelediğini hiçbir zaman itiraf etmeyecekti. Suçunu görüyordu aynada. O halde ne yapmalıydı? Otelcinin sesi duyuldu o anda. Polislerle birlikte geldiğinden sesi şimdi daha tok gürlüyordu. Ebrakse hanım önce pencereyi kapadı. Ayak sesleri yaklaşıyordu. Basamakların gıcırtısı daha yakından geliyordu. birden halıyı sardığı kara örtüye takıldı gözü. Boş, bomboş kara bir örtü... Ebrakse hanım dört yanını süzdü, ve hızla hemen yorganın altındaki büyük yastığı kapıp, kara örtüsüne sardı ve «hop» diyerek yorganı yeniden örttü.

Beygirler birbirlerinin boynunu ısırmaya uğraşırken, güçlü hamallar kuyruklu bir piyanoyu indiriyorlardı. Her zamankinin tersine, yağmur yağmadığından, nisan ayının bugünkü gündüzü bir az uzun sürüyordu. Yakınlarda, yüksek bir bacadan aşağıya doğru yayılan dumanlardan sıkılan çöpçü başını yukarıya kaldırarak

dırdırlanmaya başladı. Geçmişi karanlıklara karışmış bir kasap, bir köpekle oynaşıyordu dükkânının eşiğinde. Göbekli kasap ağzındaki izmariti fırlatırken şaşakalmıştı... Hareketleri en azından yabansı görünen, karalara sarılmış zavallı bir kadına bakıyordu. İriyarı kadının koltuğunda kara bir bohça vardı. Sinirli sinirli sokağın ucuna gidiyor, orada durakltyor, sonra gerisin geri gidiyor. Üçüncü kezdir, avare kadın böyle dolanıyordu. Mermer kapıya doğru ilerliyor ve altın yaldızla yazılı otelin kapısından içeriye girmeye kesin karar vermiş gibi yaklaşıyor, ama ikircimle durakltyor, sonra telâşla uzaklaşıyordu. Bohçasını açıyor, beyaz bir şeye bakarak anlaşılmaz bir şeyler mırıldanıyordu. Ama, ille de kaç kez ve hızlı ellerini başına vuruyor, vuruyor. Yardım bekler gibi de dört yanına bakınıyorduysa da, hiç kimse, otelin kapısının eşiğinde o zavallı davranışıyla duran kadına yardıma gelmiyordu... O kadına, ki ben Ebrakse hanım demiştim, ama sen de bilirsin ya, okuyucu, o, bir lokma tatlı gönüldür.

Şahan Şahnur

HOVHANNES ŞİRAZ
–Garabedyan–
(Aleksantrapol/Gümrü 27 Nisan 1915-Erivan 1984)

Şair Hovhannes Şiraz, Türk-Ermeni Savaşı sırasında (1920) babasını *(çiftçi Tateos)* kaybedince, olgunluk çağına kadar yetimhanede kaldı. Aleksantrapol'daki *(Gümrü)* okullarda ve Erivan Üniversitesi Araştırma Fakültesi'nin Ermeni Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde öğrenim gördü*(1937-1941)*. İlk şiirleri, Leninakan'daki Tekstil Kombinesi'nin MANADZAKORDZ - *(1932)* ve PANVOR(İşçi) /1933-1935/ gazetelerinde yayınlandı. 1935'te ilk şiir kitabı *«Karnanamudı»* (İlkbahara Giriş) adıyla yayınlandı. Bu eseriyle derhal tanındı. Daha sonra yayımlanan *«Arevi Yergir»* (Güneş Ülkesi) */1938/*, *«Yerk Hayasdani»* (Ermenistan Şarkısı) */1940/*, *«Panasdeğdzi Tsaynı»* (Şairin Sesi) */1942/*, *«Yerkeri Kirkı»* (Şarkılar Kitabı), */1942/*, *«Liriga»* (Lirik) */1946/*, *«Hay Joğovurti Yerkı»* (Ermeni Halkının Şarkısı) */1947/*, *«Hraztan»* (1947), *«Mer Küğeri Anunneri» (Köylerimizin Adları) /1948/* adlı eserlerinde lirik şiirin en güçlü üstadlarından biri olduğu gözlemlenen Şiraz'ın, tercih ettiği motifleri geniş bir sanat alanına yaydığı görülür. Şairin yurtseverlik lirizminde Ermeni halkının toplumcu uyanış motifi vurgulanmıştır. Şiraz, doğanın insan yaşamı üzerindeki etkilerini yansıtırken, hümanistik duyguları, dünyamız ve insanlarına karşı beslediği içten bağlılığı belirginleşir.

ANAM

Evimizin tekkesi,
Umut kapımız, anam.

* * *

Evimizin kalesi,
Beşiğimizdir, anam.

* * *

Köle ve efendimiz,
Anam-babamdır, anam.

* * *

Evimizin evsizi,
Kartal yuvamız, anam.

* * *

Bizim dermanımızdır
Benim dermansız anam.

* * *

Evimizin pınarı,
Benim susamış anam.

* * *

Bizim tatlı ninnimiz,
Benim uykusuz anam.

* * *

Evimizin çırası,
Güneşimizdir anam.

* * *

Anam, ekmeğimizdir,
Ulu tanrımız, anam.

* * *

Derdimi verdim yele, yeller almadı,
Savurdum denizlere, deniz almadı.

* * *

Dosta verdim derdimi, dostum almadı,
Yare verdim derdimi, yarim almadı.

* * *

Verdim taşa derdimi, almadı taşlar,
Verdim dağa derdimi, almadı dağlar.

* * *

Asra sundum derdimi, hayır, almadı,
Derdime tek bir kimse ortak olmadı.

* * *

Bacıma sen al dedim, o da almadı,
Anam aldı, eridi, bir avuç kaldı.

Hovhannes Şiraz

HOVHANNES TUMANYAN

(Tseğ köyü/Lori, 19 Şubat 1869-Moskova 23 Mart 1923)

Şair ve yazar Hovhannes Tumanyan, ilk öğrenimini papaz olan babası Tateos'dan gördü. Orta öğrenimini Tiflis'teki Nersisyan Okulu'nda yaptı *(1883-1887)*. İlk şiir kitabı 1890'da, ikincisi ise 1892'de Moskova'da yayınlandı. Daha sonraki yıllarda AĞPÜR *(Çeşme)*, MURC *(Çekic)*, HASGER *(Başaklar)*, HORİZON *(Evren)* vb. dergilerde yazıları ve şiirleri yayınlandı. 1903'te Tiflis'te yayınlanan *«Sasunlu Davit»* adlı epik şiiri kısa zamanda popüler oldu. 1890'larda köy hayatını canlandıran hikâyeler, güzel masallar, söyleşiler ve koşmalar yazmaya başlayan Tumanyan'ın *«Gigor»* adlı eseri 1907'de yayınlandı. Burjuva kentinde kurban olmuş köylü bir çocuğun öyküsü olup birçok kez sahnede temsil edildi ve uzun metrajlı sinema filmine konu oldu. 1908'de Çarlık hükûmeti tarafından tutuklanarak Medek zindanına kapatıldı. Orada *«Bir Damla Bal»*ını yazdı. Bir yıl sonra hapisten kurtulduysa da, Kasım 1911'de yeniden tutuklanarak Petersburg'a gönderildi. Mart 1912'de Tiflis'e dönen Tumanyan, bu kez yaratıcı çalışmalarının yanısıra, geniş sosyal-kültürel faaliyete girişti. Kafkasya Ermeni Yazarları Derneği'nin kurulmasına önayak oldu. Edebî geceler, konferanslar düzenledi. Yazdığı *«Anuş»* şiiri, Ermeni Edebiyatı'nın en çok beğenilen eserleri arasındadır. Bu şiir üzerine Armen Dikranyan tarafından *«Anuş Operası»* bestelenmiştir *(1912)*. *«Davul Kale'nin Alınması»(1902)*, Aleksandr Isbentiaryan'ın *«Almasd»* operasının edebî temelini oluşturmuştur. Ermeni Edebiyatı'nın düzyazı türünün en iyi sayfalarından olan Tumanyan'ın hikâyeleri, büyük ölçüde Ermeni köy hayatını, yaşantısını ve doğasını yansıtır. Eserlerinin büyük bir bölümü, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, Rusça vb. dillere tercüme edilmiştir.

KUYRUKSUZ TİLKİ

Bir varmış bir yokmuş, yaşlı bir kadın varmış. Bir gün yine bu kadın,keçisini sağmış, süt kabını bir yana koymuş, sütü kaynatmak için çalı çırpı toplamaya gitmiş.

O sırada bir tilki çıkagelmiş, başını sokmuş süt kabının içine, sütü içip bitirmiş.

Yaşlı kadın dönüp de olanları görünce, nacağı kaptığı gibi tilkinin kuyruğunu kesivermiş.

Kuyruksuz tilki kaçıp bir taşın üstüne çıkmış, başlamış yalvarmaya:

– Nine, ninecik, ver kuyruğumu da yapıştırayım gövdeme, varıp yetişeyim arkadaşlarıma ki, kuyruksuz tilki neredeydin demesinler.

Yaşlı kadın,

– Sen git hele sütümü getir, demiş.

Tilki, doğru ineğe gitmiş.

– İnekçik, ey inek, bana sütünden verir misin, demiş. Ver de götürüp yaşlı kadına vereyim, o da kuyruğumu versin bana, yapıştırayım gövdeme, varıp yetişeyim arkadaşlarıma ki, kuyruksuz tilki neredeydin demesinler.

– Git bana ot getir öyleyse, demiş inek.

Tilki gitmiş tarlaya:

– Tarla, tarlacık, bana otundan verir misin? Götürüp otu ineğe vereyim, inek bana süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, kadın kuyruğumu versin, yapıştırayım gövdeme, varıp yetişeyim arkadaşlarıma ki, kuyruksuz tilki neredeydin demesinler.

– Git bana su getir öyleyse, demiş tarla.

Tilki gitmiş çeşmeye:

– Çeşme, çeşmecik, bana suyundan verir misin? Götürüp tarlaya vereyim, tarla bana ot versin, otu ineğe vereyim, inek bana süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, kadın kuyruğumu versin, yapıştırayım gövdeme, varıp yetişeyim arkadaşlarıma ki, kuyruksuz tilki nerdeydin demesinler.

– Git bir testi getir öyleyse, demiş çeşme.

Tilki, kızcağıza gitmiş:

– Kızcağız, kızcağız, testini bana verir misin? Götürüp çeşmeye vereyim, çeşme bana su versin, suyu tarlaya vereyim, tarla bana ot versin, otu ineğe vereyim, inek bana süt versin, sütü kadına vereyim, kadın kuyruğumu versin, yapıştırayım gövdeme, varıp yetişeyim arkadaşlarıma ki, kuyruksuz tilki neredeydin demesinler.

– Git öyleyse boncuk getir, demiş kız.

Tilki gitmiş çerçiye:

– Çerçi, çerçi, bana boncuk verir misin? Boncuğu kıza vereyim, kız bana testi versin, testiyi çeşmeye vereyim, çeşme bana su versin, suyu tarlaya vereyim, tarla bana ot versin, otu ineğe vereyim, inek bana süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, kadın bana kuyruğumu versin, yapıştırayım gövdeme, varıp yetişeyim arkadaşlarıma ki, kuyruksuz tilki neredeydin demesinler.

– Git öyleyse bana yumurta getir, demiş çerçi.

Tilki gidip tavuğu bulmuş:

– Tavukçuk, tavukçuk, bana yumurta verir misin? Yumurtayı çerçiye vereyim, çerçi bana boncuk versin, boncuğu kıza vereyim, kız bana testi versin, testiyi çeşmeye vereyim, çeşme bana su versin, suyu tarlaya vereyim, tarla bana ot versin, otu ineğe vereyim, inek bana süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, kadın kuyruğumu versin, yapıştırayım gövdeme, varıp yetişeyim arkadaşlarıma ki, kuyruksuz tilki neredeydin demesinler.

– Git öyleyse bana buğday getir, demiş tavuk.

Tilki gitmiş harmancıya:

– Harmancı, harmancı, bana buğday verir misin? Götürüp tavuğa vereyim, tavuk bana yumurta versin, yumurtayı çerçiye vereyim, çerçi bana boncuk versin, boncuğu kıza vereyim, kız bana testi versin, testiyi çeşmeye vereyim, çeşme bana su versin, suyu tarlaya vereyim, tarla bana ot versin, otu ineğe vereyim, inek bana süt versin, sütü yaşlı kadına vereyim, kadın bana kuyruğumu versin, yapıştırayım gövdeme, varıp yetişeyim arkadaşlarıma ki, kuyruksuz tilki neredeydin demesinler.

Harmancı acımış tilkiye, bir avuç buğday vermiş. Tilki buğdayı tavuğa götürmüş, tavuk yumurta vermiş, yumurtayı çerçiye götürmüş, çerçi boncuk vermiş, boncuğu kıza götürmüş, kız testiyi vermiş, testiyi çeşmeye götürmüş, çeşme su vermiş, suyu tarlaya götürmüş, tarla ot vermiş, otu ineğe götürmüş, inek süt vermiş, sütü yaşlı kadına götürmüş, kadın kuyruğunu geri vermiş, tilki de kuyruğunu gövdesine yapıştırmış, koşup yetişmiş arkadaşlarına.

AKILSIZ ADAM

Bir zamanlar akılsız bir adam varmış. Ne kadar çalışsa, ne kadar çabalasa, yine de yoksul kalırmış hep.

Bir gün her şeyden umudu kesmiş, gidip Tanrıyı bulayım da ne zaman kurtulacağım şu yoksulluktan sorup öğreneyim, bir de dilekte bulunayım demiş.

Yolda bir kurta raslamış.

– Hayrola insan kardeş, nereye böyle, demiş kurt.

– Tanrının huzuruna, demiş yoksul adam. Derdim var yakınacak.

– Aman, diye yalvarmış kurt. Tanrıya gidersen, de ki ona, aç bir kurt varmış. Dağ demez taş demez, dolaşır dururmuş gece gündüz, ağza atacak bir şey bulamazmış. Sor bakalım, daha ne kadar aç kalacak böyle? Hem yarattın, hem niye aç bıraktın?

– Peki, demiş adam ve geçip gitmiş.

Az gitmiş uz gitmiş, güzel bir kıza rastlamış.

– Nereye gidiyorsun kardeş, diye sormuş kızcağız.

– Tanrının huzuruna.

– Ah, diye yalvarmış güzel kız. Tanrıyı görürsen, de ki genç, sağlıklı, varlıklı bir kız varmış, ama sevinç nedir, mutluluk nedir bilmiyormuş. Sor bakalım bunun umarı nedir?

– Sorarım, demiş yolcu ve yürümüş gitmiş.

Derken bir ağaca rastlamış. Bakmış görmüş ki, su dibinde olduğu halde ağaç

kupkuru.

– Nereye ey yolcu, diye sormuş kuru ağaç.

– Tanrının huzuruna.

Kuru ağaç yalvarmış:

– Dur hele, benim de bir çift sözüm var Tanrıya. De ki ona, bu nasıl iştir? Sulak yerde yetiştiğim halde, yaz kış kupkuruyum, ne zaman yeşereceğim?

Yoksul adam bunu da dinlemiş, yolunu sürdürmüş.

Gide gide sonunda bulmuş Tanrıyı. Yüksek bir kayaya belini dayamış ak sakallı bir insan görünümündeymiş Tanrı.

– İyi günler, demiş yoksul adam, Tanrının huzuruna dikilmiş.

– Hoş geldin, demiş Tanrı. Ne istiyorsun?

– Şunu istiyorum ki, demiş adam. Herkese eşit davranasın, kimine kavun kimine kelek yedirmeyesin. Öylesine çalışıyorum ki canım çıkıyor, yine de aç kalıyorum. Oysa benim yarım kadar çalışmayan kimileri hem zengin, hem rahat yaşıyorlar.

– Peki, demiş Tanrı. Açtım senin şansını, sen de zengin olacaksın bundan böyle.

– Bir diyeceğim daha var Tanrım, demiş yoksul adam ve sırasıyla aç kurtun, güzel kızın ve kuru ağacın söylediklerini aktarmış.

Tanrı hepsinin bir bir yanıtını vermiş, yoksul adam da «sağol» deyip ayrılmış huzurundan.

Dönüşünde kuru ağaca rastlamış.

– Tanrı benim için ne dedi, diye sormuş ağaç.

– Senin dibinde altın varmış, o altın çıkarılmadıkça köklerin derine dalamaz, sen de yeşeremezmişsin.

– Dur hele, nereye gidiyorsun, demiş kuru ağaç. Gel çıkar şu altını, hem sana yararı olsun, hem bana. Sen zenginleşirsin ben de yeşerirm.

– Olmaz, hiç vaktim yok. Tanrı şansımı açtı, gidip bulayım da işlerim yoluna girsin, demiş adam ve çekip gitmiş.

Bir süre sonra o güzel kız çıkmış bu kez karşısına.

– Ne haberler getirdin benim için, diye sormuş.

– Tanrı dedi ki, sen kendine içten bir can yoldaşı bulmalıymışsın. Üzüntün kalmazmış o zaman, şen şakrak yaşarmışsın.

– Öyleyse gel sen benim can yoldaşım ol, diye yalvarmış kızcağız.

– Olmaz, benim can yoldaşı olmaya vaktim yok. Tanrı şansımı açtı, bir an önce bulayım da gözüm gönlüm şenlensin, demiş yoksul adam ve uzaklaşmış ordan.

Aç kurt, yolunu bekliyormuş adamın. Uzaktan görür görmez koşup karşısına dikilmiş:

– Söyle bakalım, ne dedi Tanrı?

– Kurı kardeş, senden sonra güzel bir kıza, bir de kuru ağaca rastladım. Kız, niye sevinemediğini, ağaç da niye yeşeremediğini Tanrıya sormamı istediler. Ben de sordum. Kız kendine iyi bir can yoldaşı bulmalı, dedi Tanrı. O kuru ağacın da dibindeki altın çıkarılmadıkça kökleri derine dalamaz, bu yüzden de yeşeremez dedi. Kendilerine anlattım. Ağaç yalvardı altını çıkarıp götüreyim diye. Kız yalvardı

can yoldaşı olayım diye. İkisine de söyledim duramayacağımı, Tanrının şansımı açtığımı, gidip bulmam gerektiğini.

– Ya benim için ne dedi Tanrı, diye sormuş aç kurt.

– Senin için de, akılsız bir adam bulup onunla karnını doyuruncaya kadar aç dolaşsın dedi.

Kurt:

– Senden daha akılsız adamı nerde bulur da yerim, deyip saldırmış akılsız yoksula ve yiyip bitirivermiş oracıkta.

AĞA İLE HİZMETÇİSİ

Bir varmış bir yokmuş, iki yoksul kardeş varmış. Bunlar hep, ne yapsak, nasıl etsek de evi geçindirebilsek diye düşünürlermiş. Sonunda şöyle bir karar vermişler: Küçük, evde kalsın, ev işlerine baksın, büyük de zengin bir ağanın hizmetine girsin, aylık alsın, eve para göndersin.

Böylece büyük kardeş gitmiş bir zengin ağa bulmuş. Zengin ağa, duyulmadık bir koşul öne sürmüş.

– Sen kızarsan bana bin lira verirsin, ben kızarsam sana bin lira veririm, demiş.

– Bende bin lira ne gezer, nasıl verebilirim, demiş büyük kardeş.

– Zarar yok, veremezsen yanımda on yıl parasız çalışırsın.

Oğlan hem korkmuş bu koşuldan, hem de ne olacak sanki diye düşünmüş, ne isterse yapsın ben de kızmayıveririm, biter gider. Yok o kızarsa, varsın koyduğu koşulun cezasını çekiversin.

– Peki, demiş ve girmiş ağanın hizmetine.

Ertesi gün ağa sabah erkenden kaldırmış hizmetçiyi, tarlaya ekin biçmeye göndermiş:

– Ortalık aydınlanınca biçmeye başla ki karanlık basınca gelesin.

Hizmetçi gitmiş, bütün gün ekin biçmiş. Akşama yorgun argın eve döndüğünde,

– Niye geldin, diye sormuş ağa.

– Güneş battı, ben de geldim.

– Yoo, ben sana ne dedim, ortalık aydınlıksa biçeceksin. Güneş battı ama bak ay çıktı. Ayın ışığı güneşinkinden aşağı kalmaz ki.

– Nasıl olur, diye şaşmış hizmetçi.

– Ne demek, yoksa kızdın mı, demiş ağa.

– Yok, kızmadım. Yalnız yorgun düştüm, biraz dinleneyim dedim...

Hizmetçi süklüm püklüm yine gitmiş ekin biçmeye. Ay batıncaya dek biçmiş ha biçmiş. Ay batmış ama bu kez güneş yeniden doğmuş. Gücü tükenen hizmetçi yığılmış tarlaya ve başlamış umutsuzca sövmeye:

– Hay senin tarlana da, vereceğin paraya da..

Zengin ağa o saat dikilmiş tepesine:

– Ne o, kızıyor musun? Kızdığına göre koşulu yerine getir bakalım.

Anlaşma uyarınca hizmetçiyi ya bin lira ödemeye, ya da on yıl parasız

çalışmaya zorlamış.

Hizmetçiyi ateş basmış. Bin lirası yok ki versin de canını kurtarsın. Böyle bir adama on yıl hizmet etmek ise yenir yutulur gibi değil. Düşünmüş taşınmış, bin liralık bir senet vermiş zengin ağaya. Eve eli boş dönmüş.

Ee, ne yaptın bakalım, diye sormuş küçük kardeş. Ağabeyi de başına ne geldiyse bir bir anlatmış.

Aldırma, demiş küçük kardeş. Sen otur hele, şimdi de ben gideyim.

Ve kalkıp ağanın yanına gitmiş. Zengin ağa yine aynı koşulu öne sürmüş.

– Olmaz, diye karşı çıkmış küçük kardeş. Sen kazarsan bana iki bin lira vereceksin, ben kızarsam iki bin lira verecek veya yirmi yıl parasız çalışacağım.

– Peki, demiş ve küçük kardeşi hizmetine almış ağa.

Tanyeri ışımış, ona hizmetçi çıkmamış yatağından. Ağa girmiş çıkmış, bakmış ki daha uyuyor yatağında,

– Ee, kalk bakalım, gündüz oluyor, demiş.

– Ne o, yoksa kızıyor musun, diye başını kaldırmış hizmetçi.

Ağa korkmuş:

– Yok canım, kızmıyorum. Yalnızca ekin biçmek için bir an önce gitmeliyiz diyorum.

– Ha, peki öyleyse.

En sonunda hizmetçi kalkıp başlamış çarıklarını giymeye. Ağa girmiş çıkmış, bakmış ki oğlan hâlâ giyiyor çarıklarını,

– Elini çabuk tut be çocuk, demiş. Tez giysene şunları...

– Ne o, kızmıyorsun ya!..

– Yok canım, kim kızıyor? Ben yalnızca gecikiyoruz demek istedim.

– Ha, o başka! Yoksa koşulumuz koşul, unutma...

Hizmetçi çarıkları giyip tarlaya gidene kadar öğle olmuş.

– Şimdi ekin biçmenin sırası mı, demiş. Baksana herkes yemeğini yiyor, biz de yiyelim öyle gideriz.

Oturup yemişler. Yemekten sonra oğlan,

– Rençber adamız yahu, demiş. Hele biraz uzanıp da dinlenelim.

Ve başını sokmuş samanların içine, akşama dek kestirmiş.

– Kalksana ulan, karanlık bastı, demiş ağa. Herkes biçti ekinini, bir bizimki kaldı. Hay seni gönderenin de boynu altında kalsın, yediğin içtiğin de gözüne dizine dursun, yaktın beni!

– O ne, kızıyor musun yoksa, diye başını kaldırmış hizmetçi.

– Yoo, ne kızması? akşam oldu, eve gitme zamanı geldi demek istedim.

Eve dönmüşler, bakmış ki konuk var, koyun kesmeye göndermiş hizmetçiyi.

– Hangisini, diye sormuş oğlan.

– Hangisi eline gelirse.

Hizmetçi işe girişmiş. Biraz sonra haber salmışlar ağaya, oğlan bütün sürüyü kesti diye. Ağa koşup bakmış, bir de ne görsün, dedikleri doğru. Başlamış kafasını yumruklamaya:

– Ulan ne yaptın allahsız! Ocağımı yıktın, senin de evin barkın yıkılır inşallah!

– Sen demedin mi hangisi eline gelirse diye, ben de elime geleni kestim, demiş

istifini bozmadan hizmetçi. Yanılmıyorsam sen kızıyorsun ama...

– Yok, kızmıyorum da, onca malımın kırıldığına acıyorum...

– Peki öyleyse, kızmadığına göre daha hizmet edebilirim demek.

Zengin ağa, nasıl etsem de kurtulsam diye düşünmeye başlamış. Anlaşmaları ilkyazda guguk kuşları ötene kadar. Daha kış başındalar, ilkyaza çok var. Düşünmüş taşınmış, sonunda bir çıkar yol bulmuş. Karısını ormana götürmüş, bir ağaca çıkarmış. Biz geldiğimizde «Guguk» diye bağırırsın demiş. Sonra hizmetçisini almış, ava gidiyoruz diye ormana götürmüş. Karısı ağaçtan «guguk, guguk» diye bağırmaya başlayınca,

– Eh, gözün aydın, demiş hizmetçiye. Guguk kuşu öttü, anlaşma bitti.

Oğlan anlamış ağanın kurnazlığını,

– Yağma yok, demiş. Kim inanır kış ortasında guguk kuşunun yumurtlayıp da öteceğine?

Ben şimdi gösteririm deyip tüfeğini kaldırmasıyla ağaca nişan alması bir olmuş.

Ağa hemen elini tutup bağırmış:

– Aman, vurmayasın sakın... Allah belâsını versin sana rastladığım günün!

– Ne o, kızıyor musun yoksa?

– Evet, kızıyorum. Ne ödeyeceksem ödeyim de kurtulayım senden. Koşulu ben öne sürdüm, cezası neyse çekmeliyim. Şimdi anlıyorum, insan ne yaparsa kendine yapar sözünün anlamını.

Böylece aklı başına gelmiş zengin ağanın. Ağabeyinin verdiği senedi yırtmış küçük kardeş, üste bin lirayı alıp evine dönmüş.

ALTIN KÜPÜ

Bizim yaşlılardan dinlemiştim ben bunu, onlar da kendi dedelerinden, dedeleri de kendi büyüklerinden dinlemişler. Bir zamanlar yoksul bir çiftçi varmış, bir günde sürülebilen bir avuç toprağıyla bir çift öküzü varmış bu çiftçinin. Kış bastırınca çiftçinin öküzleri ölmüş. Çift sürme zamanı öküzleri olmadığından komşusuna kiraya vermiş tarlasını.

Adam toprağı sürerken saban bir şeye takılmış. Bir de bakmış ki bir küp altın. Öküzleri boyundurukta bırakmış, doğru köye, toprak sahibine koşmuş.

– Gözün aydın, demiş. Toprağında bir küp altın çıktı, gel de al.

– Yoo kardeş, o benim olamaz, diye yanıt vermiş toprak sahibi. kiralayan sensin, süren de sensin, ne çıkarsa çıksın senindir.

Başlamışlar tartışmaya. Senindi benimdi derken iş kavgaya varmış, soluğu padişahın huzurunda almışlar.

Padişah, altın sözünü işitir işitmez, gözleri fal taşı gibi açılıp,

Ne senindir, ne de onun, demiş. Ülkemin toprağında çıktığına göre benimdir.

Adamları ile gitmiş, küpü çıkarmış. Ağzını açtırınca bir de ne görsün? İçi yılan dolu..

Kızmış köpürmüş, geri dönüp kendisini aldatmaya yeltenen çiftçileri cezalandırmaya kalkışmış.

Bu arada gidip bir daha baksınlar diye başka adamlarını göndermiş. Onlar döndüğünde küpün gerçekten altın dolu olduğunu söylemişler.

Allah Allah, diye şaşmış padişah. Demek iyi göremenişim veya gördüğüm başka bir küpmüş.

Bir daha gitmiş, küpü açmış, bakmış ki yine yılan dolu.

Ne olduğunun içinden çıkamayınca haber salmış, ülkenin bütün bilgelerini toplamış.

– Söyleyin bakalım, demiş. Bu çiftçiler bir küp altın bulmuşlar. Ben gidip bakıyorum içi yılan dolu, bunlar bakıyorlar altın dolu. Bu nasıl iştir?

– Kızmazsan anlatalım, demiş bilge kişiler. Altın dolu küp çiftçilere alınlarının teriyle çalıştıkları için gönderilmiştir. Onlar gidince altın buluyorlar, sen başkasının hakkını çalmak için gidiyorsun altın yerine yılan buluyorsun.

Padişah, sarsıntı geçirmiş, ama bir şey diyememiş.

– Peki, size göre ikisinden kim haklı, altınlar kimin?

– Elbette tarla kiminse onun, demiş kiralayan çiftçi.

– Hayır, sürenindir, diye söze karışmış toprak sahibi.

Ve yeniden başlamışlar kavgaya.

– Peki, peki, hele durun, diye araya girmiş bilgeler. Kiminiz kimseniz var mı?

Birinin kızı, öbürünün oğlu olduğu anlaşılınca, bilgeler bunları evlendirmeyi, altını da onlara bırakmayı kararlaştırmışlar. İki iyi insan sevinmişler bu karara. Kavga bitmiş, düğün başlamış. Yedi gün yedi gece düğünden sonra armağan gönderilen altın küpünü çocuklarına vermişler.

İyilik onlarda kalmış, kötülük de o obur padişahta.

KONUŞAN BALIK

Bir varmış bir yokmuş, yoksul bir adam varmış. Bu yoksul adam, gitmiş bir balıkçıya yardımcı olmuş. Karşılığında her gün birkaç balık alır, geçimini bununla sağlarmış.

Bir gün balıkçı, güzel bir balık avlamış, saklasın diye yardımcısına verip yine avına dönmüş. Yardımcı, kıyıda otururken, bir yandan balığa bakar, bir yandan düşünürmüş:

– Ey Tanrım, bu da bizim gibi canlı bir yaratık değil mi? Bunun da anası babası, eşi dostu yok mu bizim gibi? Bu da ne olup bittiğini anlamaz mı, sevinip acı duymaz mı?

Tam bunları düşünürken balık dile gelmiş:

– Dinle insan kardeş, ırmağın dalgaları arasında arkadaşlarımla oynuyordum. O kadar dalıp gitmişim ki balıkçının ağına düştüm. Anam babam kimbilir nasıl ağlıyorlardır şimdi, arkadaşlarım nasıl üzülüyordur. Görüyorsun ya, ben de iyi durumda değilim, soluğum nasıl kesiliyor suyun dışında. Geriye dönüp yaşamak, arkadaşlarımla eskisi gibi oynamak istiyorum o duru, soğuk suların içinde. Ah, öyle istiyorum ki, n'olur bırak da gideyim...

Bunları güç duyulur bir sesle, kupkuru ağzını kımıldatarak söylemiş balık. Adam o kadar acımış ki, dayanamayıp balığı yine ırmağa salmış.

Hadi git güzel balık, demiş. Git de ağlamasın artık anan baban, arkadaşların üzülmesin. Hadi git oyna onlarla.

Balıkçı durumu öğrenince kılıplere binmiş.

– Ulan aptal herif, demiş yardımcısına. Benim canım çıkıyor tutacağım diye, sen tuttuğum balıkları yine suya salıyorsun. Çık git, gözüme görünme! artık yardımcım filan değilsin, nasıl doyursan doyur karnını!

Elindeki torbayı da almış, dımdızlak bırakmış.

– Ben şimdi nereye gider, ne yapar, nasıl yaşarım, diye düşüne düşüne, eli boş, evinin yolunu tutmuş adam.

* * *

Böyle hem düşünür, hem yürürken, insan kılığında bir ejder çıkmış karşısına. Önünde güzel bir inek varmış ejderin.

– İyi günler kardeşlik, niye böyle dalgınsın, ne düşünüyorsun, diye sormuş ejder.

Yoksul adam da başına gelenleri, nasıl işsiz ve umarsız kaldığını, şimdi nasıl yaşayacağını bilmediğini bir bir anlatmış.

– Dinle dostum, demiş ejder. Ben bu ineği üç yıllığına sana veririm. O kadar çok süt verir ki bu inek, karın da sen de sabah akşam doya doya içersiniz. Ama

Bir koşulum var. Üçüncü yılın son gecesi gelir bir şeyler sorarım, doğru yanıt verirseniz inek sizin olur, veremezseniz ikinizi de alır götürür, ne istersem yaparım. Ne dersin?

Nasıl olsa açlıktan öleceğiz, diye düşünmüş yoksul adam. İneği alır üç yıl yaşarım. Üç yıl sonunda kimbilir belki bir başka yol bulurum veya sorulara doğru yanıt veririm...

– Kabul ediyorum, demiş ve ineği önüne katıp doğru evine gitmiş.

* * *

Üç yıl boyunca ineğin sütünü sağıp doya doya yaşamışlar. Vaktin nasıl geçtiğini de anlamamışlar. Gele gele ejderin geleceği güne ulaşmışlar.

Güneş batarken, adamla karısı kapılarının önünde oturmuş, üzgün üzgün düşünmeye başlamışlar. Kimbilir ne sorar da nasıl yanıt veririz ejdere? İnsanın işi düşer de ejderden iyilik beklenir mi hiç, diye diye içleri pişmanlıkla dolmuş. Ama olan olmuştur bir kez, umarları yoktur. Korkunç gece bastırmak üzeredir.

O sırada, daha önce görmedikleri güzel bir delikanlı, yanlarına yaklaşıp,

– İyi akşamlar, demiş. Ben yolcuyum, karanlık bastırmak üzere, yorgunum da, geceyi geçirmek üzere konuk kabul eder misiniz beni?

– Niye kabul etmeyelim yolcu kardeş, demişler. Tanrı konuğusun sen. Ama başımızda bir tehlike dolaşıyor bu gece. Ejderden bir inek almıştık, üç yıl sütünü sağıp beslendik. Aramızdaki anlaşmaya göre, üç yılın sonunda ejder gelecek, bize sorular soracaktı. Doğru yanıt verirsek inek bizim olacaktı, veremezsek alıp gidecekti bizi. Şimdi süre doldu, bu gece ejder gelecek, ne yanıt vereceğiz bilmeyiz. Bizim başımıza gelen neyse ne, ama senin başına bir iş gelir diye korkarız.

Aldırmayın, diye yanıt vermiş yabancı. Size ne gelirse bana da gelsin.

Buyur etmişler yabancıyı evlerine. Gece yarısı olmuş, kapı çalınmış.

Kim o?

Ben ejderim, yanıtınızı almaya geldim.

Korkudan dilleri tutulmuş karı kocanın, donup kalmışlar oldukları yerde.

Korkmayın, ben sizin yerinize yanıt veririm, demiş genç konuk ve kapıya gitmiş.

Ejder, kapının arkasından,

– İşte geldim, diye seslenmiş.

– Ben de geldim, demiş içerden konuk.

– Nereden geldin?

– Deniz kıyısından.

– Neyle geldin?

– Topal sivrisineğe semer vurdum, atladım sırtına geldim.

– Demek deniz pek küçükmüş.

– Ne küçüğü, kartal bile uçamaz bir ucundan öbürüne.

– Öyleyse kartal yavruymuş.

Ne yavrusu, bir kenti örter kanatlarıyla.

– Öyleyse kent pek küçükmüş.

– Ne küçüğü, tavşan yetişmez bir ucundan öbürüne.

– Demek tavşan yavruymuş.

– Ne yavrusu, koca bir adama kürk çıkar postundan.

– Öyleyse adam cüceymiş.

– Ne cücesi, ayağının dibinde horoz ötse sesi kulağına erişmez.

– Desene sağırmış adam.

– Ne sağırı, dağda ceylân ot yese işitir.

Ejder anlamış ki içerde akıllı, başa çıkılmaz biri var, diyecek bir şey bulamamış ve sıvışıp gitmiş karanlıkta.

Ev sahibiyle karısı sevinmişler, dünyalar onların olmuş. Tanyeri ağarırken konuk gitmeye davranmış, bırakmak istememiş karı koca.

– Sen bizim yaşamımızı kurtardın, söyle ne yapabiliriz bu iyiliğine karşı, demişler.

– Bırakın yoluma gideyim, demiş konuk.

– Hiç olmazsa adını söyle, demişler. Bir şey yapamadık, dualarımızdan adını eksik etmeyelim hiç değilse.

– Yap bir iyilik, at denize, balık bilmezse yaradan bilir, demiş konuk. Yaşamımı kurtardığın o konuşan balığım ben...

Söyle demiş ve şaşıran karı kocanın gözleri önünden silinip gitmiş.

YALANCI

Bir varmış bir yokmuş, ülkenin birinde bir padişah varmış. bu padişah günün birinde çığırtkanlar salmış dört bir yana. Huzurumda öyle bir yalan söylensin ki, demiş, işte yalan dediğin böyle olur diyeyim ve söyleyene padişahlığımın yarısını vereyim.

Önce bir çoban çıkıp gelmiş.

– Padişahım çok yaşa, demiş. Benim dedemin öyle bir değneği vardı ki şöyle bir uzatır, gökteki yıldızları karıştırırdı.

– Olur ya diye yanıt vermiş padişah. Benim dedemin de öyle bir çubuğu vardı ki, bir ucu ağzındayken öbür ucunu güneşin ateşiyle yakardı.

Yalancı, başını kaşıya kaşıya dışarı çıkmış.

Bu kez bir terzi gelmiş padişahın huzuruna.

– Bağışlayın, demiş. Daha erken gelecektim ama biliyorsunuz dün çok yağmur yağdı, şimşek çaktı, gökyüzü yırtıldı, dikeyim dedim geciktim...

– İyi etmişsin, demiş padişah. Ama tam dikememişsin, bu sabah biraz yağmur döküldü.

Terzi de süklum püklüm ayrılmış. Bu kez, elinde bir tahta kapla yoksul bir köylü girmiş huzura.

– Sen ne demeye geldin be adam, diye çıkışmış padişah.

– Bu kabı dolduracak kadar altın borçlusun, almaya geldim.

– Ne, bu kabı dolduracak kadar altın mı, diye şaşmış padişah. Yalan, benim sana borcum filan yok.

– Yalan söylüyorsam ver bakalım padişahlığının yarısını!

– Yok, yok, doğru söylüyorsun, diye sözü değiştirecek olmuş padişah.

– Doğru mu söylüyorum, demiş köylü. Öyleyse altınla doldur bakalım bu kabı.

KESİK KOLLU KIZ

Bir varmış bir yokmuş, biri kız biri oğlan iki kardeş varmış. Kız öylesine güzel, öylesine inceymiş ki ay parçası gibiymiş. Adı da Aycık'mış zaten.

Oğlan günün birinde evlenmiş, eve bir gelin getirmiş.

Aycık'ı herkesin nasıl sevdiğini görünce gelinin yüreğine kıskançlık yılan gibi girip çöreklenmiş. Başlamış her Tanrının günü ileri geri söylenmeye, kızı incitip ağlatmaya.

Oğlan ise kızkardeşini hoşnut edip sevindirmek için ne yapacağını bilemiyormuş. Bir gün çiçek getiriyorsa, öbür gün yemiş alıyormş kardeşine, daha öbür gün de giyim kuşam. Ve Aycık iyi yürekliliğini, güzelliğini sürdürüyor, herkesin sevgisini kazanıyormuş yine.

Kıskançlıktan deliye dönen gelin, başlamış düşünmeye. Ne yapar, nasıl ederim de şu Aycık'ı ortadan kaldırırım?

Bir gün kocası evden çıkınca, kalkmış, ne kadar eşya varsa evde, birbirine vurup parçalamış hepsini, sonra kollarını göğsünde kavuşturup beklemeye başlamış kapının önünde.

Kocası görünür görünmez, iki gözü iki çeşme,

– Ah, yetiş, demiş. Şu sevgili kızkardeşin var ya, evde ne varsa hepsini kırdı döktü.

– Zarar yok karıcığım, bunun için ağlanır mı hiç? Hepsi alınacak şeyler, kırdıysa yenisini alırız. Asıl biz Aycık'ın yüreğini kırmayalım, onu kırarsak ne

yaparız sonra?

Kadın baknuş ki olacak gibi değil. Başka bir gün, yine kocasının arkasından ahıra inmiş, çok sevdiği atını çözüp salıvermiş, sonra da yine kolları göğsünde beklemeye başlamış kapının önünde.

Kocası görününce,

Gördün mü sevgili kızkardeşini, diye dövünmüş. Ocağımızı başımıza yıktı, senin o üstüne titrediğin atı kırlara götürüp salmış.

– Ne yapalım canım, demiş adam. Saldıysa saldı, çalışır başkasını alırım. At alınır ama kardeş alınır mı bir daha?

Bu kez de çabası boşa çıkan kötü kadın iyice kudurmuş. Bir gece, beşiğinde uyurken çocuğunu kesmiş, kanlı bıçağı götürüp uykudaki Aycık'ın cebine gizlemiş. Sonra da başlamış saçını başını yolup «Vah çocuğum, vah çocuğum» diye çığlık atmaya.

Ev halkı fırlamış yataklarından, bakmışlar ki çocuk beşiğinde kan içinde. Kim yapar bu işi, kim kıyar buncacık çocuğa?

– Kim olacak, demiş gelin. Bizden başkası girmedi ki bu eve! Kimin üstünden çıkarsa kanlı bıçak, bu işi de o yapmıştır!

Aramışlar taramışlar, Aycık'ın cebinde bulmuşlar kanlı bıçağı. Taş kesilmiş hepsi de. Ama söylenecek söz mü kalmış ki?

Dövünüp dururmuş kötü kadın «Ah yavrum, vah çocuğum» diye diye.

Gün ışığıyla birlikte haber de yayılmış ortalığa. Halk köpürmüş, yargıç istemiş. Gelin ağlamış, yargıç istemiş. Sonunda güzel Aycık'ı çıkarmışlar yargıç karşısına. Yargıçlar da kollarının kesilmesine, uzak bir ormana sürgün edilmesine karar vermişler. Kolları kesilmiş kızcağızın, bir ormana sürgün edilmiş. Adı sanı silinip gitmiş.

Böylece iki kolu kesik Aycık, günlerce sürünüp durmuş ıssız ormanda. Çalı ve dikenler parçalamış üstünü başını, çıplak kalıp bir ağaç kovuğuna sığınmış. Orda da sivrisinekler rahat bırakmamış zavallıcığı...

Günlerden bir gün, padişahın oğlu avlanmaya gelmiş ormana. Bir de bakmış ki av köpekleri bir ağacın çevresinden ayrılmıyorlar, iyi bir iz bulduklarını düşünüp kışkırtmış hayvanları.

– Köpeklerini üstüme salma padişah oğlu, diye kız seslenmiş ağacın kovuğundan. Av hayvanı değilim ben, insanım.

– Öyleyse dışarı çık.

– Çıkamam, çıplağım, utanırım.

Padişahın oğlu atından inmiş, adamlarıyla kaftanını göndermiş, kız örtünsün diye. Örtünüp çıkınca kızın güzelliği karşısında gözleri kamaşmış.

– Kimsin sen güzel kız, demiş. Ne yapıyorsun bu ormanda, niye girdin o ağaç kovuğuna?

– işte öyle biriyim. Bir tek kardeşim vardı, o da bıraktı beni, şu dünya da!

– Kardeşin de bıraksın, dünya da, ama ben bırakmam, demiş padişah oğlu ve alıp Aycık'ı sarayına götürmüş.

Anasıyla babasına,

– Ya bu kızla evlenirim ya da canıma kıyarım, demiş.

– Dünyada kız mı kalmadı ay oğul, demişler anasıyla babası. Padişahların,

vezirlerin kızları ne güne duruyor? Kala kala bu kesik kollu, çıplak, sahipsiz kıza mı kaldın?

– Onu bunu bilmem, ille de bu kız olacak...

Umarsız kalmışlar karı koca. Ülkede ne kadar bilge varsa saraya çağırmışlar, oğullarını everip evermemek konusunda onlara danışmışlar.

– Herkesin yazgısı yüreğine göredir, demiş bilgeler. Oğlunuzun yazgısı da bu kız olacak ki gönlü ona düştü. Tanrı uygun görmese böyle olmazdı.

Ana babanın aklı bu yanıta yatmış, oğulların isteğine boyun eğmişler. Yedi gün yedi gece düğün yapılmış, padişahın oğlu güzel Aycık'la evlenmiş.

Gel zaman git zaman, padişahın oğluna yol görünmüş. Yola çıkmadan önce, karısı doğuracak olursa kendisine haber göndermelerini istemiş. Gittikten birkaç ay sonra Aycık, kıvır kıvır altın saçlı, güzel mi güzel bir bebek doğurmuş.

Kralla kraliçe pek sevinmişler buna, hemen bir «gözün aydın» mektubu yazıp oğullarına göndermişler. Haberci yolda Aycık'ın kardeşinin evinde gecelemiş. Sofrada konuşurlarken, olan biteni, nerden gelip nereye gittiğini de anlatmış.

Kötü gelin hemen anlamış durumu. Geceyarısı usulca kalkmış, mektubu almış adamın cebinden, yerine yeni bir mektup yazıp koymuş. Şöyle demiş mektupta: «Sen gittikten sonra karın bir it eniği doğurdu, dünyaya rezil olduk. Şimdi ne istiyorsan bize bildir de ona göre davranalım.»

Haberci ertesi gün padişahın oğluna mektubu ulaştırmış. Delikanlı okumuş ve çok üzülmüş. Ne yapalım, yazgımda demek bu da varmış, diye yazmış ana babasına. Tanrı ne verdiyse benim, dönene kadar saklayın. Karıma tek kötü söz etmeyin.

Haberci mektupla dönerken yine Aycık'ın kardeşinin evinde gecelemiş. Kötü gelin yine kalkmış geceyarısı, mektubu yok etmiş, yerine de şunları yazıp koymuş: «Karımın doğurduğu it eniğini göğsüne bağlayın, sokağa atın ikisini de. Döndüğümde orda olduklarını görürsem canıma kıyarım.»

Kralla kraliçe çok şaşırmışlar bu satırları okuyunca.

– Nasıl iş bu böyle? Kızı hem kendi bulup getirdi, biz istemediğimiz halde evlendi, hem de sokağa atmamızı istiyor şimdi?

Üzülmüşler, acımışlar ama elden ne gelir! dediklerini yapmadılar diye ya oğulları canına kıyarsa?

Ağlaya sızlaya bağlamışlar bebeği anasının göğsüne, salmışlar dışarı.

Aycık, göğsünde bebek, gözyaşları içinde vurmuş kendini yollara. Derin koyaklardan aşmış, karanlık ormanlardan geçmiş, sonunda kupkuru bir çöle ulaşmış.

Gitmiş gitmiş, bir kuyu çıkmış önüne. Eğilip bakmış, su çok yakın. İçmek için eğilince bebek düşüvermiş suya. Çığlıklar atarak çırpınmaya başlamış. O sırada arkasından ses,

– Korkma kızcağızım, korkma, demiş. Çıkar...

Dönüp bakmış, sakalı belinde yaşlı bir adam.

– Nasıl çıkar dedecik, demiş. Kollarım yok ki...

– Çıkar kızcağızım, çıkar. Kolların var senin, hele uzat...

Gerçekten de bir çift kol oluşmuş Aycık'ta, uzattığı gibi kapmış bebeği sudan. Teşekkür edeyim diye döndürmüş adama başını, ne görsün? Yeller esiyor adamın

yerinde.

Gelelim şimdi de padişahın oğluna. Delikanlı geri dönüp olan biteni öğrenince içeri girmemiş, karısıyla çocuğunu bulmak için hemen düşmüş yollara.

Ona sormuş, buna sormuş, bir adama rastlamış günün birinde.

İyi günler, demiş adama. Nereye böyle?

– Kızkardeşimi aramaya.

– Gel birlikte arayalım öyleyse, ben de karımla çocuğumu arıyorum.

Arkadaş olmuşlar, ikisi birlikte başlamışlar dolaşmaya. Üç yıl geçmiş aradan, ne bir iz bulabilmişler, ne bir haber. Padişahın oğlu, yol üstünde bir kervansaray kiralamış. Arkadaşı da ailesini taşımış, yerleşmişler oraya. Gelen geçenden belki bir haber alırız umuduyla.

Bir gün, küçük çocuğuyla yoksul bir kadın gelmiş kervansarayın kapısına.

Padişahın oğlu,

– Gel şu kadınla çocuğu içeri alalım, demiş arkadaşına. Bunlar iyi masal bilir, güzel de anlatır. Bizse dertli adamlarız, kadın anlattıkça vaktin nasıl geçtiğini anlamayız.

Arkadaşının karısı, «Burası zaten dar, nereye sığdırırız onları» diye karşı çıkmışsa da padişahın oğlu diretmiş. Kadınla çocuğu içeri almışlar. Ana oğul, bir duvar dibine büzülüp oturmuşlar.

Padişahın oğlu,

– Nicedir gözümüze uyku girmiyor bacım, demiş. Bize bir masal anlatırsan avunuruz belki.

– Masal falan bilmem, diye yanıt vermiş yoksul kadın. Başımdan geçen gerçek bir öykü var, dilerseniz onu anlatayım.

– Peki, anlat bakalım.

Yoksul kadın başlamış anlatmaya:

– Bir zamanlar, biri oğlan biri kız iki kardeş varmış. Oğlan günün birinde evlenmiş, kötü ve kıskanç bir gelin getirmiş eve.

– Başladı uydurmaya, diye kızmış evsahibi kadın.

Kocası içerlemiş:

– Ne diye engel oluyorsun, bırak anlatsın. Sen anlat bacım, anlat...

Yoksul kadın sürdürmüş:

– Kız güzel ve iyi yürekli biriymiş. Herkes severmiş onu. Kardeşi ise ya çiçek getirirmiş her akşam ona, ya yemiş, ya da giyim kuşam. Kıskanç gelin, ne yapsam ne etsem de şu kızı ortadan kaldırsam diye düşünürmüş.

– Bakın bakın, neler söylüyor, diye yine araya girmiş evsahibi kadın.

– Ne oluyor sana be kadın? Bırak dinleyelim... Sen sürdür bacım, kulak asma ona.

Yoksul kadın sürdürmüş:

– Kötü gelin, olmadık düzenler kurmuş. Evde ne var ne yok parçalamış bir gün, suçu kıza yüklemiş. Başka bir gün de, kocasının çok sevdiği atı salmış, suçu yine kıza yüklemiş. En sonunda, beşikteki çocuğunu kesmiş, kanlı bıçağı kızın cebine gizlemiş.

– Kes sesini pis karı, diye atılmış evsahibi kadın. Hangi ana çocuğuna kıyar böyle,

– Bırak anlatsın be kadın, diye gürlemiş kocası. Görmüyor musun, ne ilginç şeyler anlatıyor!

Yoksul kadın sürdürmüş:

– Suçsuz kızı yargılamışlar, kollarını kesip sürgün etmişler uzaklara. Issız ormanlarda başıboş dolaşmış yıllarca. Padişahın oğlu, ormanda avlanırken bu güzel kıza rastlamış bir gün. Alıp sarayına götürmüş, evlenmiş onunla. Yolu uzak bir ülkeye düşmüş sonra. O gittikten sonra karısı kıvır kıvır altın saçlı bir oğlan doğurmuş. Babasına gözün aydın mektubu yazmışlar. Götüren haberci yolda kesik kollu kızın kardeşinin evinde gecelemiş. Gelin mektubu yok edip yerine başka bir mektup koymuş. Karın bir it eniği doğurdu diye yazmış mektuba...

– Yeter uydurdukların, diye bağırmış kuduran evsahibi kadın.

Padişahın oğlu,

– Karına söyle de araya girmesin, demiş arkadaşına. Bak ne ilginç şeyler anlatıyor, dinleyelim hele...

Yoksul kadın sürdürmüş:

– Padişahın oğlu mektubu okuyunca gücüne gitmiş ama yine de dönene kadar göz kulak olmalarını yazmış. Haberci, dönüşte yine aynı evde gecelemiş. Kötü gelin, yine değiştirmiş mektubu. Bu kez «Mektubu alır almaz çocuğu anasının göğsüne bağlayın, ikisini birden kapı dışarı edin» diye yazmış. Padişahla karısı bu mektubu alınca çok şaşırmış, çok üzülmüşler ama ellerinden ne gelir? Yazılanı yerine getirip çocuğu anasının göğsüne bağlamış, kapı dışarı etmişler.

– Nerden çıkıp geldi bu köpek, diye haykırmış evsahibi kadın.

– Yeter artık, diye bir ağızdan gürlemiş kocasıyla padişah oğlu. Sen anlat bacım, sonra?

Yoksul kadın sürdürmüş:

– Sonra padişahın oğlu ülkesine dönmüş, öğrenmiş olan biteni ve hemen karısıyla oğlunu aramaya çıkmış. Yolda kesik kollu kızın kardeşine raslamış. O da kardeşini arıyormuş. Arkadaş olmuşlar, birlikte dolaşmışlar. Gezmedikleri yer kalmamış, ama bir ize rastlamayınca yol üstü bir kervansaray kiralamışlar...

– Yalan söylüyor, diye bağırmış evsahibi kadın.

Kocasıyla padişah oğluysa donup kalmışlar sözün nereye varacağını beklerken. Ve yoksul kadın şöyle getirmiş sözün sonunu:

– Ana oğul aç susuz dolaşa dolaşa varmışlar kervansarayın kapısına. Kardeşiyle kocası, acıyıp içeri almışlar ve bir masal anlatmasını istemişler.

– Eyvahlar olsun, diye çırpınmış evsahibi kadın.

– Demek sensin Aycık, demişler padişah oğluyla arkadaşı.

– Evet, demiş yoksul kadın. İşte kardeşim, işte kocam, işte kıvır kıvır altın saçlı yavrum ve işte kötü gelin...

Biribirini arayıp bulanların sevincini anlatmaya söz yetmez.

Kötü gelini bir katırın kuyruğuna bağlayıp salmışlar bozkıra. Kanın damladığı yerde diken bitmiş, gözyaşının döküldüğü yerde bir gölcük oluşmuş. Gölcüğün dibinde, bir bıçağa başını dayayıp uyuyan bebekle bir manastır görünmüş. Manastırın dibinde de bir kadıncağız, ardı arkası kesilmeden ağlıyormuş.

BALTA KARDEŞ

Adamın biri uzak bir ülkeye çalışmaya gitmiş. Yolu bir köye düşmüş. Bakmış ki insanlar elle odun kırıyorlar.

– Kardeşler, demiş. Odunu niye elle kırıyorsunuz, baltanız yok mu?

Çıkarmış kuşağından baltasını, yarıp yarıp bir yana yığmış odunları. Gören köylüler, hemen köye koşup haber vermişler herkese:

– Gelin de bakın, neler yaptı balta kardeş!

Sonra da toplaşmışlar adamın başına, bir yandan yalvarmışlar, bir yandan olmadık pahalar biçip almışlar baltayı elinden. Sıraya bindirmişler odun kırma işini.

İlk girişen, oduna indirecek yerde bacağına indirmiş baltayı. Başlamış kapı kapı dolaşıp bağırmaya:

– Gelin yahu, gelin de görün, şu kudurmuş balta kardeş bacağımı ısırdı.

Köylüler toplanmış, sopalarla girişmişler baltayı dövmeye. Dövmüşler dövmüşler, bakmışlar ki bana mısın demiyor, odunları tutuşturup onu da içine atmışlar.

Alevler yalışıp ateş sönmeye yüz tutunca ne görsünler? Balta kıpkırmızı değil mi? Bir ağızdan bağırmışlar:

– Eyvah, balta kardeş çok kızmış, baksanıza kıpkırmızı! Sakın başımıza bir belâ açmasın? Ne yapsak acaba?

Düşünmüş taşınmışlar, samanlığa atmaya karar vermişler. Atmışlar ya, samanlar tutuşmuş, yalımlar yeri göğü kaplamış.

Bunun üzerine ardından koşup sahibine yetişmişler.

– Tanrı aşkına gel, diye yalvarmışlar. Gel de söz geçir şu balta kardeşe.

YİĞİT NAZAR

Bir varmış bir yokmuş, Nazar adında zavallı bir adam varmış. İşe yaramazın, üşengeçin biriymiş bu Nazar. Öyle de korkakmış ki öldürsen kıpırdatamazmışsın yerinden. Sabahtan akşama karısının dizi dibinden ayrılmaz, dışarı da çıksa eve de dönse onunla birlikte olurmuş hep. Bu yüzden de Korkak Nazar demişler adına.

Bir gece karısıyla birlikte kapılarının önüne çıkmış. Bakmış ki soğuk, ama ayışığıyla dolu bir gece,

– Karıcığım, demiş. Tam da yol kesilecek bir gece. Şeytan diyor ki kalk git, şahın Hindistan'dan dönen kervanını vur, getir doldur şu evi...

Karısı:

– Kes sesini, otur yerine, demiş. Sen kim, kervan vurmak kim...

Nazar:

– Düşüncesiz karı, ne diye bırakmıyorsun ki gidip kervan vurayım, evi malla mücevherle doldurayım! ama suç bende, bir de erkek olacağım, elbet ben ses

çıkarmazsam karşımda konuşursun böyle...

İş kavgaya varınca kadın eve girmiş, kapıyı kapamış.

– Hadi git de kervanların yolunu kes bakalım şimdi, demiş.

Kapıda kalınca Nazar'ın korkudan ödü kopmuş. Başlamış kadına yalvarıp yakarmaya, açsın kapıyı da içeri alsın diye. Kadın açmamış. Onun üzerine bir duvar dibine büzülmüş Nazar, tanyeri ağarana dek titremiş durmuş orda. Belini güneşe verip beklemiş sonra da, kadın gelip eve götürsün diye. Sıcak basınca sinekler uçuşmaya başlamışlar tepesinde. Burnunu bile silmeye üşendiği için de yüzüne gözüne doluşmuşlar. Öyle bunaltmışlar ki sonunda bir şaplak indirmiş suratına. Bir de bakmış patır patır dökülmüş sinekler önüne.

– Bakın hele, bunlar da ne, diye şaşıp kalmış.

Bir vuruşta kaç tane öldürdüm diye saymaya kalkmış, ama üşenmiş. Binden aşağı değildir diye düşünmüş. Sonra da kendi kendine söylenmiş:

– İşe bak, ne erkekmişim de bugüne dek bilmiyormuşum! Ben ki bir vuruşta bin canlı hayvanı yere seriyorum, niye o işe yaramaz kadının dizi dibinde kalayım hâlâ?

Doğru köyün papazına gitmiş. Kutsamasını istemiş. Böyle böyle demiş, anlatmış sinekleri nasıl öldürdüğünü. Artık karısından uzaklaşacağını söylemiş ve yiğitliğini herkese duyuracak bir yazı almış papazdan. Şaka niyetine, bir beze şöyle yazmış papaz:

«Hiç yenilmez Yiğit Nazar

Bir vuruşta bini kırar»

Bezi bir değneğin ucuna bağlamış Nazar, beline paslı bir kılıç asmış ve komşusunun eşeğine atladığı gibi uzaklaşmış köyden.

* * *

Önüne çıkan ilk yolda, nereye gideceğini bilmeden ilerlemiş. Gitmiş gitmiş, bir de bakmış ki, köy filan görünmüyor. Yüreğine korku düşmüş. Usul usul bir türküye başlamış. Uzaklaştıkça korkusu artmış, korkusu arttıkça sesini yükseltmiş, onun bağırtısına eşek de katılmış. Kopan gürültüden kuşlar uçuşmuş, tavşanlar fırlamış, kurbağalar suya atmış kendilerini.

Nazar, ormana girince daha da yükseltmiş sesini. Her çalının dibinde, her kayanın ardında sanki bir hırsız veya yabanıl hayvan var da saldıracakmış gibi.

Tam o sırada bir köylü görünmüş, yedeğinde atıyla. Sesleri işitince,

– Eyvahlar olsun, demiş. Bunlar hırsızlar olsa gerek, gördün mü başıma geleni!

Atını bıraktığı gibi tabanları yağlamış.

Yiğit Nazar, bağıra çağıra gelmiş, bir de ne görsün, yolun orta yerinde semeri pırıl pırıl bir at kendisini bekliyor. Hemen eşekten inip ata binmiş ve koyulmuş yola.

* * *

Az gitmiş, uz gitmiş, bir köye rastlamış. Ne o köyü tanıyormuş, ne köy onu. Nereye gitsem, ne yapsam derken kulağına bir zurna sesi çalınmış. Sesin geldiği eve doğru çevirmiş atın başını, bakmış düğün var.

– Hepinize iyi günler, demiş.

Hoş geldin Tanrı konuğu, demişler, buyur etmişler içeri. Baş köşeye alıp yiyecekler içecekler sunmuşlar.

Bu arada düğün sofrasındakiler merak etmişler konuğun kimliğini. Kulaktan kulağa bir fısıldaşmadır almış yürümüş. Ondan ona, ondan ona, sözün ucu papaza kadar ulaşmış. O da değneğin ucundaki bezde yazılı «Hiç yenilmez Yiğit Nazar/Bir vuruşta bini kırar» sözlerini okuyup iletmiş yanındakine. Düğün evini bir uğultu kaplamış bir anda.

Böbürlenmeye meraklı biri,

– Tamam, demiş. Yiğit Nazar bu! O kadar değişmiş ki birden tanıyamadım...

Herkes başlamış onun yiğitlik öykülerini, birlikte başlarından geçenleri anlatmaya.

– İyi ama, demiş tanımayan biri. Ne uşağı var, ne hizmetçisi. Böyle adamlar uşaksız olur mu hiç?

– hizmetçiden uşaktan hoşlanmaz, diye yanıt vermiş bir başkası. Sormuştum ben de bir gün. Hizmetçiyi ne yapayım, bütün dünya benim hizmetçim demişti.

– Peki, ya kılıcına ne demeli? Doğru dürüst bir kılıç bulamamış da niye paslı kılıç asmış beline?

– Asıl özelliği orda ya! Paslı kılıçla bir vuruşta bini kırıyor, keskiniyle herkes kırar.

Ayağa kalkmışlar, Yiğit Nazar'ın onuruna kadeh kaldırmışlar. İçlerinden biri de söz alıp şöyle demiş: «Senin ününü ne zamandır işitmiştik, yüzünü görmenin özlemini çekiyorduk. Ne mutlu bize ki karşımızdasın bugün!»

Bir ozan hemen bir türkü düzüp başlamış okumaya:

«Hoş gelmişsin ey, sefa gelmişsin,
Güçlü kartalı dağlarımızın,
Tacı, övüncüsün dünyamızın
Hiç yenilmez Yiğit Nazar
Bir vuruşta bini kırar.

* * *

Zavallıların yardımcısısın,
Bütün acılardan hep kurtarırsın,
Hırsızlardan da bizi korursun,
Hiç yenilmez Yiğit Nazar
Bir vuruşta bini kırar.

* * *

Kurban olalım o bayrağına,
O kılıcına ve o atına,
Hem yelesine, hem kuyruğuna,
Hiç yenilmez Yiğit Nazar
Bir vuruşta bini kırar.

Esrik düğüncüler coşmuşlar, bir ağızdan başlamışlar bağırmaya:

Hiç yenilmez Yiğit Nazar
Bir vuruşta bini kırar.

Böylece onun yiğitlikleri her yerde anlatılır, o korkunç görünüşü dilden dile aktarılır, adı yeni doğan çocuklara verilir olmuş.

* * *

Nazar, düğün evinden ayrılıp yola koyulmuş. Gide gide yemyeşil bir çayıra ulaşmış. Bırakmış atını otlasın diye, kendisi de bayrağını dikip altında yatmış uyumuş.

Yedisi de hırsız, dev gibi yedi kardeşin topraklarıymış buralar. Dağın doruğunda bir de kaleleri varmış. Kaleden bakmışlar ki çayırlarında bir adam yatıyor, bu ne korkusuz adam diye çok şaşmışlar. Kırkar kiloluk tüfeklerini omuzladıkları gibi inmişler aşağıya, adamın yanına gelmişler. Tepesinde dikili bayrakta «Hiç yenilmez Yiğit Nazar/Bir vuruşta bini kırar» sözlerini okuyunca donup kalmışlar. Esrik düğüncülerin yaydıkları haber onların da kulaklarına ulaşmışmış çünkü. Ağızları dilleri kurumuş, öylece beklemişler uyansın diye.

Nazar uyanıp da karşısında kırkar kiloluk tüfekleriyle iri kıyım yedi adamı görünce ödü kopmuş. Bayrağının altına sığınmış, güz yaprakları gibi titremeye başlamış. Adamlar Nazar'ın titrediğini görünce «Aman, demişler, pek öfkelendi, şimdi bir vuruşta yedimizi de yere serer». Hemen yere kapanıp yalvarmışlar:

– Senin o dillere destan adını işitmiş, görüşebilmeyi çok istemiştik. Ne mutlu bize ki kendi ayağınla geldin toprağımıza. Bizler senin kulların yedi kardeşiz. Kalemiz şu dağın doruğunda. İçinde bir de güzel mi güzel kızkardeşimiz var. Sen ki hiç yenilmez Yiğit Nazar'sın, bir vuruşta bini kırarsın, yalvarırız, n'olur gel de ekmeğimizi bölüşelim...

Bunun üzerine Nazar geniş bir soluk almış, atına atlamış, ötekiler de bayrağını kavrayıp düşmüşler önüne, görkemli bir alayla çıkmışlar kaleye. Padişahlara yaraşır bir biçimde ağırlamışlar Nazar'ı. Yiğitliklerini o denli övmüşler ki kızkardeşleri Nazar'a tutulmuş. Böylece daha bir saygı ve onur kazanmış.

* * *

O günlerde o ülkeye bir kaplan dadanmış, korku salmış herkesin içine. Kim ortadan kaldırabilir bu kaplanı? Elbette Yiğit Nazar! Kaplanın karşısına çıkacak yürek başka kimde var? Gökte Tanrı, yerde Nazar! Herkesin gözü Nazar'da.

Nazar bunu duyar duymaz, korkuyla dışarı fırlamış. Herkes kaplanı öldürmeye gidiyor sanmış. Nişanlısı, önüne geçip «Nereye böyle silahsız, bir tüfek al da öyle git» demiş, yiğitliğine bir yiğitlik daha eklensin diye bir tüfek tutuşturmuş eline.

Nazar, tüfek elinde, ormana dalmış. Dalmış ama kaplanla karşılaşmamak için bir ağaca çıkmış, tünemiş. Yüreği üç buçuk atıyormuş korkudan. Olacak işte, kaplan da gelip tam bu ağacın altına uzanmamış mı? Nazar bunu görünce eli ayağı tutmaz olmuş, gözleri kararmış, pat diye düşüvermiş ağaçtan. Doğru hayvanın üstüne. Kaplan sıçramış, Nazar da yapışmış hayvanın beline. Nazar sırtında, başlamış kaplan kaçmaya, o dağ senin bu dağ benim, o koyak senin bu koyak benim...

Görenler bir de ne görsünler? Yiğit Nazar kaplanı sürüyor, tıpkı at gibi.

– Koşun koşun, diye bağrışmışlar. Koşun bakın, Yiğit Nazar kaplanın sırtında!

Yüreklenip onlar da saldırmışlar dört yandan kaplana. Kimi hançer, kimi

kılıç, kimi taş, kimi sopayla vermişler veriştirmişler, kaplanı cansız sermişler yere.

Kendine gelince Nazar'ın dili çözülmüş.

– Çok yazık, demiş. Niye öldürdünüz sanki. Ne güzel at yapmıştım ben onu, bıraksaydınız da biraz daha sürseydim.

Haber kaleye de ulaşmış. Herkes dışarı fırlamış, Nazar'ı karşılamaya. Hemen oracıkta bir de türkü düzüp başlamışlar bir ağızdan söylemeye:

Eşin var mı ki senin dünyada,
Bilinen insanlar arasında,
Ey Yiğit Nazar.

* * *

Yıldırım gibi ve ateş gibi,
Yüce kaleden uçup geldindi,
Ey Yiğit Nazar.

* * *

Korkunç kaplanı atın yaptındı,
Binip sırtına dağlar aştındı,
Ey Yiğit Nazar.

* * *

Sen hepimizi tümden kurtardın,
Yüzyıllar boyu anılacaksın,
Ey Yiğit Nazar.

Ve Yiğit Nazar'ı o dev gibi yedi kardeş, dünya güzeli kızkardeşleriyle başgöz etmişler. Padişah yapmışlar kendilerine. Yedi gün yedi gece düğün boyunca padişahı ve eşini şarkılar söyleyip övmüşler.

Dağ doruğuna yeni çıktı ay,
O kime benzer?

Dağ doruğuna yeni çıktı ay,
Yiğit Nazar dır.

Güneş çevrende ışıl ışıldır,
O kime benzer?

Güneş çevrende ışıl ışıldır,
Yiğit Nazar'ın nazlı yaridir.

* * *

Padişahımız kıpkırmızıdır,
Güneşi bile hep kırmızıdır,
Tacı da aldır, kıpkırmızıdır,

Allar bağlansın hep kıpkırmızı,
Kuşağı da al, tüm kıpkırmızı,
Terlikleri al, o da kırmızı,
Kraliçe de apal, kırmızı,
Selâmlar olsun kraliçeye,
Güneşler doğsun ey, padişaha,
Kutlular olsun, kutlular olsun,
Yiğit Nazar'a da kutlu olsun,
Nazlı yarine kutlu olsun,
Bütün dünyamıza da kutlu olsun.

* * *

Nazar'ın evlendiği kızı komşu ülkenin padişahı da istemez miymiş? Kendisine değil de başkasına verdiklerini duyunca ordusunu toplamış, yedi kardeşin üzerine yürümüş.

Haberi alan yedi kardeş doğru Yiğit Nazar'ın huzuruna çıkmışlar, durum böyle böyle deyip buyruk dilemişler.

Nazar korkudan firlamış dışarı, başını sokacak bir yer aramaya. Herkes düşman ordusuna saldıracak sanmış. Hemen yolunu kesip yalvarmışlar: «Zırhsız silâhsız böyle nereye, kelle koltukta mı savacaksın, yapma!»

Bir silâhla bir de kalkan tutuşturmuşlar eline. Karısı ise kardeşlerine, «Aman, demiş ardını bırakmayın. Yiğitlik gözünü kararır, bakarsınız tek başına girişir düşman askerlerine!». Haber, askerler ve halk arasında yayılmış bir çırpıda. Yiğit Nazar'ın zırhsız tüfeksiz savaş alanına koştuğu düşmana da duyurulmuş casuslar aracılığıyla. Zar zor durdurup geri getirmişler Nazar'ı. Altına azgın mı azgın bir at çekmişler. Askerler de coşmuş, naralar atarak şahlanmışlar: «Yaşasın Yiğit Nazar! Düşmana ölüm!»

Nazar'ın altındaki at, binicisinin işe yaramaz bir adam olduğunu anlayınca kişnemiş, başını alıp düşman ordusuna doğru saldırmış. Askerler de Nazar saldırıya geçti sanıp ardına düşmüşler. Nazar atı durduramayacağını anlamış, yanından geçtiği bir ağaca sarılmak ve kendini kurtarmak istemiş. Olacak bu ya, ağaç çürük değil miymiş, köküyle çıkmış topraktan, Nazar'ın elinde kalmış. Ününü önceden duyan düşman askerleri, onu böyle ağacı koparmış görünce, şaşkına dönmüşler ve yüzgeri edip kaçmaya başlamışlar. Kırılan kırılmış, kalanlar silâhlarını Yiğit Nazar'ın ayağı dibine atıp teslim olmuşlar.

Ve böylece o korkunç savaş alanından kaleye dönmüş Nazar. Halk utku çelenkleriyle, coşkulu şarkılarla karşılamış onu. Yeniden tahtına oturtmuş.

O gün bugündür Yiğit Nazar'ın yaşadığı ve padişahlık ettiği söylenir. Yanında ne zaman yiğitlikten, akıldan, dehadan söz edilse gülermiş Nazar:

— Yok canım, dermiş. Ne yiğitliği, ne aklı, ne dehası! Bunlar boş şeyler, insanın şansı olmalı asıl. Varsa şansın, keyfet dur...

Ve o gün bugündür de Yiğit Nazar'ın, keşfettiği dünyaya bakıp güldüğü söylenir.

Hovhannes Tumanyan

BEDROS TURYAN
(İstanbul 1851-a.y.1872)

Şair Bedros Turyan, Üsküdar'daki Cemaran Okulu'nda öğrenim gördü. Öğrenciyken lirik şiirler yazmaya başladı. Ünlü tiyatro adamı Agop Vartovyan *(Güllü Agop)* onu oyun yazarlığına özendirdi. Yazdığı oyunların Güllü Agop-'un Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahneye konulmasıyla adı duyuldu. Turyan'ın *«Vart ve Şuşan»*, *«Sibiryaya Sürgün»*, *«Kara Topraklar»*, *«Dünya Fatihi Ardaşes»*, *«Arşaguni Hanedanlığı'nın düşüşü»*, *«Tiyatro veya Sefiller»* adlı oyunlarının hepsi de Batı Ermeni sahnesinde temsil edildi. Otuzu aşkın lirik şiirleriyle, Ermeni Edebiyatı'nda önemli yeri olan Turyan'ın şiirlerinin çoğu Rusça, Fransızca, İngilizce, Almanca, İtalyanca, İspanyolca vb. dillere tercüme edilmiştir. Onun nazım heceli, canlı, etkileyici, duygusal şiirleri, mektupları, Sovyet yönetiminden önceki ve sonraki yıllarda 10'u aşkın kez, yapıtlarının külliyatı ise, 1972'de 2 cilt halinde Erivan'da yayınlanmıştır. 21 yaşında veremden hayata gözlerini yuman Turyan'ın kişiliği ve yapıtları hakkında günümüze dek çeşitli tarihlerde 6 kitap yayınlanmış bulunmaktadır.

ÖLÜMÜM

Solgun benizli ölüm meleği,
Sınırsız bir gülüşle karşıma dikilse de,
Acılarımla ruhum buhar olup uçsa da,
Bilin ki hâlâ yaşıyorum.

* * *

Yastığımın ucunda
Eriyen,

Soluk çehreli bir mum
Soğuk ışın serpse de ah,
Bilin ki hâlâ yaşıyorum.

* * *

Terli alnımla
Taş kesilmiş vücudumu,
Kefene sarıp kara tabuta koysalar da,
Bilin ki hâlâ yaşıyorum.

* * *

Acımasız ölüm meleğinin titrek gülüşü
Dokunaklı çanın çalmasıyla,
Tabutum ağır ağır ilerlese de,
Bilin ki hâlâ yaşıyorum.

* * *

Yas şarkıları söyleyen insanlar,
Siyah giysileri ve asık suratlarıyla
Tütsü ve dua yaysalar da,
Bilin ki hâlâ yaşıyorum.

* * *

Çukurumu kazıp beni gömseler de,
Yasa bürünmüş sevdiklerim
Ağlaşıp ayrılsalar da,
Bilin ki hâlâ yaşıyorum.

* * *

Ama eğer bir köşede
Unutulup giderse mezarım,
Ve hatıram da solarsa,
İşte o zaman ben ölürüm, ah!

Bedros Turyan

RUPEN ZARTARYAN
(Siverek 1874-1915)

Gazeteci, şair ve yazar Rupen Zartaryan, 1876'da ailece gidip yerleştiği Harput'ta öğrenim gördü. 1892-1903 yıllarında Meğri Getronagan Okulu'nda öğretmenlik yaptı. Siyasî faaliyetleri nedeniyle tutuklandı *(1903/4)*. Salıverilerek Bulgaristan'a gidip Plovdiv şehrine yerleşti *(1905)*. Orada RAZMİG *(Muharip)* gazetesini çıkardı. İkinci Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'a döndü *(1908)*, günlük AZADAMARD gazetesini yayınladı *(1909)*. 1890 yıllarının başından itibaren yazı hayatına girmiş olan Zartaryan'ın, Harput'tan İstanbul'a gönderdiği çoğunlukla köy yaşamıyla ilgili hikâye ve masalları, DZAĞİG *(Çiçek)*, MASİS, AREVELYAN MAMUL *(Doğu Basını)* gazetelerinde yayınlanmıştır. 1910'da İstanbul'da *«Tsaykaluys»* adıyla yayınladığı kendi hikâye ve romanlar külliyatı, 1912'de Paris'te Fransızca olarak da yayınlandı. En seçkin hikâyeleri, Rusça, Türkçe ve diğer dillere de tercüme edilmiş olan Zartaryan, 3.4.5. ve 6. sınıflar için *«Meğraked»* başlıklı ders kitapları yayınlamış, Maksim Gorki'den, V. Gorolenko'dan, E. Verharn'dan, B. Şelli'den, Victor Hugo'dan, Oscar Wild'dan, Anatole France'dan *(İlâhlar Susamış)* çeviriler yapmıştır.

Eserleri 1930'da Paris'te, 1964'te de Erivan'da yeniden yayınlanmış olan Rupen Zartaryan, 1915 yılında çıkarılanTehcir Kanunu'nun uygulanışı sırasında, tutuklanarak sürüldüğü taşra yollarında hayatını kaybeden Ermeni aydınlarından biri oldu.

VURULMUŞ AVCI

Balta girmemiş güzergâhlardan, yılankavi yollardan, taşların üzerinden bir

erkek karaca kaçıp gidiyor; geçtiği yerlerden kızıl kan damlamış ve taşlar hâlâ ıslak. Koşuyor, uzaklaşıyor, taşlar yuvarlıyor boynuzları. Kayalıklar üzerinden sıçrayarak, çil yavrularını yuvalarından uçurarak ve dağlardan dökülen suları bulandırarak, hızla koşuyor karaca, kaçıyor, yüreği ağzında. Korkusu müthiş olmalı.

Uzakta, tirkeşi omuzunda, oku çeken bir adam görülüyor. Aşağıdan, o denli aşağıdan ok hedefine ulaşamaz. Dağlar kayalıktır ve zirveye giden bir yol görülmüyor. Oralardan yalnız kertenkeleler koşar, ve avcı, yılan ayaklı olmalıdır.

Karşıki kara, loş dağların Masdarı üstünden bir karaca koşuyor, avcı da peşinden.

* * *

Dikenli fındık ağaçlarının ve yaban dutlarının yetiştiği dağlarda, binlerce yabani çiçekler, güzelliklerini açıp kapatırlar. Dağlarda ne yaban naneleri biter, ne de her yana yayılmış, bodur çalılar yapışır toprağa. O yerlerin sessizliğini bozan salt bir erkeğin guruldaması değil. Issız, derin vadilerde, serin mağaralarda, taze yeşilliklerin kalkık tepelerinde, karacalar yavrular doğurur, karaca yavrularını güder.

Ve dağların evlâdıdır karaca. Ona hayat veren o dev taşlardır, ve onu besleyen onların tepesinde biten yosunlardır. Onları doğuran Masdar'dır. Lânet olsun karacaya kurşun atana!

* * *

Kaçtı karaca, avcıyı peşine takmış. Ama yol yok, kertenkele ayağı gerekli tırmanmak için. Çıktı, çıktı avcı, karacanın ayak izlerinden damlayan kızıl toprak yoluyla. Gitti, ama dağın ölüme götürdüğünü, inmek içinde başka çare bulunmadığını, karacaya kurşun atanın lânetlenerek öldüğünü hiç aklına getirmemişti avcı.

İşte tepeye ulaştı. Fakat karaca yoktu. Taşlar yarıkları içine mi almışlardı onu, yoksa inlerinde mi barındırmışlardı onu dağlar, kim bilir. Avcı çok aradı, ama onu bulamadı.

Şiddetli bir öfkeyle taşa vurarak param parça etti tirkeşi de, oku da, yayı da, ve rüzgârlar alıp götürdüler onların parçalarını.

Burada, orada kartallar çığlık atıyor, kocaman kanatlarını çırpıyorlardı. Çürümüş kemikler ve akbaba gagasıyla tanınmayacak halde, delik deşik olmuş cesetler düşmüştü onların yuvalarının yakınında. Parça parça bulutlar, zaman zaman, ağır ağır gelip geçiyor ve hafif gölgelerle gidip uzaklaşıyorlardı. Şimdi dağlarda yapayalnız, korkuyordu yiğit avcı, onlarda, durmadan tepinen ayaklarının yansıyan sesi, huzursuz ediyordu kendisini.

Yokuşu tırmanmak kolay, ama aşağı inmek ürpertici. Nereden yukarı çıktığını unutmuştur avcı, ve kendisini aşağı götürecek bir yol yok. Hiç değilse ayağını basacak yerler olaydı, ah! Karaca avı lânetlenmiştir, onun peşinden giden avcı, işkence ile ölür. Göz rahatça bakamaz dağdan aşağıya, veaşağı yuvarlanan avcı, işkencelerin en korkuncu ile, ölümünün ürpertici dehşetinin bilinciyle ölecek.

Avcı, umutsuz gözlerle uzaklara bakıyor. Evren, alçalıyor dağların üzerinde ve kucaklıyor onları. Uzak mesafede belirsiz bir ışınlama deviniyor. Bağırıyor avcı, tuhaf seslerle, iniltili yakarışla imdat çağırıyor ve dağlarda, taşlarda sesi, zikzak çizerek yansıyor, uzayıp gidiyor. Akşam serinliğiyle boynuzlu böcekler (gül böcekleri) bağırışıyorlar ve arasıra esen rüzgâr, yabani hayvanların, yakından uzaktan gelen ses parçacıklarını serpiyorlar her yana.

Dağın üstünde durmuştur avcı yapayalnız, yeller dalgalandırıyor saçlarını ve yalın ayaklarından kan fışkırıyor. Umudunu yitirmiştir, artık inemiyor. Gelecek olan birini beklercesine orada durdu. Bu arada önünden çekirgeler sıçrayıp topluca, hafif kanatlarıyla aşağı üşüşüyorlardı. Onların aşağı inip titreşerek gözden kayboluşunu, gözlerinin hüzün dolu bakışlarıyla izledi. Zaman zaman bir bokböceği, monoton vızıltısıyla sessizliği bozarak, uçup gidiyordu.

Durdu orada, dağın başında avcı, gözleri tükenmeyen umutla aşağı yönelmiş, dağların ötesinden gelecek kimseyi bekledi ki gelsin. Gelip çatan ölüm, gözlerini yuvalarına, açık başını da omuzuna çaktı. Ve şimdi dağın şarkısı var. Karacaya nişan alanın vay haline!

Rupen Zartaryan

BERÇ ZEYTUNTSYAN
(İskenderiye/Mısır 18 Temmuz 1938)

Yazar ve çevirmen Berç Zeytunyan, Piatigork Yabancı Diller ve Eğitim Enstitüsü'nü bitirdi *(1963)*. 1975'den beri Ermenistan Sovyet Yazarları Birliği yönetim sekreteridir. *«İlk Arkadaşı»(1956), «Mahallemizin Sesleri»(1959), «Bizlerden Sonra»(1963), «Paris İçin»(1965), «Claude Robert Iserlie»(1968), «Katılmayanlarla Komedya»(1975)* adlı kitaplardan başka filme alınan *«Erivan Günleri Kroniği»(1973)* adlı dökümanter eserin senaryosunu da yazan Zeytunyan'ın *«En Üzüntülü Adam»(1974)* ve *«Yıkık Şehrin Hikâyesi» (1975)* adlı piyesleri oynanmıştır. Eserleri Rus, Latin, Litvan, Eston, Çek ve Bulgar dillerine çevrilmiş olan Zeytunyan'ın ayrıca E. Goldwell, K. Grin, E. Hemingway gibi yazarların eserlerinden çevirileri vardır.

HER ON KİŞİDEN BİRİ

Neredeyse gelirler...

– Sigaran var mı?..

– Korkuyorum... ölmek istemiyorum...

– Sus be, hiçbir şey olmaz...

– Evde, bir şişe viski bıraktım damda... görmemişlerse, savaş bittikten sonra içerim...

– Kimde sigara var? diye sordum size...

– Kentte bir kunduracı tanırım... Savaştan sonra gider, çırak olurum yanında...

– Saat kaç?..

– Kimsenin saati yok ki...

Bunlar, traşları uzamış, asık yüzlü, az konuşan askerlerdi. Konuşmaya başlayınca da, ıvır zıvır, boş şeyler anlatırlardı. Ama hepsi de kulak kesilmiş dinler ve birbirlerini iyi anlarlardı. Kendilerinden söz etmeyi, bir de savaş üstüne kırk kez söylediklerini yinelemeyi severlerdi. Kimse de yakınmaz, kimse de bunları zaten işitmiş olduğunu söylemezdi. Bıkıp usananlar bile sabırlı sabırla dinlemeye devam ederlerdi. Ama kimi zaman, karşısındakinin sözünü kesenler de olurdu:

– Yeter be, her defasında aynı şeyi anlatırsın sen de...

Ve sessizlik çökerdi.

Bir şey soracakmış gibi birbirlerine bakarlardı. Belki de doğru söylemişti o. Ama O kimdi? Neredeydi? Dört yanı arar bulamazlardı. O söyleneni aralarından her biri demiş olabilirdi. Çünkü herkes kendi hikâyesini anlatmak isterdi. Oysa bunu, yalnızca biri de anlatabilirdi.

Öteki askerse devam ederdi:

– Ben dolabı odanın köşesine koyunca, (oda büyüktü... aydınlık... ve temizdi) eşim: kapının yanına koymak daha iyi olur dedi...

– Peki, kapının yanı uygun muydu? diye sorardı biri merakla.

Bu askerler grupu, birkaç gün önce miydi ne, birinci cephe hattında savaşmaya gitmeyi reddetmişti. Bu yüzden, şimdi korku içinde, başlarına geleceği bekliyorlardı.

Aralarından biri korkuyla, beklenmedik bir anda:

– Geliyorlar! diye bağırdı.

Ve bağıran kendilerinin arkadaşı olduğu halde, bu ses onlara birden, pek yabancı olarak, çok, ama çok tanıdık bir ses gibi geldi...

Cezalandırmakla görevli manga yaklaştı.

– Kalk! Sıraya gir! emri işitildi.

Gelişigüzel sıraya girildi.

Kimse hiçbir şey düşünmüyordu. Yalnızca, biraz ötede kırda kavga eden iki köpek herkesin dikkatini çekmişti. Daha doğrusu köpekler dövüşüyorlar mı, oynuyorlar mı belli değildi.

Subaylardan biri başladı konuşmaya. Askerlerin aklında bu uzun konuşmadan, yalnızca tek bir şey kalmıştı. Hain sayılıyorlardı, ve emre uymadıkları için, her on kişiden biri kurşuna dizilecekti.

Kimse korkmadı. Kimse o her on kişiden birinin kendisi olabileceğini düşünmedi.

Ve birden, sessizliğin içinde isterik bir çığlık işitildi:

– Ben ölmek istemem... beni zorladılar...

Ancak o zaman herkes anladı ki, her on kişiden biri ölecektir: Onuncusu, yirmincisi, otuzuncusu... Ve hepsi yetmiş kişi olduklarına göre, demek yedi kişi ölmeliydi: Onuncusu, yirmincisi, otuzuncusu...

Sıradaki birinci asker gülümsedi. Mutlu baktı subaylara. Sırada birinci olduğu için sanki onlara minnettarmış gibi... Subaylardan biri sinema artistine benziyordu. Asker elini cebine soktu ve beğeni içinde gevşedi.

Bunlar kendilerini ne sanıyorlardı ki, komutanlığın emrini yerine getirmemişlerdi. Bir hiçtiler: Sıradan askerler. Onun için de cezalandırılmalıydılar. Ama birden, o işi örgütleyenlerden biri de kendisi olduğunu anımsadı. Korktu, utançla

ellerini cebinden çıkardı ve başladı yere bakmaya. Subay gerçekten sinema artistine benziyor mu? diye geçirdi aklından.

Sıradaki ikinci ve üçüncü askerler kendilerinin ölmeyeceğine inanamıyorlardı. Hep sayıp duruyorlardı: Bir, iki... O ikincisiydi. Bir... iki... üç... Bu da üçüncü askerdi. Ama ikisi de nedense kıskanıyordu birinciyi. Oysa, nasıl olsa ne birinci, ne ikinci, ne de üçüncü kurşuna dizilmeyecekti. Ama yine de birinciyi, salt birinci olduğu için kıskanıyorlardı; herkesten öndedir diye...

Öbür askerlerse öyle bekliyorlardı, çünkü hiçbiri kendi sayısının hangi sayı olduğunu bilmiyordu. Herkes yüksek sesle kendi sayısını söylemeye başladı. Ağır ağır söylüyorlardı sayılarını. İlk asker bile «birinci...» diye kendi sesini işitince korktu.

Dokuzuncu asker onuncunun hemen yanında olduğu için, rengi atmıştı. Öyle ya, dokuzla on arasında pek küçük bir ayrım vardı. Bunun için de on sayıdan dokuza bir şey bulaşıyor gibiydi. Kendisini 10'a kadar saymaya zorladı... Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi, sekiz, dokuz, on...

Hayır, ne de olsa bir sayı ayrım az değildi. 9'la 10 arasında ayrım olmasaydı, 9 sayısı var olamazdı ki. Ve memnun gülümsedi bu buluşuna.

Askerlerin sesleri ağır ağır işitiliyordu:

– On altı...

– On yedi...

– On sekiz...

– On dokuz...

Ondokuzuncu utanıyordu, çünkü... acıyordu yirminciye. Çünkü onun ailesine mektup yazıp avutması gerekecekti... Savaştan sonra da evlerine gidip, elinden geldiğince yardım etmeliydi... Ama bütün bunlar hep keyfindendi... Yirminci olmadığına, kurşuna dizilmeyeceğine seviniyordu... İnsanların ne kadar ufak şeyler, ne kadar korkak olduklarını anladı. Kendisini hep soylu bir insan saymıştı. Şimdi ömründe ilk kez ne mal olduğunu anladı. Ama kendi hakkında böyle kötü düşünmeye neden izin vermişti kendisine? O da sevincindendi...

– Ben ölmek istemiyorum... diye, yeniden işitildi o korkunç ses.

Ve askerler ağır ağır saymaya devam ediyorlardı:

– Yirmi altı...

– Yirmi yedi...

– Yirmi sekiz...

– Yirmi dokuz...

Yirmidokuzuncu gülümsedi.

Bu, ömrü boyunca Tanrı'ya inanmıştı, hep dua ederdi ona; çocuklarını her pazar kiliseye götürür, duaları ezbere öğrenmeye zorlardı onları. Gönüllerini hoş etmek için şeker alırdı kendilerine. Eşiyle ilk kez kilisede rastlaşmış, ve İsa'nın resmi altında gülümsemişlerdi birbirlerine. Bir gün de el sıkışmış ve öpüşmüşlerdi. İsa bunu görüp de gülümsemiş gibi gelmişti kendilerine. İşte bunun için otuzuncu değil, yirmidokuzuncu olmuştu. Böyle olacağına zaten ta başından güveni vardı ve öylesine içtenlikle inanıyordu ki O'na, sevincinden:

– Kardeşler, inanın, O sizi kurtarabilir, diye bağırmak geldi içinden.

Ama Tanrı'nın öyle çok bir iyiliği görülmedi, çünkü şimdi O'na inananlar az,

bunun için de kendisinin O'ndan daha çok şey istemeye hakkı vardı... Sağ, diri döneyim savaştan... iyi bir iş bulayım... zengin olayım... iyice yaşlandıktan sonra öleyim... çok çok ak çarşaflarım olsun... ben de bütün bunlara karşılık sana inanır... dua ederim... bak, alnıma haç çıkarıyorum işte... unutma ama, unutma ki şimdi sana inananlar az... Amin...

– Otuz altı...

– Otuz yedi...

– Otuz sekiz...

– Otuz dokuz...

Ve otuzdokuzuncu asker kırktan bir eksik sayısı olduğu için sıkılıyordu. Kırkıncı yakın arkadaşıydı, birlikte okumuş, birlikte savaşmış, birlikte acı çekmişlerdi. Ve şimdi de sırada, birlikte, yan yana duruyorlardı. Arkadaş olmasaydılar sırada da yan yana durmazlardı ve o zaman arkadaşı da kırkıncı olmazdı belki. Onunla arkadaşlık yaptığına sıkılıyordu, ve vaktında ona ettiği bütün iyilikleri, şimdi onun burada kırkıncı olması için yapmış gibi geliyordu kendisine. Ona yapmış olduğu bütün iyiliklerden, gösterdiği kaygıdan utanıyordu şimdi. Sonra birden, sevinçle gülümsedi. Arkasından, derin bir nefes aldı. Kendisini mazur gösterme yolunu bulmuştu. Artık kimse onu suçlayamazdı. Arkadaşına bir kez kötülük yapmış olduğunu ansıdı. Bir gün işsiz kalmışlardı da, bir yerde iş olduğunu öğrenmiş ama arkadaşına söylememişti. Kendisi tek başına gitmişti. Gerçi sonra pişman olmuş ve utanmıştı yaptığına. Bunu anımsarken bir an korktu. Yeniden iyi arkadaş olmaya başlıyordu. Sadece yaşamında bir kez yanılmış bir adama dönüşüyordu. O fikri büyük bir çabayla attı kafasından ve bütün bunların önemli olmadığını düşündü. Önemlisi, kendisinin o kötülüğü yapmış olmasıydı. Burada toplanmış olanlar işitselerdi, kendisinin namussuz olduğunu söylerlerdi. Yeniden içi yatıştı. Kötü bir arkadaş, kötü bir insan olmuştu.

Ve o karmakarışık insan kaosunda, bu, en büyük mazereti olmuştu.

– Kırk altı...

– Kırk yedi...

– Kırk sekiz...

– Kırk dokuz...

Kırkdokuzuncusu ölümden kurtulduğuna hiç şaşmamış gibiydi. Ta başından inanmıştı ölmeyeceğine. Çünkü soylu, iyi bir insan olmuştu; onun için de ölmeyecekti.

Derken, birden subayın sesi işitildi:

– Durun!.. Yanlışlık oldu... kırktan başlayın yeniden saymaya...

Ve anlaşıldı ki kırkdokuzuncusu ellinciymiş, ellincisi de ellibirinci...

Öyle de olmalıydı zaten. O ölmeliydi. Ta baştan bunu biliyordu, çünkü iyi bir insandı, onun için de ölmeliydi...

Ellibirinciyi hemen hemen tanımayan eski ellinciyse, kızardı utancından ve olanların suçunu kendinde bularak, alçak sesle:

– Ben... suçlu değilim ben... dedi.

Ama bu pek yetersizdi, hatta yalandı bile. Ve o anda bu en basit gerçek, suçmuş, yanındakiyle alay etmekmiş gibi görünüyordu. Eski ellinci bir şey daha mırıldandı, ve bu kez söylediği çok doğruydu:

– Bilinmez ki... ben de ölürüm belki... Savaştan eve dönenler az...

Ve bu, tek ve en büyük mazeret oldu...

– Elli altı...

– Elli yedi...

– Elli sekiz...

– Elli dokuz...

Altmışıncının o tanıdık isterik sesi yeniden işitildi:

– Ölmek istemiyorum... beni zorladılar...

Kimse ona acımadı.

Yalnız yetmişinciye acıdılar. O da yalnız şunun için ki, onuncusu, yirmincisi, otuzuncusu, hepsi de kendi sayıları gelinceye kadar, umutları vardı ölmeyeceklerine, her on kişiden biri kendileri olmayabileceğine. Yetmişinci askerse, sonuncusu olduğundan, çoktan biliyordu öleceğini.

Berç Zeytuntsyan

KRİKOR ZOHRAB
(İstanbul 26 Haziran 1861-19 Temmuz 1915)

Gazeteci, roman ve hikâye yazarı, eleştirmen, hatip, hukukçu, fikir ve siyaset adamı Krikor Zohrab, Mekteb-i Sultanî'nin *(Galatasaray Lisesi)* Mühendislik ve Mimarlık Bölümlerini *(1879)* ve İstanbul Hukuk Mektebi'ni *(1883)* üstün başarıyla bitirdi. 1890 yıllarında parlak bir hatip, Türk ve Fransız dillerini çok iyi bilen bilgili bir hukukçu olarak sivrildi. Üstlendiği büyük ve önemli davalarla ün kazandı. Sultan II. Abdülhamid'in istibdad yönetimine karşı çıkanlardan biri olduğundan birkaç kez tutuklandı. 1906'da Avrupa'ya gitmek zorunda kaldı. Meşrutiyet'in ilânı üzerine yurda dönünce *(1908)* dava vekilliği mesleğini sürdürmeye başladı. İstanbul Hukuk Mektebi'nde Ceza Hukuku Müderrisliği *(Profesörlüğü)* yaptı. Dersleri, yazıları, eserleriyle Türk Hukuk âleminde müstesna bir yer işgal etti.

28 Kasım 1908 günü Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na *(Parlamento)* üye seçilen Zohrab Efendi, Meclis içinde ve dışında aktif bir faaliyet gösterdi. Ülkenin siyasî, ekonomik, sosyal, bilimsel ve kültürel yaşamının ıslahı ve gelişmesi için çalıştı. Osmanlı parlamentosunda kadın haklarını savunan ilk sosyalist milletvekili oldu. *«Hukuk-ı Ceza Mürûr-ı Zamanları»* (1886) ve *«Siyasî Nutuklar»* (1908) adlı Türkçe eserleri İstanbul'da yayınlandı. Ermenice olarak yayınlanmış 22 ciltlik eserlerindeki roman ve hikâyelerinin çoğu 26 dile çevrilmiş olan Zohrab Efendi, 1915'te çıkarılan Tehcir Kanunu'nun uygulanışı sırasında İstanbul'da tutuklanıp sürüldüğü taşra yollarında hayatını kaybeden Ermeni aydınlarından biri oldu.

Edebî kişiliği

Ermeni Edebiyatı'nda XIX. yüzyılın sonlarına doğru başlayan realist *(gerçekçi)* akımın önderlerinden biri olan Zohrab Efendi'nin 1884 yılından beri kaleme aldığı roman ve hikâye dizilerinden *«Hayat Olduğu Gibi»* 1913'de

SABAH gazetesinin ünlü başyazarı Diran Kelekyan Efendi'nin önsözüyle İstanbul'da Ahmed İhsan Matbaası'nda eski harflerle basılmıştır.

Çağdaş Ermeni edebiyatında kısa hikâye türünün en önde gelen adı Krikor Zohrab, Fransızların Maupassant'ı ve Rusların Çekhov'u gibi bu türün ustalarından biri olarak tanımlanır. Sunduğum bu hikâye dizisinin ağırlık noktasını, düşle dolu yaşam, mutsuz çıplaklık, ıstırap ve hayal kırıklığıyla sona eren aşk serüvenleri, kendilerini feda eden kadınlar oluşturmaktadır. Yazarın betimlemeleri şiirseldir. Doğaya karşı gösterdiği aşırı duyarlık ve heyecan, onun kendine özgü sanat anlayışına hafif, akıcı ve renkli bir yön verir. Taşıdığı seziş ve insanlara nüfuz etme gücü, onun aynı zamanda yetenekli bir psikolog olduğunu kanıtlar. Zohrab, insan sefaletini ve dramatik aşk yaşantısını son derece gerçekçi bir biçimde dile getirir. Ruhsal yaşantıları ve ıstırapları acıklı bir trajik dille ve kademeli bir gelişme içinde betimler. Varlıklı sınıfı veya zevk düşkünü insanın aşağılık şehvet duygularını yerer ve dolaylı bir tutumla da olsa düşkün insanı özel bir sempatiyle korur.

Zohrab'ın hikâyelerinden herbiri, hayat zenginliklerinin değişik açılardan ele alınarak tasvir edilmiş birer görüntüsünü simgeler. Onlar arasındaki birliği sağlayan karmaşık bağıntı, sevgidir. Kimi zaman tatlıdır bu sevgi, kimi zaman acı, kimi zaman ise ıstırapla dolu. Ama hemen daima doğrudan veya dolaylı olarak oradadır.

Zohrab'ın yaşanan gerçek hayattan kaynaklanan hikâyeleri; biraz ideoloji ve biraz da inançla yoğrulmuş yarı maddîleşmiş hayatı veya zenginlerin ve ağaların tahakkümü altında ezilmiş yoksulun çileli yaşantısını yoğun bir biçimde kapsar. Zohrab'a göre, bezirgânlıkla, tefecilikle servet sahibi olanlar, genellikle şehvet ve zevk ü sefa adamlarıydı; onlara göre kadınlar, kendi arzularını, ihtiraslarını ve ahlâk yoksunu kaprislerini tatmin eden basit birer hizmetkârdı. Bu zihniyet biçimine ve serbest etkisini taşıyan o dönem İstanbul hayatına karşı cephe alanlardan biri de Zohrab'tı.

Genç, aydın, cesur ve tartışmacı Zohrab Efendi, 1882'de ilk eleştiri denemeleriyle dikkati çekmiş, güçlü bir kişiliğin varlığını duyurmuştu. Ağalık ilişkisinde yer alanlarla, demokratik ilkelere aykırı davrananlarla, toplumun yüksek çıkarlarını hiçe sayanlarla veya taşrayı ve taşralıyı hor görenlerle mücadele etmişti Zohrab.

Yukarıda belirttiğim gibi Ermeni Edebiyatında başlatılan realist *(gerçekçi)* akımın önderlerinden biri olan Zohrab Efendi'nin, bu alandaki ilk dikkate değer romanı *«Kaybolmuş Bir Nesil»*dir. Zaman, onun hikâyelerini eskitemedi. Bunca yıl sonra aynı ilgiyle ve aynı zevkle okunan bu hikâyeler, yarın da okunabilecektir. Bunun da sebebi:

1- *«Tanınmış Simalar»* adlı hikâye dizisinde ele aldığı tiplerin günümüzde de yaşamakta oluşlarına;

2- Bu tiplerin *«Yokolmuş Nesil»*, *«Vicdan Sesleri»* veya *«Sessiz Acılar»* adlı hikâye dizilerinde özellikle daha derin ve mükemmel duygularla yansıtılmış olmalarına dayanmaktadır.

Nitekim günümüzde de var o kadınlar, o aşklar, o ihanetler, o yalanlar, o boşkafalılıklar ve sahtelikler, o saflıklar, o alçakgönüllüler, o küçüklerle bü-

yükler. Önemsenmeyecek simalar değil onlar; bizimle gelir, bizimle yaşarlar ve bizden sonra varlıklarını sürdürürler.

Zohrab'ın edebî sayfalarında bir sanatçı ve bir şair göze çarpar. İçinde renkli tiplerin kaynaştığı ve elle tutulur yaşam gerçeklerinin dile getirildiği hikâyelerini okuyup geçer ve tekrar aynı noktaya dönersiniz; çünkü gözünüz, kulağınız, ruhunuz gelip geçen satırlarda derin bir haz kaynağı bulmuşlardır. Zohrab'ın bu çizgisi, kendi gerçekçi edebî karakterini daha çok belirgin duruma getirir ve bir sanatçı sivrilir onun uğraşında.

FESLEĞEN

O zaman da gür saçları severdim.

Ve şimdi, oturduğum yerden, ötede beride asılı gaz lambaları altında, görkemle ışıldayan kar gibi ak ensesinin üstünde bir demet biçiminde toparlanmış kara saçlarını seyrediyordum arkadan. Bakışım sanki mıhlanmış kalmıştı bu kara demete.

Neler, neler fısıldamıyordu bu saçlar bana? Tellerinin suskun duruşunda, kurumsuz, temiz, üzücü ve insanı çileden çıkaran bir şey vardı.

Gözlerimle, uzaktan bile insanın yüreğini kımıldatan, taranmak istemeyen ve bir yay gibi kıvrılarak hafifçe titreşen ve isyancı tellerini seyrediyordum. Zaman geçtikçe senli benli oluyor, içtenlikle bağlanıyor, sanki konuşuyordum onlarla.

Yüzünü bana doğru çevirince, beklenmeyen bir mutlulukla doldu içim. Güzel miydi? Değildi herhalde. Ama, şaşılacak kadar sevimli olan çehresi cana yakındı. Hele yorgunca ve üzgün bakışlarının durakladığı yerde, saplanan bir çekiciliği vardı.

Acaba bu nedenle mi uzun zaman gözlerimin içinde çakılı kaldı onun gözleri? bilmiyorum. Ama, beni iyice süzdüğünü, ölçüp biçtiğini, hele gözlerimin hayranlık dolu şaşkınlığını sezdiğini anlıyordum. Elbette ki bu bakışımdan kıvanç duymuştu. Çünkü, ufukta hafif bir kızıllık bırakarak batıda sönüp eriyen güneşin ışınları gibi, yüzünde aydınlanan ve hemencecik kaybolan bir gülümseme belirdi.

* * *

Orada kaldığımız sürece, yüreğimizin tümüyle, sessiz bir içtenlikle bağlandığımızı duyuyorduk. Etrafında yaşlı kimseler vardı. Babası, belki de amcalarıydı. Onların yanında, hele bu Mühürdar bahçesini dolduran hor bakışlı insanların ortasında ağırbaşlı olması gerekiyor ve sık sık benden yana bakınmaktan çekiniyordu. Bir yolunu bulup da başını bana doğru çevirdiğinde, içini yakan bir sabırsızlığın tedirginliği okunuyordu yüzünde.

Çözümleyemediğim çekiciliğiyle, özlemlerimin simgesi olan ve gençlik çağlarında aranan, düşlenen bir yaratık vardı şimdi karşımda.

Yüzüme bakmayıp gülmemeye serbestti o şimdi. Ne zararı vardı? Ben yine de sevecektim, izleyecektim onu, bağlanacaktım onun anısına. Onun heykelimsi ilgisizliği hiç de sarsamazdı inanımı.

Şimdi daha çok mutluydum. Bana karşı ilgisiz olmadığını, beni tedirgin eden düşüncelerin onun da usundan geçtiğini, şimdi daha tam olarak duyuyordum.

Düşlere dalmıştık. Ve durmadan, suların durgun yüzeyinde titreşerek elmas parçaları serpen olgun mehtabı seyrediyorduk. Serin bir geceydi. Hafifçe titreşen gür yapraklı ağaçlarla çevrilmişti her yanımız. İkimiz de, saatlerce, havanın hoşluğuna, ferahlığına verinmiş, düşlere dalmıştık sanki.

* * *

Gece yarısına yakındı. Ay artık görünmüyor, kalabalık dağılmaya başlıyordu. Onlar da ayağa kalkarken, anlamı salt ikimizce bilinen hafifçe baş eğişini, umut dolu bir selâm gibi karşıladım ruhumda. Uzaktan yoldaş oldum onlara. Karanlıkta yürürken, arada bir geriye dönerek sanki birini arayan nazlı başını izliyordum. Ağır ağır gidiyorlardı. Etrafımızı çevreleyen sessizlikte, babasının bir buyruk gibi çınlayan, sert ve kızını uysallığa çağıran sesi duyuluyordu.

Şimdi acıyordum ona. Acaba neler çekiyordu bu katı yürekli adamın elinden? Gür bir ağaç gölgesi altında açılan, ve doğal olarak kopacak rüzgârın vuruşlarından korunan bir çiçekti o; ama güneş yüzü göremezdi istediği kadar. Tersine, öyleleri vardı ki, açık havada kar ve fırtınaların tehlikelerine bırakılmışlardı, ama, özgürlüğün tadımlarını da doyasıya yaşamak olanağına sahiptiler. Bunlardan hangilerini mutlu saymalı?

Benimki kafeslerin ardında korunan bir kızdı. Bunu anlıyordum. Onun çekingenliği bana bu kanıyı veriyordu.

Sonunda, Katoliklerin okulu yakınlarında bulunan yeni yapılmış bir evin önünde durakladılar. Elinde kandili, bir hizmetçi kız kapıyı açtı. Töre uyarınca ilkin babası, sonra ötekiler, en sonunda o girdi içeriye. Ben, on adım ötede, kendi başıma kaldım sokağın karanlığında.

Şimdi evi istediğim gibi seyredebiliyordum. Ön tarafı Kuş Diline inen yokuşa ve oradan kayıp giden çaya bakıyordu. Burası sevimli bir köycüğü andırıyordu. Bu güzel görüntüye bakan evin sağ köşesinde bulunan odada bir ışık, sonra da bir karartı belirdi. Oydu. Şimdi saçlarını serpmiş, açık pencereye yaklaşarak, yamaçlarla çevrili Moda koyunu seyrediyordu.

Bir süre sonra ışık söndü ve her şey bir anda karanlığa gömülüverdi.

* * *

Pencerenin önünde, elini başına dayamış ne düşünüyorsun sen öyle? Hafif bir rüzgâr özenle okşuyor saçlarını, ve ben, buradan, onların arasından süzülen ürpertiyi seziyorum.

Benim, bu duvarın dibinde seni düşündüğüm gibi, sen de, beklenilen ve günlerden bir gün eski bir dost gibi karşına çıkan ve ilk andan cana yakın duyulan o yabancı genci, beni mi düşünüyorsun?

Şu anda, bakışlarımı yukarılara dikmekten ve değişmeyen şu durgunluktan bezerek, sokakta tek başıma böylece sağa sola yürürken senden ne umuyorum? Bizim karşılıklı duygularımıza belge olacak bir tatlı söz, bir tek sözcük mü?

Elini çenesine dayadığından, karanlıkta yüzünü seçemiyorum. Ama, başın-

daki kara saç demetini görüyorum. Bununla birlikte, ilk sözcüğü söylemek cesaretinde bulunamıyor o. Bense, ondan daha çekingen, bu düşü bozmak korkusuyla, çıt çıkarmamak kararındayım.

Serinlik gittikçe daha da artıyor, sağa sola uzanan sokaklarda gece bekçisinin ağır sopasının vuruşları çınlıyor, saatın yediye ulaştığını bildiriyor.

O, yukarıda bir heykel gibi kıpırdamadan beklerken, ben de aşağıda onu seyrederek mutluluklar yaşıyorum. Ufukta ışıklar giderek soluyor, gece daha da durulaşıyor, daha saydamlaşıyor şimdi. Ufukta denizin koyu maviliği önceki aydınlığını yitirerek, karalarla örtülü engin bir tabutu andırıyor.

Çevremde egemen olan ululuk ve durgunluk içinde kendimi başka bir dünyada duyuyorum. Aramızı dolduran evrende, benden ve kendisinden başka tek bir canlı bulunmayan ak ve arı bir dünyaya taşındığımı sanıyorum.

Horozlar ötmeye başlarken doğudan ışıklar fışkırıyor. Güzelim saçlar pencerenin önünde hep aynı biçimde, aynı duruşta. Sabah yeli okşuyor onları, titreştiriyor minicik saç tellerini, yoğunlaşan ışıklar gittikçe taşıyor, yayılıyor, hafifçe kızıllaşıyor. Tanyeri ağarıyordu. Hemen o anda, kara saçların dalgalandığı yerde, koyu kırmızı bir saksı içinde, sabah rüzgârından hafifçe ürperen bir fesleğen topağına takılıyor gözlerim birden.

Gün ağarıncaya kadar beni bekleyen bu muydu? Şaşakalmıştım. Nasıl da farkına varmamışım? Şimdi çok gülünç bir duruma düştüğümü anlıyor, öfkeleniyor, alınıyordum utancımdan.

* * *

Bu dizileri karalarken, ey küçücük fesleğen demeti, en yakın, en içten bir dost gibi, bütün gece beni mutluluğa eriştirdiğin için, sana hayır dualarını okuyorum şimdi.

Bir kez yüzüne bürünerek hayaller peşinden sürükledin sen beni. İyi de ettin. Minicik yapraklarına harcadığım o sevecen sevgi anlarım için hiç de pişmanlık duymuyorum. Sabaha doğru taşan aydınlığın kayıcı gerçekliği istediği kadar hırpalasın beni.

Sen, her zaman, onun gür ve güzel saçlarının simgesi olarak yaşayacaksın gözlerimin derinliklerinde.

Krikor Zohrab

NARGİLE

Geniş salon, pencereler kapalı ve kilitli,
Yerde bir kilimle bir sedir, alçak ve geniş,
Çıplak duvarda altın yaldızlı çerçeve ile
Arapça salt bir sözler dizisi.

* * *

Köşede bir adam,dünyaya küskün
Nargilesini fokurdatarak keyifle,

Haz duyarak bu hıçkırık nağmesinden,
Ve havada sarsan dumandan lâpaması ve kırlaşmış.

* * *

Ve derhal seni anımsarım, sessizce
Dinlersin hep iniltimi ve sanki
Zevk alırsın, o adam gibi seyre dalıp
Alevlendirdiğin yürek ateşimin dumanını.

Krikor Zohrab

Para Tuğlacı, Krikor Zohrab'ın kızı Dolores Liebman *(1905-1990)* ile *(New York, Mart 1989).*

NOTLAR

(1) KARAL, Enver ziya, *Tanzimat'tan Sonra Türk Dili Sorunu,* Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c. II, 1985, s. 314-320.

(2) ANAHİD, Paris, Yıl: 7, s:3,1936, s. 6.

(3) PAZMAVEB, Venedik, Temmuz 1902, S:7.

(4) Anlamı, saza gönlüm bağlıdır. Saf ve halis şarabın esiriyim. Kâh bir şarap dalgasıyım, kâh rübâbın bir teliyim.

(5) İCTİHAD, No. 27. *«Kıyamet-Lord Bayron».*

(6) Anlamı, ben canımdan o kadar doymuş adamım ki elimde kılıç ve kefen olduğu halde cellâdın kapısına, gazel okuyarak gittim.

(7) *«Tarih-i İslâmiyet»*, Doktora tezi, c.II, s. 432.

(8) Her uzuv için ağlayan göz gibiyim. Her kime olursa olsun bir gam erişdiği vakit ben melûl olurum.

(9) ZARTONK*(Uyanış)*, İst. S:1, 30 Nisan 1932.

(10) Turyan'ın bu şiiri hemen hemen bütün dillere tercüme edilmiştir.

(11) Sabır.

(12) Hava akımı.

(13) TCHOBANİAN, Archak, *Victor Hugo Chateaubriand et Lamartine dans la Littérature Arménienne,* Paris, 1935, s. 58-59.

(14) S.P.E.H.S., 1932, s. 73-74.

(15) Şen şakır, apaş tipinde Tiflis hovardası.

(16) Maruta Manastırı'nın kilisesi.

(17) *«Pançuni»* kelimesi, hiçbir şeyi olmayan anlamınadır. Başka deyişle yazar, dolayısıyla *«Proleter»* demek istiyor.

(18) *«Pançuni»* imgesel bir devrimcidir.

(19) Pançuni'nin keçi inatçılığını duyurmak istiyor yazar.

(20) Bu mektuplar ilk kez PÜZANTİON'da çıkmıştır. Mektupların eline *«rastgele»* geçmiş olmasını yazmakla yazar, fantezi yapıyor, çünkü mektupları yazan kendisidir.

(21) Yazar *«Sosyalist Ermeni devrimcisi»* derken dolayısıyla Taşnakları duyurmak istiyor, çünkü Taşnaklar kendilerini *«ulusal sosyalist»* sayarlardı, tıpkı Hitler'in ulusal sosyalizmi gibi. Zaten yazarın, bu mektuplarla, Taşnaklara taş attığı söylenir.

(22) Başkasının malını elinden alma, müsadere.

(23) Eugène Pattier'nin «*enternasyonal marşı*»nın ilk dizeleri: Kalkın, yeryüzünün kahrolmuşları, kalkın, açlığa mahkûmlar!
Bu iki dize Türkçeye: Uyan artık uykundan uyan
Uyan esirler dünyası!
diye çevrilmiştir, ki, aslına pek uygun değildir.

(24) Taşnaklar'ın «*İleri*» anlamına gelen Ermenice HARAÇ adlı bir gazeteleri vardı ki, Paris'te bugüne dek yayınlanmaktadır.

(25) Başkasının mülküne zorla el koyma.

(26) Yazar, Zablvar köyü'nün Ermeni burjuvazisini duyurmak istiyor.

(27) «*Söz değil, eylem*».

(28) Taşnaklar'ın marşıdır bu.

BİBLİYOGRAFYA

Almanca

1 ABEGHIAN, M., *Geschichte der armenischen Literatur*, I. Bd. Erewan, 1944; 2. Bd. 1946.
2 – BARDENHEWER, O., *Geschichte der altchristlichen Literatur*, 5. Bd. Mit Einschluss des ältesten armenischen Schrifttums, Freiburg, 1932.
3 – DJANASHIAN, P.M., *Geshichte der neuarmenischen Literatur (1700-1915)*, Venedig, 1953.
4 – GATERDJIAN, P. Jos., *Geschichte der armenischen Literatur*, ungeschriebene Periode, Wien, 1851.
5 – HÜBSCHMANN, H., *Armenische Studien, Leipzig*, 1883.
6 – INGLISIAN, P.V., *Das armenische Schrifttum*, Linz, 1929.
7 – KIBARIAN, P.K., *Geschichte der armenischen Literatur*, Venedig, 1944.
8 – NEUMANN, C.F., *Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur*, Leipzig, 1836.
9 – PAPASIAN, V., *Geschichte der armenischen Literatur*, Tiflis, 1910.
10 – THÖLÖLIAN, M., *Die Literatur einen Jahrhunderts 1850-1950,* Kairo, 1955.
11– ZAMINIAN, Ab., *Geschichte der altarmenischen Literatur*, Beirut, 1941.
12 – ZARBANELIAN, P.G., *Geschichte der alrmenischen Literatur*, Venedig, 1905.
13 – ZARBANELIAN, P.G., *Geschichte der armenischen Literatur,* Venedig, 1932.

Fransızca

14– DER-MELKONIAN,Chaké, *L'ÉpopéePopulaire Arménienne David de Sassoun*, Montréal-Canada, 1972.
15 – *«David de Sassoun»*, Paris, 1964.
16 – FEYDİT, Frédéric, *Manuel de Langue Arménienne, Arménien Occidental Moderne*, Paris, 1935.
17 – FEYDİT, F., *Considération Sur L Alpabet de Saint Mesrop*, Wien, 1964.
18 – GROUSSET, René, *Histoire de L'Arménie*, Paris, 1947.
19 – *«Le Livre Arménien à Travers les Ages»*, Marseille, 1985.
20 –MACLER, Frédéric, *Chrestomathie de L'Arménien Moderne Avec Vocabulaire*, Paris, 1932.
21 – MARCEL, Luc-André, *Grégoire de Narek et L'ancienne Poésie Arménienne*, Paris, 1953.
22 – MEILLET, A., *Esquisse D'une Grammaire Comparée de L'Arménien Classique*, Vienne, 1936.

23 – MEİLLET, A., *Études de Linguistique et de Philologie Arméniennes*, Paris,1962.
24 – MORGAN, Jacque de, *Histoire du Peuple Arménien*, Paris, 1918.
25 – REVUE DES ÉTUDES ARMÉNIENNES, Paris, 1920–1974.
26 – TCHOBANIAN, Archag, *Victor Hugo Chateaubriand et Lamartine dans la Littérature Arménienne*, Paris, 1935.
27 – THOROSSIAN, H., *Histoire de la Litérature Arménienne dès origines jusquà nos jours,* Paris, 1951.
28 – THOROSSIAN, H., *Historia de la Literatura Armena*, Buenos Aires, 1959.
29 – VOGEL, Charles et COUMRYANTZ, A., *L Arménie*, Paris, 1917.

İngilizce

30 – GREPPIN, John A.C., *Initial Vowel and Aspiration in Classical Armenian*, Wien, 1973.
31 – KATZNER, Kenneth,*The Languages of the World*, London, 1977, s. 126-127.
32 – KURKJIAN, V. M.,*A History of Armenia*, New York, 1956.
33 – LANG, D.M., *Armenia Cradel of Civilization*, London, 1978. «*The Life and Time of S.Gregory the Illuminator,* Translated by S.C. Malan, London, 1868.
34 – SURMELIAN, Leon, *Daredevils of Sassoun*, New York, 1964. «*The Encyclopaedia Britannica*», Ninth Edition, Volume II, Edinburgh, 1875.

Ermenice

35 – ACARYAN, H., *Hayeren Armadagan Pararan (Ermenice Etimoloji Sözlüğü)*, Erivan, 1926.
36 – ACARYAN, H., *Hayots Lezvi Badmutyun (Ermeni Dili Tarihi)*, Erivan, 1951.
37 – BARDİZAG *(Bahçecik)*,Yıl: 4, Ekim 1913, S:9, s. 16-21.
38 – ÇOBANYAN, Arşak, *Bedros Turyan*, Tiflis, 1894.
39 – ÇRAKYAN, H.K., *Hay Madenakirner Dasninnerort Taru (XIX. yüzyıl Ermeni Kitap Yazarları)*, Venedik, Saint-Lazare.
40 – DAĞAVARYAN, N., *Dzakumun Hay Darits (Ermeni Harflerinin Kökeni)*, Viyana, 1895.
41 – EKSERCİYAN, Parseh, *Parehişadag BedrosTuryani Intartsag Gensakrutyuni (Hatırası unutulmayan Bedros Turyan'ın Biyografisi)*, İst.1911.
42 – GÜRCÜYAN, Hrand, *Mesrob Yev Sahag*, İst. 1913.
43 – HAGOPYAN, Simon, *Bedros Turyan Gânkın u Yergeri (BedrosTuryan'ın Hayatı ve Eserleri)*,Viyana, 1922.
44 – HİSARYAN, H., *Makruhi Yev Hosrov*, PANASER, İst. 1851.
45 – HOVHANNİSYAN, S.V., *Yerukhan*, Erivan, 1970.

46 – «*Rusahayots Kraganutyunı Isgispits Minçev Mer Orerı*»*(Başlangıçtan Günümüze Rus Ermenilerinin Edebiyatı)*, Venedik, Saint-Lazare, 1904.
47 – KAPRİYELYAN, Henri, *Hay Pilisopayagan Mıdki Badmutyun (Ermeni Felsefi Düşünce Tarihi)* Erivan, 1956.
48 – KAPRİYELYAN, V., *Timanıgarner (Simalar)*, Erivan, 1976.
49 – KEVORK – MESROB, *Badmutyun Hay Yegeğetsvo (Ermeni Kilisesi Tarihi)*, İst. 1913.
50 – KÜRKÇÜYAN, V.M., *Sahag Yev Mesrob Hay Mdki Lusavoriçneri (Ermeni Düşünün Aydınlatıcıları Sahak ve Mesrob)*, İst. 1914.
51– MAGARYAN, A., *Yervant Odyan*,Erivan, 1965.
52– MAGARYAN, A.,*Yervant Odyani Gânki Yev Hrabaragakhosagan Kordzuneutyunı (Yervant OdyanınHayat ve Yazı Faaliyeti)*,Erivan, 1977.
53 – MANUELYAN,Levon, *Rusahay Kraganutyan Badmutyun, Aleksantrapol (Gümrü)*, 1911.
54 – NAZARYAN, Ş., *Hraçya Koçar (Ermeni Edebiyatı Tarihi)*, Erivan, 1962.
55 – PAPAZYAN, V., *Badmutyun Hayots Kraganutyan*,Tiflis, 1911.
56 – ŞARURYAN, A., *Bedros Turyan*, 1972.
57 – TABAKYAN, Mihran, *Hayots Kreru Küdı 412-1912 (Ermeni Harflerinin İcadı)*, İst. 1913.
58 – TANİELYAN, J. *Hovsep Vartan Paşa*, HAYGAGAN HAYAKİDAGAN HANTES, Beyrut, 1979.
59 – TEOTİG, *Dib-u-Dar (Basım ve Yazı)*, İst. 1912.
60 – TERZİBAŞYAN,V., *Bedros Turyan*,Erivan, 1959.
61 – THOMSON, W. Robert,*An Introduction to Classical Armenian*, New York, 1975.
62 – TORANYAN, T., *Verısdin Gartalov Şahan Şahnurı Şahan (Şahnuru Tekrar Okumakla)*, Halep, 1971.

Rusça

63 – MOROZOV, A.V., *Rus Portreler Kataloğu*, cilt II, Moskova, 1913.

Türkçe

64 – ELİÇİN, E.T., *Dünya Mizahından Seçmeler*, İst. 1972, s. 325-329.
65 – KOÇU, R.E., *İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, s. 2122-2124.
66 – ÖZÖN, M.N., *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, İst. 1967, s. 63.
67 – SABAH, 11 Ekim 1329*(1913)*
68 – SERVETİFÜNÛN, No. 1169, Eylül 1329 *(1913)*, c.I, s.591.
69 – SEVENGİL, R.A., *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu*, İst. 1934, c. I, s. 42-43.
70 – ŞAHRİGYAN, Serents, *Ermeni Edebiyatı Numuneleri*, İst. 1328 *(1912)*.
71 – TANİN, No. 1739, 1740, 1742, 25, 26, 27 Ekim 1329*(1913)*.
72 – TUĞLACI,Pars, *Okyanus Ansiklopedik Sözlük*, İst. 1974.

Ingiliz Şair Lord Byron'un Venedik St. Lazare Adası'ndaki Ermeni Mıkhitarist Manastırı'nı ziyaretini betimleyen dünyaca ünlü deniz ressamı Ayvazovski'nin 1898 tarihli yağlı boya tablosu *[Ermenistan Devlet Galerisi].*

Dil, sözlük ve ansiklopedi uzmanı, tarih araştırmacısı ve yazar Pars Tuğlacı, İstanbul'da doğdu *(1 Nisan 1933)*. İlk öğrenimini İstanbul'da yaptıktan sonra yurt dışına gitti. Orta öğrenimini Kıbrıs'ta Melconian Educational Institute'ta (1951) yaptı. ABD'de Michigan Üniversitesi'nin İngiliz Filolojisi Bölümü'nü bitirdi *(1955)*.

Genç yaşta başladığı sözlük ve ansiklopedi çalışmalarını başarıyla sürdürdü ve bu dalda uzmanlaşarak Çağdaş Türk Sözlükçülüğünün başlıca otoritesi oldu. Türkiye Türkçesinin nitelik ve nicelik bakımından en geniş izahlı ve etimolojik sözlüğü sayılan *«Okyanus Ansiklopedik Türkçe Sözlük»*ü hazırladı *(İst. 1974, 9. baskı 1993)*. İsmet İnönü *(1966)* ve Cevdet Sunay'dan *(1966)* sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk tarafından da, Çankaya Köşkü'ne davet edilerek Türk Dili'ne bulunduğu bu değerli katkısından dolayı kutlandı *(17 Mart 1974)*.

Bu tarihten sonra dilbilim çalışmalarının yanısıra geniş çapta tarih araştırmacılığına da yönelen Pars Tuğlacı, 20'i aşkın yabancı ülkeyi dolaşarak, kütüphane, müze ve devlet arşivlerinde araştırmalarda bulundu. *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri ile *Milliyet Sanat, Tarih ve Toplum* ve *Yıllar Boyu Tarih* dergilerinde yazıları yayımlandı. Pars Tuğlacı, Türkiye Tarihi ile ilgili araştırmalarının önemli bir bölümünü oluşturan *«Çağdaş Türkiye»*nin ilk üç cildini yayınlandı *(1987–1990)*. Eser, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk 15 yılının geniş tarihini, tematik ve kronolojik bir düzen içinde ve belgesel olarak sunmaktadır.

Pars Tuğlacı, 1988'de Amerikan Biyografi Enstitüsü'ne ömür boyu üye seçildi ve aynı enstitü tarafından *ULUSLARARASI KÜLTÜR ŞEREF DİPLOMASI* ile ödüllendirildi.

1991'de Uluslararası Güvenlik ve Barış Parlamentosu üyeliğine seçilen Pars Tuğlacı, bu Parlamento'nun Türkiye elçisi oldu *(10 Mart)*. Aynı zamanda Londra Üniversitesi Tatbikî Araştırma Enstitüsü'nce Şeref Bilim Doktorası payesiyle ödüllendirildi. Uluslararası Aydınlar Akademisi'ne üye seçildi. Almanya'nın Lofsensis Ursinus Komitesi'nce *«İnsanlık Toplumunun Gelişmesine Katkıda Bulunduğu»* gerekçesiyle şövalyelik rütbesi ve nişanı ile onurlandırıldı. 1992'de Dünya Barış İttifakı'nın *(AUPAC)* Yüksek Araştırma Enstitüsü'nce Profesörlük ünvanına lâyık görülen ve Brüksel'deki Avrupa Dokümantasyon ve Araştırma Enstitüsü Yönetim Kuruluna da Profesörlük ünvanıyla üye atanan Pars Tuğlacı'ya, aynı yıl Paris İnsanî Bilimler Evrensel Akademisi tarafından *«Şeref Profesörlüğü payesi»*, Amerika Birleşik Devletleri'nin Los Angeles Eyaletindeki Addison Devlet Üniversitesi'nce *«Genel Araştırma Doktorluğu»* payesi, Londra Üniversitesi Tatbikî Araştırma Enstitüsünce *«Edebiyat Doktorluğu»* payesi verildi. Yine aynı yıl ABD'nin Uluslararası Bibliyografya Enstitüsü'ne *«Şeref Profesörlüğü»* ünvanıyla ve Avustralya'nın Uluslararası Düzenlemeli Araştırma Enstitüsü'ne *«Şeref Profesörlüğü»* ünvanıyla ömür boyu üye seçildi.

Bunlardan başka Pars Tuğlacı, Bohemya Kraliyet Tacı'nın *«Baron»* ünvanı, askerî *«Deniz Kartalı»* ve Kudüs *«Kutsal Haç»* ünvanına lâyık görüldü.